

Uvod

Opseg

Mahabharata je vjerojatno najveći ep u svjetskoj književnosti. Po predaji obuhvaća sto tisuća šloka odnosno dvostihova od po tridesetdva sloga. Ustvari, predajom su se kroz tisućljeća oblikovale dvije okvirne recenzije sanskrtskog teksta u Indiji: sjeverna od 82 tisuće šloka i južna od 95,6 tisuća šloka. U kritičko su izdanje ušle od toga 73,9 tisuće šloka. Tih je, dakle, 147,8 tisuća stihova desetak puta više od 15.700 heksametara Iliade ili preko dvanaest puta više od 12.100 heksametara Odysseije koji su po dužini usporedivi sa šestnaestercom šloke.

Sadržaj

Jezgru Mahabharate tvori priča o sukobu oko nasljedstva između dviju grana plemena Kuru.

1. knjiga: *Knjiga o početku*: Sinovi starijeg brata Dhrtaraštre žele naslijediti kraljevstvo po ocu koji vlada u gradu Hastinapuri na Gangi. Takmaci su im sinovi mlađeg brata Pandua koji je prvi vladao Hastinapurom jer je Dhrtaraštra bio slijep, ali je prvi i umro. Panduove sinove pošalju u dalek dvor gdje su im bratići željeli podmetnuti požar, ali oni izbjegnu klopki. Neko se vrijeme skrivaju, a onda stječu na dvoru kralja susjednoga plemena Pančala, Drupade, u gradu Kampilyi uz Gangu, kraljevu kćer na natjecanju za ženu. Njome se — uz neobična objašnjenja ženi sve petoro braće. Pošto su oni tako stekli Drupadu za saveznika, Dhrtaraštra odlučuje podijeliti kraljevstvo Kurua između svojih stotinu sinova na čelu s najstarijim, Duryodhanom, koji će ostati u Hastinapuri, i petorice Panduovih sinova na čelu s najstarijim, Yudhišthirom, koji će dobiti područje oko Yamune, nasuprot Hastinapuri na Gangi. Tu Panduovi sinovi izgrade prijestolnicu Indraprasthu. Pomaže im Krišna, bratić Pandava, sinova Panduovih, i Kaurava, sinova Dhrtaraštrinih. On je iz trećeg plemena Yadava ili Vršnija koje je kralj Magadhe Đarasamdha istjerao iz Mathure na Yamuni, nasuprot Kampilyi na Gangi, te su se preselili u Dvaraku na Kathiawaru. U četverokutu spomenutih prijestolnica postoje naslutljivi "geopolitički interesi". Jedan od Pandava, Arđuna, dobiva i Krišninu sestru Subhadru za ženu.

2. knjiga: *Knjiga o sabornici*: Pošto Yudhišthira primi svečano kraljevsko posvećenje u Indraprasthi, prije kojega su se Pandave morali iskazati ratničkim uspjesima na sve četiri strane svijeta i na poticaj Krišnina svladati Đarasamdhu u dvoboju, pozivaju ih bratići Kaurave u Hastinapuru. Tu im priređuju kockarsko

natjecanje pri kojemu Yudhištira zbog prijekave prokocka kraljevstvo i mora po dogovoru otići s braćom i ženom Draupadi, Draupadinom kćeri, u progonstvo u šumu na dvanaest godina, a trinaestu moraju provesti među ljudima, ali neprepoznati ako ne žele ponoviti progonstvo.

3. knjiga: *Knjiga o šumi*: Braća doživljuju neobične pustolovine u šumi, osobito veliki strijelac Arđuna, snažni Bhima i mudri Yudhištira.

4. knjiga: *Knjiga o Virati*: Trinaestu godinu Pandave provode s Draupadi prerušeni služeći kralja Matsya Viratu u njegovoj prijestolnici Upaplavyi. Na isteku godine zaduže kralja junaštvom kojim su mu spasili stada od susjednih Kurua i Trigarta. Time stječu novog saveznika, Viratina se kći udaje za Arđunina sina od Subhadre Abhimunyua.

5. knjiga: *Knjiga o pripravama*: Pandave u dogovoru sa saveznicima po isteku trinaeste godine zatraže od Kaurava svoju polovinu kraljevstva — ili bar pet sela. Kao posrednik zastupa ih u Hastinapuri Krišna. Duryodhana, sada Dhrtaraštrin prijestolonasljednik, odbija, međutim, da im išta ustupi. Obje strane skupljaju saveznike i kreću na bojno polje Kuruhšetru.

6-10. knjiga opisuje tok velike bitke i slave junaka koji su se borili i ginuli. Prve se četiri zovu po zapovjednicima vojske Kaurava: *Knjiga o Bhlšmi* (6), *Knjiga o Droni* (7), *Knjiga o Karni* (8) i *Knjiga o Šalyi* (9); svi su oni junački pali u borbi, a Pandave su ih, po Krišninim savjetima, mada i sami veliki junaci, redom svladavali lukavstvom uz osjetne moralne dileme, a naposljetku je tako i Duryodhanu svladao Bhima. Peta se zove po jezivome pokolju koji je izveo posljednji zapovjednik Kaurova Asvatthaman s jedinom dvojicom svojih preostalih vitezova: *Knjiga o noćnome prepadu* (10).

Nakon strašnih knjiga o bici slijedi 11. knjiga: *Knjiga o ženama*, gdje se opisuje naricanje žena i pogrebni obredi za pale junake. Dhrtaraštrina žena Ganhari tuguje nad palima u objema vojskama i proklinje Krišnino pleme, a Panduova udovica Kunti otkriva svojoj djeci da im je silni protivnik Karna bio rođeni brat iz njena predbračnog života.

Jedini je od palih vojskovođa bio još na životu stari Bhišma i ležao je sve vrijeme na bojnome polju sav izboden Arđuninim strijelama jer je snagama svoga značaja, životnih odricanja i duhovne stege stekao vlast nad časom smrti i čekao vrijeme kada će Sunce krenuti put sjevera jer je ono povoljno za oslobođenje od svijeta. U 12. knjizi, *Knjizi o smirenju*, i 13. knjizi *Knjizi o poukama*, dolazi do njega s velikim poštovanjem pobjednik Yudhištira, očajan zbog krvave pobjede i pokolja rođaka, učitelja i prijatelja, te prima od mudroga samrtnika duge pouke o oslobođenju duše, ali i o vladanju i dužnostima kralja u svijetu. Napokon, Bhišma umire i vrše se pogrebni obredi za njega.

14. knjiga: *Knjiga o konjskoj žrtvi*: Yudhištira se smiruje, posvećuju ga za kralja Hastinapure, a potom po Krišninom savjetu prinosi veliku konjsku žrtvu koja kralja treba očistiti od grijeha i potvrditi njegovu neospornu vlast.

15. knjiga: *Knjiga o pustinjačkome stanu*: Kralj Dhrtaraštra, kojega su dotad Pandave petnaest godina pazili kao da im je otac jer je izgubio sve svoje sinove, odlučuje napustiti svjetovni život i sa svojim najbližima otići kao pustinjak u šumu da se pripremi za smrt.

16. knjiga: *Knjiga o kijačama*: Pandave saznaju da se Krišnino pleme zatrla na nekoj pijanci u tučnjavi kijačama uslijed Gandharine kletve, a braća su se Krišna i Balarama vratili na nebo.

17. knjiga: *Knjiga o velikome putu*: I Pandave s Draupadi napuštaju kraljevstvo ostavljajući Abhimanyuova sina, a Arđunina unuka Parikšita za nasljednika. Kreću na veliko hodočašće na Himalayu na kojemu svi do Yudhištire padaju od iznemoglosti, sve dok po posljednjega, Yudhištiru, ne dođe sam Indra, kralj bogova, s Dharmom, bogom pravde, da ga vode u nebo.

18. knjiga: *Knjiga o usponu na nebo*: Yudhištira ne nalazi braću i ženu u nebu nego u paklu gdje ispaštaju za svoje grijehe i lukavstva u ratu, ali kada odlučuje da i on ostaje radije tu uz njih nego da sam pođe na nebo, dovršuje se vrijeme ispaštanja i svi stižu u nebo i preobrazuju se u božanstva.

Time se posljednja knjiga nadovezuje na početne priče u prvoj knjizi gdje se i rođenje Pandava objašnjava božanskim podrijetlom Yudhištire od boga Dharme, Bhime od boga vjetra Vayna, Arđune od gromovnika Indre, a njegove braće Nakule i Sahadeve od bogova blizanaca Ašvina, dok Karna vuče podrijetlo od boga Sunca Surya, a u Bhišmi se utjelovio bog neba Dyaus.

Razvoj

Svakako neće ni sva ta okosnica priče potjecati iz iste starine, no ovdje radi kratkoće treba upozoriti makar samo na glavne smjerove u kojima se ep u toku predaje širio.

a) U junačku su se pjesmu uklapale druge pjesme iz repertorija pjevača kao npr. verzija priče o Rami ili priča o kralju Nali, kojih sudbine pričaju posjetioci Pandavama za dugoga boravka u šumi jer podsjećaju na sudbinu Pandava, ali su dobile sretan tok i time donose utjehu. Kada su brahmani preuzeli predaju epa u svoje ruke, proširili su ga mnogobrojnim brahmanskim mitovima i legendama — poput priče o vjernoj ženi Savitri, indijskoj Alkestidi, ili o tome kako su bogovi stvorili Smrt itd. U predaju su se očito uključili i isposnici i pustinjaci koji su u epu ostavili traga mnogobrojnim poučnim izrekama, parabolama, basnama ili poučnim pričama — poput priče o brahmanu Dađaliju i sitnome trgovcu Tuladhari koji veliča nenasilje.¹

b) Ta uklapanja i proširenja sadržaja osobito su onda izmijenila narav epa kada su, na primjer, polazeći od pitanja nasljedstva u epu, koje je jedno od vrlo

¹ v. npr. R. Katičić, *Stara indijska književnost*, MH, Zagreb, 1973., str. 111-126.

znatnih pitanja obredno-pravne nauke dharmashastra, razvila oko originalnih paradoksa — na kojima se gradi višeslojno ustrojstvo priče — čitave pravne rasprave koje su Mahabharatu iz implicitne stale pretvarati u eksplicitnu dharmashastru.

Bhišma je sin kuruskoga kralja Šantanua. Da bi mu otac mogao dobiti lijepu Satyavati za ženu, on se odriče nasljedstva u korist djece buduće očeve žene. Poštovanje roditelja i predaka uvjet je prava na nasljedstvo. A Bhišma toliko štuje oca da to pravo gubi. K tome je i prvorođenac, a pravo na nasljedstvo ipak stječu Satyavatini sinovi. Napokon se događa da oba njena sina umru mladi bez potomstva, a Bhišma ostaje na životu, a zavjetom se odrekao kraljevstva, pa čak i obiteljskoga života. Zbog svojega zavjeta ne može pomoći ni dvjema udovicama pokojnoga polubrata Vičitravirye da, prema običaju levirata, pokojnome mužu rode nasljednika. No sad se otkriva daje i Satyavati prije braka sa Šantanuom imala predbračnoga sina Vyasu, ali on je strašni isposnik. I sada umjesto velikoga ratnika Bhišme pravo levirata ostvaruje isposnik Vyasa. Time Vičitravirya stječe dva zakonita sina koji su tjelesna djeca Vyasina. Međutim, Dhrtaraštra koji je stariji rodio se slijep, pa nasljedstvo opet preko reda pripada mlađem Panduu, a on zbog neke kletve ne smije prići vlastitim ženama Kunti i Madri. Stoga one moraju prizvati bogove da im pomognu da mu rode zakonitu djecu, petoricu Pandava. Kada dječaci Kaurave i Pandave dorastu do nasljedstva, doista neće biti nesporno tko na nj ima pravo. Ipak, ep često naglašava da je od svih najstariji Yudhištira pa bi po tome pravo bilo njegovo. No kasnije se saznaje da je odbačeni predbračni Kuntin sin Karna, kojega je odgojio kočijaš Adhiratha pa ga svi smatraju nižim porodu, zapravo bio najstariji od braće, a ona su ga ubila u boju. I kada Pandave napuštaju kraljevstvo, nasljedstvo ostaje na unuku najmlađega Kuntina sina Arđune jer su djeca svih drugih izginula u ratu.²

Stoga nije čudno da Kaurave i Pandave kušaju više puta podijeliti kraljevstvo. Prvi put, možda, već kada šalju Pandave u zapaljivi dvor izgrađen za njih. Drugi put kada im dodjeljuju Indraprasthu. Treći put kada raspodjelu kraljevstva prepuštaju kocki. A četvrti put ratnoj sreći kao božjem sudu.

Iz pitanja o zakonitome prijestolonasljedniku razvija se i niz drugih pravnih i ćudorednih pitanja u samoj radnji epa koja nerijetko djeluju kao primjeri pravnih ili ćudorednih dilema. One, međutim, dobivaju snažan pjesnički izraz i postaju slika ljudske sudbine u svijetu. No kada se u 12. i 13. knjizi uvrste opsežne pravne rasprave i Bhišmine pouke Yudhištiri, one nemaju pjesničkoga izraza ni snage i tu golemi poučni tekstovi posve mijenjaju narav epa u eksplicitnu dharmashastru. Isto vrijedi i za kozmološke, geografske i ostale rasprave koje su Mahabharatu pretvarale u enciklopediju poput poučnih spjevova purana.

² Spominjući te paradokse u *Uvodu* u ovaj prijevod epa, J. A. B. Buitenen veli da se "veličanstveni nacrt priče čini dijelom zamišljen kao genealoška zagonetka", v. *The Mahabharata*, I, University of Chicago Press, 1973, str. XVI-XIX.

c) S druge strane stoji najslavniji poučni dio Mahabharate, Bhagavadgita, uvrštena u 6. knjigu epa (VI. 23-40) okrunjena otkrovenjem vozara Krišne koji se prijatelju i velikom strijelcu Arđuni pokazuje prvo kao veliki učitelj yoge, a napokon i kao sveobuhvatno božanstvo koje stvara sva bića i ponovno ih guta kao plamen vremena, te kojemu se naprosto treba posve predati s povjerenjem i sudjelovati u njegovom biću (bhakti).

Ta "Gospodnja pjesma" daje cijelome zbivanju u epu novi smisao. Sve u njemu dobiva božanski smisao, priča postaje sveta, a ep dobiva ulogu i ugled vjerske knjige ili objave.

Nije Bhagavadgita jedini tekst koji daje epu narav vjerske knjige, ali je najznatniji, i ne stoji sama izdvojeno u njemu, nego je široko utjecala na svoj kontekst i svojom perspektivom prožela brojne epizode i pojedinačne odlomke u čitavom epu. Ipak mnogi drugi dijelovi priče ostali su tako stilizirani kao da za tu božansku perspektivu i ne znaju te, na primjer, prikazuju Krišnu kao obična čovjeka s neizbježnim slabostima.

Stoga se može pretpostaviti da ep isprva nije imao takva vjerskoga sadržaja već da ga je dobio kada njegov junački sadržaj više nije imao neposredno zainteresiranih održavatelja, nego se druga vrsta pjevača ili kazivača poslužila omiljenim epom da u njegovu okviru širi i svoje svjetovne ili vjerske predaje.

d) I sama Mahabharata čuva svjesnu uspomenu na svoje širenje kao i stilizirani prikaz svojega razvoja. Ona, naime, sama tvrdi da je djelo mudraca i isposnika Vyase koji u epu više puta savjetuje Yudhištiru i Pandave ili im pripovijeda priče. Vyasa je naučio sina Šuku i nekoliko učenika svoju pjesmu, a jedan ju je od učenika, Vaišampayana, kazivao zmijskoj žrtvi koju je prinosiso. Vyasa tu možda u svojem liku utjelovljuje službu porodičnoga genealogista i panegirčara ili redaktora književne predaje, a svakako još Vaišampayana pjeva pjesmu o precima Bharatama neposredno zainteresiranu nasljedniku kraljevske loze. No Mahabharata sebe prikazuje kao nečije iznošenje pjesme kako ju je Ugrušravas, sin Šute Lomaharsane, koji ju je čuo od Vaiš na Đaninoj žrtvi, kazivao brahmanima i isposnicima okupljenim na dugome dvanaestogodišnjemu žrtvenome sijelu obredovoditelja Šaunake u šumi Naimiša. Ugrušravas je još uvijek sin Šute, dvorskoga pjevača koji je često bio kraljevski kočijaš i iz očevida opijevao podvige gospodara, ali njegovo slušateljstvo već su brahmani i isposnici, nosioci svjetovnih i duhovnih znanja, obrednih i vjerskih predaja, kakvima se s vremenom, vidjeli smo, proširivao tekst velikoga epa.

U epu se i spominju različite njegove verzije: Daya "Pjesma o pobjedi" koja je imala svega 8.800 šloka, Bharata "Pjesma o Bharatama" ili "Boj Bharata"³ od 24.000 šloka i Mahabharata "Velika pjesma o Bharatama ili o boju Bharata" od

³ Cf. Panini 4, 2 56.

100.000 šloka.⁴ Te se verzije mogu povezati s kazivanjima Vyase, Šuke ili Vaišampayana i Ugrušravasa.⁵

U epu je stilizirano prikazan i način na koji se kazivao u usmenoj predaji.⁶ Kazivač bi prvo iznio kratku okosnicu priče. Potom, ako bi ga slušatelji molili da im je potanko ispriča, stao bi je kazivati sa svim podrobnostima. I tada bi ga slušatelji mogli prekidati dodatnim molbama da što god određenije ili još potanje ispriča. Tako se ep kazivao u razgovoru između kazivača i slušatelja, a prenosio u oblik sažetaka ili tema i tehnike pjevanja ili formula kojom se iz okosnice gradila priča kakva se milila slušateljstvu.⁷ Stoga je pjesma lako poprimala različit opseg, a velike svečanosti i dugi obredi na kojima se iznosila mogli su poticati njeno širenje.

Teorije i izdanja

Proučavatelji Mahabharate posvećivali su posebnu pažnju traženju različitih sadržajnih slojeva — hvalopjeva Kurua, hvalopjeva Pandava itd. — koji su se nataložili u Mahabharati u tijeku njena razvoja (Adolf Holtzman, Sr.⁸ i Jr.⁹) ili pak u traženju jedinstvene niti i nacрта cijelog djela kako je do nas došlo u pouci i dharmi, pravu i ćudoređu (Joseph Dahlmann¹⁰), nastojali su otkriti odnos mitskoga obrasca prema povijesnoj podlozi u mitskoj priči, npr. u priči o braku crne Draupadi s petoricom Pandava kao braku crne Zemlje s pet godišnjih doba (A. Ludwig¹¹) ili doprijeti do slike povijesti velikoga epa (E. W. Hopkins¹²). Dugo su se znanstvenici morali služiti izdanjima samo pojedinih recenzija Mahabharate, i to često nekritičkima.¹³ Dugo se osjećala potreba za jedinstvenim kritičkim izdanjem.¹⁴ Napokon se pokazalo da taj pothvat mogu izvesti jedino Indijci. I tako je Bhandarkar Oriental Research Institute u Pooni konačno pod vodstvom V. S. Sukthankara, S. K. Belvalkara i P. L. Vaidve pripremio između 1933. i 1966. kritičko izdanje Mahabharate,¹⁵ tj. zajedničkoga predložka sjevernih (šaradsko-kašmirske, bengalsko-maithilsko-nepalske i devanagarske) i južnih (granthsko-

⁴ Cf. MBh I 56, 32-34.

⁵ VaidyaR. V., *A study of Mahabharata A Research*, Poona 1967, p. 11

⁶ npr. u knjizi o Astiki, MBh. I 13-53.

⁷ v. van Buitenen, nav. dj., str. XXIV.

⁸ *Indische Sagen*, 3 sv., Karlsruhe 1845-47. (2 Jena 1920-21.)

⁹ *Das Mahabharata und seine Teile*, Kiel 1892-95.

¹⁰ *Das Mahabharata als Epos und Rechtsbuch*, Berlin 1985.

¹¹ *Über das Verhältniß des mythischen Elementes zu der historischen Grundlage des Mahabharata*, Prag 1884.

¹² *The Great Epic of India*, New York 1901.

¹³ Sjev. rec.: Calcutta 1834-39., Bombay 1863., Poona 1929-33.; juž. rec.: Madras 1855-60., Bombay 1906-09., Kumbakonam 1986-94.

¹⁴ M. Winternitz je tražio da se poduzme kritičko i/davanje Mahabharate još 1897. u Parizu na XI. međunarodnome kongresu orijentalista.

¹⁵ v. podatke u zaglavlju knjige.

teluške i malayalske) verzija Mahabharate, ne upuštajući se u spekulacije o ranijim oblicima Đaye, Bharate ili sl. jer njihovu rekonstrukciju sama rukopisna predaja ne omogućuje. Kritičko je izdanje, dakle, zajednički nazivnik sjeverne i južne recenzije, ali je aparat uza nj pravi thesaurus svih rukopisno potvrđenih varijanata i čitanja epa.

U toku toga izdavanja i osobito poslije njega ponovno su oživjeli svi oni pristupi istraživanju Mahabharate koji su je javili u razdoblju prije kritičkoga izdanja i potom u nedostatku takva pomagala privremeno zamrli. O postanku i razvoju Mahabharate pisali su sam priređivač kritičkoga izdanja Sukthankar¹⁶ i R. V. Vaidya.¹⁷ Sukthankar je pritom, međutim, bio bliži unitarnome shvaćanju Mahabharate u Dahlmanna, barem u pogledu jedinstvenosti zamisli epa, negoli analitičkome pristupu Holtzmanna, strica i nećaka. Smatrao je da Mahabharata ima značenje pjesme o podvizima svojih junaka, ali i značenje pouke o dharmi i svete povijesti ili krišnističke objave, a vidjeli smo da su upravo ta dva druga značenja izrasla na podlozi prvoga u toku razvoja epa.

To samo znači da ep ne samo da je u osnovi svoje junačke radnje imao jasnu koncepciju u dugu suta koji su ga stvarali, nego da se i u proširenim preradama u rukama brahmana, isposnika i vjerovjesnika također razvijao prema promišljenim koncepcijama smjera i smisla u kojem su željeli preraditi i proširiti ep. Stoga u osnovi nema ni onoliko proturječja između analitičkoga i unitarnjega pristupa epu koliko ga vidi Sukthankar. Historijska filološka kritika teksta ne mora polaziti od isključiva interesa za pra-Bharatu, nego može istraživati povijest niza koncepcija s kojima se ep u povijesti prerađivao.¹⁸

Mitskim su se obrascima i značenjima u Mahabharati s pogledom u indoevropsku pretpovijest bavili Steg Wikander¹⁹ i Georges Dumezil,²⁰ a s ogleđom na kasniji puranski razvoj Madleine Biarreau.²¹ U novije vrijeme tim su se pitanjima bavili i Alf Hiltebeitel i Georg von Simson. Mitološkim obrascima, ali i pjesničkom tehnikom Mahabharate i Ramayane, pripovjedačkim postupcima i analizom formula bavio se vrlo plodno i P. A. Grincer.²²

¹⁶ *On the Meaning of the Mahabharata*, Bombay, 1937.

¹⁷ Vaidya, nav. dj. (bilj. 5).

¹⁸ S takvim sam pristupom pokušao analizirati povijest teksta Bhagavadgite u člancima: *Textual Layers of the Bhagavadgita as Traces of Indian Cultural History*, *Schriften zur Geschichte und Kultur des alten Orients* 18, Akademie Verlag, Berlin 1986, str. 628-638; *The First Yoga Layer in the Bhagavadgita*, *Felicitation Volume in Honour of Prof. Ludwik Sternbach*, Lucknov 1979, sv. I, str. 545-557.

¹⁹ *Fran Bravalla till Kurukshetra*, *Archiv for nordisk filologi* 75, 1960, str. 183-193; *Germanische und indoiranische Eschatologie*, *Kairos* II, 1960., str. 83-88.

²⁰ *Mythe et epees*, I, Paris 1968., II, Paris 1971.

²¹ *Etudes de mythologie hindoue: Cosmogonies puraniques*, *Bulletin de l'Ecole Francaise d'Extreme Orient* LIV-LV, 1968-69.; *Brahmanes et potiers*, *Article liminaire*, *Annuaire de l'Ecole Pratique des Hautes Etudes* LXX, 1971-72. i dr.

²² *Drevneindijskij epos, genzis i tipologija*, Moskva 1974.

To je samo nekoliko natuknica o golemome području istraživanja golemoga staroindijskoga epa.²³

Vrijeme

Iako bi to mogla biti prva stvar o kojoj će se zapitati zapadni čitalac, barem onaj koji je u nešto ranije vrijeme pohađao školu, pitanje vremena nastanka djela redovito je najteže pitanje u povijesti staroindijske književnosti pa sam ga ostavio za kraj.

Obično se u indološkoj literaturi prihvaća prosudba E. W. Hopkinsa.²⁴ On je smatrao da početke staroindijskoga epskog pjesništva možemo, doduše, stavljati i 700 ili 1.700 godina pr. n. e., ali o tome ne možemo nešto pouzdano znati, a da počeci predaje o Bharatama, kako je to još bio smatrao Albrecht Weber, sežu do razdoblja vedskih obrednih djela brahmana. No za naš se ep ne može tvrditi da su predaje o Bharatama ili Kurnima u njemu skupljene prije 400. g. pr. n. e. Predaje o Pandavama i polubožanskome Krišni mogle bi potjecati iz razdoblja od 400. do 200. g. pr. n. e. Prerada s Krišnom kao sveobuhvatnim božanstvom i mnoštvom poučne puranske građe mogla je uslijediti između 200. g. pr. n. e. i 100-200. g. n. e. Posljednje su knjige i početak prve mogli biti dodani između 200. i 400. g. U istom se radobljju mogla napuniti poučnom građom 13. knjiga i izdvojiti se iz 12. knjige. Poslije toga razdoblja mogli su se prihvaćati tek pojedinačni dodaci. Mogli bismo reći da su to otprilike oni koje je otklonilo iz teksta sadašnje kritičko izdanje.

U 5. se st., naime, na nekome natpisu već spominje Mahabharata kao djelo od sto tisuća šloka, dakle u potpunome opsegu. A kako se u epu češće spominju Yavane, izvorno Jonjani, s kojima su se Indijci prvi put sreli u doba Aleksandra Velikoga, tekst kakav imamo ne može biti stariji od 4. st. pr. n. e., a svršetak u 3. st. n. e.

U svojoj knjizi o Ramayani, J. L. Brockngton²⁵ složio je sličan pregled razvoja drugoga velikog staroindijskog epa, stavivši mu početak u 5. st. pr. n. e.

Ramayana je sigurno dovršena prije Mahabharate ali je vjerojatno mlađa u začecima. Stoga mi se čini bliskom istini prosudba J. A. B. Buitenena da se začeci Mahabharate mogu najvjerojatnije zamisliti negdje u 8. ili 9. st. pr. n. e. No i on

²³ Mogu se još spomenuti i najznatniji prijevodi koji su prethodili kritičkomu izdanju:

— na engleski: K. M. Ganguli-P. C. Roy, Calcutta 1884-96. N. M. Dutt, Calcutta 1895-1905.

— na francuski: H. Fauche, Paris 1863-70. (1-10. parvan) I oni koji su mu slijedili:

— na engleski: J. A. B. van Buitenen, Chicago-London, od 1973. (1-5. parvan) P. Lal, Calcutta, od 1967.

— na ruski: V. I. Kal'janov, Moskva, od 1950., 1987. izašao je 3. parvan u prijevodu J. V. Vasil'kova i S. L. Neveleve.

Vjerojatno su najpouzdaniji prijevodi van Buitenena i Kal'janova i dr., ali izbor K. M. Gangulijeva prijevoda za predložak ima veliku prednost što je cjelovit i, naravno, što je našim prevodiocima bio dostupan.

²⁴ nav. dj. (bilj. 12), str. 386-402.

²⁵ Rughteon Rama, *The Evolution of an Epic*, OUP, Delhi 1984.

se slaže daje "knjižnica djela" koju znamo kao Mahabharatu mogla biti osnovana tek oko 400. g. pr. n. e., a prestati nabavljati prinose oko 400. g. n. e.²⁶

O starosti predmeta Mahabharate svakako još treba dodati da su arheolozi poput B. B. Lala i drugih otkopali naselja koja su identificirali kao Hastinapura, staru prijestolnicu Kurua, Ahićcatru i Kampilyu, gradove Pančala, i druge lokalitete poznate iz velikoga epa. Oni pokazuju kulturu ranoga željeznog doba, odlikuju se posebnim sivim slikanim lončarstvom i pretežno ruralnom uljudbom, a ispitivanje starosti nalaza pomoću ugljika C¹⁴ pokazuje da potječu otprilike iz razdoblja oko 1.000 g. pr. n. e.²⁷

To mora biti i razdoblje kada su se počele pjevati pjesme o vladarima Kurua i Pančala i otada se nikada nisu prestale pjevati jer bi svaki privremeni prekid u usmenom prenošenju pjesama kroz dugo razdoblje njihova stvaranja, sabiranja i razvoja velike pjesme o boju Bharata iz njih nužno izazvao i potpun gubitak cijele te predaje, bar prije trenutka njena zapisivanja. No ta je predaja na svoj način još i danas živa, kao što još i danas stoji grad Mathura i još je uvijek središte živa Krišnina kulta i kao što ime Indraprastha i danas označuje dio Delhija oko Stare tvrđave.

Delhi, 1989.

Mislav Ježić

²⁶ nav. dj., Uvod, str. XXIV-XXV.

²⁷ C f. *Mahabharata, Myth and Reality, Differing Vicivs*, ed. by S. P. Gupta & K S. Ramachandran, Delhi 1976, str. 23-51 i 52-80 (B. B. Lal, V. N. Misra, A. H. Dani, R C. Gaur, D. P. Agganval, Sheila Kusumgar).

Knjiga prva
ADIPARVAN
Knjiga o početku

OM! Klanjajući se bogovima Narayani i Nari, najuzvišenijem od muževa, te boginji rječitosti Sarasvati, neka se iznese pobjeda!

Ugrašravas, sin Lomahašane, prozvan nadimkom Sauti,¹ vrsni znalac purana,² dođe i smjerno se pokloni pred velikim mudracima strogih zavjeta koji sjedahu odmarajući se u šumi Naimiša, poslije dvanaest godina obreda na velikom žrtvenom sijelu Šaunake, uglednoga oca obitelji. Pošto ga sveti ljudi dočekaše s dužnim poštovanjem, on sklopi ruke, pozdravi mudrace, čak svakoga posebice, te se raspita za napredak njihova isposništva. Kada svi opet posjedaše, Lomahašanin sin krotko zauze mjesto koje mu bijaše pokazano. Kada vidješe da se udobno smjestio, jedan od mudraca započe razgovor i upita ga: Odakle dolaziš lopočooki Sauti? Gdje si provodio svoje vrijeme? Pitam te, a ti nam sve potanko pripovijedaj.

Upitan, Sauti, vrsni govornik, dade iscrpan i točan odgovor riječima biranim i prikladnim za ovaj skup mudraca utonulih u misli, Sauti reče: Slušao sam svete pripovijesti, raznolike i predivne, koje je Krišna Dvaipayana spjevao u svojoj Mahabharati, a Vaišampayana kazivao u cijelosti na svečanosti Zmijske žrtve kraljevskoga mudraca Đanameđaye, člника svih glavara, Parikšitova sina. Udivljen onime što sam čuo, ja se dadoh na put i posjetih mnoge svetinje i svete vode, te stigoh u zemlju koja je omiljela dvorođenima,³ zvanu Samantapančaka, gdje nekada boj biše djeca Kurua i Pandua i zaradi kojih se svi vladari zemaljski podijeliše u dva tabora. Potom, željan da vas vidim, dođoh pred vas, velepoštovani mudraci. Vi ste za mene poput Brahmana. O blagoslovljeni, vi okončaste svoje tihovanje i nahraniste sveti oganj i sada lagodno sjedite ovdje, na poprištu žrtvenoga obreda i obasjavate ga poput sunčanoga žara. Recite što da vam ponovim od onoga što znam? Da vam kazujem svete legende sabrane u

¹ Sauti znači sin šute, vozara bojnih kola i pjevača hvalopjeva kralju. Takav je šuta bio Ugrašravasov otac Lomahašana.

² Purane, doslovno "starodrevne (predaje)", sveti su spisi hinduizma. Mlađe su od Veda, sastavljene uglavnom u epskim metrima kao i Mahabharata i Ramayana. Sadrže kozmogonske, kozmografske, mitološke, teološke, filozofske, pravne, povijesne i druge predaje. Velike purane, kojih se obično nabraja osamnaest, opsežu često desetak do dvadesetak i više tisuća dvostiha, a znaju uključiti, uz prikaze svetih znanja, i enciklopedijske poglede svjetovnih znanja, kakve su sastavljali brahmani za potrebe pučke prosvjete. Vjerojatno najstarija pisana redakcija sačuvanih tekstova potječe iz razdoblja dinastije Gupta (4-6. st. n. e.), a u toku slijedećeg tisućljeća pojedine su se purane, ili njihovi dijelovi, sve više vezivale uz pojedine kultove (višnuističke, šivističke, šaktističke), a potom i uz pojedina svetišta (tirthe).

Ipak, ovdje se može misliti na starije usmene oblike "drevnih predaja" kakve se spominju već i u Vedama.

³ "Dvorođeni" (skr. dviđa) zovu se obično samo brahmani, iako bi se načelno tako mogli zvati svi koji su se smjeli inicirati u Vede i time duhovno po drugi put roditi (dakle još kšatrije i vaišje).

puranama ili pak pouke o vjerskim dužnostima i svjetovnome boljitku ili o djelima slavnih svetaca i čovječanskih vladara?

Rišiji⁴ mu odgovore: Želimo čuti pripovijest zvanu Bharata, sveti spjev čudesnoga Vyase Dvaipayane kojim se razgони strah od zla, i to baš onako kako ga govoraše mudrac Vaišampayana na Zmijskoj žrtvi kralja Đanamedaye, a pod ravnanjem samoga Dvaipayane.

Tada reče Sauti: Padam ničice pred pramužem, pred Išanom,⁵ koji je brahman,⁶ očitovani i neočitovani, postojeći i nepostojeći, koji je sav Svemir, a i ono što on nije, vječan i različit i od postojećega i od nepostojećega, Tvorac gornjih i donjih, Višnu, Hari,⁷ čist i bezgrešan.

Objavit ću svetu zamisao Vyase čija su djela divotna i kojega štiju svi ovdje prisutni. Ona je radost za učene jer je ukrašena otmjenim izrazima, razgovorima ljudskim i božanskim, i raznovrsnošću mjera stiha.

Dok ovaj svijet još bijaše bez svjetlosti i uvijen u potpunu tamu, nastade u njemu golemo jaje koje bješe prapočetni uzrok stvaranja, neiscrpno sjeme svih stvorenja. Zovu ga velikim, božanskim znakom na početku yuge,⁸ a u njemu bijaše istina, svjetlo, brahman, vječno, divotno i nepojmljivo biće, svuda podjednako, neočitovani i tanahni uzrok kojemu je svojstveno i biće i nebiće. Iz jajeta izađe Praotac, jedini Gospod, Prađapati,⁹ Brahman, Suraguru,¹⁰ Sthanu,¹¹ Manu,¹² Ka,¹³ Paramešthin,¹⁴ zatim Pračeta sa Dakša¹⁵ i sedam Dakšinih sinova. Onda se pojavi i dvadeset i jedan Prađapati¹⁶ i Čovjek nezamislivih svojstava kojega znaju svi rišiji i božanstva. Nakon toga bjehu stvoreni premudri i sveti brahmaršiji i mnogi rađaršiji,¹⁷ obdareni svim plemenitim osobinama. Tako bi i s vodom, nebesima, zemljom, zrakom, nebom, stranama svijeta, godinama, dobima,

⁴ Rišiji: mudraci, vidioći.

⁵ Išana: Gospod (često pridjevnik Šive).

⁶ Brahman (sred. rod): božanska Riječ ili basna koja objavljuje istinu, rita ili satya (usp. grč. logos).

Treba razlikovati od brahmana (m. rod), svećenika koji zna brahman (sr.) ili od vrhovnoga boga i svećenika Brahmana (m.).

⁷ Hari: zlatni, smeđi, riđi i sl.; pridjevnik Višnu, odn. Kršne.

⁸ yuga: kozmičko razdoblje. Obično četiri yuge čine krug od najsretnijega do najpokvarnijega razdoblja, a tisuća ih čini jedan dan Brahmana ili kalpu, golemo razdoblje od 4 320 000 000 smrtničkih godina, u kojemu se svijet stvara, kao što u jednako dugoj noći Brahmana opet propada. Ovdje se pod izrazom yuga misli zapravo cijela kalpa.

⁹ Prađapati: Gospodar poroda, tj. bog otac.

¹⁰ Suraguru: Učitelj bogova.

¹¹ Sthanu: Stup svijeta, ili naprosto Postojani.

¹² Manu: Čovjek, praotac čovječanstva.

¹³ Ka: "Tko?" Tajanstveno biće vrhovnoga boga Prađapatija.

¹⁴ Paramešthin: Onaj koji stoji na najvišem vrhu. Dovdje se nabranje može shvatiti kao nabranje imena istoga boga (ili kao nabranje niza vrhovnih božanstava?).

¹⁵ Dakša, "Vještina" ili "Vještak", Pračeta, sin 10 Pračeta i Mariše prema puranskoj genealogiji, imao je sedam sinova: Krodha, Tamas, Dama, Vikrita, Arigiras, Kardama i Ašva.

¹⁶ Češće se govori o jednome ili o deset Prađapatija, Brahmanovih sinova, od kojih je jedan i Dakša.

¹⁷ Brahmaršiji su brahmanski mudraci, tj. brahmanskoga roda, a rađaršiji kraljevski mudraci.

mjesecima, polumjesecima zvanim pakša i s danima i noćima u njihovu slijedu. I tako bi stvoreno sve što ljudi poznaju.

A ono što se vidi u svemiru živa i neživa bit će na kraju svijeta, na koncu yuge izmiješano i poremećeno. A na početku nove yuge sve će se obnoviti i, kada mu dođe vrijeme, sve će slijediti jedno za drugim u određenome poretku, kao što se rađaju i raznoliki zemljini plodovi. I tako u svijetu kruži bez početka i kraja taj točak što uzrokuje propadanje svih stvari.

Postojala su bezbrojna stvorenja i njihova obitavališta i bijahu već bezbrojni naraštaji. Vede, yoga i vidnana, dharma, a i artha i kama,¹⁸ pravila čovjekova ponašanja, različite knjige o pitanjima kojima se bave dharma, artha i kama, povijesti, raspre i razne objave, sve je to spoznao riši Vyasa i sročio ovdje u određenu slijedu i predstavio u obliku knjige.

Satyavatin¹⁹ je sin nakon duga trapljenja i razmatranja o vječnim Vedama spjevao ovu svetu povijest. Kada²⁰ dovrši najveći od svih spjevova, plemeniti Dvaipayana Vyasa, Parašarin sin i učeni brahmarši, stade premišljati kako će ga prenijeti svojim učenicima. A tada mu Brahman, učitelj svijeta, dođe osobno znajući za njegovu brigu da učini dobro ljudima i hoteći ugoditi velikomu mudracu. Nemalo iznenađen, Vyasa naredi da netko od bezbrojnih mudraca koji bijahu oko njega donese najbolje sjedište i stade pred Brahmana ispunjen ljubavlju i radosno se smiješeći, pa ga oslovi: O božanski Brahmane, sročio sam spjev koji se visoko cijeni. Objasnio sam tajne Veda, a i mnoge druge, objedinio purane s poviješću podijeljenom na prošlost, sadašnjost i budućnost, odredio sam prirodu prolaznosti, straha, bolesti, bitka i nebitka, opisao sam vjerovanja i različite načine života, načelo četiriju kasta, opisao sam isposništvo i dužnosti onih koji uče Vede, veličinu Sunca i Mjeseca, planeta, sazvežđa i zvijezda i trajanje četiriju era. Opisao sam pravilan govor, milosrđe, rođenje nebesnika i čovjeka, mjesta hodočašća i ostala sveta mjesta, a i planine, rijeke i ocean i nebeske gradove. Opisao sam i načine ratovanja, razne narode i jezike, prirodu

¹⁸ *Vede* su najstariji indoazijski korpus svetih pjesničkih i obrednih tekstova kojima svaki hinduist priznaje svetost, čak i ako slijedi kakvu posebnu svetu predaju neke od brojnih hinduističkih sljedaba. Mlađi sloj svetih tekstova jesu već spomenute *purane*, a u prosjeku još mlađe tekstovne sinteze s još više domorodačke duhovnosti na staroindoazijskome jeziku sanskrtu zovu se *tantré*. Ima i od toga mlađih svetih tekstova pojednih sljedaba iz našega tisućljeća, no oni su češće na novoindijskim jezicima nego na sanskrtu.

Najvećim dijelom ranije od spomenutih vrsta svetih tekstova nastali su veliki epovi *Mahabharata* i *Ramayana*, koji su samo dijelom istovremeni sa starijim puranskim spisima, a dobrim dijelom nastavljaju se na vedsku religioznost.

Razmjerno su se, međutim, rano i razmjerno nezavisno od vedske književnosti i obrednosti stali razvijati sustavi asketske duhovnosti poput *sarnkhye* (ovdje: vidnane) i *yoge*, uvelike usporedni vremenski i sadržajno s nebrahmanističkim pokretima *buddhizmom* i *đinizmom*. Iz vedske se pak običajnosti, obrednosti i prava stala razvijati nauka o običajima ili pravu, *dharmašastra*, a pored nje i njoj teoretski podređena nauka o ovosvjetskoj dobrobiti, *arthašastra*, i ovoj podređena nauka o osjetilnim užicima, *kamašastra*.

Cio taj odlomak predočava složenost i enciklopedičnost Mahabharate u konačnome obliku.

¹⁹ Satyavati je majka Krišne Dvaipayane Vyase, tvorca Mahabharate prema predaji.

²⁰ Ovak se odlomak ne nalazi u kritičkome izdanju jer nema dostatne rukopisne potvrde pa se zaključuje da je mlađi dodatak.

ljudskoga ponašanja i sve-držiteljski Duh. Sve je tu prikazano, jedino se, nakon svega, na zemlji ne može naći onaj tko bi sve to mogao zapisati.²¹

Brahman mu na to kaza: Zbog tvojega poznavanja božanskih tajni visoko te cijenim i ispred svih ovih proslavljenih mudraca što se odlikuju svetošću života. Znam da si kazivao božanske riječi istine još od rođenja. Ti si nazvao svoje djelo pjesmom. Zato neka bude pjesma i neka ne bude pjesnika čija će se djela moći usporediti s njome. Uputi svoje misli Ganeši,²² mudrača, i naći ćeš onoga tko će je zapisati.

Rekavši to Vyasi, Brahman se otputi svojemu boravištu. Onda Vyasa poče u mislima prizivati Ganešu. Uklonitelj prepreka, Ganeša, uvijek spreman ispuniti želje onih koji su mu odani, ne dopusti da Vyasa dugo misli na njega, nego dođe ovamo gdje ovaj sjedaše i, pošto bi pozdravljen, sjede. Vyasa mu ovako kaza: Gospodare četa, budi ti zapisivač Bharate što je ja u svojemu umu sačinih, a ja ću ti je kazivati.

Na ove riječi Ganeša odvrati: Bit ću pisar tvojega djela pod uvjetom da moje pisalo ne stane dokle god ti služim pišući. Vyasa odgovori božanstvu: Slobodno prekini s pisanjem kada ne budeš razumio što kazujem.

I Sauti započe²³: O brahmani, bijaše jednom kralj po imenu Parikšit potomak roda Kurua. Kao i njegov pradjed, bijaše jake ruke, prvi među onima što u boju lukom vladaju, a bješe i strastveni lovac. Vladar je lutao okolicom loveći jelene i divlje veprove, vukove i bivole i svakojake druge divlje životinje. Dogodi se jednom da svojom oštrom strijelom zgodi jelena pa se, zabacivši luk na leda, zaputi kroza šumu da ga traži. Lutao je tamo i amo poput Rudre²⁴ koji jednom davno bješe lutao za jelenom, utjelovljenjem Žrtve. Ne bijaše jelena koji bi, jednom pogođen Parikšitovom strijelom, mogao umaći, ali ovaj jelen, ranjen kao što bjehu i svi oni prije njega, uteče velikom brzinom. Izgubi se jelen iz vida Parikšitu i odmami kralja daleko u šumu. Umoran i žedan, naiđe on na nekoga munija koji je sjedio u kravljem oboru napajajući se do sita pjenom koja je kapala s usta teladi dok su ih njihove matere dojile. Kralj mu žurno priđe te zapita munija

²¹ Primjedba o zapisivaču izbačena je iz teksta u bilješku o varijantnome čitanju čak i u apendiksu kritičkome izdanju, gdje se inače ostali tekst može naći kao izlučena interpolacija; smatra se dakle kasnim umetkom u umetak.

Ipak je taj kasni sekundarni umetak zanimljiv u svjetlu teorije o usmenome pjesništvu kao mitologizirano svjedočanstvo o idealnome slučaju zapisivanja usmenoga pjesmotvora.

²² Ganeša, "gospodar četa", osobito četa Šivinih pratilaca, obično se smatra sinom Šive i Parvati, a prikazuje se kao debeo čovječuljak sa slonovskom glavom i samo jednom kljovom. Kao omiljeni bog mudrosti i otklonitelj zapreka zavlada se prije svakoga pothvata, a često i na početku književnih djela. Pjesnik umetka prikazao je zaštitnika učenosti kao zapisivača Mahabharate koja je postala riznicom učenosti, ali joj je zbog golega opsega prijeto zaborav bude li se samo usmeno prenosila.

²³ Sauti Ugrašravas, iako mu je kasnije u usta umetnuta priča o zapisivaču Ganeši, zapravo predstavlja još tipiziranoga usmenoga kazivača spjeva. Ovdje u ovome izboru započinje okvirna priča (adhyaya 36).

²⁴ Rudra je vedsko ime boga koji ugrožava stoku i ljude, te se moli da se umilostivi. On je pašupati "gospodar životinja", pa se zamišlja kao lovac. Kada je umilostivljen žrtvom, obredom i prinosom, zovu ga Šiva "Blagi". Pod tim se imenom kasnije u hinduizmu uzdigao, vjerojatno pokrivši niz mjesnih kultova, do jednoga od najpoštovanijih bogova, ili čak do višnjega boga naprosto.

koji bijaše pod teškim zavjetom: O brahmane, ja sam kralj Parikšit, sin Abhimanyuov, i izgubio sam jelena kojega sam ustrijelio. Jesi li ga ti vidio?

No muni ne izusti ni riječi strogo se držeći svojega zavjeta šutnje. Na to srditi kralj podiže vrhom luka nekakvu mrtvu zmiju pa mu je prebaci preko vrata. Muni se nije protivio. Ne prozbori ni riječi, ni lošu ni dobru. Vidjevši ga u takvu stanju, kralj se sažali i vrati se u svoju prijestolnicu, a rši ostade onako kako ga kralj bješe zatekao. Premda je bio uvrijeđen, muni je znao da je taj tigroliki velmoža vjeran dužnostima svojega staleža i ne htjede ga prokleti, a vladar, od roda Bharata, nije znao da je to mudrac predan redu i pravdi, pa ga je zato tako bio uvrijedio.

Mudrac je imao sina po imenu Šringin koji još bješe u mladim godinama i predan isposništvu, nepokolebljiv u držanju svojih zavjeta, ali i žestok i lako razdražljiv, a teško ga je bilo udobrovoljiti. Upravo se bješe vraćao svojem domu kad njegov drug po imenu Kriša stade zbijati šale na račun njegova oca.

Kada ču što se ocu dogodilo, Šringin se silno rasrdi, pa reče: Toga grešnoga bijednika koji je mojemu nejakome istarom roditelju objesio mrtvu zmiju na ramena poslat će Takšaka, moćni Zmijski kralj, u obitavalište Yamino.²⁵ Nagnat će ga na to snaga moje kletve!

Proklevši tako u gnjevu kralja, on ode svojem ocu i vidjega gdje još uvijek sjedi u kravljem oboru s mrtvom zmijom na ramenima. Vidjevši poniženje svojega roditelja, on opet planu i, prolijevajući suze od jada, reče svojem ocu: Oče, čuo sam za ovo tvoje poniženje koje si pretrpio od onoga opakog zlikovca, kralja Parikšita, i ja ga u bijesu prokleh. On je najgori od svih Kurua i obilato je zaslužio da ga prokunem. Za sedam dana gospodar zmija Takšaka odnijet će grešnoga kralja u strašno gnijezdo smrti!

Nato će otac svojem srditomu sinu: Dijete moje, nisam tobom zadovoljan! Tako se isposnici ne ponašaju. Mi živimo u njegovoj zemlji i on je naš zakoniti zaštitnik. Trebalo bi da ovakvi kao što smo mi opraštaju kralju koji je na vlasti ma što on učinio. Ako ti uništavaš dharmu, dharmu²⁶ će uništiti tebe. Ako nas kralj ne brani kako valja, loše ćemo se provesti. Pod okriljem pravedenih vladara mi bez odmora stječemo duhovne zasluge, a i kraljevi imaju u njima udjela. Parikšit nas je, kao i njegov djed, štitio kao što bi trebalo da svaki kralj štiti svoje podanike. On je kralj-isposnik, a bijaše iznuren i moren glađu, a to što je učinio, učinio je iz neznanja. Zemlja bez kralja izložena je svakome zlu. Kralj kažnjava prijestupnike, a strah od kazne donosi mir. Kralj uspostavlja vjeru, a vjera uspostavlja kraljevstvo nebesko. Bogovi šalju kišu, a kiša daje žito i bilje. Manu kaže da je

²⁵ Yama je vedski bog, sin Vivasvantov, praotac ljudi i time gospodar ili kralj očeva i predaka u obitavalištu mrtvih.

²⁶ Dharmu je jedan od temeljnih pojmova hinduističkoga nazora na svijet. Znači i običaj i dužnost i pravdu i vjeru. Nadređen je pojmovima kama "žudnja" i artha "dobrobit", te s njima tvori aksiološku ljestvicu. Podređen je filozofkome pojmu mokša "odriješenje od svjetovnih spona".

onaj koji upravlja ljudskim životima jednak desetorici svećenika koji proučavaju Vede.

Šringin pak ovako odgovori ocu: Nagle ili neumjesne, ove moje riječi nikako ne mogu biti nedjelotvorne, dopadalo se to tebi ili ne. Ja nikada, oče, ne rekoh što uzalud, čak ni u šali.

Šamika će na to: Drago moje dijete, znam da si neustrašiv i istinoljubiv. Nikada prije nisi izustio neistinu tako da ni ova kletva ne može biti uzalud. Sin, makar bio i u zrelim godinama, mora se s ocem posavjetovati i tako će steći glasovito ime i krasit će ga mnoge vrline. Budući da si još dijete, tebi je takav savjet to potrebniji. O sine, živi u miru hraneći se šumskim voćem i korijenjem i zatri u sebi tu svoju žestinu i srdžbu jer njima uništavaš plodove svojih isposničkih djela. Gnjev umanjuje vrline što ih asket stječe u velikoj mucu. Ja sam miroljubac i što još mogu popraviti, to ću i učiniti. Poslat ću vijest kralju.

I on posla svojega učenika Gauramukhu, lijepo odgojena i savjesna isposnika, davši mu savjet da se najprije raspita za kraljevo zdravlje i boljitak i tek onda da mu prenese poruku. Tako učenik stiže s porukom pred vladara, glavara plemena Kurua.

Kada kralj sazna da glasoviti riši tada bijaše držao zavjet šutnje, silno se razalosti i stade se gorko kajati uvidjevši njegovu dobronamjernost. Veća bijaše kraljeva žalost zbog nepravde koju je učinio svetomu čovjeku nego zbog vijesti o svojoj skorij smrti. On otpusti Gauramukhu s riječima: Neka mi se smiluje mnogopoštovani! A kada ovaj ode, on, ne gubeći ni trena, u velikoj tjeskobi sazva sve svoje ministre pa se stadoše savjetovati. I sam kralj bješe dovitljiv pa naredi da se podigne palača na vrhu jednog jedinoga stupa i da se dobro čuva i danju i noću. Tu je sve vrvjelo od lijčenika i lijekova i brahmana vičnih čaranju i vladar je, zaštićen sa svih strana svojim ministrima, izvršavao svoje kraljevske obaveze. Ni zrak nije mogao doprijeti do njega.

Kada osvanu sedmi dan, krenu učeni Kašyapa,²⁷ znamenit među brahmanima, da se nađe uz kralja i da ga izliječi budući daje već saznao za sve što se zbilo. Na putu ga presretne Takšaka, vladar zmija, pa mu reče: Tebe krasi velika slava, a uspjeh ti je kod kralja neizvjestan. Kraljeva životna nit prikraćena je brahmanovim prokletstvom. Ako ideš tamo radi blaga, ja ću ti ga dati ma kako teško bilo do njega doći.

Kašyapa će nato: Ja i idem tamo i zbog blaga, o zmijo, ali ako mi ga ti daš, vratit ću se odakle sam i došao.

I on sjede i utonu u Yogu te utvrdi da je kralju doista kucnuo suđeni čas pa se vrati uzevši od Takšake blaga koliko mu je srce željelo.

²⁷ Kašyapa je potomak Kašyapin, a Kašyapa je vedski mudrac kojemu se pripisuje nekoliko himana u Riksamhiti. Ime mu znači "kornjača". Možda se zbog simbolike kornjače Kašyapi u epovima i puranama (možda već od Śatapathabrahmane) pripisuje da je praotac bićima, muž Aditin, otac Vivasvantu itd.

A Takšaka stiže u rečeno vrijeme u grad Hastinapur.²⁸ Usput sazna da kralj živi vrlo dobro zaštićen lijekovima i basmama koje poništavaju otrove. Zmija se zamisli pa reče: Moram kralja prevariti svojim moćima obmane. I tako on posla kralju nekoliko zmija koje uzeše na sebe lik isposnika i one mu odniješe ponude u voću, vodi i travi kuša.²⁹ Prvi među kraljevima prihvati ove darove i, kada zmije u liku isposnika odoše, reče svojim doglavicima: Kušajte sa mnom ovo divno voće što su ga donijeli pustinjaci. I on i njegovi ministri osjetiše želju da jedu voće, a na to su ih poticale neumitna sudbina i rišijeva kletva.

Kralju dopadne u ruke baš ona voćka u kojoj se sakrio Takšaka. Kada je zagriže, iz nje izađe ružan kukac neprepoznatljiva oblika, bakrene boje i crnih očiju. Držeći toga kukca, prvi među kraljevima ovako oslovi svoje savjetnike: *Zalazi sunce*. Sada se više ne plašim otrova. Zato neka ovaj kukac postane Takšaka i neka me ugrize da bih okajao svoj grijeh i da bi se obistinile rišijeve riječi.

Ministri mu, kao ošamućeni, povlađivahu, a vladar se gubeći svijest smiješio jer mu bijaše kucnuo suđeni čas. Uto mu se Takšaka ovi oko vrata i zaurla strašno, pa ujede vladara i zaštitnika zemlje.

Palača u kojoj kralj obitavaše zablista od Takšakina otrova, a ministri se razbjegoše pred strašnim prizorom. Kralj se sruši kao gromom pogođen.

Tako Takšakin otrov ubi kralja, a ministri i kraljevi svećenici uz pomoć svetih brahmana obavise njegov posmrtni obred, a onda se skupiše svi žitelji prijestolnice i na prijestolje postavise mladoga sina pokojnoga kralja po imenu Đanamedaya. Premda još bješe u dečaćkoj dobi, kraljević je sve svoje vršnjake nadmašivao u promišljenosti i bistrini uma. Uz pomoć ministara i svećenika upravljao je svojom kraljevinom mudro i pravedno kao i njegov pradjed Yudhištira.

Jednoga dana kralj Đanamedaya upita svoje savjetnike: Znete li vi kakva je sudbina snašla mojega oca? Tek kada budem od vas saznao sve o njegovu životu, znat ću što mi je činiti ili ne činiti.

Prvi mu ministar na to odgovori: Đanamedayo, tvoj otac bješe Govandin³⁰ miljenik. Velika bješe njegova slava i ljubav kojom su ga svi obasipali. Rodila ga je Uttara kada se rod Kurua već gotovo bijaše ugasio i zato silni Abhimanyuov sin dobi ime Parikšit. Dobro je znao kraljevske dužnosti i bio obdaren svakom vrlinom. Potpuno je vladao svojim strastima, bješe oštrouman, dobra pamćenja,

²⁸ Hastinapura je bila prijestolnica Kurua, na desnoj obali Gange, oko 22 milje SI od Mirata, a JZ od Biđnora.

²⁹ Kuša je trava koja služi za neke obrede (*Poa cynosuroides*). Zove se još i darbha.

³⁰ Govinda "Stjecatelj ili pronalazač goveda ili stoke": pridjevak Krišne, utjelovljenja Višnuova, koji pokreće ključna zbivanja u Mahabharati. Krišna se slavi kao pastir iz Vrađe, miljenik pastirica, kao pobjednik brojnih zloduha i Kamse, tiranina u Mathuri, te kao heroj plemena Yadava iz grada Dvarake, koji otima od Bhoda kraljevnu Rukmini sebi za ženu, koji u bici na Kurukšetri savjetuje Pandave dok se njegova vojska bori na strani Kaurava, te kao božanstvo koje nakon uništenja nebrojenih čudesnih protivnika ili svladavanja suparnika, dovodi i do uništenja vlastitoga plemena, a potom se i sam povlači iz svijeta, pogođen u stopalo od lovca Đarasa.

moćna uma i svakome nadmoćan, a i dobar poznavalac nauke o pravu i ćudoređu. Umio je vladati državom. Vladao je našim podanicima šezdeset godina i, kada preminu, sav ga je narod oplakivao. Od njega si naslijedio ovu kraljevinu i još si kao dijete postavljen na prijestolje da bi štitio sva stvorenja.

Nato će Đanameđaya: Zar je u našem rodu ikada bilo kraljeva kojima na srcu ne bješe dobrobit njihovih podanika ili takvoga kojega podanici nisu voljeli? Kako je umro moj vrli otac? Nato savjetnici, uvijek skrbni i željni dobra svojemu vladaru, ispriповijediše u tančine sve kako se zbilo.

Saslušavši pripovijest svojih savjetnika, kralj Đanameđaya stade roniti suze ucviljen teškim jadom. Plakao je kršeći ruke i teško uzdisao. Onda se, srdit, obrati svim svojim ministrima: Čuo sam kako je moj otac dospio u nebo. Mislim da ne smijem tratiti ni časa, već se moram osvetiti zloduhu Takšaki. On je taj koji je spalio mojega oca svojim otrovom, a Šringin mu je bio samo oruđe. Moj bi otac danas bio živ da je taj brahman stigao do njega. Što bi Takšaka izgubio da je moj otac bio vraćen u život Kašyapinom milošću i oprezom ministara? On je naveo Kašyapu da se vrati, i to iz čiste zlobe. Nije znao za djelotvornost mojega gnjeva.

Tada se kralj okrete brahmanima koji poznavahu upotrebu mantri: Pripremit ću sve što vam je potrebno da biste obavili obred Zmijske žrtve. Recite mi što sve da pribavim?

Tako pripraviše obred žrtvovanja zmiija, i započеше ga onako kako to pravila propisuju: žrtveni svećenici, vrsni znalci obrednih dužnosti, nalijevali su topljeno maslo u blistavi oganj odjeveni u crnu odjeću i, očiju crvenih od dima, izgovarali propisane mantre. Užas obuze sve zmiije. Svećenici su prosipali ljevanicu u Agnijeve³¹ čeljusti i pritom izvikivali imena zmiija, a one su mahom padale u vatri pomućenih osjetila, dozivajući jedna drugu žalostivim glasovima.

Prepade se i sam zmijski kralj i srce mu gotovo prepuče od straha pa pozva svoju sestru i kaza joj: O preljubazna, razum mi se muti, a vid mi popušta. Ja ću danas pasti omamljen u onaj blistavi oganj. Obred Parikšitova sina na propast je našega roda. O ponajbolja među ženama od zmijskoga roda, tvoj sin Astika može prekinuti ovo žrtvovanje. To sam saznao od Praoca³² samoga, od onog koji je od pamtivijeka.

Nato zmijska gospođa pozva svojega sina pa mu reče: O sine, došlo je vrijeme da se ispuni ono zbog čega me moj brat dade tvojemu ocu. Čini ono što znaš da treba učiniti.

I vrsni brahman Astika, najvrliji među najboljima, ode pravo u žrtveno dvorište i počе slaviti i hvaliti nedostižne kraljeve podvige i svećenike i sveti oganj, a kralj Đanameđaya nato reče brahmanima: On jest dječak po svojoj dobi,

³¹ Agni je ime bogu Ognju, jednome od najobuhvatnijih vedskih bogova, svećeniku bogova koji prima žrtve i prenosi ih bogovima.

³² Praotac, Pitamaha, jest bog Brahman.

ali govori kao da je mudar starac. Nije on dječak već neki mudri starac. Rekao bih da želi da mu ispunim želju. O brahmani, dopustite mi da to učinim.

Brahmani mu odgovoriše: Svaki brahman, ma bio i dječak, zavređuje kraljevo poštovanje. Ako je još i učen, još je vredniji da mu se ispuni svaka želja, ali ne prije nego što se Takšaka pojavi.

Ali kralju se bješe svidjelo da brahmanu ispuni želju pa reče: Kaži mi svoju želju! A Takšaka već bijaše blizu i gotovo na rubu žrtvenoga ognja kad Astika izreče želju: Đanameđayo, ako mi već želiš ispuniti želju, onda učini da se prekine ovo žrtvovanje i da više nijedna zmija ne padne u plamen.

Na to se Parikšitov sin jako sneveseli pa će: O proslavljeni, uzmi sve što ti srce ište. Zlato, srebro, stada, sve ću ti dati samo ne prekidaš ovo žrtvovanje!

Astika mu odvrati: Nisam od tebe tražio, kralju, ni zlato, ni srebro, a ni goveda. Ja samo želim da prekineš žrtvu i da se oslobodi pleme moje majke. Tada i svi ostali koji poznavahu Vede u jedan glas povikaše: Ispuni brahmanu njegovu želju.

I tako, na poticaj brahmana kralj objavi: Bit će kako želi Astika! Završite obred! Neka zmije više ne strepe i neka se Astika zadovolji. I tako se ispuni Astikina želja i uz radosne poklike završi se žrtveni obred kralja Đanameđaye od loze Pandava. I sam kralj bješe zadovoljan ovakvim ishodom i svima prisutnima razdijeli blaga na stotine i tisuće.

Na toj žrtvenoj svečanosti, nastavljajući Sauti, brahmani su u predasima između dužnosti govorili o mnogočernu što se tiče Veda, ali je Vyasa³³ samo kazivao čudesnu i znamenitu povijest zvanu Bharata.

Vyasa je naredio svojem učeniku Vaišampayani da pred kraljem Đanameđayom ponovi cijelu Bharatu onako kako je od njega bijaše naučio.

Ja ću kazivati od početka ovaj veliki i prekrasni spjev zvani Mahabharata koji je sastavio Vyasa, počujte me, o Brahmani, i mene obuzima silna radost dok ga ponavljam.

Ova Bharata ravna je Vedama. To je božanstvena svetinja, najvrednije od svega što se može čuti. To je purana koju rišiji obožavaju. Ova sveta povijest usađuje u srce želju za spasenjem. Ma kako bio okrutan i grešan onaj tko je sluša, oslobodit će se svih svojih grijeha kao što se Sunce oslobodilo od Rahua.³⁴ Ova povijest kazuje se sada, a kazivat će se i u budućnosti. Treba da je sluša onaj tko želi steći vrlinu.

³³ Kršna Dvaipayana Vyasa po predaji je ime tvorca Mahabharate. No "vyasa" znači "dijaskenast, raspoređivač, priređivač"; moglo bi se, dakle, shvatiti kao naslov ili titula Krišne Dvaipayane. A on je prikazan u epu kao tjeladni djed, a po pravnim odnosima prastric Pandava i Kaurava, junaka epa, i kao njihov dugovječni suvremenik.

³⁴ Rahu je uzlazni čvor mjesečeve putanje u kojemu može doći do pomrčine Sunca. Zamišlja se kao glava zmaja koji guta Sunce i Mjesec. Silazni se čvor naziva Ketu i zamišlja kao rep zmaja.

Vaišampayana reče: Đamadagnijev sin Parašurama³⁵ za-tirao je kšatrije s lica Zemljina dvadeset i jedan put, a onda se povukao na Mahendru, najbolju među svim gorama, i tamo se posvetio isposničkoj pokori. U to vrijeme ne bijaše više kšatriya na Zemlji i njihove žene željne potomstva običavahu dolaziti brahmanima. Brahmani su se držali svojih krutih zavjeta i primali su žene samo kada bi bilo pravo vrijeme za to, i nikako mimo toga ili iz pohote. Tada na tisuće kšatrijskih gospi začē s brahmanima i tako, o kralju, dođoše na svijet mnoge silne kšatriye, dječaci i djevojčice, i loza se kšatriya produži. Bujao je nov naraštaj blagoslovljen dugim životom i vrlinom. Ponovno se uspostavio stari poredak od četiriju staleža kojima na čelu bijahu brahmani. I svaki je čovjek išao u to vrijeme svojoj ženi samo u dane za to određene, a ne iz pohote i bez reda. Tako je bilo i s ostalim stvorenjima, pa čak i s pticama. Tako se izrodi golemo mnoštvo bića, stotine i stotine tisuća, i množili su se dalje i živjeli u vrlini oslobođeni tuge i bolesti. Tako na Zemlji opasanoj morima opet zavladaše kšatriye. Radovahu se tome i brahmani, a i ostale kaste jer kraljevi zaboraviše opačine rođene iz grijeha i gnjeva i pravedno su dijelili kazne onima koji zaslužuju pa su tako štitili svekoliku Zemlju. Bog je Indra promatrao čestite vladare kšatriye i puštao je životvorni dažd u pravo vrijeme i na pravo mjesto i njegov blagoslov bješe na svim stvorenjima. U to vrijeme, o kralju, nitko ne lijegaše sa ženom prije no što je sazrio i Zemlja se napunila dugovječnim ljudima sve do svojih obala.

Brahmani su proučavali Vede i Upanišade i među njima ne bješe ni jednoga koji bi Vede prodavao. Ne bi među njima nikoga tko bi Vede čitao pred kakvim šudrom.³⁶ Vaišye su orali zemlju pomoću volova, ali krave nikada nisu ujarmljivali. Stoku nikada nisu muzli dok se telad od sise ne odbije, a u tim danima nije bilo ni trgovca koji bi na mjeri zakidao. Svatko se držao puta Vrline i u nju je stalno upirao pogled. Sve četiri kaste izvršavale su svoje dužnosti, a novorođenčad je i u žena, a i u krava dolazila u pravo vrijeme. I drveće davaše cvijet i plod u pravo vrijeme i, kada je razdoblje Krita³⁷ era bilo u punome jeku, Zemljom su vrvjela bezbrojna stvorenja.

³⁵ Parašurama, "Rama sa sjekirom", sin Đamadagnijev, šesto je utjelovljenje Višnu. Sedmo je bio slavni Rama, sin Dašarathin, a osmo Krišna u vrijeme radnje Mahabharate. Parašurama se pojavio na početku drugoga svjetskog razdoblja, tretayuge, i po neobičnoj i značajnoj priči, kao brahman, ali i nepobjediv ratnik, dvadeset i jedan put zado kšatriye jer su zlostavljali brahmane. Sukob je planuo kada je Kartavirya, tisućoruki kralj Haihaya oteo Đamadagniju žrtveno tele. Za to ga je Parašurama ubio, a Kartaviryini sinovi osvetili ubivši Đamadagnija. Nato se Parašurama zakleo da će istrijebiti kšatriye, što je i izveo. Potom se povukao na Mahandru (to su kasnije približno Istočni Ghati), a zemlju prepustio Kašyapi.

³⁶ U staroindijskome idealnom obrascu društva i četiriju staleža (varna) brahmani bi trebali biti svećenici i čuvari svetih znanja, kšatriye ratnici i vladari, vaišye ratari, stočari, obrtnici, radnici i trgovci, a šudre sluge. Kako su šudre možda stvarali iz pokorenih ili porobljenih urođeničkih zajednica, ili od otpadnika iz drugih staleža, oni nisu smjeli imati udjela u nasljednim svetim obredima ili znanju Veda. Stoga se Vede pred šudrom nisu smjele ni kazivati.

³⁷ Krita je prvo sretno razdoblje u svjetskome ciklusu, treća drugo manje savršeno, dvapara još nesavršenije, a četvrto — u kojemu i mi živimo, a koje je počelo nakon Krišnine smrti 3102. godine pr. n. e. — najnesretnije, zove se kali. Te četiri yuge dobile su imena po zgodicima na kocki: kada su djeljivi s četiri, kada preostanu tri

A kada Zemlja bi blagoslovljena svakim obiljem, počeše se na njoj, u kraljevskim lozama, rađati Asure.³⁸ Sinove Ditine stalno pobjeđivahu sinovi Aditini pa izgubiše vlast i mjesto u nebesima i počeše se utjelovljivati na Zemlji. Željeli su steći svevlast među ljudima i počeše se rađati na Zemlji i kao goveda, konji, magarci, deve, bivoli, pa čak i među bićima kakva su rakšase,³⁹ a i među slonovima i jelenima. O Zemljin zaštitničice, od svih onih što se rađahu i zbog svih što se već bijahu rodili Zemlja ne mogaše više ni samu sebe nositi. A neki od sinova Ditinih i Daninih,⁴⁰ koji bijahu s neba zbačeni, rodiše se na Zemlji kao nasilni i drski kraljevi. Ti se moćnici raširiše Zemljom u raznim oblicjima i svojom silom stadoše tlačiti sve četiri kaste i sva ostala stvorenja. Hodili su zemljom, o kralju, u četama, njih stotine i tisuće i zastrašivali i ubijali sve pred sobom. Držali su se istine i bjehu skloni vrlinama, ali bijahu oholi zbog svoje snage i zatrovani bezočnošću, vrijeđali su čak i znamenite rišije u njihovim staništima.

A onda Zemlja, mučena strahom i tlačena golemom težinom, zatraži zaštitu od Praoca svih stvorenja, a Brahman joj ovako odgovori: O čuvarke svakojakoga blaga, ja ću sazvati sve nebeske žitelje, i to što od mene tražiš bit će učinjeno.

I Brahman se oprusti od nje te sazva sve bogove i ovako im svima reče: Olakšajte Zemlji njezino breme! Svaki od vas neka se na njoj rodi i neka počne zametati boj! Potom Tvorac prizva i sva plemena gandharva⁴¹ i apsarasi⁴² pa im onda naredi: Idite i rodite se na Zemlji, svaki za sebe i u obliću u kojemu želi.

I Indra,⁴³ kralj bogova, stade se savjetovati s Narayanom⁴⁴ i svim bogovima o tome kako će sići na Zemlju. Pošto se dogovoriše, Indra izdade zapovijesti svima nebeskim žiteljima pa se vrati iz Narayanina boravišta. A nebeski se stanovnici, malo-pomalo, počeše rađati u zemaljskim tijelima na propast asurama, a na dobrobit svih triju svjetova. I tako su se počeli rađati nebesnici u staležima

boda, dva ili samo jedan, a to je najgore. Tako se u svjetskim razdobljima ostvaruju sve četiri, samo tri, dvije ili samo jedna četvrtina pravdnosti, dharme.

³⁸ Asure su u vedskoj Riksamhiti još osobito istaknuti glavari među bogovima, ali se od Atharvasamhite i obrednih tekstova brahmana taj naslov ne nadijeva više istim bogovima, dobrim dijelom sinovima boginje Aditi, nego protivnicima bogova, zlodusima. Kako se početno a- staje shvaćati kao niječno a-, stvaraju se dva nova imena po opreci: nasuprot zlodusima asurama bogovi se zovu "sure", a nasuprot njihovoj majci Aditi, majka asura zove se "Diti". Takav teološki obrazac nasljeđuje i zastupa hinduizam u epovima, puranama i dr.

³⁹ Rakšase ili rakšasi, recimo: bjesovi, nešto su niži, zemniji sloj zloduha od asura, ali katkada se gotovo i ne razlikuju od njih.

⁴⁰ Danu je pramajka jednoga roda asura, danava, koji se znade razlikovati od daitya, sinova Ditinih. Oboje se znadu smatrati djecom Kašyapinom, kao i bogovi koje je rodio s Aditi.

⁴¹ Gandharve su nebeska bića, često shvaćena kao nebeski glazbenici, ali su moćni i u boju.

⁴² Apsarasi su nebeske vile, družice Gandharva, stoga gdjekada plesačice.

⁴³ Indra je najistaknutiji vedski bog, kralj bogova i nesavladivi ratnik i zatiratelj zloduha, među kojima su najznamenitiji Vritra, Vala i Paniji. U hinduizmu, počevši od epova, opisuje se krasota njegova neba u koje pristižu junaci i raskoš prijestolnice Amaravati. Iako je Mahabharata u konačnoj redakciji višnuistička, u velikome je dijelu epa Indra glavlar nebesnika, što je izraz ranijega stanja i vjerojatno je to stariji dio tekstovne predaje.

⁴⁴ Narayana, često povezan s Narom, prvotnim "Mužem, Čovjekom", jedno od istaknutih božanskih imena, obično Višnuovih, ali nekada i Brahmanovih, nejasna sadržaja. Moglo bi značiti potomak ili sin Nare.

brahmana i kšatriya ili kao kraljevi-mudraci, kako kojemu nebesniku bješe po volji. I oni stadoše ubijati silne danave, rakšase, gandharve i zmije, a i razne druge ljudoždere i svakojaka stvorenja. A utjelovljeni nebesnici bijahu tako moćni, čak i kao djeca, da im njihovi neprijatelji nisu mogli nauditi.

Vaišampayana će onda: Kralju Đanamedayo, Mahabharata je vrlo opširna i zato odvoji dosta vremena da bi je čuo u cijelosti. I potom nastavi:

Živio je tada kralj Cedija po imenu Uparičara ili Vasu i imao je pet moćnih sinova, neizmjereno hrabrih, koje postavi da vladaju pokrajinama. Vasuovi sinovi osnovaše tu kraljevine i podigoše gradove i nazvaše ih svojim imenima te tako ustoličiše dinastije koje vladahu dugo vrijeme.

A kada bi se kralj Vasu popeo u svoja kristalna kola koja mu je Indra dao na dar i kada bi projezdio širokim nebesima, dolazili su k njemu gandharve i apsarasi.

Dogodi se jednom da Vasuova supruga Girika dođe kralju poslije završenih obreda očišćenja nakon svoje mjesečnice, no istoga toga dana javiše se Vasuu i njegovi preci i zatražiše od najboljega među kraljevima i prvog među mudrima da ubije jelena njima za žrtvu. Kralj pomisli da se na zahtjev predaka nije dobro oglušiti pa pođe u lov usput se željno spominjući Girike koja bijaše lijepa poput same Šri.⁴⁵ Bilo je proljeće. Kralj bijaše ushićen njegovim dahom i opojnim mirisima cvijeća i dražesnim lahorom i ne mogaše svoje misli nikako odvojiti od prelijepa Girike. Tada opazi sokola koji se odmarao u blizini. Vasuu bjehu znane i Dharma i Artha⁴⁶ pa zato ovako reče sokolu: O preljubazni, otiđi mojoj ženi Giriki i predaj joj ovo moje sjeme jer njezino je vrijeme upravo došlo.

Hitri sokol poslušao kralja i sunu u nebo. Ali vidje ga jedan od njegove vrste pa pomisli kako se ovaj negdje domogao mesa i nasrnu da mu ga otme. I dok su se oni tako borili, sjeme pade u rijeku Yamunu. U toj je vodi živjela apsarasi od visokoga roda po imenu Adrika, a bješe ovamo dospjela zbog kletve nekoga brahmana koji ju je pretvorio u ribu. Čim sjeme pade u vodu, ona ga smjesta proguta.

Prođe otada nekih deset mjeseci i neki ribar uhvati ribu. Našao se u velikom čudu kada iz rasporena ribljeg trbuha izadoše dva ljudska djeteta. Jedno bijaše muško, a drugo žensko. Ribari odoše kralju i sve mu rekoše, a Vasu onda uze k sebi muško čedo i ono poslije postade vrlo i istinoljubivi vladar kraljevine Matsya.

Rodivši ove blizance, apsarasi se razriješi svojega prokletstva, a njezina kći koja je mirisala na ribu, bi dana ribarskome kralju da mu bude kćerka. Djevojčica dobi ime Satyavati.

Satyavati je bila prelijepa i obdarena svakom vrlinom, njezin osmijeh bješe dražestan, samo se katkad od nje osjećao riblji miris i stalno se družila s ribarima.

⁴⁵ Šri je boginja sjaja, ljepote i obilja, žena Višnuova.

⁴⁶ Dharma je običaj i pravo, a artha dobrobit, imetak. Ovdje se misli na nauke o tim predmetima, posebice na dužnosti muža prema ženi po dharmi.

Željela je biti od koristi svojemu ocu i zato se prihvatila da vozi čun preko rijeke Yamune.

Naide tuda glasoviti riši Parašara. Satyavatl bješe tako lijepa da bi je i isposnik mogao poželjati i ona probudi žudnju u mudracu. Istoga trenu kada je ugleda, on poželje ovu gospu slatkoga osmijeha. Tada moćni muni ovako kaza Vasuovoj djevojci vitkih udova i nebeske ljepote: Primi me u svoj zagrljaj, blagoslovljena! Satyavatl će na to: Vidiš li sve one isposnike na obali rijeke, o sveti čovječe? Kako da ti ispunim želju kada me oni gledaju?

Tada slavni gospodin stvori maglu i ona uvi u tamu čitav predio, a djevojka, kada to vidje, vrlo se začudi. Osjeti se bespomoćnom i stid je obuze pa reče: O sveti čovječe, ti znaš da sam ja djevojka i da sam u vlasti oca svojega. O bezgrešni, ako te primim u svoj zagrljaj, moja će nevinost biti okaljana, a kako da se u svoj dom vratim obeščašćena? Doista, ne bih više mogla živjeti. Razmisli o tome, o riši, pa čini što misliš da odatle slijedi.

A najbolji od rišija zadovoljan joj reče: Ti ćeš ostati djeвица i kada ispunim svoju želju. O sramežljiva i prelijepa gospo, reci mi koju želju da ti ispunim? Divna djevojko ljupkoga osmijeha, znaj da je moja milost uvijek djelotvorna.

Nato mu djevojka reče svoju želju: da joj tijelo uvijek odiše najljepšim miomirisom, a isposnik joj smjesta ispuni tu želju. Tada se djevojka silno razveseli i toga časa dođe joj njezino vrijeme. I ona primi u svoj zagrljaj tog isposnika čudotvorca. Od toga vremena prozvaše je Gandhavati Njezin bajni miris mogao se osjetiti čitavu yodanu⁴⁷ daleko. A slavni Parašara potom se vratio u svoje pustinjačko boravište.

Tako se slučajilo da Satyavati donese na svijet glasovitoga Parašarina sina, mudraca Vyasu.

Kralj po imenu Mahabhiša, izdanak Ikšvakuove loze, bio je u svoje vrijeme gospodar cijele zemlje. Bijaše istinoljubiv i doista neustrašiv. Tisućom konjskih žrtava i stotinom vađa-peya⁴⁸ napokon je ugodio nebesnicima i Indri, te su ga uzeli na nebesa. Jednom se okupiše nebesnici da odaju počast Brahmanu, a među njima bješe i Mahabhiša. Došla je tu i Ganga, kraljica rijeka, da Praocu iskaže svoje štovanje. Tada se diže vjetar i rastvori skute njezine odore poput latica makova cvijeta. Tako se njezino tijelo izložilo pogledima svih nebesnika a oni svi oboriše oči. Jedino je kralj mudrac Mahabhiša gledao bez srama u kraljicu rijeka. Zato ga Brahman prokle i reče: Ti, nesretniče, zaboravio si se ugledavši Gangu, i zato ćeš se opet roditi na Zemlji! Rađat ćeš se tamo uvijek iznova, a rodit će se i ona u svijetu ljudi i trpjet ćeš od nje teške uvrede sve dok se u tebi ne probudi gnjev, i tek ćeš se onda osloboditi svojega prokletstva!

⁴⁷ Yodana je dan puta (volovskom) zapregom, ili manja mjera udaljenosti: 4 ili 7 milja i sl.

⁴⁸ Konjske žrtve, asvamedha, i žrtve vadapeya velike su, svećane i skupe kraljevske žrtve some, koje žrtvovatelju donose velike zasluge u očima bogova.

Nato se kralj Mahabhiša stade prisjećati svih zemaljskih vladara i isposnika i poželje da se rodi kao sin junačkoga Pratipe. Kraljica rijeka bijaše uočila kako je izgubio postojanost i njezino srce poče pomišljati na njega željno. Na svojem putu susretne Vasue i vidje da su i oni u nekoj neprilici pa ih zapita: Zašto ste tako potišteni, nebeski žitelji? Je li sve dobro i kako valja? Na to će Vasui: O kraljice rijeka, prokleo nas je slavni vidjelac Vasištha jer bješe srdit što smo nehotice naletjeli na nj za večernjih molitava. Reče nam ovako: Rodit ćete se među ljudima! Nije u našoj moći da izbjegnemo njegovoj kletvi jer nas je prokleo kazivatelj brahmana. O Rijeko, postani ti žena kakva čovjeka i učini nas svojom djecom! O preljubazna, nama se ne mili da uđemo u utrobu bilo koje žene od ljudskoga roda! Kraljica rijeka i na to odgovori: Neka bude kako želite! Recite mi samo kojega biste od ljudskih prvaka željeli za svojega oca?

Vasui joj rekoše: Na Zemlji će kralj Pratipa dobiti sina Šantanua koji će biti znan širom svijeta. A Ganga će na to: O bezgrešnici, to što vi želite i moja je želja! A Vasui će tada: Nakon rođenja odmah nas baci u riječne valove da nas spasiš od duga boravka na Zemlji.

Učinit ću kako želite, odgovori Ganga, ali se pobrinite da jedno dijete kralju ipak preživi. A Vasui će: Svatko će od nas priložiti osmi dio svoje snage. Kada se sve saberu ujedno, imat ćeš sina kakva samo poželjeti možeš. Ali taj tvoj sin neće rađati djecu na Zemlji.

Pratipa bijaše kralj koji je činio dobro svim stvorenjima. Mnoge je godine proveo na izvorištu Gange živeći kao isposnik i čineći pokoru. I on i njegova žena održavali su mnoge zavjete ne bi li ikako dobili potomka i napokon im se želja ostvarila. Rodi im se sin kada već bijahu zašli u kasne godine. Taj sin bješe upravo Mahabhiša, a nadjenuše mu ime Šantanu jer se rodio tek pošto je njegov otac ovladao svim svojim strastima.

Šantanu je znao da se predjeli neprolaznoga blaženstva mogu steći samo djelima pa se u skladu s time posvetio vrlini. Kada Šantanu bješe stasao, otac Pratipa mu reče: O Šantanu, sine, prije nekoga vremena dođe pred mene djevojka kojoj je na srcu tvoja dobrobit. Ako bi te ta prekrasna djeva nebeskoga izgleda pitala hoćeš li se oženiti njome, ti je nemoj odbiti, a nemoj ni suditi o njezinim postupcima, ma što činila, niti je pitaj tko je ni čija je, nego je uzmi za svoju kraljevnu. Znaj da je to moja želja.

Kada ga je tako poučio, kralj okruni svojega sina i povuče se u šumu. A novi kralj, Šantanu, bješe obdaren velikom mudrošću, a po sjaju bješe ravan Indri. Postao je strastan lovac i mnoge je dane provodio lutajući šumama. Najbolji među vladarima nikada se ne vrati bez ulova: bilo jelena bilo bivola.

Jednoga dana išao je obalom Gange te spazi ljupku djevojku blistave ljepote, nalik na samu Šri. Zubi joj bijahu kao biseri, a na njoj ukrasi nebeske ljepote i haljine tako fino tkane da se činilo da su sazdane od lopoča. Kralj je gledao kao skamenjen i činilo se da svojim nepomičnim pogledom ispija njezine čari, ali da

nikako ne može utoliti svoju žeđ. I djevojka je gledala sjajnoga kralja kako joj silno potresen prilazi i to joj dirne srce u kojemu planu ljubav. Gledala ga je i gledala, sve više žudeći da ga i dalje gleda.

Tada je kralj oslovi nježnim riječima: O bajna djevo vitoga stasa, bila ti boginja ili gandharvi, bila ti apsaras, yakšini ili nagini, pa makar bila i ljudskoga roda, nebeska ljepoto, molim te da mi budeš žena!

Djevojče predivna lika ovako mu reče, budeći svakom svojom riječju kliktaj radosti u njegovu srcu: Bit ću tvoja žena, o svijetli kralju, i slušat ću tvoje zapovijesti. Ali što god budem činila, svidjelo se to tebi ili ne svidjelo, nemoj se protiviti i nemoj mi zamjeriti. Nikada mi ne reci ružne riječi, a ja ti obećavam da ću živjeti s tobom sve dok se budeš prema meni ophodio blago. A onoga časa kada me budeš ukorio ili mi rekao ružnu riječ, ja ću te, zasigurno, ostaviti.

Neka bude tako, odgovori kralj. I tako djevojka dobi za muža vrsnoga vladara, čelnika u rodu Bharata, i bi joj vrlo drago. A kralj Šantanu uze je za svoju nevjestu i uživao je sva zadovoljstva njezine naklonosti. Držao se svojega obećanja i uzdržavao se da bilo što od nje zahtijeva, a bješe toliko očaran njezinom ljepotom, držanjem i plemenitom skrbi da mu ugodi da i nije primjećivao kako prolaze mjeseci, doba i godine.

Ganga rodi kralju sedam sinova, svakoga prekrasna poput nebesnika. Ali, kako je koje dijete rodila, ona ga baci u rijeku Gangu govoreći pritom: Ovo činim za tvoje dobro! I dijete bi potonulo da se više nikada ne pojavi.

Kralju se to nimalo nije svidjelo, ali joj ne kaza ni riječi prijekora zbog straha da je ne izgubi. A kada se rodi i osmo dijete i njegova žena s osmijehom na usnama krenu da ga baci u vodu, ojađeni kralj ne mogaše više izdržati i osjeti žarku želju da ovo dijete spasi pa joj reče: Nemoj ga ubiti! Tko si ti i čija li si i zašto ubijaš svoju rođenu djecu? Velik je teret tvojih grijeha, čedomorko!

Nato mu supruga odgovori: Ako zaista želiš potomka, znaj da si postao najveći među onima kojima se rodiše sinovi. Neću ubiti ovo tvoje dijete, ali je prema našem dogovoru vrijeme mojega života s tobom isteklo. Ja sam Ganga, Đah-nuova⁴⁹ kći, vazda obožavana od svih velikih mudraca. S tobom sam živjela sve ove godine da bih izvršila naum nebesnika. Zbog Vasištine kletve osmorica slavnih Vasua morali su na sebe preuzeti ljudsko obličje. Izuzev tebe ne bijaše na Zemlji nikoga vrijedna da postane njihov roditelj. Isto tako, osim mene ne bijaše na zemlji žene koja bi im mogla postati majkom, jer ja sam nebesnica u ljudskome obličju. Postavši im otac, zaslužio si predjele dugovječnoga blaženstva, a ja sam ih na ovaj način oslobodila rišijeve kletve. Budi blagoslovljen, a ja te napuštam! O kralju, čuvaj i njeguj ovo dijete koje će održati svoje stroge zavjete i daj mu ime Gangadatta.

⁴⁹ Đahnu je po priči bio moćni trapljenik kojega je u zadubljenju ometao tijek Gangin, pa ju je ispio! Poslije se ublažio i ponovno je "rodio" pustivši da mu isteče na uho.

Izrekavši to, boginja istoga časa nestade, no odvede dijete sa sobom. Taj Šantanuov potomak dobio je ime Gangeya ili Devavrata, a svojega je oca nadmašio u svim vrlinama.

Kada ga je žena napustila, Šantanu se žalosna srca vrati u svoju prijestolnicu.

Kralj Šantanu bješe glasovit u sva tri svijeta zbog svoje mudrosti, vrline, istinoljubivosti, samoobuzdavanja, slobodoumlja, bistrine, skromnosti, strpljivosti i snage koja uvijek obitavaše u njemu. I bogovi i kraljevski mudraci divili su mu se zbog toga obilja dobrih osobina i njegova poznavanja vjerskih dužnosti i nauke o zemaljskoj dobrobiti. On bješe zaštitnik roda Bharata i branitelj svih ljudskih bića. Vidjeli su svi zemaljski kraljevi njegovu odanost vrlini i podariše mu naslov: kralj kraljeva. Dok je Zemljom vladao kralj Šantanu, o kralju, nisu na njoj bez potrebe ubijani ni jeleni, ni divlji veprovi, ni ptice, a ni bilo koje drugo živo stvorenje. U njegovim je zemljama prevladavala vrlina, a kralj, čija duša bješe prepuna milosrđa i lišena svjetovnih želja i žestine, pružao je svoju zaštitu svim bićima podjednako. Bio je kralj i otac svima, i osirotjelima i onima koji od njega iskahu zaštitu, i pticama i zvjerima i svakome drugom stvorenju. Dok bješe na vlasti najbolji među Kuruima, riječ postade istina, a ljudske misli težile su k nesebičnosti.

Kralj Šantanu ode jednom u lov i dogodi se da rani nekoga jelena te pođe za njim duž obale rijeke Gange. Kada izbi na rijeku, opazi da njezinim koritom teče vrlo malo vode pa se poče pitati: Zašto li danas rijeka ne teče kao prije?

On pođe potražiti uzrok toj čudnoj pojavi i tako naiđe na momče lijepa stasa i izgleda, i vidje ga kako branom od oštih strijela pregrađuje riječni tok kao što bi to svojim nebeskim oružjem mogao učiniti samo Indra. Kralj je, udivljen, gledao dječakov natčovječni podvig i nije ga mogao prepoznati jer je svojega sina vidio samo jedanput, odmah po rođenju. Momče opazi svojega oca i istoga časa čarolijom nestade pred njegovim očima. Vidje kralj to čudo i bi mu jasno da to može biti samo njegov rođeni sin. On se tad okrete rijeci pa joj reče: Pokaži mi dijete! A Ganga uze na sebe predivno obličje i izroni iz vode vodeći dječaka za ruku. Šantanu nije mogao prepoznati ovu zamamnu gospu u prekrasnome ruhu i nakitu, a Ganga ga oslovi: O kralju, ovo je osmi sin kojega sam ti rodila. Vodi ga svojem domu. Ovaj je junak kod Vasišthe proučio svete knjige, a vješt je svakome oružju i u boju je i samome Indri ravan. Znana su mu i sva oružja kojima vlada slavni i nepobjedivi Đamadagnijev sin Parašurama, kao strijelac ne promašuje, a kraljevske su mu dužnosti dobro poznate.

Šantanu učini kako mu je Ganga rekla i uze sa sobom svojega sina blistava kao sunce i vrati se u svoju prijestolnicu. Kralj Šantanu od plemena Purua stigao je u svoju prijestolnicu blistavu kao grad nebesnika misleći da od njega nema većega sretnika. Sazvao je sve Purue i na svoje prijestolje ustoličio svojega sina kao suvladara želeći zajamčiti svojoj kraljevini zaštitu i sigurnost.

Slavni Devavrata ubrzo omilje svojim uzornim držanjem i kralju i kraljevskoj porodici, a i svima podanicima. Poživješe tako moćni kralj i njegov sin pune četiri godine.

Jednom se kralj zaputi u šume koje se prostirahu oko rijeke Yamune. Dok je šetao obalom, osjeti zamaman miomiris koji je dolazio odnekud iz šumske guštare. Želeći naći njegov izvor, on poče lutati okolinom i najzad spazi prelijepu crnooku djevojku nalik na nebesnicu, koja ne bješe nitko drugi do ribareva kći. On je upita: Tko si i čija si? Što radiš u ovoj šumi? Ona mu odgovori: Budi blagoslovljen! Ja sam kći ribarskog kralja. Po naredbi svojega oca vozim ovu skelu između dviju obala kako bih dobročinstvima stekla zasluge.

I Šantanu ode pravo njezinu ocu i zaprosi je. Ali ribar mu na njegovu prošnju ovako odgovori: O kralju, čim se rodila ova moja ljepoputa kći, znalo se da će nekome postati ženom. O bezgrešni, ti ljubiš Istinu, a u mojem srcu ima jedna želja. Ako mi je ispuniš, ja ti poklanjam ovu djevojku jer, doista, ne može se za nju naći bolja prilika od tebe.

Santanu će nato: Kada čujem želju koju hoćeš da ti ispunim, reći ću ti mogu li ti dati riječ ili ne mogu. A ribar mu reče: O kralju, ovo te pitam: hoćeš li sina kojega ti ona bude rodila učiniti svojim nasljednikom ili nećeš?

Kada kralj sasluša ribarevu želju, nije bio voljan da je ispuni premda ga je raspinjao nepodnošljiv plamen žudnje, i tako se vrati u svoju prijestolnicu Hastinapura, ali mu misao o ribarevoj kćeri nikako nije davala mira, a kada stiže svojemu domu, poče provoditi svoje dane uronjen u žalosne misli.

Dođe jednoga dana Devavrata svojemu tužnome ocu pa reče: Svaka je blagodat uz tebe, glavari su ti poslušni, a ti si utonuo u misli i, kada te pitam, ništa mi ne kazuješ. Za čime tuguješ? Blijed si i izmučen i ne ideš više na jahanje, kao da u tebi nema života. Želim znati od koje boljke boluješ i mogu li ti naći lijeka?

Na sinovo pitanje Šantanu odgovori: Istina je to što kažeš. Obuzela me sjeta. Reći ću ti što mi je na srcu. O izdanče loze Bharata, ti si jedini nasljednik našega velikoga roda, a tebi su na umu samo oružje i junački podvizi. A meni je, sine, uvijek na umu nepostojanost ljudskoga života. O Gangin sine, dogodi li se tebi štogod, ostat ćemo bez potomstva. Ti si meni doista koliko i stotinu sinova, i ja se zato ne želim više ženiti, ali mudri kažu da je jedan sin kao nijedan. O potomče Bharata, ti si vitez žustre čudi i vazda si s vojskom. Može biti i da ćeš na bojnome polju završiti. Dogodi li se to, što će biti s lozom Bharata? O tome vazda mislim i to mi srce ispunjava tugom.

Zamisli se bistrourni Devavrata nad ovim očevim riječima pa ode starom ministru, kraljevu pouzdaniku i dobronamjerniku. Ovaj mu sve kaza o ribarskome starješini i o njegovu zahtjevu. Devavrata odmah ode ribarskome kralju i povede sa sobom mnoge glavare kšatriya koji već bjehu u časnim godinama, pa u kraljevo ime zaprosi kćerku ribarskoga kralja. Dočekali su ga kako to i priliči kraljeviću pa, kada je Devavrata ispred cijeloga kraljeva dvora sjeo na ponuđenu mu stolicu,

ribarski mu se poglavica obrati: O najbolji među Bharatama, prvi si od onih što lukom barataju i jedini sin kralja Šantanua. Velika je tvoja sila. Ali ja bih ti nešto rekao. Da je nevjestin otac i sam Indra glavom, i on bi požalio kada bi odbio takvu hvalevrijednu i časnu priliku. Veliki čovjek iz čijega se sjemena rodila slavna gospa Satyavati često mi spominjaše da je nje dostojan jedino kralj. Znaj da sam odbio i prosidbu nebeskoga brahmaršija Asite koji je često dolazio naumivši da je dobije za ženu. Mogu reći samo jedno: sin druge kraljeve žene neće imati nikakvih izgleda budeš li mu ti takmac. O tlačitelju neprijatelja, onaj tko je tebi suparnik, ne može biti siguran, pa bio on čak i asura ili gandharva. Budi mi blagoslovljen, ja drugih prigovora nemam.

Devavrata sasluša ovu besjedu, ali mu na umu bješe samo dobrobit njegova oca, pa tako pred svima glavarima obznani:

O prvaci među istinoljupcima, saslušajte moj zavjet! Niti se rodio, niti će se roditi onaj koji će se ovako obvezati: Učinit ću ono što se od mene očekuje. Bude li ta djevojka rodila sina, on će postati naš kralj.

Potaknut vlastoljubljem, ribarski starješina poželje izvući sve što se da izvući pa ovako odgovori: Plemeniti gospodine, došao si amo da zastupaš svojega slavnoga oca pa budi onda i moj zastupnik u ovoj prosidbi. O zatočniče istine, zakletva kojom si se vezao dostojna je tebe i ja i ne pomišljam da bi je ti mogao pogaziti. O snagoruki, jedina su mi briga djeca koju bi ti mogao imati.

A Gangin sin, istinoljubac, razumje poradi čega se ribar usteže, i u želji da ugodí svojemu ocu, reče: Ribarski starješino, dobri čovječe, slušaj što ću reći pred svim ovim velmožama: Čujte me, kraljevi, ja se upravo sada odričem svojega prava na prijestolje! Strah od mojih potomaka otklonit ću ovako: O ribaru, od ovoga dana uzimam na sebe zavjet brahmačarina.⁵⁰ Umrijet ću bez potomaka i tako se domoći vječnoga blaženstva.

Ribaru se od silne radosti nakostriješila svaka dlačica na tijelu pa će reći: Poklanjam ti je! Uto se nad Devavratom iz nebesa prosu cvjetna kiša, a nebesnici, apsarasi i nebeski mudraci krunili su cvjetne latice i klikitali: Ovo je Bhišma! Bhišma! Bhišma!⁵¹

A Bhišma, odani sluga svojega oca, oslovi tada prekrasnu djevojku: Popni se u moja kola, majko,⁵² da krenemo našem domu. Pomogao je lijepoj gospi da se popne, pa odjezdiše k Hastinapuri. Stigavši pred oca, ispriča mu sve kako se zbilo, a nato svi okupljeni kraljevi i velmože povikaše uglas: On je doista Bhišma! I stadoše ga hvaliti i slaviti njegov nečuvani podvig.

⁵⁰ Brahmačarin je učenik koji uči Vede. Za nauka mora očuvati spolnu suzdržanost. Stoga je zavjet brahmačarina zavjet čednosti.

⁵¹ "Bhišma" znači "Strašni". Strašan je onaj koji se prihvati takvih zavjeta i održi ih. To je postalo novo i mnogo poznatije ime Devavrati ili Gangeyi.

⁵² Zove je "majko" iz poštovanja kao buduću ženu svojega oca.

Presretni kralj, zadivljen sinovom požrtvovnošću, ovako ga blagoslovi: Sve dok budeš želio živjeti, Smrt neće doći po tebe. Prići će ti tek kada od tebe dobije dopuštenje.

Završile su se svadbene setkovine i kralj uvede lijepu nevjestu u svoj dom. Ubrzo mu Satyavati rodi bistroumna i odvažna sina i dadoše mu ime Ćitrangada. Bio je obdaren velikom snagom i ubrzo posta vrlo slavan. Neustrašivi gospodar Šantanu dobi potom još jednoga sina kojega mu rodi Satyavati. I on posta velik strijelac i naslijedi kraljevinu od svoga oca. Prije no što je drugi sin, Vićitravirya, dospio do zrelih godina, mudri kralj Šantanu podlegnu neumitnome tijeku Vremena.

Kada mu se otac otputio na nebo, Bhišma se potčinjavao Satyavatinih naredbama. On postavi na prijestolje Ćitrangadu, silnoga tlačitelja neprijatelja, koji bijaše pobijedio sve koji su mu se suprotstavljali i misljaše da mu među ljudima nema takmaca. Moćni kralj Gandharva, njegov imenjak Ćitrangada, vidje da njegovoj sili ne mogu odoljeti čak ni nebesnici, a ne samo ljudi i assure, pa mu izade na megdan.

Vladar plemena Kurua i kralj Gandharva, dvojica silnih junaka, sukobiše se na polju Kurukšetri na obalama rijeke Sarasvati. Strašni okršaj nije se prekidao pune tri godine. U tomu bjesomućnom boju, u kojem je pljuštalo oružje, a borci jedan drugome naniješe mnogo ljutih rana, Ćitrangada, kralj Gandharva, bješe lukaviji te napokon svlada vladara Kurua, pogubi ga, a onda se vrati na nebesa. Kada pogibe tigar među kraljevima, hrabri Šantanuov sin, Bhišma dade da se obavi posmrtni obred za njega, a onda na njegovo prijestolje postavi dječaka, snažna, ali još maloljetna Vićitraviryu. Vićitravirya je vladao kraljevinom pod Bhišminim okriljem i obožavao je Šantanuova sina koji bješe upućen u sve tajne vjere i zakona. Kada Bhišma vidje da mu je brat postao punoljetan, odluči da ga oženi. Doznao je da će u to vrijeme kralj od Kaši⁵³ prirediti svečanost na kojoj će njegove tri kćeri, lijepe poput apsarasi, odabrati sebi muževe. Na zapovijest svoje kraljice majke on se pope u svoja bojna kola pa se bez pratnje otputi gradu Varanasi. Tamo vidje mnoštvo kraljeva dospjelih sa svih strana, a i sve tri djevojke koje će birati svoje muževe.

Dok su se kraljevi svaki ponaosob predstavljali, Bhišma odabra za svojega brata sve tri djevojke, posadi ih na svoja kola, a onda se silni bojovnik obrati svima okupljenim kraljevima glasom dubokim kao tutnjava groma: Mudri su odredili da se znamenitu gostu, mimo ostalih darova, može pokloniti i djevojka ukrašena blagom. Neki poklanjaju svoje kćeri a zauzvrat dobiju par govoda. Neki se žene uz djevojin pristanak, a neki je opet začaraju travama da pristane. Neki se žene dobivši pristanak njezinih roditelja, a neki opet dobiju ženu kao dar za pomoć pri žrtvenome obredu. Učenima je ovaj osmi način najmiliji, ali kraljevi

⁵³ Kaši je Benaresko (ili Varanasko) kraljevstvo.

najviše drže do svayamvare⁵⁴ i običavaju se tako ženiti. No mudraci rekoše da se najviše cijeni žena oteta sa svečanosti samoizbora kada izginu svi kraljevi i kraljevići koji se suprotstave otimaču. Zato ja, evo, odvodim ove djevojke, o zemaljski gospodari, a vi udarite najbolje što možete i pobijedite ili poginite! I on odvede djevojke jezdeći na svojim brzim kolima.

Izazvani kraljevi poustajahu grizući usne od bijesa i udarajući dlanom o dlan. Nastade velika strka i galama dok su bacali sa sebe svoje ukrase i navlačili bojne oklope, a i kočijaši ubrzo stigoše sa zapregama plemenitih konja, koje su vukle prekrasna kola. I tako se do zuba naoružani ratnici dadoše u potjeru za Bhišmom koji je odstupao. Nastade ogorčeni okršaj između Bhišme na jednoj i mnogobrojnih vladara na drugoj strani i na Bhišmu se sruči deset tisuća strijela odjednom. S Bhišmine strane također poletješe strijele poput dažda nebeskog i poobaraše strijele njegovih protivnika. Njegove su strijele sjekle lukove, obarale zastave, razbijale oklope i otkidale na stotine i tisuće ljudskih glava. Tolikoj neustrašivosti i strahovitoj vještini Bhišminoj stadoše klicati okolni ratnici jer on ih u boju sve nadbi i onda produži putom k svojoj prijestolnici odvođeći sa sobom djevojke.

Samo jakoruki Šalva, obuzet gnjevom, pozva Bhišmu i reče mu: Stani! Na taj izazov namršteni Bhišma, tlačitelj dušmanskih vojski, zaustavi svoja kola i s lukom u rukama dočeka svojega protivnika onako kako to običaji kšatriya nalažu. Tada kralj Šalva obasu Šantanuova sina stotinama i tisućama lakokrilih strijela dok su mu ostali kraljevi klicali i odobravali mu. A čelnik ljudskoga roda, Šantanuov sin, lati se oružja Aindra i pobi plemenite ždrijepce svojega protivnika i tako ga u ovom boju za nevjeste pobijedi, ali ga ostavi na životu.

Gangin nepobjedivi sin pobi tako bez i jedne ogrebotine na sebi mnoge protivnike i dovede u prijestolnicu kćerke kralja od Kaši. Postupao je s njima nježno i pažljivo, kao da su mu snahe ili sestre ili čak rođene kćeri. Želio je ugoditi svojem bratu Vićitraviryi i ponudi mu tri nevjeste kojima ne bješe mane. Kada su uz Satyavatinu pomoć bile završene pripreme za svadbu, najstarija kći kralja od Kaši stade pred Bhišmu, ljupko mu se nasmiješi i reče: Šalva, kralj Saubhe, izabranik je mojega srca, a i on me u svojem srcu odabrao da mu budem žena. I moj je otac tako odlučio, a ja bih na svayamvari njega odabrala za svojega gospodara. Ti znaš što ti vrlina nalaže i zato čini što misliš da je pravo.

Bhišma je doista znao što vrlina od njega zahtijeva i zato se posavjetova s brahmanima i potom joj dade svoje odobrenje da čini onako kako misli da je najbolje, a ostale dvije djevojke uz propisane ceremonije preda svojem bratu Vićitraviryi. Brat mu je bio umjeren i sklon vrlini, ali se ubrzo poslije svadbe uzoholi na svoju mladost i ljepotu i preda se grijehu. A Ambika i Ambalika bijahu predivnoga stasa i zlatne puti, kosa im bijaše crna i kovrčava, a nokti crveni i

⁵⁴ Svayamvara je "samoizbor" muža, pri kojemu kraljevna bira između prosaca, a oni se pritom mogu i natjecati u junaštvu, npr. u strijeljanju iz luka.

dugi, bokovi jedri i zaobljeni, a njedra duboka i nabrekla. Plemenite mlade gospe, koje je odlikovalo svako dobro znamenje, dragovoljno prihvatiše svojega muža koji ih je u svakome pogledu bio dostojan i vrlo ga zavolješe. A on, odvažan poput nebesnika i lijep kao dvojica Ašvina,⁵⁵ bješe kadar ukrasti srce svakoj ljepotici. Sedam godina proveo je kraljević ne razdvajajući se od svojih dviju supruga, i bješe još u prvoj mladosti kada se razbolje od sušice. I rođaci i prijatelji savjetovali su se i pokušavali mu pomoći, ali svi njihovi napori bijahu uzalud. Kraljević se Kurua gasio kao sunce na zalasku i najzad preminu.

Plemeniti Bhišma bijaše u dubokoj žalosti i poče ga mučiti strepnja. Uza Satyavatinu pomoć on pripremi posmrtnu obreda koje obaviše učeni svećenici i sa svim junacima od loze Kurua.

Nesretna Satyavati, skrhana bolju, obavi pogrebne dužnosti pa, kako je znala i umjela, stade tješiti uciviljene udovice i ojađenog Bhišmu.

Prođe neko vrijeme i ona stade misliti na dužnosti koje joj je vjera nametala i na produženje loze Kurua pa jednom reče Bhišmi: Sada sve ovisi samo o tebi, i prinosi riže za pretke i slava i nastavak loze Kurua i koljena Šantanuova. O silni, ti znaš što vrlina od tebe zahtijeva! Tvoj mili brat, a moj jaki sin otputio se na nebesa dok je još bio u mladoj dobi. Mile kćeri kralja od Kaši, Vičitraviryine udovice još su u cvijetu mladosti i ljepote i željne su sinova. Poslušaj moju zapovijest, snagoruki: obdari ih djecom koja će produžiti našu lozu. Sjedi na prijestolje Bharata i vladaj državom pošto ih uzmeš za žene kako to i dolikuje. Ne šalji svoje pretke u pakao.⁵⁶

Bhišma joj odgovori onako kako mu je vrlina nalagala: Majko, to što si rekla vrlina svakako odobrava, ali imaj na umu moj zavjet kojim sam se odrekao potomstva. O Satyavati, sada ću ti opet ponoviti: Neću se nikada odreći Istine makar se morao odreći svih triju svjetova i carstva nebeskoga, pa i onoga što je više od toga. Makar se Zemlja odrekla svojih mirisa, voda svoje mokrote, zrak svojstva dodira, Sunce svojega blještavila, vatra svojega žara, Mjesec hladnovite svjetlosti, prostor zvuka a bog pravde svoje pravednosti, ja se ni tada neću htjeti odreći Istine. Kraljice, ne vodi nas u propast odvrćajući svoje oči od vrline! Običaji ne daju kšatriyama da pogaze riječ, i odstupanje od istine nikada se kšatriyi ne odobrava. Zato me slušaj, majko, reći ću ti kako se može produžiti loza Bharata. Nađite nekoga brahmana bez mane, pozovite ga i dajte mu blaga, a on će dati porod udovicama kralja Vičitravirye.

Satyavati se na ovo tiho nasmija i glasom uzdrhtalim od postidečnosti odgovori: Bharato silnih mišica, istina je to što mi reče. Ti si Vrlina, Istina i jedina potpora našega roda. Učini onako kako je pravo kada budeš čuo što ću ti

⁵⁵ Ašvini su dva vedska boga blizanca, krasna nebeska "konjanika", pratioca Zore.

⁵⁶ Sudbina predaka ovisi o muškome potomstvu koje im žrtvuje prinose, a osobito grumene riže. Da se nit potomstva ne prekine, ako tko premine bez djece, njegovu je bratu dužnost oženiti se udovicom i s njome roditi preminulome bratu muškoga potomka (levirat).

kazati. Dok bijah djevice, rodila sam sina slavnome Parašari, a taj posta veliki riši izuzetnih moći i dobio je ime Dvaipayana. Istoga časa kada bi rođen, veliki mudrac spali sve svoje grijeha i, slobodan od strasti, ode sa svojim ocem. Ako i ti i ja zatražimo da nam to učini, on će, zasigurno, podariti dobru djecu udovicama tvojega brata. Kada je odlazio od mene, ovako mi je rekao: Majko, budeš li nekad u nekoj nevolji, samo pomisli na mene.

Kada ona spomenu velikoga rišija, Bhišma sklopi ruke i reče: Doista je mudar onaj tko svoje misli razborito usmjerava i na vrlinu i na korist i na zadovoljstvo, i radi strpljivo promislivši kako bi vrlina vodila vrlini, korist k još većoj koristi, a zadovoljstvo k zadovoljstvu.

Tada Satyavati uputi svoje misli muniju Dvaipayani koji upravo toga časa bijaše utonuo u proučavanje Veda. Kada sazna da ga majka zove, on se istoga trena pojavi pred njom a da to nitko drugi nije mogao saznati. Satyavati mu oda dužno poštovanje, a onda ga zagrlj umivajući svojim suzama sina kojega je ugledala poslije tolika vremena. Njezin prvjenac Vyasa umi joj suze hladnom vodom pa joj se pokloni i reče: Došao sam, majko, da ispunim tvoje želje. O najvrljija, ne oklijevaj nego zapovijedaj! I on sjede zadovoljan počastima koje mu bijahu ukazane.

O veleučeni, reče mu majka, sinove rađaju i otac i majka i zato oni pripadaju i jednome i drugome. Nema nimalo sumnje da je nad njima majčina vlast ista kolika je i očeva. Prema običajima ti si moj najstariji sin, o brahmarši,⁵⁷ a Vićitravirya mi je najmlađi. Šantanuov sin Bhišma posvećen je Istini i zbog dane riječi ne želi vladati Zemljom niti imati potomaka. Tvoj je mlađi brat ostavio za sobom dvije prelijepe i mlade udovice, nalik na same nebesnice. Ti si najpozvaniji da im podariš djecu koja će biti dostojna našega roda i produžiti našu lozu.

Kada je saslušao majčinu besjedu, Vyasa joj odgovori: Ti znaš, Satyavati, što je dužnost i na ovome, a i na onome svijetu. Zato neka dužnost bude i moj cilj. Učinit ću kako mi zapovijedaš. Neka se gospe godinu dana drže zavjeta koje ću im ja propisati i neka potom obave obred očišćenja jer nema žene koja bi mi mogla prići, a da nije izdržala strogu pokoru.

No Satyavati će nato: O bezgrešni, tako ne smije biti. U zemlji gdje nema kralja ljudi propadaju bez njegove zaštite. Ne održavaju se žrtveni obredi ni bilo kakvi sveti čini. Oblaci ne daju kišu, odlaze i bogovi. Gledaj zato samo da ove dvije gospe što prije začnu, a Bhišma će odgojiti djecu.

Vyasa joj odgovori: Ako već moram, ovako u nevrjeme, podariti potomke svojemu bratu, onda neka kraljevine podnesu moju ružnoću. To će im biti najteža pokora. Ako budu podnijejele moj jaki zadah, strogo i ružno lice i moju odjeću i tijelo, začet će od mene i dobiti prekrasnu djecu. Neka me kraljevna iz Kosale⁵⁸

⁵⁷ Kao što je rađarši kralj-mudrac, tako je brahmarši brahman-mudrac. Brahmanski su mudraci najčešće još poštovaniji u predaji od kraljevskih mudraca.

⁵⁸ Kaši, odakle su potjecale kraljevine, pripadao je (bar povremeno) zemlji Kosali.

čeka odjevena u čiste haljine i ukrašena nakitom, a ja ću doći u njezinu ložnicu. Rekavši to, riši nestade.

Satyavati ode svojoj snasi Ambiki i odnese joj blagoslovljenu vijest. Uz dosta muke pođe joj za rukom privoljeti je da poslušava savjet i da učiniti ono što je dužnost tražila, a potom ode nahraniti brahmane i rišije koji se bijahu okupili tom prilikom.

Ubrzo poslije snahine mjesečnice Satyavati joj priredi obred očišćenja kupanjem pa je odvede u njezinu ložnicu.

Vjeran svojemu obećanju, istinozborac riši uđe tada u njezinu odaju, ali budući da svjetiljka bješe upaljena, kraljevna ugleda njegovo tamno lice, umršenu kosu boje bakra, blistave oči i odbojnu bradu, te sklopi oči od užasa. Riši se nije obazirao želeći da ispuni majčinu želju, već je poznade, ali ona od straha nijednom ne otvori oči.

Kada je od nje otišao, riši susretne svoju mater, a ona ga upita: Hoće li kraljevna dobiti valjana sina? On joj odvrati: Sin kojega će ona roditi bit će snažan kao deset tisuća slonova, bit će slavan kralj i mudrac koji će mnogo znati i bit će obdaren i pameću i poduzetnošću. Jedino će se roditi slijep, a to je krivica njegove matere. Na ove sinove riječi Satyavati reče: O blaženi isposniče, kako netko tko je slijep može postati dostojan vladarskoga trona Kurua? Na tebi je da Kuruima daš još jednoga kralja.

Riši reče: Neka bude tako! — pa je napusti. Kada je došlo vrijeme, srednja kći kralja Kosale rodi slijepa sina.

Onda Satyavati dobi pristanak od svoje mlađe snahe pa opet pozva Vyasu. Ovaj stiže odmah i, kako već bješe utanačeno, uđe k drugoj ženi svojega brata. Ambalika ugleda mudraca i problijedi od straha, a Vyasa opazi njezino bljedilo pa joj ovako kaza: O ljepolika gospo, ti si problijedjela vidjevši moj zastrašujući lik i zato će i tvoj sin kojega budeš rodila biti bljedolik i prozvat će ga Pandu.⁵⁹ Rekavši joj to, slavni mudrac izađe iz njezine odaje i opet susretne svoju majku, a ona ga zapita: Kakvo će biti dijete? On joj reče da će joj unuk biti blijede puti, a majka ga nato stade moliti da im podari još jedno muško čedo, na što Vyasa reče: Neka bude tako!

Kada dođe vrijeme, gospa Ambalika rodi muško dijete. Sin bijaše sjajan i darovit, a i pratila su ga sretna znamenja kada se rodio. Samo mu je koža ostala blijeda. Taj sin bi prozvan Pandu. On je taj koji je izrodio silne strijelce, petoricu Pandava.

Poslije nekoga vremena, kada starijoj Vićitraviryinoj udovici dođoše opet njezini dani, ode Satyavati do nje i stade je nagovarati da još jednom primi Vyasu. A kraljevna, lijepa poput kćeri nebesnika, ne htjede više učiniti svekrvi po volji jer joj još uvijek bješe u sjećanju strašni lik i odbojni rišijev zadah. Umjesto toga,

⁵⁹ Pandu znači "Bljedeli, Bljedoliki".

ona opravi jednu od svojih služavki svojim nakitom i haljinama i posla je k njemu. A sluškinjica bješe lijepa kao apsaras i, kada je Vyasa stigao, ona ustade da ga pozdravi i stade ga dvoriti, a kad ju je pozvao, ona mu dođe. Slavni izvršitelj najtežih zavjeta bio je njome vrlo zadovoljan i, kada ustade da ide, ovako joj kaza: O ljubazno djevojče, ti više nećeš biti robinja! Tvoj će sin biti nadasve obdaren vrlinom i srećom i bit će na zemlji prvak među umnim ljudima. I tako se od Krišne Dvaipayane rodi sin, poslije poznat po imenu Vidura. On bješe slobodan od strasti i želja i vrsni znalac državnčkih dužnosti. To bijaše bog pravde koji se na Zemlji rodio zbog kletve mudraca Mandavye.

Tada Đanameđaya upita: Što to učini bog pravde da bi zaslužio prokletstvo da bude rođen od služavke kao šudra?

Vaišampayana će na to: Brahman po imenu Mandavya običavao je sjediti pred svojim skloništem ispod nekoga drveta. Godinama je on tako sjedio sve dok jednog dana ne naiđoše tuda razbojnici natovareni plijenom. Za njima je u stopu išla četa stražara pa razbojnici udoše u pustinjakovo stanište, sakriše tu svoj plijen i u strahu se posakrivaše naokolo prije no što su naišli stražari. Jedva da su se posakrivali kada četa progonitelja stiže za njima. Kada vidješe rišija koji je sjedio ispod drveta, oni ga zapitaše: O najbolji među brahmanima, kuda odoše oni razbojnici? Na to pitanje isposnik ne kaza ni riječ odgovora. Kraljevi časnici pretražiše njegovo sklonište i nađoše plijen, a nađoše i razbojнике koji se bijahu posakrivali naokolo. Pade tako sumnja i na munija⁶⁰ pa ga oni u društvu lupeža odvedoše pred kralja. Kralj ga osudi da bude kažnjen zajedno sa svojim saveznicima, kako mišljaše, a izvršitelji, i ne znajući što čine, izvršiše presudu i munija nabiše na kolac. No vrli mudrac, iako bješe na kolcu i bez hrane, nikako ne umiraše i svojim isposničkim moćima ne samo da se održavao u životu nego je pozvao i druge isposnike. Oni dođoše noću i, kada ga vidješe na kolcu, udubljenog u meditaciju, vrlo se rastužiše. Oni rekoše dobrome brahmanu tko su i odakle su pa ga upitaše: Reci nam, o brahmane, kakav si to grijeh počinio da ga moraš na kolcu ispaštati?

Znameniti muni ovako im odgovori: Nemam koga za ovo kriviti. Nitko doli ja sam nije mi mogao učiniti ovo zlo.

Kraljevi službenici vidješe da je on još uvijek živ pa o tome izvijestiše kralja. Ovaj se posavjetova sa svojim doglavicima pa onda dođe na to mjesto i poče umilostivljavati rišija nabijenog na kolac: O najbolji među mudracima, ja ti jesam zlo učinio, ali se to zbilo iz neznanja. Preklinjem te da mi oprostiš. Tebi ne priliči da se na mene ljutiš. Kraljevo preklinjanje ublaži munijev gnjev, a kralj, kada to vidje, pokuša nekako odstraniti kolac iz njegova tijela, no to mu nikako nije uspijevalo. Onda naredi da se kolac odsiječe tako da ne ostane batrljak i tako je, s ostatkom kolca u sebi, muni lutao svijetom posvetivši se najstrožemu

⁶⁰ Muni "šutjelac" jest trapljenik koji se zavjetovao na šutnju. Katkada se izraz rabi i neodređenije za mudrace uopće ili sl.

isposništvu te se domogne bezbrojnih predjela blaženstva koji drugima nisu bili dostupni. A zbog ostatka kolca u svojemu tijelu dobi ime Mandavya.

Brahman je bio upućen i u najviše tajne vjere i tako jednom stiže i do boga pravde. Riši priđe božanstvu koje je sjedjelo na svojemu prijestolju pa ga upita: Što sam to grešno učinio a da i ne znam za to, pa sada moram podnositi ovu kaznu? Bog pravde ovako mu odgovori: O riznico isposničkih zasluga, jednom si probo slamkom nekoga kukčića. Sada snosiš posljedice toga grešnog čina jer, kao što i poklon, ma kako neznatan bio, dobiva na vrijednosti u skladu sa zaslugom koja se njime stječe, tako i grijeh postaje teži što je teža bol koju je izazvao.

Saslušavši božanstvo, muni ga upita: Reci mi, doista, kada sam učinio taj grijeh? Bog mu odvrati da je taj grijeh učinio dok je još bio dijete, a muni će nato: Ono što se učini do dvanaeste godine života ne može se računati u grijeh! Svete knjige ne kažu da bi i to mogao biti grijeh. Kazna koju ja podnosim nije primjerena tako beznačajnu grijehu. Zato ćeš ti, o gospode pravednosti, biti rođen na Zemlji, i to u kasti Šudra, a ja od danas postavljam granicu, i sve što se učini do četrnaeste godine života ne može se računati u grijeh!

Vaišampayana onda nastavi: Kada se rodiše ova tri djeteta, Kurudangala i Kurukšetra,⁶¹ a i sami Kurui doživješe dane napretka u svakome pogledu. Zemlja poče davati obilate žetve, a njezini plodovi bili su dobra okusa. Oblaci su davali kišu na vrijeme i drveće se prepunjalo voćem i cvijećem. Tegleća marva bila je živahna i radovale su se i ptice i sve ostale životinje. Cvijeće bješe mirisno, a voće slatko. Gradovi i gradići napunili se trgovcima, zanatlijama, prodavačima i umjetnicima svih vrsta, a narod posta neustrašiv, učen, pošten i veseo. Nestali su razbojnici i grješnici i činilo se da je svaka pokrajina Kraljevine ušla u zlatno doba. Narod postade naklonjen vrlini i žrtvenim obredima, istinoljublju i ljubaznome ophođenju, ljudi su pazili jedan na drugoga, tako da su živjeli u obilju i blagostanju. Uživali su u nevinim zabavama i oslobodili se svake oholosti, mržnje i zavisti. Prijestolnica bijaše puna kao more i nalik na samu Amaravati.⁶² Dičila se stotinama palača i krasnih građevina, dvorima i slavolucima. Točak vrline, koji Bhišma bješe jednom pokrenuo, učinio je da podanici drugih zemalja ostavljahu svoje domove da bi se naselili u njegovoj kraljevini i tako se stanovništvo brzo umnožavalo a građani i narod bili su ponoseni nadom i radošću gledajući mladenačke podvige svojih mladih kraljevića.

Stanovnici okolnih zemalja gledali su kako se obnavlja gotovo ugašena Šantanuova loza i govorili su među sobom da su od svih majki prve kćeri kralja od Kaši, od svih zemalja da je prva Kurudangala, među svim zatočnicima vrline da je prvi Vidura, a među svim gradovima najveći Hastinapura.

Pandu postade kralj jer se najstariji brat, Dhrtaraštra, nije zbog svojega sljepila mogao prihvatiti te dužnosti, a Vidu ru je rodila žena niska roda.

⁶¹ Kurudangala i Kurukšetra su područja Kurua, dosl. "Kurusko šumsko područje" i "Kurusko polje".

⁶² Amaravati je nebeska prijestolnica vrhovnoga boga (iz vedskoga vremena) Indre.

Jednoga dana Bhišma reče: Ovaj naš rod, koji je obasjan svakom vrlinom, od samoga svojeg početka imao je vlast nad svim zemaljskim vladarima. Ja, Satyavati i umni Krišna⁶³ protegli smo mu niti i na vas trojicu. Čuo sam da postoje tri djevojke koje su dostojne da uđu u našu porodicu. Jedna je kći plemena Yadava, druga je kći kralja Subale, a treća je kraljevena plemena Madra. Sve su one od kraljevske krvi, glasovite ljepotice i poželjna prilika za savez s našim narodom. Reci mi, Viduro, kako ti o tome sudiš?

Vidura će nato: Ti si nam i otac i majka! Ti si i naš poštovani učitelj. Zato čini ono što misliš da će za nas biti dobro.

Ubrzo Bhišma sazna od brahmana da se plemenita Subalina kći molila Šivi da joj ispuni želju, a želja bijaše da može roditi stotinu sinova. Molitva joj je bila uslišena i, kada Bhišma to sazna, uputi poslanstvo kralju Gandhare. Kralj Subala najprije se ustezao na ovu prošnju imajući na umu da je najstariji kraljević, Dhrtaraštra, slijep, ali se najzad ipak odluči da uda svoju kćer znajući kolika je slava Kurua i da se njihova plemenita loza uvijek odlikovala uzornim držanjem. Tako on daje kćer blagoslovljenu svakom vrlinom za Dhrtaraštru. Kada je čestita Gandhari saznala da je mladoženja kojemu su je njezini roditelji namijenili slijep, ona iz ljubavi i poštovanja prema svom budućem mužu stavi povez na oči. Šakuni, sin kralja Subale, dovede Kuruima svoju sestru i predade je Dhrtaraštri.

Gandhari bijaše dočekanana s velikim poštovanjem i pažnjom i pod Bhišminim se nadzorom proslavi krasna svadbena svečanost. Junački Šakuni obdari svoju sestru mnoštvom dragocjenosti i haljina, a onda se vrati u svoj grad ispraćen Bhišminim izrazima poštovanja. Preljepa Gandhari ubrzo omilje svim Kuruima uzornim držanjem, pažnjom i obzirnošću.

Među Yadavama bijaše vlastelin po imenu Šura. On je bio Vasudevin⁶⁴ otac, a imao je i kćer po imenu Pritha, ili Kunti, kojoj po ljepoti ne bijaše ravne na zemlji. Šurin nećak po imenu Kuntibhođa nije imao potomaka pa Šura da svoju prvorođenu kćer, kako se bjehu još prije dogovorili. U domu svojega poočima Pritha je imala dužnost da se brine o brahmanima i ostalim gostima i namjericima. Jednom im u pohode dođe strašni pustinjač Durvasas, glasoviti poznavalac svetih tajana i počinitelj mnogih isposničkih podviga. Pritha mu vrlo omilje svojom usrdnom pažnjom i poštovanjem i mudrac je zauzvrat nauči basni kojom će prizvati bilo koga od nebesnika ako poželi da s nekim od njih dobije dijete. Učinio je to predviđevši da će se ona jednom naći u nevolji.

Kunti još bješe djevojče i mučila ju je radoznalost. Nije se mogla oduprijeti iskušenju, nego pozva boga Suryu.⁶⁵ Istoga časa kada je izgovorila basnu, ona ugleda blještavo božanstvo kako joj prilazi. Onaj što vidi sve što se na svijetu

⁶³ Misli se Krišna Dvaipayana Vyasa.

⁶⁴ Vasudeva je otac Krišne Vasudeve, osmoga utjelovljenja Višnuova i bitnoga pokretača radnje u Mahabharati.

⁶⁵ Surva je velik vedski bog, Sunce, kojemu je kult oživio i u kasnijemu hinduističkome razdoblju.

zbiva stade pred zapanjeno djevojčice pa je oslovi: Evo me, crnooka, reci što da učinim za tebe! A Kunti će nato: O pogubitelju neprijatelja, jedan brahman dade mi ovu basnu na dar, a ja te, o gospode, prizvah tek da iskušam njezinu djelotvornost. Klanjam se pred tvojom milošću i molim da mi oprostiš uvredu. Ženi uvijek treba oprostiti, ma kakvu uvredu učinila.

A Surva joj odgovori: Znam da te tom basnom Durvasas obdario, o stidljivo djevojčice, ali ti se ne plaši, već me primi u svoj zagrljaj. O preljubazna, moj dolazak ne smije biti uzaludan! Kraljevno, moj dolazak mora biti plodonosan, i zato nećeš sagriješiti ako to učiniš meni za ljubav.

I tako, milošću boga Sunca koji cijelome svijetu daruje svjetlost i život, prelijepa Kunti začne sina. Odmah se zatim i dijete rodilo, i tako dođe na svijet slavni junak božanskoga porijekla koji će pod imenom Karna biti glasovit širom svijeta. Rodio se s božanskim oklopom na sebi i s naušnicama, blistav i lijep kao što mu je i otac. Potom bog Sunce vrati Kunti njezino djevičanstvo i ode natrag na nebesa.

Princeza Vrišni⁶⁶ gledala je svojega tek rođenoga sina ne znajući što bi s njime učinila. U strahu od rodbine ona se odluči da sakrije ovaj dokaz svoje nepromišljenosti. Stoga baci svojega snažnog sina u vodu. Dobro poznati Adhiratha, Radhin muž, iz kaste suta, kočijaša, našao je dijete, i njih dvoje, on i njegova žena, podigoše ga i othraniše kao da je njihovo rođeno i nadjenuše mu ime Vasušena. Dječak bješe obdaren velikom snagom, a kada je malo poodrastao, postade vješt svakovrsnu oružju.

Silni Vasušena običavaše obožavati Sunce stojeći licem prema Istoku sve dok mu njegovi zraci ne bi obasjali leđa. U toku tih časova predanih molitivi ne bijaše ničega na Zemlji što bi junački i hitroumni Vasušena odbio da pokloni brahmanima ako bi oni to zatražili od njega. Tako gospod Indra uze na sebe obličje brahmana i jednom dođe Vasušeni u takvu času pa zatraži od njega njegov prirodni oklop. Vasušena isiječe sa sebe svoj oklop i dade mu ga, a glavlar nebesnika bijaše prekomjerno zadovoljan i pokloni mu prekrasno koplje rekavši: Onaj koga budeš poželio pobijediti, bio on nebesnik, asura, čovjek ili rakšasa, poginut će od ovoga koplja, ali njime ćeš moći ubiti samo jednoga protivnika.

I tako Survin sin, dotada poznat po imenu Vasušena, dobi ime Karna jer je odsjekao sa sebe svoj prirodni oklop. Kada je došlo vrijeme da se za Kunti nađe mladoženja, Kuntibhoda pozove sve okolne kraljeve na svayamvaru. Nevjesta bijaše po svojoj ljepoti nadaleko poznata pa se tu okupilo mnogo kraljeva koji su je priželjkivali za sebe. Između svih uzvanika ona uoči silnoga Pandua, ponosnog kao lav i širokih prsiju, koji bijaše sjajniji od svih prisutnih. Ona stavi svoj vijenac njemu oko vrata i tako ga odabra za muža kao što bi Paulomi odabrala Indru.

⁶⁶ Vrišnji su rod Yadava kojemu su pripadali i Krišna i Kunti.

Bhišma je isprošio za Pandua još jednu nevjestu i dao za nju mnogo blaga. Bješe to kći kralja naroda Madra, po imenu Madri, glasovita u sva tri svijeta po svojoj ljepoti. Tako proslaviše Panduovu ženidbu.

Prvak među kraljevima preda se u društvu svojih dviju supruga uživanjima kojima su granice postavljale samo njihove želje, a kada se tako navrší mjesec dana, kralj Kurua pođe osvojiti svijet. Pratila ga je silna vojska sastavljena od slonova, konjanika i bojnih kola. Taj tigar među ljudima najprije pokori razbojnička plemena Dašarna, a onda uputi svoju vojsku protiv Darve, vladara kraljevine Magadhe, koji, ponosan na svoju moć, ugrožavaše mnoge vladare. Potom krenu na Mithilu i pokori Videhane, a zatim i Kašijce, Suhme i Pundre, i svojom neustrašivošću i snagom svojega oružja naširoko proslavi ime Kurua.

Ne prođe otada mnogo vremena, a Panduu dojadi lijenost i tromost, pa se povuče u šumu sa svojim dvjema suprugama. Napustio je svoj divni dvorac prepun udobnih ležajeva i nastanio se u šumi kojom je lutao i sve svoje vrijeme posvećivao lovu na divljač. Odabravši mjesto za svoje obitavalište u prekrasnom brdovitom području na južnim obroncima Himalaye, živio je savršeno slobodan, a narod je, po Dhrtaraštrinoj zapovijesti, opskrbljivao Pandua svime što bijaše potrebno za udobnost i uživanje.

U to vrijeme, o Đanameđaya, Gandhari rodi Dhrtaraštri stotinu sinova, a uz tu stotinu rodi mu druga žena iz staleža Vaišya još nekoliko.

Đanameđaya će nato: O najbolji među Brahmanima, kako je to Gandhari rodila stotinu sinova i koliko joj bijaše potrebno vremena?

Vaišampayana produži: Jednoga dana dočekala je Gandhari velikoga mudraca Dvaipayanu, umornoga i gladnoga, i podvorila ga s mnogo poštovanja i pažnje, a zadovoljni Vyasa ispuni joj želju da može roditi stotinu sinova od kojih nijedan neće ni u čemu zaostajati za svojim ocem. Kada je Gandhari začela, pune dvije godine nosila je teret u svojoj utrobi i ne mogaše se poroditi. To joj je pričinjavalo neizrecive patnje. Tada dođe glas kako je Kunti rodila sina blistava kao sunce i ona krenu pameću od nestrpljenja i svom se snagom udari po trbuhu. Uto se rodi i iz njezine utrobe izade tvrda gruda mesa, nalik na gvozdenu topovsku kuglu, koja je u njoj rasla pune dvije godine. Baš kada je htjede baciti, stvori se tu Dvaipayana koji je svojim duhovnim moćima već dokućio što se zbilo.

Ugledavši kuglu, on upita Gandhari: Što to učini? — a ona mu otkri cijelu istinu: Kada sam čula da je Kunti rodila prije mene i da je dobila kraljevića sjajna kao sunce, od žalosti otvorih nasilu svoju utrobu. Ti si mi obrekao da ću roditi stotinu sinova, a rodila sam, evo, ovu kuglu.

Nato će Vyasa: O Gandhari, ono što sam rekao, to će se i zbiti. Ne izrekoh nikada neistinu, čak ni u šali. Neka brzo donesu stotinu ćupova napunjenih topljenim bivoljim maslom. Kada ih donesu, poprskaj ovu grudu hladnom vodom.

Kako je rekao, tako se i zbi. Kada poprskate grudu hladnom vodom, ona se lagano razdjeli na stotinu i jedan komad veličine palca. Svaki od tih dijelova metnuše u zaseban krčag s bivoljim maslom i sve ih stavite na skrovito mjesto, a okolo postavite stražu da ih čuva. Sveti čovjek tada reče Gandhari da ih smije otvoriti tek kada isteknu dvije godine. I pošto je tako sve uredio i razdjelio im savjete, sveti se mudrac otputi na Himalayu da se tamo posveti isposničkim podvizima.

Kada je došlo vrijeme, rodi se od komada mesa stavljena u ćup kraljević Duryodhana. Po starješinstvu bješe najstariji kraljević Yudhištira, prvjenac kraljevine Kunti, a u isti dan kada se rodio oholi Duryodhana, i Kunti je rodila drugoga sina, po imenu Bhima, koji bješe silno jak i snažnih mišica.

Kada se rodi Duryodhana, kralj Dhrtaraštra pozva Bhišmu i Viduru, a i sve ostale Kurue, dobronamjernike i brahmane pa im reče: Kraljević je Yudhištira najstariji i on je nasljednik našega koljena. Vrlinom svojega rođenja on je kraljevstvo pridobio za sebe. No može li i ovaj moj sin koji je rođen poslije njega postati kralj? Kažite mi po pravdi što je ispravno i pošteno?

Čim bjehu izgovorene te riječi, o Bharata, čaglj i sve ostale grabljive životinje zloslutno zaurlaše. Slušajući to kobno predskazanje, i brahmani i mudri Vidura ovako mu odgovoriše: Čuj, o kralju, najjači među ljudima, kada se tvoj sin rodio, pojavili su se zloslutni predznaci i nema sumnje da će on postati istrebitelj tvajega roda. Sudbina svih nas ovisi o tome hoćemo li ga se odreći ili nećemo. Ako ga zadržimo, dogodit će se nesreća, a ako se njega odrekneš, o kralju, ostat će ti još devedeset devet sinova. Rečeno je da se radi dobra porodice mora odbaciti pojedinac, a radi sela mora se odbaciti porodica, radi države mora se odbaciti selo, a da radi svoje duše čovjek mora odbaciti i cijelu Zemlju.

Vidura i brahami tako mu izložiše ovu stvar, ali zbog ljubavi prema sinu Dhrtaraštra ne bješe voljan pokoriti se tom savjetu.

U idućih mjesec dana rodiše se i svi ostali Dhrtaraštrini sinovi i jedna kći, a od sluškinje iz kaste Vaišya, koja je dvorila Dhrtaraštru, rodi se sin velike pameti i dobi ime Yuyutsu, i to se dogodi dok je Gandhari još bila trudna.

A Pandu jednoga dana, o kralju, dok je lutao šumama kojima su vrvjeli jeleni i grabljive životinje opake ćudi, opazi golema jelena, po svoj prilici predvodnika stada, kako se pari sa svojom ženkom. Vladar ih oboje pogodi s pet britkih i hitrih strijela operjanih zlatom. Ali to što je Pandu pogodio ne bjehu jelen i njegova ženka, već sin nekog rišija, kojemu isposničke zasluge bijahu doista velike, i njegova družica, zaokupljeni igrom u jelenjim obličjima. Jelen proboden Panduovim strijelama u toku parenja sruši se na tlo i progovori ljudskim glasom: O kralju, čak ni ljudi koji su robovi grijeha, gnjevni i lišeni pameti, nikada ne čine ovako okrutna djela.

Pandu će nato: Dobro je znano da se jeleni love na različite načine, i nitko ne mari da li je jelen oprezan ili neoprezan. A jelen mu odvratila: Ne krivim te, o kralju, što si ubio jelena, niti što si mene ranio, već zato što nisi mogao pričekati da se završi ljubavni čin, nego si ga nemilosrdno prekinuo. Ja sam muni, o kralju, i održavam život voćem i korijenjem i, sada prurušen u jelena, živim u miru sa svima. Ti si me ubio i ja ću te zato prokleti. Ubio si me ne znajući da sam brahman i zato nisi sagriješio brahmanovo ubojstvo, ali zato, kada se budeš uželio žene i kada joj budeš prišao da se s njome sjediniš, toga trena otići ćeš u svijet mrtvih kao što ja sada odlazim. Žena s kojom u vrijeme svoje smrti budeš sjedinjen poći će za tobom s ljubavlju i pažnjom u svijet kralja mrtvih od kojega još nitko nije pobjegao. I, izrekavši to, muni predade svoju dušu a Pandu osta pred tim prizorom utonuo u more žalosti.

Gorke su suze ronili i Pandu i njegove dvije supruge zbog nesreće koja ih je zadesila. Poslije jelenove pogibije kralj Kurua zaputi se u pratnji svojih družica prema planini Nagasabha, hraneći se samo voćem i korijenjem. Kada su prešli Himalayu, stigoše na Gandhamadanu. Tu su se našli pod okriljem mahabhuta,⁶⁷ siddha⁶⁸ i znamenitih rišija i živjeli su u tome kraju katkad u ravnici, a kadšto na planinskim padinama. Dođoše tako i do planine sa stotinu vrhova i tu nastaviše činiti pokoru.

Jednoga dana Pandu pozva svoju vjenčanu suprugu, prekrasnu Kunti, i u četiri joj oka reče: O Kunti, budući da ja više ne mogu začeti potomke, naređujem ti da nađeš nekoga tko mi je ravan ili još bolji od mene i da s njime začneš i doneseš na svijet mojega nasljednika.

O gospo ljupka osmijeha, znaj da žene nekoć ne bjehu u kućama zatvorene i ovisne o svojim muževima i rodbini, nego su išle kuda im je volja i zabavljale se kako im se sviđjelo. O najvrsnija, one nisu pripadale muževima niti su im bile vjerne, pa se i danas na to ne gleda kao na grijeh jer u ta vremena bijahu takvi običaji. I danas taj običaj vlada među pticama i među životinjama, i među njima nema ljubomore. Taj je običaj jednom postojao i među ljudima i zato ga veliki mudraci odobravaju. U Sjevernih Kurua taj se običaj još uvijek poštuje, a današnji običaji ustanovljeni su tek kasnije. No bilo ovo grešno ili ne, oni koji poznaju Vede kažu da je ženina dužnost da mužu ispuni molbu. O ljubazna gospo, ja evo sklapam ruke i stavljam na tjemenu lopočev znak ne bih li te umilostivio!

Kunti onda kaza kralju Kurua o poklonu plemenitog Dvaipayane.

Saslušavši njezinu pripovijest, on joj reče: O ljepotice, učinit ću još danas sve što je potrebno da bi se naše želje mogle ispuniti. Pozovi boga pravde,⁶⁹ o sretna gospo. On je najvrlji od svih nebesnika. Sin kojega budemo od njega

⁶⁷ mahabhuta: "veliko biće"

⁶⁸ siddha: "savršeni", yogin koji je postigao nadnaravne moći siddhi.

⁶⁹ Bog pravde je Dharma. Katkad se poistovjećuje s Yamom (v. I, bilj. 9).

dobili postat će, zasigurno, glavari Kurua jer u njegovu srcu neće biti grijeha ni nepravde budući da mu je otac bog pravde i čudorednih zakona.

A Kunti, najbolja među ženama, kaza svojem mužu: Neka bude tako! I poklonivši se pred njim, odluči da još istoga dana ispuni njegovu molbu. Osmog časa najpovoljnijega dana u sedmome mjesecu, kada se uspinje zvijezda Đyešttha u konjunkciji s izlazećim Mjesecom, Kunti rodi prekrasno dijete koje će živjeti da stekne veliku slavu.

U času kada dijete bi rođeno čuo se neki bestjelesni glas: Ovo će dijete, nema sumnje, biti ponajbolji među donositeljima pravde, prvi od onih koji žive u vrlini! Prvi Panduov sin zvat će se Yudhištira. Bit će kralj s prostranom vlašću, čuven u trima svijetima, obdaren sjajem i slavom i čestitim vladanjem.

Pandu bješe blagoslovljen sinom koji je bio pun vrlina pa se zaželio da mu Kunti rodi još jednoga koji bi se odlikovao velikom snagom. Ona opet poslušala svojega muža pa prizva k sebi Vayua⁷⁰ i on joj podari sina snažna tijela, a pri njegovu rođenju čuo se opet natprirodni glas koji reče: Ovo će dijete biti među svim snažnim ljudima najsilniji!

Onda se Pandu posavjetovao s brahmanima pa nakon toga zamoli Kunti da se na godinu dana obaveže osobitim zavjetom. Kunti učini kako je kralj molio i, kada je prošla godina, Pandu joj reče: O prelijepa gospo, svojim isposništvom udovoljila si Indri,⁷¹ kralju nebesnika, i zato sada pozovi njega i začni s njime još jednoga sina.

Čestita Kunti poslušala ga i prizvala svojom manтром Indru, gospodara nebesnika. On joj podari muško čedo kojemu dade ime Arđuna. Čim se kraljević rodio, iz vedra neba zatutnjio je glas sličan grohotu olujna oblaka: O Kunti, ovo će ti dijete imati snagu Kartavirye⁷² i Šibija,⁷³ a u boju će biti nepobjediv poput samoga Indre. Širom svijeta tvoje će ime proslaviti i ovladat će mnogovrsnim nebeskim oružjem.

Kada Kunti izrodi Panduu sinove, dođe mu jednom njegova druga nevjesta pa mu u povjerenju kaza: Velika je moja tuga, o kralju! Iako sam jednaka s Kunti, moj će muž samo s njome imati poroda. Ako mi Kunti pomogne da i ja dobijem kojega sina, veliko će mi dobro učiniti, a i tebi će pokloniti potomke.

Tada Pandu opet ode k slavnoj Kunti pa joj se obrati: Blagoslovljena gospo, osiguraj posmrtno obred za mene i moje pretke. O bezgrešna, pomози Madri da

⁷⁰ Vayu je velik vedski bog, Vjetar, čest pratilac Indre.

⁷¹ Indra, v. I, bilj. 43.

⁷² Kartavirya je bio slavni mitski kralj Haihaya koji je darežljivošću i trapljenjem nadmašio sve kraljeve i stekao tisuću ruku i zlatnu kočiju. Priča se i o njegovoj pobjedi nad bijesom Ravanom. No kada je rišiju Đamadagniju oteo žrtveno tele, ubio gaje rišijev sin Parašurama (v. I, bilj. 35).

⁷³ Šibi je također kralj slavan po darežljivosti i nesebičnosti. Najpoznatija je priča kako je spasio golubicu od jastreba davši grabežljivici u naknadu vlastitoga mesa. Potom se ispostavilo da je golubica bio Agni, bog Oganj, a Jastreb Indra, te da se Šibi time proslavio pred bogovima.

začne djecu i tako se oslobodi svoje nevolje. Tako ćeš steći ime koje će se uvijek spominjati.

Kunti onda povjeri svoju mantru kraljici Madri i kaza joj: Kada izgovoriš ovu mantru, misli na božanstvo s kojim bi voljela imati poroda. Madri se nato malo zamisli pa onda prizva dvojicu Ašvina.⁷⁴ I dođoše joj obojica. Ona s njima začu dvojicu sinova, Nakulu i Sahadevu, koji po ljepoti bjehu nenadmašni na zemlji. Pri njihovu rođenju javio se opet bestjelesni glas i rekao: Ova će dvojica nadmašiti druge ljude ljepotom, bistrinom i vrlinom. Sjat će presilnim sjajem, ljepotom, blagom i pristalošću.

Tako se Panduu rodi pet sinova koje začuše nebesnici, a bili su obdareni velikom snagom i živjeli su da bi izvojevali veliku slavu i da naširoko razglase ime Kurua. Njihova se vrlina povećavala kako su oni rasli, a glasoviti mudraci koji obitavahu na toj planini kojoj je vrhunce pokrivaio snijeg gledali su to i divili se. Petorica Panduovih sinova i stotinu sinova kralja Dhrtaraštre, tog umnožitelja plemena Kurua, rasli su brzo poput lopoča na jezeru.

Gledajući svoje naočite sinove kako stasaju pred njegovim očima živeći u prostranim šumama na čarobnim planinskim obroncima, Pandu najednom osjeti kako se u njemu opet budi usahla snaga njegovih mišica. Jednoga dana u proljeće, kada sva stvorenja izgube pamet, kralj pođe sa svojom družicom Madri tumarati po šumi u kojoj već svako drvo bješe istjeralo nove cvjetove. Svuda u okolici bijaše mnogo malih jezera obraslih lopočem. Pandu je gledao sve te divote i najednom osjeti kako se u njemu opet rađa žudnja. Kada mu pogled pade na mladoliku Madri kojoj su se haljine providjele, njegova želja usplamtje kao šumski požar. Proždiran žudnjom, on je privuče sebi premda se ona odupirala koliko je mogla, tresući se od straha. No strah od prokletstva nije mogao obuzdati Pandua i on, nagnan svojom sudbinom, nasilu potraži njezine zagrljaje kao da bješe nakanio skončati svoj život. I tako Pandu, čestiti kralj Kurua, podlegne neumitnu utjecaju vremena baš kada bješe u zagrljaju svoje supruge. Kada je Kunti saznala što se dogodilo, reče uplakanoj Madri: Ja sam njegova starija supruga i zato zasluga mora biti moja. Ja moram poći za našim gospodarom u predjele mrtvih. Ustaj, o Madri, i predaj mi njegovo tijelo, a ti ostani ovdje i posveti se djeci.

Ali Madri će na to: Ja sam obgrlila našega gospodara i neću mu dopustiti da ode bez mene. Ja ću poći za njim jer mi želja još nije utoljena. Ti si mi starija sestra, daj mi svoj pristanak! Prvak je Bharata došao k meni željan zagrljaja i još me se nije nasitio. Zar nisam ja ta koja treba poći u Yamino stanište da ga zadovolji? O mnogopoštovana, ako ja nadživim tebe, neću znati podizati tvoju djecu kao da su moja, pa zar se neću tako ogriješiti? A ti ćeš, o Kunti, odgojiti i moje sinove kao da su tvoji rođeni.

⁷⁴ Ašvini, v. I, bilj. 55.

I tako se kći kralja Madra, vjenčana supruga Panduova, pope na Panduovu pogrebnu lomaču.

Vaišampayana nastavljaše: Kada mudri rišiji, bogovima podobni, vidješe da je Pandu preminuo, oni se među sobom dogovoriše i odlučiše: Sada je naša dužnost da se vratimo u kraljevinu i da dovedemo tamo njegovu djecu i suprugu i da odnesemo njegove posmrtno ostatke.

Nije otada prošlo mnogo vremena kada Kunti stiže na glavna gradska vrata. Kada građani čuše da je u grad stiglo nekoliko tisuća munija i dostojnika, oni se vrlo začudiše i ubrzo poslije Sunčeva izlaska poče se okupljati mnoštvo sa ženama i djecom. Promatrali su isposnike u tišini i svako srce bijaše dirnuto samilošću.

Dođoše i Kurui u pratnji svećenika i naklonom pozdraviše rišije pa zauzeše svoja sjedišta, a građani se pokloniše do zemlje pa i oni posjedaše naokolo. Onda najstariji među rišiji-ma ispriповijeda sve kako je bilo i na kraju reče: Evo njihovih ostataka, tu su i njihova djeca, a tu je i druga majka. Primite ih kako dolikuje.

Rekavši to Kuruima, pustinjaci istoga časa nestadoše, a građani, vidjevši ih kako pred njihovim očima nestaju poput oblačića pare na nebu, razidoše se zadivljeni kućama.

Kada se završiše pogrebne svečanosti i svi podanici stadoše žaliti za Panduom, časni Vyasa dođe jednoga dana svojoj majci Satyavati pa joj kaza: Majko, naši dani sreće prodoše i nailaze dani nevolje. Grijech raste svakim danom. Svijet je postao star. Kraljevstvo Kurua neće još dugo trajati, a razlog tome bit će nepravda i nasilje. Idi zato u šumu i posveti se yogi i isposništvu. Odsada će sve više biti prevare i nepravde, a poštenoga rada će nestati. Ne budi u svojim kasnim godinama svjedok propadanja svojega roda.

I tako, uz Bhišmino dopuštenje, kraljica ode sa svojim dvjema snahama u šumu i poče se baviti zadubljenjem te doživje lijepu i duboku starost, a onda napusti tijelo i pope se na nebo.

Pošto prodoše sve obrede čišćenja što ih propisuje Vede, Panduovi se sinovi naseliše u palači svojega oca. Rasli su i živjeli kako to kraljevićima i dolikuje, a pokazalo se da su u svojim igrama s Dhrtaraštrinim sinovima u svemu nadmoćni. U snazi i vještini gađanja, u halapljivosti i u podizanju prašine Bhima ih je sve nadilazio. Sin boga Vjetra vukao ih je za kosu tjerajući ih da se tuku međusobno, a on se za to vrijeme smijao. Vrikodara⁷⁵ je s lakoćom pobjeđivao svih stotinu dječaka iako su bili snažni, a to je činio kao da je bio samo jedan od njih. Neki put bi uhvatio desetoricu njih i potapao ih pod vodu, a potom ih, jedva žive, izvlačio na suho. Držeći ih za kosu vukao ih je po zemlji pa su Dhrtaraštrinim sinovima stalno bile razbijene glave ili izgrebena koljena ili pak izubijana ramena. Kada bi

⁷⁵ Vrikodara "Vučji trbuh", nadimak Bhimin.

se oni popeli na drvo da beru voće, on bi udarcem noge obarao na zemlju i voće i berače. U rvačkim vještinama, u brzini i spretnosti ne bješe mu među njima nitko ravan. Bhima je doista običavao kinjiti Dhrtaraštrine sinove, ali je to prije činio zbog nezrelosti, nego iz pakosti.

Gledao je jaki Duryodhana Bhimine podvige i njegovu snagu i u njegovu se srcu začu neprijateljstvo. U svojoj ljubomori na Pandave, a među njima najvećma na Bhimu, Duryodhana i njegova braća toliko se zaboraviše da napokon odlučiše ubiti Bhimu, a ostale baciti u tamnicu. Budući da Yudhištira bijaše zakoniti prijestolonasljednik, računali su da će se tako domoći kraljevine.

Tako jednoga dana pođoše plivati na rijeku Gangu i Dhrtaraštrini se sinovi pripremiše da izvedu svoje nečasno djelo. Kada su poslije plivanja svi krenuli u svoje šatore da se odmore, oni podmetnuše Bhimi otrovanu hranu pa on i ne stiže do svoje postelje već ostade ležati na obali rijeke. Onda ga Duryodhana sputa povijušama i gurnu u vodu, ali čim se Bhima našao u vodi, izujedaše ga otrovne vodene zmije kojima je tu bilo leglo, tako da nijedan otrov ne mogaše potpuno djelovati. Potom Ganga izbací Bhimino tijelo na sprud. Za to se vrijeme Duryodhana sretan i veseo vrati u logor, a kada se Yudhištira stade raspitivati za Bhimu, on mu odgovori da je otišao u grad. Kada se vratiše u dvor, nitko im nije mogao reći da je vidio Bhimu i Pandave pa se sa zebnjom u srcu vratiše da ga traže, ali, ma koliko tražili, ne nađoše ga i napokon se vratiše silno ojađeni i zabrinuti.

Snažni je Bhima najzad došao k svijesti i odmah je otrčao svojoj majci. Kunti i Yudhištira vrlo mu se obradovaše i izgrliše ga za dobrodošlicu, a onda Yudhištira reče: Ne govori o ovome ni riječi nikome, ali od danas moramo budno čuvati jedan drugoga. Poslije nekoga vremena Duryodhana se opet odvaži da u Bhiminu hranu pomiješa otrov koji je bio svjež, žestok i smrtonosan. Yuyutsu je bio prijatelj Pandavama i reče im za otrov, no Vrikodara se nije osvrtao na to nego pojede sve bez ustezanja i potpuno ga probavi. Ma kako otrov bio jak, nije više djelovao na njega.

Kralj je vidio da Kurui odrastaju neodgojeni i da trate svoje vrijeme pa Gautamu imenova za njihova učitelja i posla ih k njemu.

Na izvoru Gange živio je glasoviti mudrac Bharadvađa. Jednoga dana ugleda on prelijepu vilu Ghrtaći kako hodi obalom Gange i upravo tada puhnu vjetar i rastvori skute njezine odjeće. Pustinjaka taj prizor toliko raspali da svoje sjeme ispusti u jedan krčag. Tako se iz krčaga rodio mudri Drona.

Bharadvađa je imao prijatelja, kralja Prišatu, a njegov sin Drupada svakoga je dana dolazio u Bharadvađino isposničko stanište i tu se igrao s mladim Dronom i učio. Ubrzo je među njima procvjetalo bujno mladenačko prijateljstvo.

Kada je umro kralj Prišata, njegov sin Drupada sjede na njegovu prijestolje. Negdje u isto doba umrije i slavni Bharadvađa. Drona je i sam želio potomka, a to bijaše i želja njegova oca, pa on uze za ženu Šaradvatovu kćer Krpi. Ona mu rodi

sina. Čim se dijete rodilo, ono pusti glas nalik na konjsko njištanje, a s neba se javi glas: Ovo je dijete zanjštalo kao konj i to se nadaleko čulo. Zato neka mu ime bude Ašvatthaman. Bharadvadžin sin bješe presretan što je dobio sina.

Negdje u to vrijeme dočuo je Drona da slavni brahman Đamadagnya namjerava razdijeliti sve svoje blago brahmanima pa se odmah zaputi u planine Mahendra. Došavši pred Ramu, on se pokloni do zemlje pod njegovim stopalima i, vidjevši da se ovaj sprema krenuti u šumu jer već sve blago bješe razdijelio, Drona mu reče: Ja sam Bharadvadžin potomak, ali nisam izašao iz maternice. Brahman sam od visoka roda i ime mi je Drona. Došao sam po tvoje blago.

Slavni uništitelj plemena kšatriya sasluša ga pa mu odgovori: Dobro mi došao, odličniče među dvorođenima! Reci što bi ti želio? Drona će na to: O izvršitelju najtežih zavjeta, želio bih naslijediti tvoje vječno blago! Rama mu odvrati: Sve blago i zlato što bješe moje podijelih brahmanima. Imam još samo svoje tijelo i razno skupocjeno oružje. Spreman sam ti dati ili jedno ili drugo. Kaži što ćeš od toga dvoga?

Drona mu odgovori: O Bhrguov sine, pristoji ti se da mi daš sve svoje oružje i da me naučiš tajnama njihova bacanja i vraćanja! Rekavši: Neka bude tako! Bhrguov sin dade Droni svoje oružje i predade mu i cjelokupnu nauku o oružju sa svim pravilima i tajnama. Drona ih sve primi i nauči, i mišljaše za sebe da je prebogato obdaren pa se radosna srca zaputi svojemu prijatelju Drupadi.

Došao je potom pred kralja Drupadu i s dužnim ga poštovanjem oslovio: O kralju, znaj da sam tvoj prijatelj. A kralj, zatrovan ohološću zbog svojega bogatstva, namršti se pa očiju podlivenih krvlju od gnjeva odvrati Droni: Kako se usuđuješ, brahmane, osloviti me kao prijatelja? Kako krunjeni kralj može drugovati s lutajućim prosjakom? Mi bijasmo prijatelji dok smo bili djeca, ali vrijeme sve nagrizi, pa se i naše prijateljstvo istrošilo. Zar se bogataš može družiti sa siromahom, nezalica s učenim čovjekom i kukavica s junakom? Samo jednaki mogu biti prijatelji.

Okrete se Drona i ode iz Drupadina dvora dok mu je u srcu plamtio gnjev. Stao je za tren da razmisli što mu je činiti pa se onda odluči i pođe u Hastinapuru, prijestolnicu Kurua. Žudio je da se kralju Pančala oduži za njegovu bezobraštinu. Kada je stigao u Hastinapuru, Bharadvadžin se sin nastanio kod Gautame zvanoga i Kripa, koji bijaše brat njegove žene Kripa. Dronin jaki sin običavao je u odmorima između Kripinih predavanja poučavati Kuntine sinove u baratanju oružjem, ali još uvijek nitko nije znao kakav je junak Asvatthaman.

Živio je Drona tako neko vrijeme u Kripinu domu sve dok se jednoga dana nije dogodilo da se junački kraljevići, svi koliko ih bijaše, zapute izvan grada. Igrali su se loptom i radosno lunjali svuda naokolo sve dok im lopta ne pade u neki bunar. Postidjeni i zabrinuti gledali su oni jedan drugoga i onda primijetiše u blizini nekoga tamnopuspa brahmana, oronula i slaba, koji tek što bješe završio

svoju žrtvu agnihotra.⁷⁶ Kraljevići koji su se već odrekli vađenja lopte iz bunara okružise toga brahmana, a Drona — to bješe on — nasmiješi im se pa reče: Sramota! Kakvi ste vi kšatrije, moćni i vješti ratnici koji barataju oružjem a da ne možete ni loptu iz bunara izvaditi? Zar vi niste rođeni u rodu Bharata? Obećajte mi za danas večeru i ja ću vam izvaditi vašu izgubljenu loptu s pomoću ovih travaka, a uz to ću izvaditi i ovaj prsten koji ću baciti u bunar. I Drona skide svoj prsten i baci ga u presahnuli bunar.

Nato će Yudhištira, Kuntin sin: O brahmane, dobit ćeš uz Kripinu dozvolu od nas toliko da će ti trajati do kraja života! Drona se na to osmijehnu pa ovako reče prinčevima Bharata: Ova rukovet dugačkih trska s pomoću mojih basna preobratit će se u oružje. Pogledajte ove trske! Sada ću prvom trskom ubosti loptu, a onda ću drugom trskom ubosti prvu, i tako redom napraviti ću lanac i izvaditi vašu loptu.

I Drona učini upravo onako kako je rekao, a začuđeni kraljevići gledali su u njega očima iskolačenim od ushićenja. Oni mu onda rekoše: O učeni brahmane, hajde izvadi i prsten!

Nato slavni Drona uze luk i strijelu i njome natače prsten pa ga tako izvadi. Držeći strijelu s prstenom na njoj, on je pruži zadivljenim kraljevićima, a ovi, gledajući prsten, prozboriše: Klanjamo ti se, o brahmane, željeli bismo znati tko si i odakle si. Možemo li što učiniti za tebe?

Na to pitanje Drona im ovako odgovori: Idite do Bhišme i opišite mu mene i moju vještinu. On će znati tko sam. Kraljevići na to rekoše samo: Bit će tako. I odoše ravno k Bhišmi pa mu prenesoše brahmanovu poruku i ispričaše sve kako se zbilo.

Bhišma ih saslušao i odmah razumje da to ne može biti nitko drugi do Drona, pa pomisli da bi im on mogao postati učitelj. On odmah ode Droni i pozdravi ga s poštovanjem, a onda ga upita za razlog njegova dolaska u Hastinapura i ponudi mu da poučava kraljeviće. Drona mu ispriča sve svoje dogodovštine i na kraju mu kaza: O izdanče loze Kurua, od naših najmlađih godina princ Pančala i ja učili smo zajedno i, doista, bio mi je prijatelj. Uvijek mi govoraše i činjaše dobro i, da bi mi ugodio, često mi je spominjao: O Drona, ja sam prvjenac svojega slavnog oca i, kada me kralj postavi za vladara, moja kraljevina bit će i tvoja. O prijatelju, svečano ti se zaklinjem, moja zemlja, moje blago i sreća o tebi će ovisiti! No kada je završio svoje naukovanje, vratio se u svoju prijestolnicu. Ja sam ga veoma poštovao i njegovih se riječi sjećam i dan-danas.

Dogodi se jednom da moj sin Asvatthaman, a još bijaše dijete, opazi sinove nekoga bogataša kako piju mlijeko pa stade plakati. Meni se smrknu pred očima pa bijah kao izvan sebe. Poželio sam da dobijem kravu, i to od nekoga tko ih ima mnogo, pa pođoh od zemlje do zemlje, ali se moje traganje pokaza uzaludnim jer

⁷⁶ Agnihotra je jutarnja ili večernja ljevanica masla u oganj.

nigdje ne dobih mliječne krave. Vratih se praznih ruku. Jednom ugledah kako neka drugarica u igri daje mojemu sinu piti vodu pomiješanu s rižinim brašnom. On je, jadnik, pio, i vjerovao da pije mlijeko pa je zaplesao i uzvikivao: Pio sam mlijeko! Pio sam mlijeko!

Kad mi dopriješe do ušiju i podrugljiva ogovaranja nametljivaca, izgubih pamet. Za sve sam to sebe osuđivao i napokon odlučih da neću, makar me brahmani i grdili, više živjeti mrskim životom nečijega sluge.

Potom Drona ispriča kako je otišao do Drupade kada je saznao da je ovaj postao kralj, i kako ga je on odbio.

O Bhišmo, Drupada mi je nanio uvredu i ja dođoh gnjevan šurjaku Kripi ne bih li dobio pod svoje okrilje pametne i poslušne učenike.

Bhišma sasluša ispovijest Bharadvadžina sina pa mu reče: Nategni svoj luk, o brahmane, i načini od kraljevića Kurua vrsne poznavaoce nauke o oružju. Budi siguran da će ti se ispuniti svaka želja u srcu. I tako Drona, prvi među strijelcima, veselo prihvati za učenike Panduove i Dhrtaraštrine sinove.

Jednoga dana on ih pozva da se okupe oko njega. Kada mu dodirnuše stopala u znak poštovanja, on im ovako reče: U srcu nosim želju, neporočnici. Dajte mi tvrdnu vjeru da ćete mi je, kada svršite ratne nauke, ispuniti. Na to nijedan kraljević Kurua ne kaza ni riječi, samo se Arđuna zakle da će ispuniti želju svojemu učitelju i da će učiniti sve što ovaj bude od njega zahtijevao. Nato ga radosni Drona privi na grudi i uzdišući proli suze radosnice.

I tako neustrašivi Drona poče poučavati Panduove sinove i nebeskomu i zemaljskomu oružju, a kao prvaku među brahmanima dođoše mu i mnogi drugi kraljevići da bi ih on učio. Tako mu u nauk dođe i Radhin sin iz kaste suta. Od svih njih, samo je sutin sin Karna stalno prkosio Arđuni i, priklonivši se Duryodhani, pokazivao prezir prema Pandavama.

Arđuna je volio nauk o oružju i zato bješe stalno uza svojega učitelja. Vještinom, snagom mišica i ustrajnošću sve ih je nadmašivao. Doista, premda su poruke što ih je učitelj davao bile iste za svakoga od njih, Arđuna zbog svoje umješnosti i spretnosti bijaše najbolji od svojih drugova.

Kada je Drona vidio kolika je Arđunina odanost oružju, pozva on kuhara pa mu krišom reče: Arđuni nikada ne daj da jede u mraku i nemoj mu reći da sam ti ja to naredio. Prošlo je nekoliko dana i dogodi se da vjetar ugasi svijeću dok je Arđuna večerao. On nastavi jesti u mraku iz navike prinoseći ruku ustima, i to mu skrenu pažnju na moć navike. Zato jakoruki Panduov sin nastavi vježbati lukom i noću.

Drona je čuo brujanje luka u noći i dođe Arđuni pa ga zagrli i reče mu: Istinu ti govorim, Arđuna, načinit ću od tebe takva strijelca da ti neće biti para na svijetu. Otada ga je Drona učio kako se bori s konja, kako sa slona, a kako pješice. Učio ga je kako se vode dvoboji, a kako se bori u gomili. Naučio ga je kako se rukuje kijačom, mačem, sulicom i teškim kopljem.

Dva su Dronina učenika, Duryodhana i Bhima, postali nenadmašni borci kijačom i stalni suparnici. Asvatthaman je sve njih nadmašio u poznavanju tajna o oružju, a blizanci Nakula i Sahadeva sve nadbiše u mačevanju. Yudhištira je postao najbolji među strijelcima s bojnih kola.

Arđuna bješe u svemu najbolji. Sve je nadvisio oštrim umom, pribranošću, snagom i poletom. Ime mu se pročulo širom svijeta i slovio je za strijelca prvoga među prvima. Ne bješe mu ravna ni po vladanju oružjem, a ni po pažnji i ljubavi prema učitelju. A Dhrtaraštrini sinovi sada još više zamrziše Bhimu zbog njegove pregoleme snage, a Arđunu zbog vrline i sjajna uspjeha.

Kuda su Dhrtaraštrini i Panduovi sinovi završili svoje školovanje i ovladali ratnim naukama i vještinom, reče Drona kralju Dhrtaraštri: O kralju, sinovi su ti završili školovanje. Dopusti im da ti sada pokažu ono što su naučili. A razdragani mu kralj odgovori: Drono, ponajbolji među brahmanima, velik je uspjeh koji si s njima postigao!

Na kraljevu zapovijest načiniše graditelji golemo borilište i kraj njega krasnu ložu za kralja i njegove gospe, kako to već bješe običaj. Na utvrđeni dan okupila se tu kraljevska porodica, rodbina i uzvanici, a u gledalištu se sabrala šarena i razdragana gomila.

U određeni čas uđe u borilište Yudhištira, a za njime su po redu i starješinstvu stupali ostali kraljevići. Onda započe nadmetanje i junački kraljevići pokazaše svu svoju čudesnu spretnost u vladanju oružjem.

Na učiteljev znak stupi potom na borilište mladi Arđuna nalik na oblak obasjan zalazećim suncem. Na sebi je imao zlatni oklop, pun tobolac strijela i kožnu rukavicu. Narod se uskomeša kada je opazi, ali se ubrzo svi primiriše kada on stade pred svojim učiteljem pokazivati sve što je naučio. Netremice su ga gledali čudeći se i diveći njegovoj sigurnosti i spretnosti u vladanju mačem, lukom i kijačom.

Onda je oružjem Agneya stvorio vatru, oružjem Varuna vodu, oružjem Vayavya stvorio je zrak, a oružjem Parđanya oblake. Oružjem Bhauma stvarao je zemlju, a oružjem Parvata planine. Napokon je oružjem Antardhana učinio da sve to nestane.⁷⁷

Kada se sve završilo i kada je oduševljenje promatrača malo splasnulo a zvukovi su instrumenata zamrli, odjednom se s ulaza začuo pljesak dlana o dlan koji odjeknu kao pucanj groma. Sve se oči okrenuše na tu stranu.

Mnoštvo je netremice promatralo pridošlicu pitajući se: Tko li je to? A on se ponosito obazreo oko sebe, prije sličan božanstvu negoli smrtniku, i silna je snaga zračila iz njega.

⁷⁷ To su tajna, odnosno "božanska oružja". Možda se zamišljaju kao mantrе, čudotvorne izreke ili basne, a jamačno se mantrama prizivlju. Agneya je Ognjevo oružje, Varuna je oružje Varune, boga voda, Vayavya je Vjetrovo, a Parđanya oružje Parđanye, boga Groma ili Olujnoga Oblaka, Bhauma je Zemljino, a Parvata Planinino, dok je Antardhana oružje Nestajanja. Odlomak pokazuje koliku su ulogu, uz, tvarno oružje, u shvaćanju ratovanja, naročito brahmanskome, igrale i basne.

Onda prozbori gromovitim glasom: Ne iznenadi se, Arđuno, kada pred svima ponovim sve tvoje podvige.

Taj izazov zbuni Arđunu i obuze ga gnjev. A u istome trenu u Duryodhaninu se srcu rasplamsa neobuzdana naklonost. Uz Dronino dopuštenje sjajni je mladić s nemarnom lakoćom ponovio sve što je Arđuna učinio, pa ga i nadmašio, a na sve to Duryodhana se bezmjerno radovao. Onda on i njegova braća stadoše grliti i hvaliti Karnu, a Duryodhana mu ovako reče: O silni junače, neka si nam dobrodošao! O snagoruki, u dobar čas te sreća poslala! I ja i svekolika kraljevina Kurua stojimo ti na usluzi!

Junak mu ovako odgovori: Za mene, sve što ti kažeš kao da je već i učinjeno. Na srcu su mi samo dvije želje: tvoje prijateljstvo i dvoboj s Arđunom. Duryodhana će na to: Uživaj uz mene sve blagodati života. Budi dobročinitelj svojemu prijatelju i stavi svoju nogu na glave svih protivnika, o tlačitelju dušmana!

Arđuna se osjećae poniženim pa oslovi Karnu koji stajaše među Duryodhaninom braćom poput gorskoga vrhunca: Ja ću te otpraviti tamo kamo odlaze svi oni koji se nepozvani nameću i nepitani govore, Karno, jer ćeš od moje ruke poginuti. Karna će na to: Ovo borilište svakome je otvoreno i nije građeno samo za tebe. Čemu prepirka, Arđuno, tako se ogledaju samo slabići! Prometni svoje riječi u strijele pa ću ti danas strijelama otkinuti glavu, i to baš ovdje pred tvojim učiteljem!

Potom se Prithin sin žurno oprostí od svoje braće i uz učiteljevo dopuštenje krenu se sukobiti s Karnom.

I silni se Karna oprostí od Dhrtaraštrinih sinova pa izađe Arđuni na megdan. U taj čas nebo se prekri oblacima iz kojih sijevahu munje. A bog Sunce vidje da je Indra došao promatrati megdan pa razagna oblake iznad svojega sina. Arđuna se nije ni vidio prekriven oblacima, a Karna stajaše vidljiv i obasut sunčanim zracima. Duryodhana je još uvijek stajao uz Karnu, a uz Arđunu stajahu Bharadvađa, Kripa i Bhišma. A Kunti se, kći plemena Bhođa, obeznani. Spretni je Vidura uz pomoć sluškinja ubrzo vrati k svijesti škropeći je vodom i sandalovinom, ali kada dođe k sebi i ugleda svoja dva sina kako stoje jedan naspram drugoga odjeveni u oklope, užas je obuze, ali ne mogaše ništa poduzeti.

Tada se javi Kripa, Saradvatov sin, koji se dobro razumio u pravila dvoboja i brati se Karni: O dični junače, reci nam tko su ti otac i majka i od kojega si roda i koljena. Kraljević koji ti je izašao ne megdan sin je Prithe i kralja Pandua i slavni je potomak iz loze Kurua.

Na to Karna obori k zemlji svoje lice probljedjelo kao lopoč na jesenskome pljuskú. Tada reče Duryodhana: Učitelju, svete knjige kažu da pravo na prijestolje mogu polagati tri vrste ljudi: potomci plemenite loze, glasoviti junaci i slavni vojskovođe. Ako Arđuna nije voljan boriti se s nekim tko nije kraljevskoga roda, ja, evo, postavljám Karnu za kralja Ange!

I istoga časa on posadi Karnu na zlatnu stolicu i uz prženu rižu, cvijeće, krčage s vodom i mnogo zlata silni junak bi postavljen za kralja Ange. Brahmmani su govorili mantrę,⁷⁸ a nad glavom su mu držali kraljevski suncobran. I kada se veselje malo stišalo, Karna upita Duryodhanu, kraljevića Kurua: Tigre među kraljevima, čime da ti uzvratim što bi bilo vrijedno kraljevskoga dostojanstva koje si mi poklonio? Duryodhana mu odgovori: Ja žarko želim samo tvoje prijateljstvo!

— Neka bude kako želiš! — nato će Karna, i oni se sretni izgriše.

Uto se (oslanjajući se na štap) pojavi na borilištu Karnin poočim Adhiratha u slabo pritegnutoj odjeći, oznojen i drhtav. Čim ga je opazio, Karna ostavi luk i svoju tek poštropljenu glavu prikloni pred svojim ocem. Stari ga kočijaš nazva sinom i zagri ga plaćući i kvaseći suzama ljubavi posinkovu glavu.

Bhima mišljaše da je Karna doista kočijašev sin pa se stade podrugivati, ali ga srditi Duryodhana prekide: Takve ti riječi ne pristoję, Vrikodaro! Porijeklo velikih junaka neznao je kao i izvorište velikih rijeka! Vatra koja proguta cijeli svijet nastaje od vode. Zna se i vaše porijeklo, Pandave. Može li košuta donijeti na svijet tigra? Ovaj kraljević nije samo dostojan da upravlja Angom, nego zasluđuje da caruje nad cijelim svijetom. Ako sve to nekome od vas nije pravo, neka se popne na njegove kočije pa neka pokuša nogama i rukama zategnuti njegov luk!

Među prisutnima podiđe se žamor odobravanja, a Duryodhana uze za ruku Karnu i izvede ga iz borilišta obasjana svjetlošću svjetiljka jer se već bješe počeo hvatati mrak. Vratišę se i Pandave u svoje boravište u pratnji Drone, Kripe i Bhišme.

Stekavši Karnino prijateljstvo, Duryodhana rasprši sve svoje strahove koji su ga prije mučili dok je promatrao Arđuninu ratničku vještinu. Junački Karna, vješt svakome oruđuju, sokolio je Duryodhanu ljubaznim riječima, a čak je i Yudhištira smatrao da je Karna strijelac kojemu na Zemlji nema ravna.

Kada je Drona vidio da su Panduovi i Dhrtaraštřini sinovi svladali ratničke vještine, pomisli da je došlo vrijeme da zatraži nagradu za svoj trud. On sazva sve svoje pitomce pa im reče: Zarobite u boju Drupadu, kralja Pančala, i dovedite ga pred mene. To će za mene biti najvrednija plaća. Mladi mu ratnici odgovoriše: Neka bude tako! Potom se hitro popeše na bojna kola, pa sa svojim učiteljem dođuše da ga nagrade za njegov trud. Na svojem putu ubijali su Pančale i tako stigoše pred prijestolnicu velikoga Drupade te je opkoliše. Prije no što je bitka počęla, Arđuna reče svojem učitelju: Mi ćemo navaliti tek kada Dhrtaraštřovići pokađu što znaju i umiju. Nijedan od njih neće moći uhvatiti na bojištu kralja Pančala.

⁷⁸ svete izreke, basne. Ovdje upravo vedske izreke.

Mnogi silni kraljevići Kurua s Karnom i Duryodhanom na čelu natjecali su se među sobom tko će biti prvi u jurišu i tako ujezdiše u Drupadin grad i pojuriše njegovim ulicama.

A kralj Drupada bješnjaše razbojištem nalik na vatreni točak te pobijedi i Duryodhanu i Vikarnu, pa čak i silnoga Karnu, a i mnoge druge hrabre kraljeviće, i tako ugasi njihovu žeđ za bojem.

Pandave začuše lelek razbijene vojske pa s poštovanjem pozdraviše Dronu i popeše se na svoje kočije. Arđuna u hitnji zamoli Yudhištthiru da se ne upušta u okršaj pa pohrli naprijed dok su mu Nakula i Sahadeva štitili kotače. Bhima se uvijek tukao u prethodnici pa je i sada hitao naprijed s topuzom u ruci. Doista je Bhima potjerao pred sobom slonove i kola Drupadine vojske kao što pastir, sa štapom u ruci, tjera svoje stado. Kralj Pančala vidje da su njegovu vojskovođi pomršeni računici pa sam osu strijele na hrabre Pandave. Rasrdi se Arđuna pa sasiječe strijelama protivnikov luk, zastavu mu obori i izbode konje, a vozara pogodi s pet vitih strijela. Onda ostavi luk na stranu pa iz toka izvadi sablju i sa svojih kola skoči na Drupadina. Savršeno neustrašiv, on zarobi Drupadu, a kada to vidješe Pančale, razbježaše se na sve strane.

Kada vidješe što se zbilo, kraljevići navališe na vojsku Pančala, ali im Arđuna na to reče: Ovaj je Drupada rođak Kuruima i ponajbolji među kraljevima. Zato, o Bhima, nemoj ubijati njegove vojnike. Naše je da našem učitelju damo njegovu nagradu.

I pošto na bojištu pohvataše i Drupadu i njegove prijatelje ministre, kraljevići ih sve preradoše Droni. Drona je gledao poraženog i poniženog Drupadu lišena njegova blaga i sjeti se vladareve nesnošljivosti prema sebi pa mu reče: Opustošio sam ti kraljevinu i oteo prijestolnicu, ali se za život ne moraš plašiti. Nećeš li se sada sjetiti našega prijateljstva? Onda se osmijehnu pa produži: Ne boj se, hrabri kralju, život ti nije ugrožen! Mi smo, brahmani, uvijek pomirljivi. Kralju, ja opet želim tvoje prijateljstvo! Ispunit ću ti i želju, vraćam ti polovicu kraljevine. Ti si mi jednom rekao da onaj tko nije kralj ne može drugovati s kraljem i zato ću zadržati polovicu tvoje kraljevine. Ako ti bude po volji, sjeti se da sam ti još uvijek prijatelj.

Drupada mu na to odgovori: Brahmane, ovakvoj velikodušnosti nije se ni čuditi u čovjeka plemenite duše i silne snage. Zadovoljan sam što mogu prihvatiti tvoje prijateljstvo i tvoju plemenitu ponudu. — I tako Drona od svega srca vrati polovicu kraljevine Drupadi, pusti ga na slobodu i isprati sa svim počastima.

No Drupada ne mogaše vratiti svoj duševni mir niti zaboraviti poniženje. Nije bilo nade da će svoj poraz moći osvetiti ni silom, a ni snagom duha, i on je to dobro znao. Zato je lutao širom zemlje tražeći načina da dobije sina koji bi bio moćno oružje njegove osvete.

Prođe godina dana od rata s Pančalama, a Dhrtaraštra odluči postaviti Yudhištthiru, Panduova sina za zakonitoga nasljednika prijestolja. Učinio je to

zbog njegove nepokolebljivosti, postojanosti, strpljivosti, dobrostivosti, iskrenosti i postojeane pravdoljubivosti. Ubrzo Kuntin sin Yudhištira nadmaši svojega oca u dobru držanju, uljudnosti i marljivu izvršavanju dužnosti.

Arđuna i ostali Panduovi sinovi krenuše tada u rat i pokoriše mnoge kraljevine te Dhanandaya⁷⁹ posla u kraljevinu Kurua obilan plijen, a njezine granice nadaleko proširi. Slušao je kralj Dhrtaraštra o junaštvima i sili tih moćnih ratnika i najednom se njegovi osjećaji prema njima zatrovaše, pritisnuše ga brige i više nije mogao oka sklopiti.

Tako mu jednom dođe i ministar Kanika pa stade besjediti: O kralju, čuvaj se Panduovih sinova. Njihova dobrota i utjecaj na zlo su i tebi i tvojima. Pandave jesu sinovi tvoga brata, ali što je bliži rod, to je opasnost pogubnija.

I građani Hastinapure često su se okupljali i jedan drugome glasno govorili da je već vrijeme da Yudhištira stupi na prijestolje. — Dhrtaraštra nikada ne može biti kralj — govorahu oni — jer je rođen slijep, a slijepac ne može biti vladar. Kralj ne može biti ni Bhišma jer se nepokolebljivo drži zavjeta. Samo Yudhištira može biti okrunjen i samo će on vladati pravedno i ispravno kraljevinom Kurua.

Te riječi stigoše i do Duryodhane i još mu više otrovaše srce te on ode svome ocu Dhrtaraštri pa mu stade gorko jadikovati: Oče moj, građani pričaju kojekakve gluposti i sasvim su zaboravili poštovanje koje su nam dužni. Čak ni Bhišmu više ne poštuju, a ni tebe više ne štede. Govore da Yudhištira treba da postane kralj, i to bez odgađanja, a to bi nama donijelo propast. Pandu je stekao kraljevinu svojim vrlinama i nasljednim pravom, a ti nisi dobio krunu jer si rođen slijep premda si je i ti bio dostojan. Ako Panduov sin sada naslijedi krunu svojega oca, a njegov je sin naslijedi od njega, i sinov sin također je naslijedi, mi ćemo, o kralju svijeta, biti isključeni iz toga nasljeđa i prezreni od cijeloga svijeta, a to čeka i našu djecu. Zato učini nešto, o kralju, da ne postanemo ovisni i uzdržavani od Pandava. O kralju, ako se ti domogneš kraljevske vlasti, mi ćemo je onda lako naslijediti od tebe.

Kralj Dhrtaraštra, kojemu znanje bijaše njegovo osjetilo vida, slušao je sinovu besjedu i prisjećao se savjeta ministra Kanike pa ga obuze jad i poče se kolebati. A princ Duryodhana ovako mu reče: Oče moj, nađi neki pametan način da pošalješ Pandave u Varanavatu. Tako nećemo morati strahovati od njih.

Dhrtaraštra se zamisli pa mu onda odvrat: Pandu uvijek bijaše naklonjen vrlini i prema svojoj rodbini uvijek se valjano ophodio, a posebno bijaše ljubazan prema meni.

Malo je mario za svjetovne užitke, a za mene je uvijek sve činio pa čak mi i svoju kraljevinu ustupio. Njegov je sin naslijedio sve vrsne odlike preminuloga oca i narod ga hvali i podupire. I Pandu bijaše mio svima pa i ministrima i vojnim

⁷⁹ Dhanamdaya "Osvojitelj blaga" pridjevak je junaka, a osobito Arđunin.

starješinama. Ako maknemo Yudhištiru, zar nas građani neće pobiti zajedno s našom rodbinom i prijateljima?

Ali se Duryodhana ne dade zbuniti: O moj oče, ti se nemaš zbog čega brinuti. Narod ćemo pridobiti poklonima i počastima i on će prići na našu stranu jer ćemo time dokazati našu snagu. Bhišma neće držati strane ni njima ni nama, a Dronin sin na mojoj je strani. Tamo gdje je sin bit će i otac, a i ujak Kripa pridružit će mu se, jer on ne bi nikada ostavio Dronu i sestrina sina na cjedilu. Viduru uzdržavamo premda je on potajno uz naše dušmane. Ako im se i pridruži, ne može nam nauditi. Pošalji Pandave u Varanavatu i ničega se ne boj. Ugasi ovaj jad što me dan i noć pali i srce mi probada ne dajući snu da mi dođe na oči.

I tako kraljević Duryodhana i njegova braća počеше malo-pomalo pridobijati građane blagom i počastima. Jednoga dana dođe po Dhrtaraštrinu nalogu nekoliko oštroumnih dvorjana i stade hvaliti grad Varanavatu i "govoriti kako je prelijepo to mjesto pa onda rekoše: Tamo je upravo počela proslava svečanosti Pašupatija⁸⁰ i sabralo se mnoštvo naroda, a povorke koje se u Varanavati mogu vidjeti najsjajnije su na svijetu.

Kada je primijetio da se znatiželja Pandava raspalila, slijepi im kralj kaza: Ako vi, djeco, želite prisustvovati prazniku u Varanavati, idite i povedite svoje prijatelje i pratiocce. Darivajte brahmane i glazbenike biserima i draguljima i rasonodite se neko vrijeme, a kada vam bude volja, vratite se u Hastinapura.

Yudhištira je prozreo prave Dhrtaraštrine razloge i, pošto je vidio i da je nemoćan i bez saveznika, on samo reče: Neka bude tako.

Pokvareni Duryodhana vrlo se obradovao kada je kralj to rekao Pandavama i pozva svojega savjetnika Puročanu, uze ga za desnicu ruku pa mu krišom stade govoriti: Puročano, ova je zemlja, prepuna blaga, moja, a kada je moja, tada je i tvoja i priličiti ti da je i ti štitiš. Dhrtaraštra je poslao Pandave u Varanavatu gdje će po njegovoj naredbi prisustvovati proslavi. Upregni brze mule i gledaj da tamo stigneš još danas. Čim stigneš, uredi da se u blizini oružnice podigne palača s četiri dvorane. Bogato je opremi i namjesti i dobro je čuvaj! A kada je budeš gradio, upotrijebi smolu i konoplju i sve ono čega se oganj lako prihvaća, samo pazi da nitko ništa ne primijeti i da Pandave ništa ne posumnjaju. Kada je budeš sagradio, pozovi Pandave da se nastane u njoj. Oni će se zabavljati po gradu i, kada jednom budu čvrsto usnuli, ti podmetni oganj na sve četiri strane. -Puročana poslušaj te ode izvršiti što mu bješe naređeno.

Pandave se pripremiše za polazak i na oproštaju se do zemlje pokloniše svojim starijima, a od njih dobiše blagoslov za sretan put. Građani ih daleko ispratiše, a kada svi već sustadoše, ostade još samo Vidura a on onda oslovi Yudhištiru, i to skrovitim govorom koji je Yudhištira poznao, kako bi bio siguran da ih nitko drugi neće razumjeti: Onaj tko poznaje planove svojih zlotvora

⁸⁰ Pašupati "Gospodar stoke ili životinja" pridjevnik velikoga boga Šive.

moći će ih lako osujetiti. Ostat će živ onaj tko zna da šumski požar ne može nauditi stanovniku jazbine. Ima oružja oštrijih od čeličnih. Onaj tko luta stječe znanje i upoznaje putove, a smjer određuje prema zvijezdama. Onaj tko svoja osjetila drži na uzdi ne može podleći svojemu dušmaninu.

Razumio sam te — odvrati nato Yudhištira a Vidura se vrati svojemu domu.

Svi građani Varanavate obradovaše se na vijest da su stigli Panduovi sinovi i dočekaše ih uz blagoslove. Okruženi gomilom Panduovi sinovi udoše u mnogoljudni i svečano okićeni grad. Najprije su posjetili staništa brahmana koji su obavljali svoje propisane svete obaveze, a onda pođoše i u kuće gradskih službenika pa potom u domove kočijaša, vaišya, pa čak i šudra.⁸¹ Zatim ih Puročana ugosti iznoseći pred njih jelo i piće, postelje i ćilime i sve najbolje i najpoželjnije.

Poslije desetak dana palača što su je za njih gradili bila je završena i Puročana ih povede unutra rekavši da su je nazvali "blagosretnom". Čim su ušli, osjetiše miris smole i laka, topljenoga masla i masti i Yudhištira odmah upozori Bhimu na to da je kuća sagrađena od lako zapaljive građe. Bhima će nato: Ako je ovo vatrena klopka, hajde da se vratimo tamo gdje smo dosad boravili. Yudhištira mu odvrati: Bolje bi bilo da stanujemo ovdje praveći se da ništa ne primjećujemo. Ne smijemo pokazati da smo sumnjičavi, ali bi bilo dobro da što prije potražimo izlaz odavde. Hajde da krišom iskopamo podzemni prolaz. Ako za njega nitko ne sazna, vatra nam neće moći nauditi.

Ne prođe dugo, stiže im neki Vidurin prijatelj, čovjek vičan rudarstvu, i reče im u povjerenju: Mene šalje Vidura. Vičan sam rudarskim poslovima i stojim na usluzi Pandavama. Kaži mi kakav posao treba da uradim za vas?

Yudhištira mu odgovori: Plemeniti čovječe, ja znam da si ti vjerni Vidurin prijatelj, čestiti i drag Viduri. Nema nijedne naše nevolje za koju Vidura nije saznao. Opasnost koju je on predvidio sada nam se primakla. Zaštititi nas od nje, ali tako da Puročana ništa na sazna.

Bit će kako želiš — odgovori rudar i dade se u potaji pažljivo na posao. Ubrzo je načinio velik podzemni prolaz koji je vodio iz kuće, a ulaz mu bješe na sredini kuće skriven podom.

Puročana je čekao godinu dana kako bi Pandave uljuljao u uvjerenju da im ne prijete nikakva opasnost, a i da bi sve izgledalo kao nesretan slučaj. Bio je vrlo zadovoljan vidjevši da oni ništa ne sumnjaju i pomisli da je došlo vrijeme da izvrši nalog kraljevića Duryodhane. Yudhištira je osjetio da se nešto sprema pa reče svojoj braći: Grešni i bezdušni Puročana uvjeren je da mi ništa ne sumnjamo, ali se u tome grdno prevario. Rekao bih da je došlo vrijeme da se spašavamo.

⁸¹ Nišade su vrlo niska kasta urođenika.

Došlo je vrijeme i za dijeljenje milostinje i Kunti toga dana nahrani mnogo brahmana, a dođoše tu i gospe iz grada pa su svi jeli, pili i veselili se do mile volje, a onda se uz Kuntino dopuštenje razidoše kućama. Bijaše tu došla i neka žena iz plemena Nišada sa svojih pet sinova želeći utoliti glad. Vođeni sudbinom i opijeni vinom, oni ne mogoše krenuti dalje, već, više mrtvi nego živi, ostadoše negdje u kući da tu prespavaju.

Kada su već svi bili u posteljama, podiže se jak vjetar a Bhima onda užegnu oganj sa sve četiri strane, a najprije tamo gdje bijaše spavao Puroćana. Kada Pandave vidješe da je kuću na mnogo mjesta uhvatio plamen, oni uđoše u podzemni rov zajedno sa svojom majkom. Suknuo je golem plamen i njegova huka i prasak izbudiše narod u mjestu. Građani su žalosnih lica gledali palaču u plamenu i govorili: Onaj lupež Puroćana sagradio je svu kuću po Duryodhaninu nalogu nakanivši uništiti njegove rođake i, evo, sada je podmetnuo vatru u nju. O, sudbina je htjela da spali i sebe samog spalivši nedužne i neporočne kraljevice! — Cijelu noć su građani Varanavate stajali tako oko kuće i oplakivali, a za to vrijeme Panduovi su sinovi izašli iz prokopa i, neprimijećeni, otišli u šumu. Bhima bješe obdaren izuzetnom snagom i brzinom pa on uprti na sebe i majku i svu svoju braću te tako krenuše na put. Kada svanu jutro, okupiše se oko zgarišta brojni građani u želji da vide što se dogodilo Pandavama. Kada ugasiše vatru, vidješe da kuća bješe sazdana od laka i smole i da je u vatri izgubio život Duryodhanin savjetnik Puroćana. Počeše prekopavati tražeći Pandave i nađoše nedužnu ženu Nišada i njezinih pet sinova. Vidurin se rudar prihvatio da raščisti pepeo i pri tom je njime zatrpao otvor prokopa tako da nitko nije ništa primijetio. Tako građani poslaše vijest Dhrtaraštri da su i Pandave i Puroćana izgorjeli.

Kralj Dhrtaraštra zaplaka saznajući za zlu vijest, a onda okupi rodbinu i obavi posmrtno obrede i žrtve ljevanice za podušje Panduovim sinovima i svi su ih glasno oplakivali i sve je pritiskala teška tuga pa i građani plakahu zajedno s njima, a samo se Vidura nije pretjerano predavao žalosti jer on je jedini znao istinu.

Pandave ostaviše za sobom grad Varanavatu ravnaajući se prema zvijezdama. Idućega dana predvečer uđoše u neku pustu i strašnu šumu i Kunti tada reče: Sva gorim od žeđi, a majka sam petorice Pandava i svi su oni ovdje oko mene! — I ona leže na zemlju pa odmah utone u san. Bhima se probio kroz gustu šumu i naišao na neko jezero pa se vratio s vodom majci i braći, no svi oni već bijahu zaspali. Bhima onda sjede čuvati stražu.

U blizini mjesta na kojemu oni bijahu zaspali živio je u nekome drvetu šala rakšasa⁸² po imenu Hidimba. Ljudožder osjeti da su u blizini ljudska stvorenja pa reče svojoj sestri: Odavno se nisam pogostio svojom omiljenom poslasticom! Kako je ugodan ovaj ljudski miris što mi draži nosnice! Idi i vidi tko to u šumi

⁸² Rakšasa, v. I, bilj. '39.

spava pa ih pobij i donesi meni. Već se unaprijed sladim i voda mi curi na usta. Zaklat ću ga pa ću se dosita napiti svježe, vruće, pjenušave krvi.

Rakšasi, žena-ljudožderka po imenu Hidimba, ode kako joj je brat rekao do mjesta gdje su Pandave polijegali da se odmore. Vidjela je Kunti i četvoricu braće kako spavaju i Bhimu kako budan sjedi i čuva im stražu. Silni Bhima bijaše naočit, bez premca na zemlji, visok poput drveta šala, pa se rakšasi zagleda u njega i ne mogaše više oka odvojiti. Budući da je mogla uzeti na sebe bilo kakvo obličje, ona se prometnu u prelijepu djevojku pa iziđe pred Bhimu, oslovi ga i reče: O božanstveni stvore, mene je moj zlonamjerni brat rakšasa poslao da pogledam koga ovdje ima u nadi da će se pogostiti vašim mesom. Ovo što ti velim cijela je istina: otkako te spazih, sjajna poput nebesnika, ne želim drugo nego da te dobijem za muža. Dopusti mi, o silni junače, da te izbavim od svojega brata ljudoždera! O neporočniče, budi mi mladoženja! Pođi sa mnom da živimo na grudima planine kamo obični ljudi nemaju pristupa.

Bhima joj na to odgovori: O rakšasi, misliš li da bi čovjek poput mene pristao da ode i zbog svojih strasti prepusti rakšasi i majku i braću koji mirno spavaju ne sluteći ništa? O stidljiva gospo, nema toga rakšase koji bi podnio snagu mojih ruku!

Za to je vrijeme poglavica rakšasa Hidimba primijetio da mu se sestra predugo zadržala pa siđe sa svojega drveta i pođe vidjeti zašto je nema. Kada dođe do mjesta gdje su Pandave spavali, vidje svoju sestru u ljudskom obličju i okićenu cvijećem, a lice joj je blistalo kao pun mjesec. Rakšasa se odmah dosjetio jadu i spopade ga strašan bijes. — Zbog toga što si me ovako ljuto uvrijedila ubit ću sada i tebe zajedno s njima! — reče joj.

Vidje Bhima da se Hidimba jako naljutio na svoju sestru pa se osmijehnu i reče: O Hidimba, zašto smetaš ovim ljudima koji tako mirno spavaju? Opaki rakšaso, ne gubi vrijeme nego udri ravno na mene! Ne doliči ti da ubiješ ženu, a ne samo da te ona nije uvrijedila, nego ti vrijeđaš nju! Kada te ubijem, nećeš više dodijavati ljudima koji ovuda prolaze i moći će se tuda opet bez straha putovati.

Ljudožder je spremno dočekaio izazov. Dohvatiše se u koštac kao dva pobješnjela slona. Raspamećeni od jarosti, rušili su drveće oko sebe i kidali povijuše. To probudi usnule Pandave. Iznenada trgnuti iza sna, gledali su zapanjeno i oni i njihova majka prelijepu Hidimbu i Bhimu kako se rvu sa strašnim rakšasom.

Tada se javi Arđuna: Istok se rumeni i skoro će zora. Umoran si, Bhimo, i trebalo bi da malo predahneš. Pusti mene da dokrajčim tog rakšasu, ti si zaslužio da se odmoriš. — Na to Bhima gotovo pobjesni pa uhvati rakšasu, tresnu ga o zemlju i ubi, kao da je kakva obična zvijer.

Onda se okrene rakšasinoj sestri pa joj kaza: O rakšasi, ja znam da se rakšase osvećuju tako da pomoću opsjena namamljuju u klopku svoje neprijatelje! Zato ćeš i ti poći za svojim bratom!

Ali tada Hidimba sklopi ruke pa se s mnogo poštovanja obrati Kunti i Yudhištiri: O prepoštovana gospo, tebi su znane patnje kojima bog ljubavi kinji ženski rod. I ja tako patim zbog Bhime, o blagoslovljena! Misli o meni što ti se prohtje, i da sam luda, i da sam tvoja robinja, ali mi ukaži malo milosti i dopusti da tvoj sin bude moj muž. Dopusti mi da sa sobom povedem ovoga krasnog viteza, o blagoslovljena, a ja ti dajem riječ da ću ti ga vratiti.

Na to će Yudhištira: Znaj, hitromisla, da oboje možete činiti što god vam je volja, ali samo dok traje dan. Svake večeri moraš nam ga vratiti. — S tim se složi i Bhima pa reče Hidimbi: O tankostruka, pristajem ostati s tobom sve dok ne rodiš sina!

— Neka bude tako! — složi se rakšasi Hidimba i odjezdi preko neba ponijevši Bhimu sa sobom.

Hidimba se zabavljala s Bhimom i učila se kako da ga učini sretnim pretvarajući se u najljepša obličja i vodeći ga kroz nenaseljiva područja, preko šuma i planinskih padina obraslih rascvjetalim drvećem, pored jezera punih lopoča i ljiljana, preko riječnih otoka sa šljunkovitim obalama, preko planinskih bujica i šumskih potoka s prelijepim obalama. Bili su u himalajskim kolibama i u bezbrojnim pećinama nad kristalnim jezercima u kojima su se smijali lopoči, na morskim obalama sjajnim od zlata i bisera, u krasnim gradovima punim plemenitih vrtova i gajeva posvećenih bogovima, na padinama brežuljaka i na obalama jezera Manasa na kojima raste voće i cvijeće iz svakoga godišnjeg doba. Rakšasi, hitra kao misao, stizala je s Bhimom svuda i uživali su i radovali se sve dok ona ne ostade trudna i ne rodi moćnoga sina kojemu je Panduov sin bio otac.

Strašan mu bijaše sin. Imao je golema usta, strašne oči, šiljate uši, bakrenaste usne, oštre zube, snažne ruke i veliku snagu i hrabrost, a urlik mu bješe zastrašujuć. On bijaše rođen kao dijete, ali istoga časa poraste i postade mladić. Njegova majka vidje da mu je glava slična loncu pa mu po tome dadoše ime Ghatokaća.⁸³ Bio je duboko odan Pandavama i postade njihov ljubimac, takoreći jedan od njih.

A junaci Pandave lutali su od šume do šume ubijajući za hranu jelene i druge životinje i usput su proučavali Vede, Vedange i ostale svete knjige. Tako na svojem putu jednom susretoše i svojega djeda Vyasu. I oni i majka pozdraviše ga s mnogo poštovanja pa stadoše pred njega sklopljenih ruku, a Vyasa im reče: O Bharate, sumnjajte da ja gledam istim očima i na vas i na Dhrtaraštrine sinove, ali ljudi su uvijek skloni onima koji su u nevolji ili su još premladi. Saslušajte što ću vam reći. Nedaleko pred vama je lijep grad u kojem neće biti opasnosti za vas. Živite tamo prurušeni i čekajte dok ja ne dođem onamo.

I tako ih Vyasa odvede u grad Ekaćakru i tu se nastaniše u kući nekoga brahmana. Tu su Kuntini sinovi, veliki ratnici, živjeli od milostinje, i s večeri bi

⁸³ Ghatokaća znači otprilike "čelavko poput lonca".

pred Kunti stavljali ono što su isprosili, a onda bi svatko dobivao koliko mu pripada. Polovicu su uzimali Kunti i četvorica Pandava, a snažni je Bhima uzimao drugu polovicu.

U kuću u kojoj se bijahu sklonili dođe jednom neki brahman koji je u svojem životu učinio već mnogo pokore, a Kunti i njeni sinovi zamoliše ga da im priča o sebi. Tako im on na kraju spomenu i veličanstvenu svayamvaru⁸⁴ koja se priprema za kraljevnu Pančala, Draupadi. Reče im i da su se kralju Drupadi, njezinu ocu, iz žrtvenoga ognja rodili sin i kći i da ih na svijet nije donijela žena. Tada ga oni počеше salijetati da im sve potanko ispričevijeda, a on im reče ovako:

Kralj Drupada potištena je srca posjećivao mnoge pustinjačke nastambe i tražio sposobna brahmana dobro upućena u žrtvene obrede. Shrvan jadom žarko je želio dobiti sina i stalno je govorio: Ah, da mi je nasljednik koji će biti obdaren svim vrlinama i nadmoćan nad svakim! I jadao bi u svojoj strašnoj malodušnosti: Sramota je imati takvu djecu i takve rođake kakve ja imam. — Neprestano je uzdisao žudeći da nađe načina kako bi se mogao osvetiti Droni. Lutajući obalama Gange i Yamune, vladar naiđe na neko posvećeno boravište brahmana i tu nađe dvojicu njih. Zvali su se Yađa i Upayađa. Potpuno su vladali svojim duhom i držali su se i najtežih zavjeta, a pripadali su najvišem brahmanskome redu.

Kralj im Drupada oda sve dužne počasti i iz razgovora zaključí da je mlađi od njih dvojice, Upayađa, moćniji i pozvaniji da izvrši žrtveni obred što ga je kralj zahtijevao. On mu se nasamo obrati i reče što želi, ali mu Upayađa ljubazno odgovori: Moj stariji brat jednom je išao šumom i našao opalu voćku. Uzeo ju je a da nije ispitao čistoću mjesta s kojega ju je uzeo. Nije se čak ni brinuo o tome. Doista, tko se ne drži čistoće, neće je poštovati ni u kakvu obliku. Sudeći po tome, ja vjerujem da moj brat čezne za zemaljskim blagom. Zato idi k njemu, o kralju. On će za tebe izvršiti to bogoslužje.

I doista, kada Yađa sasluša Drupadinu ponudu, reče: Bit će kao što želiš! — Onda se kralj Drupada posveti prikupljanju svega što je potrebno za žrtveni obred u nadi da će dobiti sina koji će biti kadar ubiti učitelja Dronu.

Imajući u vidu važnost takva obreda, Drupada uze za pomoćnika Upavađu koji pak nije želio nikakvo blago. Drupada bijaše sve brižljivo pripremio kako bi osigurao uspjeh obreda i, kada je Yađa izlio na ogranj posvećenu žrtvu, iz plamenova se pojavio dječak nalik na nebesnika, blistav kao vatra iz koje se rodio. Imao je krunu na glavi, na tijelu zlatan oklop, a u rukama luk i strijele. Iz istoga ognja rodi se Drupadi i kći, zanosno lijepa premda tamne puti. Imala je oči poput lopočevih latica i plavkasto-crnu kosu punu kovrča. Na zemlji joj ne bijaše ravne po izgledu. Brahmani im dadoše imena: sina nazvaše Dhrštadyumna, a kćer Krišna, jer bješe tamne puti. Dok su slušali brahmanovu priču, činilo se da Kuntine sinove podbadaju koplja. Silni junaci izgubiše duševni mir. Kunti je

⁸⁴ Svayamvara je samoizbor muža. v. I, bilj. 54.

vidjela da su joj sinovi postali ravnodušni i odsutni duhom pa se jednom obrati Yudhištiri: Mnoge smo noći proveli u kući ovoga brahmana. Preživjeli smo u ovome gradu lijepe dane i dobivali smo milostinju od mnogih slavni i časni ljudi. O junački sinovi Kurua, milostinja se više ne dobiva tako lako kao prije. Ako želite, možemo poći u zemlju Pančala. Mislim da nije dobro predugo živjeti na jednome mjestu. — Potom Kunti reče isto i Bhimi, Arđuni i blizancima i svi se suglasiše da pođu.

No slavni Panduovi sinovi još ne bijahu napustili brahmanovu kuću u kojoj su živjeli skriveni kada se opet pojavi Vyasa. Znameniti mudrac dade im mnogo korisnih i važnih savjeta o vrlini i poslije dužega razgovora poče im kazivati: Neki glasoviti riši živio je sa svojom kćerkom u svojem skloništu. Ona bijaše tankostruka i divnih usana, nježnih obrva i obdarena svim dobrim odlikama. Iako bijaše i čestita i lijepa, mlada djevojka ne mogaše za sebe naći muža pa ojađena srca poče obavljati svakojake isposničke pokore ne bi li tako došla do supruga. Svojim strogim isposništvom napokon je zadovoljila gospoda Šankaru⁸⁵ i on joj blagonaklono dođe i reče: Koju želju hoćeš da ti ispunim? — Iz čežnje da ispuni želju u srcu, onda nekoliko puta ponovi: O daj mi muža obdarena svakom vrlinom! Na to joj Išana, najveći od svih govornika, ovako kaza: O blagoslovljena, imat ćeš pet muževa, i to od loze kraljeva Bharata!

O gospode — na to će djevojka — ja želim po tvojoj milosti steći samo jednoga! A bog joj odgovori: Ti si djevojko rekla pet puta: Daj mi muža! Zato ćeš u idućem životu imati pet muževa.

A vi, kraljevići Bharate, znajte da je sada ta djeva nebeske ljepote rođena u lozi kralja Drupade. Bezgrešna Krišna iz roda Prišata određena je da vama petorici bude supruga. Idite zato u prijestolnicu Pančala. — I rekavši to, njihov slavni i blaženi djed ode onamo odakle je bio došao.

Kada Vyasa ode, Pandave se oprostije od brahmana i zaputiše se u prijestolnicu Pančala. Išli su vesela srca, a Kunti je išla pred njima.

Kralj Drupada gajio je u srcu potajnu želju da za zeta *ne* dobije Arđunu, ali o tome nikome i nikada nije govorio. Kralj se usprkos svemu nadao Arđuni pa dade napraviti tvrdi luk koji nitko osim Arđune ne bi mogao zategnuti. Potom dade da se načini i nekakva naprava koju podigoše u nebo, a na njoj bješe meta. I tada Drupada objavi: Onaj tko napne ovaj luk i strijelom pogodi metu na napravi dobit će moju kćer za ženu.

Taj se glas proćuo nadaleko i naširoko pa se na svayamvaru okupiše mnogi kraljevi, a dođoše i Kurui i s njima Karna i Duryodhana. Stigoše i mnogi slavni brahmani i mudraci da promatraju svečanost. Pandave su sjedjeli u gledalištu prerušeni među brahmanima i gledali neusporedivi sjaj i blagostanje kralja Pančala. Kada se završiše propisane ceremonije, uzeo je kraljević Dhrštadyumna

⁸⁵ Šamkara "Blagotvornik, Umiritelj" pridjevak je velikoga boga Šive.

svoju sestru za ruku, doveo je na sredinu pa objavio gromkim glasom: Čujte i počujte, o kraljevi, svi vi koji se ovdje okupiste! Ovdje je luk, a ovdje su i strijele. Meta vam je tamo i treba pogoditi znak na napravi koja se okreće. Doista, onaj tko izvrši ovaj teški podvig dobit će danas svoju sestru Draupadi za nevjestu, tko bio da bio, samo da je plemenita roda. — Potom se okrenu svojoj sestri i poče joj nabrajati imena, porijeklo i odlike svakoga od okupljenih kraljeva.

Kada joj je svakoga spomenuo, kaza joj: Sve kšatriye glasovite u svijetu sabrali su se, mila sestro, ovdje zbog tebe. Svaki će se, tebe radi, truditi da pogodi metu, a ti ćeš, sretna djevojko, uzeti za muža onoga koji prostrijeli biljeg. Mladi kraljevići iskićeni naušnicama hvalisali su se jedan drugome, svatko od njih uvjeren da je upravo on najvičniji oružju, i naduto su se šepurili svojom opremom. Ustajali su jedan po jedan i prilazili velikome luku, ali je svaki od tih moćnih kraljevića uzalud nastojao njime ovladati. Neki od njih bijahu čak odbačeni na tlo i ostajali su tako nepomično ležeći. Slomiše se njihove grivne i popucaše naušnice i, dok su brektali hvatajući dah, njihova želja da dobiju za sebe prelijepu princezu naglo bi splašnjavala pa su si davali oduška bolnim usklikima.

Gledao je Karna, prvi među lukonošama, poraze ovih kraljevića pa se diže i on i ode do mjesta gdje je stajao luk. Uze ga i odmah stavi strijelu na njega, ali Draupadi ga vidje i odmah reče: Neću odabrati sutu⁸⁶ za svojega gospodara!

Karna pogleda u Sunce, od muke se nasmija pa onda odbaci od sebe luk koji već bijaše do kraja napeo.

Kada već svi kraljevi u tome časnome skupu postadoše predmet podrugljivih primjedbi, poželje i Arđuna, prvi među junacima, napeti luk i staviti strijelu na njega.

Budući da se više nitko ne javi da pokuša, ustade plemeniti Arđuna iz gomile brahmana, a kada ga oni ugledaše kako ide prema luku, zamahaše kožama na kojima sjedahu i diže se među njima velika graja. Neki su se ljutili, a neki radovali. Jedni govorahu: Kako će brahmanski momčić, slab i neizvježban, moći napeti luk koji ni slavne kšatriye poput Šalye ne mogoše napeti! Svi mi brahmani ispast ćemo smiješni u očima ovih kraljeva! — Drugi pak govorahu: Jak je i odlučan. Da nije tako, ne bi se ni upuštao u taj pothvat. Među svim smrtnicima brahmani su oni kojima ništa nije nemoguće. Oni se odriču hrane, žive samo od zraka i voća i održavaju svoje svete zavjete. Mršavi su i slabi, ali na svoj način oni su ipak moćni.

Arđuna je za to vrijeme prišao luku i stade pred njega sličan planini. Onda obiđe oko njega i pokloni se gospodu Išani, onome koji ispunjava želje, pa pomisli na Draupadi i podiže luk. Indrin sin, prvi među snažnima, napne ga za tren oka i uze pet strijela pa njima pogodi znak na napravi i ovaj pade na tlo. U nebesima zatutnja, a borilište odjeknu od mnogih poklika. Bogovi prosuše

⁸⁶ Suta: kasta kočijaša, kraljevskih ili viteških vozara kola. Bili su ujedno i pjevači, slavitelji kraljevskih pobjeda.

nebesko cvijeće na glavu Prithina sina, pogubitelja dušmana, i ono je pljuštalo s nebesa zasipajući cijelo borilište, a glazbala zasviraše, sute i magadhe⁸⁷ zapjevaše. Tisuće brahmana mahalo je od radosti svojim ogrtačima, a poraženi su kraljevići ljutitim uzvicima davali oduška svojemu gnjevu i razočaranju.

Drapadi ugleda Arđunu slična samome Indri i oborenu metu i radosna mu srca priđe s bijelim cvjetnim vijencem.

Kralj Drupada će dati svoju kćer ovome brahmanu. Svi se kraljevski uzvanici zглеdaše među sobom dok je u njima ključao bijes. — U Vedama se jasno kaže — rekoše oni — da je svayamvara određena samo za kšatrije. Ovaj nas je bijednik sve uvrijedio i zato ga pogubimo! Ako ova djevojka ne želi odabrati nijednoga od nas, bacimo je u oganj i razidiimo se svojim kućama!

Gnjevni i silni vladari, snažni poput tigrova, s mišicama nalik na gvozdene topuze, potegoše svoje oružje i nasrnuše na kralja Drupadu s namjerom da ga odmah rastave od života. Kada ih vidje da oboružani lukovima i strijelama jurišaju na njega, on se skloni među brahmane, a silni ratnici Bhima i Arđuna, moćni da kazne svakoga zlotvora, ispriječiše se kraljevima na putu i jurnuše na njih kao dva pobješnjela slona.

Kada je Vasudeva⁸⁸ spazio tu dvojicu, svojim nadljudskim razborom prepozna u njima Arđunu i Bhimu pa reče svojemu bratu Baladevi⁸⁹: Ono mora da su Arđuna i Bhima, a tamo gdje su oni, nisu daleko ni ostali Panduovi sinovi. — Baladeva, čija put bijaše boje oblaka bremenitih kišom, zadovoljno odvrti svojemu mlađem bratu: Sretan sam što čujem da je sestra našega oca umakla sa svojom djecom strašnoj sudbini!

Uto se sukobiše Karna i Arđuna, a Arđuna reče: Karno, ja sam samo običan brahman, ali poznajem najmoćnija oružja. Milošću svojega učitelja upućen sam u tajne Brahmanova i Puramdarina oružja, a ovdje sam da bih tebe pobijedio u boju.

Zato se smiri, o junače!

Nato se Radhin posinak predomisli i odusta od borbe znajući da se Brahmanovo oružje ne može ničime pobijediti.

Za to su se vrijeme na drugoj strani dohvatili u koštac Bhima i Šalya nalik na dva slona u borbi za ženu. Udarali su jedan drugoga koljenima i šakama i to

⁸⁷ Sute i magdahe: dvije vrste pjevača oda, pohvalnih pjesama.

⁸⁸ Vasudeva, sin Vasudevin, patronim je Krišne, bratića Pandava, utjelovljenja boga Višnua. On će igrati znatnu ulogu u radnji epa. Usp. I, bilj. 30.

⁸⁹ Baladeva je Balarama, svjetloputi brat tamnoputoga Krišne. Obojica su utjelovljenje Višnua, sinovi Vasudeve i Rohini, odn. Devaki, no odgojeni među pastirima u Gokuli da bi bili zaklonjeni od kralja u Mathuri, Kamsa, koji je želio pogubiti sve sinove sestrične Devaki, koji bi ga, prema proročanstvu, jednoga dana smaknuli. Šest ih je Kamsa pogubio, no sedmoga, Balaramu, i osmoga, Krišnu, uspio je Vasudeva spasiti. Obojica su se proslavili kao pobjednici nad mnogobrojnim asurama i bjesovima i nad Kamsom. Balarama je više podviga izvršio oboružan plugom, pa ga zovu i Halayudha "Pluooružnik". Opisuje se njegova beskrajna snaga i sklonost piću. Opisuje se i njegova smrt prilikom samouništenja Yadava u velikoj pijanki: Na samrti, prije no što se Krišna vratio u lik Višnua, Balarama se oslobodio tijela u liku Šeše, kozmičke zmije Višnuove, koja mu je izljezla iz usta. Usp. I, bilj. ,30.

potraja nekoliko časaka, a onda Bhima uhvati Šalya rukama i baci ga. Šalya pade na zemlju podaleko od toga mjesta, ali, začudo, Bhima ga bijaše bacio tako da se ovaj nije mnogo ozlijedio. Pošto je Šalya bio oboren, a Karna se povukao iz okršaja, ostali se kraljevi uznemiriše i rekoše: Ne tucimo se više s brahmanima! Ispitajmo najprije tko su ovi, a onda ćemo se lako razračunati s njima. — I tako mladi junaci iziđoše iz ove gomile, ranjavi, ali vodeći sa sobom Draupadi.

Kunti se već počela brinuti jer je mislila da su joj sinovi otišli samo isprositi milostinju, a vrijeme za milostinju već je davno bilo prošlo. Počele su joj padati na pamet svakojake nesreće koje su možda snašle njezine sinove. Napokon tišinu kasnoga poslijepodneva poremeti Arđunin dolazak. Za njime je išlo mnoštvo brahmana, a Arđuna bješe nalik na Sunce kada se za oblačna dana promoli između oblaka.

On uđe u lončarevu kolibu u kojoj su se smjestili i reče majci da su donijeli milostinju koju su danas isprosili. Ona u taj čas bijaše u drugoj odaji i nije mogla vidjeti svoje sinove pa im odgovori: Uživajte svi u tome što ste dobili! — Malo potom ona spazi Draupadi pa izusti: Oh, što sam rekla?

Kunti se uplaši da se ne ogriješi i stade premišljati kako da se svi izvuku iz ovoga. Ona uze veselu Draupadi za ruku pa stade pred Yudhišthiru i reče: O predvodnice plemena Kurua, reci mi kako da se moje riječi obistine, a da kćer Draupadinu ne ukalja grijeh i da joj ne pomuti sreću?

I svi oni posjedaše i stadoše misliti. Silni kraljevići gledali su lijepu kraljevnju i bog Žudnje svlada njihova srca pa im poče pomučivati ćutila. Draupadina poražavajuća ljepota koju je oblikovao sam Tvorac bješe nadvisila ljepotu svake žene na Zemlji i ne bijaše srca koje bi joj moglo odoljeti. Gledajući svoju mlađu braću, Yudhišthira razumje što se u njima zbiva. On se tada sjeti riječi Krišne Dvaipayane. Kralj se zabrinu da se ne stvori razdor među braćom pa reče ovako: Blagoslovljena Draupadi bit će svima nama zajednička žena!

Uskoro se pred lončarevom kolibom pojaviše i Krišna i Balarama. Glavar roda Kurua dočekao ih je srdačno i, kada se ispozdravljaše, on upita Krišnu: Vasudevo, kako si nas mogao ovdje pronaći kada nitko ne zna gdje nam je sklonište? — Krišna se osmijehnu na to pa odgovori: Kralju, vatra se i skrivena lako može naći. Tko bi, ako ne Pandave, mogao počinuti onakva junaštva? — I Krišna im dade svoj blagoslov pa se on i Balarama dadoše na put.

Kada su kraljevići Kurua krenuli k lončarevoj kući, kraljević Pančala Dhrštadyumna pođe za njima. Rekao je svojim slugama da se vrate, a on se sakri u lončarevoj kući tako da ga nitko ne opazi. Kada je došlo jutro, izvuče se iz svojega skloništa i ode izvijestiti oca o onome što je čuo i vidio.

Slavni ga je vladar dočekao pitanjem: Reci, kamo je dospjela Krišna? Tko nam je to odvede? — Na to mu kraljević radosno ispriča o svemu pa na kraju reče ovako: Čini mi se, oče, da su naše želje urodile plodom. Načuli smo već da su i Kunti i Pandave izbjegli požaru u kući od laka. Rekao bih da su to Pandave.

Kralj Drupada vrlo se obradova i posla svojega svećenika da ode Pandavama i da im poruči: Kralj Drupada pripremio je gozbu za svadbu svoje kćeri. Dodite čim obavite svoje dnevne obrede jer ćemo Krišnino vjenčanje obaviti ovdje. Nemojte oklijevati, već se popnite u ove kočije okićene zlatnim lopočima, koje vuku plemeniti konji, jer one su kraljeva dostojne, i dovezite se u dvor kralja Pančala!

Kralj Drupada htio je svakako dokučiti kojoj kasti pripadaju ovi junaci pa je već imao pripremljene različite stvari svuda naokolo: voće i posvećene vijence, oklope i štitove, sagove i stoku, razno sjemenje i ostale ratarske potrepštine. Kada su svršili s večerom, vrsni se junaci ni na što drugo ne osvrtoše, nego počеше razgledati ratnu opremu.

Tada se slavni kralj Pančala obrati Yudhištiri onako kako se oslovljavaju brahmani i reče: Jeste li kšatrije ili brahmani, ili ste možda nebesnici koji u liku brahmana siđoše na Zemlju da isprose ruku moje kćeri? Reci mi, poštovani, jer tek kada čujem tvoj odgovor, moći ću pripremiti obrede koji dolikuju vašem staležu.

Yudhištira ovako odgovori na pitanje: Ne žalosti se kralju, tvoja ti se žarka želja ispunila. Mi smo kšatrije, sinovi slavnoga Pandua. Ja sam Panduov najstariji sin, a ovo su Bhima i Arđuna. Blizanci i Kunti stoje uz Draupadi. Tvoja je kći, o kralju, poput lopoča koji će presaditi iz jednoga jezera u drugo. Ti si sada naš poštovani starješina i naše jedino utočište. Rekoh ti, eto, istinu o nama.

Kada to ču, kralj Drupada samo zatrepta očima od silne radosti i neko vrijeme ne mogaše ni slova prozboriti. Uz velik napor on obuzda svoje osjećaje pa oslovi Yudhištiru kako je red i poče se raspitivati o požaru i o njihovu spasenju iz kuće od laka. Pošto je sve saznao, zgrozi se nad Dhrtaraštrinim nedjelom i obeća Kuntinu sinu Yudhištiri da će ga ponovno vratiti na prijestolje njihova oca.

Prema kraljevoj naredbi nastaniše se Kunti, Krišna i Pandave u njegovoj palači. Ovaj put siguran, kralj Drupada dođe sa svojim sinovima pred Yudhištiru pa mu kaza: O snagoruki, uzmi moju kćer i veži je svetim obredom za sebe ili za onoga kojega ti odabereš. — Nato će Yudhištira: O kralju, tvoja će kći biti zajednička žena svih nas.

Drupada će tada: O izdanče loze Kurua, rečeno je da muž može imati više žena, ali da žena može imati više muževa, to još nisam čuo. Ti, Kuntin sine, poznaješ pouke vrline i nemaš na sebi grijeha i ne dolikuje ti da počiniš prijestup koji je protivan i Vedama, a i svima našim običajima.

Yudhištira mu odgovori: O gospodaru, tajne ćudoređa tanahna su mudrost i mi ne znamo sve njihove putove. Pođimo zato putovima kojima su još u davnini stupali prvaci čovječanstva. Moj jezik još nije izrekao laž, a moje se srce još nikada nije priklonilo grijehu. Moja mi majka to naređuje, a moje srce to odobrava. Zato je to suglasno vrlini! — Drupada će na to: O Kuntin sine,

dogovorite se sa Dhrštadyumnom što treba poduzeti i izvijestite me o svojoj odluci ujutro, a ja ću onda učiniti što treba.

Onda Yudhištira, Kunti i Dhrštadyumna sjedoše da vijećaju, no baš u to vrijeme pojavi se tu veleučeni mudrac Vyasa koji je putovao tim krajem. I Pandave i slavni kralj Pančala, a i svi ostali ustadoše i s poštovanjem pozdraviše slavnoga rišija. Kralj Drupada ljubazno mu se obrati i zapita ga što misli o udaji njegove kćeri, a Vyasa mu, pošto ga je saslušao, odgovori: Taj se način, o kralju, protivi i Vedama i običajima, a i zastario je, ali ja bih volio čuti svakoga od vas što misli o tome.

Na to se prvi javi Drupada: Meni je sumnjiva ispravnost ovakva čina! — Nakon Drupade izjasni se i Dhrštadyumna: Mi nešto takvo ne možemo učiniti a da nam savjest ostane mirna. Zaista, brahmane, ja ne mogu reći: Neka Draupadi bude zajednička žena petorici braće.

Potom progovori Yudhištira: Iz purana saznah da je gospodpo imenu Đatila, iz roda Gotama, najvrlija među ženama obdarenima vrlinom, uzela za muževu sedmoricu rišija. I pustinjakova kći, koja se u pradavno vrijeme rodila iz drveta, vjenčala se s desetoricom braće koji svi bijahu istoga imena. Zvali su se Praćetas i svi su bili vrsni isposnici.⁹⁰ Rečeno je da poslušnost starijima uvijek donosi duhovne zasluge. Govori se da je čovjeku među starijima najvažnija majka, a baš nam je ona naredila da Draupadi uživamo svi zajedno, kao i sve što smo dotada isprosili. Zato mislim da je to u skladu s vrlinom.

Kunti će nato: Upravo je tako kako reče vrli Yudhištira. O brahmane, ja se neistine neizmerno plašim i bojim se da ono što sam tada rekla ne postane neistina!

Kada svi kazaše svoje mišljenje, javi se opet Vyasa: O kralju Pančala, ne želim pred svima o tome govoriti, ali ti ćeš moći čuti zašto se ovaj običaj smatra prastarim i vječnim. — I slavni učitelj ustade, uze kralja za ruku i odvede ga u Drupadine osobne odaje.

Vyasa onda stade pripovijedati: Lutajući oko izvorišta Gange, gospod Indra ugleda nekoga naočita mladića kako s mladom djevojkom sjedi na prijestolju postavljenom na jedan od himalayskih vrhova i igra se s njome kockama. Starješina nebesnika oslovi momče i reče mu: Znaj, bistri mladiću, da je Svemir pod mojom vlašću! — Ali onaj kome se bješe obratio bio je toliko obuzet igrom da ga nije ni primijetio i Indra se na to naljuti pa ponovi: Znaš li da sam ja gospodar svijeta?!

Momak ne bijaše nitko drugi do Mahadeva⁹¹ glavom. On vidje da se Indra vrlo rasrdio pa se osmijehnu i pogleda ga, a taj pogled dostajao da starješina nebesnika ostane na mjestu oduzet i nepomičan kao stup. Kada se igra kockama

⁹⁰ bila je to Mariša, kći Kanduova, koja je s desetoricom Praćetasa, sinovima Praćinabarihisa, a praućucima kralja Prithua, začela i rodila Dakšu (u njegovu drugome rođenju).

⁹¹ Mahadeva "Veliki bog" pridjevak je Šivin. Isto tako i Išana "Gospodar, Vladar" i Bhava.

završila, slavni Išana, čije su moći strahotne, oslovi Indru: Šakro,⁹² gledaj da ti se to još jednom ne dogodi! A sada pomakni ovaj golemi kamen jer su tvoja snaga i moć neizmjerni.

Indra ukloni kamen i u prsima kralja planina ugleda pećinu, a u njoj bjehu još četvorica sasvim nalik na njega samog. Indru obuze žalost vidjevši ih u toj nevolji pa zajeca: O, zar ću i ja biti kao oni?! — Gledajući Indru očima iskolačenim od gnjeva, gospod Išana mu reče: O stožrtveni, ne oklijevaj, nego ulazi u ovu pećinu! Svojom si me glupošću ljuto uvrijedio! — A preplašeni Indra odvrati mu na to: Ti si, Bhavo, nadzornik svekolikoga beskonačnog svemira!

Božanstvo neizmjernih moći nasmije se na to pa mu odgovori: Oni što im je čud poput tvoje nikada ne steknu milosti kod mene. I ovi ostali bjehu poput tebe. Uđi u tu pećinu i lezi tamo na neko vrijeme. Sudbina svih vas bit će ista. Rodit ćete se u svijetu ljudi i tamo ćete učiniti mnoge teške podvige. Pobit ćete veliko mnoštvo ljudi, a onda ćete, svatko prema zaslugama, ponovno dospjeti u Indrino carstvo.

Na to mu Indre, lišene svoje slave, odgovoriše: Sići ćemo iz nebeskih predjela na Zemlju gdje je suđeno da bude teško doseći spasenje, ali nam dopusti da nas u našoj budućoj majci začnu bogovi Dharma, Vayu, Indra i blizanci Ašvini. — Gromovnik je slušao što govore Indre, njegovi prethodnici, pa i on oslovi najvećega među bogovima: Umjesto da sam idem onamo, svojim ću moćima stvoriti iz sebe onoga koji će izvršiti tvoju zapovijest i biti peti od njih.

Visvabhuk, Bhutadhaman, Šanti i Tedasvin, to su četvorica prethodnih Indra. Slavni gospod s čudesnim lukom odobri im svoj petorici da im se želje ispune i još odredi da će im u svijetu ljudi zajednička supruga biti žena neobične ljepote, nebeska Šri⁹³ glavom, boginja milosti. Praćen Indrama, gospod Išana ode zatim pred neizmjerno silnoga Narayanu,⁹⁴ Beskonačnoga, Netvarnoga, Nestvorenoga, Prastaroga i Vječnoga, pred Duh ovoga beskonačnog Svemira.

Narayana se sa svime suglasio i tako se sve Indre rodiše u svijetu ljudi, a Hari Narayana uze dvije dlake sa svojega tijela, jednu bijelu, a drugu crnu, i posla ih da uđu u maternice dviju žena iz roda Yadua. Njima bjehu imena Devaki i Rohini. Dlaka koja bijaše bijela postala je Baladeva, a ona crna Krišna ili Kešava.⁹⁵ A one Indre od starine, koji bjehu skriveni u pećini na Himalayama, to su petorica silnih Pandava. Među njima je Arđuna onaj koji je dio samoga Šakre.

Nebeska Šri, koja bijaše naznačena kao njihova supruga, to je ova prelijepa Draupadi. Kako bi se mogla roditi ona čije je blještavilo poput sunčeva, a miomiris neusporediv, ako ne iz Zemlje i iz vrline žrtvenoga obreda?

⁹² Šakra "Moćnik" i Šatakratu "Stožrtvenik, Stokrjeposnik" pridjevci su Indre.

⁹³ usp. I, bilj. 45

⁹⁴ usp. I, bilj. 44

⁹⁵ usp. I, bilj. 88 i 89

I rekavši to, sveti i milosrdni brahman Vyasa podari kralju moć nebesničkoga vida te on ugleda sve Pandave u njihovim prijašnjim tijelima, u obličjima Indra iz davnine.

I kralj reče Vyasi: Samo Gospod zna što je pravo, a što krivo. Ako je Šankara odredio tako, na meni neće ostati grijeh pa bilo to pravo ili krivo. Neka se vesela srca vjenčaju s Krišnom jedan za drugim po starješinstvu i kako je to određeno svetim obredima!⁹⁶

Potom kralj Drupada i sin mu Dhrštadyumna pripremiše svadbu. Okupanu, kako to sveti obredi nalažu, i okićenu draguljima, predadoše oni kraljevnu Draupadi njezinim mladoženjama. Moćni ratnici, potomci Kurua, primali su njezinu ruku po starješinstvu, dan za danom.

O Đanameđaya, nebeski mi je riši ispričao da je u tome vjenčanju najčudesnije bilo to što je tankostruka kraljevna poslije svakoga vjenčanja ponovno postajala djevica.

Kada je svadba završena, moćni Panduovi sinovi ostadoše živjeti u prijestolnici kralja Pančale.

Vrlo se začudiše svi kraljevi kada saznaše da su se pod krinkom miroljubivih brahmana skrivali Panduovi sinovi. Svi su oni čuli da je Kunti sa svojom djecom izgorjela u kući od laka i zato su ih sada gledali kao da su ustali od mrtvih. Sjećali su se surova Puroćanina nedjela i govorili: Neka je sramota i Bhišmi i Dhrtaraštri i svekolikome rodu Kurua!

Vidura dođe pred kralja Dhrtaraštru i izvijesti ga da su Panduovi sinovi stekli mnogo saveznika i združili se s brojnom rodbinom koja ima veliku vojsku i da su bili na svečanosti svayamvare, a Dhrtaraštra će na to: Ta su djeca, o Kšatree, meni isto tako draga kao što bijahu i Panduu, pa možda i više.

Tko ne bi i u dobru i u zlu poželio takve prijatelje kao što su Drupada i njegovi prijatelji i saveznici? Vidura na te kraljeve riječi samo odgovori: O kralju, neka tvoje bistroumlje potraje neizmijenjeno stotinu godina!

Odmah potom stigoše pred Dhrtaraštru Duryodhana i Radhin sin pa rekoše vladaru: Pred Vidurom se ne može slobodno govoriti, ali sada te nađosmo sama pa ćemo ti reći što nam je na srcu. Što misliš činiti, o gospodaru? Zar je za tebe boljitak tvojih neprijatelja isto što i tvoj vlastiti boljitak? Mi smo odlučili, oče, stalno se truditi ne bismo li nekako oslabili Pandave. Došlo je vrijeme da se posavjetujemo što nam je činiti. Pandave će nas progutati zajedno s našom djecom i rodbinom.

⁹⁶ To je tipičan puranski odlomak u epu koji mu podaruje religijsku sankciju. Time je junački ep postajao vjerska i pravna knjiga, dharmashastra. Osim toga, u ovome se odlomku vidi kako se vremenom bogovi hinduizma, Mahadeva i Narayana, odn. Šiva i Višnu, nadređuju vedskim bogovima s Indrom na čelu. A vedskim se bogovima nadređuje i zakon karmana, samooblikovanja vlastitim djelovanjem. Podložni tomu zakonu stari bogovi postaju prolazni i mijenjaju položaj kao i druga bića. Te se promjene uklapaju u ritam smjene svemirskih razdoblja, yuga i kalpa, koje u priči simbolizira Mahadevina igra kockama. Usp. I, bilj. 37

Dhrtaraštra će na to: Ja i želim učiniti upravo ono što mi savjetujete, samo se ne želim nikakvim načinom odati pred Vidurom. Sada, budući da je otišao, reci mi, o Suyodhana,⁹⁷ što imaš na umu?

Duryodhana mu odvratila: Pokušajmo, oče, uz pomoć povjerljivih i vještih brahmana posijati razdor između Kuntinih i Madrinih sinova. Ili podmitimo kralja Drupadu i njegove sinove i ministre bogatim darovima da se otuđe od Panduovih sinova. Možemo još poslati oštroumne uhode koji će posijati ljubomoru među Pandave. Možemo i zavaditi Draupadi s njezinim muževima ili naći načina da se Pandave naljute na nju. Što ti, Karno, o tome misliš?

Budući da se njemu obratiše, Karno im ovako kaza: O Duryodhana, ne mislim da ti je umovanje ispravno. O hrabri kraljeviću, ti si i prije pokušavao ostvariti svoje želje na različite lukave načine, ali nikada ti nije pošlo za rukom pobiti svoje neprijatelje. Tada su živjeli ovdje, kraj tebe, bili su mladi i još nezreli, a sada su odrasli i iskusni. Oni koji su oženjeni zajedničkom nevjestom ne mogu biti razjedinjeni, niti ćeš Krišnu odvojiti od njih. Odabrala ih je još dok su bili u nevolji, pa zar će ih ostaviti sada kada žive u blagostanju? Kralj Pančala častan je i naklonjen vrlini. Nema u njemu zlobe. On neće napustiti Pandave makar mu ponudio i cijelu kraljevinu. Nama ostaje samo jedno: da ih napadnemo i istrijebimo. Sve dok je kralj Pančala slabiji, a naša strana jača, možemo, a i moramo, udariti bez milosti. Ja sada ne vidim, gospodar, drugoga načina.

Silni mu Dhrtaraštra od svega srca odobravaše, a onda mu ovako reče: Ti si, o Sutin sine, i mudar i vičan oružju. Zato ti dobro pristoji ova besjeda koja daje prednost junaštvu. Ali ipak pozovimo na vijeće Bhišmu, Dronu i Viduru, a ja ću prihvatiti onaj savjet koji će biti za naše dobro.

I tako sjedoše svi da se savjetuju i, kada Dhrtaraštra upita Bhišmu za njegovo mišljenje, on mu ovako odgovori: Ja nikada ne mogu odobravati razdor s Pandavama. Ne sumnjaj u to da ste ti i Pandu preda mnom jednaki. Gandharini su sinovi za mene isto što i Kuntini. Trebalo bi da ih štitim jednako kao i tvoje sinove, Dhrtaraštro. A kao što ti, Duryodhano, tražiš svoje pravo na prijestolje, tako isto imaju i Pandave pravo na svoju očevinu. Ako slavni Pandovi sinovi ne dobiju vlast nad kraljevinom, kako je možeš dobiti ti ili bilo koji drugi potomak Bharata? Ako ti misliš da si punopravno stekao kraljevinu, onda se, po mojemu sudu, oni također mogu smatrati punopravnim nasljednicima ove kraljevine, a njihovo je pravo starije. Zato im s mirom dajte polovicu zemlje. O Gandharin sine, otkada saznah da su Kuntini sinovi izgorjeli, bijaše mi mučno susresti se i s kojim živim stvorom. Otkako je narod saznao za Kuntinu zlu sudbinu, pred njime si ti bio mnogo veći krivac od Puročane. Nasljedniče Kurua, znaj da sve dok ti

⁹⁷ Suyodhana znači "Dobar borac"; tako otac zove Duryodhanu, možda od milja. Neki misle (A. Holtzmann) daje Duryodhana zapravo izmijenjeno junakovo ime koje su pjevači skovali da ga pogrde jer ono može značiti "Zao ili loš borac", a tko bi takvo ime nadjenuo djetetu? No ime Duryodhana može se shvatiti i kao "Teško oborivi, Nesavladivi, Onaj s kojim je boj težak", pa može biti posve prihvatljivo.

junaci žive, nitko ih ne može rastaviti od njihova nasljedstva, pa ni sam gromovnik Indra!

Kada Bhišma zašuti, nastavi Drona: Gospodaru, ja mislim kao i Bhišma. Postupi tako da se pročuje kako ste se i ti i Duryodhana obradovali time što se dogodilo. Pošalji glasnike da pozovu Pandave natrag u Hastinapura kada im kralj Drupada to dopusti, a Duhšasanu i Vikarnu⁹⁸ pošalji da ih dočekaju u svečanoj povorci. Dočekaj ih s ljubavlju i postavi na prijestolje njihova oca jer to i narod želi.

Poslije Drone javi se Karna: I Bhišma i Drona dijelili su s tobom blago i počasti, pa zar ima išta smješnije od njihovih savjeta koji su tebi na štetu? Ako je sudbina tebi dodijelila ovo kraljevstvo, ono će se u tebi i nastaviti. Ako je pak sudbina odredila drugačije, možeš se truditi koliko ti drago, ali ti neće tebi dopasti. Zato dobro razmisli tko te savjetuje mudro, a tko naopako.

Drona će nato: Budući da si zao, govoriš slijedeći svoju zlu narav. Nama podmećeš grijeh želeći Pandavama učiniti zlo. Ne poslušate li moj savjet, mislim da nećete dugo čekati na propast roda Kurua.

Tada se javi Vidura: O gospodaru, nema sumnje da ti tvoji prijatelji rekoše ono što će biti za tvoj boljitak. Ali ti nemaš volje saslušati što ti oni govore i njihove riječi teško dopiru do tvojih ušiju. Oni koji te savjetuju da činiš zlo Pandavama ne čine to za tvoje dobro. Što se govori o nepobjedivosti Pandava, prava je istina. Oni koji imaju Baladevu za saveznika, Krišnu za savjetnika i Satyakija⁹⁹ za pomoćnika, svakoga će pobijediti u ratu. Prisjeti se toga, kralju, i imaj na umu da je njihovo pravo na prijestolje starije od tvojega pa se ponašaj prema njima onako kako to vrlina poučava. Puroćanino zlodjelo bacilo je ljagu na tebe. Operi sa sebe tu sramotu i dobrostivo se ponesi prema Pandavama. Znaj, tamo gdje je Krišna, ondje su i Pandave, a gdje je Krišna, tu je i pobjeda! Tko će, kralju, ako nije proklet od bogova, nastojati zadobiti ratom ono što se može postići mirnim putem? Duryodhana, Karna i Subalin sin Šakuni prionuli su uz krivdu i izgubili pamet kao djeca, i zato ih ne slušaj!

Dhrtaraštra je primio na znanje sve te riječi i potom objavio: Veleučeni Bhišmo, slavni Drono, a i ti Viduro, rekoste mi istinu i savjetujete me za moje dobro. Uistinu su moćni ratnici, Panduovi i Kuntini sinovi, prema običajima i moji sinovi. Zato, o Kšattre, pohitaj i s ljubavlju i poštovanjem dovedi amo Pandave i njihovu majku.

I tako Vidura ode kralju Drupadi da dovede Pandave natrag u Hastinapura. Slavni Drupada nije odveć vjerovao Dhrtaraštri, ali se ipak odlučio i rekao: Pandave mogu činiti kako im je volja.

Napokon Pandave stigoše pred Dhrtaraštru i u znak poštovanja padoše pred njegove noge, a isto učiniše i pred slavnim Bhišmom. Jednako poštovanje

⁹⁸ Duhšasana i Vikarna sinovi su Dhrtaraštrini, braća Duryodhanina.

⁹⁹ Satyaki je bio Krišnin vozar kola.

odadoše svakome tko je te počasti bio dostojan i potom se raspitaše za život i napredak grada i građana. Na kraju im Dhrtaraštra reče da se mogu povući u svoje odaje i oni odoše.

Pošto su se odmorili neko vrijeme, pozvali su ih kralj Dhrtaraštra i Šantanuov sin Bhišma pa im kralj reče ovako: Slušaj me, Yudhišthiro, Kuntin sine, i vi njegova braćo: Pođite u Khandavaprasthu da ovdje ne bi opet izbile nesuglasice.

Uzmite polovicu kraljevstva i upravljajte Khandavaprasthom zaštićeni Arđuninim junaštvom kao nebesnici Indrinim gromovima.

Junaci se suglasiše s time i odadoše počast kralju te se otputiše u Khandavaprasthu. Stigoše onamo zadovoljni što su dobili polovicu zemlje, a to je bila pustoš na koju nitko nije polagao pravo. Junaci neumole slave dođoše tu s Krišnom na čelu i uljepšaše to mjesto, a onda uz Dvaipayaninu pomoć odabraše i izmjeriše područje koje bijaše povoljno, posvetiše ga propisanim obredima i namijeniše taj komad zemlje za podizanje grada. Napraviše naokolo opkop širok kao more i zidove do neba visoke i bijele kao runasti oblaci. Bio je ukrašen palačama s mnogim vratima, a na njima bijaše ukras od dviju ploča nalik na Garudina¹⁰⁰ krila. Zatvarale su ga dvori visoke kao gorje Mandara, a ulice su bile široke i dobro izrađene tako da nije bilo straha od bilo kakve nesreće. Uljepšan bezbrojnim građevinama, grad je sličio na Amaravati¹⁰¹ i zato dobi ime Indraprastha.¹⁰² Nalikovao je veliku oblaku bremenitome blistavim munjama.

Na prekrasnome mjestu pod dobrim znamenjem Pandave podigoše dvorac prepun svakojaka blaga i nalik na palaču nebeskoga rizničara Kubere.¹⁰³

Kada je grad bio sagrađen, stadoše u njega dolaziti mnogi brahmani, vrsni znalci Veda, želeći se tu nastaniti. Dođoše sa svih strana i mnogi trgovci u nadi da će se tu obogatiti i mnogi odlični umjetnici i zanatlije u namjeri da tu obitavaju. Oko grada prostirali su se predivni vrtovi puni svakakva drveća, i cvjetnog i plodonosnog, a u gradu je bilo i raznih kuća u kojima su se mogla naći svakojaka zadovoljstva, a blistale su kao ogledala. Bilo je i mnogo sjenica obraslih puzavicama i ljupkih umjetnih brežuljaka i malih jezeraca punih kristalno bistre vode i ribnjaka koji odisahu miomirisom lopoča i ljiljana, po kojima su plovili labudi i patke. Radost Pandava bivaše iz dana u dan sve veća jer su vidjeli da žive u prostranoj kraljevini s pobožnim stanovnicima.

Došao je jednom pred njih nebeski mudrac Narada pa im ovako kaza: Slavna kraljevna Pančala udana je za sve vas i zato utvrdite među sobom pravilo koje će

¹⁰⁰ Garuda je orao na kojemu jezdi Višnu.

¹⁰¹ Amaravati je Indrina nebeska prijestonica. v. I, bilj. 43

¹⁰² Indraprastha znači "Indrina visoravan ili ravnica". Smatra se da se grad nalazio na području današnjega Delhija.

¹⁰³ Kubera je ružni patuljasti sin Višravasa ili Pulastye, čuvar blaga na sjevernoj planini Meru ili Kailasi. U hinduističkoj mitologiji njegovo blago i raskoš katkada kao uzor zamjenjuju sliku Indrine prijestolnice.

sprječiti da se među vama zametne mržnja. Čuvajte svoje prijateljstvo, Yudhištiro, i ne činite ništa što bi vas jednoga od drugog otuđilo.

Pandave saslušase riječi velikoga rišija pa stadoše vijećati. I tako, pred poštovanim mudracem, oni utvrdiše među sobom pravilo da onaj od njih koji bi gledao drugoga dok je taj s Draupadi, mora otići u šumu i živjeti tamo dvanaest godina poštujući zavjet brahmačarina.¹⁰⁴

Dogodilo se jednom da neki razbojnici otjeraše stoku nekome brahmanu i, dok su gonili svoj plijen, brahman je, izvan sebe od bijesa, dotrčao u Khandavaprasthu i stao jadikovati i koriti Pandave. Arđuna saslušao je njegove jadikovke pa mu reče: Ne boj se!—Ali zbilje se tako da je Yudhištira zauzeo dvoranu s oružjem Pandava s Draupadi. Arđuna je slušao brahmanove požurivanje i razmišljao: Vrlina je važnija od tijela i traje i kada tijelo nestane. — I stoga odluči ući, sve kaza Yudhištiri, pa iziđe vesela srca s lukom u rukama i reče brahmanu: Požuri se, brahmane, da nam ti bijedni pljačkaši ne odmaknu daleko!

Udovoljivši brahmanu, junak se vrati u prijestolnicu i pokloni se svima starijima primivši od njih pohvale pa se najposlije primakne Yudhištiri i reče mu: Dopusti mi gospodaru da ispunim zavjet kojim sam se zavjetovao. Vidio sam te s Draupadi i pogazio pravilo koje smo utvrdili.

Te riječi vrlo ožalostiše Yudhištira i on mu uzrujanim glasom odvrati: Mlađi brat može bez krivice ući u odaje gdje boravi stariji brat sa svojom ženom. Protivi se pravilu da stariji brat uđe kod mlađega, i zato, o snagoruki, ne čini to što si naumio!

Arđuna će na to: Upravo sam od tebe čuo da se čovjek, kada vrši svoju dužnost, ne smije igrati riječima! Ja ne smijem poreći istinu jer istina je moje oružje.

Kralj mu onda dade dopuštenje i Arđuna se pripremi za život u šumi pa ode da tamo provede dvanaest godina. Tako je Arđuna, čija hrabrost bijaše bez premca, vidio sva hodočastilišta i svetišta i napokon stigao i do obala zapadnoga oceana. Tu dođe u sveto mjesto zvano Prabhasa. Dočuo je to Krišna pa i on dođe da vidi svojega prijatelja. Krišna i Arđuna padoše jedan drugome u zagrljaj i propitaše se za junačko zdravlje pa sjedoše razgovarati.

Ubrzo je započela velika svečanost na planini Raivataka koju su proslavljali Vrišniji, Bhođe i Andhake,¹⁰⁵ i njih dvojica podoše da je vide. Dok su lutali naokolo, spaziše lijepu Vasudevina kćer, a Krišnina sestru Bhadru okruženu njezinim sluškinjama i ukrašenu svakakvim nakitom i, onoga časa kada je Arđuna opazi, ovlada njime bog žudnje. Silni je Krišna primijetio da Arđuna promatra Bhadru utonuo u misli pa reče: Kako to? Može li božanstvo žudnje potčiniti srce onoga koji luta šumama? Blagoslovljen mi budi, njezino je ime Bhadra i najmilija

¹⁰⁴ Usp. I, bilj. 50

¹⁰⁵ Vrišniji, Bhođe i Andhake razni su rodovi plemena Yadava.

je kći mojega oca. Ako ti se srce uz nju privilo, reci mi, a ja ću govoriti s ocem. — Arđuna će nato: Koga neće očarati kada je ovako lijepa? Reci mi, Đanardano,¹⁰⁶ kojim je načinom mogu dobiti?

Vasudeva mu onda kaza: O čelničie ljudskoga roda, za ženidbu kšatriye određena je svayamvara, ali je to nesigurno. Uvijek je bio hvaljen hrabri Kšatriya koji radi ženidbe otme sebi nevjestu. Nikada se ne zna što se može zbiti na svečanosti samoizbora. Zato je otmi, Arđuno!

I Kuntin sin, pogođen strijelama boga ljubavi, ote prelijepu djevojku Yadava, uze je k sebi na kočiju i s ugrabljenom djevojkom slatka osmijeha produži k svojoj prijestolnici.

Ponosni junaci Vrišnija čuše neugodnu vijest i očiju zakrnavljenih od vina poskakaše sa svojih stolica pa podviknuše: Uprežite kola! Dajte oružje! — Ali Krišnin brat Baladeva, visok kao vrh Kailase,¹⁰⁷ odjeven u plave haljine i okičen cvjetnim vijencima, ovako reče premda bješe omamljen vinom: Hej, nerazumni ljudi, što to činite? Zar ne vidite da Đanardana još uvijek mirno sjedi? Zalud urlate od gnjeva kada još ne znate što je njemu na umu!

A Krišna će tada: Našoj porodici Arđuna nije nanio nikakvu sramotu. Prije bi se reklo da nam je ukazao čast. Panduov je sin znao da se sa svayamvarom ne može pouzdano računati, a kome je milo da nevjestu dobije na dar kao životinju? Tko će dragovoljno prodati svoje dijete? Vjerojatno takav način nije bio po volji Arđuni pa je odveo djevojku onako kako je red. Subhadra je djevojka na glasu, a velika je i Arđunina slava. Tko ne želi Arđunu za prijatelja? Moj vam je savjet: pođite za njime mirno i veselo pa ga dovedite natrag. Bude li se Arđuna vratio u svoj grad pošto nas pobijedi, našoj je porodici suđena propast. U izmirenju nema poniženja.

Kada ga saslušашe, svi učiniše kako je naredio. Zaustavili su Arđunu i vratili ga u Dvaraku¹⁰⁸ i tako se on na vjenčanju sjedini sa Subhadrom.¹⁰⁹

Kada se navršila dvanaesta godina, Arđuna se vrati u Indraprasthu. Najprije je došao pred kralja, a onda izrazi svoje štovanje brahmanima i najzad dođe pred Draupadi. Ona mu, ljubomorna, ovako reče: Zašto ovdje gubiš vrijeme, o Kuntin sine? Idi kod kćeri iz roda Satvata.¹¹⁰ — Ali Arđuna se trudio oko nje sve dok ne izmoli oprostaj. Subhadra bijaše odjevena u crvenu svilu, ali joj on odjenu odjeću kakvu nose pastirice i tako je posla u ženske unutrašnje odaje, no Subhadra i u tim haljinama bijaše vrlo lijepa. Krupnooka Bhadra najprije oda počasti svekrvi Kunti koja je u izljevu osjećaja obasu blagoslovima.

Potom djevojka s licem sjajnim poput punoga Mjeseca žurno dođe pred Draupadi i pokaza joj svoje poštovanje te reče: Tvoja sam sluškinja! — Nato

¹⁰⁶ Đanardana "Pobuditelj ili Kinjitelj ljudi" pridjevak je Višnaua ili Krišne.

¹⁰⁷ Kailasa je visoka Šivina planina na sjeveru, između Himalaye i Karakoruma

¹⁰⁸ Dvaraka je prijestolnica Yadava u Suraštri (Guđaratu, na Kathiawaru).

¹⁰⁹ Subhadra ili Bhadra isto je ime.

¹¹⁰ Satvate su rod Krišnin i Subhadrin.

Krišna hitro ustade i zagrli Madhavinu¹¹¹ sestru rekavši: Mila, ne imao tvoj muž suparnika! — Od toga su dana Panduovi sinovi živjeli u sreći i zadovoljstvu, a Kunti se radovala s njima.

Najmilija Krišnina sestra Subhadra rodila je prekrasna sina. Bio je dugoruk, širokih prsa i krupnih, bikovskih očiju. Taj junak, strah i trepet neprijatelja, dobi ime Abhimanyu, a dobio ga je jer bješe neustrašiv i nepomirljiv.¹¹² Dijete je raslo poput mjeseca mlađaka i ubrzo postade vrsni znalac Veda, a od svojega je oca primio cijelokupnu nauku o oružju, i o ljudskom i o nebesničkom. Kao što Indra gledaše na Arđunu, tako je i Arđuna gledao na Abhimanyua i srce mu bijaše prepuno radosti.

Blagoslovljena kći Panála također podari petorici svojih muževa pet sinova koji svi bijahu junaci bez premca i u boju postojani poput brjegova. A ovo su njihova imena: Yudhištira dobi sina Prativindhya, Bhimasena dobi sina Sutasomu, Arđuna dobi sina Šrutakarmana, Nakula dobi sina Šataniku, a Sahadevi se rodi sin Šrutasena.

Boraveći u Indraprasthi, Pandave počеше okolne kraljeve potčinjavati svojoj vlasti. Svi njihovi podanici živjeli su sretno i zadovoljno oviseći o Yudhištiri, kao što duša živi sretno na tijelu blagoslovljenu svim vrlinama.

Tako su im prolazili dani i jednom reče Arđuna Krišni: Krišno, došlo je ljetno doba. Hajdemo na obalu Yamune da se tamo zabavljamo sa svojim prijateljima. — I tako se Partha i Govinda¹¹³ dogovoriše pa se oprostije od Yudhištire i odoše okruženi prijateljima.

Dok su sjedjeli na nekome ljupkom mjestu, sretni kao blizanci Ašvini u nebesima, pojavi se pred njima nekakav brahman stamen poput drveta šala. Put kojim je prolazio postojao je nalik na topljeno zlato, a brada mu bješe svjetložuta i malo zelenkasta. Kada ugledaše toga neobičnog brahmana, njih dvojica ustadoše pred njim, a brahman ih oslovi:

Vi ste najveći junaci na zemlji, a Khandava nije daleko odavde. Ja sam proždrljivi brahman čiji su obroci obilati. Dajte mi obilje hrane pa ćete mi veoma ugoditi.

Nato mu Krišna i Arđuna odgovoriše: Pokušat ćemo te nahraniti, ali nam reci kakvu hranu jedeš? — A slavni brahman će nato: Ne treba meni obična hrana. Znajte da sam ja Agni¹¹⁴ i dajte mi hranu kakva mi priliči. Ova prašuma Khandava pod Indrinom je zaštitom i zato je nikako nisam mogao proždrijeti, a to mi je oduvijek bila velika želja. Stoga dođoh k vama jer ste obojica vješti oružju. Budete li mi vi pomogli, progutat ću ovu šumu, a to je hrana koju priželjkujem.

¹¹¹ Madhava je pridjevak Krišne.

¹¹² neustrašiv: abhih, nepomirljiv: manyumant. To je "pučka etimologija", naročito za prvi dio imena.

¹¹³ Partha "sin Prithin" jest Arđuna, a Govinda "Nalazač goveda" Krišna.

¹¹⁴ Agni je bog Oganj.

Nato Đanamedaya upita: Mora da je Agni imao valjan razlog da proguta šumu Khandava.

Vaišampayana mu odvrati: Na žrtvenome obredu kralja Svetakija Agni je cijelih dvanaest godina pio rastopljeno maslo.¹¹⁵ Doista, za sve to vrijeme nalijevali su maslo u njegova usta i Agni se bijaše toliko zasitio da ga ne poželje više piti ni iz čije ruke i ni sa čije žrtve.

Izbljedio je i izgubio boju i ne mogaše više sjati kao prije. Tada mu uzvišeni Tvorac svih stvari smješajući se reče: O proslavljeni, bolest te je snašla jer si dvanaest godina objedovao nepresahli potok rastopljenoga masla! Ti si već jednom sažgao u pepeo strašnu šumu Khandava koja je uvijek bila sklonište onih što se protive bogovima, a sada je opet postala dom bezbrojnim stvorenjima. Budeš li se najeo njihove masti, vratit će ti se opet tvoja prava narav.

Kada je Arđuna čuo da Agni namjerava progutati šumu Khandava koju je Indra branio, on mu ovako odgovori: O preuzvišeni, ja nemam luka koji će izdržati snagu mojih mišica i moju žestinu u boju. Lakoća mojih ruku zahtijeva mnogo strijela, a moja će kola teško podnijeti težinu svih tih strijela koje će mi biti potrebne. Ni Krišna nema oružja koje bi bilo dostojno njegove moći i kojim bi mogao ubijati Nage i Pisaće.¹¹⁶ O Pavaka,¹¹⁷ mi smo voljni učiniti sve što muškost i neustrašivost mogu učiniti, a na tebi je da nam pribaviš sredstva. —

Tada Agni pozva gospodara voda Varunu¹¹⁸ i reče mu: Daj mi što prije taj luk i tobolce koje bijaše dao kralj Soma¹¹⁹ i tu kočiju sa zastavom na kojoj je lik majmuna. Arđuna će lukom Gandivom, a Krišna kolutom izvršiti velik podvig.¹²⁰ Stoga ih mene radi daj!

I tako Arđuna dobi taj dragulj među lukovima u kojemu bijaše golema snaga, a Varuna mu dade i dva neiscrpna tobolca i kola opremljena nebeskim oružjem te ukrašena zastavom na kojoj stajaše veliki majmun. U zaprezi bjehu ždrijepci bijeli poput srebra ili poput runastih oblaka, a brzi kao vjetar ili misao. Ta je kola poslije duboka i naporna rasmišljanja načinio Višvakarman,¹²¹ graditelj svemira. Ona bijahu nalik na oblak obasjan Suncem na zalazu. Agni dade Krišni

¹¹⁵ Pri žrtvama maslo je prinos posvećen upravo Ognju, dok ostale prinose uglavnom prinosi drugim bogovima.

¹¹⁶ Nage su kobre, polubožanska zmijolika bića i mitski narod; pisaće su najniža vrsta bjesova, gora od rakšasa.

¹¹⁷ Pavaka "Očistitelj" pridjevak je Ognja.

¹¹⁸ Varuna je uzvišeni bog dane riječi i čuvar pravde u vedskim zbirkama himana. On stoluje u nebeskim vodama. Združuje se najčešće s Mitrom, bogom ugovora ili saveza. U hinduizmu je Varuna postao u prvome redu bog voda, a prvotna mu se narav zaboravila.

¹¹⁹ Soma je bog tiještenoga žrtvenoga pića u vedskim obredima. Ujedno je i vladar nad svim tekućinama i raslinjem.

¹²⁰ Ovdje se Arđuna i Krišna opremaju oružjem i kolima s kakvima će nastupiti u bici na Kurukšetri i s kakvima se obično u ikonografiji prikazuju. Slavna oružja imaju imena: tako se Arđunin luk zove Gandiva. Ona se, uostalom, prije boja oslovljavaju basnama.

¹²¹ Višvakarman "Onaj čije je djelo sve ili svemir" jedno je od imena za boga stvoritelja.

kolot koji je na sredini imao otvor i u njemu osovinu. Bijaše to strašno oružje i ubrzo mu postade milije od svega ostaloga.

Onda Pavaka reče Krišni: S ovim oružjem bit ćeš u boju nadmoćan i ljudima i bogovima. O Madhava, kada ga u boju baciš na neprijatelje, ono će ih pobiti i nitko mu neće moći odoljeti, a onda će se vratiti u tvoje ruke.

Arđuna tad reče: Plani sada, gospode, ako te je volja, a mi smo ti sposobni priteći u pomoć. — I Agni stade proždirati šumu Khandava opkolivši je sa svojih sedam plamenova i razbukta se u svoj svezatirući oblik kao da je došao kraj yuge

122

A prvaci kšatriya stadoše na suprotne strane vozeći se na svojim kolima i otpočеше pokolj svih živih bića koja u njoj obitavahu. Dok je šuma gorjela, na tisuće živih stvorenja bježalo je ispuštajući užasnite krikove. Jezera i ribnjaci proključaše i u njima pogiboše sve ribe i kornjače. Probodene Arđuninim strijelama ptice su s kricima padale u zapaljenu šumu. Moćni plamenovi blistavoga ognja dosegnuše i samo nebo i zaplašišе čak i nebesnike.

Ubrzo Indra prekri nebesa gomilajući oblake svih vrsta i pusti dažd na šumu u plamenu. No pljusak ne stiže do vatre već ga, još u visini, popi vreline plamena. Tada se Indra naljuti na Agnija pa pokupi i nagomila ogromne oblačine pa načini pravu poplavu. Strašno je bilo i pogledati taj okršaj vatre i vode nad kojim su se valjale gomile oblaka izmiješane s dimom i blistavim munjama.

U taj čas Panduov sin prizva svoja vrsna nebeska oružja i njima rastjera Indrin dažd. Nebo iznad prašume prekrіše Arđunine strijele i nijedno živo biće ne mogaše odozdo umaknuti. Tada glavešina nebesnika zaželi ogledati se sa svojim sinom, srditim Arđunom, i zasu ga svojim oružjem prekrivajući njime čitava nebesa. Razulareni vjetровi uzburkaše sve oceane goneći goleme skupine oblaka bremenitih olujama a ti oblaci, pomamno tutnjeći, prosuše svoje munje i gromove. Tada dobro poučeni Arđuna izreče za to određene basne i posla svoje vrsno oružje zvano Vayavya,¹²³ a ono poništi silu Indrinih gromova, isuši potop iz oblaka i ugasi munje.

Brojne ptice iz plemena Garudina ponosno se obrušiše iz gornjih nebesa u namjeri da napadnu Krišnu i Arđunu gromovitim krilima, kljunovima i pandžama. I bezbrojne zmije, kojima lica bljuvahu oganj, dođоše iz visina neprestano lučеći svoj otrov. Arđuna ih sve sasiječe svojim strijelama koje bijahu natopljene njegovim gnjevom. Sabraše se tu nebrojene asure, gandharve, yakše,¹²⁴ rakšase i nage, željni boja puštajući zastrašujuće urlike. U uzdignutim su rukama držali gvozdena oružja, kolute, kamenje i raznovrsne metnje, i svi oni dođоše na megdan Arđuni i Krišni. I premda su ga obasipali neprobojnim pljuskom svakojaka oružja, Arđuna je sjekao njihove glave svojim oštrim strijelama. Silni

¹²² Yuga je svjetsko razdoblje, v. I, bilj. 37

¹²³ v. I, bilj. 77

¹²⁴ Yakše su, kao i gandharve, ambivalentna polubožanska bića: poštovana a često strašna.

Krišna, pogubitelj zlotvora, napravio je grdan pokolj u vojskama daitya i danava.¹²⁵

U taj čas velikoga okršaja posvuda se pojaviše čudesni i kobni predznaci koji pomračiše osjetila svakome živime stvorenju, a bili su nalik na znamenja koja se pojavljuju prije propasti svijeta. Dvojica neustrašivih i nepobjedivih junaka vidješe tada da se i Indra i svi nebesnici spremaju za boj pa stadoše pred njih mirno držeći lukove u rukama. I vješti bojovnici bijesno nasruše na vojsku koja im se primicaše i zasuše je svojim gromovitim strijelama. Tek kada ih Krišna i Arđuna više puta razbiše, nebesnici napustiše bojište i potražiše Indrino okrilje.

Indra se osvjedočio u neustrašivost dvojice junaka i bježe vrlo zadovoljan. On krenu još jednom na juriš i izazva užasan pljusak kamenja s namjerom da iskuša Arđuninu vještinu jer se ovaj podjednako služio i lijevom i desnom rukom. Srditi je Arđuna razagnao i ovaj dažd, a Indra poželje da nekako nadbije svojega sina pa rukama odvali golemi vrh s gorja Mandara i baci ga na Arđunu onako zajedno s drvećem na njemu. Svojim hitrim vatrenoustim strijelama Arđuna raskomada taj vrh na tisuću dijelova. Dok su padali preko neba komadi te planine, izgledali su kao planeti koji padaju na zemlju izbačeni sa svojih nebeskih staza. Divovski vrh sruči se na šumu Khandava i pobi tu nebrojeno mnoštvo živih stvorenja.

Kada su nebesnici odustali od bitke, začu se bestjelesni glas, dubok i jak: Vasavo,¹²⁶ u boju nitko ne može pobijediti Krišnu i Arđunu jer su oni Nara i Narayana glasoviti u nebesima još od drevnih vremena! Propast Khandave Sudbinom je određena!

Gospodar se nebesnika uvjerio da su te riječi istinite pa se odreče svojega gnjeva i ljubomore i vrati se na nebo. A plamenovi nasićeni obiljem mesa, masti i krvi suknuše do velikih visina ne ispuštajući ni pramen dima. Krišna opazi kako se iz zapaljena Takšakina boravišta bijegom spašava neki asura pa diže svoj kolut i zavitla ga, ali u taj čas asura povika: Pohitaj amo, Arđuno, i izbavi me! — Začuvši njegov preplašeni glas, Arđuna odgovori: Ne boj se! — I pošto milosrdni Prithin sin reče asuri da se nema čega bojati, Krišna odustade od svoje namjere, a ni Agni ga ne htjede više progutati. I tako je mudri Agni za petnaest dana spalio šumu dok su ga Krišna i Arđuna branili od Indre, a poštedito je samo šest stvorenja: Ašvasenu, asuru Mayu i četiri ptice Šarngake.

Onda kralj Đanamedaya upita: O brahmane, reci mi zašto je Agni u tom požaru poštedito ptice šarngake?

Kada se vatra razbuktala u šumi Khandava — nastavi Vaišampayana — mlade ptice ne mogoše se nikako spasiti i spopao ih je užas. Njihova bespomoćna mati, Đarita, znala je da su premladi i da se ne mogu spasiti pa je glasno zaplakala. Ona se obrati ptićima i reče: Ne vidim načina kojim bih vas mogla

¹²⁵ v. I, bilj. 38 i I, bilj. 40

¹²⁶ Vasava je vođa osmorih bogova Vasua, a to je Indra.

spasiti! Ja ću vas, evo, pokriti svojim krilima i s vama ću umrijeti! Vaš me je okrutni otac ostavio!

Nato jedan mladunac reče svojoj rasplakanoj majci: O majko, okani se toga i nemoj se vezivati uz nas. Idi onamo gdje nema vatre. Ako mi ovdje izginemo, ti ćeš opet imati djece, a ako i ti budeš poginula, u našoj lozi djece više neće biti. O majko, učini ono što je dobro za naš rod! Nismo ti učinili nikakvo dobročinstvo, ne znaš čak ni tko smo. Što smo ti mi da se toliko trudiš da nas zaštitiš iako će te to života stajati!?

Čuvši to, ptica roditeljka odletje na sigurno. Tada ptići ugledaše kako im se približavao sjajni oganj, a Đaritari, najstariji među njima, stade ovako govoriti: Onaj tko je mudar ostaje budan kada se suoči sa smrću. Stoga on ne osjeća bol kada se približi smrtni čas. A onaj kome je duša pometena i ne ostane priseban u suđenome času, osjeća bol smrti i nikada se ne domogne spasenja.

Tada se javi Drona, četvrti i najmlađi brat: Surovi bog vatre sa sedam jezika i sedam usta brzo se primiče našem gnijezdu blistajući i proždirući sve na svojem putu!

Đaritari onda stade zboriti: Ti si, Vatro, duša Uzduha! Ti si tijelo zemaljskoga raslinja, Šukro!¹²⁷ Voda je tvoj roditelj, a ti si roditelj Vodi. O silovita, tvoji se plamenovi prostiru kao sunčane zrake i gore i dolje i straga i na sve strane!

Drugi brat Sarisrka reče: O gospode kojemu je dim zastava, naše majke nema na vidiku, a oca i ne znamo! Perje nam još nije naraslo i osim tebe nemamo nikoga da nas zaštiti! Jedini ti daješ toplinu, gospode, ti koji griješ iz sunčevih zraka.

Treći ptić, Stambamitra, nastavi: U svemu si, o Agni, ti jedini! Cijeli ovaj Svemir na tebi je uspostavljen! Ti održavaš svako stvorenje, i ti si potpora Svemira. Mudri znaju da si ti i jedan i mnoštvo. Ti si stvorio trostruki svijet, a kada dođe vrijeme, ti ćeš ga, razbuktavši se, i uništiti! Ti si stvoriteljski uzrok cijeloga svijeta, a i bit u koju se taj svijet rastapa.

Najzad se opet javi Drona, najmlađi: O gospodaru Svemira, ti jačaš obitavajući u tijelima i činiš da sva živa bića probavljaju svoju hranu. Zato se sve osniva na tebi. O Šukro, iz čijih usta izadoše Vede, ti si onaj koji na sebe uzima obličje Sunca i pije vodu i svaku kaplju soka sa zemlje, a kada dođe vrijeme, vraćaš joj kišu i daješ da sve raste. Od tebe potječu sve biljke i svaki zeleni list. Ti stvaraš jezera i ribnjake i veliki ocean. O blagoslovljeni, kojemu je put označen crnim tragom, spasi nas i drugim putem kreni! —

Agnija obradovaše te Dronine riječi, a sjeti se i molbe rišija Mandapale koji im bijaše otac, pa im ovako kaza: Drono, ti si mudrac i ono što si rekao Vječna je

¹²⁷ Šukra "Čist, Svijetao" pridjevak je Ognja.

istina, brahman!¹²⁸ Ne boj se, učinit ću ti po volji. Mandapala mi također reče, kada budem proždirao šumu, da vas poštedim.

Eto, tako se, uz pomoć Krišne i Arđune, ojačalo slavno božanstvo, žestoko i sjajno, i progutalo šumu Khandava na dobrobit svijeta. Onda s nebesa siđe Purandara¹²⁹ okružen Marutima¹³⁰ i reče Arđuni i Krišni: Vi ste učinili podvig koji ni nebesnici ne mogoše učiniti!

¹²⁸ v. I, bilj. 6. Budući da su ptici izrekli brahman, svetu istinitu himničku basmu, bog Oganj se umilostivio; toliku moć nad njime imaju znanja o njegovoj naravi i istina o njemu. Na takvu vjerovanju bili su utemeljeni stari vedski obredi i posvećeno vedsko pjesništvo.

¹²⁹ Puramdara, obično se shvaća kao "Gradobija", iako značenje nije pouzdano utvrđeno; pridjevak Indre.

¹³⁰ Maruti su olujni pratioci boga gromovnika.

Knjiga druga

SABHAPARVAN

Knjiga o sabornici

Vaišampayana reče: Tada danava Maya iskaza Arđuni svoje poštovanje, sklopi ruke pa mu pred Krišnom reče: O Kuntin sine, spasio si me od Krišnina bijesa i od ognja koji me umalo nije progutao. Reci mi mogu li išta učiniti za tebe?

Arđuna će nato: Veliki asuro, ovom svojom ponudom učinio si upravo sve. Budi blagoslovljen, možeš otići kamo ti bude volja i budi dobronamjeran i naklonjen meni kao što smo mi ljubazni i naklonjeni tebi.

Maya tada reče: O prvi među ljudima, to što si rekao tebi i priliči. Ali, o blagoslovljeni, imam žarku želju da za tebe nešto učinim. Ja sam znamenit umjetnik, Višvakarman¹ među danavama, sine Panduov, i doista želim učiniti nešto za tebe.

Arđuna mu odgovori: Ti misliš, bezgrešni, da sam te ja spasio od neumitne smrti. Čak i da je tako, ja od tebe ne mogu ništa tražiti. Ali ne bih ti kratio ispuniti želju, i zato učini nešto za Krišnu. To će biti dovoljna nagrada za moju uslugu.

Na Mayino navaljivanje zamisli se Vasudeva za tren što bi mogao naložiti Mayi da učini pa mu napokon reče: O Ditin sine, najveći od svih umjetnika, ako već želiš nešto učiniti, učini to za kralja Yudhištiru pravednoga. Sagradi prijestolnu palaču kojoj, ma koliko je proučavao, nitko iz svijeta ljudi neće moći stvoriti ravnu. Načini, Mayo, takvu građevinu na kojoj će se vidjeti i umjetnost bogova i asura i ljudi.

Maya se na to vrlo razveseli, a tada ga Krišna i Arđuna odvedoše pred Yudhištiru koji ga dočeka s dužnom pažnjom i počastima. I slavni danava, prvi među umjetnicima, sjede smišljati plan za palaču koju će sagraditi za Panduove sinove.

Potom Maya oslovi Arđunu, prvoga među pobjednicima: Ja ću sada otići, uz tvoje dopuštenje, ali ću se ubrzo vratiti. Na sjever od vrha Kailase, blizu planine Mainaka, na obali jezera Bindu kraj kojega su danave prinosili žrtve, skupio sam veliku gomilu plemenitoga kamena. Ako je još uvijek tamo, vratit ću se i donijeti ga amo, a onda ću početi graditi palaču koja će biti ukrašena svim vrstama dragoga kamena i slavljena širom cijeloga svijeta. Vjerujem da je u jezeru Bindu još uvijek strašna kijača kralja danava kojom je on pobio sve svoje neprijatelje. Teška je i čvrsta i posuta zlatnim tokama, a može podnijeti golemu težinu i ubiti

¹ Višvakarman, "Svestvoritelj", bog je tvorac svijeta ili najveći umjetnik među bogovima. Stvorio je Nebo i Zemlju, a i oružja bogova. Maya kaže daje on među danavama (v. I, bilj. 40) ono što je Višvakarman među bogovima.

svakoga dušmanina. Moćna je koliko i stotinu tisuća običnih kijača. To je oružje dostojno Bhime, baš kao što je Gandiva tebe dostojan. Tamo je i velika školjka gromkoga zvuka po imenu Devadatta koja potječe od Varune. Budi siguran da ću sve to tebi predati. — I, rekavši to, asura se zaputi na sjeveroistok.

Kada je stigao onamo kamo je naumio, Maya pokupi i kijaču i školjku i kristalne predmete koji nekada pripadahu kralju Vršaparvanu. Veliki asura Maya uze svekoliko neizmijerno blago koje su čuvali yakše i rakšasi² pa ga odnese odatle i njime sagradi dvorac kojemu ne bješe ravna po ljepoti. Bio je poput nebeskih palača i cio sazdan od dragulja i plemenitoga kamenja i postao je čuven u svim trima svjetovima. Po obliku i ljepoti bio je nalik na palače Agnija, Surya ili Some i blistao je takvim sjajem da se činilo da pomračuje i žarke Sunčeve zrake. Blještavilo koje je iz njega zračilo potjecalo i od nebeskoga i od zemaljskoga svjetla, pa se činilo da je ognjem ispunjen. Osam tisuća rakšasa zvanih Kinkare čuvalo je taj dvorac. Bili su strašni, snažni, golemi i dobro naoružani. Oči su im bile bakrenocrvene, a uši šiljaste kao strijele a mogli su letjeti zrakom. U sredini palače Maya sagradi ribnjak kojemu ne bješe ravna na Zemlji, a u tom su ribnjaku bili lopoči sa stabljikama od svijetlog dragoga kamenja, s lišćem od tamnoga i sa cvjetnim laticama načinjenima od zlata. Po njemu su se šetale svakojake vodene ptice, a među rascvjetalim lopočima plivale su ribe i kornjače zlatne boje. Voda u njemu bijaše kristalno bistra, bez blata i mulja, a s njegove obale sve do površine vode spuštalo se kristalno stepenište. Blagi je lahor mreškao njegovu površinu i nježno lelujaio stabljike cvjetova. Obale su bile od skupocjena mramora ukrašena biserom. Oko palače bijaše zasađeno visoko drveće, zeleno i sjenovito i uvijek u cvatu, tako da ga je bilo milina pogledati. Svuda naokolo dizali su se njegovi gajevi šireći ugodne mirise, a po jezercima razasutim među drvećem plivali su labudovi i ostale ptice plovuše. Palaču je Maya sagradio u četrnaest mjeseci, a onda ode izvijestiti Yudhišthiru.

Yudhišthira dovede svoj dvor u novu palaču pa priredi veliko slavlje na koje dođoše mnogi vladari, mudraci, brahmani, a i pjevači, pripovjedači, glumci i svirači. Svi su se gostili i slavili darežljivoga kralja Yudhišthiru i vješta graditelja asuru Mayu.

Dok su slavni junaci Pandave sjedjeli tako u novoj prijestolnoj dvorani, pojavi se pred časnim skupom nebeski mudrac Narada, znalac Veda i upanišada, Purana i povijesti ranijih Kalpa,³ koji bijaše obdaren izuzetnom moći rasuđivanja i golemim pamćenjem. Riši je lutao raznim svjetovima pa tako stiže i u tu sabhu⁴ i vrlo se obradova vidjevši Pandave. Odmah poslije dolaska brahman ukaza

² Yakše i rakšasi polubožanska su i polubjesovska bića. Prvi se češće štiju, osobito u krajevima gdje je ponikao budhizam. Rakšasi su isto što i rakšase. Ime im znači "čuvari"⁷. I, bilj. 124. Mitološki su povezani i time što su yakše službenici Kubere, boga bogatstva, a rakšasi su plemo Ravane, Kuberina polubrata u Ramayani. Oboji, dakle, mogli čuvati (razno) blago.

³ Kalpa — v. I, bilj~ 8.

⁴ Sabha: prijestolna dvorana za primanja, sabornica i, ujedno, kockarnica; dvor, palača.

Yudhištiri dužno poštovanje blagoslovivši ga i poželjevši mu pobjedu. Najstariji Panduov sin, upućen u sva pravila i dužnosti, žurno usta i sa svojom se mlađom braćom duboko i ponizno pokloni rišiju i ponudi mu sjedište koje mu dolikuje, radosno mu izkazavši svoju dobrodošlicu. Zatim ga kralj obdari stokom i ponudi mu različite prinose, kao što je med, koji se nude gostu, i od svega srca nadari ga svakojakim dragim kamenjem.

Onda Narada stade zboriti: — Troliš li na pravi način blago koje stječeš? Nalazi li tvoj um nasladu u vrlini? Uživao li u blagodatima života? Nije li tvoj razum pokleknuo pod njihovom težinom? Ratuješ li kada je za to vrijeme i sklapaš li mir kada treba? Junače, jesi li za svoje savjetnike uzeo ljude koji su poput tebe zreli, umjereni, umješni razlučiti što treba, a što ne treba činiti, čista porijekla i krvi i tebi potpuno odani? Mogu li ti nauditi tvoji protivnici? Nije li te pospanost svladala? Budiš li se kada je tome vrijeme? Imaš li uvijek na umu seljake poljodjelce? Smiju li i oni doći pred tebe bez straha? Daješ li, ako treba, i tisuću nezalica za jednoga učena čovjeka? Tlačiš li svoj narod teškim i nemilosrdnim kaznama?

O izdanče loze Bharata, provode li tvoji doglavnici dosljedno tvoje naredbe? Daješ li svojoj vojsci plaću i namiru na vrijeme? Nadam se da ljude pokorne i vične nauci i vještinama nagrađuješ blagom i počastima onako kako zaslužuju. Prithin sine, prihvaćaš li s milosrdjem onemoćala neprijatelja koji traži tvoje okrilje pošto je pobijeden u boju? O zemaljski gospodar, držiš li se jednako prema svima ljudima i može li ti svatko prići kao da si mu ti otac i majka? Pokrivaju li se tvoji troškovi polovicom, trećinom ili četvrtinom tvojih prihoda? Dočekuješ li uvijek svoju rodbinu, starije, trgovce, starce, nevoljnike i sve kojima treba zaštita i daješ li im hrane i blaga? Jesi li naredio da se širom tvoje kraljevine sagrade ribnjaci i jezera kako zemljoradnja ne bi ovisila samo o kiši? Jesu li zadovoljni ratari u tvojoj kraljevini? Imaju li sjemena i hrane? Jesu li ljudi koji se bave zemljoradnjom, uzgojem stoke, trgovinom i pozajmicom na probitak ljudi časnici i poštenci? O tome ovisi sreća tvojega naroda, o kralju! Je li sve pod tvojim nadzorom i vlašću? Gone li u tvojoj zemlji lupeže i razbojnice preko svih brda i dolina? Pruža li se ženama u tvojoj zemlji utjeha i zaštita? Nadam se da nijednoj od njih ne povjeravaš svoje tajne i da se u njih ne pouzdaješ. Bharato, nadam se da su tvoji doglavnici nepodmitljivi i da pravedno sude kada se povede spor između bogata i siromašna. Bharato, je li daleko od tebe četrnaest kraljevskih poroka: bezbožništvo, laž, gnjev, neopreznost, neodlučnost, zapostavljanje mudrih, lijenost, površnost, slušanje samo jednoga savjetnika, savjetovanje s nezalicama nauke o koristi, odustajanje od plana, obznanjivanje tajna, neostvarenje dobrih zamisli i brzopletost?⁵ Kada Narada završi svoju besjedu,

⁵ Cio taj *niz* pitanja odnosi se na opća mjesta pravne, političke i upravne nauke (dharmašastra, arthašastra i nitišastra) i time izrijekom tematizira te struke unutar Mahabharate. I to je jedan od koraka razvoja toga epa u smjeru dharmašastre, kakvom se on tradicionalno znao smatrati.

kralj Yudhištira izrazi mu svoje poštovanje, pa poče odgovarati na svako od pitanja koje mu riši bješe postavio, a na kraju reče: Učitelju, mi želimo stupati putem vrline kojim stupaju vladari koji mogu potpuno vladati svojim duhom. Sveti hitroumni čovječe, ti hodiš mnogim raznim svjetovima što ih je Brahman u davnini stvorio. Pitam te, brahmane, jesi li ikada i igdje vidio Sabornicu koja bi se mogla mjeriti s mojom ili je čak nadmašiti?

Na to se Narada nasmiješi pa ovako kaza Panduovu sinu pred svima okupljenim kraljevima: Kralju, dijete moje, među ljudima još nikada ne vidjeh niti saznah za palaču načinjenu od dragulja i plemenitoga kamena koja bi bila poput tvoje. No ja ću ti sada opisati kakvo je boravište kralja preminulih, a i to kakav je Indrin dvor. Pripovijedat ću ti i o Brahmanovu nebeskome dvoru u kojemu se raspršuje svaka nelagoda. Sve te palače pokazuju u svojem sklopu i nebesnički i ljudski naum i predstavljaju sve vrste oblika na svijetu.

Na te Naradine riječi pravedni kralj Yudhištira sklopi ruke, a s njime i sva njegova braća i svi prisutni u dvorani. Vladar onda zamoli Naradu: Opiši nam te palače, svi smo te željni slušati!

Narada reče: Indrina nebeska Sabornica prepuna je svjetlosti. On ju je stekao vlastitim podvizima. Svoju je palaču sam sagradio, Bharato, a ona je dugačka stotinu pedeset vodana,⁶ stotinu je široka, a pet vodana visoka. Može se po volji kretati bilo kuda. U njoj nestaje slabost starosti, tuga, umor i strah, ona daruje dobru kob. U njoj ima odaja sa sjedištima a ukrašena je nebeskim drvećem. To je očaravajuća Puškaramalini, moćni kralju, koja pripada Indri stožrtvenome, a ja sam je vidio svojim očima.

— Slušaj sada kakva je kuća Vivasvantova sina Yame: Nju je, Prithin sine, sagradio Višvakarman i ona blista kao uglašano zlato. Prostire se na više od stotinu yođana. Sja sunčanim sjajem i u njoj se može naći sve što tko može poželjeti. Nije ni hladna ni pretopla, i svakome razgaljuje srce. U tome dvoru nema ni slabosti starosti ni gladi ni žeđi. Ništo se neugodno tamo ne može naći, a ni bilo kakvi zli osjećaji. U njoj se može naći svaki predmet želje, božanske ili ljudske, i sve što bi kome ustrebalo. Ima vode, i tople i hladne, slatke i ugodne. Tu su i Kala⁷ i Mirtyu⁸ i žrtvovatelji i siddhe i mnogi yogini, tu su i pitri⁹ raznih skupina. Tu je i točak Vremena i slavni prinosilac žrtvenoga masla,¹⁰ pa i grješnici iz ljudskoga roda, kao i oni što preminuše u doba zimskoga suncovrata. Tu su Yamini službenici koji su određeni da odbrojavaju dosuđeno vrijeme svakome i svemu. Mnogo je tu onih koji dvore gospoda pravde¹¹ i teško ih je pobrojiti po

⁶ v. l. bilj. 47.

⁷ Kala je bog Vrijeme.

⁸ Mirtyu je bog Smrt, Umor.

⁹ Pitri su "očevi", precij čašćeni raznim prinosima potomaka.

¹⁰ Misli se: Oganj, Agni.

¹¹ tj. Yamu.

njihovim imenima i djelima. Kuntin sine, ova se prostrana palača kralja pitara kreće po njegovoj želji.¹²

— Slušaj me sada, dijete, kada ti budem pripovijedao o Brahmanovim dvorima: Tu kuću nitko ne može opisati rekavši: "ona je takva i takva". O kralju, ona se ne može opisati jer već u idućem trenu ona poprima drukčiji oblik. Takvo nešto još nikada prije nisam vidio. Toplina i hladnoća, glad i žeđ i nelagode svake vrste nestaju čim se u nju uđe. Čini se da je sazdana od brilijanata svake vrste i ne vidi se da je podržavaju ikakvi stupovi. Ne propada s vremenom jer je vječna. To zdanje svijetli samo od sebe i kao da pomračuje i Mjesec i Sunce i Oganj. Ono bukteći stoji na nebesima i pomračuje tvorca dana.¹³ U toj palači, kralju, obitava Vrhovno božanstvo, praotac svih stvorenja. I njih i sebe stvorio je Snagom stvaralačkoga privida. U toj prekrasnoj Sabhi tušta je tma onih koji dolaze i odlaze. U njoj su svakojake sile a brahmaršiji je časte. Iz nje blista svjetlo Brahmanove milostive prisutnosti i njezina je ljepota nenadmašna. Tigre među kraljevima, kao što je ova tvoja sabha bez takmaca u svijetu ljudi, tako je i Brahmanova sabha bez takmaca u svim trima svijetovima.

Potom Narada nastavi: Predvodnice roda Bharata, kraljevi koji izvrše obred žrtve radasuya,¹⁴ raduju se u Indrinu društvu. Oni koji svoje živote ostave na bojnome polju ne okrećući leđa protivniku odlaze u Indrine dvore i radosno obitavaju uz njega. I oni koji napuste svoja tijela poslije surova isposništva stižu na isto mjesto i tamo dugo blistaju. Kuntin sine, tvoj ti je otac Pandu nešto poručio. Pošto je saznao da ću posjetiti svijet ljudi, on mi se poklonio i ovako rekao: O riši, trebalo bi da kažeš Yudhištiri da će moći pokoriti cijelu Zemlju, samo ako ga braća budu slušala. A kada to učini, neka priredi slavnu žrtvenu svečanost zvanu radasuya. On je moj sin i ako obavi taj žrtveni obred, dospjet ću u predjele gdje boravi Indra i tamo ću u neprestanome blaženstvu provesti bezbrojne godine.

— Ja ti, eto, rekoh što ti otac poručuje, a ti, Panduov sine, ispuni želju svojemu ocu. Ako učiniš tako, moći ćete i ti i tvoji praoci dospjeti u stanište samoga kralja besmrtnika. Rečeno je, o kralju, da tu veliku žrtvu prate i mnoge teškoće. Kada tako važnu svečanost otpočne vrsta rakšasa nazvanih brahmarakšase,¹⁵ pokušavaju joj naći neku manu jer je njihov posao da ometaju svako žrtvovanje. I najmanja smetnja može uzrokovati rat koji bi uništio kšatrije, a moglo bi se dogoditi da i cijela Zemlja propadne. Razmisli, kralju, o tome temeljito pa onda radi onako kako misliš da će biti za tvoje dobro. Budi budan i spreman braniti sva četiri staleža. Budi darežljiv prema brahmanima i neka te prate sreća i napredak!

¹² Slijede opisi Varunine i Kuberine sabornice (ili dvora) i, na kraju, Brahmanove.

¹³ tj. Sunce.

¹⁴ Radasuya je žrtva na kojoj se posvećuje kralj. To je jedna od velikih kšatrijskih žrtava poput vadapeye, ašvamedhe ili sautramani. Pokretanje te žrtve pokazuje dinastičke težnje loze Panduove.

¹⁵ Brahmarakšase su rakšase koji su brahmani pa mogu vršiti obrede.

— O Đanamedaya — nastavi Vaišampayana — kada Narada ode, Yudhištira i njegova braća počеше razmišljati o toj žrtvi, najvećoj među žrtvama, nazvanoj rađasuya.

Onda kralj Yudhištira sazva svoje savjetnike i braću pa ih upita što misle o žrtvi rađasuya. Duglavnici mu odgovoriše: Ta žrtva omogućuje postizanje dostojanstva Varune¹⁶ i onaj tko već ima kraljevstvo želi uz njezinu pomoći steći i carska obilježja. O kraljeviću Kurua, tvoji prijatelji misle da ti zaslužuješ carsko dostojanstvo¹⁷ i da je došlo vrijeme da izvršiš žrtvu rađasuya.

To ponoviše kralju i rišiji Dhaumya i Dvaipayana, a njegova braća radosno pristaše uz njih dvojicu. No Yudhištira mišljaše da započinjanjem žrtvenoga obreda ne treba ovisiti samo o njegovoj odluci pa mu pade na pamet da bi Krišna bio najpozvanija osoba da ga posavjetuje u tome, i stoga mu posla tekliča s porukom. Krišna je odmah stigao u Indraprasthu a kralj ga primi s ljubavlju kao da mu je rođeni sin.

Yudhištira mu poslije običajne dobrodošlice ovako kaza: Poželio sam izvršiti obred rađasuya, no puka želja nije dovoljna. Ti, Krišno, znaš sve o tome kako se ima obaviti taj obred. Njega može obaviti samo onaj tko je svuda poštovan i tko je kralj nad kraljevima, jer se prilikom žrtvovanja može svašta dogoditi. Ti si iznad gnjeva i svih svojih želja, ti si dostojan dati mi savjet koji će svemu svijetu donijeti dobrobit.

Krišna mu na to odgovori: Veliki kralju, ti posjeduješ sve osobine koje su bitne za izvršenje žrtve rađasuya i doista si je dostojan. Znaj samo da se ovi koji se danas nazivaju kšatrijama i ne mogu porediti sa kšatrijama što ih je istrijebio Rama,

Đamadagnijev sin.¹⁸ Mnoge kraljevske loze i ostali, obični kšatrije, misle da su potomci Aile ili Ikšvakua.¹⁹ Ailini potomci i kraljevi Ikšvakuova koljena, razdijeljeni su sada na stotinu odvojenih loza i razasuti širom Zemlje. Svi kšatrije poštuju blagostanje tih kraljeva. A sada ih je kralj Đarasandha sve pokorio i postavio se iznad svih tih kraljeva. Pošto je osvojio sve središnje zemlje, odlučio se među nama posijati razdor. U svojoj planinskoj tvrđavi on je zatočio brojne kraljeve i naumio je sve prinijeti na žrtvu Šivi, božanstvu bogova, koji ga visoko cijeni zbog njegovih strašnih isposničkih podviga. To i jest razlog zašto je Darasandha mogao pobijediti tolike zemaljske kraljeve. Ako ti želiš, o veliki kralju, izvršiti taj žrtveni obred, potrudi se da oslobodiš kraljeve koje je

¹⁶ v. I, bilj. 118. Kao bog dane riječi, Varuna je i bog kraljevske zakletve. I sam je kralj, vlada nad vodama, a pri posvećenju kralj se škropi vodama.

¹⁷ Carsko dostojanstvo: skr. samrađguna, dostojanstvo samrađa.

¹⁸ v. I, bilj. 35

¹⁹ Aila je Pururavas, sin Budhe i Manuove kćeri Ile. Budha je sin Some, koji se tu shvaća kao Luna ili Mjesec. Njihovi su potomci kraljevi lunine loze. Njoj pripadaju gotovo svi slavni kraljevski rodovi u Mahabharati: npr. Purui, a među njima Bharate, pa Kurui (i Pandave) sjedne strane, i Yadui ili Yadave, a među njima Vrišnji, pa Satvate i Andhake s druge. Ikšvaku je sin Manua, a unuk Vivasvanta, koji se tu shvaća kao Sunce. Njihovi su potomci kraljevi sunčeve loze. Među njima se osobito ističe rod Raghua koji slavi Ramayana.

Darasandha utamničio, a da njega rastaviš od života.²⁰ Ne učiniš li tako, nećeš uspjeti u tome što si namislio.

Yudhištira će na to: Doista, naslov cara teško je osvojiti.

Ja mislim da je najviši cilj duševni mir i da samo iz njega može proisteći moje blagostanje. Ne vjerujem da će mi proslava te svečanosti donijeti najvišu sreću.

Krišna mu odgovori: Čuli smo da su u razdoblju Krita²¹ svevlast stekli ovi vladari: Yuvanašva ukinuvši sve poreze, Bhagiratha svojom dobrotom prema svim podanicima, Kartavirya moćima svojega isposništva, gospodar Bharata svojom snagom i hrabrošću, i Marutta napretkom i blagostanjem. Sva petorica postali su carevi. O Yudhištira, ti žudiš za carskim dostojanstvom, a i dostojan si ga jer posjeduješ sve te vrline. Kšatriya koji umre u boju dostojan je svakoga poštovanja.

Zašto da se ne sukobimo s Darasandhom? Osamdeset šest kraljeva već čami u njegovim tamnicama i treba mu još samo četrnaestorica da dopuni stotinu. Onoga časa kada mu ta četrnaestorica padnu šaka, on će započeti taj surovi obred. Onaj tko bi uspio spriječiti to neljudsko djelo stekao bi blistavu slavu, a onaj tko pobjedi Darasandhu postat će, nesumnjivo, vladar nad svim kšatriyama.

Tada se javi Arđuna: O kralju, pravi je onaj kšatriya koji uvećava svoju slavu i imanje potčinjavajući svoje neprijatelje. Onaj tko nema hrabrosti, može imati sve ostale vrline, ali teško da će bilo što postići. Kao što u slabićima podlost hvata korijena, tako i oni jaki postaju nerazumni. Onaj tko teži pobjedi mora se čuvati i jednoga i drugoga, jer to su uzroci propasti. Ako pobijedimo protivnika, lako ćemo steći carsko dostojanstvo.

Onda će opet Vasudeva: Taktika je pametna čovjeka da se ne bori otvoreno s onime tko je očito nadmoćan i stoji na čelu svojih postrojenih četa. Mislim da se ne možemo osramotiti ako tajno dospijemo u njegovo stanište i napadnemo njega samoga.

Yudhištira onda uputa: O Krišna, tko je taj Darasandha?

Krišna im onda kaza ovu pripovijest: Živio je silni kralj po imenu Brhadraha, gospodar Magadhe. Oženio se kćerkama blizankama kralja od Kašija i sa svojim se suprugama dogovori da će ih uvijek voljeti i paziti podjednako. No kraljeva mladost prođe u uživanjima, ali ne mogaše nikako dobiti sina koji će ga naslijediti. Jednoga dana sazna kralj da se slavni Čandakaušika zaputio da luta po svijetu i da se upravo odmara u blizini pod nekim mangovim drvetom. Kralj dođe pred munija u pratnji svojih dviju supruga i obdari ga mnogim draguljima i

²⁰ Darasandha je bio kralj Magadbe s prijestolnicom Girivrađa opkoljenom brdima, s utverdama, kasnijom Rađagrhom iz Buddhina vremena. Darasandha je moćan neprijatelj pa pobjeda nad njim donosi slavu i moguće savezništvo kraljeva koje je on pobijedio, no Krišna ima i poseban razlog za svoj prijedlog: kao tast mathurskoga kralja Kamse, kojega je Krišna s Balaramom ubio, Darasandha mu je ostao najopasnijim neprijateljem, v. I, bilj. 30; I, bilj. 89.

²¹ v. I, bilj. 37

vrijednim poklonima i vrlo mu ugodni pa mu istinoljubivi muni ovako reče: O kralju nad kraljevima, osvojio si moju naklonost i reci mi koju želju da ti ispunim? Kralj Brhadratha sa svojim ženama duboko se pokloni pa mu ispriča svoju muku.

Saslušaviši kralja, muni ovlada svojim osjetilima i utonu u razmišljanje. Tada mu u krilo pade plod manga koji bješe sočan i netaknut kljunom kakve ptice. Muni uze plod i nad njime u mislima izgovori određene mantre pa ga dade kralju i reče mu: Možeš se vratiti, o kralju, tvoja će se želja ispuniti. — Tada se mudri kralj pokloni do munijevih stopala i vrati se svojem domu. Potom on podijeli voćku i dade je svojim ženama da je pojedu. Munijeve su se riječi obistinile i kraljice ostadoše trudne. Kraljevoj sreći ne bješe kraja. Kada dođe vrijeme, one se porodiše i doniješe na svijet svaka po pola djeteta. Užasnute i bespomoćne, sestre se odlučiše otarasiti ovih tijela koja još bjehu živa. Njihove pomoćnice pažljivo ih umotaše i izadoše na zadnja vrata pa ih baciše. Malo kasnije naiđe tuda žena rakšasi po imenu Đara, koja se hranila krvlju i mesom, i ona uze ta dva komada mesa pa ih, vođena rukom sudbine, spoji ujedno da bi ih lakše ponijela. No, čim ih je Ijudožderka spojila, te dvije polovice postadoše živo i krepko dijete. Njoj se oči raširiše od čuđenja kada najednom uvidje da više ne može nositi to čvrsto dijete snažno poput groma. Uto dijete stisnu šake i gurnu ih u usta pa se prodera tako strašno i gromovito da na taj zvuk strčase svi stanovnici palače, a i sam kralj s dvjema ojađenim i bespomoćnim kraljicama čija su prsa bila prepuna mlijeka. Kada sve to vidje, Ijudožderka se zamisli: Ja živim u zemlji ovoga kralja, a njemu treba nasljednik. Nije dolično da ubijem dijete koje je potomak ovako slavna i vrlo vladara. — I rakšasi poprimi ljudski oblik pa se pojavi pred kraljem noseći dijete i reče: O kralju, ovo je tvoje dijete.

Lijepe kćeri kralja od Kasija uzeše dijete pa ga nadojiše svojim mlijekom i otada je raslo poput Mjeseca mladaka pružajući svakoga dana radost svojim roditeljima.

Prođe neko vrijeme i slavni isposnik, uzvišeni Čandakaušika, dođe opet u kraljevinu Magadha. Veličanstveni riši primi kraljevu dobrodošlicu pa mu ovako reče: Svi će zemaljski kraljevi biti ovome tvojemu djetetu poslušnici kao što svako tijelo ovisi o zraku koji mu je drag kao vlastito biće i živi od njega.

Kralju, kada se njegov otac i matere povukoše u šumu, kralj Đarasandha svojom hrabrošću potčini svojoj volji mnoge kraljeve. On je imao dvojicu pomagača — Hamsu i Dimbhaku — kojima oružje nije moglo nauditi.

I jedan i drugi nisu više među živima i došlo je vrijeme za Đarasandhinu propast. Ako prurušeni dođemo pred njega Bhišma, Arđuna i ja, on će, nesumnjivo, prihvatiti dvoboj s jednim od nas. Pošto je ponosan na svoju snagu, izazvat će Bhimu da se proslavi. Kao što smrt snalazi čovjeka naduta od ponosa, tako će i njega snaći smrt od Bhimine ruke. Ako poznaješ moje srce i ako imaš vjere u mene, povjeri mi Bhimu i Arđunu. Ne oklijevaj!

Saslušavši tu besjedu Uzvišenoga,²² Yudhištira pogleda Bhimu i Arđunu koji radosnih lica stajahu pred njim pa reče: Govindo, mudar je tvoj savjet. Ti ne predvođiš one kojima je uspjeh okrenuo leđa. — Kada se Yudhištira suglasio, Krišna, Bhima i Arđuna, tri junaka nadarena izuzetnim moćima, dadoše se na put u Magadhu odjeveni poput brahmana zvanih snatake.²³

U to doba učeni su brahmani primijetili mnoge zloslutne predznake pa o tome izvijestiše kralja Đarasandhu. Hrabri kralj trudio se da izbjegne zla koja ga očekuju pa se posvetio postu i pokori, a svećenicima je naredio da obave obrede kojima će umilostiviti sudbinu. Kada su trojica junaka stupila u njegovu palaču, on ih dočeka s poštovanjem jer se po njihovu dostojanstvenu držanju dalo naslutiti da su plemenita porijekla. Bhima i Arđuna ne prozboriše ni riječi, nego se javi Krišna: Ova su dvojica, svijetli kralju, pod zavjetom šutnje i prije ponoći ne smiju izustiti ni riječi. — A kralj im Đarasandha odgovori na to: Sjedite! — Smjestivši ih, kralj se povuče u svoje unutrašnje odaje. Kada je došla ponoć, kralj Đarasandha dođe ukazati dobrodošlicu brahmanima snatakama no Krišna mu reče: Znaj, kralju, da je naš vječni zavjet da ne primamo dobrodošlicu kada dođemo u dom neprijatelja!

Ti držiš zaslužjene mnoge zemaljske kraljeve. Surovo s njima postupaš i namjeravaš ih žrtvovati gospodu Rudri, a još se to nije vidjelo da se bogovima žrtvuju ljudska bića: Ti pripadnike svojega vlastitoga staleža izjednačavaš sa životinjama. Da bismo pomogli ljudima u nesreći, došli smo amo da te ubijemo kao pogubitelja naših rođaka. Ja sam Hršikeša,²⁴ a ova su dvojica Panduovi sinovi. Ili oslobodi zatočene kraljeve ili se pripremaj Yami u pohode.

Đarasandha će na to: Nikada još nisam zarobio kralja a da ga prije toga nisam pobijedio. Ako sam skupio sve te ljude da ih žrtvujem bogu, kako da ih sada oslobodim? Zar zato što se vas plašim? Ja poznajem dužnosti kšatriye i spreman sam se boriti protiv vas s vojskom protiv vojske ili pak u dvoboju protiv jednoga ili protiv sve trojice.

Vidjevši da se kralj Đarasandha odlučio da im izađe na megdan, Krišna ga upita: Koga si, kralju, od nas trojice odabrao da ti bude protivnik? — Đarasandha skine svoju krunu i poveza kosu pa se podiže nalik na ocean koji ruši svoje obale i oslovi Bhimu: S tobom ću se boriti. Bolje je da me jači pobijedi.

²² Bhagavant "bogoviti" i "blagoviti, bogati" pridjevak je bogova i kraljeva, a u Mahabharati osobito Krišnina. Često se na engleski prevodi "the exalted one" i sl., pa ga prevodioci prenose kao "Uzvišeni". On doista upućuje na obogotvoravanje Krišne u epu.

²³ Snataka je čovjek, osobito brahman, koji je završio školovanje u Vedama i obredima i, obavivši obredno kupanje (snana), postao odrastao učen čovjek koji može osnovati obitelj i dom. Prijelazno razdoblje od školovanja do domaćinstva posvećeno je stanje.

²⁴ Hršikeša "Ježikosa" pridjevak je Krišnina.

Dvoboj je počeo na prvi dan mjeseca karttika²⁵ i slavni se junaci borahu bez stanke i predaha punih trinaest dana. Kad ih uhvati četrnaesta noć, vladar Magadhe poče posustajati. Onda silni pogubitelj svojih dušmana, jaki Bhima, spopade snažnoga Đarasandhu te ga podiže uvis i stade njime vitlati. Okrene ga do stotinu puta, pa mu pritisnu koljenom kičmu i prelomi preko pola njegovo tijelo a onda pusti strahotan pobjednički urlik.

Građani s brahmanima na čelu izađoše pred pobjednika i ukazaše mu počasti koje mu pripadaju. Oslobođeni kraljevići i kraljevi ponudiše Krišni i Pandavama svoju odanost i poštovanje, a Krišna ih sve utješi i obodri. Za kralja Magadhe postaviše Đarasandhina sina pa onda praćeni dobrom srećom napustiše Magadhu s mnoštvom bogatih poklona.

Mudri Krišna i dvojica Panadava vratiše se nakon svega u Indraprasthu i Krišna vesela lica izvijesti kralja Yudhištiru: O najbolji među kraljevima, usud je dao Đarasandhi smrt od Bhimine ruke, a utamničenim kraljevima slobodu. Oni su se neozlijedeći vratili u svoje postojbine. — I Krišna, slavni Devakin sin, ode iz Indraprasthe pošto je mnoge kraljeve oslobodio strahovanja. Ta pobjeda uzdignu još više slavu Pandava, a oni nastaviše provoditi svoje dane razgaljujući srce kraljice Draupadi. Kralj Yudhištira nepokolebljivo je slijedio sve što je pravedno i u skladu s vrlinom, napretkom i zadovoljstvom i obavljao svoju dužnost branitelja podanika.

Jednom Arđuna oslovi brata Yudhištiru: O najbolji među vladarima, stekao sam sve ono što je teško steći ma kako se žarko priželjkivalo: i luk Gandivu i razno oružje, veliku moć i saveznike, zemlju, slavu i vojsku. Mislim da je vrijeme da napunimo i naše riznice. Želim da nam zemaljski kraljevi plaćaju danak.

Pravedni kralj Yudhištira ozbiljnim mu glasom odgovori: Prvače među Bharatama, pođi i neka te prate blagoslovi svetih brahmana. Obraduj svoje prijatelje, a neprijatelje sneveseli!

Praćen velikom vojskom, Arđuna pođe u rat jezdeći na svojim božanskim kolima koja mu bijaše poklonio Agni. Krenuli su u pohod i Bhima, Nakula i Sahadeva, svaki vodeći svoju vojsku. Arđuna je pokorio sjever, Bhima istok, Nakula zapad, a Sahadeva jug.²⁶

Arđuna najprije pokori Kulinde, Anartte i Kalakute, a potom potčini i kralja Sumandalu pa uz njegovu pomoć udari na brojne kraljeve na otoku Šakala koji je jedan od sedam svjetskih otoka. Boj bijaše strašan, no Arđuna pobijedi i njih i onda svi oni udruženi udariše na kraljevinu Pragđyotiša. Tu je stolovao kralj Bhagadatta a njegova vojska bijaše vrlo velika, a pomagali su mu i Kirate i mnogi drugi ratnici koji stanovahu na morskoj obali. Poslije duga i ljuta okršaja kralj

²⁵ Karttika je mjesec kada puna Luna stoji u zviježđu Krttikas, Plejadama ili Vlašićima. Danas odgovara donekle prijelazu s našega listopada na studeni. Svojevremeno je to bio dvanaesti mjesec po jednome kalendaru, a slijedećim je (oko 12. XI.). Agrahayanom ili Margaširšom, počinjala nova godina.

²⁶ To je digviđaya "osvojenje smjerova svijeta", idealan pothvat velikoga vladara koji želi postati car, samrađ, ili svevladar, čakravartin "pekretač svjetskoga kotača" po staroindijskoj predaji.

Bhagadatta ovako kaza Arđuni: O dijete, ja sam Indrin prijatelj i ne može se reći da sam slabiji od njega, ali se u boju ne mogu pred tobom održati. Reci mi, sine Panduov, što mogu za tebe učiniti? — Arđuna mu na to odgovori: Ti si prijatelj mojega oca i zato si i moj prijatelj. Ja ti ne mogu naređivati i zato dragovoljno plati danak kralju Yudhištiri. — Bhagadatta će nato: Sine Kuntin, preda mnom ste i ti i Yudhištira jednaki. Učinit ću što želiš od mene.

Dhanandaya onda udari na sjever i osvoji planinske klance i predgorja i tamošnjim kraljevima nametnu danak pa udružen s njima napadne kralja Brhantu i uze mu kraljevinu, a onda sklopi mir s njime i krenu pokoravati sjeverne narode. Pokorivši svu Himalayu i planine Nishkuta silni junak prijeđe i Bijeje planine te pokori zemlju Kimpurusha i područja kojima vladaju Gandharve. Tada stiže pred sjevernu Harivamšu i odluči i nju osvojiti, ali pred njega izadoše ljubazni graničari, golemi i snažni, pa mu se obratiše: O junače, imaš dovoljno pobjeda! Ovdje žive Sjeverni Kurui i tu ne može biti rata. Čak da i uđeš amo, nećeš moći ništa vidjeti jer ovdje ljudske oči ništo ne opažaju. Ako što želiš, Bharato, reci nam i mi ćemo ti uslišati molbu.

Pošto im Arđuna reče što želi, oni mu kao danak dadoše mnogo nakita, odjeće načinjene za nebesnike, svilu i krzna kakva nose nebesnici. I tako, pošto je pokorio mnoge kšatrije i pljačkaška plemena, junak se najzad vrati u Indraprasthu, a pratila ga je golema vojska sastavljena od svih četiriju svojih rodova.²⁷

Moćni vitez Bhimasena najprije na miran način pridobi prostranu zemlju Pančala, potom za kratko vrijeme pokori Gandake, Videhe i Dašarne, a zatim i zemlju kraljeva Polinda, kraljeve Ašvamedhešvaru i Sukumaru, pa na Yudhištirinju zapovijest udari na Šišupalu, kralja Čedija. Kada kralj Čedija sazna za njegovu namjeru, izađe iz grada i dočeka ga s dužnim poštovanjem.

Pokorio je Kosale, Matsve, Kaši, Nišade, Videhe i onda krenu na Magadhu dok se pod nogama njegove vojske tresla zemlja. Pošto uze i Magadhu, Bhima udari na žestokoga bojovnika Karnu pa i njega svlada i onda stiže sve do morskih obala i tu nadbi sva plemena Mlećča.²⁸ Kraljevi Mlećča zasuše Bhimu pravim pljuskom novca i dragulja, i bješe tu na stotine milijuna, a onda se strašni Bhima vrati u Indraprasthu i sve to golemo blago položi pred noge pravednoga Yudhištire.

Sahadeva okrene sa svojom vojskom na jug i potčini sebi kraljevinu Matsya i junačne kraljeve Avantija, po imenu Vinda i Anuvinda. Zatim pobijedi kraljeve Kosale, Pulinda i još nekolicinu pa krenu dalje na jug i udari na majmunске kraljeve Maindu i Dvidu s kojima se tukao sedam dana, a onda mu oni, premda se još nisu premorili, radosno predaše darove za Yudhištiru. Pokorio je još mnoge dok nije stigao do morske obale i tamo se sukobio s plemenima Mlećča i

²⁷ Četiri staroindijska roda vojske jesu: pješaci, konjanici, bojna kola i slonovi.

²⁸ Mlećče su "barbari", stari narodi.

nekim narodom kojega su pripadnici bili dopola ljudi a otpola rakšase i tu osvoji Bakreni otok. Njegovoj vlasti pokoriše se i plemena Dravida, Kaliriga, a i mnoga druga. Bistroumni Sahadeva posla Panduovu prvorodenomu sinu svu silu dragulja, sandalovine, aloje i mnoštvo nebesničkog nakita i skupocjena ruha i vrati se kao pobjednik u svoju prijestolnicu.

Nakula je krenuo na zapad i pred njim se pokoriše plemena Dašarna, Šibija, Trigarta, Malava i još mnoga druga, a onda on posla glasnike Krišni koji prizna njegovu vlast. Zatim mladi iunak produži dalje prema prijestolnici Madra a njegov ujak Šalya također prihvati njegovu vlast zbog svoje ljubavi prema Pandavama. Pošto je neko vrijeme uživao ujakovo gostoprimstvo, mladi junak pođe dalje u osvajanje sve do morskih obala pa se i on kao pobjednik vrati pred Yudhištira i donese nebrojeno blago.²⁹

Kada se kralj Yudhištira uvjerio u stanje u svojim riznicama i u prostranstvo svojih imanja, on napokon odluči započeti žrtveni obred jer mu već svi njegovi prijatelji i doglavnici govorahu: O blaženi, došlo je vrijeme da se pripremaš za veliki obred. Više ne oklijevaj!

Onda se na čelu silne vojske pojavi Krišna noseći sa sobom golemo blago. Drevna duša Veda, Gospod prošlosti, sadašnjosti i budućnosti³⁰ tim neiscrpnim morem dragulja poveća neizmjereno blago kralja Yudhištira, ali uveća time i jad neprijatelja Pandava. Prijestolnicu Bharata razdrago je njegov dolazak kao dolazak sunca mračni predio ili dolazak povjetarca tešku omaru.

Yudhištira mu oda sve počasti, a onda mu radosno reče: Krišno, ti si zapravo taj koji je svekoliku zemlju potčinio mojoj vlasti i tvojom milošću sve je ovo blago postalo moje! Sine Devakin, želim namijeniti ovo blago brahmanima i nosiocima žrtvenih ponuda, kako to običaji nalažu. Ti si taj kojemu doliči da mi dopusti da počnem proslavu ove svetkovine i koji je pozvan da u njoj sudjeluje. Ako ti budeš prinosio ovu žrtvu, ja ću biti očišćen od grijeha.

Krišna nato stade veličati Yudhištirine vrline i potom mu ovako kaza: Tigre među ljudima, ti si dostojan carskoga naslova! Ti obavi ovaj žrtveni obred! Budeš li ga ti obavio i požnjeo zasluge koje on donosi, za sve nas to će biti velik uspjeh. Meni povjeri neku od službi i ja ću slušati tvoja naređenja.

Onda Panduovi sinovi počеше prema Krišninim savjetima skupljati sve prijeko potrebne potreštine za izvođenje obreda radasuya. Uzvišenog brahmana Dvaipayanu, koji bijaše kao utjelovljenje samih Veda, postaviše za žrtvenoga svećenika i imenovaše Brahmanom ove žrtve. Kada sve bješe pripremljeno, Yudhištira naredi Sahadevi: Ne oklijevaj, nego pošalji odmah hitre glasnike da pozovu sve na žrtvenu svečanost.

²⁹ Svaki od četiri brata napreduje na svoju stranu svijeta do obala oceana. Imena naroda u opisima osvajanja dijelom su ukras pa se mogu ponavljati, pa katkada i proturječiti poznatim prostornim odnosima.

³⁰ Ovi izrazi očito ovdje poistovjećavaju prijatelja Pandava Krišnu s vrhovnim božanstvom, Višnuom.

Tako otpoče velika žrtvena svetkovina nenadmašnoga junaka, slavnoga Panduova sina. Bješe nalik na svetkovinu koju je proslavljao glavom Indra na nebesima. Kralj Yudhištira posla Nakulu u Hastinapura da dovede Bhišmu, Dronu, Dhrtaraštru, Kripu, Viduru i sve one rođake koji bijahu njemu naklonjeni.

Saznavši za Yudhištirin obred, dođoše tu stotine kšatriya iz različitih zemalja. Znali su kolika je važnost ove svetkovine i zato poniješe sa sobom mnogo raznoga blaga sa željom da vide kralja Yudhištira u njegovoj žrtvenoj Sabornici.

Kralj Yudhištira izađe pred Bhišmu, Dhrtaraštru i ostale Kurue, ukaza svoje poštovanje svojemu djedu, a onda i učitelju Droni i potom im svima ovako reče: Pomozite mi u ovome obredu. Ova je golema riznica vaša! Posavjetujte se i poučite me! — I najstariji Panduov sin povjeri svakome od njih dolične dužnosti, a sam Krišna koji bijaše središte svih svjetova poželje steći izuzetne zasluge i tako se prihvati da pere noge brahmanima.

Svatko je iskazivao počast kralju Yudhištiri darujući mu obilje dragoga kamenja i pritom laskajući sebi da će mu time pomoći da do kraja izvrši ovaj žrtveni obred. O kralju, bilo je milina pogledati mjesto na kojemu se prinostila žrtva! Bilo je tu mnoštvo palača koje bjehu sagrađene kao da će vječno trajati, a njihove vrhove dodirivala su kola nebesnika koji dođoše promatrati svetkovinu. Natječući se po sjaju i bogatstvu s Varunom, Yudhištira započe svoj žrtveni obred sa šest žrtvenih vatri i prebogatim poklonima za brahmane. I bogovi i brahmani bijahu silno zadovoljni žrtvenim darovima, a i sve ostale kaste veoma su se radovala.

Posljednjega dana svečanosti, kada se bližilo vrijeme da kralj bude pošćkropljen svetom vodom, svi veliki brahmani s kraljevima i mudraci, uvijek dostojni svakoga poštovanja, sjedjeli su s kraljevskim uzvanicima u unutrašnjemu krugu žrtvenoga prostora. Slavni muniji sjedili su tu uz mudre kraljeve i počinjali raznovrsne razgovore nadmećući se među sobom u znanju i bistrini.

Narada je promatrao Yudhištirino blagostanje i sreću proisteklu iz ove žrtve i bješe mu vrlo milo. Promotrio je svekoliki skup kšatriya pa se zamislio. Počeo se prisjećati riječi što ih je još davno čuo u Brahmanovu boravištu. Znao je da se Narayana, također zvan i Sambhu, Gospod svemira, rodio u ljudskome liku u rodu Yadau, naredivši svim nebesnicima da se i oni rode na Zemlji, te da je on glavom Hari Krišna. Naradi se najednom javi pretkazanje i on uvidje: Oj, Samobitni će uskoro sam ukloniti sa zemlje ove silne kšatriye! Misleći i dalje o tome, sjedio je veleumni Narada na žrtvenoj svečanosti kralja Yudhištira osjećajući strahopoštovanje u srcu. Uto se javi Bhišma i reče pravednomu kralju Yudhištiri: Bharato, vrijeme je da se kraljevima ponudi gostinski prinos, svakome prema zaslugama. Prvu ponudu treba dati onome koji je najzaslužniji.

Yudhištira odvrati: Oče Kurua, reci ti tko je prema tvojemu mišljenju najdostojniji ove počasti? — Bhišma mu odgovori: Kao što je Sunce među svim

svjetlilima, to je po svojoj moći, snazi i hrabrosti taj koji se među nama ističe! — reče on i odluči mudro da je Krišna među svima. Na to junačni Sahadeva na Bhišminu zapovijest prinese najvrsnije ponude pred Krišnu iz roda Vršnija. Krišna ih primi kako to običaj propisuje, ali kralj Sišupala nije više mogao podnositi počasti iskazane Vasudevi.

Sišupala stade besjediti: O Panduovi sinovi, zar da Krišni dopadne čast prvjenstva? Zar Vasudevinu sinu, govedaru čiji otac bješe Ugrasenin sluga? Ako nitko nema ni riječi prijekora za to, onda su svi na ovome saboru, zasigurno, podjetinjili. Yudhišthiro, kako možeš pred ovim skupom časnih kraljeva ukazivati počast prvjenstva ovome nitkovu? Ako treba poštovati sijede kose, zar mu nije otac još uvijek živ? Ako treba poštovati učitelja, zar ti nije Drona učitelj? Ako treba poštovati poznavanje obreda, Vyasa je tu velik znalac! Mogao si bar prvu počast iskazati ovome podjetinjelome starcu Bhišmi jer on je najstariji među nama! Nismo mi platili danak slavnomu Kuntinu sinu zbog straha ili zbog želje za dobitkom ili možda da se s njime izmirimo. Mi mu dadosmo danas samo zato da ispuni svoju želju i stekne ugled carskoga dostojanstva. A on nas sada vrijeđa! Zašto si, Đanardano, prihvatio počast koja ti ne pripada, već uživaš u ovoj ponudi poput psa koji u skloništu liže komad masla što ga je dobio. O pogubitelju Madhua, što je žena za onoga koji nema u sebi muškosti ili što je prekrasna predstava slijepcu, to je i ova počast za tebe koji i ne pripadaš kraljevima. — I izrekavši to, Sišupala usta sa svojega prekrasnog sjedišta i u pratnji kraljeva napusti sabor.

Kralj Yudhišthira se zauzme da smiri ovu svađu ali Vasudeva ne mogaše više podnositi uvrede što ih je Sišupala neštedimice sijao pa pomisli na svoj kolut³¹ kojim je ponizio čak i oholost asura. Onoga trena kada mu se kolut našao u ruci, Krišna stade zboriti: Čujte, zemaljski gospodari, zašto sam ovome do sada opraštao: Njegova me majka zaklela da od njega otpim i stotinu uvreda i ja joj dadoh riječ da će biti tako. Sada je on prevršio taj broj i ja ću ga pred svima vama ubiti. — Izustivši to, ljutiti glavlar Yadua istoga trena svojim strašnim oružjem otkinu glavu vladara Čedija. On pade kao gromom ošinut, a iz njegova tijela isteče strašan blijesak sličan Suncu na nebesima i svi kraljevi vidješe kako blijesak taj iskazuje počast lopočookome Krišni i utapa se u njegovo tijelo. Odmah potom kralj Yudhišthira naredi da se bez odgađanja prirede posmrtno svečanosti za kralja Sišupalu, a njegova sina okruni za očeva nasljednika.

Yudhišthira je u propisanome roku završio svoju veliku žrtvu, a uzvišeni ie Šauri³² stajao sa svojim kolutom, kijačom i lukom zvanim Sarnga i čuvao stražu sve do njena svršetka. Pošto se kralj Yudhišthira okupao na završetku, priđe mu svi vladari kšatrija i kazaše: Vrli kralju, posrećilo ti se da sve obaviš i da stekneš carsko dostojanstvo. Počašćeni smo tvojom pažnjom i poštovanjem i sve su nam

³¹ Kolut, disk, čakra, svojstveno je Krišnino bacaće oružje.

³² Šauri je Kršna; to je ime njegova užega roda po djedu Šuri, ocu Vasudevinu i Kuntinu.

želje ispunjene! Vrijeme je da se vratimo u naša kraljevstva i zato tražimo od tebe dopuštenje da te napustimo.

Pošto odoše svi kraljevi i brahmani, i Krišna se oprostio od kralja Yudhištthire. Kada³³ bi obavljen obred koji je tako teško izvršiti, stupi pred Yudhištthiru Vyasa okružen svojim učenicima. Pravedni kralj Yudhištthira pozdravi svojega djeda dotaknuvši njegova stopala i reče: Prvače među ljudima, pritišće me teška briga koju nikako ne mogu zaboraviti. Slavni riši Narada reče mi da su se i na Zemlji i na nebesima pojavili zlokobni znaci. Je li Šišupalinom smrću dovršeno to što oni pretkazuju?

Tamnoputi Vyasa ovako mu odgovori: Ti su kobni predznaci kazivali o onome što će se zbiti za četrnaest godina, a što će svršiti uništenjem svih kšatriya. Doći će vrijeme kada će samo radi tebe cijeli stalež kšatriya biti satrven, a uzrok će tome biti Duryodhanini grijesi. Bhimina i Arđunina sila provest će to u djelo. Nitko se ne može suprotstaviti Vremenu. Ja sada odlazim u planine Kailasa. Primi moj blagoslov i vladaj Zemljom budno i postojano i strpljivo podnesi svaku oskudicu.

Kada se oprostio od svojega djeda, Yudhištthiru spopadoše turobne misli i sa strahom mišljaše na ono što mu je rekao riši. On pozva svoju braću i ovako im kaza: O tigrovi među ljudima, čuli ste i vi što mi je rekao mudrac rođen na otoku. Budite mi blagoslovljeni, čujte kojim ću se zavjetom od danas zakleti: Ni svojoj braći, a ni ikojemu kralju, tko god to bio, neću izreći ni jednu oporu riječ. Našto će mi život u svih ovih četrnaest godina? Želje moje rodbine bit će za mene zapovijest. Posvetit ću se vrlini dajući tako primjer tim svojim zavjetom. Neću moći postati uzrok nesloge ako ne budem pravio razlike između svoje djece i svoje rodbine. Nesloga je povod za rat. Budem li se klonio rata, neću izaći na loš glas u svijetu.

Kralj Duryodhana i Sakimi, Subalin sin, ostali su još neko vrijeme živjeti u prekrasnoj palači. U Šakunijevu društvu lunjao je Duryodhana dvorcem i razgledavao ga. Kraljević Kurua vidje tu mnoge nebesničke tvorevine koje nikada nije vidio u svojem domu. Hodeći jednoga dana palačom, kralj Duryodhana stupi na površinu koja bješe načinjena od kristala i u svojem neznanju on pomisli da je to bazen s vodom pa zadigne svoje haljine, no odmah uvidje svoju zabludu i vrlo se sneveseli. Nešto kasnije naiđe on na ribnjak pun kristalne bistre vode, ukrašen lopočima s kristalnim laticama pa pomisli da je to čvrsto tlo, ali upadne u njega i smoči svoju odoru. Opazi ga Bhima pa prasnu u smijeh, a uz njega se stade smijati i dvorska služinčad, a onda mu posluga donese prekrasnu suhu odjeću da se presvuče. Duryodhana ne bješe navikao na to da mirno podnosi uvrede i nije im to mogao oprostiti, ali ne dade oduška svojim osećanjima niti im

³³ Odlomak do slijedećega poglavlja navodi samo dio rukopisne predaje pa nije ušao u osnovni tekst kritičkoga izdanja, nego u dodatak. U njemu tvorac epa Vyasa zahvaća u njegovu radnju. Radnju čini prozirnijom, prepletanjem, ali i tragičnijom, a nesreću neminovnijom.

uputi jedan jedini pogled. Duryodhani se opet dogodilo da zadigne svoje haljine prelazeći preko suha tla, a oni opet prasnuše u smijeh.

Poslije nekoga vremena dogodi se da Duryodhana naiđe na kristalna vrata i pomisli da su otvorena pa krenu kroz njih, ali tresnu glavom i ostade tu stajati dok mu se pred očima sve vrtjelo. Iduća kristalna vrata bjehu otvorena, ali on pruži ruke da ih otvori pa se ispruži koliko je dug. Kod slijedećih kristalnih vrata on pomisli daje bolje da se vrati natrag.

Nagledao se kralj Duryodhana basnoslovna blagostanja Pandava i obuze ga gorčina, a srce mu se prikloni grijehu i on se dade na put u Hastinapura, ali ono što je vidio nikako mu nije davalo mira. Dhrtaraštrin sin bijaše se usput toliko udubio u misli da ne reče ni slova u odgovor Subalinu sinu koji mu se nekoliko puta obraćao. Vidjevši ga tako zamišljena Šakuni ga upita: O Duryodhana, zašto tako teško uzdišeš?

Duryodhana mu na to odgovori: Ujače, vidjeh svekoliku zemlju u Yudhištirinoj vlasti, potičinjenu Arđuninim oružjem. Vidjeh i žrtveni obred Kuntina sina koji bijaše poput Indrine žrtve i dan i noć me ljubomora sažiže. Sušim se kao plitki ribnjak na ljetnome suncu. Bacit ću se u oganj, progutat ću otrov ili ću se udaviti u vodi. Meni više života nema!

Šakuni će nato: Duryodhano, ne smiješ biti ljubomorani na Yudhištiru. Panduovi sinovi uživaju darove svoje dobre sreće. Oni samo srećom umakoše svim tvojim smicalicama. Dobili su, kralju, svoj dio kraljevine i sve što su postigli, osvojili su svojim naporom. Veliki su ratnici i strijeljaju najvećim lukovima, a bitka im čini radost. Ali ja znam način kako se Yudhištira može pobijediti: Kuntin se sin voli kockati. On je nevježa u baratnju kockom, a bude li pozvan na kocku, teško će moći odbiti izazov. Ja sam vješt kockanju i nema mi u tome ravna u svim trima svjetovima. Zato ga, sine Kurua, pozovi na kocku. Ja ću u tvoje ime osvojiti kockom sve njegovo sjajno blagostanje. Samo, Duryodhano, o tome mora znati i kralj Dhrtaraštra. Ako mi tvoj otac naredi, ja ću uzeti na kocki sve što Yudhištira posjeduje. Ne sumnjaj u mene. Duryodhana mu tada odgovori: O Subalin sine, predloži ti ovo glavaru Kurua i učini to na pravi način jer ja nisam sposoban za to.

I tako dođe jednoga dana Šakuni pred Dhrtaraštru kojemu bijaše uskraćen očni vid pa mu stade ovako kazivati: Znaj, veliki kralju, da ti je Duryodhana vrlo ublijedio, da je izmučen i potišten i da ga stalno raspinje strah. Zašto ga ne upitaš, kako doliči, i ne saznaš kakva to žalost muči srce tvojega prvorodenoga sina i kakvi je neprijatelji izazvaše?

Tada Dhrtaraštra upita: Duryodhano, sine Kurua, što je razlog tvojemu jadu? Ako je dolično da to saznam, reci mi. — Duryodhana će na to: Jedem i oblačim se kao posljednji bijednik i tavorim svoje dane razdiran strašnom ljubomorom. Pravo je čovjek onaj kojemu je ponos njegova neprijatelja nepodnošljiv i može živjeti tek pošto ga pobijedi i svoje podanike oslobodi njegove tiranije. Nikada prije niti

sam čuo za to, a nisam ni vidio takvo neprebrojno blago koje donesoše na žrtveni obred Panduovih sinova. Otkada vidjeh to nezamislivo blago svojega neprijatelja, nemam više mira i, sve dok budem gledao to blagostanje Panduovih sinova, moje će srce gorjeti u ognju.

Onda se javi Šakuni: O istinoljubivi, čuj kako ćeš moći steći to nenadmašno blago Panduova sina: Bharato, ja sam majstor u kockanju i nema mi ravna u svim trima svjetovima. Kuntin se sin voli kockati, ali nije tome vješt. Bude li izazvan na bitku ili kocku, on će se, sigurno, odazvati, a ja ću ga u svakome bacanju pobijediti na prevaru.

Dhrtaraštra će na to: Ja uvijek slušam savjete svoga ministra Vidure čija je mudrost neizmjenjiva. Izvjestit ću te kada čujem njegov sud o tome. — Na to Duryodhana planu: Budeš li se s Vidurom savjetovao, on će te odvratiti od mojega nauma, a ako ti, kralju, odustaneš, skončat ću svoj život. Kada budem mrtav, ti se možeš radovati s Vidurom, a cijela kraljevina bit će tvoja. Što ću ti ja?

Saslušavši Duryodhaninu žalopojku, Dhrtaraštra ne znade što će sa sobom pa se prikloni njegovim zahtjevima: Zaposlite zanatlije — reče on — i naredite im da odmah sagrađe veličanstvenu palaču sa stotinu vrata i tisuću stupova.

Učinivši to da bi umirio svojega sina, kralj Dhrtaraštra posla glasnika da pozove Viduru. Bez njegova znanja nikada nije donosio odluke. Dobro je znao kakvo zlo može izaći iz kocke, ali sada osjeti da je ipak tome naklonjen. Čim je čuo za kraljevu nakanu, Viduri bi jasno da Kalijevo³⁴ vrijeme dolazi. Došavši pred svojega starijega brata, pokloni se pred njegovim stopalima i ovako mu reče: Ne odobravam tvoju odluku. Tebi, kralju, ne doliči da među svojom djecom odobravaš razdor koji će proisteći iz kockanja.

Dhrtaraštra mu na to odgovori: Kšattre, ako bogovi budu milostivi, neće biti svađe među mojim sinovima. Ja sam siguran da nam je ovo namijenila sama sudbina. Budemo li u blizini Drona, Bhišma i ja, a i ti sam, nema te sudbine koja će posijati zlo među nas. Zato upregni hitronoge konje i putuj u Khandavaprasthu brzinom vjetra i još danas dovedi ovamo Yudhištiru. To je, Viduro, moja odluka i nemoj mi više ništa reći. Mislim da sudbina o svemu odlučuje.

Vidura razumje da na ovome rodu leži prokletstvo i ode odatle s tugom u srcu. A Dhrtaraštra, Ambikin sin, vidje što Vidura misli o svome tome i odmah pozva svojega sina pa mu nasamo stade govoriti: Gandharin sine, ne upuštaj se u kocku. O jakoruki, jedeš sve što je najbolje i oblačiš najljepše haljine i imaš sve ono što običan čovjek ne može sebi nikada priuštiti. Za čime onda žališ? Moćniče, vladaj svojom mnogoljudnom kraljevinom i uživaj u svojem blagu poput nebesnika.

³⁴ Kali je gubitnička strana kocke ili gubitnički zgoditak sa samo jednom točkom. Po njemu se zove posljednja yuga u krugu: v. I, bilj. 37. Mahabharata i opijeva dolazak Kaliyuge koju priprema ovo kockanje u sabhi, zatim bitka na Kurukšetri i, napokon, Krišnina smrt.

Duryodhana mu odvrati: Ja sam bijedni grješnik, o kralju, jer objeđujem i oblačim se, a uvijek gledam na svojega neprijatelja. Kazano je da je bijednik onaj koji bez ljubomore u srcu gleda na blagostanje svojega dušmanina. O kralju, ne znam čak ni imena svih onih dragulja što sam ih gledao u tome dvorcu.

Gledao sam sve to bogatstvo svojega neprijatelja i nisam mogao doći k sebi. Bezbrojni brahmani koji su čuvali stoku i radili najniže poslove kako bi ugodili kralju Yudhištiri čekali su na vratima s tri stotine milijuna što ih prikupiše za danak i nisu mogli dobiti dopuštenje da uđu u palaču. Silni kralj Bhagadatta, junački gospodar Pragđyotiše, čekao je na ulazu na čelu mnogobrojnih Yavana i nije mogao ući da preda danak u konjima najbolje pasmine, brzima kao vjetar. Bijaše tu sva sila kraljeva koji donesoše Yudhištiri mnogo zlata i srebra i njima bi dopušteno da uđu u njegovu palaču. Balhike su mu donijeli mnoštvo koža od jelena i odjeću od jute i od nekakvih vlakana što ih prave kukci. Dadoše mu tisuću odora koje nisu bile napravljene od pamuka, a boja im bješe kao boja lopoča. Donijeli su i miomirisice i tisuće dragoga kamenja raznih vrsta, ali i oni ostadoše čekati na vratima ne dobivši dopuštenje da uđu u palaču.

Tagane su donijeli čitave hrpe zlata što ih iz podzemlja donose mravi i koje je po njima i nazvano. Svaki je kralj doveo na dar tisuću slonova s kljovama kao plućna držala, pokrivenih zlatnim vijencima i finim pokrovcima, tako da bjehu nalik na lopoče što cvjetaju. Kralj Matsya dade kao danak dvije tisuće slonova prekrivenih zlatom. Želeći uzdići Arđunino dostojanstvo, Vasudeva dade četrnaest tisuća slonova. Sve kaste, visoke, srednje i niske, dođoše iz svih zemalja svijeta u Yudhištirinino boravište i načiniše od njega središte svijeta.

A ja sam gledao kako zemaljski kraljevi darivaju neprijatelja basnoslovim i divnim poklonima i želio sam presvisnuti od jada. Deset tisuća isposnika koji uzdržavaju svoje životno sjeme jedu svakoga dana iz zlatnih tanjura u Yudhištirinju palači, a Draupadi, kralju, nadgleda svakoga da li je jeo, pa čak i bogalje i patuljke, a ništa ne okusi prije nego što sve namiri. Kralju, Kuntinu sinu ne plaćaju danas samo Panćale zbog rodbinskih veza, a Andhake i Vrišniji zbog prijateljstva.

Glavaru Kurua, vidjevši sve to, postao sam blijed i izmučen i mojoj žalosti ne pomaže nikakvo razmišljanje! Vidura je uvijek bio sklon činiti dobro Pandavama i on će te, zasigurno, odvratiti od onoga što treba učiniti. Kocku su ljudi izmislili još u najdrevnije doba i tu nema nikakve propasti ni potezanja oružja.

Dhrtaraštra mu tada odgovori: Ne dopadaju mi se ove tvoje riječi, ali radi što ti je volja, kralju ljudi. Znaj samo da ćeš zažaliti budeš li tako postupao. To je pretkazao i učeni Vidura koji je uvijek stupao stazom istine i mudrosti.

I tako, protiv svoje volje, ode Vidura u boravište mudrih Panduovih sinova kako mu je to zapovijedio Dhrtaraštra. Kralj Yudhištira, uvijek odan vrlini, dočeka ga s dužnim poštovanjem pa mu reče: Ksattre, čini mi se da si neveseo.

Dolaziš li u miru? Nadam se da Dhrtaraštrini sinovi slušaju svojega starog oca. Nadam se da se i narod potčinjava Dhrtaraštrinoj vlasti.

Vidura mu odgovori: Slavni kralj i njegovi sinovi zdravo su i dobro i okruženi svojom rodbinom. Kralj vlada poput Indre na nebesima, sinovi ga slušaju i zadovoljan je njima, ali slavnome vladaru ne da mira samoljublje. Kralj me poslao da se raspitam za tvoje zdravlje i blagostanje i želi da sa svojom braćom dođeš u Hastinapuru i da vidiš je li njegova novosagrađena palača ravna onoj koju si ti podigao. Kada dođe tamo, Kuntin sine, uživat ćeš sa svojom braćom u tome dvoru, a možete i sjesti da odigrate prijateljsku igru kockama. Bit će nam drago da te vidimo jer su se već svi iz roda Kurua ondje okupili. Vidjet ćeš tu i razne kockare i varalice koje je slavni Dhrtaraštra također pozvao. Eto, kralju, ja sam zbog toga došao.

Nato će Yudhištira: Budemo li sjeli da se kockamo, možemo se i posvaditi. Tko će se latiti kockanja ako to zna? Reci što ti o tome misliš, a mi ćemo poslušati tvoj savjet.

Vidura mu odvrati: Ja znam daje kockanje uzrok bijede i trudio sam se da kralja odvratim od toga. On me usprkos svemu poslao k tebi, a ti, veleučeni, radi kako misliš da je najprobitačnije.

Onda će Yudhištira: Cijeli Svemir podložan je sudbini i to je Tvorčeva volja. Nitko nije slobodan, o veleučeni, i ja ne želim poslušati kralja Dhrtaraštru i upustiti se u kocku. Otac bi morao znati što je dobro za njegova sina. Ne želim igrati i neću to sam započinjati osim ako me ne izazove opaki Šakuni. Moj je zavjet da ne odbijem budem li ikada bio izazvan.

I tako kralj Yudhištira zapovijedi da se smjesta spremaju za put. Idućega dana kralj i njegova rodbina, praćeni ženama, krenuše iz kraljevskoga doma, i Draupadi bijaše među njima.

Kada su stigli u Hastinapuru, Yudhištira dođe u Dhrtaraštrin dvor i stade pred kralja. Potom priđe Bhišmi, Droni, Karni i Kripi, a i Droninu sinu i sa svima se izgrli. Priđe onda i Duryodhani i svima ostalima koji izadoše pred njega a onda se svi povukoše u odaje koje su im bile dodijeljene.

U svitanje idućega dana probudiše ih slatke melodije dvorskih pjevača pa ustadoše iz svojih postelja poslije noći provedene u zadovoljstvima i obaviše svoje jutarnje obrede pa se potom zaputiše u novu palaču gdje ih pozdraviše svi koji su se tamo već bili okupili da se kockaju.

Pošto su svi zauzeli svoja mjesta, Šakuni oslovi Yudhištiru i reče: O kralju, svi su na okupu. Samo smo tebe čekali. Sada neka se utvrde pravila i neka se kocka baci.

Yudhištira mu odvrati: Grijeh je varati u igri i za kšatriyu to nije nikakvo junaštvo. Nikada mudri nisu povlađivali ponosu kockara varalice. Ne pobjeđuj na prijevaru, kralju, kako to rade bijednici i podlaci!

Šakuni će na to: Onaj plemeniti igrač kojemu su znane tajne dobitka i gubitka, koji je vješt da osujeti prijevaru svojega protivnika i koji poznaje sve što se u igri događa, doista je pravi igrač i podnosi sve što mu igra donosi. O Kuntin sine, ono što čovjeka može povrijediti u igri, to su ulozi koji se mogu dobiti ili izgubiti.

Yudhištira mu onda odgovori: Ja sam se zavjetovao da, budem li izazvan na kocku, neću odbiti. Sudbina je, kralju, svemoćna i ja sam u njezinoj ruci. Ratniku dolikuje da se bori časno. Ne trebaju mi ni sreća ni bogatstvo koji su nepravdom stečeni. Reci mi tko će sa mnom igrati i tko može dostići moje uloge pa možemo početi.³⁵

Uto se javi Duryodhana: Kralju Yudhištira, ja ću ulagati dragulje i blago, a u moje ime igrat će moj stric Šakuni. — Na to će Yudhištira: Rekao bih da je protiv pravila da igrate jedan za drugoga i ti bi se, veleučeni, također složio s time. Ali ako ustrajavaš na tome, neka igra počne.

I igra otpoče, a svi kraljevi s Dhrtaraštom na čelu zauzeše svoja mjesta. Samo Bhišma, Drona, Kripa i plemeniti Vidura sjedoše pozadi, smrknuti i neveseli.

Yudhištira reče: Moj je zalog, kralju, ovo basnoslovno blago, ovi biseri neviđene ljepote optočeni zlatom. Što će biti tvoj zalog, veliki kralju? — Duryodhana će na to: Imam mnogo dragulja i mnogo blaga, ali ja se time ne ponosim. Možeš ga dobiti.

Onda spretni kockar Šakuni baci kockice i reče: Gle! Dobio sam! — Yudhištira će na to: Dobio si na nepošten način! Ne hvali se tako, Šakuni! Uložimo sada tisuće tisuća. Imam u svojoj riznici mnogo divnih ćupova i u svakome je tisuće zlatnika. Imam neicrpno blago: zlata, srebra i plemenitoga kamenja!

Oni opet zaigraše pa Šakuni reče: Gle, dobio sam!

Yudhištira je stalno gubio. Ulagao je kočije, konje, slonove, vojsku, pa čak i odjeću. Kockanje se nastavljalo i bijehu svi izgledi da će Yudhištira biti upropašten. Onda Vidura, razgonitelj svih sumnja, oslovi Dhrtaraštru: Veliki kralju, čelniče Bharata, čuj moje riječi premda ti one nisu ugodne kao što nije ni lijek onome tko je na izdisaju. U tvojemu je domu čagalj u liku Duryodhane. Kao kada se sakupljači meda penju po opasnim planinama, i ne primijete zaokupljeni medom ponor u koji će pasti, tako i Duryodhana, stvarajući si neprijatelje od ovih moćnih ratnika ne vidi ponor pred sobom. Kralju, privij k sebi paunove umjesto gavrana. Neka uz tebe budu tigrovi, Pandave, a ne čagljji!

³⁵ Igra kockom shvaća se kao igra sudbine. Zato se ne smije odbiti jer bi to bilo kukavno i jalovo, no zato se ne smije ni varati na kocki jer se time zadire u vlast sudbine.

Igra je kockom star i znatan obred. Njome se raspodjeljuje i preraspodjeljuje imutak u zajednici. Imutak neprijatelja preraspodjeljuje se ratom i plijenom, a pravednost raspodjele imutka među onima s kojima se ne ratuje može se preispitati kockom na posvećenu mjestu — u sabornici.

Nato će Duryodhana: O Kšattre, ti se uvijek hvališ slavom neprijatelja! Nisu ti mili Dhrtaraštrini sinovi. Odaju te i jezik i um. Ne petljaj se u tuđe poslove! Samo je jedan koji sve vidi i mimo njega nema nikoga. Ja sam u njegovoj vlasti, a on upravlja čak i djetetom u majčinoj utrobi. Ja radim upravo onako kako je on odredio. I onaj tko glavu o zid razbije i onaj tko guju u njedrima hrani čini upravo ono što mu vlastita pamet nalaže. Idi kamo te oči vode, Viduro! Nečasna žena kad-tad napusti svojega muža, ma kako je on tetošio i pazio!

Vidura će opet Dhrtaraštri: Doista je srce kraljeva prevrtljivo! Najprije te uzmu pod svoje okrilje, a onda te umlate kijačom. Djetinjast je onaj kralj koji najprije prihvati prijatelja, a onda mu stalno nalazi zamjerke. Ako ti je želja, kralju, slušati hvalospjeve i za zlo i za dobro koje počinješ, ti onda uzmi ženu za savjetnika, ili kakvu ludu ili što slično. Na ovome svijetu ima dosta takvih kojima je laskanje na jeziku, ali je malo onih koji umiju izreći ružnu istinu, a još ih je manje koji će je saslušati. Ovo je pouka kralju koju ću pomno naučiti: pametan čovjek ne ljuti naprasnika kojemu je otrov čak i upogledu.

Tada Šakuni oslovi Yudhištiru: O kralju, ti si izgubio mnogo blaga koje pripada Pandavama. Reci nam ako ti je još nešto preostalo. —Yudhištira će na to: Ostalo je, Šakuni, još dosta blaga: tu je moj grad i moja kraljevina, svi moji posjedi i sva dobra koja ne pripadaju brahmanima, pa i podanici koji nisu brahmani. Zaigrat ću s tobom još jednom, a neka zalog bude to što mi je ostalo.

Šakuni još jednom baci kocke, prevari, pa reče: Gle, dobio sam! — Tada reče Yudhištira: Moje je blago i ovaj mladić grimiznih očiju, silan poput lava i širokih pleća. Neka moj ulog bude Nakula.

Šakuni baci kocke i reče: Vidi, dobio sam! Nakula je sada u našoj vlasti! Koga ćeš sada založiti?

Yudhištira odgovori: Sahadeva dijeli pravdu. U svijetu je na glasu zbog svoje učenosti. Njega sada zalažem premda to doista nije zaslužio.

Šakuni opet baci kocke pa kaza: Gle, i sada sam dobio! Pa onda upita: O kralju, upravo dobih Madrine sinove. Oni ti jesu dragi, ali bih rekao da Bhimu i Arđunu više cijeniš.

A Yudhištira odvrati: Bijedniče! Ti nemaš ni obraza ni časti! Želiš nas zavaditi, ali znaj da u svima nama kuca jedno srce! — Šakuni mu odvrati: Klanjam se pred tobom. Ti znaš, Yudhištiro, da kockari u uzbuđenju bunčaju koješta što ni u snu ne bi mogli reći.

Onda će Yudhištira: Sada je moj ulog Arđuna koji nas poput lađe prevozi preko uzburkana mora bitke. On u boju uvijek pobjeđuje i najveći je junak na svijetu. — Šakuni spremno prihvati, baci kocke, prevari, pa reče: Gle, dobio sam!

Yudhištira će opet: O kralju, koliko god da ni on ne zaslužuje da i njega založim, ja ću to učiniti! Moj je ulog Bhimasena, naš predvodnik, uvijek prvi u boju, koji nikada ne oprašta uvredu, a po snazi nitko mu u svijetu nije ravan!

Šakuni baci kocke, opet prevari i kliknu: Gle, dobio sam! — pa nastavi: Mnogo si izgubio, Kuntin sine, i konje i slonove pa čak i svoju braću. Reci, imaš li još nešto što ti je ostalo?

Yudhištira odgovori: Još nisam izgubio sebe. Ja sam najstariji od braće i njima sam drag. Ako mene dobiješ, ja ću činiti ono što takva osoba treba da čini. — Nato Šakuni spremno baci kocke i opet prevari pa kaza: Gle, i tebe sam dobio! Dopustio si da i sam sebe izgubiš na kocki. Velik je to grijeh! U tebe je, kralju, bilo još blaga i zato si, izgubivši sebe, počinio grijeh. Ti imaš još jedno blago koje nisam dobio, a ono je tebi najdraže! Založi Krišnu,³⁶ kraljevnu Pančala, pa bi tako mogao osloboditi sebe.

Yudhištira tada reče: Moj će ulog biti tankostruka Draupadi bujnih vitica i crvenih usana. Igrat ću s tobom, Subalin sine! — Kada to izreče pravedni kralj Yudhištira, svi stariji glavari u skupu povikaše: Sramota! — i cio se zbor uskomeša i svi se prisutni kraljevi rastužiše. Bhišmu, Dronu i Kripu obli znoj, a Vidura je stezao glavu šakama i osjećao se kao da se zemlja otvara pod njime. A Dhrtaraštra se, veseleći se, raspitivao: Jesu li je dobili?... Jesu li je dobili? — i ne mogaše sakriti svoje osjećaje.

Uto Šakuni, opijen pobjedom, baci kocke stalno ponavljajući: Imaš još jedan ulog koji ti je drag! Imaš još jedan ulog! a onda uzviknu: Gle, opet sam dobio! — i pokupi kocke koje je bacao.

Onda se Duryodhana okrene Viduri pa mu kaza: Hajde, Kšattre, dovedi nam amo ljubljenu suprugu Pandava! Neka čisti odaje i neka stanuje s ostalom služinčadi. Dovedi je nasilu ako ustreba!

Ali Vidura mu odvrati: Ne vidiš li, maloumniče, da se tim riječima vezuješ kao konopima? Vidiš li da si jelen koji izaziva sve ove tigrove? Po momu, Krišna ne može biti robinja jer je kralj nju založio kada već bješe izgubio svoju slobodu. Dhrtaraštrin sin stječe ovo blago na kocki kao što bambus donosi plod prije no što će umrijeti.

A Duryodhana, pijan od tašine, prezrivo mu dobaci: Pljujem ja na Kšattra! — Uto mu pogled pade na Pratikamina, kočijaševa sina, pa mu ovako reče pred tim časnim skupom: Idi, Pratikamine, i dovedi amo Draupadi! Ti se ne bojiš Panduovih sinova. Samo Vidura bunca onako od straha.

Pratikamin poslušao zapovijest i ode u odaje dodijeljene Pandavama pa reče čestitoj Draupadi: Poštovana kraljevno, kralj je Yudhištira, opčinjen igrom, čak i tebe založio i izgubio te! Sada pripadaš Duryodhani i došao sam po njegovoj zapovijesti da te odvedeni među služavke.

— Što to zboriš, Pratikamine? — nato će Draupadi — koji se to kralj kocka stavlajući svoju ženu u zalog? Zar nije imao ništa drugo založiti?

³⁶ Krišna je Draupadi

Pratikamin joj reče: Upravo zato što više ništa nije imao, Panduov je sin založio tebe. — A Draupadi će: O sine sute, vrati se natrag i pitaj onoga koji se kockao je li prije izgubio sebe ili svoju suprugu. Donesi mi njegov odgovor pa me onda možeš voditi kuda ti je drago.

Glasnik se vrati i pred svima reče što im je Draupadi poručila, ali je Yudhištira šutio kao da bješe izgubio pamet. Duryodhana onda reče: Neka kraljevna dođe i neka mu sama postavi pitanje. Neka svi čuju što će njih dvoje jedno drugome reći. — Pratikamin opet ode, ali mu kraljevna poruči: Idi natrag na sabor i ponovi moje pitanje. Ja sam spremna činiti ono što mi mudri starješine i pravdoznanci jasno reknu.

Suta poslušao Yađnaseni³⁷ i vrati se u dvoranu i prenese poruku, ali su svi gledali u zemlju i nitko ne prozbori ni riječi. Svi su znali koliko je Duryodhana zadržat i goropadan. A Duryodhana se tada okrene svojem bratu Duššasani: Ovaj sin mojega kočijaša slabouman je, Duššasano, a i boji se Bhime. Idi ti i dovedi mi je amo makar je morao nasilu vući. Naši neprijatelji sada ovise o našoj milosti. Što nam sada mogu nauditi?

Na te bratove riječi skoči kraljević Duššasana očiju zakrvavljenih od bijesa pa ode u Draupadine odaje: Dođi, o Pančali — reče on Draupadi — ti dobivena na kocki! Dođi lopočooka i pokori se Kuruima jer su oni sada tvoji gospodari. Pošteno su te dobili na kocki i zato dođi u sabornu dvoranu.

Jadna Draupadi pokri svoje ublijedjelo lice rukama pa onda skoči i potrča prema ženskim odajama u palači staroga kralja. Duššasana jurnu za njom urlajući od bijesa pa je uhvati za duge crne vitice valovite kose. Surovo je tresući i potežući za kosu, dovuče u sabornu dvoranu bespomoćnu kraljevnu koja je cviljela kao bananino stablo u oluji.

Raščupana i s odjećom napola razvezanom sramežljiva Draupadi, obuzeta gnjevom i jedva pri svijesti, reče Duššasani: Vidi se da ti ovdje svi povlađuju! Običaji su kšatriya u nepovrat nestali! Da nije tako, ne bi svi ovi Kurui mirno gledali kako se ovdje kaljaju vrlina i pravda! Starješine Kurua sasvim su onemoćali! Zar bi inače mogli mirno gledati ovaj zločin?

Duššasana je vidio kako ona pogledava na svoje bespomoćne muževe pa ju je još silovitije vukao i podvikivao: Robinjo! — glasno se smijući, a i Karna se smijaše s njim radujući se tomu prizoru. Onda se Draupadi obrati Bhišmi: Kralj je pozvan na ovaj sabor i izazvan je da se kocka iako nije tome vičan, i to s varalicama i okorjelim kockarima. Kako se onda može reći da je svoje uloge davao svojevóljno? U ovome skupu ima Kurua koji imaju i sinove i snahe pa neka dobro razmisle o ovome.

Za to je vrijeme Duššasana dobacivao Draupadi neuljudne i grube riječi dok je ona promatrala svoje rastužene gospodare.

³⁷ Yađnaseni je Draupadi.

Bhima se više nije mogao uzdržavati pa dade oduška svojemu bijesu: Yudhištiro, kockari imaju u svojim kućama dosta žena raspusne naravi, ali imaju prema njima milosti i ne stavljaju ih na ulog u kocki! Sav danak i blago koje si uzeo od kralja Kašija i sve dragulje koje ti drugi kraljevi pokloniše, i sva naša kola, oklope i oružje, našu kraljevinu, pa čak i nas same, sve si izgubio na kocki i ništa me od toga nije razgnjevilo jer ti si naš gospodar.³⁸ Ali predaleko si otišao kada si zaigrao uloživši Draupadi! Neka moj gnjev radi nje padne na tvoju glavu! Ruke ću ti spaliti zbog toga!

No na to se javi Arđuna: Još nikada, Bhimo, dosad nisi izustio ovakve riječi. Ne razveseljuj naše dušmane! Zar je pristojno ogriješiti se o najstarijega brata koji nije nizašto kriv? Kralja su izazvali zlotvori, a on se držao običaja kšatriye i igrao je, ali preko volje. Ovo što se zbiva može nam samo uvećati slavu.

Dhrtaraštrin sin Vikarna gledao je muke Pandava i jad kraljevine Pančala pa stade ovako zboriti: Kraljevi, odgovorite na Draupadino pitanje! Ovdje su najstariji iz plemena Kurua i nitko ni riječ nije prozborio! O zemaljski kraljevi, i vi, Kurui, odgovorili vi ili ne, ja ću reći što mislim da je pošteno i pravo. Kralj je izgubio najprije sebe pa je onda založio nju. Subalin sin je salijetao kralja da je založi jer se ustremio da i nju dobije, ali, prema mojemu sudu, on je nije dobio.

Nato se među prisutnima podiže poklik odobravanja i svi su hvaliti Vikarnu i korili Subalina sina, ali tada ustade Karna, pomamivši se od srdžbe, pa zamahnu rukama i viknu: Vikarno, ta te tvoja žustrina može upropastiti kao što vatra proguta pruće kojim je užgana! Sve ove mudre glave ne rekoše ni riječ kada ih je Krišna pitala za njihov sud, a samo se ti, Dhrtaraštrin sine, razmećeš ovdje svojim gnjevom! Yudhištira je uložio sve što je imao, a i ona pripada pod njegovu vlast. Ili možda misliš da je nepristojno što je dovedosmo amo samo u jednome komadu odjeće? Sine Kurua, bogovi su za ženu odredili samo jednoga muža, a ova Draupadi ovdje ima pet muževa i sigurno ne pripada čestitim ženama. Zašto bi onda bilo zazorno razgoliti je? Sve blago Pandava, pa i njih same, pošteno je dobio Subalin sin. Duššasano, poskidaj njihovu odjeću!

Kada to čuše, Bharato, Pandave poskidaše svoju odjeću i baciše je pred prisutne, a onda posjedaše. A Duššasana se lati Draupadine odjeće u namjeri da je razodjene, a ona se u tom času u mislima obrati Gospodaru Krišni: O Govindo, ti što obitavaš u Dvaraki, zar ne vidiš da me Kurui ponižavaju! Veliki yogine, dušo Svemira, stvoritelju svega, zakrili mene koja sam u nevolji jer, evo, gubim svijest, ovdje, pred svim Kuruima!

Uzalud je Duššasana svlačio s nje komad po komad odjeće jer svaki put ispod skinute pojavljivala se nova haljina. Stotine i stotine haljina raznih boja skinuo je on s Draupadina tijela, ali je Dharma zaštićivao dok se utjecala Kiršni, Višnuu, Hariju ili Nari. Nato se začuše povici i podiže se silna graja. Kraljevi

³⁸ Tolika se poslušnost duguje glavaru obitelji: ocu ili najstarijemu bratu. To je cijena sloge zahvaljujući kojoj braća mogu vladati zajedno.

prisutni u dvorani, svjedoci ovoga nevjerojatnog prizora klicali su Draupadi i prekoravali Dhrtaraštrina sina.

Bhima je kršio ruke dok su mu usne podrhtavale od pomame i tada pred svima izreče ovu zakletvu: O kšatrije, kraljevi, počujte moje riječi: Ovo još nijedan čovjek nije izustio i te riječi više nikome neće prijeci preko usana: Neka nikada ne stignem u blaženo boravište svojih predaka ako u boju ne rasporim grudi ovoga zlikovca i ne napijem se njegove krvi!

Svakome tko je čuo te Bhimine riječi nakostriješila se svaka dlaka na tijelu i oni počеше grditi Dhrtaraštrina sina i povlađivati Bhimi. Gomila haljina što ih je Duššasana skidao s Draupadinog tijela postade golema i on najzad odustane posramljen i umoran pa sjede. Žamor negodovanja u dvorani nije se smirivao i onda Vidura ustane, podiže ruke i viknu: obraćam se svima vama koji se ovdje okupiste! Draupadi je postavila pitanje i još uvijek, evo, plače neutješna! Na njega je jedino Vikarna odgovorio onako kako je mislio da je pravo.

Prisutni kraljevi ne prozboriše ni riječi, samo se Karna oglasi i reče: Duššasano, odvedi ovu služavku u njezine odaje. — I Duššasana je htjede pred svima njima nasilu odvući, ali ona drhteći stade zboriti:

Ne bijah pri svijesti dok me je ovaj zlotvor vukao snažnim rukama, ali zato sada pozdravljam sve časne starješine ovoga sabora. Nije moja krivica što to ne učinih prije. Rečeno je da ni drevni kraljevi nisu nikada dovodili svoje vjenčane žene pred javni skup, ali, jao, čini se da toga davnašnjega običaja više nema među Kuruima. Recite mi sada jesam li ja služavka ili što drugo? Prihvatit ću ono što vi presudite.

Nato se javi Bhišma: Već sam rekao da su putovi pravde zamršeni. Čak ni slavni mudraci ovoga svijeta ne mogu ih katkada slijediti. Ono što na ovome svijetu jak čovjek naziva pravdom i drugi poštuju što god to zaista bilo, ali ono što slab čovjek zove pravdom teško da će se priznati makar to bila i najsvetija istina. Zato ne mogu biti siguran u svoju odluku jer ne mogu sagledati njezine posljedice. Ono što pouzdano znam, to je da su Kurui postali robovi pohlepe i da više nemaju pameti. Neće još mnogo proći i naš će se rod istrijebiti.

U strahu pred Duryodhanom nijedan kralj u tome zboru ne prozbori ni dobru ni lošu. Dhrtaraštrin sin gledao je u tišini kraljeve i njihove sinove i unuke pa se onda nasmija i reče: O Yađnaseni, neka tvoji muževi kažu pred ovim časnim zborom da Pravedni Yudhištira nije njihov gospodar i neka ga učine lažljivcem, a tebe oslobode ropstva.

Kada se žagor mnogih glasova utišao, Bhima podiže svoje moćne ruke namazane sandalovim mehlemom pa objavi: On je gospodar svih naših duhovnih i isposničkih zasluga, pa čak i naših života! Ako on misli da je sebe izgubio na kocki, onda je jednako i s nama. Da nije tako, mislite li vi da bi i jedan smrtnik koji stopama dotiče zemlju mogao živ umaknuti iz mojih ruku nakon što je dotakao ove uvojke kraljevine Pančala? Vrlina me vezuje i poštovanje koje

dugujem najstarijemu bratu, a i Arđuna me stalno opominjao, zato ne počinih ovdje nikakvu strahotu. Ali ako mi to naredi pravedeni Yudhištira, pobit ću ove Dhrtaraštrine podle sinove golim rukama!

Bhišma, Drona i Vidura se uzrujaše: Priberi se, Bhima, s tobom se može svašta dogoditi! — povikaše oni.

Duryodhana je čuo Bhimine riječi pa se obrati Yudhištiri koji je sjedio tih i kao izvan sebe. On ga upita: Kralju, i Bhima i Arđuna, a i blizanci pod tvojom su vlašću. Jesmo li mi Krišnu dobili na kocki ili nismo?

I tada Duryodhana, želeći ohrabriti Karnu, a Bhimu još više ozlojediti, otkri svoje lijevo bedro i pokaza ga Draupadi. Bhima iskolači oči zakrvavljene od gnjeva i oslovi Duryodhanu kao da ga probada riječima: Neka se Vrikodara nikada ne domogne blaženih predjela gdje obitavaju njegovi praoci ako ti u strašnome boju ne polomi bedra!

Tada se umiješa Vidura obrativši se svima: Čujte, o kraljevi od Pratipine loze, vidite li vi kakva se zla kob nadvila nad nas, a sve zbog strašnoga Bhimina gnjeva? Nesreća koja čeka Bharate poslana je od samoga Usuda. Dhrtaraštrini sinovi kockali su se ne obazirući se na pravdu i poštenje!

U taj se čas iz odaje za dnevne ljevanice u oganj u Dhrtaraštrinoj palači začu urlanje čaglja, a njemu u odgovor sa svih strana odjeknu njakanje magaraca i krikovi ptica grabljivica.

Tada se oglasi slijepi kralj Dhrtaraštra: Duryodhano, sporoumni i neotesani! Ti si već u pandžama propasti kada si mogao dopustiti da plemeniti Panduovi sinovi, a posebno njihova supruga Draupadi trpe ovakve besramne uvrede! — I tada vladar razabirući istinu pozva Draupadi pa joj reče: Kraljevno Pančala, ispunit ću ti svaku želju koju od mene zatražiš! Ti si obdarena mnogim vrlinama, odana si pravdi i ćudoređu, a ja te pazim kao prvu među svojim snahama.

Kralju Bharata — odgovori Draupadi — ako mi hoćeš ispuniti želju, neka to onda bude sloboda pravdoljubivoga Yudhištire.

Stari joj kralj reče da joj je želja ispunjena pa onda nastavi: O blagoslovljena, moje ti je srce vrlo naklonjeno. Ti zaslužuješ i više od jedne želje! Ispunit ću ti i drugu. Slobodno traži što god ti srce ište. — Kraljevna će na to: Svijetli kralju, dopusti onda da Bhima, Arđuna, Nakula i Sahadeva dobiju natrag svoja kola, lukove i slobodu. To je moja želja!

Onda će Dhrtaraštra: Zatraži od mene i treću želju, snaho moja! Samo dvije želje za tebe su malo! Ti si najčestitija i najslavnija od mojih snaha. — Na to mu Draupadi smjerno odgovori: Najbolji kralju, ne želim biti pohlepna. Pohlepa ubija vrlinu. Nisam dostojna da mi ispuniš i treću želju. No moji će muževi, kada su slobodni, krjepošću steći dovoljno za blagostanje.

— Kralju — javi se tada Yudhištira — nareduj i reci što da činimo jer ti si naš gospodar. Spremni smo u bilo koje vrijeme izvršiti tvoju zapovijest. — Dhrtaraštra mu na to odgovori: Yudhištiro, ja ti zanavijek želim sreću i svaku

blagodat. Idite s mirom i ti i tvoja braća i vladajte svojom kraljevinom, primite natrag i sve svoje blago.

I Yudhištira poslušša Dhrtaraštrine riječi i pozdravi se sa svima, a zatim Pandave napustiše dvoranu. Popeli su se u svoje kočije i, povevši Draupadi sa sobom, krenuli su u Indraprasthu, najsjajnji od svih gradova.

Kada Pandave odoše, Duššasana se obrati Duryodhani, Karni i Šakuniju: Hej vitezi, starac je upropastio sve što smo mi s toliko muke i truda postigli! Sve je blago opet vratio neprijatelju!

Nato Duryodhana opet stade nagovarati Dhrtaraštru: Oče, Pandave imaju sada svoja kola i oružje, a oni nam neće oprostiti ovo poniženje! Napast će nas i sve do jednoga pobiti! O najbolji među Bharatama, za nas postoji samo jedan izlaz: da se ponovno kockamo s Pandavama. Brhaspati³⁹ je rekao da nema nepoštene obmane ako služi pobjedi nad nadmoćnijim neprijateljem. Onaj tko ovaj put izgubi na kocki, morat će otići u šumu, u progonstvo, i živjet će tako dvanaest godina. Trinaestu godinu morat će provesti živeći među ljudima, ali, ako ga prepoznaju, morat će opet u šumu na još dvanaest godina. Ili jedni ili drugi od nas neka tako žive. Zato dopusti, o kralju, da još jednom zaigramo! Pozovi Pandave natrag da opet bacamo kocku. Ne budemo li tako učinili, mi smo izgubljeni! Oče moj, kada se Pandave poslije trinaest godina vrate iz progonstva, lako ćemo ih moći pobijediti jer ćemo dotle steći moćne saveznike i učvrstiti svoju vlast.

Pokoleba se Dhrtaraštra pa reče: Potecite i pozovite Pandave da se vrate. Nije bitno ako su već daleko odmakli. Neka dođu i neka ponovno zaigraju.

I tako poslaše tekliča da Yudhištiru pozove natrag. Kada ga je sustigao, on mu reče: Kralju Yudhištiro, cio se sabor opet okupio i tvoj mi je otac⁴⁰ naredio da te pozovem da se vratiš. Želi da dođeš i da ponovno igraš.

Na to će Yudhištira: Sva stvorenja snalazi po naredbi Tvorčevoj dobro ili zlo. Ako se moram kockati, kockat ću se. Znam da ovaj novi poziv vodi u moju propast. Pa ipak, ne mogu se oglušiti o kraljevu naredbu. — Tako govoreći, okretao je svoja kola.

Vratiše se u Hastinapura i, nagnan sudbinom, Yudhištira opet sjede sa Šakunijem za kocke. Srca njegovih prijatelja obuže gorki jad.

Šakuni mu ovako kaza: Stari ti je kralj vratio sve tvoje blago. To je vrlo lijepo. No slušaj me sada pažljivo jer je sada u pitanju drukčiji i vrlo visok ulog. Ako nas pobijediš na kocki, otići ćemo u progonstvo na dvanaest godina. Sve to

³⁹ Brhaspati je, prema Mahabharati, osnivač arthašastre, nauke o dobrobiti ili političke nauke. No pod imenom Barhaspatyarthašashtra sačuvala nam se samo relativno mlada verzija nekoga starijeg dijela. I jedna od dharmashastra, obredno-pravnih priručnika, naziva se po Brhaspatiju Brhaspatismrti. Čini se da je ona komentar uz Manavadharmašastu ili Manusmrti.

Posebno je pitanje pamti li se pod tim Brhaspatijem koji stvarni stari autor ili se naprosto misli vedski veliki bog svećenik kojega epsko-puranska predaja pamti kao rišija, mudraca.

⁴⁰ Dhrtaraštra je, naravno, Pandavama stric, ali po očevoj smrti zauzima njegovo mjesto i čast.

vrijeme nosit ćemo jelenje kože, a kada dođe trinaesta godina, živjet ćemo među ljudima, ali ako nas budu prepoznali, vratit ćemo se u šumu da u progonstvu provedemo još dvanaest godina. Ako ti budeš pobijeden, vi ćete živjeti u šumi, ti, tvoja braća i Draupadi s vama. Kada bude istekla trinaesta godina, onaj tko je izgubio dobit će natrag svoju kraljevinu. Yudhištiro, baci kocke da igramo!

Yudhištira mu na to odgovori: Šakuni, kako da kralj poput mene, koji zna svoje dužnosti,⁴¹ odbije takav izazov?

Tada Šakuni baci kocke i reče: Dobio sam, Yudhištiro!

I tako se pobijedeni Panduovi sinovi spremiše da pođu u šumu. Jedan za drugim odbaciše oni svoje kraljevske haljine i obukoše jelenje kože. Gledao ih je Duššasana pa u zanosu uzviknu: Od sada počinje neosporna vladavina kralja Duryodhane! Oholi Panduovi sinovi najzad su poraženi! Jedna kraljevno Pančala, sirota Draupadi, kako li ćeš živjeti u šumi? Odaberi muža među nama, ovdje prisutnima! — I Duššasana obasu Pandave najneuljudnijim pogrdama, a Bhima se na to ne dade obuzdati nego priđe kraljeviću kao kada himalayski lav prilazi čaglju pa mu ovako kaza: Bezdušni lupežu, izgovaraš riječi koje samo grješnik može izgovoriti! Kao što ti sada probadaš naša srca svojim poganim jezikom, tako će tvoje srce probadati strijele i tada ćeš se sjetiti ovoga!

No Duššasana zaboravi na stid i poče plesati oko Bhime koji nemoćan stajaše obučen u jelenje kože. — Kravo! Kravo! — dovikivao mu je, a Bhima mu još jednom ponovi: Živa je istina to što ti velim. Neće proći mnogo vremena, a ja ću naočigled svih ratnika kšatriya pobiti sve Dhrtaraštrine sinove i tako ugasiti moj gnjev!

Kada Pandave krenuše iz saborne dvorane, pakosni kralj Duryodhana, na vrhuncu radosti, poče za Bhimom oponašajući njegov hod sličan lavljemu. Bhima se na to okrenu pa mu reče: Ne varaj se, budalo, da si nada mnom dobio ikakvu prednost time što si sada stekao. I tebe i tvoje pristaše uskoro ću rastaviti od života, a u tome času sjećat ćeš se svega ovoga!

— I Bhima nastavi koračati za Yudhištiroom susprežući u sebi srdžbu.

Arđuna mu onda dobaci: Bhimo, odlučnost pravoga čovjeka pokazuje se na djelu, a ne na riječima. Za četrnaest godina od današnjega dana vidjet će oni što će se dogoditi!

Tada se javi kralj Yudhištira: Sada kažem zbogom svim Bharatama, i svojemu djedu Bhišmi i kralju Somadatti i velikome kralju Balhiki i Droni i Kripi i svima ostalim kraljevima, i Ašvatthamanu i Viduri i Dhrtaraštri i njegovim sinovima. Želim vam svako dobro, a kada se vratim, vidjet ću vas ponovno.

Nitko od prisutnih nije od stida mogao izustiti nijednu jedinu riječ. Samo se Vidura oglasi i reče im: Plemenita Kunti kraljica je po rođenju. Njoj se ne pristoji da ide u šumu. Osjetljiva je i u godinama i zaslužuje blagoslov i udobnost, i zato

⁴¹ v. II, bilj. 35.

će živjeti čašćena u mojemu domu. Znajte to, Panduovi sinovi, i neka je s vama svaki blagoslov.

Rastužena Kunti gledala je Draupadi kako se priprema za odlazak pa joj reče glasom drhtavim od suza: Dobra žena nikada se ne brine o onome što se ne može izbjeći. Tebe će braniti vrlina koja je svemu nadmoćna i uskoro ćeš opet naći sreću. Dok budete živjeti u šumi, drži na oku mojega Sahadevu. Ne daj da mu srce poklekne pod ovom nesrećom.

— Bit će kako želiš — reče joj kraljevna okupana suzama.

Kada zlosretni Panduovi sinovi odoše, staroga kralja Dhrtaraštru spopadoše brige. On posla po Viduru koji odmah dođe, a kralj ga zamoli da mu opiše kako su otišli prognanici.

I Vidura mu stade ovako kazivati: Yudhištira, slavni Kuntin sin, išao je naprijed, lica pokrivena skutom odjeće. Bhima je hodio odmah za njim i oborenih očiju gledao je u svoje ruke. Arđuna išao je za Bhimom razbacujući nogama pijesak na putu. Nakula i Sahadeva posipali su svoja tijela prašinom idući za Yudhištihom, a za njima je išla Draupadi očiju oblivenih suzama i raščupane kose koja joj je prekrivala lice. Uz njih je išao i svećenik Dhaumya pojući strašne samavedske⁴² napjeve posvećene Yami, gospodu smrti.

Dhrtaraštra ga nato upita: Kaži mi, Vidura, što znači način na koji su Panduovi sinovi napustili Hastinapura?

Vidura mu odgovori: I unatoč svim poniženjima koja mu nanesoše tvoji sinovi i unatoč gubitku kraljevine i blaga, mudri pravedni kralj Yudhištira još nije skrenuo s puta vrline i još je uvijek Bharato, dobar prema tvojoj djeci. Premda je opljačkan na podli način, pa i prepun srdžbe, on ne htjede otvoriti oči. Pokrio je lice bojeći se da ne spali narod svojim gnjevnim pogledom. A Bhima je gledao u svoje ruke neprestano stežući šake i mislio kako nitko nema tako snažne ruke i želeći na svojim dušmanima počinuti podvige dostojne snage njegovih mišica. Arđuna je rasipao pijesak pokazujući da će jednako tako lako rasipati strijele po svojim neprijateljima. Sahadeva je lice posipao prahom misleći kako ne bi trebalo da ga itko prepozna u ovome gorkom času, a Nakula misleći: Bolje i ovako nego da sada osvojim srce koje lijepe gospe.

— Građani su, shrvani bolom, stalno ponavljali: Jao, gledajte kako nas napuštaju naša vlastela! Neka je stid velmože Kurua koji poput budalaste djece prognaše Panduove baštinike, i to samo zbog svoje pakosti! Što ćemo mi bez svojih gospodara? Zar možemo voljeti zle i zavidljive Kurue? — A kada silni Panduovi sinovi izađoše iz Hastinapura, sijevnuše munje iz vedra neba, a zemlja stade podrhtavati. S neba padoše meteori, a grad im bijaše s desne strane. To što

⁴² Vedski se tekstovi dijele na svete izreke, mantrane ili brahmane, i na obredne tekstove vezane uz njih, brahmane. Zbirke su svetih tekstova, samhite: Rksamhita, Samasamhita, Yađuhsamita i Atharvasamita. Prva sadrži pjesme za javne obrede za zajednicu, kralja i sl., a četvrti dobrim dijelom za kućne i magijske obrede, treća sadrži prozne obredne izreke, a druga napjeve za svećane žrtve na kojima se tiještilo sveto piće soma. Prema svojim samhitama dijele se i svi vedski tekstovi na četiri vede.

smo vidjeli, Bharato, najavljivalo je našu propast, a samo zbog tvojih pogrešnih odluka.

Dok su kralj Dhrtaraštra i mudri Vidura ovako razgovarali, pojavi se pred njima i pred cijelim zborom Kurua nebeski riši i pred svima izgovori ove riječi: Od danas za četrnaest godina sve će vas zbog Duryodhanina grijeha sattri Arđunina i Bhimina sila. — I rekavši to, najbolji od nebeskih rišija nestade pred njihovim očima i odjezdi preko neba.

Znajući da je učitelj Drona njihova jedina zaštita, Duryodhana, Karna i Šakuni ponudiše mu kraljevinu. A on se obrati tim zavidljivcima i pakosnicima, i svim Bharatama, i ovako im reče: Brahmani rekoše da su Pandave porijeklom nebesnici i da njih ne možete ubiti. I Dhrtaraštrini sinovi, a i svi ostali kraljevi, traže sada moju zaštitu i ukazuju mi svoje poštovanje i ja ću se svim svojim srcem zauzeti da opravdam njihovo povjerenje, ali sudbina je neumitna i ja protiv nje ne mogu ništa. Dhrštadyumna je porijeklom nebesnik i blistav je poput ognja. Rođen je s oklopom, s lukom i strijelama, a ja sam smrtno biće i izgubit ću život budem li se s njime sukobio. Širom se svijeta zna da se on rodio da bude moja propast. Ti si taj uzrok, Duryodhano, zbog kojega će mi brzo doći taj strašni čas. Tvoja sreća neće dugo trajati. Zato priređuj žrtvene obrede, dijeli darove i uživaj u svemu što ti srce želi jer će te za četrnaest godina od dana današnjega stići velika nesreća.

Pred kralja Dhrtaraštru koji je, obuzet sumornim mislima, sjedio gorko uzdišući dođe Sandaya pa ga upita: O zemaljski gospodar, osvojio si čitavu zemlju i sve njezino blago. Poslao si Pandave u progonstvo. Poradi čega sada toliko tuguješ?

Nato će Dhrtaraštra: Zar nemaju za čime žaliti oni kojima predstoji okršaj sa silnim Pandavama na njihovim velikim kolima i sa svim njihovim saveznicima? — Sandaya će na to: Kada bogovi nekoga žele upropastiti i obeščastiti, oni mu najprije uzmu pamet. Kada propast naiđe, razum zatrovan grijehom prihvaća zlo kao dobro i čvrsto prione uz njega.

Dhrtaraštra reče na to Sandayi: Sandayo, pogled ojađene Drupadine kćeri može sagorjeti čitav svijet. Ne znam ima li nade da mi makar jedan sin ostane živ?

VANAPARVAN

Vaišampayana govoraše: Pobjeđeni na kocki i nakon ljutih uvreda što im ih uputiše opaki Dhrtaraštrini sinovi i njihovi prijatelji, Kuntini sinovi izadoše iz Hastinapure. Prošli su kroz vrata zvana Vardhamana, ponijevši svoje oružje sa sobom, i skupa s Draupadi krenuli na sjever. Građani koji su išli za njima stadoše tada pred njih sklopljenih ruku i rekoše im: Budite blagoslovljeni! Kamo odlazite i zašto nas ostavljate u ovome jadu? Znamo da su vas okrutni dušmani prevarom pobijedili, ali vama ne priliči da tako ostavite voljene podanike i prijatelje uvijek spremne da vam učine po volji. Ne želimo da nas propast snađe zato što živimo pod vlašću Kurua! Kada se s budalama neprestano živi, um se počne smučivati kao što i sklonost vrlini proistječe iz druženja s dobrima i mudrima.

Yudhištira im nato odgovori: Blagoslov je na nama kada i narod i brahmani suosjećaju s nama i pripisuju nam čak i one zasluge kojih nemamo! Ja i moja braća ipak vas molimo da imate prema nama naklonosti i samilosti i da se vratite u Hastinapuru jer tamo žive naš djed Bhišma, kralj Dhrtaraštra i Vidura. Tamo je i moja majka, a i mnoštvo mojih dobromišljenika živi tamo. Ako nam zaista želite dobro, vratite se i s ljubavlju njeđujte one koje vam povjeravamo.

Uz bolne jecaje narod poče zaostajati, a Pandave se popeše na svoja kola i pođoše. U smiraj dana stigoše do golema banyanova¹ drveta na obali Gange i tu se opraše svetom vodom i ostadoše prenoćiti. Brahmani koji su sa svojim učenicima i rodbinom išli uz njih zapališe sada svoje svete vatre pojući Vede i razgovarajući. Svojim umilnim glasovima tješili su i bodrili prvake roda Kurua.² Ta večer bijaše u isti mah i lijepa i strašna.

Svanuo je novi dan. Brahmani koji se uzdržavaju prošeci dođoše pred Yudhištira, a on im ovako reče: Naše je blago opljačkano i nemamo više kraljevinu. Sada ćemo ući u duboku šumu i hranit ćemo se voćem i korijenjem, a i onime što ulovimo. Šuma je puna gmazovaca i grabljivica i svakojakih opasnosti i trpjet ćete mnogo bijede i nevolje. Zato se, brahmani, vratite gdje je kome volja. — Brahmani mu na to odgovoriše: Ne pristoji ti, kralju, da nas tako ostaviš jer naš je put kuda god ti ideš!

Yudhištira im odvrati: Moja me bijeda čini čovjekom dostojnim prijekora. Neka sramota padne na glave podlih Dhrtaraštrinih sinova! — I rekavši to, kralj sjede na zemlju i zaplaka, a onda im stade besjediti: O brahmani, ne želim ja

¹ Banyan, skr. vata, nygrodha, lat. *Ficus Indica*, golemo drvo kojemu se grane znadu spuštati do zemlje i puštati korijenje koje podupire grane stabla, tako da jedan banyan može nekada pokriti široko područje.

² Pandave su ogranak Kurua pa se i oni mogu nerazlučno zvati Kuruima, a osobito najboljima od Kurua.

imanje da bih uživao u njegovim blagodatima. Domovi dobrih ljudi nikada ne mogu oskudijevati travom za sjedenje, vodom za piće, mjestom za odmor i lijepom riječju. Uvijek treba umornome dati postelju, sjedište onome tko je dugo stajao, hranu gladnome. Gostu dugujemo ljubazan pogled, veselo srce i ugodnu riječ. Nitko ne treba da pripravlja hranu samo za sebe ni da kolje životinju a da je ne namijeni bogovima, precima i gostima. Svakoga jutra i večeri treba po zemlji posuti hranu namijenjenu psima, onima koji jedu pse³ i pticama i tako obaviti žrtvu Vaišvadeva.⁴ Tko jede ostatke žrtve bozima, precima i gostima, blaguje jelo besmrtnosti. Tko ne škrtari kada daje hranu neznanome namjerniku stječe velike duhovne zasluge. — A brahman Šaunaka će na to: Jao, ovaj je svijet prepun proturječja! Čega se dobri stide, time se opaki ponose. Ako želiš da opet možeš ugostiti brahmana, trudi se steći isposničke zasluge, jer oni koji ih imaju njihovom moću mogu činiti što požele.

Tada kralj Yudhištira i njegova braća stadoše pred mudroga svećenika Dhaumyu pa Yudhištira upita: O svećenice, nije više u mojoj moći da brahmane hranim i uzdržavam, a ne bih ih želio napustiti. Savjetuj mi stoga, sveti čovječe, što da učinim?

A Dhaumya, najbolji među pravednicima, zadubi se malo u duhu pa reče ovako: Od Sunca, kralju, potječe sva hrana koja stvorenjima održava život. Sunce preobražava vodu u sjemenju pomoću Mjesečeva djelovanja i iz njega bujaju biljke koje imaju svih šest okusa. To je ono što stvara hranu svima zemaljskim živim bićima. Hrana koja održava život proizašla je iz Sunčeve sile i zato je Sunce otac svima živim bićima. Od njega potraži zaštitu!

Yudhištira ga poslušao i ode na rijeku Gangu obaviti obred očišćenja, a potom se dade na post. Molio se Suncu i prinosi mu darove i cvijeće, a potom je spregao svoja osjetila. Izgovorio je stotinu osam Sunčevih imena onako kako ga svećenik bijaše naučio. Udobrovoljeni bog, blistav poput ognja, pojavi se plamteći pred Yudhištihom.

— Dobit ćeš ono što želiš — reče Sunce koje pročišćava svijet. Od danas će se u tvojoj kuhinji pripravljati voće, korijenje, meso i povrće, i imat ćeš svega u izobilju tako da ti nikada neće ponestati. Imat ćeš i blaga od svake vrste. *Uzmi ovaj bakreni kotao koji ti dajem. Sve dok ga Draupadi bude držala i sve dok

³ To su švapaće ili švapak "oni koji se hrane psima (kuhaju pse)". To je naziv za za potomke ćandale i brahmanke po tradicionalnog teoriji.

Ćandale su u sanskrtskoj predaji jedna od najprezrenijih nedodirljivih — dakle izvan staleških — društvenih skupina. Po tradicionalnome nauku u tu skupinu ulazi onaj tko je rođen iz najneprirodnije staleške veze: veze šudre s brahmankom, te potomci takve osobe.

⁴ Vaišvadeva je prinosi ujutro, uvečer i prije objeda kojim se časte "Svebozi", prinose mali prinosi pripravljene hrane bozima koji čovjeku daju hranu i Agniju "Ognju" koji je kuha i prenosi bogovima.

Iza prinosa svetoj riječi Veda i bogovima daju se svakodnevno i prinosi precima, ljudima i svim bićima. To se zove "velika žrtva", mahayađna.

svatko ne bude nahranjen, pa i ona, kotao se neće isprazniti za taj dan.⁵ — I onda Sunce nestade.

Vrli Kuntin sin pade pred noge Dhaumyi, izgrli svoju braću, a onda se zaputi kuhinji, gdje ga je uz dužno poštovanje dočekala Draupadi, pa sjede sam da kuha. A čista hrana sa svima četirima okusima umnožavala se, ma koliko je malo bilo, i postala neiscrpna. On onda nahrani brahmane, pa svoju mladu braću i napokon sebe. Što bješe preostalo on dade Draupadi i, kada se i ona najela za taj dan, kotao presuši.⁶ Onda se svi zaputiše k šumi Kamyaka.

Kada su Panduovi sinovi otišli u šumu, tuga obuze kralja Dhrtaraštru kojemu znanje bješe njegov očinji vid. On zapita vrloga Viduru: Ti odlično poznaješ pravicu i istim očima gledaš na sve Kurue. Reci mi što mi je činiti? Kako da se umilim građanima da nas do korijena ne bi zatrli?

Vidura mu odgovori: Mudraci kažu da je vrlina temelj kraljevine. Tvoji sinovi mogu vratiti mjesto među dobrim ljudima ako se Pandavama vrati ono što si im dao. Najviša je vrlina kada je kralj zadovoljan svojim posjedom i ne želi tuđega. Neka zemljom vlada bestrasni Ađataštru,⁷ a Duryodhana, Karna i Šakuni neka ga s marom služe. Neka Duššasana pred cijelim dvorom zatraži oprostaj od Bhime pa će nas onda svi zemaljski kraljevi poštovati. Eto, pitao si me, a ja drugoga odgovora ne znam.

Nato će Dhrtaraštra: To što zboriš pred ovim skupom, Viduro, nije za naše dobro, već za dobro Pandava. Zar radi Pandava mogu odbaciti svoje rođene sinove? Viduro, ja te visoko cijenim, ali to što mi veliš sasvim je naopako. Idi odavde ili ostani! Čini što te volja! Ma koliko se nečasnoj ženi ugađalo, ona će ipak napustiti muža.

Rekavši to, Dhrtaraštra ustade i povuče se u svoje odaje. Vidura reče: Nije tako — pa se otputi tamo kamo su otišli Kuntini sinovi.

Idući od šume do šume, Panduovi su sinovi napredovali prema zapadu. Napokon ugledaše pred sobom šumu Kamyaka u divljoj ravnici uz obale rijeke Sarasvati. Tu ih pronađe Vidura koji je putovao sam s jednim jedinim kolima.⁸

Pandave ustadoše i dočekaše Viduru dobrodošlicom. Poslije uobičajene ceremonije on im ispriča o svojoj prepirci s Dhrtaraštrom i na kraju reče: Doista će Kurue snaći propast. Kao ni kapljica vode na lotosovu listu, tako se ni moji savjeti ne mogahu zadržati u Dhrtaraštrinoj pameti. Slušaj me zato ti i upamti moje riječi: Mudar čovjek strpljivo podnosi zla koja mu nanose protivnici i umnožava snage kao što se mala vatrica postupno prometne u velik požar. Takav će čovjek zavladati Zemljom. Tko dijeli blagostanje s onima što su mu odani,

⁵ Odlomak sa zvjezdicom * nije ušao u tekst kritičkoga izdanja.

⁶ Tvrdnja o praznjenju lonca ima vrlo sumnjivu rukopisnu potvrdu na prirupku samo jednog rukopisa, ali je ušla u sva tiskana izdanja do kritičkoga.

⁷ Ađataštru je pridjevnik Yudhištire. Znači "Onaj kojemu se (ravan) protivnik (još) nije rodio".

⁸ Bez uobičajene pratnje.

imat će u njima drugove u nesreći. Sine Panduov, dijeli svoj objed s njima i budi s njima iskren i ljubazan. Od toga svakome kralju raste moć.

Yudhištira će na to: Tako će i biti, a svaki tvoj savjet pomno ću poslušati.

Kada je Vidura otišao Pandavama, Dhrtaraštra je zažalio što se tako ponio prema njemu. Sjetio se njegovih oštroomnih savjeta i u ratu i u miru i koristi što bi je Pandave imali od njega pa mu se smrknu pred očima i on pade kraj vrata saborne dvorane. Kada dođe k sebi, oslovi Sandayu koji stajaše kraj njega: Moj je brat Vidura nalik na samoga boga pravde! Zovi ga još danas da se vrati jer mi srce plamti od boli. Moj mudri brat nikada nije skrivio ni najmanji prijestup a baš je on morao od mene pretrpjeti najgoru nepravdu!

Sandaya mu je odobravao pa onda reče: Bit će kako želiš! — i zaputi se u šumu Kamyaka. Tako se mudri Vidura, uvijek odan svojoj rodbini, vratio u Hastinapuru i oprostio svojem bratu, a opaki je Duryodhana zbog toga i uskipio od bijesa.

Čim je saznao što se dogodilo Pandavama, Krišna im smjesta dođe. Dođoše i Bhođe, Vrišniji, Andhake, a stigoše tu i rođaci kralja Pančale, i Dhrštaketu, kralj Čedija, a i moćna i slavna braća Kekaye. Svaki se od njih zgražao i osuđivao nečasno djelo Dhrtaraštrinih sinova. Tužna Draupadi izađe pred Krišnu i stade mu pripovijedati muke i sramotu kojima je bila izvrgnuta, a on se, duboko dirnut, trudio da je utješi i umiri pa joj onda reče: Milolika kraljevno, svi koji su te zlostavljali ležat će u samrtnim mukama sred krvave kaljuže na bojištu izgubljene bitke. Svečano ti se zaklinjem da će tvoje nezaslužene patnje dostojno biti osvećene. Obriši oči! Može se Himalaya raspući, mogu se nebesa srušiti, a zemlja razdrobiti i bezdano more presušiti, moja se riječ neće opovrći.

Tada svi okrenuše svoja lica Krišni, a on stade govoriti: Gospodaru Zemlje, ovo te zlo ne bi snašlo da ja ne bijah u Dvaraki. Ako ne milom, spriječio bih kockanje silom, makar morao pobijetiti sve one kockare i tobožnje prijatelje koji se motaju po Dhrtaraštrinu dvoru.

Čelnice Bharata, nisam mogao doći na vrijeme jer je kralj Šalva saznao da je jakoruki Šišupala poginuo od moje ruke i silno se ražestio. Došao je u Dvaraku sa svojim letećim gradom zvanim Saubha⁹ i napao bez milosti mlade kraljeviće Vršnija. Pobio je mnoge hrabre mladiće i opustošio sve gradske vrtove, a onda je krenuo da nađe mene grdeći me i prijeteći mi smrću. Potom je odletio u nebo sa Saubhom.

Kada sam se vratio, čuo sam kako je govorio o meni pa me spopadne bijes i odlučih da ga ubijem. Šalvu sam, kralju, našao usred uzbibanoga mora gdje stoji navrh Saubhe. Zlikovac me ugleda još izdaleka i pozva me na megdan, ali bezbrojne strijele izbačene mojim lukom nisu mogle dosegnuti njegova kola, a grješni sin daitya zasipao je i moju vojsku i mene bujicama strijela. Saubha se

⁹ Saubha je čarobni grad daitya (v. I, bilj. 40) usred oceana pod vlašću Šalve. Tu se mit, epska tehnika i pučka predanja križaju u svojevrstnu bajku.

digla u visinu oko dvije milje i moji je vojnici nisu mogli vidjeti jer su promatrali sa zemlje, a moje su se strijele posvećene mantrama¹⁰ zabadale u tijela danava¹¹ i iz Saubhe odjeknuše krici onih koji su umirali i padali u dubine moćnoga oceana. Presječenih vratova i otkinutih ruku padali su danave gromoglasno urlajući, a morske su ih životinje proždirale. Vidjevši kako padaju njegovi ratnici, Salva se poče protiv mene boriti stvarajući priviđenja. Neprestano me je zasipao buzdohanima i ralima, krilatim kopljima i sulicama, bojnim sjekirama i mačevima, gromovima i metnjima, ali ja sam njegove opsjene uništavao svojim. Vidje on da mi njegova priviđenja ne mogu nauditi pa poče na mene bacati goleme stijene. Tada nastade tama, Bharato! Dan je bio čas taman čas svijetao, smjenjivali su se mraz i vrućina, pljuštalo je ugljeglje, padao pepeo i svakakvo oružje. Svojom moću pričina razbio sam i ta priviđenja i svuda naokolo sipao svoje strijele.

Onda se, silni kralju, nebeski svod obasja svjetlošću kao od stotinu sunaca, stotinu mjeseca i deset tisuća zvijezda. Nitko više nije znao je li dan ili noć niti je mogao odrediti strane svijeta. Zbunio sam se, ali stavih na tetivu oružje zvano Prađnastra.¹² Ono odletje poput pahuljica čistoga pamuka otpuhanih vjetrom. Kada opet nastaje svjetlost, ja se ponovno uhvatih ukoštac sa svojim neprijateljem.

U taj čas Šalvin grad nesta pred mojim očima a ja stadoh začuđen. Vojska danava strašno zaurala. Ja sam upravo to i čekao pa stavih na tetivu oružje koje može pogoditi neprijatelja koji se čuje, ako se i ne vidi, i urlanje danava prestade. Danave strahotnih obličja stadoše me zasipati golemim kamenjem koje me ubrzo zatrpa nagomilavši se nada mnom poput kakva mravinjaka. Ja se onda latih groma, omiljenoga Indrina oružja koje može rušiti stijene i njime razbih sve to kamenje. Vidjevši da su nam konji gotovo na izdisaju, moj mi kočijaš Daruka reče: Potomče Vrišnja, zaboravi na samilost i ne odugovlači više. Napregni sve svoje sile i pogubi ga!

Ja mu onda rekoh: Stani malo! — i stavih na tetivu svoje najmilije, blistavo i ognjevito oružje, nebeskoga porijekla i neprevarljivo. Ono može prodrijeti u sve. Rekoh: Uništi Saubhu i sve neprijatelje koji su u njoj! — i poslaha ga silom svojih ruku i svoje srdžbe ulivši u njega moć mantra. Silni kolut Sudaršana, oštar poput britve i bez mrlje, nalik Yami Uništitelju, kadar da u boju u pepeo pretvori yakše i rakšase i danave, a i kraljeve rođene u nečistim plemenima, podiže se u nebo strahotno blistajući nalik na drugo Sunce na kraju yuge. Stigao je do grada Saubhe kojemu sjaj bješe ugasnuo i prođe ravno kroz njega kao kad pila presijeca visoko drvo. Prepolovljen Sudaršaninom silom, grad pade kao što je i pao grad Tripura kojega oboriše strijele Mehešvarine.¹³ Kolut se tada vrati u moje ruke, a ja

¹⁰ Mantrae su basne. Izvorno su se tako zvale vedske izreke, a kasnije i druge izreke s usporedivom moću.

¹¹ Ovdje se, čini se, danave ne razlikuju od daitya.

¹² Prađnastra doslovce znači nešto kao "oružje mudrosti".

¹³ Tripura je "Trograd", leteći grad zloduha koji je uništio Šiva Mahešvara.

ga još jednom silovito bacih rekavši: Idi Šalvi! Šalva upravo bijaše potegao teški buzdohan da ga baci na mene kada ga kolut prepolovi i svojom silinom zapali. Kada pogibe taj hrabri ratnik, danave se jadikujući razbježaše na sve strane. Onda pogledah na njihov grad, visok kao planina Meru. Njegove palače i vrata bijahu sasvim razoreni i izgorjeli, a danave su užasnuti bježali. Eto zašto, kralju, ne mogoh doći u Hastinapuru! Što da sada činim? Vodu je teško obuzdati kada jednom probije nasip.

Potom se pogubitelj Madhua, prvi među muževima, pozdravi s Pandavama i spremi se da pođe. On povede sa sobom kraljevnu Subhadru i mladoga Abhimanyua, a Dhrštadyumna prihvati Draupadine sinove pa ih onda svi kraljevi napustiše. Ostadoše samo brahmani, vaišye i mnoštvo naroda iz Yudhiš-thirine kraljevine usprkos svim nagovaranjima da se vrate kućama.

Tada se vrli Panduovi sinovi u pratnji brahmana zaputiše k svetomu jezeru zvanom Dvaitavana.

Tamo ih zatekne stari i moćni riši Markandeya koji im jednoga dana dođe u posjet. On ovako kaza Yudhištiri: Vidjevši te ovdje, sjetio sam se Rame, istinoljubivoga Dašarathina sina. Gledao sam ga u davnim danima kako s lukom u ruci luta gorjem Rišyamukha. Slavni Rama bješe neustrašiv poput Indre, a u boju nepobjediv. Lutao je šumama odrekavši se svakoga zemnog zadovoljstva jer mu otac bješe tako naredio. Zato nitko ne smije biti nepravedan i reći: Sila je na mojoj strani! — Ti si nepokolebljivo ostao vjeran riječi koju si dao i otišao si u šumu, u svoje mučno izgnanstvo, ali znaj da ćeš vlastitom snagom, pošto ispuniš vrijeme ovoga mučnog boravka u šumi, predobiti od Kurua ono što je tvoje. — I, rekavši to pred svima isposnicima i rodbinom Pandava, veliki riši pozdravi Dhaumyu i otputi se prema sjeveru.

Prognani Kuntini sinovi imali su običaj da svečeri sjede i vode razgovore, a uz njih bijaše i lijepa Draupadi, uvijek odana i draga svojim muževima. Jednom ih tako bješe obuzela tuga, a ona reče Yudhištiri: Onaj se grješni zlikovac sada, sigurno, veseli sa svojim pristašama. Zašto si, kralju, oprostio dušmaninu iako si vidio što je učinio meni i tvojoj braći? Onoga kšatriyu koji, kada je vrijeme, ne pokaže svoju snagu, preziru svi. Jednako je tako neomiljen i kšatriya koji je nepomirljiv kada dođe vrijeme za pomirenje. Njega snalazi propast i na ovome i na onome svijetu.

— Učeni su govorili kada treba praštati. Čuj što ću ti reći: Uvreda treba oprostiti onome tko ti je prije učinio neko dobro makar bio kriv pred tobom i za tešku nepravdu. Sjeti se dobra koje ti je učinio. I onima koji vrijeđaju zbog svojega neznanja i ludosti treba oprostiti, jer čovjek teško stječe mudrost. Ne treba nikada opraštati onima koji vrijeđaju samo se pretvarajući da ne znaju što čine, makar to bila i neznatna uvreda. Svakome stvorenju prva uvreda mora biti oprostena, ali ga zbog druge treba kazniti makar bila i neznatna. Rečeno je da onome tko je preko volje učinio uvredu i zamolio za oprostaj treba oprostiti kada

se o svemu dobro razmisli. Skromnost može pobijediti svaku silu i svaku slabost. Nema ničega što skromnost ne može postići. Trebalo bi svatko da radi u skladu sa svojim moćima i slabostima. Katkad uvredu treba oprostiti i zbog straha od naroda. Kralj treba da čini ijedno i drugo kada je tome vrijeme.

Yudhištira joj odgovori: Gnjev je pogubitelj ljudi, ali i njihov tvoritelj. Gnjev je, krasotice, korijen svega blagostanja i sve neimaštine. Nema djela koje ljutit čovjek neće učiniti ni riječi koju neće izustiti. Ljutit čovjek pada u grijeh. Ubit će čak i svojega učitelja, a starije će uvrijediti oštrim riječima. Ne može razlučiti što treba reći, a što ne. U bijesu može ubiti i nevinoga, a ukazati poštovanje onome koji zaslužuje smrt. Kako onda netko poput mene smije puštati navolju gnjevu kad je on tako poguban za svijet? Mudar čovjek koji, premda uvrijeđen, ne dopusti gnjevu da ga raspinje, raduje se na onome svijetu jer je ravnodušnošću nadvisio uvredu svojega zlotvora. Samo se nezalicama čini da je gnjev isto što i snaga. Gnjev nam je dan na propast svijetu. Da među ljudima nema onih koji su strpljivi i snošljivi kao Zemlja, ne bi na svijetu bilo mira, nego samo neprestano ratovanje koje izaziva gnjev. Ako uvrijeđeni uvijek uzvraća uvrede, a kažnjenik kažnjava onoga tko ga je kaznio, neće više biti mira među ljudima i grijeh će zavladati svijetom. Treba opraštati, ljepotice, jer je rađanje bića dužnost pomirljivih. Slavni je Kašyapa rekao da pomirlji-vost drži svemir na okupu. Ima ih dosta koji će kralja Dhrta-raštru stalno nagovarati da bude pomirljiv. Vjerujem da će nam on opet vratiti našu kraljevinu, a ako ne bude tako, tad će mu to donijeti propast.

Drapadi će na to: Klanjam se Dhatru i Vidhatru¹⁴ koji su tako pomračili um. Ni pod ovim teškim teretom ti ne misliš onako kao tvoji očevi i djedovi. Čula sam da kralj štiti vrlinu i da vrlina zauzvrat štiti njega, ali ja vidim da vrlina tebe ne brani. Kao biser u niski ili drvo sred riječne matice svako biće slijedi Tvorčevu zapovijest jer je prožeto njegovim duhom i korijeni su mu u njemu. Stvorenja ovija tama i nisu gospodari svoje sreće ili nesreće. On je taj koji ih šalje na nebo ili u pakao. Stvorenja ovise o Gospodu poput slamki koje pak ovise o ćudi vjetrova, a On hodi svemirom zaposlen i dobrim i zlim djelovanjem iako nitko ne može reći: Gle, to je Bog! — Gledaj snagu pričina koja zrači iz njega! Zasjenjena njegovim prividima stvorenja ubijaju svoje sudrugove. Muniji istinoznalci različito gledaju na nj i različito ga vide baš kao što različito vide i Sunčeve zrake. Običan čovjek opet drukčije gleda na zemne stvari. Yudhištiro, Samobitni Praotac razastire svoja priviđenja i pomoću svojih stvorenja ubija svoja stvorenja kao što bi netko drvetom lomio drvo, kamenom kamen, a željezo željezom. Svevišnji Gospod zabavlja se svojim stvorenjima kao što se dijete zabavlja svojim

¹⁴ Dhatar i Vidhatar, doslovce "Djelac, Postavljalatelj" i "Razdjelac, Raspodje-Ijivatelj", mogu biti međusobno gotovo nerazlučni pridjevci Brahmama, Prađapatija "Gospodara poroda", Višvakarmana "Svestvoritelja" ili Višna. Ovdje u dvojini očito se shvaćaju kao dva božanstva koja stvaraju i uređuju svijet i određuju život u njemu.

igračkama. Ne bih rekla, kralju, da se Gospod prema svojim stvorenjima ophodi kao majka ili otac. Kada pogledam oko sebe, prije mi se čini da se prema njima ponaša kao pakosnik u gnjevu.

Yudhištira joj na to odgovori: Tvoja besjeda, Draupadi, bila je očaravajuća, ugladana i prepuna lijepih izraza. Pa ipak govoriš bezbožne riječi! Ja ništa ne činim željno iščekujući plodove djelovanja. Dužnost mi je da dam i ja dajem. Dužnost mi je da žrtvujem i ja žrtvujem. Činim najbolje što mogu i izvršavam ono što obiteljski čovjek mora izvršavati a ne obazirem se hoće li to uroditi kakvim plodom ili neće. Uzor su mi dobri i mudri i ne očekujem plodove svojih djela, već se trudim da ne prestupim odredbe Veda. Moje srce privlači pravednost po sebi. A onaj koji žudi da obere njezine plodove varalica je i nikada se tih plodova ne domogne, kao ni onaj tko u nju sumnja, i to upravo zbog te kolebljivosti. Zato ti govorim kako mi Vede nalažu jer one su u tome najviši sudac. Nikada ne sumnjaj u vrlinu! Vidjela si svojim očima velikoga isposnika Markandeyu. Samo njome, samo pravednošću i vrlinom, on je stekao besmrtnost u svomju tijelu. Svojim očima gledaš mnoge mudrace i moć njihova nebesničkog isposništva da prokunu i blagoslove i u tome su moćniji od božanstava. Luda koji sumnja u vjeru i oslanja se na dokaze proistekle iz svojega vlastita uma ne obazire se ni na kakve druge dokaze i vidi samo vanjski svijet koji zadovoljava njegova osjetila, a slijep je za sve ostalo. Djelovanje na ovome svijetu ima svoje plodove i u vječnosti premda ih sada ne možeš vidjeti. Ne sumnjaj u pravdu i ne kleveći Boga koji je gospodar svih stvorenja, već uči kako da ga upoznaš! Pokloni se onome čijom milošću smrtni čovjek stječe besmrtnost.

Dok su tako Pandave razgovarale, stiže među njih veliki isposnik Vyasa, Satyavatin sin. Oni mu iskazaše svoje poštovanje, a Vyasa, prvi među govornicima, obrati se Yudhištiri: Moćnoruki, svojim duhovnim očima vidim što se zbiva u tvomju srcu i zato dođoh k tebi. Tvoj strah od Bhišme, Drone, Kripe, Karne i Duryodhane raspršit ću jednom i zauvijek, i to onako kako mi nalaže naše predanje. — Onda Parašarin sin pozva Yudhištiru na stranu i stade mu govoriti: Ako Arđuna u boju pobije vaše zlotvore, za vas će doći bolja vremena. Ja ću te naučiti znanju kojemu je ime Pratismrti¹⁵ i koje je utjelovljenje uspjeha. Kada ga od mene primiš, ti ćeš ga prenijeti Arđuni, a on će onda moći ispuniti svoju želju. Zbog svojega isposništva i hrabrosti Arđuna je dostojan vidjeti bogove i zato neka ode pravo Indri, Rudri i ostalim božanstvima da bi od njih dobio oružje. Njegova trezvenost, neustrašivost i vrlina otvorit će mu put k njima. Razmisli još o nečemu, Kuntin sine: Ti uzdržavaš mnoštvo brahmana i zabrinut će se ovdašnji ispos-nici jer se može dogoditi da jeleni nestanu iz ovoga kraja, a i okolno će bilje pretrpjeti veliku štetu.

¹⁵ Pratismrti znači "prisjećanje" ili sl.

Onda uzvišeni Vyasa, koji je upućen u tajne svijeta, prenese pravednome Yudhištthiri tu nauku nad naukama, a potom se oprostí od Pandava i istoga časa nestane. Vrli i veleumni Yudhištthira sačuvao je to znanje u svojem umu i uvijek bi ga ponavljao kad bi bilo prilike za to.

Jednoga dana pozva on Arđunu nasamo i, uzevši ga za ruku, ovako mu reče: Bharato, cjelokupna je nauka o oružju u Bhišme, Drone, Kripe, Karne i u Dronina sina. Ti si naš jedini zaštitnik i na tebi leži pregolem teret. Od Krišne Dvaipayane stekao sam znanje koje će ti, budeš li ga upotrijebio, pred noge položiti znanje koje će ti, budeš li ga upotrijebio, pred noge položiti čitavu zemlju. Sva su nebeska oružja Indre. Zbog straha od demona Vritre¹⁶ nebesnici su svu svoju moć povjerali njemu i ti je možeš svu odjednom dobiti. Moraš se podvrgnuti najstožemu isposništvu, a onda idi Šakri i on će ti dati sve svoje oružje. — Potpuno vladajući riječju, tijelom i umom pravedni Yudhištthira prenese tada svojem bratu svu tu nauku i obavi potrebne obrede, a onda naredi junačkome Arđuni da krene na put.

Moćnoruki Arđuna krenu naoružan svojim nebesničkim lukom i mačem sa zlatnom drškom. Odlučivši postići svoj cilj, on okrenu na sjever prema vrhovima Himalaje. Prvi među ratnicima svih triju svjetova nepokolebljivo smirena uma posvetio se isposništvu. Sasvim sam ušao je u strašnu šumu prepunu trnovita bilja i drveća, cvijeća i voća, koja bješe dom mnogim krilatim stvorenjima različitih vrsta, bezbrojnim životinjama, siddhama i čaranama.¹⁷ Prošao je pješice kroz šumovita bespuća u podnožju goleme planine, a onda se dohvati njezinih obronaka. Vidio je riječne tokove boje lazulita koje su tu i tamo prekidali strašni brzaci i vrtlozi i slušao kako odjekuju glasovi brojnih labudova, pataka i ždralova. U tim prekrasnim šumama ushićeni se Arđuna svom žestinom preda najtežim pokorama. Odjeven u prnje od trave i kože crne sajge, sa štapom u ruci, jeo je uvenulo lišće popadalo po tlu. Prvih mjesec dana jeo je voće svake treće noći, drugog mjeseca jeo ga je svake šeste, a trećeg mjeseca jeo je samo svakoga četrnaestog dana. Kada poče četvrti mjesec, moćnoruki Panduov sin održavao se na životu samo zrakom. Podignutih ruku, stojeći samo na vrhovima prstiju bez ikakva drugog oslonca, nastavio je svoje isposništvu, a kosa mu je od česta pranja poprimila boju lopoča ili munje. Tada se okupiše svi veliki mudraci, odoše pred Šivu, gospodara bogova, pokloniše mu se pa rekoše: Onaj silni Kuntin sin upustio se u najteža isposnič-ka iskušenja na padinama Himalaje. Zemlja se oko njega počela pušiti zagrijana njegovim žarom. Ne znamo kakva mu je namjera, ali nam on zadaje bol. Ti ga možeš odvratiti od toga.

Umin¹⁸ muž mirno je saslušao mudrace, a potom im gospodar stvorenja kaza: Ne brinite se zbog toga! Ja znam želju Arđunina srca. Ne žudi on ni za

¹⁶ Vítira je Indirin vječni protivnik. Indira ga pobjeđuje, ali se mitski sukob redovito obnavlja, v. i I, bilj. 43.

¹⁷ Siddhe su obično uznapredovali duhovnici koji su ovladali duhovnim i nadnaravnim moćima (siddhi). Čarane mogu biti pripadnici pojedinih vedskih škola, ali ime često označuje i nebeske pjevače, ili pak putujuće pjevače.

¹⁸ Uma je Šivina žena. Često se zove još i Parvati.

nebesima ni za blagostanjem, a ni za dugim životom. Ono za čime žudi još ću mu danas ispuniti. —

I slavni vlasnik luka Pinaka uze na sebe lik Kirate,¹⁹ blistava i golema kao planina Meru,²⁰ pa odmah siđe na padine Himalaje.

Kada je božanstvo bogova sa svojom pratnjom sišlo u taj kraj, on sinu ljepotom i svaki zvuk umuknu, pa čak i šum vode. Primakavši se Kuntinu sinu, Šiva opazi kako jedan od danava, po imenu Muka, smjera ubiti Arđunu pretvorivši se u divljega vepra. Arđuna u taj čas uze Gandivu i nekoliko strijela nalik na otrove zmije, a onda odapnu tetivu koja ispuni zrak svojim brujanjem pa reče nerastu: Nikakva ti zla nisam učinio, a ti navaljuješ na mene da bi me ubio! Zato ćeš danas otići u Yamino boravište!

Kada Šiva vidje da će Arđuna ubiti vepra, viknu mu da ne strijelja jer je to njegov plijen, ali se Arđuna ne osvrnu na to, nego otpusti svoju strijelu. U isti tren kao oganj munje sijevnu i Šivina strijela pa obje istodobno pogodiše golemo Mukino tijelo, tvrdo poput adamanta. Tada Muka opet poprimi svoj grozni lik rakšase i ispusti dušu.

Potom Arđuna pogleda onoga koji ga je pokušao spriječiti da ubije vepra i vidje blistavo biće, sjajno poput zlata u lovačkoj odjeći. Pratila ga je žena jednako odjevena. Arđuna se na to osmijehnu pa upita: O zlatno stvorenje, tko si ti i zašto lutaš s tom ženom ovim pustim gorama? Zar se ne bojite u ovoj pustoši? Zašto si gađao ovoga nerasta kada sam ga je prvi uzeo na nišan?

Lovac se nasmiја pa mu odgovori: Ova šuma bogata divljači pripada nama koji u njoj živimo. Ne moraš se brinuti za mene. No ti mi ne izgledaš dovoljno čvrst da bi mogao biti jedan od njezinih žitelja. Vidim na tebi tragove udobna i mekušna života. Prije bi trebalo da ja tebe pitam što tražiš ovdje. Vepra sam prvi ja ugledao i moj ga je hitac oborio tako da je moje i pravo prvjenstva.

Riječ po riječ, i izbi prepirka. Kirata na kraju podviknu: Hajde, čuvaj se! Pustit ću na tebe strijela poput gromova, a ti priberi svu svoju snagu pa mi uzvрати! — Arđuna se naljuti na te riječi i zasu lovca strijelama, ali se ovaj samo smješкао dok su padale po njemu ne nanijevši mu nikakvo zlo. Arđuna se silno začudi. — Izvršno! Izvršno! — govoraše on, a u sebi se pitao tko bi to mogao biti. — Ili je božanstvo ili je yakša, a možda i Indra, a može biti da je i sam Rudra! — govorio je sam sebi. — Ta, bogovi običavaju katkad lutati ovom plemenitom planinom. — Premišljajući u čudu tko bi to mogao biti, Arđuna se nastavljao boriti sve dok je imao strijela, a onda stade udarati Kiratu lukom, ali mu ga ovaj ote. Potom nasrnu na lovca mačem kojemu ni tvrda stijena nije mogla odoljeti. Ali mač se polomi i od oštrice ostade samo patrljak. A lovac se samo smijao. Arđuni ne preostade drugo nego da ga napadne golim rukama. Jaki Prithin sin

¹⁹ Kirate su, čini se, bili planinsko urođeničko lovačko pleme.

²⁰ Meru je vrhunac u Himalaji ili na njenu sjeveru. No u prvome se redu shvaća kao planina u sredini Zemlje ili svijeta na kojoj počiva nebo, osobito Indirino nebo. I na njoj borave nebesnici. To je hinduistički Olymp.

napadao je Kiratu dašćući od srdžbe. Udarci su padali na obje strane i cijeli je kraj odzvanjao od praska njihovih šaka, ali to ne potraja dugo. Bog u liku Kirate i Arđuna uhvatiše se u koštac. Onda se bog naljuti i udari Arđunu svom svojom snagom. Tada Arđuna onemoća i onesvijesti se. Nije dugo potrajalo, a on dođe k sebi, i sav krvav usta sa zemlje i spopade ga ljuti jad. Tada u mislima pade ničice pred gospodom bogova, milostivim Šivom, napravi njegovo obličje od gline i okiti ga vijencem cvijeća odavši mu poštovanje, kad u taj čas spazi taj vijenac na Kiratinoj glavi i odmah mu laknu oko srca. Pade ničice pred Šivinim stopalima a bog bješe vrlo zadovoljan njime. Vidio je daje Arđunino tijelo iscrpljeno isposništvom pa ga oslovi glasom dubokim kao grmljavina: Phalguno, vrlo si mi udovoljio svojim neusporedivim podvigom. Nema toga kšatrije koji ti je ravan u neustrašivosti i ustrajnosti. Tvoja snaga i neustrašivost, bezgrješniče, gotovo su ravni mojima.

Tada silni bog, kojemu je znamenje bik, uze Arđunu u zagrljaj i reče mu: Sve sam ti oprostio! Sine Panduov, poklonit ću ti svoje najbolje oružje zvano Pašupata.²¹ Ti ćeš jedini moći rukovati njime, baciti ga a da ti se ono vrati! Čak ga ni Indra ne poznaje. To se oružje ne smije upotrijebiti bez valjana razloga jer, baciš li ga na slabijega protivnika, ono može razoriti cijeli Svemir. U svima trima svjetovima nema nikoga tko bi mu mogao odoljeti. Možeš ga poslati na neprijatelja mišlju, okom, riječju i lukom.

Usredotočen i pažljiv, Arđuna tada pride Šivi i reče: Pouči me! — I gospod mu reče sve što je trebalo znati o tome oružju i sve tajne rukovanja njime. Otada je to oružje stajalo na usluzi Arđuni i Šivi. U tome času uzdrhta sva Zemlja sa svojim planinama, šumama, morima, selima i gradovima i začuše se tisuće bubnjeva i truba. Duhnuše olujni vjetrovi i zračni vrtlozi, a bogovi i danave ugledaše to oružje kako stoji uz Arđunu.

— Pođi sada u nebesa! — reče mu trooko božanstvo,²² a Arđuna stajaše pred njim i gledaše ga netremice odajući mu dužno poštovanje. Tada mu Gospod svih nebeskih stanovnika vrati veliki luk Gandivu poguban za sve danave i pisaće, a potom nestade pred Arđuninim očima raširenim od čuda.

Silni pobjednik zlotvora stajaše i dalje tu i udivljen govoraše samome sebi: Doista, ja sam vidio veliko božanstvo bogo ya! Kakav li sam ja sretnik kada sam svojim rukama mogao dodirnuti trookoga Šivu, vlasnika Pinake, i vidjeti ga u njegovu dobročiniteljskom obličju?

I dok je silni Kuntin sin tako razmišljao, dođoše tu bogovi Varuna, Kubera i slavni Indra sa svojom kraljicom te sva njihova mnogobrojna pratnja. Pojavi se i prekrasni Yama, moćni uništitelj bića, osvjetlivši nebesa svojim sjajem, a za njim su išli pitri, gospodari rađanja.²³

²¹ Usp. I, bilj. 77

²² tj. Šiva

²³ v. II, bilj. 9

Yama mu ovako kaza: Arđuno, pogledaj nas, zaštitnike svjetova! Omogućit ćemo ti da nas vidiš svojim duhovnim očima jer ti to i zaslužuješ. U tvojemu prethodnom životu bio si riši neizmjerana duha, znan kao veliki Nara. Po Brahmanovoj zapovijesti rođen si u svijetu ljudi i pobijedit ćeš u boju najvrljijega djeda Kurua, Bhišmu koji je rođen od Vasua. Tvoja je dužnost da pobijediš silne kšatrije koje vodi Bharadvadin sin Drona. Sine Kuntin, poubijat ćeš zemaljska obličja nebesnika, danava i rakšasa koji su se utjelovili na zemlji i oni će se otputiti onamo kamo će ih odvesti zasluge njihovih djela, a tvoje će ime zauvijek trajati na svijetu. Ti ćeš uz Višna olakšati Zemlji teret. Primi od mene ovu palicu²⁴ kojom ćeš počinuti velika djela.

Poslije Yame dođoše i ostali nebesnici i svi mu davahu svoja nepobjediva oružja strašna poput gromova. Kada odoše zaštitnici svjetova, Arđuna uputi svoje misli prema Indrinim kolima kojima upravljaše Matali, Indrin kočijaš, i ona dođoše presijecajući nebo i tutnjeći poput golemih olujnih oblčina. Sva nebesa sinuše od njihova bljeska. Na tim kolima bilo je mačeva i raznoga oružja za bacanje, i topuzina strašna oblika, i krilatih kopalja nebeskoga blještavila, i najsjajnijih munja i gromova, a i svjetlica vezanih o točkove koje su praskale u vjetru i grmjele u vrtlozima kao gromonosni oblaci. Na tim kolima stajahu i užasne nage golemih tjelesa i groznih čeljusti, a bila je u njima i gomila kamena bijela kao oblaci. Deset tisuća konja zlataša, brzih poput vjetrova, vuklo je ta kola, a ona su se snagom privida kretala takvom brzinom da ih je oko teško moglo pratiti.

Dok je Arđuna bio zaokupljen promatranjem kola, vozar Matali side s njih, pokloni se i kaza: Sretni Šakrin sine, Indra te želi vidjeti. Ne oklijevaj nego se popni na kola koja ti je poslao!

Arđuna mu na to odgovori: O Matali, popni se ti na ta kola koja se ne mogu steći ni s tisuću žrtava rađasuya i ašvamedha.²⁵ Onaj tko nema isposničkih zasluga ne može ih čak ni vidjeti, a kamoli dodirnuti ih. Vožnju u njima da i ne spominjem! O blagoslovljeni, popni se najprije ti u kola, a kada se konji budu umirili, popet ću se i ja poput pravednika koji se penje na visoku stazu počasti.

Pope se Šakrin kočijaš Matali pa umiri konje, a Arđuna se vesela srca okupa u Gangi i ponudi pitrima dužni prinos vode. Potom Kuntin sin izgovori u sebi svoje uobičajene molitve i, oprostivši se od planine, pope se blistav kao Sunce na

²⁴ Yama je bog smrti i pravde, dharmarađa. Njegova je palica znak vlasti da sudi i kažnjava.

²⁵ Žrtve rađasuya "kraljevsko posvećenje", kakvo je slavio Yudhištira u Indraprasthi, i ašvamedha "žrtva konja" koja potvrđuje neospornu kraljevsku vlast na široku području, kakvu će Yudhištira primijeti nakon bitke na Kurukšetri, primjeri su najsvečanijih kraljevskih žrtava, dakle i "najzaslužnijih". Usp. I, bilj. 48, II, bilj. 14.

Ovim se puranskim pričama — (možda kasnijim) o Kirati i (možda dijelom starijom) o Arđuninu posjetu Indrinu nebu — prvo slavi Šiva, a drugo, uzdiže Arđuna — uz Krišnu — u lik znatniji od drugih Pandava. Osim mitskoga formalnog obrasca kojim pretpostavlja, postoje i slojevi naknadne brahmanske mitologizacije radnje u Mahabharati, a ovo je jedan od njih. U nj se uklapa primjedba koja uzdiže Arđunino isposništvo daleko iznad žrtava najstarijega brata Yudhištire.

ta nebeska kola. Tako bistroumni kraljević Kurua s radošću u srcu odjezdi preko neba na nenadmašnim nebesničkim kolima.

Kada postadoše nevidljivi za smrtnike na zemlji, on spazi tisuće kola neobične ljepote. U tim predjelima nije bilo ni Sunca ni Mjeseca da daju svjetlo već su kočije blistale same od sebe sjajem vrline i isposničkih zasluga. Ti sjajni likovi koji se sa zemlje vide kao zvijezde nalik na svjetiljke, izgledaju tako mali samo zbog svoje udaljenosti, a u stvarnosti su golemi. Arđuna ih je gledao. Bilo ih je tisuće tisuća. Svaka je zvijezda stajala na svojem mjestu i sjala svojom svjetlošću. Matali mu onda reče: Sine Kuntin, što vidiš sa zemlje kao zvijezde to su pravednici, svaki na svojem mjestu. — I tako prodoše kroz nebeske predjele, jedan za drugim, i ugledaše najzad Indrin grad Amaravati.

Za to vrijeme mudrac je Brhadašva tješio Pandave pričom o Nali koji također bijaše izgubio na kocki svoju kraljevinu pa ju je kasnije opet vratio.²⁶

Kada je Brhadašva završio priču, on reče Yudhištiri: Kralju, sada ću, jednom zauvijek, odagnati tvoju bojazan da ćeš izgubiti bude li te još ikada netko zvao na kocku. Silni junače, ja sam vrsni poznavalac takvih igara. Ti si mi mio i zato ću te, ako želiš, naučiti svemu što pripada ovoj nauci. — Yudhištira mu, sav sretan, odgovori: Sveti čovječe, naravno da želim učiti od tebe! — I tako mudrac nauči slavnoga Pandava sina vještinama kockarskih igara.

Mudri svećenik Dhaumya običavao je u šumi držati učene propovijedi Pandavama. Dok ih je jednom tako poučavao, dođe im u pohode sveti Lomaša. Pošto su ga dočekali ljubaznom dobrodošlicom i srdačnim pozdravima, veleumnome mudracu bi jako milo pa stade kazivati Pandavama: O Kuntini sinovi, putujući kroza sva tri svijeta imao sam priliku posjetiti Indrino kraljevstvo i tamo vidjeti i samoga kralja nebesnika. Vidjeh i vašega brata, junačkoga Arđunu, kako sjedi na prijestolju uz Indru. Gospodar mi nebesnika onda reče: Pođi k Panduovim sinovima! — i tako dođoh da vas na Arđunin zahtjev izvijestim da je dobio od Rudre ono oružje bez premca zvano Brahmaširas, koje je i sam Rudra stekao poslije velika trapljenja. Primio je sva Indrina oružja, a i ona koja pripadaju bogovima. Višvasuov sin Citrasena²⁷ naučio ga je svirati, pjevati i plesati, a isto tako i pojati Samavedu.²⁸ Arđuna je sve naučio temeljito, kako to njemu i dolikuje, a rekao mi je da ti prenesem i ovu poruku: Tvoj će ti se brat vratiti, Yudhištiro, kada dobije oružje i izvrši za nebesnike podvig koji oni sami ne mogu učiniti. Rekao je: Neka moj brat Yudhištira stupa stazom vrline i poštenja.

²⁶ Tu je umetnut cio mali ep o Nali, jedna od najobljubljenijih priča iz Mahabharate, koju je i u nas preveo sa sanskrta Tomo Maretić.

²⁷ Višvasu i Citrasena su gandharve, dakle nebeski glazbenici (*u. I*, bilj. 41) i ratnici. Citrasena je postao Arđunin prijatelj.

²⁸ Vedski se tekstovi dijele na Rgvedu, Samavedu, Yūdurvedu i Atharvedu. *v. II*, bilj. 42.

I onda dodao: Lomašo, ti znaš kako se čovjek može očistiti od grijeha i zato poruči Pandavama neka krenu na hodočašće na svete vode i neka stječu duhovne zasluge.

Nato će Yudhištira: Ostao sam bez riječi od prevelike radosti! Tko je sretniji od onoga kojega Indra spominje? O brahmami, neka ostanu ovdje svi oni koji ne mogu podnositi glad i žeđ, napore putovanja i surovost zime. Neka se svi koji su me pratili zbog svoje odanosti vrate kralju Dhrtaraštri, a ako im on ne htjedne pružiti sredstva za život, neka se obrate kralju Pančala. On će to učiniti nama za ljubav.

I Pandave pođoše na hodočašće. Okupali su se u mnogim svetim vodama, a onda im jednoga dana Lomaša reče: O Pandave, vidjeli ste mnoge planine, rijeke, gradove i šume i mnogo predivnih svetinja. Svojim ste rukama dodirnuli svete vode. Sada nas put vodi k nebeskoj planini Mandara²⁹ i zato budite pažljivi i pribrani. Stići ćete do boravišta nebesnika i božanskih mudraca kojih su zasluge neizmjerne. Ovuda, kralju, teče moćna i predivna rijeka Ganga kojoj je voda svetinja a obožavaju je bezbrojni nebesnici i mudraci.

Tada Panduovi sinovi odaše počast svetoj rijeci pa nastaviše svoje putovanje uz plemenitoga Lomašu. Kada uđoše u goru Gandhamadanu,³⁰ podiže se silovit vjetar i udari strašan pljusak pomiješan s ledom. Sklanjali su se pod drveće i po pećinama sve dok užasna olujina ne prestade. Kada opet krenuše, nisu prešli ni dvije milje, a nježna Draupadi, nenaviknuta na ovakve napore, najednom klonu.

Već otprije izmučena tugom i nedaćama, nesretna kćer Pančala poslije toga ledenog pljuska izgubi svijest. Položiše je na jelenske kože da se odmara, a onda se javi snažnoruki Bhima: O bezgrješni, nas će sve zajedno dalje nositi moćni Hidimbin sin Ghatotkaća koji može jezdi nebom!

Yudhištira pristade na to, a Bhima stade misliti na svojega sina rakšasu. Čim je otac počeo misliti na njega, pobožni se Ghatotkaća pojavio pred brahmanima i Pandavama i sklopio ruke. Oni ga dočekaše s ljubavlju, a on oslovi svojega strašnog oca i reče: Pomislio si na mene i dođoh odmah da ti ponudim svoje usluge.

Bhima mu tada naredi: O nepobjedivi Hidimbin sine, ova je tvoja majka vrlo umorna. Ti si jak i možeš stići kamo god naumiš. Uzmi je na svoja pleća i pođi s nama, ali se nemoj odveć udaljavati da se ona ne uznemiri. Na to će Ghatotkaća: Sam mogu jednom rukom ponijeti i vas i Dhaumyu. Pa kakvo čudo ako vas i sve prenesemo ja i moji pomagači. I vas i brahmane, neporočnice, podnijet će stotine rakšasa koji mogu letjeti nebom i uzeti na sebe bilo koji oblik.

²⁹ Mandara je planina kojom su, prema mitu, bogovi kao prutom vrcali more da stvore međ besmrtnosti. Ima gora kod Bhagalpura koja se tako zove i smatra svetom, ali se pomišlja i na to da se mit odnosio na dio Himalaje istočno od Merua u Garhwalu.

³⁰ Gandhamadana je još jedna sveta planina u blizini Merua u središnjem području svijeta, po mitskoj kozmografiji, u Ilavrti.

I Ghatotkaća uze na svoja pleća Draupadi, a ostali poniješe Pandave. Samo je Lomaša jezdio nebom vlastitim silama nalik na drugo Sunce. Minuše tako preko mnogih zemalja, a onda ugledaše Kailasu, prvu među planinama, koja je u sebi skrivala mnoga čuda.

Tu provedoše šest dana u očišćenjima čekajući da se pojavi Arđuna. Iznenada zapuše vjetar sa sjeveroistoka i donese lopoč nebeske ljepote, s tisuću latica i blistav kao Sunce. Draupadi opazi dražesani cvijet nezemaljskoga mirisa kako, donesen vjetrom, leži na zemlji pa ga ushićena uze i kaza Bhimi: Vidi, Bhimo, ovaj predivni nebeski cvijet čudna mirisa. Odmah mi je prionuo za srce. "Meni za ljubav nađi ih još, tako da ih mogu odnijeti u naše boravište u šumi Kamyaka.

I Draupadi odnese cvijet da ga pokaže Yudhištiri, a Bhima se zaputi da ispuni želju svojoj voljenoj kraljici. On okrenu svoje lice vjetru i požuri onamo odakle je cvijet doletio. Ne obazirući se na opasnosti, krčio je sebi put preko padina Gandhamadane usput se razračunavajući golim rukama s lavovima i slonovima koji bi mu se našli na putu.

Tako naiđe i na gaj banana i tu spazi golema majmuna kako mu leži na putu. Pokušao ga je uplašiti vikom, no majmun samo napola otvori oči, nasmijehnu se pa reče: Bolestan sam i baš sam slatko spavao. Zašto si me probudio? Ti si razuman stvor i zato treba da pokažeš samilost prema svim stvorenjima. Ja pripadam životinjama i ne znam što je vrlina, ali rekao bih da ne znaš ni ti, a nisi ni pitao koga mudrog. Ti si djetinjasta neznalica i zato uništavaš životinje, a one su niža bića od čovjeka. Kaži tko si i zašto si došao u ove šume u kojima ne žive ljudi? Ovuda se dalje ne može, junače. Ovo je staza nebesnika a smrtnici njome ne mogu proći! Ne idi dalje, to ti govorim za tvoje dobro!

Saslušavši riječi bistrourmna majmuna, Bhlma mu odgovori: Tko si ti? Zašto si uzeo majmunsko obličje? Onaj koji te to pita kšatriya je, iz staleža do brahmanskoga, iz plemena Kurua iz Mjesečeva loze³¹ Rodila ga je Kunti, otac mu je bog vjetrova, a zove se Bhimasena!

Majmun se na to osmijehnu pa odgovori: Kao što rekoh, ja sam samo majmun, ali ćeš stradati budeš li ovuda silom htio proći.

— Tvoji mi savjeti ne trebaju! — odbrusi Bhimasena, — Ustaj i miči mi se s puta dok se nisam naljutio!

Majmun odgovori: Vrlo sam bolestan i nemam snage ustati. Ako baš namjeravaš proći, onda me preskoči!

— Ništa lakše od toga — odvрати Bhima — ali Svevišnji duh koji nema nikakvih svojstava ipak prožima svako tijelo. Budući da znam za njega, ne mogu

³¹ Mjesečeva je loza, ćandravamša, loza staroindijskih kraljeva slavljenih u epovima što izvode svoje podrijetlo od Atrija i Some (Mjeseca). Iz nje su potekli Yadui ili Yadave, kojima pripada Krišna i Purui, iz kojih su proizašli Kurui ili Kaurave i Pandave. Druga je slavna kraljevska loza sunčeva, suryavamša, koja izvodi podijetlo od Vivasvanta (Sunca), Manua i Ikšva-kua. Iz nje su potekli kraljevski rodovi u Ayodhyi (Kosala) i u Mithili (Videha). Prvome pripada Rama, junak Ramayane, a drugome njegovu žena Sita.

te preskočiti, a da nije tako, preskočio bih ja tebe i ovu planinu ujedno, kao što je Hanu-mant preskočio more.

Na to će majmun: Prvače među ljudima, tko je taj Hanu-mant što je preskočio more? — Bhima mu odvrati: On je moj brat, savršen u svemu i jak tijelom i dušom. On je slavni poglavica majmuna poznat iz Ramayane. Radi Ramine kraljice jednim je skokom prevalio preko mora široka stotinu vodana. Ja sam mu ravan po snazi i junaštvu. Mogao bih te kazniti! Zato ustaj i napravi mi puta!

No, majmun će opet: Silni junače, imaj malo strpljenja! Budi tako dobar kao što si jak i imaj milosti prema starome i nejakom. Godine su mi pritisnule pleća i nemam snage da se sam pomaknem. Sažali se na mene i pomakni mi rep u stranu i tako si napravi prolaz.

Stameni Bhima priđe i dohvati majmunov rep i pomisli: Poslat ću ovoga majmuna u kojemu nema ni snage ni hrabrosti ravno u Yamino boravište! — Ali na svoje neopisivo zaprepaštenje nije ga mogao niti pomaknuti premda je napeo svu svoju snagu. Stisnu zube i zape koliko god je snage bilo u njemu tako da mu umalo ne popucaše sve tetive. Kolutao je očima dok ga je znoj oblijevao, ali majmuna ne pomakne ni za pedalj. Onda Bhima posramljen obori glavu, pokloni se, pa, sklopivši ruke, smjerno upita: Tko si ti? Jesi li siddha, božanstvo ili gandhar-va? Pitam jer želim znati, dugoruki junače! Stavljam se pod tvoju zaštitu. Oprosti što sam ti zgriješio!

Stvorenje mu tada odvrati: Sine Panduov, moćni oružniče, znaj da je i moj otac bog vjetrova i da sam upravo ja Hanumant o kojemu si maločas pričao. Kada sam saznao daje Sita odvučena u boravište rakšase Ravane, skočih preko mora stotinu vodana i vlastitom snagom prijeđoh to leglo morskih pasa. Spazio sam kćer kralja Đanake u Ravaninu dvoru i utješih Raminu ljubljenu gospu, a onda užegoh oganj u svekolikoj Lanka³² s njezinim kulama, opkopima i vratnicama i proslavih tamo svoje ime pa se vratih natrag. Onda Rama sagradi za svoju vojsku most preko dubina i tako prijeđe prijeko, a za njim su išli bezbrojni majmuni. Pošto je pogubio kralja rakšasa i njegovu braću i rodbinu, Rama na prijestolje kraljevine Lanke postavi velmožu rakšasa, pobožnoga i smjernog Vibhišanu, odanoga svojemu narodu. Tako je Rama oslobodio svoju vjernu suprugu vrativši se s njome u prijestolnicu, a ja onda zatražih da mi ispuni želju pa rekoh lopočookome: Želim poživjeti, Ramo, onoliko koliko će slava tvojih podviga trajati na zemlji! — On mi ispuni želju. Odonda je vladao Jedanaest tisuća godina, a potom se uspeo na nebesko boravište. Otada se uvijek razveselim kada čujem apsarasi i gandharve kako pjevaju o njegovim djelima.

³² Lanka je grad gdje je stolovao moćni kralj rakšasa Ravana koji je bio oteo Situ, Raminu suprugu.

— Sine Kurua — nastavi Hanumant, ovaj put nije za smrtnike! Znao sam da tebe nitko ne može zaustaviti pa zato dođoh da ti prepriječim stazu kojom hode samo besmrtnici.

Silnome Bhimi srce je zaigralo od radosti i on se s ljubavlju pokloni svojemu bratu Hanumanti, glavaru majmuna, pa ga ljubazno oslovi: Blago meni! Nema većega sretnika od mene jer sam danas ugledao svojega starijeg brata! Velika je milost koja mi je ukazana! Želio bih, junače, vidjeti tvoje čudesno obličje u kojemu si prešao preko mora. Lakše ću ti povjerovati budeš li mi ispunio želju.

Tada se moćni majmun osmijehnu pa odvrati: To moje obličje teško da možeš vidjeti i ti i bilo tko drugi. Drukčije su stajale stvari u onim vremenima, ali toga sada više nema. Jedno bijaše živjeti u razdoblju krta, drugo u razdoblju treća, a nešto sasvim reće u dobu dvapara.³³ U ovome razdoblju sve se umanjilo i opalo i sada više nemam one moći kao nekada. I tlo i rijeke i biljke i stijene, pa i bogovi i nebeski mudraci, primjereni su vremenu i stanju stvari koje proistječe iz različitih yuga.

— Doista — na to će Bhima — ništa ne odolijeva Vremenu. Opiši mi te razne yuge i običaje i način života u njihovo vrijeme!

— O dijete — odvrati Hanuman — yuga koja se naziva krta razdoblje je u kojemu postoji samo jedna i neprolazna vjeta. U toj najboljoj od Yuga, svatko je vjernik bez mane i zato nema potrebe za djelima koja će potkrjepljivati vjeru. Vrlina se ne izopačuje i narod se ne kvari. Zato se to razdoblje naziva krta, savršeno. O dijete, u krtayugi ne bijaše ni bogova ni demoni, a ni gandharva, yakša, naga ni raksaša. Ne bijaše ni kupnje ni prodaje. Nisu postojale tri Vede, a ne bijaše ni rada, jer je bilo dovoljno i pomisliti na nešto da bi se dobilo to što je potrebno. Jedini trud bilo je odricanje od svijeta. Dok je trajala ta yuga, nije bilo bolesti, a ni pomućenih osjetila, ni pakosti, oholosti i licemjerja. Ne bijaše nesuglasica, zlovolje, prijevare, straha, bijede, ljubomore i nazasitnosti, a Svevišnji brahman, to prvo utočište yogina, bilo je dostupno svakome. Narayana, duša svih stvorenja, imao je bijelu put, a različita svojstva brahmana, kšatriya, vaišya i šudra bijahu sama po sebi razumljiva i svatko je savjesno obavljao svoje dužnosti. Jedan Jedin Duh bijaše meta svakoga zadubljenja, a postojala je i samo jedna mantra: OM. Vladao je jedinstveni poredak i, premda različiti, svi su slijedili pouke jedne jedinstvene Vede. U vremenu koje se naziva Krtayuga vjera se sastojala u prepoznavanju sebe kao brahmana.

— Kada je nastupila Tretayuga, počeo se priređivati žrtvovanja, a vrlina se smanji za četvrtinu. Narayana, duša svih stvorenja, posta crven. Ljudi su cijenili istinu i posvećivali se vjeri i vjerskim obredima pa nastadoše mnogobrojne žrtve i zavjeti. U Tretayugi ljudi počeo izmišljati načine kojima će se domoći onoga što

³³ v. I, bilj. 37.

žele, a postizali su to obrednim činima i darovima. Nikada nisu odstupali od vrline, a bijahu skloni isposništvu i davanju poklona. Četiri su se kaste pridržavale svojih dužnosti i održavale bogoslužja.

U Dvaparayugi vjera se smanji na polovicu, a Narayana posta žut. I Vede se razdijeliše na četiri dijela, pa su neki sačuvali u sjećanju četiri Vede, neki tri, a neki samo jednu, dok neki više nisu znali ni za rišije. Raspinjani strastima, ljudi su se posvećivali isposništvu i darežljivosti. Budući da su se umne sposobnosti podosta smanjile, uz Istinu ih ostade samo nekolicina, a kada narod odbaci od sebe Istinu, postade žrtva različitih bolesti. Rodi se grijeh i razne prirodne nedaće. Ugroženi narod utekne se isposničkoj pokori, a neki prinošahu žrtve ne bi li stekli blagostanje na zemlji ili se domogli nebesa. Kada je došla Dvaparayuga, ljudi postadoše nevjernici i iskvariše se.

— Sine Kuntin, u kaliyugi ostat će još samo četvrtina vrline. Kada počne to, željezno razdoblje, Narayana će dobiti crnu boju, a Vede, nauka, vrlina i žrtve prestat će se poštovati. Zavladat će svakojake pošasti i bolesti, klonulost i srdžba i pojavit će se svakakve nakaznosti, prirodne nedaće, tjeskoba i strah od oskudice. Kako se yuge smjenjuju, tako se vrlina smanjuje, a stvorenja se zbog toga izopačuju i njihova se narav kvari. Čak i oni koji dožive nekoliko yuga podvrgnuti su tim promjenama. Štoviše, i vjerski obredi, ako se čine na prijelomu dviju yuga, donose neopake plodove. Dugoruki imaoče, ja ti u cijelosti kazah ono što si me pitao. Zašto bi mudar čovjek hlepio da spozna i ono što mu je suvišno? Sada se vrati i neka te svako dobro prati.

Bhimasena će tada: Ja se neću vratiti dok ne ugledam tvoj prijašnji lik. Pokaži mi se ako si mi imalo naklon.

Nasmije se na to Hanumant i najednom poče rasti tako da je ubrzo stajao golem kao planina. Bhima je gledao božanski lik svojega starijeg brata i bijaše izvan sebe od radosti, a Hanumant mu onda reče: Bhimo, moj lik možeš vidjeti samo do ove veličine. Kada se nađem pred neprijateljem, moj lik raste pomoću vlastite snage i može narasti koliko me je volja.

Kada se opet smanjio i postao kao prije, on zagrlj svojega mlađega brata a od toga dodira u Bhiminu tijelu nestade umora i on posta još jači nego što je bio. Tada mu Hanumant kaza: Pođi, junače, k svojem konačištu, a kada budeš u nevolji, samo pomisli na mene. Kada na bojnopolju zaričeš poput lava, svoj ću glas pridružiti tvojemu da utjeramo u strah u srca i kosti tvojih dušmana, a moj će lik stajati na barjaku kočije koja će nositi Arđunu. Vama će pripasti pobjeda. — Rekavši to, Hanumat pokaza put Panduovu sinu i nestade.

Bhima pođe putom koji mu je pokazao i brzo naiđe na jezero i u njemu vidje zlatne lopoče pa se presretan vrati voljenoj Draupadi.³⁴

³⁴ Cijela epizoda o Bhimi i Hanumantu treba povezati radnju Mahabharate s radnjom Ramayane, epa koji je već morao biti glasovit u vrijeme kada je ova epizoda dodata Mahabharati. Poznatost radnje Ramayane obrazlaže

Onda Kuntin sin Yudhištira i njegova braća nastaviše hoditi planinskim putovima kojima su lutale razne zvijeri, a noćivali su na obroncima obraslim šumom. Četvrtoga dana dođoše do planine po imenu Šveta³⁵ koja bješe poput golemoga oblaka.

S nje su gledali i izlazak i zalazak Sunca i sve četiri strane svijeta okupane sjajem razgonitelja tame.³⁶ Čekajući da se pojavi veliki ratnik Arđuna, pjevali su Vede i obavljali svoje svakidašnje obrede.

Arđuna je proveo pet godina u gradu gospoda s tisuću očiju³⁷ i, pošto je dobio od njega sve nebesko oružje, on mu se pokloni i obiđe počasni krug oko stožrtenika³⁸ pa se uz njegovo dopuštenje zaputi prema planini Šveta.

Pandave se prenuše iz misli posvećenih Arđuni i srce im zaigra kada ugledaše Indrina kola sa zapregom koja je blistala poput munje. Sjajna kola kojima upravljaše Matali najednom obasjaše nebo nalik na jezik bezdimna ognja ili golema meteora koji okružuju oblaci. U kolima je sjedio Arđuna okičen vijencima i nakitom neviđene ljepote. Kočija se zaustavi i Arđuna siđe na planinu blistav i silan kao Indra.

Ne skidajući krunu s čela niti vijence s vrata, on najprije priđe svetome mudracu Dhaumy i klekne pred njega dotaknuvši mu stopala, a zatim to isto učini pred Yudhištrom. Zatim se pokloni Bhimi, a Nakula i Sahadeva pozdraviše njega. Napokon je prišao i Draupadi i pozdravio je nježnim i bodrim riječima, a onda se ponizno vrati pred svojega brata Yudhištira. Indrin vozar Matali odveze nebeska kola, a Arđuna onda prosu pred voljenu Draupadi mnogo najljepših dragulja i najfinijega nakita koji je blistao kao sunce. To je bio Indrin dar.

Taj dan provedoše Pandave slušajući Arđuninu pripovijest o svemu što mu se dogodilo u nebesima i kako je stekao nebesko oružje i njime na zahtjev Indre za dobro bogova pobijedio demone Nivatakavače i svojim željeznim strijelama oborio na zemlju njihov moćni nezemaljski grad.³⁹

Kada osvanu iduće jutro, Yudhištira pravedeni i njegova braća ustadoše i obaviše svoje jutarnje obrede, a onda Yudhištira upita Arđunu: Sine Kuntin, pokaži mi oružje kojim si pobijedio dahave.

U taj tren pojavi se pred njima Narada kojega bijahu poslali nebesnici. Mudrac odmah opomenu Arđunu: Nemoj se koristiti, Arđuno, nebeskim oružjem da bi ga samo pokazivao! Njega ne smiješ uzalud upotrebljavati. Ono se smije

se, međutim, time što se ona zbivala u prethodnoj yugi. Dva se junaka dvaju epova povezuju srodnosću, odnosno paralelizmom po kojemu su obojica sinovi boga vjetra, Vayua.

³⁵ Šveta "Svijetla planina" jest, čini se, dio Himalaje istočno od Tibeta.

³⁶ tj. Sunca.

³⁷ pridjevak Indre

³⁸ v. I, bilj. 92

³⁹ Zasluga junaka za bogove u borbi sa zlodusima i sl. i nagrada koju za to dobiva stalne su teme staroindijske mitologije, pa se često slabo obrazlažu.

upotrijebiti samo u krajnjoj nuždi. Veliko se zlo može dogoditi ako postupiš protivno tome! Yudhištiro, gledat ćeš to oruže onda kada Arđuna bude njime u boju satirao vaše naprijatelje!

Potom nesta Narada i nebesnici, a Pandave ostadoše u toj šumi da zadovoljno provode svoje dane u Draupadinu društvu. Sada kada je i Arđuna bio s njima, četiri im godine prodoše kao jedna jedina noć. Tako se navrší šest i četiri godine, zajedno deseta godina njihova pustinjačkog života.

Jednoga dana sjede siloviti sin boga Vjetra pred kralja, a za njim posjedaše i Arđuna i junački blizanci. Onda Bhima oslovi Yudhištiru ljubazno i ozbiljno: Živjeli smo, kralju, u šumi a nismo pobili Duryodhanu i njegove pristaše samo da bi se ispunila tvoja riječ i uvećale se tvoje zasluge. Pravedni kralju, u ovim se predjelima osjećamo kao u nebesima i, nastavimo li i dalje u njima obitavati, zaboravit ćemo svoje jade. Zato je vrijeme da siđeš na zemlju.

I tako gospodar Kurua krene na put sa svojom mladom braćom i brahmanima, a Ghatotkaća i njegovi pratioci nošahu ih preko planinskih urvina. Slavni mudrac Lomaša još ih jednom pouči kao što bi otac poučio svoje sinove pa se vesela srca vrati u sveto boravište nebeskih stanovnika.

Napokon dospješe pred prijestolnicu Subahua, kralja Kirata ili Kulinda, a ovaj im, obradovan, izađe u susret. Tamo zatekoše sve svoje vozare s Višokom na čelu, svojega poslužitelja Indrasenu, domoupravitelje i kuhinjsku poslugu. Tada otpustiše Ghatotkaću i njegove pomagače, a uzeše svoja kola i poslugu pa se zaputiše prema velikoj planini u blizini rijeke Yamune.

Jednoga dana Bhima u planinskim pećinama nabasa na zmiju divovske snage koju je morila glad pa stoga bješe nalik na samu smrt. I tu zapade u nevolju. Bjesomučno se otimao iz njezina zagrijala, no sve bješe uzalud.

Kuntin sin Yudhištira u taj čas poče primjećivati zla predskazanja. Desna mu se ruka trzala, a grudi i lijevu nogu spopadoše grčevi. Iza njega kričali su gavranovi: Idi! Idi! — Na to moćnoruki kralj pođe za Bhimom povevši sa sobom svećenika Dhaumyu, a Arđunu ostavi da čuva Draupadi.

Nađe svojega ljubljenog brata omotana kolutima divovskoga zmijina tijela pa upita: Sine Kuntin, kako si se našao u ovoj nevolji.

Bhimasena mu odvrati: Prečasní brate, ovo golemo stvorenje uhvatilo me da mu budem hrana. To je kraljevski mudrac Nahuša koji živi u zmijskome tijelu. — Tada reče Yudhištira: O dugovjeka, pusti mojega srčanog brata, a mi ćemo ti dati neku drugu hranu koja će utoliti tvoju glad! — Zmija mu odvrati: Uzeh sebi za objed ovoga kraljevskog sina koji mi je sam došao pred čeljusti. Ti pođi svojim putom jer, ako ostaneš, bit ćeš moj sutrašnji ručak.

Yudhištira će opet: Zmijo, što želiš saznati ili dobiti da bi te udobrovoljio i koju da ti drugu hranu nabavim da bi pustila mojega brata?

Zmija odgovori: Besporočniče, ja sam bio tvoj praotac, Ayusov sin, peti nasljednik mjesečeve loze,⁴⁰ slavni kralj po imenu Nahuša. Žrtvama i isposništvom, proučavanjem Veda, samoobuzdanošću i neustrašivošću bijah osvojio sva tri svijeta. A kada sam se domogao takva gospodstva, postadoh bahat i ohol. Tisuću brahmana nosilo je moju stolicu, a ja sam ih, opijen sjevlašćem, vrijeđao. Zemaljski gospodaru, mudrac Agastva prokleo me da postanem ovo što sam sada. Ni do dana današnjega nije me napustilo sjećanje na moj prijašnji život. Niti ja želim kakvu drugu hranu, niti ću pustiti tvojega mlađeg brata. Pustit ću ga samo ako danas odgovoriš na moja pitanja.

— Pitaj, zmijo, što te volja! — nato će Yudhištira. Samo ako mogu, odgovorit ću na svako pitanje ne bih li te zadovoljio.

— Zmija onda reče: Po tvom govoru sudim da si vrlo oštrouman. Reci mi tko su brahmani i što o njima treba znati?

— Nato Yudhištira stade besjediti: Prvače među zmijama, mudri ljudi kažu da je brahman onaj u kojemu su istina, milosrđe, pomirljivost, uzorno vladanje, dobrostivost, samilost i savjesnost u obredima koji su dužnost njegova staleža. Treba znati, zmijo, da je upravo takvo i Svevišnje brahman i da u njemu nema ni sreće ni žalosti, a bića koja ga se domognu nisu više robovi patnje. Što ti misliš o tome?

Zmija mu odvrati: Sve se to može naći i u šudre. A nema nijednoga mjesta bez radosti i patnje.

A Yudhištira će na to: Svojstva što ih ima šudra ne mogu se naći u brahmanu i obrnuto. Ali šudra nije šudra samo zato što se kao takav rodio, niti se brahmanom postaje po rođenju. Mudri ljudi rekoše da je brahman onaj u kome se nalaze Brahmanove vrline, a šudra onaj koji tih vrlina nema, makar i bio po porijeklu brahman. Kažeš, zmijo, da nema ničega u čemu nema i patnje i radosti, kao što u sredini između topline i hladnoće nema ni topline ni hladnoće, zašto ne bi postojalo nešto u čemu ovoga obojega, patnje ni radosti, ne bi bilo?

Zmija ga tada zapita: Ako ti prepoznaješ, kralju, brahmana po njegovim svojstvima, onda je besmisleno odjeljivati staleže sve dok se ne pokaže tko je kakav.

—Veleumna i silna zmijo — na to će Yudhištira — teško je u ljudskome društvu odrediti tko kamo pripada jer su se staleži miješali. Tako ja mislim. Čovjek koji nosi u sebi obilježja svih staleža začinje potomstvo sa ženom koja je ista kao on. Ljudima su zajednički: rođenje, govor, spolno općenje i smrt. I mudraci počinju žrtveni obred riječima: "Kojega god da smo staleža, mi slavimo ovu žrtvu! " Zato kažu da karakter odlučuje. Novorođeni se čovjek računa u šudre

⁴⁰ U mjesečevoj lozi po epsko-puranskoj je predaji Somu naslijedio Budha, Budhu Pururavas, ovoga Ayu(s), a njega Nahuša, otac Yayatija čiji su sinovi bili Puru, Yadu, Druhyu, Turvašu i Anu, a to su poznata imena vedskih plemena, v. III, bilj. 31.

sve dok ne bude upućen u Vede. I Manu⁴¹ je objavio da su miješane kaste bolje od neizmješanih ako se nakon obreda očišćenja pokaže da onoga koji im bijaše podvrgnut ne rese vrline dobra ponašanja. Ja mislim da je brahman svatko tko se drži pravila ispravna ponašanja.

Zmija mu onda reče: Ti, Yudhišthiro, doista znaš sve što treba znati. Poslije tvoje besjede ne smijem pojesti tvojega brata. Na to Yudhišthira upita zmiju: Velika je tvoja učenost i zato mi reci što čovjek mora činiti da bi se domogao spasenja?

— Bharato — na to će zmija — vjerujem da onaj tko dijeli milostinju potrebnima, tko govori ljubazno, drži se istine i tko se suzdržava od pozljeđivanja drugih bića, dospijeva u nebesa. Nekiput je jedna od tih vrlina vrednija hvale, a nekiput druga, to sve ovisi i o djelotvornosti svake posebno.

Yudhišthira opet upita: Reci mi, zmijo, kako da se razumije uzlaženje bestjelesnoga bića na nebo, kako se ono koristi osjetilima i uživa neizbrisive plodove svojih djela?

Zmija mu odgovori: Čovjek svojim djelovanjem uzrokuje u koje će od triju stanja ljudskoga postojanja dospjeti: u život ne nebesima, u zemaljski život u ljudskome liku ili pak u tijela nižih životinja. Tko nije lijen, nikoga ne vrijeđa, tko je milosrdan i obdaren ostalim vrlinama, dospijeva na nebesa kada napusti svijet ljudi. Čine li suprotno, ljudi se ponovno rađaju ili kao ljudi ili kao niže životinje. Sine moj, rečeno je i da oni koji se prepuštaju gnjevu i grijehu, pohlepi i pakosti, padaju sa svojega ljudskoga položaja i rađaju se kao niže životinje. Ali i životinjama je određeno da se mogu rađati kao ljudi pa čak i domoći se nebesničkoga položaja.

A Yudhišthira opet upita: Reci mi i pojasni kako taj duh, razdvojen od tijela, spoznaje zvuk, dodir, oblik, miris i okus?

Zmija odgovori: Dugovječniče, ima nešto što se naziva atman, duša. Ona nalazi sklonište u tijelu i u skladu s tim očituje se preko osjetila. Tako biva svjesna onoga što raspoznaje osjetilima. Osjetila, um i razum pomažu duši da opaža i oni se nazivaju karane. Izašavši iz svojega okružja, duša pomoću uma djeluje preko osjetila koja su prijemnici svih opažanja te razaznaje opažanja jedno za drugim. U živih stvorenja um je uzrok svih opažanja i zato se istodobno može opažati samo jedna stvar. Ta se duša nalazi u prostoru između obrva i šalje viši i niži um prema predmetima opažanja.

Yudhišthira će opet: Koja je razlika između uma i razuma? To moraju znati svi koji spoznavaju dušu.

⁴¹ Manu "Čovjek", sin Vivasvantov, praotac je čovječanstva. Po proširenome puranskome mitu 14 Manua, od kojih je Vaivasvata sedmi, praoci su ljudi u 14 manvantara, svjetskih "manuskih razdoblja", koja čine jedan Brahmanov dan ili kalpu (v. I, bilj. 8). Prvome od njih, Manuu Svayam-bhuvi pripisuje se slavna dharaštra (v. I, bilj. 18) koja opisuje dharmu — običaje, dužnosti i vrline — svih staleža hinduskoga društva.

Zmija odgovori: Obmanuta duša postaje podložna razumu. Premda se zna da je razum potčinjen duši, on počinje njome upravljati. Razum trpi djelovanje osjetila, a um je djelatan. To je, sine, razlika među njima.

Potom zmija nastavi: Uspjeh zavrti pamet čak i mudrima i hrabrima. U mojemu pogledu bijahu takve čari da sam oduzimao snagu svakome koga bih pogledao. Jednom je mudrac Agastya bio u zaprezi koja je vukla moju kočiju i ja ga dodirnuh nogom, a on me prokle: Propast neka te snađe da postaneš zmijurina! — Nestade moje slave i, dok sam strmoglavce padao sa svojih prekrasnih kola, vidjeh kako se pro-mećem u zmiju! Preklinjao sam časnoga brahmana da me razriješi kletve, a on mi milostivo kaza: Kada tvoj užasni grijeh oholosti bude izbrisan, vrli će te kralj Yudhištira izbaviti ovoga prokletstva. Bijah zapanjen moćima njegove nepokolebljive trapnje i zato sam te pitao o svojstvima Svevišnjega brahmana i brahmana. Neka tvojega brata Bhimu prati dobra sreća, a ti mi ostaj zdravo i veselo! Ja sada moram natrag na nebo.

Slavni bogougodnik Yudhištira vrati se tako s Bhimom i svećenikom u svoje boravište.⁴²

Vaišampayana kazivaše dalje: Na tome mjestu zateknu ih i vrijeme kiša, doba s kojim prestaju vrućine i kojim se naslađuju sva živa stvorenja. Tada tamni oblaci prekriju sve četiri strane neba pa danju i noću kiši uz grmljavinu. Te stotine i tisuće oblaka u kišno doba nalik su na goleme hramove. Sa zemljina lica nestaje Sunčeva blještavila koje ustupa mjesto čistoj svjetlosti munja. Svakome postane ugodno na zemlji koja obraste travom i radost obuzme mušice i gmizavce. Zemlju obuzme spokojstvo dok je kiše umivaju a poplava prekrije sve njezine neravnine. Nestanu rijeke, drveće i brežuljci. Dok kiša lije po njima, divlji veprovi, jelenovi i svakojake ptice podižu svoj glas koji odjekuje šumskim klancima. I tako, dok su Pandave hodili pustošima i pjeskovitim dubodolinama, prođe i doba kiša.

Nastupi jesen s jatima gusaka i ždralova. To je doba radosti kada se šumske doline prepune travom i riječne se vode razbistre, a nebesa i zvijezde jasno zablistaju. Pandave se radovahu blagotvornoj jeseni i bezbrojnim pticama i životinjama. Noći su bile hladovite i bez prašine, a nebo urešeno oblacima i mirijadama zvijezda i planeta sa sjajnim Mjesecom među njima. Noć pune Lune jesenjskog mjeseca kartike,⁴³ najsvetiju noć, Pandave provedoše na obali rijeke Sarasvati⁴⁴ i ubrzo potom stupiše u šumu Kamyaka. Tamo dođe i veleumni Kršna u želji da vidi najčestitije baštinike Kurua. Pojavi se i svetac Markandeya čije

⁴² Epizoda o Nahuši, adhyaya 175-178, jednostavan je primjer poučnoga umetka u priču kakvima Mahabharata obiluje, osobito na mjestima gdje radnja miruje, a vrijeme protječe. Oni liče na pitalice i razgovore brahmana kakvima su prikraćivali vrijeme i oštrili um, npr. u stankama obreda. Motiv pitalice čudovišta dobro je poznat iz priče o Oidipodu i sphyngi.

⁴³ v. II, bilj. 25

⁴⁴ Sveta rijeka između Panjaba "Petorječje" i Doaba "Dvorječja" Gange i Yamune. Petorječje s rijekama Dršadvati i Sarasvati čini gdjekada u Vedama "sedmorječje". Možda su zbog česta vršenja obreda na obalama Sarasvati "Sokovite" boginju rijeke pjesnici-svećenici stali zazivati i kao boginju rječitosti, mudrosti i nadahnuća, poistovjetivši je s Vači "Riječju".

vlasu bijahu pobijeljele od silna isposništva. Imao je već za sobom mnoga tisućljeća života. Na njemu ne bješe tragova starosti jer je besmrtni i krasi ga mnoge vrline i plemenita duša a po licu mu se ne bi moglo reći da je stariji od četvrt stoljeća. Kada je među njih došao svetac koji je već gledao mnoge tisuće godina kako prolaze, ustadoše pred njim svi brahmani, a i svi ostali i ukazao mu dužne počasti.

Poslije ceremonije dobrodošlice Yudhištira primijeti da veliki svetac rado razgovara pa ga upita: — Ti si starostavan i poznaješ djela bogova i demona, a i slavni svetcu i okrunjeni glava. Vidim da je mene sreća odbacila, a Dhrtaraštovići žive sa zlom, a ipak napreduju u svakome pogledu pa se u meni začeo misao da je čovjek taj koji čini dobro ili zlo i ubire plodove svojih djela, te ne znam kako je Bog djelatan u tome. Kako čovjeka prate plodovi njegovih djela?

Markandeya mu stado besjediti: Tebi je znano sve što treba znati, no ti me pitaš iz pristojnosti. Evo mojega odgovora: Gospod rođenih stvorova najprije je rodio sebe samoga, a onda je za sva utjelovljena bića stvorio tijela koja bijahu čista, bez mrlje i podatna svakome utjecaju vrline. Prapočetni čovjek bijaše odan hvalevrijednim ciljevima života, bijaše istinozborac, neokaljan i podoban bogovima pa su mu se sve želje ispunjavale. Svi su bili poput bogova i mogli su se uspeti i na nebesa ako bi im to pričinjavalo radost. Njihov život, kao i smrt, bili su prepušteni njima samima i malo je bilo onoga što su morali pretrpjeti. Zlobe nije bilo nigdje jer im je u srca bio usađen zakon pravednosti i moć vladanja sobom. Živjeli su po više tisućljeća i rađali na tisuće sinova.

No dođe vrijeme kada su mogli još samo hoditi po zemlji i kada prevlada gnjev i grijeh. Počeše se održavati na životu pomoću laži i prijevare i njima ovlada gramzivost i nerazumnost. Svojim iskrivljenim stazama i bezbožnim djelima stizali su takvi opaki ljudi u pakao i tamo se pekli i svakiput se oni iznova peku i opet iznova tavoro svoje jadno postojanje na ovome prekrasnome svijetu. Želje im se ne ispunjavaju, svoje ciljeve ne postižu i zalud im je sve njihovo znanje. Osjetila im otupe i stalno su zbog nečega zabrinuti. Oni su uzrok patnjama drugih ljudi. Odlikuju se zlim djelima i rađaju se među prostacima. Zlo ih obuzima i bolesti napadaju, a vječito strahuju od drugih. Postaju kratkovjeki i skloni grijehu i ubiru plodove svojih nedjela. A zbog pohlepe postaju i bezbožnici. Sine Kuntin, netko je sretan na ovome svijetu, ali nije i na onome, netko je sretan na onome, ali nije i na ovome. Neki zasluže sreću i na ovome i na onome svijetu, a neki je opet nemaju ni na ovome ni na onome svijetu. Oni koji imaju nebrojeno blago svakoga se dana mogu vidjeti kako blistaju nakićeni. Oni su naklonjeni tjelesnim radostima i uživaju u ovome svijetu, ali ne i na onome. No oni koji se posvete duhovnim vježbama, proučavanju Veda i isposništvu te žrtvuju jedrinu svojih tijela obavljanju svojih dužnosti i potčinjavaju svoje strasti, oni koji ne pozljeđuju živa stvorenja, domognu se sreće u budućem, ali ne i u ovome životu. Oni koji žive pobožno i u vrline i stječu blago, a onda se ožene i

održavaju žrtvene obrede, oni su sretni i na ovome i na onome svijetu. One lude koje niti stječu znanje niti blago isposništva i milosrđa, a ne uživaju u ovozemaljskim zadovoljstvima niti produžuju svoju vrstu, takvi nemaju sreće ni na ovome ni na onome svijetu.

Yudhištira opet ponizno upita slavnoga Markandeyu: —Veliki mudrač, gledao si nebrojena razdoblja kako prolaze i nitko drugi na svijetu nije poživio toliko dugo. Žudim da čujem od tebe o uzrocima događaja.

Markandeya mu odgovori: Da, govorit ću ti o tome pošto se prije toga poklonim pred samostojnim, prapočetnim mužem koji je vječan, napropadljiv i nepojmljiv te koji i ima i nema svojstava. Tigre među ljudima, ovaj Đanarddana u žutim haljinama veliki je pokretač i tvorac svega, duša i uobličitelj i gospodar nad svime. Njegovo znanje veće je od znanja svih bogova zajedno.

— Izvršniče među ljudima, pošto svijet bude razoren, sve se te prekrasne tvorevine opet vraćaju u život. Kaže se da Krtayuga traje četiri tisuće godina, a njezin osvit i večer traju po četiri stotine godina. Tretayuga traje tri tisuće godina, a njezino jutro i večer po tri stotine. Dvaparayuga traje dvije tisuće godina a njezino jutro i večer traju po dvjesto godina. Iduća yuga naziva se kali i rečeno je da traje tisuću godina, a njeno jutro i večer traju po stotinu godina. Cijeli taj krug traje dvanaest tisuća godina. Tisuću takvih krugova čine jedan Brahmanov dan.⁴⁵ Kada se cio svemir povuče i sakrije u svojega tvorca, svoj dom, nestajanje svih bića i stvari učeni nazivaju sveopćim rasulom.

Prvače Bharata, pri kraju zadnjega spomenutoga razdoblja, kada više ne ostaje mnogo da se završi krug, brahmani se bave poslovima šudra, a šudre zgrću blago. Kšatrije se bave duhovnim podvizima, a brahmani zanemaruju Vede i žrtve, svoje palice i jelenske kože a apetit im postaje neizbirljiv. U to vrijeme sinovi brahmana zaboravljaju na molitve i razmišljanja i time se počinju baviti šudre. Čini se da je svijet postao naopak, a to su sjenke koje nagovještavaju sveopću propast. Gospodaru ljudi, mnogi kraljevi Mlećča⁴⁶ tada staju vladati svijetom. Ti grješni vladari skloni lažljivoj govoru vladaju svojim podanicima po zakonima koji su lažni. I Andhre, Šake, Pulinde, Yavane, Kambođe i Abhire⁴⁷ postaju junaci i ovladavaju zemljom. Tako izgleda, Bharato, predevčerije kaliyuge. Ljudi postaju kratkovjeki, nećaki i plašljivi, malih moći i kržljavih tijela a njihove riječi rijetko zборе istinu. Šudre oslovljavaju brahmane "hej, ti! ", a brahmani šudre "poštovani gospodine!"

— U to vrijeme, kralju, majke rađaju mnogobrojnu djecu, ali su ona kržljava, neodgojena i lošeg držanja. A one se koriste svojim ustima kao spolovilom. U ta vremena glad pustoši ljudske naseobine, a putovi vrve ženama na zlu glasu. Žene su neprijatelji svojim gospodarima i u njima više nema ni

⁴⁵ O yugama i kalpama v. I, bilj. 8; I, bilj. 37 i III, bilj. 41

⁴⁶ v. II, bilj. 28

⁴⁷ Imena raznih naroda ili etničkih zajednica. Šake su izvorno Skiti, a Yavane Jonjani, tj. Grci.

trunke skromnosti. Kada dođe to vrijeme, krave daju malo mlijeka, a drveće pritišću jata gavranova i na njima ima malo cvijeta i ploda. Stalež ponovno rođenih ukaljan je ubojstvima brahmana i prima poklone od vladara kojima je laž na usnama. Opsjednuti zavišću i neznanjem, oni stavljaju na sebe vanjske znakove vjere i odlaze skupljati milostinju ugrožavajući time cijeli zemaljski narod. U strahu od tereta daća obiteljski ljudi postaju varalice, a neočešljani brahmani pod krinkom isposnika zgrću gomile blaga trgovinom. U takvim vremenima, kralju, ljudi vode naopak život i odaju se opojnim pićima, a spremni su okaljati i ložnicu svojega učitelja. Njihove su želje samo od ovoga svijeta i grabe se za užicima mesa i krvi. Zemaljski velmože koje vodi vrlina nisu u takvim vremenima duga vijeka i na zemlji se doista teško može naći vrlina. Trgovci i prodavači podlaci su koji prodaju svoju robu po lažnim mjerama, i to u golemim količinama, a oni koji ljube vrlinu ne mogu uspjeti dok grješnici žive u blagostanju. Oni koji teže k vrlini žive kratko i u bijedi, a grješnici su dugovjeki i okružuje ih obilje. Kada dođe to vrijeme, ljudi čine grijehe čak i na javnim mjestima, usred gradova i gradića, a ostvarenju svojih želja uvijek teže na pogrešan način. Kada se domognu i neznatna djelića sreće, opije ih oholost bogataša. Mnogi se u tim vremenima usude pljačkati blago koje im je dano na povjerenje i kažu: Ništa mi nije povjereno! — Djevojčice od sedam ili osam godina ostaju bremenite, a dječaci od deset ili jedanaest postaju očevi, a već sa šesnaest onemoćaju i venu i brzo im dolazi kraj. Kada ljudi postanu kratkovjeki, mnogi mladić djeluje kao da je čovjek u zrelim godinama i sva mladarija djeluje ostarjela. Žene se predaju rasmusu životu i lošim navikama pa ostavljaju i najbolje muževe upuštajući se u odnose sa slugama, pa čak i sa životinjama. Čak i žene najglasovitijih junaka traže drugoga pored živih muževa.

— Zemaljski gospodaru, zbog slabe životne sile na tisuće ljudi tada počinje umirati od gladi. A tada se, gospodine, pojavi na nebu sedam sjajnih sunaca i popiju sve Zemljine vode, rijeke i mora. Sve što je od drveta i trave, pa i ono stoje vlažno, osuši se, sagori i pretvori u pepeo. Tada se, Bharato, stane širiti oganj zvan razoritelj a vjetar ga goni preko zemlje koju je sedam sunaca već spržilo u pepeo. Prodrijevši kroza zemlju, ta se vatra pojavi i u donjim predjelima i srca se bogova ispune užasom. Oganj za tren oka proguta i podzemlje i sve na površini zemlje i sav ovaj široki svijet koji se prostire na stotine i tisuće vodana. Potom oganj, gospod svih stvorenja, proguta i svekolik svemir sa svim bogovima, asurama, gandharvama, yakšama, zmijama i rakšasama, a u nebesa se dignu goleme gomile oblaka nalik na krda slonova, iskićena vijencima munja. To je nezaboravan prizor. Neki su oblaci boje plavoga lopoča, neki boje vodenoga ljiljana, neki su kao lopočeva vlakna, a neki opet kao gavranovo jaje. Neki su oblaci uskovitlani, a neki grimizno crveni. Strahotni su, gospodaru, oblaci koji se tada gomilaju i jezovito tutnje ovjenčani munjama. Te goleme mase vodene pare ubrzo prekriju cijelo nebo i onda se, kralju, staju iz njih izljevati vode koje

potope cijelu zemlju i sve planine, provalije i šume i po zapovijesti Svevišnjega ugase onaj zlokobni i užasni oganj. Po njegovoj volji ti pljuskovci zalijejavu Zemlju dvanaest godina a onda, Bharato, more preplavi kopna, planine se razdrobe na komade a Zemlja potone pred nadolazećom plimom.

Onda se oblaci, pokrenuti silinom vjetra, počnu razilaziti i nestanu. Tada Prauzrok svega, samostojni Gospod koji obitava na lopoču, popije te strahotne vjetrove i zaspi.⁴⁸

— A kada svijet postane neprekidno vodeno prostranstvo i kada propadnu i pokretna i nepokretna stvorenja i kada više ne bude ni bogova ni asura ni yakša ni rakšasa, kada više ne bude ni čovjeka, a nestanu i životinje i drveće, kada više ni samo nebo ne postoji, jedini ja, zemaljski gospodar, lutam užasnut i tužan. Srce mi se ispuni jadom dok bludim nad ovim strašnim vodama ne videći nijednoga stvora i nemajući počinka ni odmora. Tako se jednom lutajući kroz takav potop umorih, ali ne bijaše mjesta na kojemu bih mogao počiniti. Nakon nekoga vremena ugledah na tome vodenom prostranstvu pregolemo drvo banyana⁴⁹ koje se nadaleko razastiralo. A na debeloj banyanovoj grani opazih školjku i na njoj nebesku postelju, a na postelji dječaka s licem ljupkim poput lopoča ili punoga mjeseca i s očima krupnim kao lopočeve latice u punome cvatu. Premda sam znao i prošlost i budućnost, to ne mogoh dotada spoznati ni u najdubljem razmišljanju.

— Tada blistavi lopočooki dječak na kojemu bješe znamenje Šrivatsa⁵⁰ reče milim glasom: Gospodine, znam da si klonuo i da ti treba počinka. Markandeyo od roda Bhrgua, ovdje možeš otpočiniti koliko te volja. Ovo je utočište koje sam tebi namijenio. Ti si mi vrlo drag, zato uđi u moje tijelo! — Te dječakove riječi ispuniše me posvemašnjim prezirom prema momemu dugomu životu i mojoj muževnosti. U taj čas dječak nenadano otvori usta i, valjda mi sudbina bješe takva, ja se nađoh u njegovim ustima nemoćan da se pomaknem. Ušao sam, kralju, u dječakovu utrobu i tamo ugledah Zemlju prepunu gradova i kraljevina. Lutajući njegovom nutrinom, vidjeh i Gangu, a uz nju i sve ostale rijeke i more koje je dom morskim psima, riznica biserja i veličanstveno utočište voda. Vidjeh unutra nebo, sjajni Mjesec i žarko Sunce, gledah Zemlju iskićenu gajevima i šumama. Vidjeh tamo i brahmane kako obavljaju svoje obrede, i kšatrije kako se brinu o dobrobiti svih staleža, i vaišye kako se bave ratarstvom, i šudre kako predano služe dvaput rođene. Živio sam, gospodine, u njegovu tijelu mnogo stoljeća održavajući život voćem i korijenjem i hodeći uzduž i poprijeko svijetom koji bijaše u njemu, a ne mogoh nikako naići na granice njegova tijela i ne mogah izmjeriti ma koliko se trudio i naprezao svoj um. Onda mišlju i djelom potražih zaštitu toga darežljivoga vrhovnoga božanstva i iskazah svoje divljenje njegovoj

⁴⁸ Tako počinje noć ili san Brahmana.

⁴⁹ v. III, bilj. 1

⁵⁰ Šrivatsa je znamenje na grudima Višnua ili Krišne u obliku kovčice, a ime mu znači "tele ili mladunče Ljepote, Sjaja ili boginje Šri".

svemoći, a kada to učinih, Plemeniti me daškom vjetra vrati natrag kroza svoja usta. Blistavi dječak u žutim haljinama i sa znamenjem Šrivatse zadovoljno mi se obrati: Markandeyo, ponajbolji od svih mudraca, neko si vrijeme obitavao u mojemu tijelu i mora da si umoran. Ipak ću ti govoriti.

I istoga trena čim on to kaza, ja kao da dobih nove oči i onda razumjeh da sam oslobođen od svih opsjena ovoga svijeta. Poklonih se pred njim i sklopljenih mu se ruku obratih: — Želja mi je da spoznam tebe, o božanske biće, i da razumijem tvoje čudesne privide. Potiče me želja za znanjem, a to za brahmana nije sramota. Želim to saznati od tebe.

— Božanstvo na to prozbori: O brahmane, ja sam vode nazvao naras. Budući da su vode uvijek moj put, nayana, ja se zovem Narayana.⁵¹ Ja sam Narayana, izvorište svega, vječni i nepromjenljivi. Ja sam stvoritelj svih stvari i njihov uništitelj. Ja sam svi bogovi i svaki posebno. Ja sam Oganj zvan razoritelj i Vjetar s istim imenom i Sunce koje to ime nosi i plamen koji tako nazivaju. Upravljaajući se po mojim zapovijestima, čovjek luta prostorom mogega tijela a ja upravljam njegovim osjetilima. Kada se pakosne i užasne daitye i rakšase, koje čak ni bogovi ne mogu ubiti, rode na Zemlji, ja se onda rađam u obitelji čestitih ljudi i, uzevši tako na sebe ljudsko obličje, istrjebljujem ih da bih opet uspostavio mir na zemlji. Brahman, gospodar svih stvorenja, polovica je mogega tijela. Dok ja, duša svijeta, spavam u toku vremena koje se mjeri tisućama yuga, sva stvorenja potonu u san i nesvjesnost, sve dok se Brahman ne probudi, a sve to vrijeme, o blagoslovljeni, ti možeš provesti ovdje, sretan i zadovoljan. A kada se Praotac probudi, ja ću opet stvoriti utjelovljena bića i nebesa, i Zemlju i zrak i vodu, a i sve pokretno i nepokretno na zemljinu šaru. I rekavši to, čudesno božanstvo nesta, sine, a ja vidjeh kako nastaju divotna i raznolika stvorenja. Kralju, prvi među Bharatama, bio sam svjedok svima tim čudima na svršetku yuge, a božanstvo s očima krupnim kao lopočove latice, ono koje sam gledao u drevnim vremenima, to je ovaj tigar među ljudima, ovaj Đanarddana koji tebi posta rod!

Kada Markandeya završi svoje kazivanje, Yudhištira reče: Prvače među govornicima, muči me znatiželja što će se dogoditi u kaliyugi. I kako će opet otpočeti krtayuga?

Na to prvak među mudracima nastavi besjediti: Slušaj, predvodniče Bharata, povijest o budućemu svijetu dok bude trajalo grješno razdoblje. Znaj da se oštroumlje, moć, tjelesna snaga i životni vijek ljudi smanjuju sa svakom idućom yugom. Istina nestaje i zato je ljudski vijek kraći, a ljudi koji kratko žive ne mogu steći mnogo znanja. Najpoželjnije haljine bit će satkane od lana, a za najbolje žito vrijedit će kodrava.⁵² U tim vremenima gledat će ljudi na ženu kao na jedinoga

⁵¹ Prilično nesigurna etimologija. Najlakše bi bilo izvoditi ime Narayane iz imena Nare "Čovjeka, Muža" s kojim se združuje, pa bi značilo "Potomak ili Sin Čovječji", v. I, bilj. 44

⁵² Kodrava je *Paspalum scrobiculatum* što je služilo za hranu siromasima.

svojega prijatelja. Održavat će život ribom, mlijekom, peradi i ovcama jer će se goveda istrijebiti. Ljudi će postati jedan drugom zlotvori i posezat će za tuđim životom, a narod će postati bezbožan i kradljiv. Kopat će lopatama čak i riječne obale i tamo će sijati žito, ali će se u tim vremenima i to pokazati nedostatnim. Sinovi će dizati ruku na očeve, a očevi na sinove i toga se neće stidjeti. Događat će se to često jer će se ljudi tako pokušavati osloboditi tjeskobe i straha pa će čak i slavu tako stjecati. Pljačkat će imovinu bespomoćnih i onih koji nemaju prijatelja, pa čak i udovica. Slabašnih moći i snage, nezalice i lakomi, ljudi će radosno primati poklone čak i od zlikovaca trpeći riječi prezira. Sine Kuntin, zemaljski će kraljevi prigrliti grijeh i neznanje, a hvalit će se svojom mudrošću. Jedan će drugome o glavi raditi. Na zemlji će prije kraja toga razdoblja kšatrije postati kao trnje: pohlepni, oholi i gonjeni svojom ispraznošću, nalazit će zadovoljstvo u kažnjavanju umjesto u zaštiti svojega naroda. I nitko neće prositi djevojku niti će je tko udavati jer će djevojke same sebi tražiti muža. Kada dođe kraj yuge, lijeva će ruka varati desnu, a desna lijevu. Lažni će mudraci prekrajati istinu. Starci će obmanjivati nerazumnost mladosti, a mladost će podvaljivati podjetinjeloj starosti. Pla-šljivci će se računati u junake, a junaci će biti potišteni poput kukavica. Prije kraja yuge ljudi će prestati vjerovati jedan drugome, a svijet će biti prepun gramzljivosti i ludosti. Svi će jesti samo jednu vrstu hrane. Svi će pripadati jednom jedinome staležu i među njima više neće biti nikakve razlike. U tim vremenima ljudi će tragati za zemljama u kojima su glavna hrana pšenica i ječam. Muškarci i žene ponašat će se sasvim slobodno i neće trpjeti jedno drugo. Nitko neće slušati što mu drugi govore i nitko nikoga neće priznavati za učitelja. Imovina ljudi neće se povećavati. Narod će stavljati na sebe znamenja vjere, ali neće vjerovati. Ljubomora i pakost ispunit će svijet i nitko u tim vremenima neće biti darežljiv ni prema kome. Kada se približi kraj yuge, ljudi će postati okrutni i zlo će govoriti jedan o drugome. Bez grižnje savjesti uništavat će drveće i perivoje. Spopast će ih strah za goli opstanak, a kada počnu ubijati jedan drugoga i postanu opaki i nasilni i bezobzirni prema životinjskome svijetu, yuga će se dovršiti.

— Odbacivši bogove, ljudi će odavati počast kostima i drugim ostacima pohranjenim u bedemima. Postat će naprasiti i lišeni vrline, mesožderi i skloni opojnim pićima. Kada se, kralju, cvijeće bude rađalo iz cvijeća, a voće iz voća, onda će doći kraj yuge. Među ljudima će nestati sve razlike u pogledu ponašanja, a kada im neplaćeni rad i dužnosti dojade, počet će bježati u šumska skloništa i živjet će od voća i korijenja. Učenici će prezirati pouke svojih učitelja, čak će ih i vrijeđati. Prijatelji i rodbina činit će ljudima usluge, ali samo radi koristi koju mogu izvući. Osiromašene učitelje ljudi će omalovažavati. Na kraju yuge, kralju, Rahu⁵³ će progutati Sunce kad tome nije vrijeme i na sve će strane sinuti vatre.

⁵³ v. I, bilj. 34

Ljudi će napuštati zemlje i krajeve, gradove i gradiće u kojima su dotada živjeli i stalno će tražiti nove.

A kada minu ta strašna vremena, početak će opet novo stvaranje i pojaviti će se opet ljudi i bit će razvrstani u četiri staleža, počevši od brahmana. Kada Sunce, Mjesec i Brhaspati budu ušli u isti znak sa zvijezdom Pušya,⁵⁴ opet će početi razdoblje krta. Vrijeme će odrediti da se rodi brahman po imenu Kalkin. On će štovati Višnu i imati će silnu snagu, um i odvažnost. Roditi će se u gradu zvanom Šambhala⁵⁵ u blagoslovljenoj porodici brahmana. Vratiti će mir ovome svijetu prepunom stvorenja naopakih sklonosti. Taj će sjajni brahman velike pameti sve uništiti kada se pojavi. On će biti Uništitelj svega i uspostaviti će novu yugu. On će, praćen brahmanima, i istrijebiti sve mlečće bez obzira na to kamo se posakrivala ta niska i nedostojna stvorenja.⁵⁶

Dok su oni tako vodili rasprave u šumi, u Hastinapuri je jednoga dana Šakuni uhvatio priliku pa, uz Karninu pomoć, stao nagovarati kralja Duryodhanu: Ti si, kralju, vlastitom neustrašivošću poslao junačke Pandave u izgnanstvo. Sada ti vladaš zemljom poput Indre koji vlada na nebesima i nemaš više ni jednoga suparnika. Duryodhano, hajdemo u pohode Pandavama koji sada žive lišeni svojega sjaja. Saznali smo da su sada ne obalama jezera u Dvaitavani s brojnom pratnjom brahmana. Divljina im je dom. Što može nadmašiti sreću koju osjećaš dok gledaš svojega neprijatelja kako se muči u neimaštini, a ti živiš u blagostanju? Tigre među ljudima, prizor nesreće tvjega dušmanina veća je naslada od svojega osvojenog blaga, zasluge svih žrtava, pa čak i od vlasti nad kraljevinom.

To bi po volji Duryodhani, ali se odmah potom sneveseli. — Karno — odvrati on — to što mi reče meni je stalno na umu, ali mi Dhrtaraštra neće dopustiti da odem onamo gdje žive Pandave. Za tim vitezovima kralj još uvijek tuguje i misli da su sada moćniji no što su ikada bili zato što žive kao isposnici. Zato smislite neku zgodnu varku.

Sutradan, čim svanu, dođe Karna kralju pa mu smješkajući se ovako kaza: Slušaj, kralju, nacrt koji sam smislio: Naša

su stada u šumama Dvaitavane. Očekuje se da ih ti pregledaš i nitko nam to ne može zamjeriti. Nema ničega neobičnog u tome što idemo pregledati svoja stada. Ako to tako predstaviš kralju, on će ti dati svoj pristanak.

S time se suglasi i Šakuni pa sva trojica prasnuse u smijeh i pružiše ruke jedan drugome. Onda složno krenuše vidjeti starješinu Kurua i svi stadoše pred

⁵⁴ Brhaspati je Jupiter, a Pušya obuhvaća tri zvijezde, među kojima je i zvijezda d u zvijezdu Raka. Uštap se nalazio u konjunkciji s Pušjom oko siječnja. Ako se u konjunkciji mora naći Sunce, radit će se o mlađaku oko srpnja, i to onda kada se u konjunkciji s njime nađe i Jupiter.

⁵⁵ Šambhala je negdje između Rathapre i Gange. Nekada se poistovjećuje sa Sambhalom u Moradabadu.

⁵⁶ Kalkin se u epsko-puranskoj predaji obično smatra desetim utjelovljenjem, avатарom, Višnuovim na Zemlji, a u ortodoksnome višnuističkom hinduizmu očekuje se kao Mesija. Izvor predodžbama o Mesiji i o Kalkinu mogao bi biti u iranskoj zoroastrovskoj predodžbi o spasitelju Saošyantu.

kralja i raspitaše se za njegovo zdravlje i boljitak. Kada im on uzvрати, stade čuvar stada po imenu Samanga govoriti kralju o govedima, i to onako kako ga oni bijahu naputili. Onda Radhin sin i Šakuni rekoše: Sada su naša goveda, kralju, na prekrasnu mjestu, a vrijeme je da se telad žigoše. Lijepo je vrijeme za lov pa te molimo da svojemu sinu Duryodhani odobriš da pođe i obavi oba ta posla.

Dhrtaraštra na to odgovori: Dobro je, dijete moje, da se i lov i pregled stoke obave o jednome trošku, a ni pastirima se ne može uvijek vjerovati. Ali saznasmo da su tigrovi Pandave baš u tome kraju i zato nije poželjno da idete tamo. Pobjeđeni su prevarom na kocki i sada žive u dubokoj šumi pateći u jadu i siromaštvu. Vi ćete ih, sigurno, vrijeđati jer ste oholi i budalasti. Može ih čak i neki vaš vojnik uvrijediti.

Tada će Šakuni: Najstariji Panduov sin poznaje čudoredna pravila, a on se sred saborne dvorane zakleo da će dvanaest godina živjeti u šumi. Mi ni ne namjeravamo vidjeti se s Panduovim sinovima niti ćemo ići na mjesto gdje oni borave, tako da se, što se nas tiče, ne može dogoditi ništa loše.

Onda im Dhrtaraštra dade svoj pristanak, premda preko volje, da Duryodhana i njegovi pratioci mogu otići onamo. Tako oni krenuše s velikom vojskom na jezero u Dvaitavani i podigoše tabor na oko četiri milje od jezera. Duryodhana odmah naredi svojim slugama da tu podignu udobne šatore, a on se sa svojim pratiocima dade na brojanje goveda i žigosanje teladi.

A kada odabrani vojnici Dhrtaraštrina sina dospješe u područje oko jezera i htjedoše ući u šumu, izadoše pred njih nekakve gandharve i ne dadoše im da idu dalje. Vojnici se vratiše kralju Duryodhani i, kada on sazna da je kralj gandharva zatvorio prilaz jezeru, poslao tamo probrane vojnike da ih otjeraju. Gandharve se nasmijaše na njihove prijatnje pa rekoše: Vaš zli kralj Duryodhana mora da je skrenuo pameću kada nama, nebeskim stanovnicima, naređuje kao da smo njegove sluge!

Kada mu vojnici to rekoše, Duryodhana se rasrdi pa reče svojim vojnicima: Kaznite te prijestupnike pa makar pred njima išao i sam Indra! — Vojnici Kurua uđoše onda u šumu ne obazirući se na gandharve, a kada ovi vidješe da ih ne mogu zaustaviti riječima, odoše svojemu gospodaru Čitraseni i sve mu ispričaše.

On se tada naljuti i naredi im da kazne uljeze za taj bezobrazluk. Kada gandharve jurnuše na Duryodhaninu vojsku s oružjem u rukama, ona se razbježa okrenuvši leđa neprijatelju a samo hrabri Radhin sin ne uzmače. Svekolika vojska gandharva navalila na njega, ali on je dočeka svojim strijelama. Tada i kralj Duryodhana, Šakuni i Duššasana, a za njima i ostali Dhrtaraštrini sinovi okrenuše svoja kola kojima kotači tutnjahu kao glava Garude,⁵⁷ pa krenuše u juriš. Doista, svatko od njih tukao se nemilice iako bijahu ranjavi i izubijani. Tada sve gandharve jurnuše još jednom na Karnu. Bijaše ih na stotine i na tisuće pa

⁵⁷ v. I, bilj. 100

raskomadaše njegova kola. Karna pak iskoči s mačem i štitom u rukama i prijeđe na Vikarnina kola pa potjera konje ne bi li spasio glavu.

Duryodhana je gledao svoju vojsku kako bježi pred gandharvama, ali sam ne htjede uzmaknuti, već strijelama zasu neprijatelja koji je jurnuo na njega. No ubrzo ostade bez kola, a kada je pao na zemlju, moćnoruki Ćitrasena napade na njega i uhvati ga, a Duryodhani se toga trena učini kao da će ispustiti dušu. Kada kralj pade u ropstvo, gandharve opkoliše i pohvataše i drugu njegovu braću, a i sve gospe iz kraljevskoga doma padoše u ropstvo. Odbjegli vojnici dođoše Pandavama i staviše se pod njihovu zaštitu, zatraživši od Yudhištire pomoć. Na to Bhima ovako odvrati Duryodhaninim slugama: Eto što proizlazi iz naopakih savjeta kralja koji voli nepoštenu kocku. Čini se da, nasreću, na svijetu ima još onih koji nam žele dobro i koji, eto, uzeše na svoja pleća naš teret dok mi ovdje sjedimo besposleni!

Ali Yudhištira odvrati: Nije sada vrijeme za grube riječi! Kako možeš tako govoriti o Kuruima koji su sada u strahu i nevolji i traže od nas pomoć? Među rođacima se događaju svađe i nesuglasice, ali čast porodice ne smije zbog toga trpjeti. Pokušajte, Bharate, s mirom osloboditi Duryodhanu, a ako se kralj gandharva ne da privoljeti mirnim načinom, vi im se lagano suprotstavite. Ako ni onda ne popusti, udrite kako znate i umijete i na svaki način oslobodite Kurue!

Na te Yudhištirine riječi ozariše se lica Pandava i oni s Bhimom na čelu stadoše navlačiti na sebe neprobojne oklope išarane zlatom i oružati se nebeskim oružjem svake vrste. Tigroliki vitezovi onda se popeše na svoja dobro opremljena kola i potjeraše žustre zaprege ne gubeći trena.

Kada Arđuna uvidje da se budalasti vojnici kralja gandharva ne daju urazumiti, on pomirljivim glasom oslovi nebeske lualice: Oslobodite mojega brata kralja Duryodhanu! — Gandharve se samo nasmijaše pa odvratiše: — Samo je jedan na ovome svijetu čije naredbe mi slušamo. Živeći pod njegovom vlašću, mi provodimo naše dane slobodni od svakojaka zla i ne priznajemo nikakve druge zapovijesti osim onih koje primamo od našega nebesničkoga kralja!

Tada se Pandave počnu tući s njima. Ta bitka između četvorice junaka, četvorice Pandava, na jednoj i tisuća gandharva na drugoj strani bijaše neviđen prizor. Arđuna svojim oružjem Agneya posla u smrt tisuće gandharva. Moćni Bhima, prvi među jakima i strijelac na glasu, pobi ih na stotine, a ni blizanci nisu zaostajali za njime. Potučeni nebeskim oružjem silnih bojovnika, nebeski se stanovnici podigoše u nebo ponijevši sa sobom Dhrtaraštrine sinove, ali ih Dhanandaya opazi i sa svih strana zasu pljuskovima strijela. Noge, ruke i glave padahu iz visina kao kiše kamenja. Neprijatelja obuze užas, a kada to vidje Ćitrasena, jurnu sam na Arđunu s topuzom u ruci. Dok je iz visine jurišao na Arđunu, ovaj mu svojim strijelama na sedam komada polomi topuz sav od željeza. Onda junačni Arđuna svojim nebeskim oružjem dočeka sve nebesko oružje kojim su ga obasule gandharve, a kada njihov zapovjednik vidje da mu

svojim oružjem ne može nauditi, pokaza se svojemu dragom prijatelju Arđuni i reče: Pogledaj, onaj protiv kojega se boriš tvoj je prijatelj!

Kada je spazio svojega prijatelja Ćitrasenu koji bijaše izmoren bojem, snažni Arđuna natrag pozva oružje koje upravo bijaše odapeo, a njegova braća zauzdaše brze konje i ostaviše ubojite lukove i strijele.

Ispozdravljaše se, a onda veliki strijelac Arđuna upita kralja gandharva smiješeći se: Moćni junače, poradi čega kažnjavaš Kurue? Zašto si Duryodhanu i njegove gospe učinio svojim sužnjima?

Ćitrasena mu odgovori: Bila mi je poznata, Arđuno, prava namjera zlodušnoga Duryodhane i pokvarenoga Karne. Znali su da vi i slavna Draupadi živite u ovoj šumi podnoseći nezasluženu patnju. Došli su da se naslađuju vašim mukama.

Potom svi oni odoše pravednome kralju Yudhištiri pa ga izvijestiše o svemu. Ađatašatru ih saslušao, a onda oslobodi sve Kurue, a gandharvama izrazi svoju zahvalnost i reče im: Sreća naša da vi, koji ste obdareni tolikom silom, niste pobili opake Dhrtaraštrine sinove i njihove naopake savjetnike i rođake. To je za mene veliko dobročinstvo.

U taj čas stiže i gospod Indra i daždom božanskoga soka besmrtnosti vrati u život sve gandharve koji izgiboše u boju s Kuruima. Yudhištira zatim oslovi oslobođenoga Duryodhanu koji je stajao među svojom braćom: Ne čini, dijete, više takve nepromišljenosti jer se nagao čovjek nikada ne domogne sreće. Kraljeviću Kurua, neka ste blagoslovljeni i ti i tvoja braća i vratite se u miru svojemu dvoru!

Uz dopuštenje pravednoga kralja Yudhištire Suyodhana se, oborene glave, ojađen i posramljen lagano zaputi kući. Na putu ga stiže Karna. Stade pred kralja Duryodhanu i reče: Sreća je da si još na životu, Gandharin sine! Sreća je što se opet vidimo i što si pobijedio gandharve koje mijenjaju oblik! Bježao sam pred tvojim očima jer nisam mogao okupiti razbijenu vojsku. Osim tebe, Bharato, nema na svijetu toga koji bi mogao učiniti junačko djelo što si ga ti danas učinio sa svojom braćom.

Glasom koji je potresao plač kralj Duryodhana mu odgovori: Radhin sine, ti i ne znaš što se dogodilo! Zato i ne slušam što mi zboriš. — I ispriča mu u tančine sve kako je bilo pa onda uzviknu:

Ja, dok su gandharve pred njima razotkrivale naš tajni dogovor, od sramote poželjeh da se zemlja toga trena poda mnom otvori i da nestanem s toga mjesta! Oni koje sam uvijek progonio i kojima sam bio zlotvor oslobodiše me iz zatočeništva i ja im, bijednik, sada još i život dugujem! Da sam poginuo u okršaju s gandharvama, moja bi se slava razglasila širom zemlje, a ja bih se domogao vječnoga blaženstva u Indrinu carstvu. Kada obijesni ljudi dođu do napretka, znanja i bogatstva, malokada to dugo traje, a ja sam baš takav, pun taštine. Ludost

me navede na ovo nedjelo i zato me snašla ova sramota. Riješit ću se gladovanjem ovoga života jer ga takva ne mogu podnijeti!

Karna će nato: Pozovi u pomoć strpljivost, kralju, i nemoj svojim činom uveseljavati srca dušmana! Pandave su izvršili samo svoju dužnost. Stanovnici kraljevih posjeda dužni su uvijek raditi ono što je dobro za kralja. Odlučiš li umrijeti gladovanjem, samo će ti se smijati drugi kraljevi.

Strahotne daitye i danave, koji obitavaju u prostorima podzemlja poslije poraza što su im ga u drevnim vremenima nanijeli bogovi, saznaše za Duryodhaninu namjeru pa smjesta započeše vatreni žrtveni obred kojim će Duryodhanu prizvati k sebi. Kada ga danave napokon ugledaše kako stoji pred njima, oni ga obasuaše laskanjem očiju iskolačenih od ushićenja.

Tada mu rekoše: Uzvišeni kralju, vratit će ti se tvoja ustrajnost kada saznaš da je porijeklo tvojega duha i tvojega tijela nebesničko. Mi smo u drevnim danima dobili tebe od Šive poslije stroga isposništva. Gornja polovica tvojega tijela u potpunosti se sastoji od dijamanata i stoga je nepovrediva bilo kakvim oružjem. Donju je polovicu od cvijeća načinila sama Boginja, Šivina družica, da svojom naočitošću osvajaš ženska srca. Budući da su te oni sazdali, tvoje je porijeklo nebesničko, a ne čovječansko. Ti nemaš od čega strahovati jer su se mnogi junački danave rodili na zemlji kako bi tebi bili od pomoći. Drugi će asure opsjesti Bhišmu, Dronu, Karnu i sve ostale, pa će ti junaci zaboraviti svu svoju dobrotu i borit će se protiv tvojih dušmana. Doista, kada danave uđu u njihova srca, ona će otvrdnuti, a oni će odbaciti daleko od sebe svaku ljubav, borit će se sa svakim tko im stane na put i neće štedjeti ni sinove, ni braću, ni očeve, a ni prijatelje. Neće štedjeti ni svoje učenike, a ni svoju rodbinu, pa čak ni djecu ni starce. Slavni će ratnici ubiti junačkoga Arđunu. Zato ne tuguj, kralju. Ti ćeš upravljati svekolikom zemljom i nećeš imati takmaca.

Tako danave obodriše nepobjedivog kao da im je rođeni sin, a onda mu dopustiše da se vrati rekavši mu: Idi i pobijedi! — Duryodhani se sve to učinilo kao san, a onda pomisli u sebi: Ja ću u boju pobijediti Pandave! — Ubrzo se zatim baštinci Kurua vratiše u svoj grad.

Potom veliki strijelac Karna podiže vojnu na lijepi grad kralja Drupade i poslije krvava okršaja on ga pokori i natjera kralja Drupadu da plaća danak u zlatu, srebru i dragome kamenju. Zatim nastavi dalje vojevati i ubrzo potčini cijeli svijet pa se kao pobjednik vrati u Hastinapura. Glavar ljudi, Dhrtaraštrin sin, izađe pred velikoga ratnika sa svojim očevima, braćom, prijateljima i ukaza sve počasti pobjednika Karni.⁵⁸

Za to vrijeme su Panduovi sinovi i njihova supruga živjeli skromno hraneći se voćem i održavajući teške zavjete. Jednom je neki jelen tumarao tuda i dogodi se da se svojim rogovima zaplete u štapove za paljenje vatre i stapalo za metanje

⁵⁸ To je pomalo nespretan umetak bez dostatne rukopisne potvrde, ali želi podsjetiti na to da su i na strani Kaurava junaci.

masla koji pripadahu nekome brahmanu isposniku. Snažni brzonogi jelen brzo otrča odatle noseći u svojim rogovima brahmanovu imovinu. Brahman se vrlo zabrinuo kako će bez svoje vatre obaviti žrtveni obred i ode pravo Pandavama. Ne gubeći ni časka, on priđe Yudhištiri i požali mu se, a Kuntin sin uze svoj luk i krenu u potjeru u pratnji svoje braće.

Ma koliko su se trudili da prate jelena i ubiju ga, to im ne pođe za rukom jer on najednom posta nevidljiv. Kada su ga izgubili iz vida, Panduovi sinovi posjedaše gladni i žedni pod neko golemo drvo banyana koje je davalo debelu sjenku. Onda Nakula oslovi najstarijega brata: U našem rodu vrlina se nikada nije pogazila niti se blago rasipalo iz objesti. Nikome još dosada nismo odbili molbu. Zašto nam se sada ovo dogodilo?

Yudhištira mu odgovori: Nevoljama nikada nema kraja i njihov konačni i stvarni uzrok nemoguće je istražiti. Sine Madrin, popni se na ovo drvo i pogledaj na sve četiri strane ima li negdje u blizini vode!

Nakula se čilo pope na drvo i pogleda, a onda reče najstarijemu bratu: Vidim neko drveće koje raste kraj vode, a čujem i krikove ždralova. — Onda će Yudhištira: Ljubazniče, pođi i donesi vode!

I Nakula ode. Na mjestu koje je opazio s drveta vidje ribnjak pa se onako žedan saže da se napije vode. Ali samo što je umočio ruku u kristalno bistru vodu, začu se neki glas s neba: Ne pre nagluj se! Ovaj je ribnjak moj, Sine Madrin! Možeš se napiti ako odgovoriš na moja pitanja. — Ali strašna žeđ morila je Nakulu i on se nije obazirao, već prinese hladnu vodu ustima i toga trenu pade mrtav.

Kralj se Yudhištira iznenadio što mu brata nema tako dugo pa posla Sahadevu da ispita zašto mu se brat ne vraća. Sahadeva ode i vidje svojega brata blizanca kako leži, ali nije slutio nikakvo zlo, nego se i on sagne piti vode jer ga je mučio plamen žeđi. Uto se opet javi onaj glas, ali se ni Sahadeva nije osvrtao na ono što glas govori, nego prinese vodu ustima pa i on pade mrtav.

Yudhištira se zabrinuo za blizance, pa posla Arđunu da ih potraži i da usput donese vode. Arđuna ga poslušala pa uze luk i strijele i svoj goli mač i otputi se prema jezeru. Tamo vidje svoju mlađu braću kako leže kao da su mrtvi, ali ne vidje nikoga u blizini pa jurnu umoran prema vodi i, dok je trčao, začu riječi s neba: Nasilu se nećeš napiti! Ako, Kuntin sine, odgovoriš na moja pitanja, moći ćeš se napiti i ponijeti vode koliko te volja. — Arđuna mu nato odgovori: Izadi pred mene ti što mi zabranjuješ! Kada budeš izboden mojim strijelama, nećeš više tako govoriti! I rekavši to, on odape na sve četiri strane svoje strijele posvećene mantrama i pokaza svoju umješnost u gađanju cilja koji se ne vidi nego samo čuje, ali se nevidljivi yakša opet javi: Čemu sve ove nevolje, Sine Prithin? Napij se kada odgovoriš na moja pitanja! — No Arđuna se više nije obazirao na to već se napi vode i odmah pade mrtav.

Kuntin sin Yudhištira okrenu se onda Bhimi: Zatorniče dušmana, već dugo nema Nakule i Sahadeve, a i Arđuna ode donijeti vode i, evo, još ga uvijek nema. Svako dobro bilo uz tebe, idi pa ih dovedi i donesi vode.

— Bit će tako! — odvrati Bhima i ode tamo gdje njegova braća ležahu mrtvi pa, kad ih spazi, obuze ga neizmjeran bol. Osjećao je užasnu žeđ, a u sebi je promišljao: Ovo je, sigurno, djelo yakša ili rakšasa. Danas me, zasigurno, očekuje okršaj, ali najprije ću utoliti žeđ. — I on jurnu prema vodi, ali u to uzviknu glas: Pazi, Bhimaseno! Smiješ piti samo ako odgovoriš na moja pitanja. Ako ne poslušаш, umrijet ćeš! — Bhima na to ništa ne reče, nego se naže da utoli žeđ, ali čim se napi, pade i on kraj svoje braće.

Poslije nekoga vremena zabrinu se Yudhištira pa krenu tražiti svoju braću i, kada izađe na obalu ribnjaka, ugleda ih kako leže naokolo, svaki poput samog Indre, a sada nalik na bogove pale na završetku yuge. Vidjevši taj strašni prizor, Yudhištira stade naricati nad njima, pa kada se kasnije malo primirio, on se malo bolje zagleda oko sebe i primijeti da nema tragova neprijatelja, a nema ni rana na njegovoj braći. On se tada zamisli i poče se pitati što se to moglo dogoditi pa siđe do vode da se umije usput misleći: Svaki od ovih odličnika bio je poput silne klisure. Nitko, osim Yame samoga, okončatelja svih stvari, nije ih mogao ovako slomiti.

Čim se sagnuo k vodi, upozori ga glas i zraka: Yudhištiro, tvoja su braća umrla jer se nitko od njih nije obazirao na ono što govorim. Nemoj poći njihovim stopama jer ribnjak je moj i možeš utoliti žeđ samo ako odgovoriš na moja pitanja.

Tada se Yudhištira dosjeti da bi to mogao biti glas nekoga yakše pa se ponada da se još uvijek može nešto popraviti i stoga odvrati: Pitaj!

A glas započe: Što uzdiže Sunce, tko ga prati na njegovu putu, tko ga spušta i na što se Sunce oslanja — Yudhištira mu odgovori: Brahman uzdiže Sunce, Dharma, bog pravde ga spušta, bogovi ga prate na njegovu putu, a na Istinu se Sunce oslanja.

Glas nastavi s pitanjima: Što je dostojnije od Zemlje? Što je više od nebesa? Što je hitrije od vjetra? Što je brojnije od travki?

— Majka je dostojnija od Zemlje, otac je viši od nebesa, um je brži od vjetra, a naše misli brojnije su od travki.

Yakša će opet: Tko je gost svih stvorenja? Što je sve što se kreće?

— Oganj je gost svih stvorenja, a sve što se kreće jest Vjetar.

— Što je čovjekova duša? Tko mu je prijatelj kojega su mu bogovi podarili? Što mu je najveća pomoć? Što mu je glavno utočište?

Yudhištira odgovori: Sin je čovjeku duša, žena mu je prijatelj kojega su mu bogovi podarili, kiša mu je najveća pomoć, darežljivost mu je najbolje utočište.

Yakša opet upita: Što kada odbaciš, svi te zavole? Što kada odbaciš, ne požališ? Što kada odbaciš, postaneš bogat? Što kada odbaciš, postaneš sretan? —

Kada odbaciš ponos, svi te zavole. Kada odbaciš gnjev, ne požališ. Kada želje odbaciš, postaneš bogat. A kada odbaciš lakomost, postaneš sretan.

Yakša je dalje pitao: U što je uvijen svijet? Zašto se napuštaju prijatelji? Poradi čega se netko ne može domoći nebesa? — Svijet je uvijen u neznanje, prijatelji se napuštaju zbog lakomosti, a zbog vezanosti za svijet netko ne može stići u nebesa.

— Što čini put? Što se naziva vodom? — Yudhištira će na to: Put čine staze onih koji su dobri, a vodom se naziva prostor.

— Vrlina, korist i zadovoljstva oprečni su jedno drugome. Kako onda mogu postojati zajedno?

Ako žena i vrlina mogu ići jedno uz drugo, zašto to ne bi moglo i ovo troje?

— Tko je doista sretan i što je najčudnije? — Doista je sretan onaj tko kod svoje kuće kuha oskudno povrće, ali ne duguje nikome ništa i ne mora se odvajati od svojega doma. Najčudnije je to što dan za danom bezbrojna bića odlaze u Yamino carstvo, ali oni koji ostaju još uvijek vjeruju da su besmrtni.

Onda yakša reče: Odgovorio si na moja pitanja. Jedan od tvoje braće može oživjeti. Reci mi, koga bi želio?

Nato će Yudhištira: Neka ustane lopočooki, plećati i dugoruki Nakula. — A yakša ga upita: Zašto baš Nakula, kralju? Ja sam čuo da ti je najdraži Bhima. Zašto ne tražiš Arđunu čija te ratnička vještina brani?

— Yakšo — nato će Yudhištira — ako netko žrtvuje vrlinu, žrtvovao je sebe samoga. Najveća je vrlina nikome ne činiti zlo. Ljudi bi morali znati da je kralj uvijek odan vrlini. Kunti i Mandri bile su dvije žene mojega oca. Ako sam ja ostao živ mojoj majci Kunti pa ona nije potpuno osirotojela, onda je pravedno da i Madri ostane jedan sin. Zato sam tražio Nakulu.

Yakši se vrlo svidje taj odgovor pa zbog Yudhištirine nepristrane razboritosti pokloni mu živote sve njegove braće. Bješe to Yama, gospod smrti, koji je htio iskušati svojega sina.⁵⁹

Potom bog ovako reče Yudhištiri: Neporočniče, svojom milosrдноšću vrlo si mi ugodio. Oni koji mene štuju nikada ne zapadaju u tugu. Reci mi koju želju da ti ispunim? —

Yudhištira će na to: Neka najprije brahman dobije natrag ono što mu treba za žrtve ljevanice u oganj.

Ta želja ti je ispunjena! — reče mu Yama — Traži da ti ispunim neku drugu.

Onda Yudhištira reče: — Proveli smo u šumi dvanaest godina i, evo, trinaesta je na pragu. Želja mi je da nas nitko ne prepozna dok se u toku te godine budemo skrivali.

⁵⁹ Tako je Yudhištira sreo oca Dharmu, kao štoje Arđuna sreo oca Indru, Bhima božanskoga brata Hanumanta, a Duryodhana danave. Osvješćuju se veze s božanskim podrijetlima koja se pridaju junacima i daje se božansko značenje njihovim odnosima i predstojećemu sukobu. Ujedno ova epizoda pruža primirje mudrosnih pitalica poput one s Nahušom.

— Potomci Kurua — odvрати Yama — mojom milošću provest ćete trinaestu godinu u zemlji kralja Virate. Neće vas nitko prepoznati jer ću vam omogućiti da promijenite likove kako vam bude po volji. Predajte brahmanu njegove štapove za paljenje vatre, a ti, Panduov sine, znaj da si po naravi obdaren izvrsnim osobinama jer si ti, glavom, gospodar pravednosti! — Tako rekavši, gospodar pravde, kojega cio svijet razmatra u mislima, nesta. Pandave provedoše iduću noć na tome mjestu. Ujutro pođoše natrag u isposnikovo boravište i vratiše brahmanu njegove štapove za paljenje vatre.

VIRATAPARVAN

Vaišampavana kazivaše dalje: Počuj, Glavaru ljudi, kako su u gradu kralja Virate tvoji pradjedovi neprepoznati proživjeli dane izgnanstva.

Uzoriti Dharmin sin, kralj Yudhištira, okupio je svoju braću pa im reče: Ovih srno dvanaest godina bili prognani iz naše kraljevine, a sada je došla i trinaesta a ona će biti još teža. Stari kralj Matsva, Virata, moćan je, milosrdan, pravedan, a još je otprije bio prijatelj Pandava. Mi ćemo upravo u gradu kralja Virate¹ provesti ovu godinu, Bharate, i služiti ćemo u njegovu domu. Recite mi, sinovi Kurua, kakvih ćete se dužnosti prihvatiti?

Arduna ga nato upita: Božanstveniče, kakvu ćeš ti službu prihvatiti u Viratinoj kraljevini?

Yudhištira tada reče: Kazat ću da sam brahman po imenu Karika i da sam vješt kockanju i strastan igrač. Postat ću dvoranin i kockar plemenitoga kralja. Bacat ću lijepe kocke od dragulja "mačjih oka", zlata i slonovače, crvene i crne, s točkama od dragulja đvotirasa. Tako ću zabavljati kralja i njegove dvorane i prijatelje. Bude li me velmoža upitao, ja ću mu reći da sam nekad bio vjerni Yudhištirin prijatelj. A što ćeš ti, Vrkodara, raditi na dvoru kralja Virate?

Bhima će nato: Ja ću se, Bharate, pred Viratom pretvarati da sam kuhar nadzornik po imenu Ballava. Budu li me pitali odakle sam, reću ću: Nekad sam bio kuhar, mesar, juhotvorac, a i rvač kod kralja Yudhištire.

Dođe red i na Ardunu, a on reče: Ja ću se predstaviti da sam od srednjega roda. Teško je objasniti ove ožiljke od tetive po mojim rukama pa ću ih prekriti grivnama. Nosit ću sjajne obruče u ušima i narukvice od školjki na ručnim zglobovima, a glavu ću prekriti pletenicama i živjet ću kao žensko pod

imenom Brhannada. Zabavljat ću kralja i stanovnike njegovih osobnih odaja kazivajući priče i učeći žene u Viratinoj palači lijepu plesu i pjevanju, a i sviranju na različitim instrumentima. Ako me kralj zapita odakle sam, reći ću da sam bio Draupadina služavka na Yudhištirinu dvoru.

Onda se javi Nakula: Ja ću se ponuditi da budem kraljev konjušar. To je posao koji mi se sviđa. Uzet ću ime Granthika. Uvijek sam, kralju, volio konje jednako kao i ti, a vješt sam njihovu vježbanju i uzgoju.

Na kraju reče i Sahadeva: Ja ću se ponuditi da brojim kraljeva goveda. Vičan sam njihovu kroćenju, mužnji i uzgoju. Reću ću da se zovem Tantripala i pod tim ću imenom obavljati svoje dužnosti. Ne morate se brinuti za mene.

¹ Narod, zemlja i grad zovu se Matsva. Smještaju ih u blizinu Jaipura, a možda je grad Vitat ili Bairat mjesto stare prijestolnice Matsva.

Tada reče Yudhištira: Ovdje je i naša voljena supruga koja nam je milija od samoga života. Ona nije poput običnih žena i ne zna kako se rade obični kućni poslovi.

Na to Draupadi odgovori: Ima vrsta sluškinja, Bharate, koja se naziva sairandhri. Ona služi drugima i ugledne se gospe prihvaćaju takve službe. Ja ću se prihvatiti da budem vlasuljarka, sairandhri vična češljanju. Proživjet ću ove dane skrivajući služeći Sudešnu, slavnu Viratinu kraljicu jer, budem li služila kod nje, ona će me uzeti pod zaštitu. Ne brini se za mene, kralju!

Pošto su se dogovorili kako će se prerušiti, Pandave i Draupadi zaputiše se Viratinu kraljevinu.² Kada su se primaknuli njegovoj prijestolnici, Yudhištira zapita Arđunu: Arđuno, gdje ćemo ostaviti oružje prije no što se pojavimo u gradu?

Arđuna mu na to odgovori: U blizini groblja ima brdo, a na njemu raste golemo drvo sami.³ Teško je popeti se na njega i zato ćemo u njemu ostaviti naše oružje, a onda pođimo u grad da tamo živimo bez bojazni.

Kada i to bi obavljeno, kralj Yudhištira umota u svoju odjeću kocke od zlata, ukrašene lazulitom, i stavi ih pod pazuh pa se, nalik na mjesec umotan u guste oblake ili vatru zapretenu pepelom, prvi pojavi na dvoru kralja Virate. Stade pred Viratu pa mu se obrati: Veliki kralju, ja sam brahman koji je izgubio sve što bješe njegovo. Došao sam k tebi da mi daš službu. Želio bih živjeti uz tebe i izvršavati tvoje naredbe. Kralju Virati se Yudhištira svidje pa mu odgovori: Dobro mi došao! Možeš dobiti službu koju zatražiš.

I kralj ga Virata postavi u službu koju je Yudhištira želio, a onda mu postavi pitanje: Stekao si, dragi došljače, moju naklonost i zato te pitam: Iz čije nam zemlje dolaziš? Istinu mi reci, kojega si porijekla i što sve znaš?

Tada Yudhištira odgovori: Ime mije Kanka. Brahman sam iz porodice Vaiyaghrapadya, vješt sam u bacanju kocke. Nekada sam bio Yudhištirin prijatelj. — Nato će Virata: Ti ćeš, Kanko, biti moj prijatelj, sa mnom na istim kolima. Imat ćeš na raspolaganju obilje odjeće i raznoga pića i jestiva. Imat ćeš uvid u moje državne poslove i za tebe će sva moja vrata biti otvorena.

Bhima se pred kraljem Viratom pojavio odjeven u crno s kutlačom i žlicom u rukama, a nosio je i goli mač s crnom oštricom koja bijaše bez ijedne mrlje. Plemeniti Panduov sin odmjerenim se riječima obrati kralju: Prvače među kraljevima, ja sam kuhar. Zovem se Ballava. Znam pripravljati jela. Primi me da služim u tvojoj kuhinji.

² Ova je knjiga svojevrsna međuigra, parodija epske radnje u zatišju pred veliku bitku u slijedećim knjigama. Pod izlikom da se junaci ne smiju prepoznati, prurušava se veliki gubitnik na kocki Vudhištira u kockara, silnik Bhima u kuhara, najbolji ratnik Arđuna u uškopljenika u ženskim haljinama, a blizanci u konjušara i volara.

Sličan postupak nalazimo u grčkoj predaji epskoga podrijetla. Tako Epik-harm u komedijama prikazuje silnoga Heraklea kao velikoga izjelicu, a Apollodor, Hygin i dr. pričaju kako je upravo pred veliki rat oko Troije Thetida sklonila u dvor Lvkomedov na Skyru Akhilleja prurušena u djevojačke haljine!

³ Sami je tvrdo drvo Prosopis spicigera ili Mimosa Suma.

Virata mu odvrati: Ne vjerujem, o Ballava, daje kuhanje tvoje zanimanje! — A Bhima će nato: Kralju nad kraljevima, ja sam u prvome redu poslužitelj i kuhar, ali kuharstvo nije jedino što znam, premda je u prošlim danima kralj Yudhištira redovito kušao moje poslastice. Ja sam i rvač i nitko nije dorastao mojoj snazi. Uvijek ću rado pridonijeti tvojim užicima boreći se s lavovima i slonovima.

Onda Virata kaza: Čini kako želiš i za što veliš da si sposoban, ali ja ipak ne mislim daje takva služba tebe dostojna. Kad ti je to volja, bit ćeš nadzornik moje kuhinje i zapovijedat ćeš svima koji su tamo prije tebe postavljeni.

I tako Bhima dobi službu u kuhinji i ubrzo posta miljenik kralja Virate.

Crnooka Draupadi ljupka osmijeha uplete svoju prekrasnu i dugu crnu kosu i prebaci je preko desnoga ramena pa je sakri odjećom i odjevena kao sairandhri u prljavu, premda skupu, crnu haljinu, lutala je oko Viratina dvora kao netko koga je snašla velika nevolja. Viratina ljubljena kraljica Sudešna, kći Kekavina, gledala je Draupadi s terase dvora i vidje da je nezaštićena i odjevena samo jednini komadom odjeće pa je pozva k sebi i upita: Tko si ti, ljepotice? Mogu li što učiniti za tebe?

Draupadi joj smjerno odgovori: Svijetla gospo, ja sam sairandhri i radila bih za onoga tko bi me htio uzeti pod svoje okrilje. Znam pripremati mirise i češljati kose, a također i plesti prekrasne vijence. Nekada sam služila Satvabhamu, voljenu suprugu Sri Kršne, a bila sam u službi i kod Draupadi, supruge junačkih Pandava i najveće ljepotice plemena Kurua. Lutam ovuda sama i radim za dobru odjeću i hranu i ostajem ondje gdje to mogu dobiti. Draupadi me zvala Malini.

Bit će mi drago da te uzmem u službu, Malini — nato će kraljica Sudešna — ali strepim da ne zarobiš srce mojemu gospodaru. — Draupadi joj odgovori: Čestita gospo, ni Virata, a ni ikoji drugi čovjek ne može me dobiti jer ja imam pet mlađanih muževa, pet gandharva, i tko me bude poželio ili mi dodijavao pomislivši da sam obična i jednostavna žena, može ludo izgubiti glavu. Želja je mojih muževa da ne radim ondje gdje će mi davati hranu koju su već drugi načeli i gdje će me tjerati da drugima perem noge. Gospo ljupka osmijeha, moji me silni i ljubljeni gandharve neprestano čuvaju iz potaje.

O ti koja ushićuješ srca — nato će Sudešna — ako je tako kao što kažeš, ja ću te uzeti u svoj dom. Nećeš morati ni taknuti hrane koju su drugi jeli i nećeš drugima prati noge.

U pastirskoj odjeći i govoreći na pastirski način stiže pred kralja i Sahadeva pa prozbori glasom snažnim poput grmljavine: Kralju, ja sam Arištanemi i pripadam vaišvama. Bio sam gonič goveda kod Pandava, odličnika roda Kurua. Ljudi me prozvaše Tantripala. Znam načine kojima se goveda brzo umnožavaju i kojima postaju otporna na bolesti.

Virata mu odgovori: Imam stotinu tisuća goveda koja su razdijeljena na stada i nadaleko se rasprostiru. Povjeravam ih tvojoj skrbi, i njih i njihove goniče. Od danas je moja stoka na tvojoj brizi i skrbi.

Ubrzo potom na vrata u bedemu Viratina grada ude neki čudan svat. Bješe golem rastom, a ljepotom izdašno obdaren, nakićen poput žene velikim naušnicama i finim grivnama od školjki otpočenih zlatom. Snažan poput slona, dugačkih ruku i bujne lepršave kose, stigao je on u Viratin dvor dok je zemlja drhtala pod njegovim koracima. Kada stupi pred kralja, reče mu: Kralju, ja znam pjevati, plesati i svirati na različitim instrumentima. Dodijeli me, kralju, svojoj kćeri Uttari. Mogu joj biti učitelj plesa. Molim te da me ne pitaš kako sam dospio u ovo stanje jer ćeš time samo uvećati moje patnje. Ja sam Brhannada, sin ili kći bez oca i majke.

Nato mu Virata odgovori: O Brhannada, uslišat ću tvoju molbu. Poučavaj plesu moju kćer Uttaru i njezine drugarice, ali mi se ipak čini da takvo zanimanje tebi ne priliči. Prođe neko vrijeme i pred kralja Viratu stiže i posljednji Panduov sin i ovako reče: Neka te uvijek prate pobjede! Kralju, budi blagoslovljen! Kraljevi visoko cijene moju spretnost s konjima jer znam kako ih treba krotiti i poznajem ćud pastuha. Znam i kako obuzdati plahe životinje, a i kako ih treba liječiti od svake bolesti. Znaj da sam prije bio čuvar konja kod kralja Yudhištire. Zovem se Granthika, a tako me zvao i kralj Vudhištira.

Virata će nato: Od danas predajem tebi na njegu sve svoje konje, a svi moji konjušari bit će tebi podređeni!

Tako su gospodari svekolike zemlje koju opasuju mora počeli provoditi svoje dane prurušeni i nepoznati, smireno podnoseći svoju goroku sudbinu i vjerni riječi koju su dali. Panduovi sinovi sigurno provedoše deset mjeseci skriveni u prijestolnici kralja Virate.

Godina već bijaše na izmaku kada se dogodi da Kićaka, glavni zapovjednik Viratine vojske, ugleda prelijepu Draupadi dok je išla za svojim poslom po Sudešninoj palači. Namah u njemu planu želja i on ode svojoj sestri Sudešni⁴ pa joj reče • smiješeći se: O blagoslovljena, tko je ona nebeska ljepotica koja mi je, čim je opazih, zapalila srce plamenom ljubavi? Razum mi je pomutila i više ne vladam svojim mislima. Više mi niotkuda nema pomoći. Nevenuća ljepota boginje krasi lice tvoje pratilje, a služba koju si joj ti dodijelila ne doliči njezinoj divoti! Neka bude gospodarica mojega srca i svega onoga što meni pripada!

I Kićaka se posavjetova sa Sudešnom pa onda ode Draupadi.

Oblijetao je oko nje i obasipao je ljubaznim riječima kao kada se čagalj u prašumi umiljava lavici: O gospo slatka osmijeha, ostavit ću sve svoje dosadašnje žene i postaviti ću ih da ti budu služavke. Bajna djevo, bit ću tvoj rob i uvijek ću ti biti na usluzi!

No Draupadi mu je odgovarala: Silni Kićako, ja nisam dostojna tolike časti. Ja sam sairandhrl niska roda koja služi

⁴ U staroindijskoj drami kraljev je "šurjak" (šakara) stalni smiješni lik jer se oholi na svoju vezu s kraljem i zlorabi je da si prisvoji visok položaj.

Sudešnu kao vlasuljarka. Sutin sine, tvojemu položaju ne priliči takvo držanje. Povrh svega, ja sam s drugima vjenčana. Svakome bi vlastita žena morala biti najmilija. Kićako, pomisli i na svoju čast!

Ali Kićaka je sve većma navaljivao ne mogavši se svladati. Ona ga zato napokon opomenu: Kićako, ne gubi danas uludo glavu. Znaj da me štite junaci i da me ne možeš dobiti!

Kićaka zaboravi na sav razbor i svu pristojnost jer je izgarao od žudnje pa jednoga dana reče sestri Sudešni: O Kaikevi, umrijet ću od žudnje! Učini nešto da se sairandhrl sastane sa mnom.

Premda teška srca, Sudešna nekako pristane na to jer joj bješe žao Kićake pa jednom kaza Draupadi: Ožednjela sam, sairandhrl! Idi do palače mojega brata i donesi odande vina.

Draupadi će na to: O kraljice, ne šalji me u onu kuću! Ti znaš kako je on bestidan!

Ali sirota je Draupadi ipak morala otići onamo, moleći usput bogove da joj budu u pomoći. Kada je došla Kićakinu domu, reče Sudešninu bratu: Kraljica me šalje k tebi po vino. Požuri se jer kaže da je vrlo žedna!

— O divna gospo — na to će Kićaka — poslat ću nekoga drugoga neka odnese vino kraljici. — I tako govoreći uhvati je za desnu ruku, ali ga ona gurnu i sruši na zemlju pa pobježe u dvor sva se tresući. Bila je namislila da od Yudhištire potraži zaštitu, ali se uspaljeni Kićaka dade za njom pokušavajući je uhvatiti za duge vitice kose koje su se vijorile za njom. Stiže je pred samim kraljem i sruši na pod, a tu se zatekoše i Bhima i Yudhištira. Raspali se gnjev u njihovim grudima, ali se Yudhištira plašio da ne budu otkriveni pa reče Bhlmi: Ako ti treba drveta za gorivo i granja za potpalu, idi, kuharu, i obaraj drveće!

Ljeponoga Draupad! opazi svoje potištene muževe, ali se ni ona ne htjede odati već pride Matsva pa sijevnu na njega očima i reče: Ako Virata, kojemu je ponestalo vrline, mirno dopušta da ovaj bijednik zlostavlja nedužnu ženu, što da radim ja koja sam nejaka i bez zaštite? Zašto se, kralju, ne držiš kao kralj? Sramota je da me ovako vrijeđaju u tvojoj prisutnosti!

Kralj Virata odvrati joj na to: Budući da ne bijah svjedok vašoj svađi, ne mogu ni presuditi što je pravo. — Ali dvorani koji su vidjeli što se zbivalo stadoše kudit Kićaku i hvaliti Draupadi i njezinu ljepotu kličući: Tako valja!

Dvorani su se zagledali u Draupadi i odobravali joj, a Yudhištiri se od srdžbe čelo orosilo znojem. Tada prvak Kurua oslovi svoju ljubljenu suprugu i reče: Ne stoj ovdje, sairandhri! Idi u Sudešnine odaje! Žene junaka izlažu se naporima i za ljubav svojih muževa podnose svaku nevolju pa zato i one dospijevaju u područja koja su dodijeljena njihovim gospodarima.

Očiju crvenih od srdžbe i raščupane kose Kršna tada otrča u Sudešnine odaje. Oprala je vodom tijelo i odjeću plačući i premišljajući kako da se oslobodi

ove muke. Tada joj na um pade Bhimasena pa reče samoj sebi: Samo Bhlma može izvršiti ono za čime mi žudi srce!

I bistroumna krupnooka Kršna usta usred noći iz svoje postelje i žurno se zaputi u Bhimine odaje. Drupadina kći uđe u Bhiminu spavaću sobu i reče: Kako možeš spavati dok pokvareni zapovjednik Viratine vojske još uvijek živi poslije svega onoga što mi je danas učinio? — I kraljevna obgrli drugorođenoga Panduova sina poput puzavice koja obavija golemo drvo šala⁵ na obali rijeke Gomati.

Kada ga je probudila, on sjede na postelju pa upita svoju voljenu suprugu: Zašto mi dolaziš u ovo doba? A ona mu plačući odgovori: Onaj zlikovac Kićaka, Viratin šurjak i zapovjednik njegove vojske, svakoga mi dana dodijava jer živim u kraljevskoj palači i radim tamo kao sairandhri. Salijeće me da mu postanem žena! — I ona sve ispriča Bhimi ne skidajući oči s njega. Na kraju mu kaza: Ubij toga gada koji me kinji i zlostavlja! On misli da mu se sve može zato što je kraljev miljenik! Smrskaj toga sladostrasnika lišena pameti kao što bi o kamen smrskao zemljani lonac! Bharato, ako zrake sutrašnjega sunca obasjaju živoga onoga što mi donese tolike patnje, budi siguran da ću si spraviti otrov i popiti ga!

Bhima joj na to odgovori: O blagorodna, učinit ću kako ti želiš. Ubit ću Kićaku i s njime svu njegovu svojtu. Nemoj tugovati! Budi s njim ljubazna i navedi ga da se sastanete sutra uvečer. Kralj Virata sagrađio je dvoranu u kojoj djevojke preko dana plešu, a noću je sasvim prazna. U njoj ima dosta ležajeva i pogodnih mjesta. Odatle ću ga poslati da vodi svoje upokojene pretke! Kada budeš govorila s njime, pazi da te nitko ne primijeti i sve uredi da on pomisli kako ćeš biti sasvim sama.

Razgovarajući i prolijevajući suze, s bolnim nestrpljenjem čekali su zoru. Kada se razdanilo, usta Kićaka i dođe u Sudešninu palaču pa reče Draupadi: Pred cijelim sam te dvorom bacio na zemlju i, bespomoćnu, udario sam te pred kraljevim očima a niotkuda ti ne bijaše pomoći! Kaže se daje kralj Matsva Virata, ali on je kralj samo po naslovu. Pravi sam kralj ja jer vodim njegovu vojsku. Sramežljiva gospo, prihvati dragovoljno moju ponudu, a ja ću ti biti rob!

— Pristajem samo pod jednim uvjetom, Kićako! — odgovori mu Draupadi. — Ni tvoji prijatelji, a ni tvoja braća ne smiju znati da se sastajemo. Ja se doista plašim da moji muževi, gandharve, to ne otkriju. Bit ću tvoja ako mi to obećaš.

Kićaki nato zaigra srce: O prelijepo biće — odvрати on — bit će sve kako želiš! Potčinjen sam bogu ljubavi! Doći ću sasvim sam na bilo koje usamljeno mjesto koje ti budeš odabrala. Tvoji muževi gandharve, blistavi kao sunce, neće te moći pronaći!

⁵ Sala je skupocjeno drvo *Vatica robusta*.

Draupadi mu onda kaza: U plesnoj dvorani koju je sagradio kralj Virata danju plešu djevojke, a noću je sasvim prazna, jer one odlaze svojim kućama. Ako dođeš tamo, Kićako, gandharve neće ništa saznati i nitko neće posumnjati.

Ne znajući da mu je za vratom smrt u liku lijepje sairandhri, glupi Kićaka vrati se svojemu domu raspamećen od silne žudnje. Stade se žurno uljepšavati, mirisati i dotjerivati kiteći se vijencima i ukrasima. Svečeri toga dana ode Bhima u plesnu dvoranu i tamo se sakrije. Kao kad mušica hrli u plamen vatre, tako i Kićaka dođe u dogovoreni čas u plesnu dvoranu.

Moćnoruki Bhima usta i uhvati podlaca za kosu iskićenu mirisnim vijencima, ali se žilavi Kićaka hitro oslobodi pa se dvojica junaka, silni kao himalajski lavovi, uhvatiše u koštac. Dugo je trajala ogorčena i nepoštedna borba, ali Bhima napokon svlada Kićaku, zgnječi mu glavu i ruke i polomi noge, tako da od slavnoga Viratina vojskovođe osta samo bezoblična gomila mesa. Onda ga pokaza Draupadi, prvoj među ženama, i reče: Dođi, kraljevno, da vidiš što je ostalo od ovoga grješnog bijednika!

Utolivši tako Draupadin gnjev, Bhima se žurno otputi u kuhinju oprostivši se od Kršne.⁶

A kraljevna Draupadi, dika ženskoga roda, rasveseli se vidjevši Kićakinu smrt i uminu joj žalost. Ona tada uzbuni stražu kod plesne dvorane i reče im: Onaj Kićaka što je oblijetao oko tuđih žena izgubio je glavu od ruku mojih muževa gandharva! Dođite pa se i sami uvjerite.

Sjati se tu tisuću stražara s buktinjama i udoše u plesnu dvoranu pa ugledaše Kićaku kako leži u lokvi krvi, onako kako gu Bhima bješe ostavio. Počeše se u strahu među sobom pitati: Gdje mu je vrat? Gdje mu je glava? Gdje su mu udovi? — i najzad bjehu uvjereni da su ga stvarno ubili gandharve.

Kada dođe vrijeme za Kićakin posmrtni obred, njegovi se rođaci okupiše pa počеше govoriti kako bi bilo pravedno da na njegovoj lomači spale s njim i sairandhri pa odoše u palaču i rekoše kralju Virati: Zbog nje je Kićaka izgubio život i dolično je daje, uz tvoje dopuštenje, spalimo zajedno s njim!

Dobro znajući moć Kićakina plemena kralj Virata dade svoj pristanak. Onda Kićakini rođaci silom povedoše preplašenu i ošamućenu Draupadi pa je svezaše i na mrtvačevim nosilima ponesoše prema groblju. Žalostive Draupadine krike čuo je Bhima pa se iskrade iz kuhinje i jurnu prema mjestu za spaljivanje. Usput iščupa poveliko drvo pa se, vitlajući njime, stušti na otmičare. Svi se za tren oka razbježaše pustivši Draupadi i pohitaše prema gradu. Strašni sin boga Vjetra vidje ih kako bježe pa ih onim drvetom posla njih stotinu i pet u Yamino carstvo kao Gromovnik danave. Panduov sin onda reče jadnoj princezi Pafićala: Tako prolaze, stidljiva gospo, svi oni koji ti čine nepravdu bez razloga. Vrati se u grad jer se više nemaš čega bojati. Ja ću morati drugim putem do Viratinih kuhinja.

⁶ Vjerojatno ima parodije i u toj povezanosti junaka i mesara u jednoj osobi.

Vidjevši pobijene šute, preplašeni građani odoše kralju i sve mu kazaše. Onda zabrinuti kralj reče svojoj kraljici Sudešni: Kada se vrati sairandhri, prenesi joj moju poruku: Neka si blagoslovljena, milolika sairandhri, pođi odavde s mirom kamo ti bude volja. Kralj je uznemiren porazom koji mu naniješe gandharve. Ne želi ti ovo osobno kazati jer tebe štite moćne gandharve i zato ti to poručuje preko žene jer se zna da od žene ne može biti uvrede.

Kada kraljeva supruga prenese tu poruku Draupadi, ova joj reče: Milovidna gospo, neka me kralj trpi još trinaest dana. Time će, zasigurno, vrlo zadužiti gandharve i oni će me potom odvesti, a njemu će uzvratiti dobrim. Vjeruj mi da će i kralj i njegovi prijatelji od toga vidjeti samo dobrobit.

Na vijest da su poginuli i Kićaka i njegova braća narod se nađe u čudu pa se u gradu i pokrajini počеше širiti glasine da su u kraljevini bila dva nenadmašna ratnika: Kićaka i Ballava. Kićaka je bio tiranin i obeščastitelj tuđih žena i nitko se nije mnogo čudio što su ga gandharve rastavile od života.

Cijele trinaeste godine Durvodhanine su uhode padale s nogu od umora idući kroz gradove, sela i pokrajine i tražeći Pandave širom bijela svijeta. Ali ne nađoše im ni traga ni glasa. Bješe ostalo još malo dana do kraja rečenoga roka kada se uhode vratiše u Hastinapura i rekoše Durvodhani nemilu vijest: Veliki kralju, pretražili smo gore i doline, polja i šume i skrivene pećine. Posjetismo sva sela i gradove, ali Pandavama nigdje nema traga! Nema sumnje da su negdje nastradali.

Durvodhana se onda stade savjetovati sa svojim prijateljima i rodbinom. Drona, Bhima i Krpa rekoše da pričekaju njihov povratak i da im vrate što im po pravu pripada, ali Karna uzvрати: Pošaljimo, kralju, nove uhode, lukavije i sposobnije.

Kako on reče, tako i učiniše i ubrzo dođe do njih glas da je Viratin vojskovođa Kićaka poginuo. Onda se javi Sušarman, moćni kralj Trigarta, i reče Duryodhani, sve iskosa pogledajući Karnu: Moju su kraljevinu višeput napadali Matsye. Ako je Kićaka mrtav, nema više Viratine sile jer se više ne može oslanjati na njega. Nema više njegove odvažnosti i mislim da nam je sada prilika da napadnemo njegovu kraljevinu ako je to vama po volji. Ujedinivši snage Kaurava i Trigarta, odvedimo njegova stada!⁷

— Dobro kaže Sušarman! — na to će Karna, — prilika je povoljna i obećava veliku dobit. Kakva još posla imamo s Pandavama sada kada više nemaju ni blaga, ni moći, a ni smjelosti? Oni su ili zauvijek nestali odavde ili su već u Yaminiu boravištu.

Kralj Duryodhana poslušao sutina sina i odmah naredi bratu Duššasani da počne okupljati vojsku dok se oni ne posavjetuju sa starijima.

⁷ Obično se Trigarta (vjerojatno "Trigrad") poistovjećuje s Jalandharskim područjem blizu Lahorea. Sušarman bi napao Matsye sa svoje strane, a Duryodhana sa svoje da im otmu blago.

Pošto je poginuo Kićaka, kralj se Virata počeo sve više oslanjati na Kuntine sinove. Trinaesta godina njihova izgnanstva bližila se kraju kada kralj Sušarman ote mnogo tisuća Viratinih goveda. Viratini čuvari stada stigoše u najvećoj žurbi u prijestolnicu i dođoše pred vladara koji je sjedio na prijestolju među svojim savjetnicima i okružen Panduovim sinovima. Kada ih je kralj saslušao, on okupi vojsku, uredi kola i slonove, konje i pješake pa se i on i kraljevići obukoše u svoje divne i blistave oklope koje samo junaci zaslužuju nositi.

Kralj Matsya reče tada svojem bratu Šataniki, koji bješe rođen odmah poslije njega: Čini mi se da bi se junaci Kanka, Ballava, Tantripala i Granthika rado borili. Zato ih opremi kolima sa zastavama i daj im pomagачe i dobre oklope, lake za nošenje i neprobojne. Daj im i oružje. Sudeći po njihovu ratničkome izgledu i moćnim mišicama, ne mogu vjerovati da se oni ne znaju boriti.

Junaci Matsya izmarširaše iz grada u bojnome poretku. Sunce tek bješe prošlo podnevak kada sustigoše neprijatelja, a bilo je već nisko iznad obzorja kada se dvije vojske sudariše u strašnome i bespoštednome okršaju, koji kao da upravo bijaše smišljen kako bi Yaminu kuću popunio novim stanovnicima.

Ubrzo se, Bharato, svijet uvi u tminu i prašinu pa obje strane, ne remeteći bojni red, odstupiše. Tek kada se pojavi mjesec i osvijetli noć razveselivši ratnička srca, bitka se opet nastavi jer su mogli vidjeti jedan drugoga.

Moćni kralj Virata izgubi svoju zapregu i Sušarman ga uhvati, sveza i stavi na svoja kola, a potučeni Matsye počеше uzmicati pred Trigartama. Vidjevši ih onako unezvjerene, Yudhištira se obrati Bhimi, zatorniku neprijatelja: Nesavladivi junače, Trigarte su zarobili kralja Matsya. Ne dopusti da on padne u neprijateljske ruke!

Nalik na pobješnjela slona, Bhima posegnu za nekim velikim drvetom da ga iščupa, ali mu Yudhištira reče: Ne pre nagluj se, Bhimo! Ovdje ne smiješ činiti nadljudske podvige! Tako će te ljudi prepoznati. Nego uzmi neko ljudsko oružje kao što su mač, koplje ili bojna sjekira.

Žustri ga i jakoruki Bhima posluša i uze valjani luk pa posla žestoki pljusak strijela na Trigarte. Za tren oka razbi kola koja mu bijahu na putu. Kada ratnici Matsya ugledaše Pandave kako polaze u novi juriš, i oni potjeraše svoje konje i počеше odličnim oružjem satirati redove Trigarta. Tada se siloviti Bhima primače Sušarmanu i uništi njegovu zapregu, pobi vojnike koji su mu štitili pozadinu i obori njegova kočijaša. Tada ustrajni Virata skoči sa Sušarmanovih kola domogavši se njegova topuza pa se baci za Sušarmanom koji je bježao. Bijaše već star, ali je skakao preko bojnoga polja s topuzom u ruci kao da je u prvoj mladosti. U to Bhima, kako samo on to zna, skoči sa svojih kola te hladnokrvno napadne na Sušarmana s namjerom da ga ubije.

Ščepao ga je za kosu i podigao pa ga onda ljutito tresnuo o zemlju. Teško izubijani kralj Sušarman se onesvijesti, a Bhima ga onako nesvjesna i prašnjava

sveza, zgrabi za vrat i baci na pod svojih kola. Užasnuta vojska Trigarta razbježa se na sve strane. Vrikodara dođe pred kralja Yudhištiru koji je stajao nasred razbojišta i pokaza mu Sušarmana. Kada Yudhištira spazi toga nevoljnika, reče Bhimi: Oslobodi toga bijednika, najjadnijega među ljudima!

Tada Bhima pogleda moćnoga kralja Sušarmana pa mu kaza: Upamti, huljo, moje riječi ako ti je stalo do života! Pred svakim saborom i na svakome dvoru moraš reći: Ja sam rob! — To je zakon koji vrijedi za pobijeđene. — Na to će stariji Bhimin brat: Ako nas poštuješ kao starijega, tada oslobodi ovoga zloćudnoga stvora! On je upravo postao rob kralja Virate. — Onda se okrene Sušarmanu pa mu ovako kaza: Pođi odavde kao slobodan čovjek, ali nikada više ne čini ovo što si sada učinio!

Sušarman posramljeno obori glavu na te Yudhištirine riječi i ode pred kralja Viratu da ga pozdravi, a onda ode odatle kao slobodan čovjek.

Virata će onda Yudhištiri: Sve moje blago vaše je kao i moje! Danas me vaša hrabrost spasila od propasti! Vi gospodujte u kraljevini Matsya.

— Drage su nam tvoje riječi, gospodaru — na to će baštinici Kurua sklopivši ruke. — Ali nama je mnogo draže što si se ti danas oslobodio svojih neprijatelja.

Još iste noći kralj Matsya posla teklíce u prijestolnicu i oni u svitanje objaviše s gradskih vrata vijest o pobjedi.

Upravo je tada sa sjevera udario Duryodhana svojom silom i svojim kolima opkolio mnoge tisuće goveda koja pripadahu kralju Virati. Upravitelj toga stada nekako se dočepao svojih kola i sav usplahiren jurnuo u prijestolnicu. Stigavši u grad, on dopade u dvor, pred dječaka kraljevića Uttaru, jer nikoga od starijih ne bješe na dvoru. — Kraljeviću, Kurui su nas napali! — zavapi on — i odveli nam šezdeset tisuća goveda! Kralj Virata samo je tebe ostavio u opustjelu gradu. Ustaj, diko našega kraljevstva, i vrati nam naša stada! Nama, stanovnicima ove kraljevine, tvoje okrilje jedino je utočište, Viratin sine!

Ohrabren ovim kravarovim riječima, koje je slušalo i ženskinje iz kraljevih osobnih odaja, kraljević se Uttara stade hvastati pa reče: Moj je vozar poginuo u boju, ali čim nađem nekoga tko se razumije u konje, poći ću razviti svoj vlastiti barjak. Gledat će danas Kumi moju vještinu i pitat će se nije li to pred njima glavom Arđuna!

Ču to i Arđuna te malo potom ode svojoj miloj tankostrukoju družici rođenoju od žrtvenoga plamena pa joj, razveseljen, sve ispriča i onda joj kaza: Idi, ljepotice, ne oklijevaj, nego reci Uttari: Onaj Brhannada bio je nekada odlučni i spretni Arđunin kočijaš koji je iskušan u mnogim bojevima. On će voziti tvoja kola!

Drapadi učini kako je rečeno, a Uttara joj na to odgovori: Ti, sairandhri, poznaješ toga uškopljenog mladića i najbolje znaš što može. Ipak, ne mogu sam od njega tražiti da drži uzde moje zaprege.

Na to će Draupadi: Junače, sigurna sam da će Brhannada poslušati molbu tvoje mlađe sestre, Ijeponoge Uttare. Bude li se on prihvatio da ti bude vozar, ti ćeš, zasigurno, pobijediti Kurue i vratiti stado.

Tada ode Uttara svojoj sestri pa reče: Ljepotice, idi i dovedi mi amo Brhannadu.

Arđuna je oklijevao i snebivao se pred kraljevićem, a dvorske su se gospe slatko smijale i tješile ga da će ga mladi kraljević braniti i da mu se ništa ne može dogoditi, pa se on najzad odlučio prihvatiti uzde. Vidjelo se da ga konji slušaju i kada su polazili, on reče gospama iz kraljevskoga doma: Ako kraljević bude pobijedio one silne ratnike, ja ću vam svakako donijeti prelijepih i vrsnih haljina!

Kada su izašli iz grada, kraljević bodro reče svojem kočijašu: Potjeraj ravno onamo gdje su Kurui! — Nije trebalo dugo ići da bi ugledali vojsku Kurua. Dhanandaya i kraljević Matsya povezoše se prema groblju i odatle opaziše silnu vojsku Kurua postrojenu u bojni red. Bila je nalik na more ili na golemu šumu koja svojim vrhovima dotičaše nebo. Uttarino junaštvo odmah okopnje i on oslovi Arđunu: Ja se ne usuđujem zapodjenuti boj s Kuruima! Gledaj! Svaka mi se dlačica na tijelu nakostriješila. Razum mi se pomutio i na sam pogled na neprijatelja kojemu su na čelu Bhišma i Drona i svi oni drugi sjajni lukonosci vješti vojevanju. Nemam vojske da me podupre, a ja sam još dječak i još uvijek premalo znam o oružju da bih se mogao suprotstaviti tolikim ratnicima očvrslulim u bojevima. O Brhannada, tjeraj dalje konje!

Brhannada uzvratil: Zašto si tako ublijedio od straha? Time samo uveseljavaš naše protivnike! Sam si mi rekao: Odvezi me pred Kurue! — I ja ću te, o snažnoruki, svakako odvesti među Kurue koji su se sada spremili zbog vaših stada potući kao sokolovi oko mesa. Ne razumijem kako sada možeš odustati kada si na polasku toliko nahvalio svoju muževnost i pred ljudima i pred ženama? Vратиш li se bez stada, ismijavat će te svi hrabri ljudi, pa čak i žene. Poslije svih pohvala koje sairandhri izreče mojoj spretnosti u upravljanju kolima, ja se ne mogu vratiti u grad praznih ruku.

A Uttara će na to: Makar Kurui opljačkali sve blago Matsya, makar više neimao rodbine i makar od grada postala pustinja, ništa od svega toga nije dovoljan razlog da zametnem boj, pa i da moram pred ocem odgovarati! — I izrekavši to prestravljeni kraljević skoči s kola, baci luk i strijele i udari u bijeg žrtvujući ponos i čast.

Brhannada viknu za njim: Ne pristoji kšatriyama ovako pobjeći, kraljeviću! Kšatriyi je smrt u boju milija od sramotna bježanja! — pa se i on nadade za uplašenim kraljevićem dok su pletenice i crveni skuti njegove odjeće lepršali oko njega. Stiže i uhvati mladoga kraljevića u kojemu srce bješe zamrlo od straha pa mu reče: Ako se ti ne želiš boriti sa zlotvorima, onda budi ti meni kočijaš, a ja ću

s njima zametnuti boj! Sjeti se, kraljeviću, da si kšatriya i ne prepuštaj se tako strahu!⁸

I Arđuna, prvak među ljudima, privolje nekako mladoga Uttaru da se vrati u svoja kola. On ga, neodlučna, ošamućena i još ukočena od straha podigne na njih. Gledali su taj prizor Kurui s Bhišmom i Dronom na čelu i sa zebljom slutili da bi čudni pridošlica mogao biti Dhanandaya. Bharadvadin sin Drona gledao ih je onako potištene pa reče: Siloviti su i vreli vjetrovi koji nas zasipaju šljunkom, a nebo se prevuklo tminom boje pepela. Oblaci čudno izgledaju kao da u njima nema vode. Čagljji gadno zavijaju a naši konji liju suze. Ti kobni znaci govore mi da nam je opasnost za vratom. Stanite i uredite vojsku za boj. Pripremite se za krvav okršaj, a stoku osigurajte, jer ona je spodoba, što je po izgledu uškopljenik glavom Prithin sin, prvak među onima što rukuju oružjem. On će nas danas pobijediti i preotet će stado. Priča se da je njemu sam Mahadeva preobučen u lovca izašao na megdan i da ga je Arđuna zadivio.

Nato se javi Karna: Ti uvijek kudiš nas, a hvališ Arđunu, a on nije ravan ni šesnaestini moje ili Duryodhanine snage.

A Duryodhana će: Ako je ovo Prithin sin, Karno, želja mi je upravo ispunjena! Bude li prepoznat, morat će lutati idućih dvanaest godina.

Za to su vrijeme Arđuna i Uttara dospjeli do drveta sami pa Arđuna reče neiskusnome i nejakome kraljeviću: Uttaro, skinut ćeš s ovoga drveta lukove koji se nalaze na njemu. Tvoji lukovi ne mogu podnijeti silinu mojih mišica ni napor zatezanja budem li njima obarao konje i slonove. Zato se brzo popni na ovo lisnato drvo jer tu su skriveni lukovi i strijele i vrsni oklopi junačkih Panduovih sinova.

Uttara mu odvrati: Kod nas se priča da na tom drvetu visi umotano mrtvo tijelo. Kako ga ja, koji sam kraljevske krvi, mogu dodirnuti svojim rukama?

Ne boj se, kraljeviću — odgovori Arđuna — nećeš se uprljati jer na tome drvetu nema mrtvaca, već su tamo skriveni lukovi. Zašto bih te ja navodio da počiniš nedostojno djelo, kada si ti nasljednik kralja Matsya i rođen si u otmjenoj porodici?

Na uporno Arđunino navaljivanje kraljević najzad siđe s kočije i, pomalo se ustežući, pope se na drvo. On skide odatle oružje i razvi omote te ugleda, sjajne kao sunce, Gandivu i ostala četiri luka pa upita Arđunu: O Brhannado, kojemu slavnome junaku pripada ovaj luk sa stotinom zlatnih okova i blistavim vrhovima? Brhannada mu odgovori: Luk je za koji pitaš širom svijeta proslavljeni Gandiva i pripada Arđuni, a može uništiti svu neprijateljsku vojsku.

⁸ U priči o Akhilleju na Skyru, dao je Odyssej, da bi ga prepoznao prerušena među djevojkama, zatrubiti bojni znak za uzbunu, na koji je—jedini među djevojkama, Akhillej, još u ženskim haljinama, pograbio doneseni štit i koplje i pohitao da se bori! v. IV, bilj. 2

— Kakva li čuda, Brhannado — nato će Uttara — ti kažeš da su ovi lukovi, mačevi i strijele vlasništvo Pandava, a o njima se ništa nije čulo otkada su izgubili kraljevinu na kocki premda su mogli uništiti svakoga protivnika!

Arđuna mu tada reče: Ja sam Arđuna, Uttaro, ja sam Prithin sin, a Kanka, dvoranin tvojega oca, to je Yudhištira. Snažni Ballava, spretni dvorski kuhar, to je Bhima. Nakula je konjušar, a Sahadeva nadzire vaša stada. A znaj i daje sairandhri, zbog koje pogiboše Kićaka i njegove pristaše, glavom kraljevna Draupadi. Ovo je mojih deset imena: Arđuna, Phalguna, Đišnu, Kiritin, Švetavahana, Bibhatsu, Viđaya, Krišna Savyasaćin i Dhanandaya.

Kada je to saslušao, Uttara ga pozdravi kako to dolikuje pa reče: Moje je ime Bhumindaya, a prozvan sam i Uttara! Velika je moja sreća, Partho, što te mogu gledati vlastitim očima. Budi nam dobrodošao, Dhanandayo! Snažnoruki i crvenooki junače, tvoje su mišice poput slonovske surle! Doliči ti da mi oprostiš sve što rekoh u svojem neznanju! Tvoji čudesni i nedostižni podvizi rastjeruju sve bojazni iz mojega srca i ispunjavaju ga ljubavlju! O junače, popet ću se na ova odlična kola i sam ću upravljati njima! Reci mi na koji ćeš odred najprije udariti? Naredi i ja te tamo vozim!

Omilio si mi, tigre među ljudima — na to će Arđuna — U tebi više nema straha. Razbit ću u boju sve tvoje neprijatelje! Brzo veži na kola tobolce i iz toga oružja uzmi mač uglačane oštrice i ukrašen zlatom.

Uttara živnu na te Arđunine riječi i brzo siđe sa drveta noseći Arđunino oružje, a ovaj mu reče: Dakako, borit ću se protiv Kurua i branit ću ova kola koja će biti poput tvrđave i vratit ću tvoja stada. Ničega se ne boj, Viratin sine!

Tada Arđuna skide narukvice i navuče divne rukavice protkane zlatom pa potom poveza svoju crnu i kovrčavu kosu bijelom tkaninom. Sjedeći na svojim kolima, silni junak obavi obred očišćenja i ovlada svojim duhom lica okrenuta k istoku pa prizva u sjećanje sva svoja oružja i ona mu sva dođoše i rekoše kraljevskome Prithinu sinu: Mi smo tu, o proslavljeni! Mi smo tvoje sluge, Indrin sine!

A Arđuna im se pokloni pa kaza: Budite sva u mojemu duhu!

I dobivši uza sebe sve svoje oružje, Arđuna se razveseli i odape tetivu na Gandivi. Začu se strašan zvuk od kojega ptice potresoše u letu, a drveće se zanjihalo. A po tome zvuku nalik na prasak groma Kurui saznaše da je to Arđuna odapeo tetivu na najboljemu među lukovima. Onda silni junak krenu s Uttarom kao kočijašem i razvi nad svojim kolima svoj zlatni barjak na kojemu bijaše majmun s lavovskim repom, nebesničko priviđenje koje je smislio sam Višvakarman. Nezadrživi uništitelj neprijatelja snažno duhnu u svoju veliku školjku gromovita glasa od kojega se dušmanima diže kosa na glavi. Brzi konji popadaše na koljena od toga zvuka, a kraljević Uttara sjede od straha.

Tada se oglasi Uttara: Slušao sam riku mnogih školjki i truba i urlike mnogih slonova u bojnome poretku, ali još ne čuh glas ovakve školjke niti vidjeh

barjak poput ovoga. Doista, gospodine, moj je um sasvim pomućen od rike te školjke, brijanja tvogega luka, treštanja kola i ovih nadljudskih stvorenja koja stoje na tvome stijegu.

Arđuna dohvati uzde pa sam podiže konje na noge, a onda zagrli Uttaru i poče ga sokoliti: Ne plaši se, vrli kraljeviću, ta rodio si se kao kšatriya!

Za to vrijeme Drona je govorio Kuruima: Sve mi to sluti na zlo! Gledajte onoga čaglja koji trči kroz naše redove i zloguko zavija! Pobjegao je a da ga nitko nije stigao pogoditi! Sve ovo pretkazuje veliku nevolju!

Na to Duryodhana reče Bhišmi, Droni i Kripi: I ja i Karna već smo rekli učiteljima, ali ja ću opet ponoviti: Trinaesta godina još se nije dovršila. Arđuna se pojavio pred nama, a morao se još kriti. Pandave će opet morati u porogonstvo!

A Karna doda: Svi ti plemeniti ratnici sliče mi odjednom na kolebljive kukavice. Bio to kralj Matsya ili Arđuna, ja ću mu odoljeti kao što obala odolijeva plimi. Ubit ću danas Arđunu i tako ću se osloboditi duga koji je tako teško odužiti i izvršit ću ono što sam obećao Duryodhani.

Kripa mu na to odvrati: Radhin sine, tvoje izopačeno srce uvijek te navodi na sukob. Ti ne poznaješ pravu prirodu stvari niti razmišljaš o posljedicama. Oni koji poznaju prošlost smatraju da je ratovanje najgrešnije od svih mogućih posala. Vojna može uroditi plodom samo ako su pogodni i vrijeme i mjesto. Sada nam vrijeme nije naklonjeno i iz ovoga ništa dobro neće proizaći. Arđuni više ni sam Indra nije dostojan protivnik i zato onaj koji žudi s njime podijeliti megdan mora uzeti lijek za smirenje. Došli smo i ne znajući onamo gdje se krije Arđuna kao vatra u bunaru. Ali trebalo bi da se borimo, mogli mu odoljeti ili ne. Zato uredite naše čete, stavite oklope i budite spremni.

Dronin sin Ašvatthaman doda: Karno, goveda još nismo odveli niti smo prešli granicu. Zašto se onda hvastaš? Pravi junak dobije mnoge bitke, silno blago osvoji i brojne neprijatelje potuče, a ne spomene ni riječ o svojem junaštvu. Vatra gori šuteći i šuteći Sunce sja. Zemlja šuti i nosi na sebi sva stvorenja, i pokretna i nepokretna. Kada pouče Vede, brahmani moraju obavljati obrede i za sebe i za druge. Kšatriye žive od luka i strijele i moraju obavljati obrede samo za sebe. Vaišye treba da daju da se za njih obave obredi kada steknu blago, a šudre uvijek moraju biti na usluzi i dvoriti ostala tri staleža. Što se pak tiče pticolovaca i prodavača mesa, oni mogu zarađivati blago i svojom dovtljivošću i podvalom. Koji se kšatriya veseli pred svima zato što je stekao kraljevstvo varajući na kocki, kao što čini bestidni Dhrtaraštrin sin? Tko se, ako ima pameti, hvasta da je stekao blago prijevarom na kocki kao da je prodavač mesa? U kojem si dvoboju ti pobijedio Arđunu, Nakulu ili Sahadevu? A opljačkao si njihovo blago! Vidimo da ljudi, pa čak i insekti i mravi, mogu opraštati u granicama svojih moći, ali Panduovi sinovi ne mogu oprostiti poniženja kojima je bila izložena Draupadi. Pošalji sada, Duryodhano, svojega mudrog ujaka koji tako dobro poznaje dužnosti kšatriye! Pošalji sada toga kockara i varalicu Šakunija da se bori s njima. Ali

Gandivom se ne bacaju kockice, nego se odapinju oštre šiljate strijele na protivnike!

Onda poče govoriti Bhišma: Karna se želi boriti jer mu to nalaže dužnost kšatriye. Nitko tko je mudar ne vrijeđa učitelja. Ja bih rekao da nam je vrijeme da razmislimo o vremenu i mjestu što su određeni za boj. Ono što reče Karna trebalo nas je samo trgnuti iz našega malodušja. Brahmanovo oružje ujedinjeno s Vedama nigdje se još nije moglo vidjeti kao sada u učitelju Droni. Nije sada vrijeme za razmirice. Udružite se prije početka boja jer Indrin sin dolazi!

Na to će opet Ašvatthaman: Vrlina se mora cijeliti, pa bila ona i neprijateljeva, a pogreške se moraju istaknuti makar potjecale i od učitelja!

Tada se javi Duryodhana: Neka učitelj oprost i neka se mir vrati među nas! Ako učitelj bude uz nas, bit će kao da je već učinjeno ono što tek treba učiniti.

I on uz Karninu i Kripinu pomoć udobrovolji učitelja, a onda ih Drona stade savjetovati: Pripremite se tako da Arđuna nikako ne mogne doprijeti do Duryodhane. Neprijatelj ga ne smije zarobiti čak ni ako se on prenagli ili pogriješno ocijeni stanje na bojištu. Budite sigurni da se Arđuna nije razotkrio prije no što je istekao rok izgnanstva. Neka Gangin sin ima to na umu i neka kaže što misli da je pravo.

Bhišma tada kaza: Točak vremena obrće se sa svojim odjeljcima. Dijeli se po kretanju zvijezda i planeta, po godišnjim dobima i godinama. Zbog kretanja nebeskih tijela svakih pet godina nastaje višak od dva mjeseca. Stoga je sve što su Panduovi sinovi obećali ispunjeno. Arđuna je to znao i zato se pojavio. Kako može netko kome je Yudhištira vodič odstupiti od vrline? No, kralju kraljeva, ja još ne vidjeh bitku u kojoj jedna strana mirno može reći: Mi, sigurno, pobjeđujemo! Kada dođe do okršaja, tada mora biti i poraza i pobjede, napredovanja i uzmicanja. Bila ova bitka pogodna ili ne, vi obavite sve pripreme!

Duryodhana će na to: Ali ja, djede, neću vratiti Pandavama njihovu kraljevinu. Zato bez oklijevanja učinite sve što je potrebno pa neka bitka otpočne!

Bhišma mu odgovori: Onda slušaj što mislim da bi bilo dobro učiniti: Ti ne gubi vrijeme već pođi prema prijestolnici i povedi sa sobom četvrtinu vojske. Druga četvrtina neka opkoli stada i neka ih potjera. Vratimo li se bez goveda, to će biti znak da smo pobijeđeni. Nas petorica i ostatak vojske pođimo na Arđunu. Kurui poslušajte taj savjet, podijeliše vojsku pa se postrojše u bojne redove.

Ugledavši Kurue spremne za boj, Arđuna oslovi kraljevića Matsya: Upravi svoje konje, vozaru, tamo gdje će moje strijele dosegnuti neprijatelja! Za to vrijeme ja ću se truditi da usred te vojske ugledam onoga podlaca iz roda Kurua. Kada pobijedim toga zlikovca, ostali će prihvatiti poraz. Tamo stoji Drona, a iza njega je njegov sin. Vidim i Bhišmu, Kripu i Karnu, sve velike strijelce, ali ne vidim Duryodhanu. Slutim da je u želji da spasi život odstupio južnim putom i poveo stado sa sobom. S njime ću se boriti, Viratin sine, jer će jedino od toga biti koristi. Kada ga pobijedim, vratit ću se i povesti goveda.

Arđuna ubrzo stiže oteta stada i razjuri vojsku koja ih je čuvala, a goveda preplašena rikom školjke podigoše repove i udariše u trk vraćajući se istim putem. Vidjevši kako podivljala goveda bježe prema prijestolnici Matsya, prvaci ratnika Kurua zaključiše da je Arđuna postigao što je htio pa jurnuše na njega dok je on još progonio Duryodhanu.

Kada je vidio njihovu vojsku i nad njome lepršanje bezbrojnih stjegova, Arđuna reče Uttari: Pritegni zlatne uzde, Uttaro, i potjeraj naše bijele konje onamo gdje vidiš silne velmože Kurua! Opaki Karna želio bi se ogledati sa mnom! Odvezi me, sine Viratin, ravno k njemu koji se pod okriljem kralja Duryodhane naduo od oholosti!

Karna i Arđuna podijeliše megdan. Dvanaest Karninih strijela ranilo je Arđunu, Uttaru i njihove konje, ali je Arđuna uzvratilo i zasuo Karnu silom strijela koje ga izbodoše po cijelome tijelu, tako da se morao povući.

Kada Radhin sin uteknu s bojišta, ostali ratnici s Duryodhanom na čelu udariše jedan po jedan na Arđunu praćeni svojini četama, ali, kao što obala podnosi nalete plime, tako je i Arđuna odolijevao bijesu te nebrojene vojske postrojene za boj koja ga je zasipala rojevima strijela. Potom prvak među ratnicima napadne na neprijatelja poslavši na njega svoja nebeska oružja. I nebo i sve strane svijeta zastriješe bezbrojne strijele odapete iz Gandive, kao što zemlju prekrivaju Sunčeve zrake. I nitko od protivnika ne mogaše podići oči na Arđunu koji je blistao silnom svjetlošću. Bezbrojne Arđunine strijele kao da pod nebom nisu imale dovoljno mjesta. Protivnici bi ga uspijevali samo jednom izbliza ugledati jer bi već idućega trena bili na putu za onaj svijet zajedno sa svojim konjima. Kao što su njegove strijele neometano prolazile kroz tijela njegovih protivnika, tako su i njegova kola jezdila kroz njihove redove. Njegove strijele uvijek su nalazile cilj kao što i oko uvijek počiva na onome što mu se mili gledati. Trag koji je ostajao za njim sličio je na trag krda slonova kroz prašumu.

Tada, Bharato, navališe na Arđunu svi veliki ratnici Kurua i napregoše sve svoje sile, a Dhanandaya, Kuntin sin, pogodi staroga gospodara Bhišmu s deset strijela u grudi iako se ovaj borio kako je najbolje mogao. Neodoljivi i jakoruki Gangin sin klonu od ljuta bola i dugo ostade tako oslonjen na rudo svojih kola.

Tada Arđunu okružiše sa svih strana s nebeskim oružjem u rukama zasipajući ga nepresušnom bujicom strijela. On je svojim oružjem suzbijao njihovo, a onda vlasnik Gandive zazva jedno od Indrinih nepobjedivih oružja zvano "izbezumljivalo". Svojim ostrim strijelama potpuno prekri sve četiri strane svijeta. Brujanje Gandive potpuno zagluši osjetila protivnika, a potom Arđuna uze objema rukama svoju veliku školjku moćna zvuka i silovito duhnu u nju ispunjavajući njezinom rikom nebeski svod. Od zvuka te školjke junaci Kurua zastadoše osupnuti, a lukovi od kojih se ne razdvajahu u boju poispadaše im iz ruku. Kada je vojsku Kurua tako skamenio, Arđuna reče sinu kralja Matsya: Idi među Kurue dok su još ošamućeni i donesi ovamo bijele odore što ih nose Drona i

Kripa i onu lijepu, žutu, koja pripada Karni, a donesi i plave haljine kralja i Dronina sina. Rekao bih da Bhišma nije omamljen jer on zna kako da se suprotstavi ovome oružju i zato njega obiđi!

Nato slavni sin Matsya skoči s kola ostavivši uzde i pokupi odjeću ratnika pa se vrati natrag na svoje mjesto. Onda podbode četiri lijepa ždrijepca i odveze Arđunu s bojišta vozeći se kroz pješadiju koja je još uvijek držala zastave u rukama.

Kada Bhišma vidje da Arđuna odlazi, pogodi ga svojim strijelama, ali mu Arđuna pobi zapregu i kočijaša i sa svojim lijepim lukom u rukama izroni iz toga mnoštva kola kao što sunce izranja iz oblaka. Dhrtaraštrin sin dođe k sebi i spazi Prithina sina kako sam stoji na bojištu nalik na gospodara nebesnika pa uzrujano upita Bhišmu: Kako se ovaj spasio od tebe?

A Šantanuov mu sin odgovori smiješeći se: Gdje bijahu tvoja osjetila i tvoja hrabrost? Zašto si odbacio luk i strijele? Arđuna nije sklon krvoločnosti, niti mu duša naginje grijehu. Ni za sva tri sveta neće zaboraviti svoje starije. Samo nas zato u ovome boju nije sve pobio. Prvače među junačkim Kuruima, vrati se u svoj grad i pusti Arđunu da mirno ode pretevši stada. Ne odbacuj uludo svaki put svoje dobro!

Saslušao je Duryodhana te riječi staroga gospodara, riječi koje bijahu za njegovo dobro, pa se razbjesnje, ali izgubi volju za dalju bitku, duboko uzdahnu i ušutje.

Razdragani Arđuna vidje kako Kurui kreću k svojem gradu pa pođe za njima i glavom pozdravi staroga Bhišmu i učitelja Dronu da im iskaže svoje poštovanje. Na jednak način pozdravi i Dronina sina i učitelja Kripu i ostale časne osobe među Kuruima. Potom Prithin sin jednom strijelom razbi u komadiće Duryodhaninu krunu ukrašenu dragim kamenjem a brujanje njegova luka ispuni sva tri svijeta.

Arđuna je gledao kako Kurui odlaze osramoćeni pa veselo reče sinu Matsya: Potjeraj svoje konje! Vraćamo se! Tvoja su stada spašena, neprijatelj odlazi, a trebalo bi da se i ti zdravo i veselo vratiš svojem gradu! No samo ti, drago dijete, znaš da Prithini sinovi žive kod tvojega oca. Kada uđemo u grad, nemoj hvaliti njihova djela, jer da se kralj Matsya ne poplaši. Reci radije: Ja sam pobijedio vojsku Kurua i vratio našu stoku!

Uttara mu odgovori: U mojoj moći nisu djela koja si ti počinio, ali otkrit ću tko ste tek kada mi ti dopustiš.

Kada Arđuna stiže u blizinu groblja, on stade pred drvo šami sav ranjav od protivničkih strijela. Tada strašni majmun s njegovog barjaka, blistav kao oganj, uzletje na nebo sa svim ostalim stvorenjima koja bijahu uz njega i nestade opsjene, a na kolima opet bijaše Uttarina zastava s likom lava. Pošto su zamijenili strijele, tobolce i ostalo oružje, slavni kraljević Matsya poveze se u svoju prijestolnicu radosna srca, a Arđuna je prurušen u Brhannadu upravljao kolima.

Uttara poslušā Arđunin savjet pa naredi glasnicima da odu i razglase njegovu pobjedu.

Kralj Virata bio je presretan što je Sušarmana tako brzo pobijedio i stoje vratio sve svoje blago. Stigao je u prijestolnicu s četvoricom Pandava i, čim je sjeo na prijestolje, dvorani mu ispričaše što se dogodilo i da je njegov neustrašivi sin otišao pred neprijatelja na samo jednim kolima i s Brhannadom kao kočijašem. Viratu obuze strah pa naredi svojim ministrima: Svi ratnici koji nisu ranjeni neka odmah pođu u pomoć Uttari!

Na to se Kanka osmijehnu kralju kojega bijaše spopao silan strah od Kurua i reče mu: O kralju, ako je Brhannada Uttarin kočijaš, onda se Kuruima nije posrećilo da ti odvedu goveda.

U taj čas stigoše brzonogi glasonoše što ih Uttara bijaše poslao i objaviše da je mladi kraljević izvojevao pobjedu nad Kuruima. Kralj se sav naježio od prevelike radosti. Darivao je glasnike lijepim haljinama, a svojim savjetnicima naredi: Iskitite putove zastavama i prinesite cvjetne prinose svim bogovima i boginjama. Pošaljite im u susret kraljeviće i hrabre ratnike, glazbenike i plesačice ukrašene nakitom. Neka teklići žurno odjašu na slonovima i neka na svakome raskršću objave moju pobjedu! Neka izađe kraljevna Uttara u prekrasnoj odjeći i neka okružena djevojkama dočeka s hvalopojcima mojega sina!

Pošto je odaslao vojsku, djevojke i nakitom uljepšane dvorjane, mudri kralj Matsya radosno reče: O sairandhri, donesi kocke, a Kanka neka započne s igrom!

Na to mu Panduov sin odgovori: Rečeno je da ne smije igrati onaj čije je srce zaslijepjeno radošću, pogotovo ako igra sa spretnim kockarima, ali, ako ti to čini radost, neka igra počne.

I igra poče a, dok su se kockali, kralj Matsya reče: Ha! Moj je sin pobijedio glasovite Kurue!

A kralj mu Yudhištira odvrati: Kako da ih ne pobijedi kada mu je kočijaš bio Brhannada?

Te riječi naljutiše kralja Matsya pa odbrusi Panduovu sinu: Ta zar ti, bijedo od brahmana, uspoređuješ uškopljenika s mojim sinom? Zar ne znaš što kome priliči da govori? Opraštam ti, brahmane, ovu uvredu poradi našeg prijateljstva, ali ubuduće moraš paziti što govoriš ako ti je stalo do života. No Yudhištira nastavi: Nema toga tko će se pobiti s Bhišmom, Dronom, Droninim sinom i ostalima silnim junacima Kurua, kao ni s Indrom kojega prate Maruti! Ima samo jedan, a to je Brhannada! Nema toga koji mu je po snazi ravan. Zašto onda da tvoj sin ne pobijedi zlotvore kada je imao takva saveznika!

A Virata će na to: Ti ne obuzdavaš svoj jezik usprkos mojoj naredbi! Ako nema onoga koji kažnjava, nitko se neće priklanjati vrlini! — Rekavši to, kralj, usplamtio od gnjeva udari Yudhištiru kockom po licu i ljutito ga opomenu: Nemoj da ti se to još jednom dogodi!

Od siline udarca Yudhištiri poteče krv iz nosa, ali Prithin sin držao je ruke pred licem ne dajući da ona kapne na tlo. Vrli Yudhištira pogleda tada Draupadi koja stajaše uz njega. Uvijek poslušna željama svojega gospodara, ona razumje što to znači pa donese zlatnu posudu s vodom i u nju prihvati krv. U to vratar oslovi kralja i objavi: Tvoj sin Uttara čeka na vratima s Brhannadom!

Tada Yudhištira uputi stražaru riječi koje bijahu samo za njegove uši: Neka Uttara uđe sam! Brhannada ne smije ući jer se junak zavjetovao da neće ostaviti na životu onoga koji mene izvan bitke rani ili na zemlju proljeje moju krv!

Kraljević Uttara uđe sam, oda ocu dužnu počast dodirnuvši mu stopala, pa se okrenu da izrazi svoje poštovanje brahmanu Kanki i tada ga ugleda gdje sjedi u kutu okrvavljena lica. Sav užasnut, žurno upita: Kralju, tko ga je to udario? Tko je učinio tu strašnu nepravdu?

Kralj mu na to odgovori: Ja sam udario ovoga podmukloga brahmana, a on zaslužuje i gore! Dok sam ja hvalio tebe i isticao tvoje junaštvo, on je uznosio onoga uškopljenika!

Uttara se prestravi: Jao, jao! Učinio si velik grijeh i strašnu nepravdu! Oče moj, padni pred njegove noge i traži njegov oprostaj da smrtonosni otrov brahmanova prokletstva u korijenu na zatre našu lozu!

Virata poslušna riječi svojega sina pa stade tješiti sina Kuntina koji bješe nalik na vatru zapretanu pepelom. Zatraži od njega oprostaj, a Panduov mu sin odgovori: Ja sam ti odmah oprostio, kralju, i ne ljutim se na tebe. Ali da je ova krv iz mojih nosnica pala na zemlju, tebe bi i tvoju kraljevinu zasigurno snašla propast! Ja te ne krivim, kralju, što si udario nedužnu osobu jer oni koji su moćni obično su i nerazumno nasilni u svojim postupcima.

Kada krv presta teći, uđe i Brhannada, pozdravi Viratu i Kanku i osta stajati šuteći. Tada kralj poče pred njime hvaliti svojega sina Uttaru koji se vratio iz boja, a Uttara će na to: Nisam ja vratio naša stada niti sam je pobijedio neprijatelja! To je djelo počinio sin nekoga božanstva. Mladić blistav kao Indra vidje me kako bježim pa stade pred mene i ne dade mi dalje. Vratio me u kola i potukao Kurue te tako spasio naša goveda. Pobjeda pripada njemu, a ne meni!

Na to Virata upita: Gdje je sada taj moćnoruki i slavni sin oca nebesnika? Jedva čekam da vidim toga silnoga nebeskog ratnika koji je spasio i tebe i moja stada!

Uttara mu odgovori: Taj jaki božanski sin nestao je pred mojim očima, ali ja se nadam da će se on ipak ovdje pojaviti sutra ili prekosutra.

Tri dana poslije toga pet Panduovih sinova dovršiše svoj zavjet i okupaše se pa obukoše bogato ukrašene bijele haljine i s Yudhištrom na čelu udoše u vijećnicu kralja Virate i zauzeše mjesta namijenjena kraljevima. Zasješe poput pet žrtvenih vatri na oltaru. Kada su posjedali, stiže i kralj Virata da okupi vijeće kako bi obavio svoje kraljevske poslove. Ugleda slavne Pandave kako blistaju poput ognja pa se na časak zamisli, a onda se naljuti pa reče Kanki koji je sjedio tu nalik

na vladara nebesnika okružena Marutima: Ti se baviš bacanjem kocaka i u mojoj si službi. Kako onda možeš zauzeti kraljevsko mjesto i obući skupocjene haljine?

Tada se Arđuna nasmiješi pa reče kralju: Ovaj je čovjek, kralju, dostojan da sjedi čak i na Indrinu prijestolju! On poštuje brahmane, posvećenje u svete knjige, obavlja žrtvene obrede, požrtvovano i nepokolebljivo slijedi zavjete, on je prvi među Kuruima, Kuntin sin Yudhištira! Glas o njemu proširio se širom zemlje kao što se Sunčev sjaj razastire širom nebesa. Zar možeš pitati, kralju, je li osoba kao što je Panduov sin dostojan kraljevskoga sjedišta?

Na to će Virata: Ako je ovo doista Yudhištira, kralj Kurua, tko je onda među vama Arđuna, a tko moćni Bhima, tko su Nakula i Sahadeva? Gdje je slavna Draupadi? Poslije njihova poraza na kocki više ih nitko nije vidio.

— Kralju — odgovori mu Arđuna — ovaj tvoj kuhar, znan kao Ballava, slavni je Bhima, glasovit po svojim vještinama i snazi. Nakula je tvoj konjušar, a Sahadeva volar. Lopočooka i tankostruka sairandhri slatka osmijeha, zbog koje je Kićaka izgubio glavu, slavna je kraljevna Draupadi. A ja sam, kralju, Arđuna o kojemu si već dovoljno čuo. Posljednju godinu našega progonstva proveli smo u tvojemu domu sigurni kao dijete u majčinoj utrobi.

Onda princ Uttara kaza kralju sve o Arđuninu junaštvu. Virata bijaše izvan sebe od radosti. On izgrli Yudhištira i ponudi mu svoje žezlo, riznicu, grad i svekoliku kraljevinu, pa im reče: Sada je došlo vrijeme da ja umilostivim Pandave. Ako vam je po volji, dat ću svoju kćer Uttaru da bude vjerna ljubava Arđuni.

Na to plemeniti Yudhištira pogleda Arđunu, a ovaj to razumje pa odgovori kralju Matsya: Dok sam živio u tvojim osobnim odajama, kralju, imao sam prilike biti s tvojom kćeri, i nasamo i u društvu, i ona mi je vjerovala kao svojem ocu. Ja sam uz glazbu vodio njezine korake u plesu i nadgledao kako se ljupkošću i spretnošću oplemenjuju njezine urođene vrline. Zato ne bih volio da ti ili netko drugi posumnja u nju ili u mene. Koja je duša čista, a moja su osjetila u mojoj vlasti i zato te molim, kralju, da mi je daš za snahu, neka bude nevjesta i radost mojemu sinu jer on je dostojan da tebi bude zet, a tvojoj kćeri muž.

Plemeniti vladar kraljevine Matsya odvrati mu razdragana srca: Riječi poput ovih pristaju i tebi i tvojoj vrlini! Bit će kako ti kažeš! Onaj kojemu je Arđuna prijatelj sve je svoje želje već ispunio!

Knjiga peta

UDYOGAPARVAN

Knjiga o pripravama

Vaišampayana reče: Svi junački potomci Kurua koji pristadoše uz Pandave proslaviše Abhimanyuovu svadbu i, pošto se noću odmoriše, okupiše se u svanuće razdragani u Viratinu dvoru. Dom kralja Matsya bio je prepun svakojaka blaga i ukrašen probranim draguljima i plemenitim kamenom, a sjedišta brižljivo uređena i ukrašena vijencima. Sve je odisalo zamamnim miomirisima.

Silni vladari naroda dođoše i posjedaše, a onda se javi Krišna: Svi vi koji ste ovdje znate kako je u igri kockom kralj Yudhištira bio prevaren, kako mu je oteta kraljevina i kako je prihvatio izgnanstvo. Panduovi sinovi, koji mogu silom svojega oružja pokoriti i svijet, ispunjavali su taj strašan zavjet trinaest godina i nisu odstupili od zadane riječi. Ovi slavni junaci proveli su godinu dana služeći drugima. Na vama je da sada odlučite što će biti pravedno i dobro i za Yudhištira i za Duryodhanu i što će biti podobno i prihvatljivo i za Kurue i za Pandave. Časni kralj Yudhištira ne bi bespravno poželio ni nebesko carstvo, a ako to pravda traži, prihvatit će da vlada i samo jednim selom. Dhrtaraštrovići ne mogu nadvladati Arđuninu moć. Mi ne znamo što je Duryodhana naumio niti znamo što će se dalje zbivati. Zato je teško odlučiti što da činimo. Ja kažem da bi trebalo poslati izaslanika, čovjeka dobra roda, umjerena i pomna, puna vrlina i sposobna da privoli Duryodhanu da Yudhištiru preda polovinu kraljevine koja mu pripada.

Tada se javi Baladeva¹: Junački Kuntini sinovi spremni su dati polovicu svojega kraljevstva i čine tu žrtvu za ljubav Duryodhani. Zato im Dhrtaraštrini sinovi moraju vratiti polovicu zemlje i radovati se zajedno s nama što je ova raspra riješena na obostrano zadovoljstvo. Učinimo sve što je u našoj moći da se taj spor razriješi bez oružja. Kralj Yudhištira nastavio se kockati premda je sreća stalno bila protiv njega i za to se ne može okriviti Šakuni. Ne izazivajte rat s Kuruima, već im se obratite miroljubivo i mirno. Rat nije siguran način da se postigne cilj, a plodovi izmirenja na svaki način duže traju.

Dok je neustrašivi izdanak Madhuove loze tako govorio, viteški Satyaki² ustane ogorčen i reče: Kakvo je ljudsko srce, takav mu je i jezik! Tvoje riječi odgovaraju tvojemu srcu! Na svijetu ima hrabrih ljudi, kao što ima i strašljivaca. Kao što se na istome drvetu mogu naći dvije grane od kojih se jedna svija od roda, dok je druga sasvim jalova, tako se i u jednoj lozi mogu rađati i maloumnici i velikani. Zar se može dopustiti onome koji može kralju Yudhištiru pripisati i najmanju krivicu da govori pred ovim saborom? Yudhištiru su izazvali jer je bio

¹ Baladeva je Balarama, Krišnin brat; v. I, bilj. 89.

² Rodak i kočijaš Krišnin. Zvao se i Daruka i Yuyudhana.

obavezan običajima ratničkoga staleža i pobijedili su ga prijevarom! Čak i da Yudhištira želi ono što nije njegovo, ne priliči mu da moljaka. Ja bih njih umilostivio oštrim strijelama! Nije grijeh ubiti onoga tko je naumio pobiti nas. Bezbožno je i sramotno prosjačiti od dušmanina! Ja tražim od vas da revno prionete izvršiti ono što Yudhištiri leži na srcu! Panduovi sinovi moraju natrag dobiti kraljevinu kojom sada vlada Dhrtaraštra!

Tada ustade kralj Drupada pa reče: O Satyaki, nema sumnje da će se dogoditi to što pretkazuješ. Dhrtaraštra previše miluje svojega sina i neće s mirom vratiti kraljevinu. Suglasan sam s tobom da pomirljive riječi neće ništa promijeniti. Ne vjerujem da je ljubaznim riječima moguće prizvati pameti izopačenoga Duryodhanu. Zato ćemo se pripremati za rat, a ja ću poslati našim prijateljima poruku neka i oni kupe vojsku.

— Satyakiju i dolikuju ovakve riječi — javi se Krišna. — Ne sumnjam da su rečene za dobro Yudhištiri. Svi mi želimo postupiti kako pristoji a dobro Pandava naša je prva dužnost. Ali naše je srodstvo s Pandavama i s Kuruima podjednako, kako god se oni jedni prema drugima ophodili. Svi smo mi ovamo pozvani na svadbu i morali bismo otići kućama radosni i zadovoljni. Vi ste prvaci među kraljevima, i po godinama i po učenosti, a mi smo oni koji moraju učiti od vas. Zato tražim od vas da u ime Pandava pošaljete Kuruima poruku, a mi smo suglasni sa svime. Ako glavar Kurua pristane na mir i pravdu, neće se pomutiti bratski osjećaji među Kuruima i Pandavama. Ako pak Dhrtaraštrin sin oholo i budalasto odbije mirovnu ponudu, onda pozovite i nas kada budete sazivali sve druge.

Onda kralj Virata oda Krišni sve počasti i dade mu dopuštenje da se udalji sa svim svojim rođacima i pratnjom, a on sjede da se s Yudhištirom i ostalima dogovara oko priprema za rat. I Virata i Drupada i njihovi rođaci poslaše vijest svim kraljevima i mnogi gospodari zemalja dođoše na taj poziv radosnih srca. Kada Dhrtaraštrini sinovi saznaše za to, počеше i oni okupljati oko sebe mnoge kraljeve.

U to su vrijeme, kralju, vrvjeli zemljom vladari koji su hitali ili jednoj ili drugoj strani u pomoć. Zemlja se punila vojskom od svih četiriju rodova i činilo se da boginja Zemlja drhti pod njihovim koracima.

Kralj Pančala dogovorio se s Yudhištirom i poslao Kuruima vlastitoga svećenika koji bijaše star i po godinama i po iskustvu. Kralj Pančala mu reče: Među stvorenjima nadmoćnija su ona koja su obdarena životom. Među živim bićima nadmoćnija su ona koja su obdarena razumom. Od razumnih stvorova čovjek je najmoćniji, a od ljudi najmoćniji su brahmani. Od dvaput rođenih najmoćniji su oni koji proučavaju Vede, a od vedoiznanaca prvi su oni kojima je rasuđivanje istančano. Među ovima su najmoćniji oni koji su iskusni, a među iskusnima najveći su oni koji su spoznali Svevišnjega. Rekao bih da si i ti među

njima i zato želim da, ne gubeći vremena, odeš Kuruima i da tamo zastupaš stvar Panduovih sinova.

Preko povjerljivih uhoda kralj je Duryodhana doznao sve što se događalo. Tako je saznao i da se Krišna zaputio svojoj prijestolnici, pa se i on, s malobrojnom pratnjom i u kočiji u koju bijahu upregnuti konji brzi poput vihora, dade na put u Dvaraku. Istoga dana kada je Duryodhana stigao u Dvaraku, lijepi grad Anartta, stiže tamo i Arđuna pa dva baštinika Kurua uđu u palaču gotovo u isto vrijeme i zatekoše Krišnu kako spava.

Duryodhana je ušao prvi u njegovu spavaću odaju, a Arđuna uđe za njim i obojica stadoše da pričekaju dok se Krišna ne probudi. Duryodhana bješe sjeo na stolicu ukrašenu poput prijestolja koja je stajala kraj Krišnina uzglavlja, a Arđuna osta stajati kraj podnožja postelje sklopivši ruke u znak poštovanja. Kada se Krišna probudio, on najprije ugleda Arđunu, a onda ih upita kako su putovali i pozdravi ih kako dolikuje pa ih zatim upita za razlog njihova posjeta.

Duryodhana mu odgovori smiješeći se: Krišno, svi su izgledi da će među nama biti rata, i to vrlo skoro. Ako se to dogodi, ti mi moraš pomoći. Tvoje prijateljstvo sa mnom jednako je kao i s Arđunom, a i naše srodstvo podjednako je blisko. Jedina je razlika što sam ja danas došao prvi, a naši su dobri praoci uvijek poštovali pravo prvjenstva.

Krišna će na to: Ni najmanje ne sumnjam da si ti došao prvi, Duryodhano, ali kada sam otvorio oči, moj je pogled najprije pao na Arđunu. Budući da si ti došao prvi, a ja sam najprije ugledao Arđunu, ja ću vam pomoći obojici. Pravo prvjenstva vam je podjednako. Kada se ispunjavaju želje, običaj nalaže da se uvijek počne od najmlađega molitelja i zato ću najprije ponuditi da bira Arđuna. Tu je milijun mojih pastira i svaki mi je ravan po snazi. Zovu ih Narayane. Svaki se od njih umije boriti i u najžešćem boju. Ti vojnici, nesavladivi u boju, bit će na strani jednoga od vas, a ja ću, sasvim sam i ne laćajući se oružja jer sam odlučio da se ne borim, stati na stranu drugoga. Ti, Kuntin sine, možeš birati prvi jer prema zakonu imaš na to pravo.

Tada Arđuna odabra Krišnu, Narayanu glavom, pogubitelja svih zlotvora koji reče da se neće biti na bojištu.

Duryodhana dobi nebrojenu vojsku Narayana, baštiniče Bharata, i bješe izvan sebe od radosti dobivši tih tisuću tisuća vojnika iako Krišna ne bijaše na njegovoj strani.

Osiguravši za sebe tu silnu vojsku, Duryodhana ode Baladevi, moćnome Rohininu sinu, i reče mu radi čega je došao. Ali mu Balarama ovako kaza: Duryodhano, ja sam pokušao sve što je u mojoj moći ne bih li privolio kraljeve da se pomire. Na svadbi Viratine kćeri rekao sam Krišni da smo i on i ja podjednako blizak rod i tebi i Pandavama. No moje riječi bile su uzalud. Ja se ne mogu priključiti strani kojoj je Krišna protivnik, ali neću mu niti pomagati. Neću

pomoći ni tebi ni Arđuni i to je moja neopoziva odluka. Rođen si u lozi Bharata i poštuju te svi zemaljski kraljevi. Idi i bori se poštujući stroga pravila viteške časti.

Na to Duryodhana zagrlj junaka kome plug bijaše ubojito oružje i premda nije imao Krišnu na svojoj strani, bješe siguran da je Arđuna već pobijeđen. Kada je Duryodhana otišao, Krišna se osmijehnu pa zapita Arđunu: Dhanandayo, zašto si tako nerazumno postupio? Odabrao si mene umjesto moje dobro opremljene i mnogobrojne vojske. — Arđuna mu odgovori: Želio bih, Krišno, steći slavu koja će biti ravna tvojoj. Ti imaš snage suprotstaviti se svim zemaljskim kraljevima i njihovim mnogoljudnim vojskama. Osjećam da sam i ja sposoban za nešto takvo. Želim da mi ti budeš kočijaš. Odavno sam za time žudio!

Vasudeva će na to: Rekao bih, Kuntin sine, da si odlučio mjeriti se sa mnom. Neka ti želja bude ispunjena! Bit ću vozar tvojih kola.

Kralj Šalya,³ brat kraljice Madri, Sahadevine i Nakuline majke, pošao je sa svojim sinovima i velikom vojskom da se nađe Pandavama u pomoći. Svoju vojsku bješe ostavio na putu, a on je ubrzanim hodom produžio k logoru Pandava. Duryodhanini uhode dojaviješe to Duryodhani pa on žurno pođe da ga osobno pozdravi. Naredio je da se duž puta kojim je išao Šalya uredi i opreme mjesta za odmor s obiljem svega što je potrebno, s raznim poslasticama i pićem, a i glazbenicima i glumcima za Šalyinu razonodu. Sve je učinio kako bi se kralj Šalya osjetio počašćenim i kako mu nikakve udobnosti ne bi ponestalo. Prezadovoljan takvom pažnjom, kralj Šalya reče slugama koji su ga dvorili: Za ovo nečuveno gostoprinstvo i besprimjernu ljubav koju su pokazali prema meni moram nekako nagraditi Yudhišthirine ljude. Molim vas da kažete moju želju Kuntinu sinu i da mi donesete njegovo dopuštenje da to učinim.

Sluge odoše i preneseše tu poruku Duryodhani, koji je neprijmijećen uvijek bio u blizini, a on iskoristi tu priliku pa izađe pred Šalyu koji u tome času bijaše spreman sve dati. On pozdravi svojega ujaka i Šalya razumje daje to Duryodhana što si je zadao toliko muke da ga ugosti. On zagrlj Duryodhanu i reče mu: Uzmi od mene što ti srce želi!

Duryodhana mu na to odgovori: Blagonakloni junače, neka se tvoje riječi obistine! Ispuni mi želju i budi moj vojskovođa!

— Neka bude! — odgovori Šalya. — Što drugo mogu!?

— Dogovoreno! — kliknu Duryodhana i stade to ponavljati, a Šalya mu reče: Izvršniče među ljudima, pođi u svoj grad, a ja ću posjetiti kralja Yudhišthiru, potčinitelja neprijatelja. Brzo ću se vratiti.

Duryodhana mu odgovori: Zemaljski gospodaru, idi Pandavama i brzo se vrati. Ja potpuno zavisim o tebi! Ne zaboravi želju koju si mi obećao ispuniti!

Šalya je stigao u Upaplavyu⁴ i, kada je sjeo da razgovara s Yudhišthirom, ispriča mu sve što se dogodilo, a Yudhišthira mu ovako reče: Znameniti ratniče,

³ Šalya je kralj naroda Madra na sjeverozapadu Indije između rijeke Beas i Chenab, možda do Jheluma.

⁴ Upaplavya je jedno od imena Viratine prijestolnice, Matsye ili Virate. v. III, bilj. 58

dobro je što si tako učinio. Ispunio si obećanje koje si dao Duryodhani u trenu kada ti je on veoma ugodio. Neka te prati svako dobro! Ja od tebe tražim samo jedno: Ti si na bojištu ravan Krišni. Kada Arđuna i Karna izađu jedan drugome na megdan, ne sumnjam da ćeš ti voziti Karninu kočiju. Ako mi želiš učiniti dobro, zaštititi Arđunu. Učini, kralju, Karnu malodušnim i olakšaj nam pobjedu! Premda tako što ne bi trebalo činiti, učini to radi nas, ujače!

Na to mu Šalya odgovori: Budi siguran da ću ja biti vozar u tome dvoboju jer me Karna uvijek uspoređuje s Krišnom. Kada se poželio boriti, naopakim ću mu riječima pomutiti ponos i neustrašivost, i protivnik će ga lako pobijediti. Svi će se vaši jadi na kraju prometnuti u radost.

I tada se Šalya oprostí od Kuntina sina i ode sa svojom vojskom Duryodhani.

Mnogo je kraljeva okupilo svoje vojske oko Hastinapure. Bilo je tu jedanaest akšauhini⁵ vojske orne za bitku pod barjacima koji su blistali. U gradu Hastinapuri ne bijaše mjesta ni za sve glavne vojskovođe. Cijeli taj kraj oko pet rijeka i područje Kurudangala, i šuma Rohitaka, i Ahićchatra, i Kalakuta, i obale Gange, i Varana, i brjegovi na obalama Yamune, cio taj predio bogat žitom i blagom bješe prekriven vojskama.

Dvorski svećenik kojega je Drupada poslao promatrao je putujući sve te legije. Kada je stigao u Dhrtaraštrin dvor, ugledao je tamo sve velmože i vojskovođe Kurua i njihovih prijatelja i saveznika.

Dočekali su ga s dobrodošlicom i poštovanjem kakvo i pripada poslaniku. On im nakon dobrodošlice poče ovako govoriti: Kraljevi, dobro se zna da su Pandu i Dhrtaraštra braća po ocu i da, nesumnjivo, kraljevina njihova oca pripada obojici podjednako. Hrabri Panduovi sinovi ne žele se upuštati u rat s Kuruima da bi povratiti svoju kraljevinu da ne pustoše svijet. Zato vratite, Kurui, ono što se mora vratiti, jer došlo je vrijeme za vraćanje i vrlina to od vas zahtijeva. Ne dopustite da ova prilika uludo propadne!

Saslušavši taj govor, sjajni Bhišma, najstariji i po godinama i po mudrosti, najprije izrazi poštovanje svećeniku pa onda reče: Sreća je da su i Krišna i Pandave dobro i zdravo. Sreća je da su se našli oni koji će im pomoći i da su još uvijek na putu vrline. Oštre su tvoje riječi, ali mislim da je razlog tome što si ti brahman. Što si rekao nesumnjiva je istina.

No Karna mu ne dade dalje govoriti, već mu drsko i ljutito upade u riječ gledajući stalno Duryodhanu: Ništa nam novo, Brahmane, nisi rekao. U Duryodhanino ime Šakuni je svoje dobro pobijedio Pandave na kocki. Panduov sin ne pridržava dogovora, već se uzda u pomoć Matsya i Pančala. O veleučeni,

⁵ Akšauhini je, po klasičnoj teoriji, vojska od deset anikini, odnosno od 21870 slonova, 21870 bojnih kola, 65610 konja i 109 305 pješaka. Tri gane (27 slonova, 27 kola, 81 konjanik, 135 pješaka) čine jednu vahini, devet (3²) vahini čine jednu čamu, tri čamu čine jednu anikini (3⁴ gane), a deset anikini jednu akšauhni, To je jedna od teorijskih podjela odreda u staroindijskoj vojsci.

ako pokušavaš zastrašiti Duryodhanu, on neće dati ni stopu zemlje, a ako je po pravdi i zakonu, dat će i cijelu zemlju, pa makar i neprijatelju. Ako žele da im se vrati njihovo naslijeđeno prijestolje, neka prožive u šumi dogovoreno vrijeme, a onda mogu živjeti pod Duryodhaninom vlašću u zdravlju i miru. Ako odbace put vrline, odluče se na rat i napadnu ove uzorite Kurue, sjetit će se ovih mojih riječi!

Starina Bhišma nije se slagao s time: Sine Radhin — reče on — govoriš ludo! Sjeti se da je Prithin sin sam pobijedio šestoricu velikih ratnika Kurua. Ne učinimo li ono što glasnik od nas traži, izbit će rat i bit će nam suđeno da poginemo i mi i Duryodhana.

Tada kralj Dhrtaraštra ukori Karnu, a smiri Bhišmu pa kaza: To što je rekao Šantanuov sin ide u prilog našoj dobrobiti, a dobro je i za Pandave. To je blagodat za cijeli svet. Ja ću o svemu još jednom promisliti pa ću Pandavama poslati Sandayu na pregovore.

Potom se okrenu Sandayi pa mu reče: Sandayo, idi Panduovim sinovima i prenesi im moje srdačne pozdrave i izraze očinske ljubavi. Najljubavnije mi pozdravi Krišnu, Satyakija i Viratu i svima kraljevima koji su se tamo okupili iskazi moje poštovanje. Učini sve kako bi se smirili i kako bi se izbjegao rat. Velikome Krišni poruči da Dhrtaraštra želi mir s Pandavama, a nema Krišnine riječi koju Yudhištira ne bi poslušao. Pazi da ne izrekneš ništa što bi moglo izazvati rat.

Tako se Sandaya uputi u Upaplavyu da se sastane sa sjajnim Pandavama. Kada stiže pred kralja Yudhištira, iskaza mu poštovanje, a kralj ga upita: Sandayo, sine Gavalganin, jesi li sigurno putovao? Radujemo se što te ovdje vidimo. Dosta je vremena proteklo otkada smo posljednji put čuli vijesti o starome kralju Kurua. Nadam se da su dobro i zdravo i on i svi njegovi.

— Zdravi su i čili i tijelom i duhom — nato će Sandaya — svi oni za koje pitaš. Znaj da među Dhrtaraštrinim sinovima ima i ozbiljnih i pravednih ljudi kao što ima i onih grješnih i zloćudnih. Uobičajeno je da se vi, kšatrije, ophodite po zakonima koji su dobri još samo za mesare i to vas navodi da činite zla i onima koji vam nikakva zla ne žele. Ti, Yudhištiro, svojom pameću možeš postići da zavlada mir među vama. Počuj što ti poručuje kralj Dhrtaraštra: Ako vi, Prithini sinovi, kaznite Kurue porazivši i pogubivši na bojištu sve svoje neprijatelje, vaš budući život bit će poput smrti. Doista, što je život za onoga tko je pobio svoju rodbinu? Ja sam mirotvorac i padam ničice pred Krišnom i pred časnom starinom, kraljem Pančala. Sklopljenih ruku privijam se k vama kao svojemu jedinom utočištu. Ne doliči ni Krišni ni Arđuni da ne poslušaju moje riječi. Želja je kralja Dhrtaraštre i njegova savjetnika Bhišme da se uspostavi mir.

Yudhištira mu, presretan, odgovori: Sandayo, jesi li od mene čuo i jedne jedine riječi koja bi poticala na rat? Tko bi odabrao rat ako već može birati? Ti znaš kakve smo patnje mi podnijeli, ali ja ću im, već zbog svojega poštovanja prema tebi, sve oprostiti! Tražiš od mene da budem mirotvorac i ja ću to biti.

Neka Indraprastha bude moja prijestolnica i neka mi Duryodhana s mirom vrati moju kraljevinu.

— O Ađatašatru — na to će Sandaya — ako ti Kurui bez rata ne prepuste tvoj dio kraljevine, mislim daje za tebe bolje da živiš od milostinje među Vrišnjima i Andhakama nego da ratom dođeš do vlasti. Ovaj smrtni život ne traje dugo, a podložno je svakome grijehu, muci i nepostojanosti. Grijeh i čestito ime nikada ne idu zajedno i zato ne čini grijeha, Pandavo! Zalud ste čamili u izgnanstvu sve ove godine, sinovi Panduovi, ako se sada prepustite gnjevu i počinite grijeh. Grijeh je gorak lijek a ne gutaju ga grješnici, nego pravednici. Ja te molim da ga i ti progutaš i da odustaneš od vojevanja, jer kakav će blagoslov za tebe biti ako sve protivnike do jednoga pobiješ?

Yudhištira će tada: Nema sumnje, Sandayo, da je to što govoriš sama istina. Ti prosudi ima li grijeha ili vrline u ovome što činim. Nema toga blaga koje bih poželio steći na nepošten način. Neka slavni Krišna kaže hoću li biti za osudu ako se budem borio ili pak ako odbacim svaku pomisao na rat. Znam da mu je na srcu dobrobit, i naša i Kurua, i zato neka on odluči, a ja ću se, ako on kaže, odreći dužnosti kšatrije.

Tada reče Krišna: Želja mi je, Sandayo, da Panduovi sinovi ne propadnu, nego da napreduju i da ispune svoje želje. Jednak napredak želim i Dhrtaraštri koji ima mnogo sinova. Ja im ništa drugo i ne želim reći nego da je mir najmudriji put. Ti ne možeš tvrditi, Sandayo, da si i od mene i od Yudhištire bolje upućen u potankosti pravde i krivde. Žedan čovjek pije vodu i tako gasi žeđ. Plod, bez sumnje, proizlazi iz djelovanja. I na onome svijetu blagostanje bogova proistječe iz djelovanja. Rad je i kada vjetar puše. Vrlinom djelovanja i Sunce koje nikada ne spava izlazi svakoga jutra i uzrokuje smjenu dana i noći. Vatra gori svojom snagom i čini dobro svekoliku čovječanstvu. Ni rijeke ne spavaju, već žurno teku donoseći svakome stvorenju blagodat. Ni Indra ne spava, već svojom golemom moći rasipa kišu tutnjeći kroz nebesa. Na drugome svijetu blistaju sveci provodeći život u učenju, isposništvu i radu. Svako djelovanje donosi primjeren plod. A kralj Dhrtaraštra i njegovi sinovi nerazumno su oteli ono što pripada Panduovu sinu. Oni se ne sjećaju zakona koji su od pamtivijeka i kojih su se kraljevi od davnina pridržavali. Lupeža koji neopažen krade tuđe blago čeka ista presuda kao i onoga koji ga na danjem svjetlu silom otima. No ja želim i sam otići Kuruima i razriješiti tu stvar. Ako uspijem umiriti Kurue a da ne oštetim Pandave, steći ću velike zasluge i donijeti neizmjernu blagodat Kuruima spasivši ih iz čeljusti smrti.

Sandaya im onda reče: Ostaj mi zdravo, božanstveni junače. Ja ću vas sada napustiti. Sine Panduov, neka te svako dobro prati! I nemojte zamjeriti ako sam vam u žustrini rekao što neugodno.

Pođi sa srećom, Sandayo — reče Yudhištira—Ti nikada nama ne misliš zlo. Svi mi znamo da si ti čovjek čiste duše. A Dhrtaraštrinu sinu ovako poruči: Nerazumna je to žudnja koja ti raspinje srce i tjera te da vladaš svima Kuruima

bez suparnika. Nju ništa ne može opravdati. Što se nas tiče, mi se tome nećemo pokoriti. Ili mi vrati moju Indraprasthu ili se bori, glavaru Bharata!

Pandave će strpljivo prijeći preko svih uvreda nanesenih Draupadi i preko svega ostaloga jer ne želimo sve Kurue vidjeti pobijene. Dovoljno smo moćni da se možemo osvetiti. Mi ipak želimo mir i bit ćemo zadovoljni ako nam daš svakome po jednu pokrajinu. Čak će i to dostajati da se dovrše naše razmirice. — Ti si, Sandāyo, oštrouman, potruđi se da utvrdiš mir između nas i naše rodbine. Reci mu: Suyodhano, daj petorici braće makar po jedno selo i neka se braća s braćom izmiješaju i stariji s djecom i neka se u smijehu i veselju miješaju Kurui i Pančale. — Ja sam podjednako spreman, Sandāyo, i na mir i na rat. Gavalganin sine, kada stigneš na dvor Kurua, pokloni se i pozdravi velikoga kralja Dhrtaraštru i u naše mu ime prenesi poruku: Panduovi su sinovi, kralju, sretno živjeli pod tvojim okriljem. Krotitelju neprijatelja tvojom su milošću ta djeca naslijedila svoju kraljevinu i, budući da si ih ti ustoličio, zar ćeš biti ravnodušan sada kada se nalaze pred propašću?

Izvršivši naredbu slavnoga kralja Dhrtaraštre, Sandāya se vratio u Hastinapuru i odmah ušao u kraljeve odaje. Čim je ušao, Sandāya se pokloni, sklopi ruke i kaza: Ja sam, Sandāya, kralju. Klanjam se pred tobom. Našao sam Panduova sina a on ti je poslao pozdrave i pitao me za tvoje zdravlje i zdravlje tvojih sinova.

— O dijete — na to će Dhrtaraštra — šaljem svoj blagoslov Yudhištiri! Reci, je li Prithin sin dobro i zdravo? Kako su njegovi sinovi, braća i savjetnici?

Na to će Sandāya: Panduov je sin dobro, a i njegovi savjetnici. On želi natrag svoje posjede koji su mu pripadali. Teži da stekne i vrlinu i imanje ne čineći ništa što je za osudu. Panduovu sinu čak je i od pravde milije da nikoga ne povrijedi, a vrlina mu je milija od zgrtanja blaga. Čovjek potčinjen voli Višnjega miče se kao lutka na koncima. Kada gledam Yudhištirininu čestitost, božje djelo cijenim iznad ljudskoga. A gledam i tebe i tvoje pogriješke. One koje izazivaju zla i strahote i nisu dostojne tvojega staleža. Glavaru ljudi, ja sam se od putovanja umorio i tražim od tebe dopuštenje da se povučem na počinak. Ujutru ću u vijećnici reći sve što imam i sinovi Kurua čut će poruku kralja Yudhištire koji nema neprijatelja.⁶

Kralj Dhrtaraštra tada naredi da mu pozovu Viduru. Kada Vidura stade pred kralja, sklopi ruke i reče: Mudri kralju, ja sam Vidura. Došao sam na tvoju zapovijest.

— Viduro — reče tada kralj — Sandāya se vratio. Kazao mi je riječi prijekora i otišao. Nisam danas mogao od njega doznati kakvu mi poruku donosi. Tijelo mi je zbog toga kao u plamenu i ne mogu oka sklopiti. Kaži nam što može pomoći čovjeku kada je u takvu stanju?

⁶ Adataštru, Yudhištirin pridjevnik, koji znači "onaj kojemu se (ravan) neprijatelj (još) nije rodio", može se tumačiti i kao "onaj koji ne rađa neprijatelje".

Vidura odvrati: Besanica spopada lupeža, grješnika, onoga koji nema uspjeha ili je izgubio sve svoje blago, a i onoga tko je slab, a jaki mu prijeti. Nadam se, kralju, da tebe nije snašlo ni jedno od tih zala.

Na to će kralj: Želim čuti od tebe pravu valjanu riječ jer si u našem kraljevskome mudrom rodu ti ipak jedini obdaren bistrim umom.

Vidura na to reče: Yudhištiru, kralju, krase sve vrline pa zaslužuje da ga držiš uza se. Tvoje su osobine poprilično suprotne njegovima i ti si ga, jao, prognao. Budući da nemaš osjetila vida, nemaš prava na dio kraljevstva. Yudhištira strpljivo podnosi bezbrojne nepravde jer nije nasrtljiv i pravdoljubiv je, dobrotiv, istinoljubiv i ima na umu poštovanje koje ti je dužan. Kako se možeš nadati ikakvu dobru kada si upravljanje zemljom prepustio Duryodhani, Karni, Šakuniju i Duššasani. Budala je onaj koji želi ono što nije dobro željeti. Nije dobar čovjek onaj tko nepozvan ulazi, nepitan mnogo govori i poklanja svoje povjerenje nedostojnim lupežima. Najgori među svim budalama jest onaj tko svoju krivicu baca na drugoga i onaj tko je slab, a daje oduška svojemu bijesu. Otrov, kao i oružje, može ubiti jednoga čovjeka, ali zli savjeti upropaste cijelu kraljevinu, i kralja i podanike. Za one koji praštaju ne valja to što ih drugi drže za slabiće, ali pomirljivost je velika snaga. Pomirljivost je vrlina slabih, ali i ukras jakih. Što može učiniti vatra koja padne na голу zemlju? Ugasi se sama od sebe. Na ovome svijetu čovjek može steći glasovito ime na dva načina: uzdržavajući se od oštrih riječi i prezirući loše ljude. Vlastite volje nemaju ni žena koja žudi za čovjekom kojega drugi obožavaju ni čovjek koji poštuje drugoga samo zato što ga drugi poštuju. Želje su siromašnoga i gnjev slaboga kao trnje zabodeno u tijelo. Svuda je hvaljen onaj koji nije ljubomorani na druge, ljubazan je prema slabima, ne prepire se i ne govori oholo i nije zlopamtilo. Onaj tko osjeća stid makar njegovi grijesi bili samo njemu poznati, visoko se štuje među ljudima. Ambikin sine, ti si tu djecu podigao i svemu ih naučio. Oni slušaju tvoje zapovijesti i, ako im vratiš dio kraljevine koji im pripada, poživjet ćeš sa svojim sinovima u sreći i veselju. Učiniš li tako, steći će u tebe povjerenje i bogovi i ljudi.

Dhrtaraštra će na to: Savjetuj me, Viduro, stalno me progoni moja nekadašnja krivica.

Vidura stoga produži: Ako onome kome govori ne želi propast, čovjek mu mora reći istinu, čak i ako nije pitan, bila ugodna ili neugodna. Najteže je, kralju, obuzdati jezik. Posječena šuma opet izraste, ali srce ranjeno ružnim riječima nikada se ne izliječi. Kada bogovi nekoga osude na propast, oni mu najprije pomute osjetila pa mu zlo slični na dobro i on se čvrsto privije uz njega. Tvoji su sinovi zamrzili Pandave i njihov je um pomračen. Bogovi ne štite ljude kao pastiri, sa štapom u rukama, već onome koga žele zaštititi oni daruju pamet. Pravi je siromah tko oskudijeva u ispravnu ponašanje, a ne onaj koji nema blaga. Najgori su ljudi oni kojima ne valja nikakvo dobro što im dolazi od drugih.

Manu, sin Samostvojnoga, ovako je govorio o onima koji šakama mlate u prazno, pokušavaju napeti Indrin luk od vodenih kapljica i uhvatiti Sunčeve zrake: Ima sedamnaest vrsta budala: onaj tko poučava nepoučljivoga i tko se srđi, onaj tko se malim dobicima zadovoljava, onaj tko ponizno dvori neprijatelja, onaj tko želi obuzdati ženske slabosti, onaj tko traži poklon od onoga od koga ne treba tražiti, onaj tko se hvasta, a nije ništa učinio, baštinik plemenite porodice koji učini nečasno djelo, slabić koji na jakoga nasrće, onaj tko priča nepovjerljivomu, tko želi nedostižno, svekar koji se sa snahom zadirkuje, tko živi od žene a voli se uznositi, onaj koji svoje sjeme baca u tuđu njivu, onaj tko primi nešto od drugih, a kaže poslije da se ne sjeća, onaj tko loše govori o svojoj ženi i onaj tko dokazuje da je laž istina. Yamini glasnici drže se za nos kada takve odvlače u pakao. Na obmanu se može uzvratiti obmanom, ali na čestitost treba uzvratiti čestitošću.

Starost ubija ljepotu, nada ustrajnost, smrt ubija život, a zavist pravdu, pohota uništava stid, a druženje s lošim ljudima dobro ponašanje, gnjev pomračuje dobrobit, a oholost upropaštava sve.

— U svim se Vedama kaže — tada će Dhrtaraštra — da je čovjeku dosuđen vijek od stotinu godina. Zašto svi ljudi ne žive toliko?

Vidura mu odgovori: Pretjeran ponos, pretjeran govor, pretjerano jelo, srdžba, želja za uživanjem i unutrašnji nesklad, to je šest mačeva koji sijeku životnu nit dosuđenu bićima. To ubija, a ne smrt. Onaj tko kralju govori i ugodno i neugodno, imajući stalno pred očima vrlinu, doista pridonosi kraljevoj moći. Od pamtivijeka se zna da kockanje rađa razdor. Ti si, kralju, otjerao od sebe lavove, a prigrlio čaplje. Sva tvoja riža, žito, zlato, stoka i žene i sve što na zemlji posjeduješ ne mogu zadovoljiti nazasitnost ni jednoga jedinog čovjeka. Zato mudar čovjek ne žudi da nad svima vlada.

— To je doista onako kako si me ti uvijek savjetovao! — na to će Dhrtaraštra. — Ljubazni Viduro, ja sam doista naklon Pandavama, ali čim se nađem uz svojega sina, sve se izokrene. Zaista, ja mislim da je sudbina odredila svoj tok i da je svaki napor uzaludan. Ima li još nešto što bi mi mogao reći?

Vidura mu odvrati: O kralju, prastari i besmrtni riši, Sanatsuđata⁷ koji provodi život u neprekidnoj čednosti kaže da smrti nema. On bi ti mogao mnogo toga reći i raspršiti sve tvoje nedoumice, i rečene i neizrečene.

— Reci mi, Viduro — na to će Dhrtaraštra — kako se u ovome svojem tijelu mogu susresti s njime?

Tada Vidura stade misliti na toga rišija slavnih podviga i ovaj se istoga časa pojavi znajući da su Vidurine misli bile njemu upućene.

Tada slavni i mudri kralj Dhrtaraštra, u želji da stekne vrhunska znanja, nasamo zapita velikoga rišija: Sanatsuđato, čuo sam da ti tvrdiš da nema smrti.

⁷ Sanatsuđata "Uvijek blagorodni" jedan je od sedam sinova rođenih iz Brahmanova duha.

Tu počinje jedan od glasovitih poučnih dijelova epa: sanatsudatiya, ovdje — naravno — veoma skraćen.

Ali bogovi i asure bave se isposništvom da bi je izbjegli. Što je od toga dvoga, po tvojem, istina?

Onda Sanatsudata stade govoriti: Prema jednome mišljenju smrt se izbjegava određenim djelovanjem, a prema drugome smrti uopće nema. Oboje je istina! Učeni ljudi smatraju da smrt dolazi zbog neznanja. Ja kažem da je smrt neznanje samo, pa stoga, ako nema neznanja, nema ni smrti. Smrt ne ubija kao tigar. Njezin je oblik nedokučiv. Ostavimo nastranu to što neki smrt zamišljaju kao Yamu. Tome je kriva nejakost uma. Besmrtnost znači slijediti brahman i samospoznaju. Obuzet ohološću, čovjek stalno hodi putovima nepravde. Nitko od takvih ne uspijeva prihvatiti svoju pravu narav. Zato im je poimanje zamagljeno strastima i, kada odbace svoja tijela, odlaze u pakao, a njihova ih osjetila prate. Stoga je neznanju ime Smrt. Utjelovljena stvorenja moraju putovati krugom rađanja i umiranja zato što ne umiju primiti znanje o brahmanu i vezana su uza zemna uživanja. Jedini razlog zašto su čovjekova osjetila zavedena jest njegova prirodna sklonost da slijedi ono što je nestvarno. Prvo što ubija čovjeka žudnja je za užicima. Odmah za njom dolaze gnjev i požuda. Oni koji su uspjeli sebe pobijediti i obuzdati, a da se ne uzohole zbog svojega visokog nastrojenja, nadvladavaju smrt samospoznajom. Onaj tko može potčiniti svoje želje zasigurno će se osloboditi boli. Znanje uništava smrt kao što smrt uništava tijelo. Gonjen svojim željama i zaveden lažljivim radostima, čovjek tetura k svojoj propasti kao pijanica koji posrće ulicom zapinjući za korijenje. Onaj tko posjeduje Znanje ne plaši se smrti.

— Prekrasno! — uskliknu Dhrtaraštra — zbori dalje, o proslavljeni riši! Govori mi o brahmanu i o stvarima koje su iznad zemnih žudnji!

A Sanatsudata nastavi kazivati: Taj brahman o kojemu se tako radosno raspituješ ne može se brzo dosegnuti. Kada se obuzdaju osjetila, volja će se stopiti s čistim razumom. Stanje koje slijedi iz toga potpuno je lišeno zemaljskih misli. Upravo to je znanje! Ono se može steći samo suzdržanošću i čednošću. Iako u razumu obitava nerazdvojivo od njega, to se znanje brahmana nesuzdržanu ne pokazuje. Ljudi, kšatrijo, svojim djelom, ma kako ono bilo čisto, dospijevaju u prolazne svjetove, ali oni koji su blagoslovljeni znanjem dospijevaju do brahmana koji je vječan. Nema drugoga puta koji vodi u slobodu.

Dhrtaraštra upita: Kažeš da čovjek može opaziti brahmana u vlastitoj duši. Reci mi kakve je boje i oblika vječni i svudaprisutni brahman?

Na to će Sanatsudata: Nigdje na svijetu nema ničega što je nalik na njega. Ni u zvijezdama ni u munji ni u oblacima ne može se ugledati njegovo obličje. Neodredljiv je izvan domašaja ograničena uma. Čak se i Uništitelj nakon uništenja rastopi u njemu. On je temelj na kojemu sve počiva. Oslobođen svih dvojstava, on se pokazuje kao Svemir i kao Svedržitelj. Učeni kažu da se ne mijenja on, već se mijenjaju imena koja ga opisuju. Oslobođeni su oni koji spoznaju to u čemu je utemeljen svemir.

Razgovarajući sa Sanatsudatom i učenim Vidurom kralj tako provede noć. A kada je svanulo, svi kraljevi i kraljevići okupiše se u vijećnici da vide Sutu.

Tada reče Dhrtaraštra: Pitam te, Sandāyo, pred ovom svojom djecom i pred svim kraljevima: Što nam poručuje Dhanandāya, vođa junaka?

Sandāya reče: Neka Duryodhana čuje riječi što ih je izgovorio plemeniti Arđuna željan boja uz dopuštenje kralja Yudhištire i u Krišninoj prisutnosti: Reci, suto, pred svim Dhrtaraštrovićima, a neka čuje i Sutin sin Karna čiji su savjeti maloumni, a dani izbrojani, čija je duša iskrvarena, a pamet kratka i koji toliko žudi da se ogleda sa mnom: Ako Dhrtaraštrini sinovi ne predaju kralju Yudhištiri kraljevinu koja mu pripada, onda mora postojati neki grijeh koji su počinili, a njegove plodove još nisu iskusili. Neka onda mučenička Yudhištirina postelja postane Duryodhanina i neka mu gola zemlja bude posljednji odar. Ako je grijeh to što su nam oteli kraljevinu i ako naša dobra djela nisu bila uzaludna, onda se može reći da je Duryodhana već pao! Ali neka radije bude onako kako govore stari gospodar Bhišma, Kripa, Drona, njegov sin i Vidura: — Neka dugo požive svi Kurui!

Tada pred svima okupljenim kraljevima Šantanuov sin Bhišma ovako kaza Duryodhani: Kada budeš, Duryodhano, ugledao Krišnu sa školjkom i topuzom u rukama i uz njega strašnoga strijelca Arđunu, kada ugledaš njih dvojicu neprolaznih, dvojicu Krišna kako sjede na jednim kolima, onda ćeš se, dijete, sjetiti mojih riječi! Ti jedino čuješ, predvodniče Bharata, ono što ti govore ova trojica: Karna iz niska roda Suta, Šakuni i tvoj grijешni i podli brat Duššasana.

Na to se javi Karna: Ne doliči ti, blagoslovljeni gospodine, da o meni govoriš takvim riječima! Ja sam prihvatio dužnosti kšatriye i od njih još nisam odstupio. Nikakva zla ne učinih Dhrtaraštrinim sinovima. U boju ću pobiti Pandave, a moja je dužnost da činim ono čime ću ugoditi Dhrtaraštrinu sinu.

Šantanuov sin sasluša Karnu, a onda reče Dhrtaraštri: On se stalno hvasta: Ja ću pobiti Pandave! A nije ravan ni šesnaestini njihove moći! Znaj da se nesreća nadvila nad tvoje sinove! Oslanjajući se na njegovu moć, tvoj je glupi sin izvrijeđao one junake nebeskoga porijekla. Kada ti sina zarobiše gandharve dok je brojao goveda, gdje onda bješe ovaj Sutin sin koji sada riče kao bik? Mnogo je toga, sine Bharata, što se kaže i vrlo lijepo zvuči, a od toga ne bude ni dobra ni koristi.

Tada Dhrtaraštra upita: Reci nam, Sandāyo, kolike su snage što ih je okupio Dhrštadyumna⁸ i koliko je Somaka⁹ i svih ostalih koje je Yudhištira pozvao da se bore uz njega?

Na to se Gavalganin sin duboko zamisli i poče uzdisati pa usred ovoga sabora starješina najednom pade na tlo onesviješten iako za to ne bijaše vidljivog razloga. Kada opet dođe k sebi i kada ga malo umiriše, Sandāya kaza Dhrtaraštri:

⁸ Dhrštadyumna je Drupadin sin, Draupadin brat.

⁹ Somake su potomci Somake, Drupadina djeda.

Ja doista vidjeh, o kralju kraljeva, one silne ratnike, Kuntine sinove, vrlo izmršavjele od lišavanja kojima su bili izloženi. Počuj, gospodaru, s kojom su se silom oni udružili protiv nas.

I on mu nabroji sve velike ratnike koji su stali na stranu Pandava.

Dhrtaraštra mu na to odgovori: Sve su to doista imena velikih junaka, ali svi oni zajedno ipak nisu strasniji od samoga Bhime. Ja se njega, dijete, užasno plašim: poput ugojena jelena koji stoji pred pobješnjelim tigrom. Drugorođeni Panduov sin očiju boje meda obdaren je snagom i neustrašivošću kojima nema ravnih, visok je kao palmino drvo, viši čak i od Arđune, brži je od konja, a jači od slona, a kada govori, teško ga je razumjeti. Moja se djeca hvale da su razborita, a ne čuju ono što im govorim čak ni kada vičem. Ako se upustimo u rat, cijeli će rod Kurua nastradati. U to nema sumnje i to mi je sasvim jasno. Zato, ako je po mojemu, trebalo bi da se izmirimo.

— Istina je to što zboriš, Bharato — odvratí Saṅdaya — u boju će luk Gandiva pokositi Kurue. To smo znali i ja i mudri Vidura još onda kada su se kockali. Uzalud je tvoje jadikovanje. Sjeti se da su i tvoji prsti u to umiješani!

Tada se javi Duryodhana: Ne boj se, kralju, i ne žalosti se radi nas. Mi možemo protivnika pobijediti u boju. Znamo koliko smo jaki, a zna to i Yudhištira, pa zato i moli ne bi li makar i pet sela od mene isprosio. Zar ti nije jasno da se on boji naših jedanaest akšauhini? Na našoj su strani i naš djed Bhišma i učitelj Drona i Kripa, pa nepobjedivi Karna i kraljevi Đayadratha¹⁰ i Somadatta, a i Dronin sin Ašvatthaman, i svi će oni boriti za nas. Te mudre i slavne strijelce ne može u boju pobijediti čak ni Indra na čelu bogova! Kako da to učine onda Pandave, gospodaru?

Onda Duryodhana upita Saṅdayu: Reci nam kakvi su konji u Arđuninoj zaprezi i kakav mu je barjak na kolima?

Saṅdaya će na to: Nebesnički majstor zvani Tvaštar¹¹ načinio je uz pomoć Indre i Dhatra¹² raznolika obličja velike ljepote. Božanskom opsjenom postavio je na kopljište njegova barjaka nebeske likove, velike i male, kojima nema cijene, a na Bhimin zahtjev sin će boga Vjetra Hanumant, postaviti na njega i svoj vlastiti lik. Uz Arđunina je kola i stotina nebesničkih katova, potpuno bijelih i brzih kao misao, a dao mu ih je kralj gandharva Ćitraratha. Ni na zemlji, ni u zraku, ni na nebesima ništa ih ne može zaustaviti.

Opet se javi Dhrtaraštra: Jao, budalasti moji sinovi koji volite nevaljalu kocku! Usudite li se u boju suočiti s Bhimom, poginut ćete svi do jednoga! Sama je Smrt ovdje okupila zemaljske kraljeve da ih prinese na žrtvu!

¹⁰ Đayadratha je bio kralj Sindhua ili Sauvira. U 3. paravanu pripovijeda se kako je oteo Draupadi u šumi, ali su ga Pandave stigli, porazili, napokon mu pošteđjeli život a vratili Draupadi.

¹¹ Tvaštar "Rezbar" nebeski je umjetnik među vedskim bogovima. Napravio je Indrino oružje vadru i pehar bogova. U toj se službi kasnije javlja češće pod imenom Višvakarman. v. II, bilj. I

¹² Daatar "Djelac, Postavitelj" jedno je od imena ili likova boga stvoritelja.

Tu Duryodhana više ne mogaše odoljeti: Ne računam ja ni na Dronu ni na Ašvatthamana — reče — pa ni na Sandayu ni na Vikarnu, Kambođu, Kripu ili Balhiku! Gospodaru, Karna i ja obavit ćemo sve pripreme i prinijet ćemo žrtvu, a žrtva će biti kralj Yudhištira. Ja ću sam, gospodaru, uz pomoć Karne i brata Duššasane pobiti u boju Panduove sinove. Ili ću ih pobiti i vladati ovom zemljom, ili ću poginuti, a oni će na njoj uživati svestranost! Mogu založiti i blago i kraljevinu, pa i sam život, ali s Panduovim sinovima ne mogu živjeti u miru! Dični gospodaru, neću prepustiti Pandavama ni onoliko zemlje koliko se može pokriti vrhom igle!

A stari kralj Dhrtaraštra reče na to: Žalim sve vas koji idete za ovim bezumnikom! On je to koji će vas povesti u Yamino boravište. Zauvijek se odričem Duryodhane. Velike Pandave, prvi među ratnicima, istrijebit će cvijet cvijeta plemena Kurua. Ne sklopite li mir s njima, slutim, bit će velike nesreće! Smirit ćete se tek kada vas Bhima pobije topuzom. Sjetit ćeš se ovih mojih riječi kada budeš gledao Kurue povaŕjane po ledini kao veliku šumu počupanu iz korijenja.

Te riječi silno raŕzestiše vatrenoga Duryodhanu pa on planu: Zar misliš da Pandave ne mogu biti pobijeđeni samo zato što su im bogovi saveznici? Nemoj se zbog toga brinuti, kralju! Da su se bogovi ikada upuštali u djelovanje potaknuti svjetovnim ŕjeljama, Panduovi sinovi nikada ne bi zapali u ovu nevolju. Bogovi se zanimaju samo za poslove koji njima prilice.

Ako se u kome od bogova pojavi kakav grijeh ili zavist, oni su sami odredili da taj grijeh ili zavist nikada neće pretegnuti. Ja mogu Agnija začarati da se smjesta ugasi makar se podigao da proŕdre sva stvorenja. Doista je velika sila koju bogovi posjeduju, ali je moja još veća. Da se Zemlja nadvoje raspukne, ja bih je mogao ponovno spojiti, Bharato, naočigled svih, svojim čarolijama. Kada učinim da voda otvrdne, preko nje mogu prelaziti čak i kola i pješadija. U koju god zemlju da pođem, i s bilo kojom namjerom, moje akšauhini i moji konji idu po mojoj ŕelji. U mojoj kraljevini nema strašnih zmija i nikakvo strašilo ne napada moje podanike jer su zaštićeni mojim čarolijama. Čak i oblaci daju kišu po ŕelji mojih podanika. Bogovi se nikada neće usuditi zaštititi moje protivnike. Uvijek kada sam rekao "Tako ima biti! ", bivalo je tako! Zato me ljudi znaju kao istinozborca. Ne govorim ti ovo, kralju, da bih se hvastao, jer bila bi to niskost, već zato što sam doista u svemu nadmoćan nad svojim neprijateljima. Kada dođe vrijeme, čut ćeš kako sam svojom rukom pobijedio Pandave, Panćale, Matsye i Kekaye, a i Satyakija i Vasudev.

Karna se nije obazirao na Dhrtaraštru koji se raspitivao o Arđuni, nego oslovi Duryodhanu i razveseli sve Kurue rekavši: Kada je moj učitelj Rama¹³ saznao da sam mu se lažno predstavio, on, koji mi je dao prastaro Brahmanovo

¹³ Taj je Rama Parašurama. v. I, bilj. 35

oružje, prokleo me: Kada ti dođe suđeni čas, nećeš se više sjetiti ovoga oružja! — Veliki riši, moj učitelj, izrekao mi je laku kaznu za moj teški prijestup. Svojom odvažnošću i pažnjom vrlo sam mu bio omilio i udobrovoljio sam njegovo srce. To oružje je i sada uz mene, a moji dani još nisu odbrojani. Osjećam se odgovornim za našu pobjedu i sam ću pobiti Prithine sinove stupajući na čelu s predvodnicima svoje vojske. Bhišma i Drona neka budu uz tebe s ostalim kraljevima.

Tada uze riječ časni starina Bhišma: Što to govoriš, Karno? Ja bih rekao da ti se razum pomračio zbog smrti koja ti se primiće. Znaš li, Karno, da će, kada pogine Duryodhana, izginuti i svi ostali Dhrtaraštrini sinovi? Samo ti se čini da se možeš osloniti na oružje koje ti je dao gospodar bogova, velikodušni i mudri Indra. Vidjet ćeš, Karno, kako će ga Krišnin kolut pretvoriti u pepeo! I tu strijelu, s vrhom poput zmijskih usta, koja ti sja u tobolcu uzveličana vijencem na vrhu, zgromit će strijele Panduovih sinova, a ti ćeš propasti zajedno s njom.

Na to mu Karna odgovori: Nema sumnje da glavar Vrišnija može učiniti sve što je rekao Bhišma, pa i više od toga. Ali neka časni starina čuje što je plod proizašao iz njegovih oštih riječi, meni upućenih: Ja ću odložiti svoje oružje. On će me moći odsada vidjeti na dvoru, a ne u boju! Kada mi on više ne bude prigovarao, ja ću pokazati svoju moć zemaljskim gospodarima!

Na to se Bhišma nasmija pa će Duryodhani: O Duryodhano, Karna čvrsto drži svoja obećanja. Kako će izvršiti dužnost koju je preuzeo na sebe ako se bude ovoga pridržavao? Onoga časa kada se taj kukavni lažac predstavio kao brahman svecu Rami i dobio od njega to oružje, izgubio je svoju vrlinu i isposništvo.

Pošto je Karna otišao ostavivši svoje oružje, nerazumni Dhrtaraštrin sin oslovi Bhišmu: Prithini su sinovi poput ostalih ljudi i rođeni su kao i sva zemaljska stvorenja. Zašto si onda tako siguran da će oni pobijediti? Svi smo mi od iste vrste i svi rođeni kao ljudi.

Tada se oglasi Vidura: Gospodaru, čuo sam od starih ljudi priču kako je neki ptičar raširio svoju mrežu da hvata krilate stanovnike zraka. U tu se mrežu istodobno uhvatiše dvije ptice koje su živjele zajedno. Oba krilata stvora poletješe uvis, a ptičar potrča za njima. Vidje ga neki pustinjač koji tek bijaše završio svoje jutarnje molitve pa ga upita: O ptičaru, čudesno je, a i neobično, gledati tebe koji po zemlji hodiš kako pratiš dva nebeska stanovnika. — Na to će ptičar: Te mi dvije ptice zajedničkim snagama odnesoše moju mrežu, ali ja ću ih uhvatiti onda kada se budu posvađale!

Objema pticama smrt je bila suđena jer se ubrzo doista posvađiše. Par glupih ptica nađe se na zemlji i, dok su se prepirale, lovac im, neprimijećen, priđe i obje ih uhvati. Tako i rođaci koji se poradi blaga glože padnu poput ove dvije ptice u ruke neprijatelju. Rodbina je za to da se s njome zajednički objeduje i razgovara, ali nipošto se ne treba s rodbinom upuštati u sukobe. To je najpreča rođačka dužnost. Rodbina koja s ljubavlju pazi svoje starije nenapadljiva je kao šuma koju

čuvaju lavovi. Duryodhana žudi da se sukobi s Arđunom, ali ja u njemu ne vidim ni snage ni vještine koje bi ga iz toga okršaja izvukle zdrava i čitava. Sam u svojim kolima Arđuna može pokoriti čitavu zemlju. Taj silni junak voljan je još uvijek sve oprostiti i gleda u tebe, Dhrtaraštro, čekajući da vidi što ćeš ti učiniti. O, kralju Dhrtaraštro, prigrlj k sebi Yudhištiru, jer ako među vama izbije rat, u njemu neće biti pobjednika!

Na to Dhrtaraštra ponovno poče uvjeravati svojega sina: Sine moj Duryodhano, dobro razmisli o ovome što ti kažem: Postupaš kao neki neiskusni putnik koji se drži pogrešna puta misleći da je to onaj pravi. Slušaj riječi svojih prijatelja koji te savjetuju za tvoje dobro. Drži se onoga što ti savjetuje tvoj djed Bhišma. On je Šantanuov sin i morao bi ti biti uzor. Zar nisi gledao strah i rasulo pred Viratinim gradom i zar ti taj okršaj između jednoga i mnogih ništa ne dokazuje?

No Duryodhana tvrdoglavo je ostajao pri svojem. Onda Dhrtaraštra pozva kraljicu Gandhari da ona razgovara s njime. No Duryodhana reče: Čak i da božanski Devakin sin, prijateljstvom ujedinjen s Arđunom, krene pobiti cijelo čovječanstvo, ja se ni tada neću moći pokoriti Krišni.

Onda mu Gandharl kaza: Ti, pohlepni nesretniče, što se ne obazireš na naredbe starijih i odbacuješ od sebe i oca i mene? Ti daješ svoje blago i život na radost neprijatelju, a mene bacaš u očaj i žalost. O bezumnice, sjetit ćeš se očevih riječi kada budeš, oboren Bhiminom rukom, ležao u prašini!

Tada se javi Vyasa: Slušaj me, kralju, tebe Krišna voli, a Sandaya ti je bio glasnik i on će te savjetovati samo za tvoje dobro. Ako ga poslušаш, spasit će te iz ove pogibelji koja se nadvila nad tobom. Oni koji, zasljepljeni zavišću i pohlepom, nisu zadovoljni onime što imaju, postaju zbog svojih djela uvijek iznova podložni smrti. Oni su slijepci koje slijepac vodi! Ima samo jedna staza kojom kroče mudri.

Dhrtaraštra će tada Sandayi: Sandayo, kako zavidim onima koji su obdareni vidom! Oni mogu vidjeti toga Vasudevua koji svojim blještavilom obasjava sve četiri strane svijeta! Kažeš da će nepropadljivi pogubitelj Madhua doći ovamo da spriječi pokolj Kurua. Cio sabor Kurua vidjet će Plemenitoga i Obožavanoga, a ja ću svoju sudbinu staviti u njegove ruke.¹⁴

Kada je Sandaya otišao iz Upaplavye, pravednik Yudhištira oslovi Krišnu iz plemena Dašarha: Došlo je vrijeme, vjerni prijatelju, da prijatelji dokažu svoje prijateljstvo! U ovome vremenu nevolje ja osim tebe ne vidim nikoga tko bi nam mogao pomoći. Što je žalosnije od toga da ne mogu uzdržavati svoju majku i svoje prijatelje? Dhrtaraštra bi želio nekako zaključiti mir s nama a da nam ipak ne vrati našu kraljevinu. Taj pohlepnik opčinjen je svojim sinom i sputan željama svojega grješnoga srca. Mi smo tražili samo pet sela, ali nezasićni Dhrtaraštrin sin

¹⁴ Cio kontekst izvještaja o Krišninu poslanstvu prožet je izričajima koji već odrazuju njegovo obogotvorenje.

neće nam ni njih dati. Kada čovjek rođen u poštovanoj porodici postane zavidan na tuđe blago, pohlepa mu uništi razum, a gdje nema razuma, nema ni stida. Gdje nema stida, vrlina nestaje, a gdje nema vrline, nema ni napretka. Kada nema imanja, čovjek propada jer siromaštvo je kao smrt. I rođaci i prijatelji i brahmani izbjegavaju sirotinju, Krišno, kao što ptice izbjegavaju drvo koje nema ni cvijeta ni ploda. Kaže se da imućni žive, a da je sirotinja više mrtva nego živa. Tko je siromah od rođenja, ne pati onako kao onaj koji je odrastao u obilju, a onda sve izgubi. Čovjek svojom krivicom zapadne u bijedu, a onda psuje samoga sebe i okrivljava bogove, pa čak i samoga Indru. Onaj tko nema stida nije ni muškarac ni žena. On ne može steći duhovne zasluge i ravan je šudri. Mi nemamo nikakva prava odreći se onoga što je naše. Kako je grješna dužnost kšatrije! Ta kakvo je dobro u tome što se borimo? Jedan kšatriya ubija drugoga, veća riba guta manju, jedan pas kolje drugoga. Svatko slijedi pravila svojega života, Krišno! Tko udara a da mu se udarac ne vrati? Za onoga tko je poginuo jednaki su i poraz i pobjeda. Poraz nije bolji od smrti, ali je i onaj tko je pobijedio svakako nešto izgubio. Reci mi, Krišno, što je prema tvomemu mišljenju najpametnije sada poduzeti? Kako da nađem izlaz a da ne odstupim od vrline i svijetu ne nanese zlo?

Na te riječi Krišna mu odgovori: Za dobro i jednih i drugih poći ću na dvor Kurua. Ako osiguram mir a da time ne oštetim vaše dobro, učinit ću djelo koje pomaže vrlini.

— Ako tako želiš — na to će Yudhištira — idi i neka iz toga proistekne dobro. Volio bih te vidjeti kako se od Kurua vraćaš u dobru zdravlju i s dobrim vijestima.

Tada se javi Bhima: Neka tvoje riječi, Madhusudano,¹⁵ privole Kurue na mir. Nemoj im prijetiti ratom. Nemoj Duryodhanu oslovljavati pogrdno jer on je žučljiv i lako se razbjesni. Rekao bih da je teško izmiriti se s nekim poput njega. I stari gospodar, Krišno, i ostali savjetnici Kurua stalno se trude da umire Duryodhanu i da među braću vrata bratske osjećaje.

Slušajući od Bhime tako blage riječi, što bješe toliko neočekivano kao i da brjegovi izgube svoju težinu, ili vatra toplinu, Krišna se nasmija pa mu kaza: Prije si, Bhimaseno, hvalio samo rat i žudio da satreš zle Dhrtaraštine sinove i uživao si misleći o tome. Zatvorniče neprijatelja, san ti nije dolazio na oči i po cijelu si noć bdio gledajući u zemlju. Sjeti se svojih podviga i staleža u kojemu si rođen i ne dopusti da te zaokupe strepnje. Budi čvrst, junače!

Ne časeći časa, poput podbodena punokrvna ždrijepca, naprastiti Bhima odgovori: Tebi mora biti jasno, Krišno, da ja volim rat i da je moje junaštvo nenadmašno jer si toliko vremena proveo kraj mene. Još se nije osušila srž u mojim kostima niti mi je srce uzdrhtalo. Samo iz samilosti želim pokazati dobru volju. I stoga sam prije sklon tome da šutke podnosim sve one uvrede da Bharate

¹⁵ Manhusudana je pridjevnik Krišnin. Znači "onaj koji tiješti med", a najčešće se tumači kao "onaj koji je ubio (zloduha) Madhua".

budu istrijebljeni. Očiju punih suza crnokosa kći kralja Drupade slušala je Bhimine pomirljive riječi u skladu s vrlinom i korišću pa onda oslovi Madhavu:¹⁶ Moćnoruki pravedniče, ti znaš kakvim je podlim načinom Dhrtaraštrin sin sa svojim pristašama opljačkao Pandave i oteo im sreću? Oni koji poznaju svete spise kažu da je grijeh ubiti onoga tko to ne zaslužuje. Ako je tako, tada je jednak grijeh ne ubiti onoga tko to zaslužuje. Sva moć Pandava i Srndaya¹⁷ stoji ti na raspolaganju pa čini onako kako se nećeš ogriješiti!

I rekavši to, crnooka Krišna, okupana suzama priđe Vasudevi držeći lijevom rukom svoje modrocne, miomirisne i kovrčave vitice pa nastavi: O Lopočooki, ti što se trudiš da utvrdiš mir s neprijateljima, što god budeš činio, imaj na umu ove moje uvojke koje je Duššasana čupao svojim grubim rukama. Ako se, Krišno, i Bhima i Arđuna toliko ponize da mole za mir, moj će stari otac sa svojim junačkim sinovima sam poći u boj da me osveti. I Abhimanyu će s mojih pet sinova krenuti da se pobije s Kuruima. Za kakav to mir može znati moje srce sve dok ne vidim Duššasaninu mrku ruku odsječenu i smoždenu u prah? Trinaest sam godina živjela gajeći u svojem srcu ovu mržnju kao zapretanu vatru. A sada mi srce probijaju koplja Bhiminih riječi! Sada se odjednom i Bhima osvrće na vrlinu i čudoređe!

I rekavši to glasom potresanim plačem, krupnooka Krišna glasno zarida dok su joj suze zalijevale obraze. Jakoruki je Vasudeva smirivaše, a onda joj reče:

— Uskoro ćeš gledati gospe Bharata, Krišno, kako liju suze baš kao što ti sada činiš. Ridat će i one, plaha gospo, jer će im i rodbina i prijatelji biti mrtvi. Ne plači, ja ti se kunem da ćeš ubrzo vidjeti muževe kao pobjednike, a neprijatelje pogubljene!

Onda se oglasi Arđuna: Ti si, Krišno, najbolji prijatelj i nama i Kuruima. Ti si rod objema stranama i svima si nam drag prijatelj. Tebi doliči da izmiriš Pandave s Dhrtaraštrinim sinovima. Akoli pak nerazumni Duryodhana ne poslušaj tvoje blagotvorne savjete u kojima su vrlina i dobrobit, onda će ga neminovno snaći vlastita sudbina. — A Blagoslovljeni mu odgovori: Da, ja ću ići Dhrtaraštri izvršiti ono što pravda nalaže i što bi bilo dobro i za nas i za Kurue.¹⁸

Prođe i ta noć i sjajno Sunce izađe na Istoku. Nastupio je čas zvani maitra kada su Sunčeve zrake još uvijek blage. Bilo je to u mjesecu kaumuda ili kartika¹⁹ pod vlašću zvijezda Revati.²⁰ To je bilo u doba jutarnje rose jer jesen već bješe pri kraju pred početak zime i zemlja svuda bješe obrasla bujnim usjevima. To je bilo vrijeme kada je odličnik Đanarddana obavio uobičajene jutarnje obrede i okupao se slušajući umilne i svete riječi brahmana. Potom se ukrasio nakitom i namazao mehlemima, a onda odao počast Suncu i Vatri. Dodirnuo je bikov rep i s

¹⁶ Madhava "potomak Madhua" (ili "medeni" ili "proljetni") još je jedan pridjevnik Krišne i njegovih rodaka.

¹⁷ Srndaya su pleme među Pančalama, često zastupaju sve Pančale uopće.

¹⁸ Čini se da proturječja kao ovo između ovoga i prošloga odlomka ukazuju na složenu slojevitost teksta epa.

¹⁹ v. II, bilj. 25

²⁰ Revati je z Piscium (u znaku Riba).

poštovanjem s poklonio brahmanima, obišao oko žrtvene vatre bacivši pogled na uobičajena znamenja dobre kobi koja tu bjehu izložena, a onda se oprostio od Pandava i dao na put.

Vaišmpayana kazivaše dalje: Počuj sada, kralju, kakva su se znamenja, prirodna i neprirodna, pojavila kada se Krišna zaputio u Hastinapuru: Na nebu ne bješe oblaka, a grmjelo je i sijevalo. Sedam velikih rijeka, uključujući tu i Sindhu (Ind), potekoše uzvodno. Činilo se da su se strane svijeta pomiješale i ništa se nije moglo odrediti. Na sve strane buknuše vatre, kralju, i zemlja se tresla u više navrata. Sadržaj stotina bunara i posuda za vodu narastao je i izlio se. Čitav se svijet onda uvio u tamu i ništa se od silne prašine nije moglo razaznati. S neba su se čuli urlici, ali se nije vidjelo odakle dolaze. Ta se čudna pojava, kralju, vidjela širom zemlje. Jugoistočni je vjetar uz resku grmljavinu čupao na tisuće stabala i pravio štetu po gradu Hastinapuri. A onuda kuda je junak Vrišnija prolazio, pirkao je blagi povjetarac i sve je upućivalo na blagonaklonu sudbinu.

Za to je vrijeme Dhrtaraštra saznao od svojih uhoda da je pogubitelj Madhua krenuo na put i na tu mu se vijest diže kosa na glavi pa on ode snažnome Bhišmi i Droni, Sandayi i slavnome Viduri i pred njima reče Duryodhani i njegovim savjetnicima: Silni potomak plemena Dašarha dolazi nam u poslanstvo u ime Pandava. Pogubitelj Madhua zaslužuje od nas sve počasti i poštovanje. Onaj tko mu pokazuje svoje poštovanje siguran je da će biti sretan, a onaj tko ga ne poštuje, neće imati sreće. Zatorniče neprijatelja, ne oklijevaj, nego pripremi sve da ga dočekamo. Gandharin sine, naredi neka se na njegovu putu uredi mjesta gdje će počiniti i neka se opreme svime što bi mu srce poželjelo.

I tako oni podigoše logorišta na mjestima probranima po ljepoti i okitiše ih draguljima, opremiše udobnim namještajem, opskrbiše mirisima, nakitom, najboljim tkaninama, mirisnim vijencima i raznim poslasticama, a posluživale su ih najljepše djevojke.

Gledao je to Vidura pa reče Dhrtaraštri: Veliki kralju, petorica Pandava žele dobiti od tebe samo pet sela. Ti im ne želiš ni to dati, a to znači da nisi voljan uspostaviti mir. Želiš blagom podmititi velikoga junaka od Vrišnija roda i udaljiti ga od Pandava. Ja ti opet kažem da Krišnu i Dhananđayu nećeš razdvojiti ni blagom ni počastima ni ugađanjem. Izuzev posude s vodom i pranja nogu, izuzev običnih propitivanja o zdravlju, Đanarddana neće prihvatiti nikakve druge izraze gostoljublja niti će što drugo i pogledati. Daj mu, kralju, ono radi čega je došao u Hastinapuru sa željom da učini dobro objema stranama. Ti si star i Pandave su po godinama za tebe djeca i voljni su ti pokloniti sinovsku pažnju, a ti se zato ponesi prema njima kao otac.

Na to će Duryodhana: To što Vidura zbori istina je sama. Đanarddana je nepokolebljivo odan Pandavama i ne može se ničime otrgnuti od njih. Moj djede, za mene nema života budem li morao s njima dijeliti ovo svoje obilje! Ali ja sam se nečega dosjetio! Počujte! Ja ću Krišnu, glavni oslonac Pandava, zarobiti! On

stiže ovamo sutra ujutro i, kada on bude utamničen, i Vrišniji i Pandave i cijeli svijet bit će zanaovjek pod mojom vlašću!

Te riječi staviše na velike muke i Dhrtaraštru i njegove savjetnike i obuze ih veliki jad. Oglasi se Dhrtaraštra pa reče Duryodhani: Zaštitniče narodni, nemoj to nikad više reći! Ne pamti se da se ikada zbilo išta takvo. Krišna dolazi ovamo kao izaslanik, a usto nam je još i drag rođak. Nikakva nam zla nije učinio pa zar zaslužuje da bude utamničen?

Bhišma se okrenu Dhrtaraštri: Ovome tvomeu sinu kucnuo je suđeni čas! Njemu je milije zlo od dobra iako ga savjetuju svi koji mu žele dobro! Ne smijem više slušati pogubne riječi ovoga pokvarena i grješna lupeža. On se posve odrekao vrline! Izrekavši to, istinoljubivi Bhišma, odličnik Bharata, ustade dok je u njemu ključao bijes i ode odatle.

Hastinapura je u Krišninu čast bila lijepo okićena i ukrašena dragim kamenjem. Kada Krišna uđe u grad, narod mu se, kojega su bile prepune ulice, do zemlje pokloni pjevajući mu hvalospjeve. Lopočooki najprije stiže do Dhrtaraštrina dvora pepeljaste boje koji bijaše gizdavo ukrašen mnogim građevinama. Prošao je kroz prve tri dvorane, a onda stigao pred Vićitraviryina sina. Kada im se on približio, ustade slijepi kralj, a s njime i Drona, Bhišma, Kripa, Somadatta i kralj Balhika. Svi se digoše da ukažu počast Đanarddani. Madhava ih pozdravi sve po starješinstvu i iskaza im svoje poštovanje, a onda, na kraljev zahtjev, zauzme prostrano sjedište načinjeno od zlata tanahne izrade i optočeno draguljima. Onda mu Dhrtaraštrin svećenik po običaju ponudi mlijeko, med, kiselo mlijeko i vodu. Kada se obred gostoprimitva završio, on ostade tu još neko vrijeme šaleći se i smijući s njima, a potom se oprostio sa svakim posebno kako to dolikuje pa se zaputi Vidurinu domu.

Vidura ga je dočekao izrazivši mu poštovanje obilno ga počastivši. Bilo je tu svega što bi srce moglo poželjeti. Potom mu Vidura reče: O lopočooki, kakve koristi od toga što ću ti reći koliku mi je radost pričinio tvoj dolazak kada si ti i onako duša duše svakoga utjelovljenoga stvorenja!

Poslijepodne toga dana Krišna je otišao svojoj teti Kunti. Kad ga ona vidje kako joj dolazi blistajući kao jarko sunce, zagrlj ga oko vrata i izli pred njim svu svoju tugu zbog sinova koje tako dugo nije vidjela. Gledajući poslije mnogo vremena druga svojih silnih sinova, Govindu iz roda Vrišnija, ona ne mogaše obuzdati suze pa mu jecajući stade zboriti: Moja djeca još od malih nogu ostadoše bez oca i ja sam ih s ljubavlju podizala. Kako li su živjeli u velikim šumama bez ijednoga svojega roditelja kraj sebe? Kako li su se, Krišno, budili u dubokoj šumi uz urlike divljih zvijeri oni koji su iz postelja ustajali uz glazbu cimbalu, doboša, školjki i flauta i uz medene glasove pjevačica i hvalospjeve pjevača i kazivača pjesama? Jao, Đanarddano, a Drupadina kći koja mi je još i milija od mojih sinova? Njezini su je muževi u svojem obožavanju zasipali obiljem svega što se samo poželjeti moglo, a dvorile su je čitave povorke slugu. Kako li je sada ona na

kojoj bješe svako blagoslovljeno znamenje? Krišno, može li kockanje i ubijanje jelena, čime su se od pamtivijeka zanimali svi loši kraljevi, biti dostojno zanimanje mojim sinovima? Proždiru me sjećanja na uvredu nanесenu Draupadi, uvredu koje je gora i od smrti! Punih je četrnaest godina otkako je Duryodhana prognao moje sinove iz njihove prijestolnice! Madhavo, kaži vrlome kralju Yudhištthiri: Bolja je smrt od života koji se održava podlostima! Kaži Bhimi uvijek spremnome na boj i junačkome Arđuni da je došlo vrijeme za ono zbog čega žene kšatriya donose na svijet sinove! Uspavate li se i ne budete li ništa činili, bit ćete dostojni prezira, a budete li dostojni prezira, ja ću vas se odreći! Prvače među ljudima, kaži Madrinim sinovima koji su uvijek odani kšatrijskim običajima: Uložite i više od svojih života kako biste stekli ono što srcem želite. Samo cilj osvojen srčanošću može zadovoljiti onoga koji želi živjeti prema običajima kšatriya.

A Arđunin prijatelj Krišna tješio je svoju tetu: Tebi, koja si obdarena svakom vrlinom i ukrašena velikom mudrošću, doliči da strpljivo podnosiš i radost i bijedu. Tvoja djeca nadvladavaju san i malaksalost, radost i žalost, glad i žeđ, vrućinu i hladnoću i uvijek uživaju one radosti koje im pripadaju kao junacima. Tvoji moćni sinovi ne teže sreći koja zadovoljava osjetila i kojom si udovoljavaju niski i bijedni, niti su njihove žudnje one koje more obične ljude. Kada mali ljudi osjete udobnosti koje su dovoljne niskima i bijednima, tada žele da se nepromjenljiva tupost ne poremeti nikakvim naporom. Oni koji su nadmoćni žele ili vrhunac ljudske trpnje ili vrhunac radosti i uživanja koji su dostupni čovjeku. Mudri uvijek nalaze užitak u dohvaćanju krajnosti. Za njih je bijedno sve što je osrednje. Pandave i Draupadi te pozdravljaju i pitaju za tvoje zdravlje. Vidjet ćeš ih uskoro, kada budu postali gospodari cijeloga svijeta i kada budu pobijeni njihovi neprijatelji.

Pošto se oprostio od Prithe obišavši oko nje sklopljenih ruku, jakoruki se Govinda otputi Duryodhaninoj palači. Tamo zateče Dhrtaraštrina sina i sve Kurue. Kralj Kurua ponudi Krišni mlijeko, med, kiselo mlijeko i vodu i stavi mu na raspolaganje sve svoje dvorce, kuće i svekoliko kraljevstvo a poslije dobrodošlice kralj Duryodhana pozva sina Vrišnija da objeduje u njegovu domu. No Krišna ne prihvati taj poziv. Sjedeći usred okupljenih Kurua, kralj Duryodhana onda ljubaznim glasom postavi Krišni pitanje u kojemu se krila zamka, a sve pogledajući na Karnu: Đanarddano, zašto ne primaš sva ta raznovrsna jestiva i pića koja ti nudim i sve te odore i postelje koje su čekale pripremljene za tebe?

Plemeniti Govinda podiže ruku pa mu odgovori jasno i glasno i ne izostavivši nijedno slovo: Poslanici objeduju, kralju, i prihvaćaju ponudene počasti tek kada obave ono poradi čega su poslani. Budem li obavio ono zbog čega sam došao, moći ćeš do mile volje, kralju, gostiti i mene i moje pratiocе!

Na to će Duryodhana: Nije pristojno, Kešavo,²¹ da se s nama tako ophodiš! Uspio ti u svom naumu ili ne, mi se trudimo da ti ugodimo jer si nam rod. Mi s tobom nismo ni u svađi ni u ratu, Govindo! Zato ti, ako bolje promisliš, takve riječi ne dolikuju.

Danarddana pogleda Dhrtaraštrina sina i njegove savjetnike pa mu odgovori: Ja neću odbaciti vrlinu ni zbog svojih želja, a ni iz pakosti, ni zbog dobitka, a ni zbog ičijega nagovaranja i iskušavanja. Tuđu hranu čovjek jede kad je u nevolji. Kako sada stoje stvari, ti dosada ničime nisi u meni probudio ljubav prema sebi, a ja nisam ni u kakvoj nevolji. Panduovi su sinovi svi posvećeni vrlini i onaj tko mrzi njih mrzi i mene. Onaj tko ih voli i mene voli. Ova je hrana oskvrnjena opačinom i stoga nije vrijedna da je okusim. Mislim da ću kušati samo ono što mi bude ponudio Vidura.

I pošto to reče Duryodhani, koji nije mogao podnijeti ništa što se protivilo njegovim željama, on napusti bogati dom Dhrtaraštrina sina. Dok je plemeniti stigao do Vidurina boravišta, stigli su tamo i Bhišma i Drona i Kripa i mnogi drugi kraljevi pa Kurui rekoše pogubitelju Madhua: O sine Vrišnija, mi ti stavljamo na raspolaganje svoje domove i svekoliko blago koje posjedujemo!

A moćni Madhuov zatornik odgovori: Idite svom domu. Velika je čast koju mi ukazujete svojom ponudom!

Kada se Kurui razidoše, Vidura s mnogo pažnje ugosti nepobjedivoga junaka i ponudi mu sve što je ovaj mogao poželjeti.

Kada je Krišna u smiraj dana povećerao i osvježio se, Vidura mu reče: Krišno, nije dobro što si odlučio upustiti se u ovo poslanstvo. Dhrtaraštrini sinovi, a i Karna s njima, potpuno su uvjereni da Pandave ne mogu bez straha ni oči podignuti na vojsku kojom zapovijedaju stari gospodar Bhišma i učitelj Drona. Znaš i sam da su ta dvojica dužnošću vezani da im pomažu. Nerazumni Dhrtaraštrin sin zaključio je da Karna može jednom rukom pobijediti sve Panduove sinove i zato nikada neće pristati na mir. Ti želiš uspostaviti mir i bratske osjećaje među tima dvama taborima, ali znaj da su Dhrtaraštrini sinovi jednodušni u misli da se mogu nositi i sa samim Indrom na čelu nebesnika. Duryodhana će ostati nerazborit sve dok uza se bude imao svoju silu. On je gramzljiv na cijeli svijet i cijelu ovu prostranu carevinu, a ono što već posjeduje, ne pada mu na um da otuđi. Zatorniče neprijatelja, kako ćeš ti sam među sve one zlotvore?

Blagoslovljeni mu odgovori: Zboriš mudro, Viduro. Savjetuješ me kao čovjek bistra uma, a prije svega kao prijatelj. No mudri ljudi kažu da je nevaljao onaj tko ne pokuša mirenjem spasiti svoje prijatelje od propasti, pa makar ih morao i za kosu vući. Budem li mogao nešto pridonijeti da se mir uspostavi a da zbog toga ne žrtvujem dobrobit Pandava, učinit ću veliko djelo a Kurui će izbjeći

²¹ Kešava "Kosati, Dugokosi" još je jedan pridjevnik Krišne.

smrtonome času koji ih sve čeka u ovome boju. Pravi je prijatelj onaj koji posreduje među zavađenim rođacima i ja ću umiriti svoju savjest. Budu li me pak pokušali povrijediti, ja ti kažem, ni ujedinjeni svi zemaljski kraljevi nisu premac za mene, kao što ni stado jelena ne može stati pred lice razjarena lava. Ni najmanje ne sumnjam da čovjek koji se svim silama trudi učiniti dobro djelo i u tome ne uspije ima jednake zasluge kao da ga je učinio.

Mudri Krišna i veleučeni Vidura proveli su u razgovoru dobar dio te lijepe zvjezdane noći. U osvit su došli svirači i pjevači i umilnim glasovima i nježnim zvucima cimbala i školjki probudili Krišnu. Dok je još bio pri jutarnjemu obredu, stigoše Duryodhana i Šakuni da ga pozovu: Kralj Dhrtaraštra i svi Kurui s Bhišmom na čelu, a i ostali glavari došli su u vijećnicu i čekaju te, Krišno, kao što bogovi na nebesima čekaju Indrin dolazak.

Pošto je tu dvojicu primio uz prikladne izraze gostoprimstva, Krišna pođe na sabor Kurua kada već sunce bješe dobro odskočilo. Svi kraljevi u dvorani zauzeli su svoja mjesta i zavladała je potpuna tišina. Tada Krišna objavi gromkim glasom: Ja sam došao, Bharato, da uspostavim mir među Kuruima i Pandavama, a to činim da bih spriječio junake obiju strana da uludo gube glave. Tvoji sinovi, s Duryodhanom na čelu, kralju, postupaju bezbožno i odbacuju svaki obzir prema vrlini i zemaljskoj dobrobiti. Panduovi su sinovi još kao dječaci izgubili oca i ti si ih podigao. Pravda zahtijeva da ih štitiš kao da su tvoja rođena djeca. Pandave te, kralju, pozdravljaju i ovako ti poručuju: Po tvojoj zapovijesti podnosili smo neizrecivu bijedu, i mi i naši pratioci. U šumi smo proveli dvanaest godina, a krili smo se cijelu trinaestu. Neka vam budu svjedoci brahmani koji su živjeli s nama. Svoju riječ nismo prekršili vjerujući da naš otac neće prekršiti svoje obećanje. Prvače među Bharatama, drži se svoje riječi kao što smo se mi držali svoje. Dugo smo podnosili nedaće i sada želimo preuzeti svoj dio kraljevine.

— Presudi sada, vođo Bharata — nastavi Krišna — Pandave su o svemu dobro razmislili upirući svoje oči u pravdu i drže se mirno i odmjereno, a ono što govore u skladu je s istinom. Neka se izjasne vladari koji ovdje sjede. Što se mene tiče, Bharato, ja želim dobro i tebi i njima. Panduovi su sinovi spremni da ti uzorito služe, ali i da se bore. Ti odluči što je za tebe dobro.

Svi vladari ljudi koji bijahu prisutni svim su srcem odobrali ovim Krišninim riječima, ali se pred Duryodhanom nitko ne usudi prozboriti ni slova. Svi su sjedili u mukloj tišini dok im se od jeze kostriješila kosa na glavama.

Gledajući sve te mučaljive vlasteline, prisutni Parašurama oslovi Duryodhanu: Obuzdaj, kralju, svoju oholost i idi Arđuni prije no što se na tetivi Gandive nađu i takva oružja kao što su Kakudika, Naka i Šuka. To su neobična oružja i svatko koga su ona pogodila rastavio se od života. To oružje ima neke veze s osam strasti: požudom, gnjevom, pohlepom, drskošću, ohološću, zlobom, sebičnošću i taštinom. Pod njihovim utjecajem pogođeni pada u težak san, poskakuje, povraća, mokri, izmeće se, plače i smije se bez prestanka. Doista

Arđuni nitko ne može odoljeti u boju. On posjeduje bezbrojne vrline, a Krišna je i od njega moćniji. Oni koji nekada bijahu Nara i Narayana sada su Krišna i Arđuna. Ako u to vjeruješ i imaš u mene povjerenja, odluči se na ono što je pravo i izmiri se s Panduovim sinovima! Blagoslovljen da si, misli na svoje dobro!

Na te Parašuramine riječi nadoveza se slavni riši Kanva²² i obrati se Duryodhani pred svim okupljenim kraljevima: Brahman, koji je praotac Svemira, vječan je i neuništiv, a jednaka svojstva posjeduju i slavni rišiji Nara i Narayana. A ti, Gandharin sine, živjet ćeš sve dok se u boju ne primakneš junačkim Panduovim sinovima. Tvoji su protivnici i sami bogovi Višnu, Vayu, Dharma i Ašvini!²³

Slušao je rišijeve riječi Duryodhana i mrštio se duboko uzdišući, a onda baci pogled na Karnu te prasnu u smijeh i stade se udarati šarkom po bedru, pa, prezrevši mudračeve riječi, on mu odgovori: O veliki riši, ja sam upravo onakav kakvim me je Tvorac načinio! Bit će ono što mora biti jer ja ne mogu drukčije. Čemu onda sve te besmislene priče?

Savjetovahu ga i Bhišma i Krišna, a i Narada mu je mnogo toga rekao. Najzad opet progovri Dhrtaraštra: Narado, prava je istina sve što si rekao. To je upravo ono što i sam želim ostvariti, ali ja nemam te moći. — Onda se okrenu Krišni pa mu kaza: Tvoj savjet, Kešavo, otvara mi nebeske dveri i znači dobrobit za cijeli svijet. Tvoji su savjeti mudri i u skladu s vrlinom, ali, gospodine, ja nisam jedini koji odlučuje. Moji me sinovi ne slušaju. Pokušaj privoliti mojega opakoga sina Duryodhanu koji ne haje za moje naredbe. Učini to radi našegaprijateljstva.

Tada se Krišna okrenu Ijutitome Duryodhani pa mu se obrati blagim i dobronamjernim riječima: Duryodhano, najbolji među Kuruima, poslušaj moje riječi, one su na dobro i tebi i tvojim prijateljima! Od visoka si roda, izdanak si plemenite loze i obdaren svim odlikama kojima se čovjek može podičiti. Pravo je i pošteno da postupaš časno. Nepravedna je i neprirodna tvoja tvrdokornost i zbog nje će se ugasiti mnogi životi. Tigre među ljudima, izmiri se s Pandavama. Oni su hrabri i snažni, mogu vladati sobom, a i razboriti su i učeni. To će tebi samo donijeti dobro, a time ćeš steći i poštovanje mudroga Dhrtaraštra, staroga gospodara Bhišme, učitelja Drone i veleučenog Vidure. Nemoj da ljudi pričaju, kralju, kako si ti istrebitelj svojega roda i rušitelj njegovih postignuća. Pandave će te priznati za Yuvarađana, a tvojega oca Dhrtaraštru postaviti će za vladara ovoga prostranog carstva. Gospodine, nemoj prezreti blagostanje koje će, sigurno, nastati budeš li Panduovim sinovima dao polovicu vaših posjeda.

²² Sada se javljaju redom slavni likovi iz predaje: Parašurama, Kanva, Narada itd. — kao da su prisutni na dvoru Kurua.

²³ Tako se epski junaci suobličuju raznim mitskim obrascima: Krišna i Arđuna Nari i Narayani, Krišna Višnuu, petorica Pandava Dharmi, Vayuu, Indri i dvama Ašvinima itd.

I Bhlšma i Drona pristaše uz Krišnu pa su navaljivali na srditoga Duryodhanu da poslušaj njegov savjet, ali se ovaj nije na njih obazirao. Umiješao se i Vidura pa reče: Duryodhano, ja se ne brinem za tebe, nego za ovo dvoje starih, za tvoga oca i za Gandhari, tvoju majku. Ti ćeš ih svojim nedjelima osuditi da ostanu bez potomstva i da lutaju zemljom živci od milostinje.

Naslušao se Duryodhana na tom vijećanju Kurua mnogočega što mu se nije sviđalo. On napokon odgovori snažnome Krišni: Madhusudano, ti me ovdje pred svima okrivljuješ samo zato što voliš Pandave. Osuđuju me i kralj i djed i učitelj i Vidura, ali me ostali kraljevi na krive nizašto. Ja na sebi ne vidim ni najmanjega grijeha. Sjetite se da su Pandave izgubili u igri kockom koju su radosno prihvatili i da je Šakuni dobio njihovu kraljevinu. Što sam ja tome kriv? Ja sam naredio da im se vrati blago koje su izgubili. Zar može biti naša pogriješka što su oni još jednom zaigrali i izgubili tako da su morali u šumu u progonstvo? Zašto oni, Krišno, premda slabi, traže sukob s nama? Kakvo smo im zlo učinili? Mi se nećemo prikloniti ni pred samim Indrom, a o Pandavama da i ne govorim. Još dok sam bio mlad, naši su nam roditelji učinili žalosnu nepravdu i dodijelili su, ne znam zbog čega, dio kraljevstva onima koji na to nemaju nikakvo pravo. Ja sam onda nevoljko pristao na to. Izgubili su svoj dio na kocki i ja odbijam da im ga vratim. U svemu tome ja sam potpuno nevin. Ali im ne dam ni pedalj zemlje! Ne dam čak ni toliko koliko može stati na vrh igle. Dužnost je kšatrije da padne na bojištu i da izdahne na postelji od strijela. Ja sam na to pripravan. Tko je rođen u plemenitom rodu i podvrgao se dužnosti kšatrije, zar će se pokloniti pred neprijateljem samo da bi spasio život?

Krišni oči bjehu zakrvavljene od gnjeva dok je razmišljao o tim njegovim riječima. Onda mu pred svima odgovori: Želja ti je da dobiješ postelju od strijela! Ispunit će ti se! Ni ti, a ni oni koji te savjetuju nećete morati dugo čekati na to. Uskoro će se zbiti veliki pokolj. Bezumniče, ti misliš da u onome što si učinio Pandavama nema ničega vrijedna osude! Neka svi ovi kraljevi koji su se ovdje sabrali presude govorim li istinu ili ne: Iz ljubomore na uspjeh velikih Pandava ti si, uz pomoć svojega ujaka Šakunija, pripremio zavjeru. Bi li se itko drugi mogao ponijeti onako kako si se ti prema ženi svojega brata? Dok ste bili još dječaci, utrošio si mnogo truda kako bi Pandave žive spalio. Pokušavao si ih ukloniti na sve načine: i otrovom i zmijama i vatrom.

Dok je sin iz roda Dašarha tako zborio, Duššasana se obrati nepomirljivome Duryodhyni: Brate moj, ne budeš li svojevolumno zaključio mir, Kurui će te svezanih ruku i nogu predati Yudhištiri!

Na te bratove riječi opaki, bestidni, nepokoreni, drski i tašti Duryodhana ustade sa svojega sjedišta dišući šištavo poput goleme zmijurine i, ne obazirući se na Viduru, kralja Dhrtaraštru i sve ostale, napusti dvor, a njegov brat, svi njegovi savjetnici i kraljevi koji bjehu njegove pristaše, pođoše za njim.

Gledajući Duryodhynu kako srdit napušta dvor, Šantanuov sin Bhišma reče: Vidim, Đanarddano, da je došao sudnji čas svim ovim kšatriyama i kraljevima koji idu zaslijepljeni za Duryodhanom i njegovim savjetodavcima.

Krišna se onda obrati svima onima što ostadoše s Bhišmom i Dronom: Starješine roda Kurua krivi su za veliki prijestup jer nisu silom osujetili ovoga zloga kralja i nisu ga uhvatili i vezali. Uradite li to, još uvijek sve može izići na dobro. Da bih učinio dobro svojoj rodbini, ja sam pogubio Kamsu, Ugrasena sina, kojega su rođaci izopćili jer je preteo prijestolje od svojega oca. I sve su Yadave, Vrišniji i Andhake otada uznapredovali i žive sretno, odbacivši jednoga za dobrobit cijeloga plemena.

Na to će Dhrtaraštra mudrome Viduri: Dovedi nam, Viduro, bistrourmu Gandhari. Možda će nju bjesomučnik Duryodhana htjeti poslušati. Možda će ona uspjeti urazumiti našega sina.

Vidura poslušala i dovede Gandhari, a onda, na njezin zahtjev ode i dovede natrag Duryodhanu kojemu se od jarosti oči bjehu podlile krvlju.

Vidjevši da joj je sin sasvim zastranio, Gandhari mu kaza: Sine moj Duryodhano, poslušaj moje riječi jer mogu biti samo na korist i tebi i tvojima. Samo ti možeš svima donijeti sreću, i to ako se izmiriš, a to je moja najusrdnija želja. Isto žele i Bhišma i tvoj otac, a i svi oni koji ti žele dobro. Onaj tko pobjedi sebičnost, videći u njoj svojega zlotvora, uspjet će sebi potčiniti i svoje savjetodavce, a onda i svoje neprijatelje. Nemoj radi svojega hira uništiti cijelu zemlju. Nejak je tvoj um kada misliš da će se Bhišma, Drona, Kripa, a i svi ostali boriti za tvoju ljubav svim svojim silama. To se nikada ne može dogoditi jer su oni obdareni samospoznajom i njihova ljubav prema tebi jednaka je kao i prema Panduovim sinovima. Oni pristaju da žrtvuju svoje živote samo zato što ih kralj Dhrtaraštra uzdržava, ali nitko od njih neće moći baciti ni jedan jedini srditi pogled na kralja Yudhišthiru. Obuzdaj svoju nezasitnost, sine, i odustani od svojega nauma!

Ne mareći za sve ove ozbiljne majčine savjete, Durvodhana se, bijesan, opet udalji s dvora i nađe se sa svojim istomišljenicima pa se stade savjetovati sa Šakunijem, vještim kockarom. Evo što su Karna, Šakuni, Duššasana i Duryodhana namislili: Taj je Đanarddana žustar na djelu, a uz njega će biti i Bhišma i kralj Dhrtaraštra i oni će nas zarobiti. Prije no što se to dogodi, mi ćemo uhvatiti Krišnu, tigra među ljudima. Kada saznaju da je junak Vrišnija u našem sužanjstvu, Pandave će izgubiti svoju srčanost i bit će nemoćni poput zmija kojima su polomljeni zubi.

Kada ti zlodušni grješnici utvrdiš svoju bezbožnu odluku, Satyaki to ubrzo sazna budući da je prema vanjskim znakovima znao čitati što se zbiva u ljudskim srcima. On žurno izađe iz dvora s Krtavarmanom pa mu reče: Pohitaj i okupi vojsku, navuci oklop, pa čekaj s četama u bojnome poretku na ulazu u dvor dok ja

ne obavijestim Krišnu! — I, rekavši to, vrati se u palaču i priopći Krišni pa onda i Viduri da se sprema urota.

Onda Vidura kaza kralju Dhrtaraštri: Kralju, tvojim se sinovima bliži suđeni čas! Spremaj se učiniti sramno djelo kojemu čak nisu ni dorasli. Ako se Đanarddani prohtje, on će ih sve poslati u Yaminu kuću pa makar ga i svi odjednom napali.

Tada Dhrtaraštra uputi Viduru: Idi opet, Viduro, i dovedi mi ovamo grješnoga Duryodhanu kojemu je samo vlast na pameti. Pokušat ću ga još jednom prizvati zdravu razumu.

Vidura ode i dovede Dhrtaraštrina sina koji preko volje dođe sa svojom braćom u sabornu dvoranu. Onda im kralj Dhrtaraštra stade govoriti: Zlikovče, tvoji su grijesi prevršili svaku mjeru! Nedostojno je i sramotno djelo koje si naumio izvršiti udruživši se s prijateljima kojih su djela dostojna prezira. Slaboumnice i sramoto svojega roda, samo takvi poput tebe mogu se usuditi da se upuste u ono čega se svatko pošten grozi. Da i ne spominjem kako je to što si naumio posve nemoguće izvesti. Kao kada dijete hoće imati Mjesec, tako i ti, bezumniče, pokušavaš ono što ni samim bogovima ne bi pošlo za rukom.

Tada se javi Krišna, istrebitelj neprijateljskih četa: Obmanjuješ se, Suyodhano, ako misliš da stigoh ovamo sam. Zato me, nerazumniče, namjeravaš savladati silom i učiniti sužnjem. Pa ipak, nisam sam! Evo ih uz mene i Pandave i Vrišnji i Andhake. Tu su i sve Aditye, Rudre i Vasui²⁴ a s njima i svi veliki mudraci! — I rekavši to, Krišna prasnu u smijeh.

A dok se tako smijao, iz njegova tijela koje je blistalo poput ognja pojaviše se bezbrojna božanstva blještava kao munje i ne veća od palca. Na čelu mu se pojavi Brahman, a na grudima Rudra, na rukama se pojaviše čuvari smjerova svijeta, a iz usta njegovih izađe Agni, a s njime Aditye, Vasui, Ašvini, Maruti i Indra i Višvadeve.²⁵ Iz dviju njegovih ruku izađoše Arđuna i Baladeva. Arđuna mu stajaše zdesna, a Baladeva slijeva, Arđuna s lukom, a Baladeva s ralom u rukama. U svakoj od njegovih ruku mogla se vidjeti školjka ili kolut ili topuz ili luk zvani Šarnga, ralo, koplje i sva druga oružja, a svako podignuto na udarac. Iz njegovih usta, ušiju, očiju, iz svakoga dijela njegova tijela, vrcale su iskre pomiješane s dimom a nalik na sunčeve zrake. Ugledavši to strahotno Krišnino obličje, svi kraljevi zatvoriše oči uzdrhtalih srdaca, a gledali su ga samo Drona, Bhišma, veleumni Vidura, blagoslovljeni Sandaya i rišiji koji bjehu bogati blagom isposništva. Božanski Đanarddana bješe im dopustio da gledaju taj božanski prizor. Zagrmješe nebeski bubnjevi i cvjetna se kiša stade kruniti na taj

²⁴ Aditya, Rudre i Vasui skupine su bogova. Često u hinduizmu 12 Aditya, 11 Rudra, 8 Vasua (koje vodi Indra) i 2 Ašvina čine tridesetitirojicu nebeskih bogova.

²⁵ Sve su to razne, ne uvijek jasno razlikovane skupine bogova. Maruti se znadu poistovjećavati s Rudrama. "Višvadeve" znači "svi bogovi", ali je taj izraz u mitološkim sistematizacijama postao ime za jednu od skupina bogova, da tako kažemo: jedan od anđeoskih korova, među ostalima.

predivni lik. U taj tren uzdrhta svekolika zemlja, oceani se uzgibaše, a stanovnici zemlje nađoše se u čudu.

Potom Krišna opet uze na sebe svoj prvobitni lik i ruku pod ruku sa Satyakijem i Krtavarmanom izađe odatle nakon što to prisutni mudraci dopustiše. Nastade velika graja. Narada i ostali veliki rišiji u taj čas nestadoše i svaki ode svojemu staništu a to bješe još jedno čudo toga dana. Kada vidješe tigrovita viteza Krišnu kako napušta dvor, svi kraljevi pođoše za njim da ga isprate kao što bogovi ispraćaju Indru.

Šauri,²⁶ čija je duša neizmijerna, izađe iz dvora nalik na razbuktali i zadimljeni oganj, ne poklonivši onima koji su ga ispraćali nijednu jedinu misao. Vidio je Daruku kako ga čeka uz njegova prostrana sjajna kola ukrašena nizovima zvončića i zlatnim šarama i prekrivena kožama bijelih tigrova. Kada Šauri bješe već na kočiji i spreman da krene, kralj Dhrtaraštra još ga jednom oslovi i reče: Zatorniče neprijatelja, Đanarddano, vidio si koliko ja imam vlasti nad svojim sinovima. Sve si vidio vlastitim očima i ništa nije ostalo skriveno. Vidio si da sam pokušao sve da bi došlo do mira i, budući da znaš u kakvu sam stanju, ne sumnjaj u mene. U meni nema prema Pandavama nijednoga grješnog osjećaja.

Onda Krišna svima ovako reče: Bili ste svjedoci onome što se dogodilo na vijećanju. Vidjeli ste danas kako je onaj neodgojeni neotesanko napustio dvoranu pred svima vama. Sada ste svi čuli da je vladar zemlje Dhrtaraštra izjavio da je nemoćan. Dopustite mi da se sada vratim Yudhištiri!

I, pozdravivši ih, Šauri, prvak među junacima, ode odatle. Ispred svih Kurua on se na svojoj velikoj sjajnoj kočiji odveze svojoj teti Kunti. Došao je u njezine odaje i poklonio se pred njezinim stopama pa joj ispriповijedao o svemu.

Kunti mu onda reče: Kešavo, prenesi ono vrlome kralju Yudhištiri: Tvoja se vrlina, sine, vrlo smanjila. Osvrni se na dužnosti svojega staleža kako je to odredio Samostojeni. Stvorio je kšatriju da čini nemilosrdna djela i da štiti narod vještinom svojih ruku. Kraljevi grijesi potresaju svijet, a grijesi svijeta potresaju kralja. Izvršavaj svoje kraljevske dužnosti i budi dostojan svojih predaka. Onaj kralj koji je meka srca, nepostojan i sklon samilosti nikada ne stekne zasluge kao onaj koji svoje podanike odgaja s ljubavlju. Tebi je isposništvo zabranjeno. Da budeš ratar, to ti ne priliči. Ti si kšatriya i stoga si zaštitnik svih koji su u nevolji. Zar može biti većega jada od ovoga? Živim ovako bez prijatelja i drugi me hrane, a rodila sam tebe, radost tvojim prijateljima!

Krišno, ima jedna stara priča koje se sjetih u ovome času. To je priča o Viduri i njezinu sinu. Reci Yudhištiri ono što se iz nje može naučiti.

— Ovako je svojega sina korila kraljica Vidura kada ga je vidjela kako leži ničice, shrvan očajem, poslije poraza koji je pretrpio od kralja Sindhua: Ti nisi moj sin, o ti što razveseljuješ neprijateljska srca! Ja i tvoj otac nismo te rodili!

²⁶ Tj. Krišna. v. II, bilj. 32

Odakle li si samo stigao? Ako u sebi nemaš žestine, ne možeš se računati u muževe! Ne sramoti svoju dušu! Ustaj, kukavico! Zašto tu ležiš kao mrtvac? Bolje je zablistati samo jedan trenutak nego zanavijek tinjati i dimiti se. Zašto živiš kada ne poštuješ dužnosti svojega staleža? Čak ni onaj kojemu su sami korijeni posječeni ne smije se predavati očaju. Onaj tko nije učinio nikakav podvig po kojemu bi ga ljudi spominjali tu je samo zato da bi nas bilo više. Taj niti je čovjek, niti je žena. Onaj čije se ime ne spominje ni po milosrđu, ni po isposništvu, ni po istinoljubivosti, ni po učenosti, a ni po stečenu blagu, samo je izmet svoje matere! Ah, neke žene ne rađaju sinove koji su bez žestine, bez snage i bez poduzetnosti, koji su radost samo svojim zlotvorima.

Kšatriya koji u strahu za svoj život ne pokaže svu svoju hrabrost i moć nije ništa bolji od obična lupeža. Ti možeš pobijediti svoje neprijatelje ne budeš li samo tako željan života! Ako si se pomirio s time da vječito živiš brižne duše i ojađena srca, kao što dolikuje samo uškopljeniku, onda je bolje da uopće ne živiš!

Saslušavši majku, sin joj odgovori: Okrutna i gnjevna majko, tvoje je srce skovano od čelika kada ti je toliko stalo do mučeničkog junaštva. Sramni su kšatrijski običaji kada me ti siliš na boj kao da ti nisam nitko i ništa! Koje ćeš koristi imati ako mene izgubiš, pa makar i cijelu zemlju dobila? Što će ti onda sve blago i svi užici, pa i cijeli svijet?

— Ako se ti, Sandayo, osramotiš — na to će majka — a ja ti zbog svoje ljubavi ništa ne prigovorim, ta bi ljubav bila nevrijedna i nerazumna, nalik na magarčinu ljubav za vlastito mladunče. Tko se raduje sinu koji je slabotinja, neposlušan i slabouman, nije ni postigao ono radi čega se žele sinovi. Čovjek koji nema onoga za čime žudi brzo postaje opak. Ne obeščašćuj svoju dušu, sine, i nemoj unaprijed očekivati neuspjeh. I ono što se nema, može se steći, a ono što je stečeno izgubiti. Gnjev i nerazboritost nikada nisu pomagali da se postigne neki cilj. Uspjeh nikada nije siguran, ali se ljudi ipak trude pa uspiju ili ne uspiju. Pokaži svoje junaštvo! Okupi oko sebe sve koji su gnjevni na tvojega neprijatelja, zavidni, ljubomorni, poniženi od njega ili mu prkose i ostale koji ovamo pripadaju. Daj im blaga i prije no što ga zasluže i budi neumoran i ljubazan sa svima. Kada tvoj neprijatelj sazna da ti ne strepiš za svoj život, spopast će ga brige kao da mu se zmiya nastanila u kući.

Imaš mnogo prijatelja koji su ti srcu dragi i koji žele dobro tvojoj kraljevini, a podijelit će s tobom i tvoje brige. Sandayo, prikupi svoje strpljenje, opasuj se i spremaj za pobjedu. Mi imamo još mnoge riznice za koje samo ja znam i to ću ti blago staviti na raspolaganje.

Poslije tih majčinih riječi uminu beznađe što bješe pritisnulo sinovo srce iako kraljević ne bješe pretjerano obdaren pameću. Poput čistokrvnoga konja mladić ustane podboden strijelama majčinih riječi i učini kako ga je ona savjetovala.

Onda Kunti reče Krišni: Krišno, podsjeti Pandave na sve one uvrede te oštre i grube riječi! Kaži im da sam ja dobro. Sada pođi svojim putom pod sretnim znamenjem i zakrili moje sinove!

Krišna je pozdravi i obiđe oko nje sklopljenih ruku, a onda izađe svojim lavljim korakom iz njezinih odaja. Dao je dopuštenje glavarima Kurua da se mogu razići, a Karnu uze sa sobom na svoja kola da se porazgovore, i odveze se u Satyakijevoj pratnji.

Kada je on otišao, okupljeni Kurui stadoše među sobom govoriti o čudesnome događaju koji se zbio. — Zasljepljena neznanjem, cijela se Zemlja našla nadomak raljama smrti — rekoše oni. Poradi Duryodhanine ludosti sve je osuđeno na propast.

Veliki ratnici Bhišma i Drona i dalje salijetahu tvrdoglavoga Duryodhanu: Kralju kraljeva, nema potrebe za ratom! Poslušaj što ti govore prijatelji. Svi znaci govore da će kšatrije biti istrijebljeni u boju koji predstoji. Zvijezde nam nisu naklonjene. Meteori padaju na tvoju vojsku, a sve su naše životinje nevesele i izgledaju kao da plaču. O moćnoruki, i rat i mir leže u tvojim rukama.

Na to se Duryodhana samo neveselo mrštio i, oborivši lice k zemlji, gledao je ispod oka naokolo, ali ne prozbori ni riječi u odgovor. Onda se javi Drona: Ja gajim veću ljubav prema Arđuni nego prema svojemu sinu Ašvatthamanu. Arđunina skromnost i poštovanje prema meni veći su nego u mojega sina Ašvatthamana. Jao meni, ako se, vršeći kšatrijsku dužnost, budem morao boriti baš protiv Arđune koji mi je miliji od rođenoga sina. Pogano je zanimanje kšatrije! Arđuna nema premca u strijeljanju, a mojom je milošću stekao premoć nad svim strijelcima. Bharato, svi su tvoji grijesi učinjeni na tvoju vlastitu propast! Tvoj i moj dosuđeni vijek bliže se kraju. Naš je posao završen. Ja ti opet ponavljam: Nema potreba da ratujemo!

Tada reče Dhrtaraštra: O Sandayo, Madhusudana je pred svima nama uzeo Karnu na svoja kola i s njime se odvezao. Reci mi što je Krišna govorio Radhinu sinu.

Sandaya odgovori: Reći ću ti sve kako je bilo. Krišna mu je rekao: Karno, ti poznaješ vječnu istinu svetih knjiga i upućeni si u sve potankosti njihova učenja. Ljudi koji se razumiju u svete knjige kažu da postoje dvije vrste sinova koje djevojka može dobiti prije svojega vjenčanja. Nazivaju ih kanina i sahodha.²⁷ Njima je otac onaj tko njihovu majku uzme za ženu. Ti si rođen tako i zato si po pravu Panduov sin. Pođi zato sa mnom u tabor Pandava i neka Panduovi sinovi saznaju da si ti Kuntin sin prvjenac koji je rođen prije Yudhištire. Sve petero braće Pandava past će pred tvoje noge, a to će učiniti i pet Draupadinih sinova i nepobjedivi Subhadrin sin. Uživaj sa svojom braćom blagodatni kraljevanja,

²⁷ U staroindijskoj dharmasastri razlikuju se kanina, predbračni sin djevojke, i sahodha, sin začet od drugoga muškarca prije braka, ali rođen poslije vjenčanja. Pravno pitanje kome sin pripada rješava se po načelu da urod ne pripada vlasniku sjemena, nego vlasniku njive — jer u načelu svatko želi (makar pravno punovaljana) sina.

molitava, žrtava a i raznih bogougodnih djela. Karno, neka se obraduju tvoji prijatelji, a neka trpe neprijatelji. Izmiri se danas sa svojom braćom, Panduovim sinovima!

Na te riječi Karna mu odgovori: Ja ne sumnjam, Krišno, da mi ovo govoriš zbog svojega prijateljstva, dobre volje i ljubavi, u namjeri da mi učiniš dobro. Ja znam to što mi sada priopćavaš. Prije no što se udala za Pandua, moja me je majka rodila sa Suryom i po njegovoj me naredbi pustila niz vodu. Kunti me poslije mojega rođenja prepustila sudbini i nije mislila na moju budućnost. Suta Adhiratha bješe me našao i odmah me odnio k svojem domu. Radhina su se prsa iz ljubavi prema meni nalila mlijekom toga istog dana i ona me je prala i njegovala. Kako bi joj netko poput nas, tko poznaje naše dužnosti i uvijek sluša svete spise, mogao oduzeti njezine posmrtno prinose. Suta Adhiratha drži me za svojega sina, a ja na njega gledam kao na oca. Madhavo, taj je Adhiratha u svojoj očinskoj ljubavi pripremio sve obrede za mene još od mojega detinjstva, onako kako to nalažu svete knjige. Adhiratha mi je nadjenuo ime Vasušena koje su brahmani potvrdili. Kada sam stasao, on mi je birao djevojke za ženidbu i one su mi narodile sinove, pa sam dobio i unuke! Moje srce, Krišno, i sva moja ljubav, usmjereni su prema njemu i niti zbog radosti niti zbog straha ja ne smijem raskinuti te veze, makar to bilo zbog zlatnih brda ili cijele zemlje. Duryodhana mi je omogućio da trinaest godina nesmetano vladam svojim kraljevstvom i mnoge sam žrtvene svečanosti održao, doduše uvijek uz ljude iz plemena suta, kao što su održavani i svi moji obiteljsku obredi i svadbe. Duryodhana se pripremio za rat računajući na mene i ja sam odabran da izađem na dvoboj s Arđunom. Krišno, ni smrt, ni krvne veze, ni strah, a ni bilo kakvo iskušenje ne mogu me natjerati da se podlo ponese prema Dhrtaraštrinu sinu.

— Madhusudano, ja ne sumnjam da mi ti želiš dobro i da će te Pandave poslušati i postupiti kako si rekao. Ali ako se ja i Arđuna ne sukobimo, bit će to neslavno i za mene i za njega. Ipak ćeš morati zasada držati u tajnosti ovaj naš razgovor jer to je za naše dobro. Ako kralj Yudhištira, čija je duša ispunjena vrlinom, a osjetila obuzdana, sazna da sam ja Kuntin prvjenac, on nikada neće htjeti prihvatiti prijestolje. A ako ta prostrana i moćna kraljevina postane moja, ja ću je, o Krišno, predati u ruke samo Duryodhani. Neka vrlji Yudhištira postane kralj! Dhrtaraštrin će sin proslaviti veliku žrtvu oružjem, a ti ćeš, Đanarddano, na toj svečanosti biti promatrač. Kralj Yudhištira, kojemu je duša ispunjena vrlinom, bit će brahman te žrtve, a zvuci školjki, bubnjeva i lavovski urlici ratnika koji se dižu visoko u nebesa bit će pozivi uzvanicima na gozbu.²⁸ Zbog onih oštih riječi, o Krišno, koje sam nekada rekao Panduovim sinovima da bih ugodio Dhrtaraštrinu sinu, zbog mojih ondašnjih loših postupaka, izjeda me kajanje. Kada me budeš vidio, Krišno, ubijena Arđuninom rukom, počet će žrtvene

²⁸ Rat je obred u kojemu se ratnici žrtvuju. Svi trebaju biti spremni na žrtvu, a bog ili sudbina bira žrtve.

svečanosti Punaščiti.²⁹ Kada snažni Bhima ubije Duryodhanu, žrtvovanje će se dovršiti. Molim ti se, predvodniče kšatriya, nemoj dopustiti da zbog tebe starci kšatriye, stari i po znanju i po godinama, završe bijedno. Neka ova nabujala vojska kšatriya nađe svoj kraj izginuvši od oružja na Kurukšetri, najsvetijemu mjestu u svima trima svjetovima. Na tome mjestu, o lopočooki, izvrši ono što ti je na umu i tako će se cio ovaj skup kšatriya domoći nebesa.³⁰ Dok budu trajali brjegovi i rijeke, pamtit će se njihovi podvizi. Brahmani će kazivati pjesmu o ratu Bharata. Kšatriyama je blago slava koju steknu u bitkama. Dovedi mi Kešavo, na megadan Arđunu, a ovaj naš razgovor zauvijek čuvaj kao tajnu!

Kada je saslušao te Karnine riječi, Krišna se osmijehnu pa mu odgovori: Zar ti ne želiš vladati svekolikom zemljom koju bih ja predao u tvoje ruke? Reklo bi se da je pobjeda Pandava sasvim sigurna. Ako želiš vidjeti Arđunu u boju na njegovim kolima sa zapregom bijelih ždrijebaca kojima upravlja Krišna i želiš čuti brujanje Gandive, onda će svi tragovi krtayuge, tretayuge i dvaparayuge iščeznuti. Ako želiš vidjeti Bhimasenu kako pleše pošto se napio Duššasanine krvi, onda su doista sve odlike prethodnih yuga netragom nestale!³¹ Kada se vratiš, Karno, poruči Droni i Šantanuovu sinu da je ovaj mjesec jedan od najljepših. Hrane, pića i goriva ima u izobilju, sve su biljke nabujale, drveće je puno plodova, a još se mušice nisu pojavile. Nema blata na putovima, a vode su ugodna okusa. Vrijeme nije ni hladno ni pretoplo. Za sedam dana bit će noć mladog mjeseca. Neka boj otpočne toga dana jer je kazano da je taj dan pod Indrinom vlašću. Reci također i svim kraljevima koji su se zbog bitke okupili da ću u potpunosti ispuniti ono što priželjkuju. Zaista će svi kraljevi i kraljevići koji slušaju Duryodhanine zapovijesti poginuti od oružja i steći odlično mjesto na nebesima.

Karna mu iskaže poštovanje pa uzvрати: O moćnoruki, ti koji sve znaš, zašto me pokušavaš zavarati? Uzrok smo skoromu uništenju Zemlje upravo mi: Šakuni, ja, Duššasana i kralj Duryodhana. Nesumnjivo nam predstoji velika i užasna bitka i zemlja će se pokriti krvavom kaljužom. Kraljevi i kraljevići, Duryodhanine pristaše, nestat će u ognju oružja i otputit će se u Yamino carstvo. Madhusudano, pojavila su se mnoga užasna privedjenja i grozna znamenja od kojih se kosa dizala na glavi. Najavljivala su poraz Dhrtaraštrovića i Yudhišthirinu pobjedu. Strašni planet žestoka sjaja Šanaiščara³² ugrožava zviježđe Rodini³³ da bi nanio zlo

²⁹ Punaščiti je ponovno uspostavljanje ognjenoga žrtvenika. Tu može biti i dvosmislene aluzije jer samo čiti znači obred uspostavljanja velikoga ognjenoga žrtvenika (agničayana), ali i podizanje lomače za pokojnika.

³⁰ Kao što su se stari nordijski ratnici bojali da ne umru prirodnom smrću jer se samo ratničkom smrću dospijeva u Odhinovo nebo, tako su jednako gledali i njihovi indoarijski staleški srodnici na život, smrt i Indrino nebo. Zato što je rat žrtveni obred, a žrtva dospijeva bogovima. Taj usud ipak ima, s ljudskoga gledišta tragične veličine, kao što je ima i Karnina spremnost da ostane vjeran jedinoj svojoj strani, da se bori i pogine, kako to tu obrazlaže.

³¹ A počinje kaliyuga. v. I, bilj. 37; II, bilj. 34

³² Šanaiščara je Saturn.

³³ Rabini je Aldebaran u Hyadama (u Biku).

zemaljskim stvorenjima. Planeta Angaraka³⁴ kreće se u svojem kruženju prema zvijezdi Dyeštha³⁵ i približava se Anuradhi³⁶ nagovještavajući veliki pokolj prijatelja. Strašna se nesreća primiče Kuruima. Grabljivac³⁷ ugrožava zvijezde Čitra.³⁸ Mrlja na Mjesečevu kolutu promijenila je svoje mjesto, a Rahu se približava Suncu. Meteori padaju s neba uz tutanj i potres, a bunari u taboru Duryodhanine vojske puštaju urlike poput golemih bikova. Bogovi prosipaju kišu krvi i mesa na njegove vojnike, a u nebesima se može vidjeti kako se iznenada pojavljuju blistave građevine od pare s visokim zidovima i dubokim rovovima. Oko Sunčeva kruga može se vidjeti crn prsten. Strašne ptice crnih krila i crvenih nogu lebde svečeri nad taborom Kurua. Ptice sa samo jednim krilom, jednim okom i jednom nogom puštaju užasne krikove. Duryodhaninim vojnicima omrznuli su najprije brahmani, a onda i učitelji i odane sluge. Sve je to predznak strašne pogibelji.

Imao sam priviđenje, neborivi junače, u kojemu vidjeh Yudhištiru kako ulazi u dvoranu s tisuću stupova, a uz njega stupahu njegova braća. Na svima bijahu bijele krune i bijele odore i ukazaše mi se kako sjede na bijelim prijestoljima. A ti si u tom prikazanju, Đanarddano, bio zabavljen prekrivajući oružjem zemlju natopljenu krvlju. Neizmjerne moćni Yudhištira penjao se za vrijeme na gomilu kostiju jedući, zadovoljan, payasu na maslacu iz zlatnoga pehara. Siguran sam da ću uz ostale kraljeve i kšatrije ući u oganj Gandive.

Krišna odvрати: Doista, uništenje je Zemlje na pragu ako se moje riječi ne prime za tvoje srce. Kada svim stvorenjima dođe sudnji dan, onda zlo, viteže, uzima lik dobra i više ne izlazi iz srca.

— Krišno — odvрати Karna — ako preživim veliku bitku koja nam predstoji, opet ću te vidjeti. Ako ne preživim, vidjet ćemo se zasigurno na nebu. Neporočnice, ja, evo sada, osjećam da ću te tek tamo susresti.

I izrekavši to, Karna čvrsto prigrli na prsa Madhavu. Krišna mu onda dade dopuštenje da može otići a on se pope na svoja kola prekrivena zlatom i potišten pođe natrag sa mnom.

Tada Kunti malo porazmisli pa se odluči i pođe na svetu rijeku Gangu. Kada stiže na obalu, začu kako njezin sin, istinoljubivi i darežljivi Karna, pjeva vedske himne. Stajala je tako u molitvi sve dok mu Sunčeve zrake ne ogrijaše leđa, a onda se Karna okrenu i vidje Kunti pa se začudi. On po običaju sklopi ruke iskazujući joj tako svoje poštovanje pa reče: Ja sam Karna, svijetla gospo, sin Radhe i Adhirathe. Zdrava bila, reci mi zašto si došla i što mogu učiniti za tebe?

Kunti mu odgovori: Ti si Kuntin sin, a ne Radhin, a otac ti nije Adhiratha. Ti nisi, Karno, ugledao svijet u staležu suta, vjeruj mi! Govorim ti istinu! Još dok

³⁴ Angaraka je Mars.

³⁵ Dyeštha je Antares u Štipavcu.

³⁶ Anuradha je d Scorpionis (Štipavca).

³⁷ Graha "Grabljivac" je vjerojatno Rahu, v. I, bilj. 34, no izraz se može odnositi i na svaki planet.

³⁸ Čitra je Špica u Djevici.

sam bila djevojka i neudana, dobila sam nezakonita sina. Ti si prvi plod moje utrobe! Rođen si u Kuntibhođinu dvoru, mili moj sine, a Surya, tvorac svjetlosti, tvoj je otac. Sine moj Karno, ti si rođen u dvoru mojega oca, a kada si se rodio, bio si u oklopu i imao si u ušima naušnice. Tvoja je ljepota bila zapanjujuća. Ali ti ne znaš svoje porijeklo i zato služiš Dhrtaraštrine sinove, a svoju braću ne prepoznaješ. To nije pravo, sine moj! Zato neka danas Kurui budu svjedoci saveza između Karne i Arđune i neka vam se, kada budu vidjeli da su se braća izmirila, nečasni rođaci poklone.

U taj tren Karna začu glas pun ljubavi koji je dopirao iz Sunčeva koluta. Bio je to Suryin glas koji se iz velikih daljina obraćao svojem sinu svom svojom očinskom ljubavlju. Glas mu reče: O Karno, Kunti ti je rekla istinu! Učini kako te mati savjetuje, bit će to za tvoje dobro.

No Karna ostade vjeran istini usprkos majčinu i očevu nastojanju i njegovo se srce ne pokoleba. On odgovori: Kšatriyska gospo, ne mogu prihvatiti to što želiš jer ne osjećam da mi vrlina dopušta da učinim što takvo. Grijech je to što si mi učinila jer sam zbog toga izgubio svoje ime. Premda sam rođen kao kšatriya, nisam primio obredni blagoslov kšatriye. Taj grijeh tebi pripisujem. Imam li neprijatelja koji bi mi mogao nanijeti veće zlo? Nisi tada imala nikakve milosti prema meni, a danas želiš da poslušam tvoju zapovijest. Nikada prije nisi mislila o mojem dobru, kako bi to svaka majka morala činiti, a sada se radi svojega dobra meni obraćaš. Ako ja danas odem Pandavama, tko neće reći da sam to učinio zbog straha? Nitko me nije znao kao njihova brata i što bi kšatriye rekli sada, u predvečerje bitke? Došlo je vrijeme da pokažu svoju vjernost oni koje je Duryodhana štutio i uzdržavao. Ja ću ostati uz njega i po cijenu života i borit ću se protiv tvojih sinova, a uz Dhrtaraštrine, svom svojom snagom i vještinom. Zar bih ja, koji sam od Dhrtaraštrinih sinova primio sve počasti i blagodati, sada morao iznevjeriti njihovo prijateljstvo? Zar da ih izdam sada, prije same bitke, ja koji sam ih na to nagovarao? Zar od toga može biti crnje i gore nevjere? Ali ja ipak ne mogu dopustiti da me uzalud moliš. Zato neću pobiti sve tvoje sinove premda bih to mogao. Ja ne govorim laži. Ovo ti obećavam: U ovome boju moramo poginuti ili ja ili Arđuna. Samo ću se s njime sukobiti, a kada ubijem Arđunu, steći ću velike zasluge. Ako ja poginem umjesto njega, steći ću pak veliku slavu. Slavna gospo, ratnička majko, tebi će svakako ostati pet sinova. Poginem li ja, bit će ih pet s Arđunom, pogine li Arđuna, bit će ih pet sa mnom.

Kunti se nije usudila ništa odgovoriti. Samo je, šuteći, zagrlila svojega prvjenca vidjevši kako je ostao nepokolebljiv. Samo mu je rekla na rastanku: Sudbina je svemoćna i neumitna! Istina je, Karno, da će propast snaći Kurue, čak i da ubiješ Arđunu. Ti si mi obećao da su četvorica mojih sinova sigurna od tvoje ruke i neka ti, kada započne boj, to ostane u sjećanju. Budi mi blagoslovljen i zdravlje neka te služi!

Karna joj odvrati: Neka bude tako! — i svatko od njih dvoje ode svojim putem.

Kada je stigao u Upaplavyu, Krišna dođe pred Pandave i izvijesti ih o svemu što se dogodilo, a zatim su dugo sjedili i vijećali. Potom Šauri ode u svoje odaje da se odmori. Kada se opet sastaje s Krišnom, Pandave se počеше dogovarati što da učine.

Onda Yudhištira upita: Što su rekli starješine Kurua kada je Duryodhana ostao pri svojemu da produži stranputicom?

Vasudeva će na to: Kada se Duryodhana stao smijati na moje riječi, Bhišma mu reče: Prvače među Bharatama, Pandu je dobio tri sina. Tvoj se otac, Duryodhano, rodio slijep i zato nije mogao postati kralj. Kralj je postao plemeniti i proslavljeni Pandu i zato očevina pripada i njegovim sinovima. Gospodine, ne izazivaj sukob, nego im daj polovicu zemlje. Dok sam ja na životu, nitko drugi nije pozvan da vlada. Poštuj moj savjet jer ja želim samo mir među vama.

Kada Bhišma ušutje, javi se Drona: Ne govorim ti ovo iz kukavičluka, niti iz želje za blagom: Bhišma je to od čijega blaga ja živim, a nisi ti, prvače među Bharatama! Drona mora biti ondje gdje je i Bhišma. Daj Panduovim sinovima polovicu kraljevstva, gospodine. Bio sam učitelj i njima kao i tebi. Istina je da je Arđuna za mene isto što i Ašvatthaman.

Kada reče svoje sjajni Drona, vrli se Vidura, uvijek odan istini, okrenu svojemu stricu Bhišmi i pogleda ga u lice pa kaza: Devavrato, počuj što ću ti reći: Kako Tvorac načini svoje tvorevine tako ih opet i uništi. Ne čini kao on! Ne budi ravnodušan gledajući pred sobom propast svojega plemena! Ako ti se pomračio razum zbog ovoga općega pokolja koji nas očekuje, ti idi u šumu i povedi sa sobom mene i Dhrtaraštru. Ili još danas veži ovoga zlikovca Duryodhanu kojemu je jedina mudrost prijevara i vladaj skupa s Panduovim sinovima i čuvaj ovu kraljevinu. Smiluj se, tigre među kraljevima! Savjetovala je Duryodhanu i kraljevna Gandhari, a onda stari vladar Dhrtaraštra prozbori svojemu sinu: Saslušaj me, sine Duryodhano, i ako imaš imalo poštovanja prema svojemu ocu, učini kako ti je rečeno. Soma, gospodar stvorenja, bio je prvi začetnik roda Kurua.³⁹ U šestome koljenu rodi se Yayati, Nahušin sin, koji je imao šest sinova. Bili su ponajbolji među kraljevskim mudracima. Jedan je od njih bio gospodar Yadu, prvorodenac, vrlo moćan. Mlađi do Yadua bio je Puru, začetnik naše loze. Yadu bijaše obdaren velikom snagom i vještinom, ali prepun oholosti i nerazuman. Taj praotac Yadava ponižavao je sve kšatrije. Ponosan na svoju snagu, nije se držao očevih savjeta. Bijaše nepobjediv u boju i vrijeđao je i oca i brata. Na ovoj zemlji opasanoj morem s četiriju strana on potčini sebi sve i postade najmoćniji vladar, a stolovao je u gradu nazvanu po slonu.⁴⁰ Njegov se otac Yayati silno razgnjevi i prokle toga svojega sina, a i svu njegovu braću koja

³⁹ v. III, bilj. 31; III, bilj. 40

⁴⁰ Grad nazvan po slonu jest Hastinapura.

su pristajala uz njega i protjera ga iz kraljevstva. Pošto je prokleo svoje sinove, on postavi na prijestolje Purua koji bijaše pokoran svojemu ocu i njemu najmiliji. Čak se i prvorodenac može izostaviti i na prijestolje se mogu postaviti mlađi zbog svojega poštovanja prema starijima.

— I djed mojega oca, Pratipa, dobio je tri sina nalik na tri božanstva, slavna širom svijeta. Devapi je bio najstariji, Balhika srednji, a Šantanu bistrourni i najmlađi bijaše moj djed. Vrli je Devapi bio istinozborac i uvijek zaokupljen dvorenjem svojega oca, ali je taj najbolji od kraljevića imao kožnu bolest. Devapi bješe omilio građanima i podanicima iz pokrajina, poštovali su ga čestiti i iskreno voljeli i mladež i stariji. Slobodouman i nepokolebljivo odan istini, činio je dobro svakome stvorenju. Bijaše poslušan i svojemu ocu i brahmanima. Među braćom vladala je neizmjerna ljubav. Kada dođe vrijeme, kralj Pratipa dade da se sve pripremi kako to nalažu svete knjige da bi svojega sina Devapija okrunio za svojega nasljednika. Ali tome se usprotiviše i brahmani, a i svi stariji građani i stanovnici pokrajina.

Kada stari kralj sazna za to, obuze ga teška tuga i glas mu je drhtao od suza. Usprkos svim svojim vrlinama Devapi bi isključen iz nasljedstva zbog svoje kožne bolesti. Bogovi ne odobravaju da kralj ima tjelesnu manu a brahmani to znaju. Rastužen jadom svojega oca Devapi se povukao da živi u šumi. Balhika je odbio primiti očevo prijestolje jer je od majčina oca naslijedio bogatu kraljevinu, i tako, uz njegovo dopuštenje, Šantanu preuzme prijestolje svojega oca.

— Ja sam najstariji, Bharato, ali zato što sam slijep ne mogu biti kralj. Bistrourni Pandu preuzeo je moje mjesto premda bješe mlađi od mene, iako se pritom mnogo dvoumio. Nakon njegove smrti prijestolje nasljeđuju njegovi sinovi. Ako ja ne mogoh prvi dobiti kraljevstvo, kako ga onda možeš ti prisvajati. Ti nisi kraljev sin i ne možeš imati prava na kraljevinu. A ti ipak želiš oteti ono što je tuđe. Izbij to sebi iz glave i vrati polovicu kraljevstva i sve što ide uz njega. Samo se tako možeš nadati da ćete ti i tvoja braća poživjeti.

Na kraju Vasudeva reče: Ali ni Bhišmini savjeti, ni Gandharini prijekori, a ni Dronine, Vidurine i Dhrtaraštrine riječi ne mogahu prizvati k pameti toga nerazumnika.

Kada je Yudhištira saslušao Đanarddanu, on pred njime oslovi svoju braću: Čuli ste što se zbilo na dvoru Kurua gdje su se svi Kurui bili okupili. Razumjeli ste njegove riječi. Zato dižite moju vojsku i postrojte je u bojni poredak! U nas je sedam akšauhini koje smo skupili pa čujte imena odličnika koji će njima zapovijedati: Drupada, Virata, Dhrštadyumna, Šikhandin, Satyaki, Čekitana i Bhima. Ti će junaci voditi moju vojsku, oni poznaju Vede, neustrašivi su, održali su i najteže zavjete, a skromni su i razboriti i svaki je od njih vrstan ratnik.

Onda se obrati Sahadevi, najmlađemu od braće: jednoga od te sedmorice odabrat ćemo za glavnoga zapovjednika. On se mora moći suočiti sa starinom

Bhišmom koji je poput ognja kojemu su strijele plamenovi. Što ti misliš, tko je najpodobniji da ponese tu odgovornost?

— Uzmimo kralja Viratu — odgovori Sahadeva. — On nam je pomogao u nevolji, a moćan je, odan vrlini, vičan oružju i neodoljiv u boju.

— Meni se čini da bi kralj Drupada bio najpogodniji — reče Nakula kada njega upitaše. — On je u iskusnim godinama, mudar je, hrabar, a odlikuje se i snagom i porijeklom.

Yudhištira potom upita Arđunu, a ovaj odgovori: Trebalo bi da Dhrštadyumna vodi vojsku. On, koji je rođen da donese propast učitelju Droni i može obuzdati svoje strasti, jedini može stati pred Bhišmu.

Tada se javi Bhima: Kralju, govorili su i mudraci, a i naši stari da je Šikhandin došao na svijet samo da bi ugasio Bhišmin život. Ja bih zapovjedništvo predao njemu. Mislim da nitko drugi neće pobijediti Bhišmu.

Pravednik Yudhištira na kraju upita lopočookoga Krišnu, a ovaj kaza: Svatko od spomenutih ratnika bez straha bi vodio vojsku, svaki je vrijedan da bude odabran, a moje je mišljenje da zapovjednikom imenujete Dhrštadyumnu.

Kada to Krišna reče, svi se kraljevi razveseliše i stadoše klicati, a vojska se pokrenu i jedan drugom govorahu: Ustaj! Ustaj! — Na sve strane trubili su slonovi, a njsak konja miješao se s treskom kolnih kotača, rikom rogova i školjki i tutnjavom doboša. Uskomešana je vojska hučala kao silna morska plima na dan mladoga Mjeseca. Doista je izgledalo da graja tih veselih ratnika doseže do samih nebesa.

Panduovi sinovi darivahu zlatom i govedima brahmane koji su obilazili oko njih izričući im svoje blagoslove, a onda potjeraše svoja kola okićena dragim kamenjem. Za njima krenuše kralj Virata, Drupadin sin, Sušarman, Kuntibhoda i Dhrštadyumnin sin, a poslije njih četrdeset tisuća bojnih kola, petputa toliko konjanika, desetputa toliko pješaka koliko bješe konjanika i šezdeset tisuća ratnih slonova.

Kada s vojskom u bojnome poretku Pandave stigoše na ravnicu Kurukšetre, silni bojovnici duhnuše u svoje školjke. Duhnuše u školjke i Krišna i Arđuna, a kada jeknu gromoviti glas školjke zvane Pancađanya, svekolika se vojska razveseli. I nebo i zemlja i more zaječaše od rike školjki, grmljavine bubnjeva i ratnih pokliča lakorukih i žustrih bojovnika.

Onda kralj Yudhištira naredi da se za logorište odabere ravno i hladovito mjesto gdje ima obilje trave i goriva. Dhrštadyumna iz roda Pršata i Yuyudhana nazvan Satyaki izmjeriše tlo na kojemu će udariti tabor. Onda za savezničke kraljeve podigoše stotine i tisuće skupocjenih šatora zaštićenih od svakoga napada i obilno opremljenih svim potrepštinama i gorivom, a svaki je bio nalik na palaču. Okupiše se stotine i stotine vještih radnika koji su bili u stalnoj službi te vidara i ranara, vrsnih znalaca svoje nauke, koji bjehu dobro opremljeni svime i svačime što bi im moglo zatrebati. Kralj Yudhištira naredi da se u svaki šator smjeste

čitava brda lukova, tetiva za lukove, oklopa i svakojaka oružja, meda, masla, laka istucanog u prah, posuda s vodom, stočne hrane, potpale i ugljena, teški ratni strojevi, dugačka koplja, prsni oklopi, sablje i tobolci. Mogli su se vidjeti bezbrojni slonovi, golemi kao brjegovi, oklopljeni čeličnim pločama sa šiljcima. Svaki od njih mogao se tući sa stotinama i tisućama. Saznavši da se na toj ravnici podiže logor, Bharato, svi saveznici Pandava krenuše da im se pridruže.

Kada je Krišna otišao s dvora Kurua, kralj Duryodhana oslovi Karnu, Duššasanu i Šakunija pa im reče: Kešava je otišao Pandavama ne postigavši ono što je naumio. Svakako će, onako srdit, nagovoriti Pandave da krenu u bitku. Ne dangubite, nego se pripremajte za okršaj!

Idućega jutra kralj Duryodhana rasporedi i postroji svoju vojsku koja je brojala jedanaest akšauhini. Podijelio je svoje ljude, slonove, kola i konje prema njihovoj snazi i sposobnosti, pa ih je premještao i raspoređivao. Kao zaštita uza svaka bojna kola išlo je deset slonova, uz svakog slona bilo je deset konjanika, a uza svakog konjanika deset pješaka. Odvojio je i pričuvu koja će služiti za popunu razbijenih odreda i tu bješe uza svaka bojna kola priključeno po pedeset slonova, uz svakog slona išlo je stotinu konjanika, a uza svakog konjanika sedam pješaka. Pet stotina kola i jednako toliko slonova, tisuću petsto konjanika i dvije tisuće pet stotina pješaka⁴¹ čine jednu senu, deset sena jedna su prtana, deset prtana čine jednu vahini, ali se u običnome govoru nazivi vahini, prtana, sena, dhvađini, sadini, ćamu, akšauhini i varuthini upotrebljavaju naizmjenice.

Tako je oštroumni Kaurava uredio svoju vojsku. Na objema stranama bješe ukupno osamnaest akšauhini. Jedanaest ih je bilo u vojsci Kurua, a sedam u vojsci Pandava. Po jednu akšauhini Duryodhana je povjerio svakome od velikih ratnika Kripi, Droni, Šalyi, Đayadrathi, Sudakšini, Krtavarmanu, Ašvatthamanu, Karni, Bhurišravasu, Šakuniju i jakome kralju Bahliki. Svakoga dana i svakoga časa pozivao bi ih da se s njima posavjetuje i da im, uvijek iznova, izrazi svoje poštovanje. Tako svi ti ratnici i njihovi sljedbenici postadoše naklonjeni i voljni učiniti za kralja sve što bi mu ugodilo.

Onda Duryodhana stade pred staroga gospodina Bhišmu, a za njim dođoše i svi ostali kraljevi. Duryodhana sklopi ruke i pokloni se pa mu kaza: I najveća se vojska rasprši u boju poput mrava ako nema dobra vojskovođe. Ti si među nama kao sunce među nebeskim tijelima, kao Mjesec za sočne biljke,⁴² kao Kubera među yakšama ili kao Indra među bogovima. Budeš li nas ti vodio, bit ćemo kao bogovi pod Indrinim okriljem. Neće nas moći pokoriti čak ni nebesnici. Slijedit ćemo tebe kao što telad slijedi bika predvodnika.

⁴¹ To su kanonski omjeri rodova vojske, v. V, bilj. 5.

Ovdje se nabrajaju i razni drugi nazivi za vojne jedinice različita opsega, a prije su se navodili neki osobiti bojni poreci s osobitim omjerima rodova vojske.

⁴² Mjesec je gospodar bilja i smatra se izvorom tekućina, možda stoga jer noć donosi rosu.

Bhišma će na to: Neka bude tako, Duryodhano, ali ovo moraš znati: Meni su Panduovi sinovi dragi kao što si i ti.

Dužnost mi je misliti i na njihovo dobro, ali ću se boriti na tvojoj strani jer sam dao riječ da će tako biti. Izuzev Dhanandaye ja ne znam ni jednoga ratnika na svijetu koji mi može biti ravan. Silom svojega oružja mogu sa svijeta ukloniti i bogove, i asure, i rakšase, i ljude, ali ne mogu ubiti Panduove sinove. Umjesto toga svakoga ću dana pobiti deset tisuća njihovih ratnika. Nastojat ću ih na taj način pobijediti ako me, prije nego što izvršim svoj naum, ne ubiju u boju. Kuntin sin Dhanandaya hitra je uma i znana su mu nebrojena nebeska oružja, ali se taj Panduov sin nikada neće otvoreno sukobiti sa mnom.

— Imam još jedan uvjet — nastavi stari ratnik — i pošteno je da ti ga kažem prije no što primim zapovjedništvo nad tvojom vojskom. Karna se sa mnom uvijek nadmeće u vještini pa neka se zato najprije bori on. Mogu biti prvi i ja, ali se obojica istodobno nećemo boriti.

— Kralju — na to će Karna — sve dok živi Gangin sin, ja se neću boriti. Kada Bhišma padne, borit ću se s nositeljem Gandive.

Tada Duryodhana imenova Bhišmu za vrhovnoga starješinu vojske Kurua i razdijeli bogate poklone. Potom kralj naredi a tisuće svirača radosno udaraše u bubnjeve i duhnuše u školjke. Začuše se mnogobrojni lavlji urlici ratnika, a sve se životinje u taboru u jedan mah javiše svaka svojim glasom. I, premda nebo bijaše vedro, padnu iz njega krvava kiša i raskalja tlo. Puhnuše siloviti zračni vrtlozi, a zemlja se potrese. Od urlika slonova ratnička se srca sneveseliše. Bestjelesni glasovi čuli su se s neba po kojemu su bljeskale zvijezde padalice. Kralj Kurua stiže na čelu svoje goleme sile na Kurukšetru. Kralj je Yudhištira u taboru Pandava okupio starješine svojih akšauhini i Dhrštadyumnu postavio da svima zapovijeda jer on bijaše rođen iz žrtvenoga ognja da učitelju Droni donese smrt. Arđunu postavi da bude nad svima njima, a naočiti i bistrourni Krišna prihvati se dužnosti Arđunina kočijaša i vodiča.

Stariji Krišnin brat Balarama vidje da će se odigrati sudbonosna bitka i dođe u logor Pandava. Pojavi se pred njima obučen u plavu svilu, veličanstven poput lava. Krišna, Pandave, a i svi ostali radosno mu poželješe dobrodošlicu, a Balarama se pokloni kraljevima Virati i Drupadi pa sjede do Yudhištire.

— Ovaj je užasni pokolj neumitan — započe on — i sudba je tako odredila. Ne vjerujem da se ikako može izbjeći. Nadam se da ću vas poslije toga okršaja opet vidjeti žive i zdrave. Nema nikakve sumnje da je svemu kšatriystvu na svijetu došao suđeni čas. Dok bijasmo nasamo, ja sam Krišni često govorio: Madhusudano, treba se na jednak način ophoditi s onima koji su s tobom u jednakome srodstvu. Duryodhana nam je rod jednako koliko i Pandave i zato im pruži podjednaku pomoć. Ali, tebi za ljubav, on se ne osvrtaše na moje riječi iako sam ih često ponavljao. On je radi Dhanandaye svim srcem prionuo uz vašu stranu i ja mislim da je Pandavama pobjeda osigurana jer tako želi Vasudeva. Što

se mene tiče, ja ne želim ni pogledati na ovaj svijet ako Krišna nije na mojoj strani. Zato i podržavam sve što on naumi učiniti. Moji osjećaji prema Bhimi isti su kao i prema Duryodhani. Obadvojica su moji učenici i u borbi topuzom. Zato sada odlazim među isposnike na obali Sarasvati. Ja ne mogu s mirom gledati kako Kurui propadaju. — I rekavši to, jakoruki se Rama oprosti od Pandava i nagovori svojega brata da ga ne ispraća te tako krenu na put na svete vode.

A kralj Durvodhana pozva Karnu, Duššasanu i Subalina sina Šakunija na vijećanje, a onda oni pozvaše Uluku, Šakuni jeva sina, pa mu u povjerenju ovako rekoše: Uluko, kockarev sine, pođi k Pandavama i ponovi im ove moje riječi pred Vasudevom: Na pomolu je strašni boj između Pandava i Kurua koji se već tako dugo očekuje. Izvršite sada ono što ste se zaklinjali da ćete učiniti!

— A kralju Yudhištiri moraš ovako poručiti: Ti govoriš jedno, a činiš sasvim drugo! Ti se prema svojoj rodbini ophodiš kao onaj mačak iz basne koji se prenemagao da je isposnik kako bi se lakše gostio lakovjernim miševima. Tvoja miroljubivost i učenje svetih knjiga samo ti služe da bi ih pokazivao pred svijetom. Ostavi se licemjerja, kralju, i čini ono što mora činiti svaki kšatriya. Najponiznije si moljakaio samo pet sela od mene pa smo ti i tu molbu odbili jer smo te samo tako mogli privoljeti na bitku i razljutiti Pandave.

— A Vasudevi ovako kaži pred Pandavama: Uzmi opet na sebe ono obličje koje si nam prikazao na dvoru Kurua. Čarobnjačke varke i lukavštine mogu izazvati strah, ali u onome tko stoji naoružan za boj i spreman za okršaj mogu samo raspaliti bijes. I mi se pomoću opsjena možemo popeti na nebo, podići u zrak pa čak i prodrijeti u donja područja ili u Indrin grad. I mi možemo prikazati naše tijelo u mnogo raznovrsnih oblika. Velika je slava, Krišno, koja širom svijeta krasi tvoje ime, ali ti je nisi ničime zaslužio. Sada će se pokazati uskopljenicima mnogi koji nose vanjske znakove muževnosti. — I rekavši to, kralj se Duryodhana glasno nasmija.

Kada je kockarev sin stigao u tabor Pandava, on se predstavi Pandavama pa oslovi Yudhištiru: Ti dobro znaš što sve govore glasnici i zato ti ne pristoji da se ljutiš na mene ako ponovim poruku koju mi je povjerio Duryodhana. — Yudhištira mu na to odgovori: Nemaš se čega bojati, Uluko! — Onda Uluka pred slavnim i plemenitim Pandavama i pred svim kraljevima ponovi Duryodhaninu poruku.

Vidjevši da su se oči Vjetrova sina zakrvavile od bijesa, Krišna se nasmijehnu pa odgovori kockarevom sinu: Ne čini ni časa, kockarev sine, nego se vrati natrag i ovako poruči Duryodhani: Čuli smo tvoju poruku i razumjeli je. Neka bude kako ti želiš!

Na to Arđuna doda: Kada svane sutrašnji dan, ja ću Gandivom poslati odgovor. Uškopljenici su oni koji na to odgovaraju riječima!

U taboru Kurua vrhovni je zapovjednik Bhišma procjenjivao snage protivničkih i svojih četa i spominjao mnogobrojne vrsne ratnike i njihove vrline.

Kada spomenu Šikhandina, sina kralja Pančala, on reče Duryodhani: Onaj Šikhandin, sin kralja Pančala, po momemu je mišljenju, jedan od prvih ratnika u Yudhištirinoj vojsci. On se oslobodio svojega prijašnjeg spola i borit će se u ovome boju i steći će u tvojoj vojsci veliko ime, Duryodhano!

Ja se ne mogu boriti s njime čak i da ga vidim da na mene juriša s podignutim oružjem. Svi znaju da sam se odrekao kraljevanja i prijestolja i da održavam zavjet čednosti jer sam time ugodio svojemu ocu. Svi zemaljski kraljevi znaju za moj zavjet da nikada neću ubiti ženu niti onoga za kojega znam da je bio žena. Taj se Šikhandin rodio kao kći svojemu ocu i tek je kasnije postao muškarac. Ja se zbog toga ne želim boriti s njime. Svaki drugi vladar, osim Šikhandina i Pandava, izgubit će glavu u ovome boju bude li stao pred mene.

— Odličniče među Bharatama — na to će Duryodhana — ispričaj nam kako je to bilo i zašto ga nećeš pogubiti u boju pa i ako bude nasrnuo na tebe?

— Čujte me, Duryodhano i vi drugi kraljevi — poče Bhišma — evo kako se to zbilo: Pošto sam oteo sve tri kćeri kralja od Kaši da budu nevjeste momemu bratu, najstarijoj, Ambi, dadoh dopuštenje da može ići kamo joj je volja i ona pođe s velikom pratnjom brahmana k prijestolnici kralja Šalve. Uz nju je išla i njezina dojilja.

— Kada je Amba stigla kralju Šalvi, ona stade pred njega pa mu reče: Dođoh k tebi, moćnoruki, s nadom da ćeš me uzeti. — Na to se gospodar Šalva nasmije pa joj odgovori: O Ijepoputa, više se ne želim oženiti tobom. Ti si bila vjenčana za drugoga i zato se, blagoslovljena, vrati Bhišmi. Bhišma te oteo ponizivši i pobijedivši sve druge kraljeve i ja više ne žudim za tobom. Idi k njemu i budi sretna. Kako ja, koji sam kralj i poznajem sve nauke i proglašavam zakone koji drugima upravljaju, mogu sebi uzeti ženu koja je udana za drugoga?

— Ranjena strijelama boga ljubavi, Amba mu na to odgovori: Ne govori tako, gospodaru zemlje, jer nije tako! Nisam se radovala kada me Bhišma oteo. Odvede me nasilu, svladavši sve one kraljeve, a ja sam za to vrijeme plakala. Nedužna sam djevojka koja tebe nosi u svojem srcu i zato me prihvati, gospodaru Šalva!

— Ali, ma koliko da ga je preklinjala, Šalva je odgurne od sebe kao zmija svoj stari svlak.

— Samo ti idi, o Ijeponoga — reče joj on — jer ti si Bhišmin plijen, a ja zazirem od njega.

Izašavši iz grada ojađena, Amba stade premišljati: Nema na svijetu nijedne druge žene koju je snašla ovako strašna bijeda. Ne mogu se vratiti u grad nazvan po slonu jer je Bhišma dopustio da mogu ići Šalvi. Koga da krivim? Sebe ili nepobjedivoga Bhišmu? Ili mojega glupog oca koji je priredio svayamvaru? Možda je to i moja vlastita pogriješka? Zašto onda ne odoh Šalvi skočivši s Bhišminih kola prije no što bijaše počeo onaj strašni dvoboj? Proklet da je Bhišma! Neka sam prokleta i ja i kralj Šalva, a i moj stvoritelj! Uzrok mojega jada

svakako je Bhišma, sin Šantanuov, i stoga neka moja osveta padne na njegovu glavu! Osvetit ću se ili bojem ili isposništvom, ali koji bi se kralj usudio s njime zametnuti boj?

Pošto je tako odlučila, ona napusti grad i ode u neko stanište vrlih i plemenitih isposnika. Djevojka im se ovako obrati: Smilujte mi se! Želim se odreći svijeta i živjeti u šumi. Činit ću najtežu pokoru jer ovo što sada trpim svakako je plod grijeha koje u neznanju počinih u svojem prijašnjem životu. Vi koji ste oprali svoje grijeha i nalik ste na bogove, poučite me što moram činiti.

Obavljajući svoje uobičajene obrede, vrli isposnici stadoše razmišljati kako da joj pomognu. Dok su oni tako tražili za nju izlaz, dođe u tu šumu najbolji među isposnicima, kraljevski mudrac Hotravahana. Kada sazna za njezinu muku, on se iscrpno raspita o svemu pa, pošto mu je ona sve po redu ispriopovjedala, njega obuzeše tuga i sažaljenje. Drhteći od uzrujanosti, on reče žalosnoj djevojci: Ne idi svojemu ocu, blagoslovljena gospo! Ja sam otac tvoje matere i odagnat ću tvoju tugu. Mora da je pregolema žalost koja te obuzela kada si tako omršavjela! Poslušaj moj savjet i pođi isposniku Rami, sinu Đamadagnijevu. Rama će te razriješiti tvoje muke i žalosti. On će Bhišmu, ne bude li poslušao njegovu naredbu. Ako mene spomeneš silnome Rami, prvome među onima što nose oružje, on će sve učiniti za tebe jer mi je prijatelj koji mi uvijek želi dobro!

Kada je Rama saznao za Ambinu nevolju, on joj reče: O kćeri Kašijska, reci samo jednu riječ i Bhišma će, ma koliko bio dostojan tvojega poštovanja, dobiti ono što je zaslužio. — Amba će na to: Ramo, rastavi od života toga Bhišmu ako mi želiš ugoditi.

I tako Rama krenu s isposnicima odlučivši da me ubije.

On povede Ambu sa sobom i sa svima brahmanima stiže na Kurukšetru. Kada su tamo postavili svoj logor, on mi posla poruku: Došao sam zatražiti od tebe da mi nešto učiniš.

Kada sam saznao da je veliki Rama došao na granicu naše kraljevine, radosno pođoh da se susretmem s njime, jer njegova moć bješe neizmijerna. Dođoh pred njega s kravom koja je išla preda mnom i sa svim brahmanima koji, podobni bogovima, idahu uz mene.

Rama mi tada reče: Ti je nisi želio za sebe, a ipak si, o Bhišmo, oteo kćer kralja Kašijskoga. Ne znam što si pritom imao na umu jer potom si joj dopustio da ide kamo je oči vode i noge nose. Ti si ovu slavnu gospu lišio njezine vrline. Uprljana je dodirom tvojih ruku i tko će se sada oženiti njome? Šalva je nije htio primiti jer si je ti oteo i zato je uzmi za sebe, Bharato, jer ja ti to naređujem!

Gledajući ga onako žalosna, ja mu odgovorih: Brahmane, ja ni na koji način ne mogu ovu djevojku dati svojemu bratu. Ona mi je rekla: Ja sam Šalvina! — i ja joj dopustih da ode u Šalvin grad. Što se mene tiče, ja sam se tvrdo zarekao da me u obavljanju dužnosti kšatrije neće omesti ni strah, ni sažaljenje, ni pohlepa, a ni požuda!

Na te moje riječi Rama bijesno zakoluta očima i kaza: Ako ti, prvače među ljudima, ne učiniš onako kako rekoh, još ću danas pobiti i tebe i tvoje savjetnike!

Ja ga pokušah primiriti ljubaznim riječima, ali se njegov gnjev nikako nije hladio. Onda mu ja rekoh: To ne može biti, dvorođeni mudrač, uzalud su sva tvoja nastojanja!

I tako ja i Rama izadosmo na Kurukšetru željni da jedan drugome pokažemo svoju vještinu.

Bhišma pripovijedaše dalje: Ja se osmijehnuh i rekoh Rami koji stajao pripravan da otpočne dvoboj: Ja sam na svojim kolima i ne želim se boriti s tobom koji stojiš na zemlji. Popni se na kola, junače, i zašiti svoje tijelo oklopom ako se želiš ogledati sa mnom!

Rama se nasmija pa mi sred bojnoga polja odgovori: Zemlja je, Bhišmo, moja kočija, a Vede su, poput dobrih ždrijebaca, moja zaprega! Vjetar mi je kočijaš, a oklop su mi pramajke koje se spominju u Vedama! One će me zaštititi dok se budem borio. — I, rekavši to, sinu Gandharin, neodoljivi me Rama zasu sa svih strana gustim pljuskom strijela. Ja tek onda opazim da Đamadagnijev sin stoji na kolima opremljenim svakojakim vrsnim oružjem, a divna kola na kojima je stajao bijahu prekrasna oblika. Stvorio ih je duhom, a bila su nalik na kakav grad. U zaprezi su bili nebeski konji a imali su propisnu zaštitu.

Minuše tri pljuska njegovih strijela, a ja obuzdah svoje konje pa siđoh na zemlju i odoh pred njega pješice ostavivši na stranu luk. Kada dođoh pred njega, pozdravih najboljega među brahmanima i uz dužno poštovanje obratih mu se biranim riječima: Ramo, ja ću se u ovoj borbi sukobiti s tobom bio ti ravan meni ili nadmoćniji! Blagoslovi me, učitelju, i poželi mi pobjedu!

Rama će na to: Prvače roda Kurua, upravo tako radi onaj tko želi uspjeti. Moćnoruki, to je dužnost svih onih koji se bore protiv izvrsnijih od sebe. Da mi nisi tako prišao, mogao sam te prokleti, a sada ne mogu. Idi i bori se oprezno i priberi sve svoje strpljenje. Pobjedu ti ipak ne mogu poželjeti jer dođoh da te pobijedim, ali idi i bori se pošteno. Zadovoljan sam tvojim držanjem!

— Ja mu se poklonih i žurno se vratih na svoja kola pa opet duhnuh u svoju školjku i tada, Bharato, otpoče boj. Trajao je mnogo dana jer smo obojica bili odlučili pobijediti. U tome okršaju Rama me najprije pogodi s devet stotina šezdeset ravnih strijela sa sokolovim perjem. Ja se poklonih bogovima i posebno brahmanima pa rekoh Rami smješkajući se: Premda si prema meni pokazao malo poštovanja, ja sam tvojemu položaju učitelja odao dolično priznanje. Počuj, brahmane, koja je druga dužnost koju treba ispuniti ako se želi steći vrlina: U tebi su Vede i visoki stalež brahmana, a i isposničke zasluge stečene najžešćom pokorom. Ja neću gađati ništa od toga! Ja udaram na tvoje kšatrijstvo koje si, brahmane, poprimio, jer kada brahman uzme u ruke oružje, on postaje kšatriya.

Potom presjekoh njegov luk svojom strijelom široka vrha i zasuh ga stotinom ravnih strijela koje se zabodoše u njegovo tijelo. Onda Rama prizva

moćno Brahmanovo oružje, a da bih ga osujetio, ja učinih to isto. Oružje udari jedno na drugo i stadoše oba plamtjeti silnim sjajem pokazujući što se zbiva na kraju yuge. Ne mogoše nauditi ni meni ni njemu, nego se ta dva oružja, Bharato, sudariše u prostoru među nama dvojicom. Činilo se da svekolika nebesa planuše i sva stvorenja uhvati užas. Bol koji im je nanijelo to oružje silno je mučio rišije, gandharve i bogove. Zatrese se zemlja sa svojim planinama, morima i drvećem, a od vreline koju je izazvala sila tih dvaju oružja sva bića bjehu na teškim mukama. Nebesa bijahu u plamenu, a sve četiri strane svijeta prekriše se dimom tako da stanovnici visina ne mogahu više prolaziti tuda. Kada cijeli svijet s bogovima, asurama i rakšasama poče zapomagati, ja pomislih: Sada je vrijeme — i naumih, Bharato, odapeti oružje prasvapa⁴³ koje su me naučili upotrijebiti osmorica brahmana koji su mi se prethodne noći javili u snu. Čak mi se iznenada u sjećanju javiše i mantrе kojima se ono priziva.

Kada sam se ja na to odlučio, s nebesa se začu urnebesna graja i ja razumjeh: Sine Kurua, ne poseži za oružjem prasvapa! — Ja se oduprih tome zahtjevu i naciljah to oružje na Bhriguova potomka, no tada se javi Narada i reče mi: Kauravo, eno tamo, na nebesima, stoje bogovi. Oni ti zabranjuju da danas upotrijebiš ovo oružje. Nemoj ciljati njime! Rama je isposnik i ima mnogo zasluga za Brahmana, a i tvoj je učitelj! Nemoj ga nikada poniziti!

— I ja tada povukoh to moćno oružje zvano prasvapa, a pozvah u boj drugo, zvano Brahmanovim. Kada Rama vidje da sam povukao oružje prasvapa, on ljutito huknu i povika: Jadan ja! Pobijeden sam, Bhišmo!

U to Đamadagnijev sin spazi pred sobom svojega časnoga oca i očeve svojih očeva koji ga okružiše i počеше mu pomirljivo govoriti: Više nikada ne budi, dijete, ovako brzoplet! Ne upuštaj se više u okršaj s Bhišmom, a ni s bilo kojim drugim kšatrijom! Potomče Bhrgua, borba je dužnost kšatrije, a ti proučavaj Vede i drži zavjete jer to je najveće blago brahmana. Bilo je nekada razloga što te odredismo da uzmeš oružje. Tada si učinio onaj strašni podvig koji tebi ipak ne dolikuje. Neka bitka s Bhišmom bude za tebe i posljednja jer toga je tebi već dovoljno.

Tada se veliki isposnik osmijehnu i obrati se meni s ljubavlju: Nema na Zemlji kšatrije koji je tebi dorastao! Sada možeš otići, Bhišmo, ovom si mi bitkom silno ugodio! — i on u mojoj prisutnosti pozva kašijsku princezu pa joj pred svima onim plemenitim osobama reče:

O djevojko, borio sam se najbolje što sam mogao i pred svima prisutnima pokazao sam svoju vještinu. Ni najboljim oružjem ne mogoh svladati Bhišmu. On je prvi od svih koji vladaju oružjem. Potraži Bhišminu zaštitu.

⁴³ Prasvapa znači "uspavljujući; uspavljivalo".

I, rekavši to, plemeniti Rama uzdahnu i ušutje, a djevojka uzvratila: Sveti čovječe, tako je kao što si rekao. Što se mene tiče, ja ne idem pred Bhišmu još jednom. Idem onamo gdje ću naći načina da Bhišmu ubijem u boju.

Rekavši to, djevojka ode odatle dok su joj oči nemirno poigravale od srdžbe. Pošto je čvrsto odlučila da me pogubi, ona se posveti isposništvu. Poslao sam za njom okretne ljude da promatraju što će poduzeti. Kada djevojka doista stiže u šumu odlučna u svojoj namjeri, meni se srce steglo od boli i obuze me sjeta. Bez hrane, izmučena i osušena, zapuštena i prljava, živjela je ona šest mjeseci samo od zraka, stojeći nepokretno poput stupa. Zatim je stajala godinu dana u vodi rijeke Yamune ništa ne jedući. Raspinjana silovitim gnjevom, stajala je cijele iduće godine na vrhovima nožnih prstiju jedući samo gdjekoji opali list. Njezina pokora izazva poslije dvanaest godina vrućinu na nebesima. Nikakvi savjeti ni uvjeravanja njezine rodbine nisu je mogli odvratiti od njezina nauma. Onda se pokaza pred njom božanski Umin suprug,⁴⁴ noseći trozubac, i to u vlastitu obličju a vidjeli su ga i svi tamošnji isposnici. Upita je: Koju želju da ti ispunim? A ona zamoli božanstvo za svoju smrt.

— Ti ćeš ga ubiti! — odgovori joj božanstvo — Ti ćeš ubiti Bhišmu. Čak ćeš i muško postati! Kada se nađeš u novome tijelu, sjetit ćeš se svega ovoga. Rodit ćeš se u plemenu Drupade i postat ćeš borac na velikim kolima.

Onda ta, neporočna djevojka, najstarija kći kralja Kašijskoga, naočigled svih velikih rišija nakupi drva iz šume, načini golemu lomaču na obali Yamune i sama je za sebe potpali. Zatim uđe u blistavi oganj s ognjem mržnje u srcu i izreče, kralju, riječi: Na propast Bhišmi!

— Najstarija kraljica kralja Drupade isprva nije imala djece — nastavi Bhišma svoju priču. — Kralj je Drupada sve to vrijeme molio Šivu da ga obdari nasljednikom. Sav zaokupljen namjerom da me ubije, on se posvetio najžešćem isposništvu stalno ponavljajući da želi sina, a ne kćer. — O gospode — govorio je — želim dobiti sina da bih se mogao osvetiti Bhišmi.

— Šiva mu najzad reče: Tvoje će dijete biti i muško i žensko! — I usprkos svim Drupadinim molbama Šiva ne odustade: Tako je odlučila sudbina i drukčije ne može biti! — Nakon toga Drupadina žena rodi kćer, pravu ljepoticu, i dade joj ime Šikhandini. Kralj Drupada dade da se obave svi obredi oko rođenja kao da je dijete muško, a kraljica je s velikim oprezom čuvala tu tajnu stalno govoreći kako ima sina i nitko osim nje nije u gradu znao da je dijete djevojčica. Kralj Drupada svu je svoju pažnju poklonio svojem djetetu i učio ga je pisanju, slikanju i svim umjetnostima. Postalo je i Dronin pitomac i kod njega učilo streljaštvo. A kada joj je kći odrasla, kraljica stade nagovarati kralja da joj nađe mladu kao da je traži za sina i kraljevski se par, poslije mnogo ustezanja, odlučio prirediti svadbu s kćerju kralja Dašarne. Kralj Hiranyavarman dade svoju kćer u

⁴⁴ Umin suprug je Šiva.

brak sa Šikhandini, ali ne prođe dugo, a mlada nevjesta uvidje da je mladoženja žensko pa o tome sramežljivo obavijesti svoje drugarice i dadilje. Pošto su novosti stigle i do njega, kralj Hirayavarman pade u jarost i smjesta posla izaslanika na dvor kralja Drupade. Izaslanik kaza kralju sve u povjerenju i poče mu prijetiti osvetom zahtijevajući od njega da vrati kćer kralju Hiranyavarmanu.

— Šikhandini je vidjela da su joj roditelji u velikoj nevolji, silno se posrami i stade ovako premišljati: Mojega je oca i moju majku zbog mene obuzeo teški jad. — I ona tada odluči oduzeti si život pa se, shrvana žalošću, otputi u usamljenu i nenastanjenu šumu. U toj šumi vladao je moćni i vrlo bogati yakša po imenu Sthunakarna i svi su ljudi, plašeći ga se, zaobilazili to mjesto. Yakša Sthunakarna najednom se stvorio pred Šikhandini pa je upitao: Zašto si došla ovamo? Kakva te to nevolja amo dovela? Kaži mi, a ja ću joj već naći lijeka!

— Ona mu na to odvrati: Ti tako nešto ne možeš učiniti!

No on i dalje navaljivaše, a ona je ponavljala svoje, pa joj on na kraju kaza: Ja ću to učiniti, kraljevno, jer ja sam pratilac boga Kubere, božanstva izobilja, i mogu ti ispuniti svaku želju, ma kako ona bila neostvarljiva! Zato mi kaži što ti je želja.

— Onda mu ona ispriča sav jad koji je bješe snašao i na kraju mu reče: Obecao si da ćeš naći lijeka mojoj nevolji. O yakšo, učini svojom milošću da postanem muško!

— Yakša se zamisli pa joj, poslije nekoga vremena, odgovori: Ja ću ti ispuniti tu želju, o blagoslovljena, ali postoji jedan uvjet: darovat ću ti svoju muškost za neko vrijeme, a kada prođe taj rok, ti se moraš pojaviti ovdje. — Šikhandini će na to: Vratit ću ti ja, blagodarniče, tvoju muškost! Samo za neko vrijeme, dok se u moju muškost ne uvjeri kralj Hiranyavarman, prihvati, molim te, moju ženskost!

I tako se oni sporazumješe i zamijeniše spolove.

Nakon nekoga vremena naišao je tuda Kubera dok je putovao po zemlji, pa navrati u Sthunakarnino stanište. — Ovaj Sthunin dvor lijepo je održavan — kaza Kubera—ali gdje li je ta budala? Zašto ga nema da me dočeka? — Tada mu yakše ispričovijedaše kako je Sthuna zamijenio svoju muževnost, a Kubera se tada jako rasrdi i zato ga prokle: Neka taj grješnik ostane i dalje žena!

Na to ga yakše stadoše umirivati i moliti mu se za Sthunakarnu: Kubero, ograniči na neki način to svoje prokletstvo! I Kubera se tada malo smekša pa im odvrati: Kada Šikhandin pogine u boju, Sthuna će dobiti svoj prijašnji oblik. Neka se više zbog toga ne brine!

— Tako se dogodilo — završi Bhišma — da je najstarija kćerka kralja Kašijskoga, imenom Amba, ponovno rođena u domu kralja Drupade kao Šikhandin. Ako mi se on približi s lukom u ruci, ja se neću na njega niti osvrnuti niti ga namjeravam ubiti u kakvu okršaju.

Duryodhana je saslušao tu pripovijest, zamislio se, pa se napokon složio s time da ta odluka sasvim dolikuje Bhišmi.⁴⁵ Prođe i ta noć. Kuntin sin Yudhištira sazvaio je svoju braću pa im u povjerenju reče: Uhode koje sam postavio u Duryodhaninoj vojsci doniješe mi jutros novosti. Duryodhana je upitao Gangina sina: Gospodaru, za koje vrijeme možeš uništiti svekoliku vojsku Panduovih sinova? — A ovaj na to odgovori zloćudnome Duryodhani: Za mjesec dana! — Na isto pitanje Drona odgovori da mu treba približno jednako vrijeme, a Kripa reče da mu treba dvostruko više. Dronin sin koji poznaje vrlo djelotvorna oružja kaza da njemu treba deset noći. Karna je također upućen kako se upotrebljavaju moćna oružja i pred svima se izjasni da njemu treba samo pet dana. Zato ja sada pitam tebe, Arđuno: za koje vrijeme ti možeš istrijebiti protivnike?

Na to kraljevo pitanje Dhanandžaya kovrčavih kosa pogleda Vasudev u odvrati: Svi su oni moćni i vrsni borci i upućeni su u sve tajne ratovanja. Nema sumnje, kralju, da mogu učiniti što kažu, ali ti ipak nemoj strijepiti. Doista ti kažem da s Vasudevom kao saveznikom mogu na jednim jedinim kolima za tren oka istrijebiti sva pokretna i nepokretna stvorenja u svima trima svjetovima, pa čak i besmrtnike. Još je uvijek uza me ono užasno i svemoćno oružje koje mi dade Šiva Pašupati onda kada sam se s njime borio. Zaista, to je oružje kojim Gospod uništava stvorenja na kraju yuge.⁴⁶ Gangin sin ne poznaje to oružje niti ga među njima tko drugi zna. Kako bi za njega saznao sutin sin? Ipak, obične ljude nije podobno objijati nebeskim oružjem. Mi ćemo naše zlotvore pobijediti u poštenoj borbi.

⁴⁵ Bhišmina priča o Šikhandinu (u. 170-193) čini se dobrim primjerom umetanja naknadnoga objašnjenja" u radnju, koje tu treba opravdavati Bhišminu ranjivost i savladivost u bici. Objasnidbena priča odlikuje se stoga maštovitim opisima Bhišmine borbe s kraljevima na svayamvari ili, kasnije, s Parašuramom, te bajnom pričom o yakši Sthuni. Sve je to donekle izdvaja iz konteksta i upućuje na to da je ona možda naknadno proširenje priče iz adhyaye I, 96.

⁴⁶ Zanimljivo je kako se u ovome odlomku kult Šive i kult Krišne Vasudev veće prepliću u epu.

Knjiga šesta

BHIŠMAPARVAN

Knjiga o Bhišmi

Vaišampayana reče: Činilo se da je zemlja opustjela, da na njoj nema više ni konja, ni ljudi, ni kola, ni slonova i da su samo djeca i starci ostali po kućama. Sva sila s cijele Đambudvipe¹ na koju Sunce prosipa svoje zrake bješe se sabrala na Kurukšetri. Okupljeni na tome mjestu, ljudi svih boja pritisnuli su na zemlju mnogo vodana u dužinu i širinu zauzimajući okruge, rijeke, brda šume. Prema Yudhišthirinoj naredbi svi su bili opskrbljeni izvrsnom hranom i svakakvim ugodnostima, a njihove su životinje također bile opskrbljene na najbolji način. Odredio je i različite lozinke kako bi se prepoznavali oni koji pripadaju Pandavama.

Srčani Dhrtaraštrin sin kojemu nad glavom bješe bijeli suncobran ugledao je okružen tisućom slonova i stotinom svoje braće kako se vijori Arđunin stijeg pa stade sa svim tim kraljevima uređivati svoje čete nasuprot Panduovu sinu. A Pančale se radovahu skorome boju pa, čim ugledaše ovu vojsku, veselo duhnuše u svoje gromoglasne školjke i udariše u milozvučne cimbele. Sjedeći na istim kolima Vasudeva i Dhanandaya, obojica nalik na tigrove, radosno duhnuše u svoje nebesničke školjke.

Podiže se gusta prašina tako da se ništa ne mogaše razaznati jer je i samo Sunce, prekriveno njome, izgledalo kao da zalazi. Iz crnoga oblaka udari pljusak od krvi i mesa i sve to bijaše krajnje neobično. Podiže se oluja koja je nosila sa sobom mnoštvo sitna kamenja a ono je ranjavalu na stotine i tisuće ratnika. Dvije vojske, kralju, opremljene, vesele i orne za boj, stajahu sred Kurukšetre nalik na dva uzgibana oceana.

Tada Kurui, Pandave i Somake utvrdiše među sobom pravila i dogovoriše se kako će se boriti. Prema tome dogovoru smjeli su se sukobljavati samo oni koji su jednaki i morali su se boriti pošteno. Oni koji poslije poštene borbe odstupe nisu se smjeli proganjati. Napad riječima smio se samo riječima uzvratiti, kočija je smjela udariti na kočiju, jahač na slonu protiv sebi ravna, konjanik protiv konjanika, a pješak protiv pješaka. Nisu se smjeli ubijati oni koji zalutaju. Jedan ratnik mogao je napasti drugoga tek pošto bi ocijenio sposobnost, voljnost i snagu svojega protivnika i pošto bi ga prije toga upozorio. Nespreman protivnik nije se

¹ Đambudvipa "Narov otok" u epsko-puranskoj kozmografiji središnje je od sedmorih kopna na Zemlji, koncentrično okruženo drugim šestorima (Plakša-, Šalmali-, Kuša-, Kraunča-, Šaka- i Puškaradvipa). Na jugu Đambudvipe nalazi se Bharatavarša, Indija. Na krajnjem sjeveru blažena zemlja Uttarakurua. Na istoku Bhadrasha, na zapadu Katumala, a u središtu Ilavrita s planinom Meru u sredini i golemim stablom đambua na vrhu. Između krajnjih i središnjega područja spominju se još četiri područja. Slične predodžbe gajili su i buddhisti i đinisti.

smio napadati. Nije se smio napadati ni onaj tko se s drugim bori, ili onaj tko se odmara ili odstupa, protivnik s onesposobljenim oružjem ili bez oklopa. Kočijaši, tegleće životinje, nosači oružja ili glazbenici također se nisu smjeli napadati.

Sveti riši Vyasa, Satyavatin sin i djed Bharata, prvi među vedoznalcima, koji je prošlost, sadašnjost i budućnost mogao podjednako gledati pred očima, dođe tajno kralju Dhrtaraštri vidjevši da su se dvije vojske postrojile jedna prema drugoj, jedna prema zapadu, a druga prema istoku. On reče svojem sinu koji bježe potišten, potonuo u gorke misli: Kralju, tvoj sin stoji sa svima ostalim vladarima pred sudnjim časom. Opremili su se za bitku i sada će se međusobno poubijati. Svi će oni nestati, Bharato. Imaj na umu da tok Vremena nosi sa sobom promjene i ne daj žalosti da ti mori srce. Sine, ako to želiš, ja ti mogu dati sposobnost da ih sve možeš vidjeti u boju. Poklanjam ti vid kako bi mogao gledati bitku.

— Prvače među dvorođenima, — na to će Dhrtaraštra — nemam nikave želje da gledam kako se moj rod međusobno zatire. Učini mi svojom moću samo tu milost da mogu stalno slušati što se događa u boju.

A Vyasa mu odvrati: Ovaj Sandāya, kralju, opisivat će ti sve što se bude dogodilo u boju. Njegovim očima neće ostati ništa skriveno. Bit će obdaren nebeskim vidom i moći će sve znati bilo to javno ili tajno, po noći ili po danu, pa čak će mu i ono što je bilo samo pomišljeno biti poznato. Oružje ga neće posjeci niti će ga umor svladati. Gavalganin će sin iznijeti živu glavu iz rata. Ne tuguj, kralju! Ja ću razglasiti slavu Kurua i Pandava. Sudbina se ne da izmijeniti. A ako pitaš za pobjedu, ona će biti tamo gdje je pravda. Ovaj će boj biti užasan pokolj, Bharato, i mnogi će hrabri gospodari zemlje zaspati na bojištu.

— Svake noći čujem s nebesa urlike kao kada se bore divlji veprovi ili mačke. Kipovi bogova i boginja katkad se smiju i tresu, a nekiput bljuju krv ili se znoje ili padaju. Pri zalasku sunca viđaju se na stotine rojeva kukaca. U svitanje i sumrak čini se da su sve četiri strane svijeta u ognju, a oblaci, Bharato, puštaju dažd od prašine i mesa. Zvijezde Arundhati je okrenula leđa mudrome Vasišthi,² a planeta Sanaiščara ugrožava zvijezde Rohini.³ Lik se na Mjesecu pomaknuo. S neba se čuju strašni urlici premda je potpuno vedro, a životinje plaču. Sve su to predznaci strašnih događaja.

— Krave donose na svijet magarce, a neki se od njih pare s majkama. Šumsko drveće daje plod i cvijet kad mu nije vrijeme, a žene donose na svijet nedonošćad, a neke i nakaze. Rađaju se zlokobne zvijeri s tri roga, četiri oka, pet nogu ili dva spolna organa, neke s dvije glave, dva repa ili groznim zubima, a sve puštaju strahovite urlike. Oždrijebili su se i konji s tri noge i ukrašeni krestom i

² Arundhati je bila žena mudraca i pjesnika Vasišthe, čijemu se rodu pripisuju himni u VII knjizi Rksamhite. Na nebu je Arundhati mala zvijezda Alcor u Velikome medvjedu, a Vasištha je zvijezda z u Velikome medvjedu uz koju se Alcor "vjerno" drži.

³ v. V, bilj. 32 i 33.

rogovima, a imaju četiri zuba. Kralju, u gradu su neke brahmanske žene donijele na svijet garudu⁴ ili paunove! Pripadnici nižih kasti smiju se, igraju i pjevaju, a to ne sluti na dobro. Djeca, kao da ih smrt progoni, crtaju naoružane likove i jurišaju jedna na drugu s motkama u rukama rušeći gradove koje su napravila u igri. Zemlja se često potresa, a Rahu se približava Suncu. Bijeli je Ketu⁵ prešao zvijezde Pušya.⁶ Arigaraka⁷ kruži prema Maghi,⁸ a Brhaspati⁹ prema Šravani.¹⁰ Sunčev potomak Sanaiščara¹¹ približava se zvijezdi Bhagya¹² i ugrožava je. Planeta Šukra¹³ podiže se prema Purvaprošthapadi¹⁴ jako sjajući i kreće se prema Uttaraprošthapadi¹⁵ gledajući prema njoj iz združenja. Bijeli Ketu sja kao vatra pomiješana s dimom i napada sjajno zvijezde Đveštha¹⁶ koje je Indri posvećeno. Zvijezda Dhruva¹⁷ bliješti velikim sjajem i kreće se nadesno. Mjesec i Sunce ugrožavaju zvijezde Rohini,¹⁸ a strašni Rahu zauzeo je mjesto između zvijezda Citra¹⁹ i Svati.²⁰ Crveni Arigaraka plamti kao vatra i kreće se kružno ostajući u potezu sa zvijezdom Šravana, a Brhaspati ga je pretekao.

— Zemlja koja je dosada davala svaku žetvu kada joj dođe godišnje doba prekrivena je sada usjevima od svakog doba. Svaka ječmena stabljika ima po pet klasova, a svaka rižina po stotinu. A krave, najbolja stvorenja o kojima svijet ovisi, kada se pomuzu nakon što su telad sisala, daju samo krv. Boja oružja, vode, oklopa i zastava podsjeća na vatru, svjetlost zvijezda koja nose imena sedam blagoslovljenih rišija²¹ prigušila su se. Znam za četrnaestdnevni, petnaestdnevni i šesnaestdnevni mlađak, ali trinaestdnevni dosad nisam vidio. A sada je oboje, Sunce i Lunu, progutao Raku na trinaesti dan u jednome mjesecu, kada nije nijedna četvrt, i njih će dvoje donijeti propast bićima.

— Kada prođe ova noć, stići će te zlo iz zla proisteklo. Da bi susreli jedni druge, ljudi će morati izlaziti iz svojih kuća s vatrom u rukama kako bi rastjerali gustu tminu. Veliki su rišiji rekli da će zbog svega ovoga Zemlja piti krv tisuće kraljeva. S planina Kailase, Mandare i Himalaye čulo se na tisuće prasaka i na

⁴ Čudesne ptice poput Višnuova orla Garude. v. I, bilj. 100.

⁵ Rahu i Ketu. v. I, bilj. 34.

⁶ Pušya je d u zvijezdu Raka.

⁷ Angaraka je Mars. v. V, bilj. 34.

⁸ Magha je Regulus u zvijezdu Lava.

⁹ Brhaspati je Jupiter. v. III, bilj. 54

¹⁰ Šravana je Altair u zvijezdu Orla.

¹¹ Sanaiščara je Saturn. v. V, bilj. 32

¹² Bhagya je Uttaraphalguni, tj. b u zvijezdu Lava.

¹³ Šukra je Venera.

¹⁴ Purvaprošthapada je a u zvijezdu Pegaza.

¹⁵ Utaraprošthapada je a u zvijezdu Andromede.

¹⁶ Đveštha je Antares u Štipavcu. v. V, bilj. 35

¹⁷ Dhruva je "postojana" zvijezda najbliža polu.

¹⁸ Rohini je Aldebaran u Hyadama. v. V, bilj. 33

¹⁹ Citra je Spica u Djevici, v. V, bilj. 38

²⁰ Svati je Arcturus u zvijezdu Bootes.

²¹ Sedam rišija je sedam zvijezda Velikih kola.

tisuće se vrhova obrušilo. Od Zemljina podrhtavanja sva četiri oceana silno su narasla i čini se da će preplaviti kopna i ugroziti Zemlju. Pušu žestoki vjetrovi koji nose oštro kamenje i ruše drveće. U selima i gradovima i posvećeno i obično drveće ruši se pod udarcima vjetra ili gromova. Sveta vatra u koju brahmani liju žrtve ljevanice bukti plavim, crvenim ili žutim plamenom i povija se nalijevo šireći loš zadah i puštajući iz sebe glasove. Ni dodir, kralju, ni miris, a ni okus nisu više ono što su bili. Zastave se često tresu a iz njih se diže dim, a s bubnjeva i cimbala sipa se ugljena prašina.

— Slonovi su neposlušni i trče amo-tamo mokreći i ostavljajući izmet i drhteći se sklanjaju u vodu. Konji kao da tuguju. Sada, Bharato, kada si sve ovo čuo, učini što treba učiniti da spriječiš uništenje zemaljskoga pučanstva.

Saslušavši riječi svojega oca, Dhrtaraštra odgovori: Ja mislim da je sve ovo predodređeno još od pamtivijeka. Dogodit će se velik pokolj ljudi. Ako kraljevi padnu u boju držeći se dužnosti kšatrijskoga staleža, zaslužiti će blaženstvo u nebeskim predjelima određenima samo za junake.

Na te riječi svojega sina mudrac Vyasa, knez pjesmotvoraca, usredotoči svoj um u vrhunskome spregnuću i za kratko vrijeme utonu u misli, a onda se opet ogłosi: Vrijeme je, kralju, uništitelj svemira i stvoritelj svjetova. Nema ničega što bi bilo vječno. Ti pokaži Kuruima put pravde jer si ih ti dužan obuzdati. Rečeno je da je grijeh ubijati rodbinu. Ne čini ono što zaslužuje gnušanje. Smrt se, kralju, rodila u liku tvogega sina. U Vedama se nikada nije povlačivalo pokoljima. To ne može donijeti nikakva dobra. Običaji su jednoga naroda kao i tjelesne navike. Običaji ubijaju onoga tko ih se ne drži. Premda si upravo ti pozvan da odlučiš, vrijeme te je navelo da skreneš s pravoga puta i učinilo da propadne ovaj narod i njegovi kraljevi. Tvoja se vrlina vrlo smanjila. Pokaži svojim sinovima što je pravednost, o nepobjedivi, jer čemu će ti kraljstvo koje te navodi na grijeh? Daj Pandavama njihov dio kraljevine, a Kuruima daruj mir!²²

I, rekavši to, Vyasa ode odatle. Kralj Dhrtaraštra ostade da u tišini razmišlja. Poslije nekoga vremena on počeo uzdisati pa onda upita Sandayu: Sandayo, svi ovi kraljevi, gospodari zemlje, tako hrabri i voljni za boj, spremni su zaradi zemlje žrtvovati svoje živote. Oni žude za blagostanjem koje proizlazi iz posjedovanja zemlje i ne mogu otpjeti jedan drugoga. Mnogo milijuna hrabrih ljudi okupilo se u Kurudangali. Sandayo, želim saznati pojedinosti o zemljama, planinama, rijekama i o svemu što postoji na Zemlji, o njenim mjerama i prostranstvima. Moć ponovno rođenog rišija Vyase, čije su snage neizmjerne, obdarila te je svjetiljkom nebesničkoga vida i okom znanja.²³

²² To se može razumjeti samo ako se želi reći da sudbina nije naprosto neminovna, već da se iz znakova vremena može iščitati da bi ovo bio koban čas, a da se kob može izbjeći ako se promijeni odluka.

²³ Dobar primjer kako malen povod dostaje za veliku kozmografsku digresiju koja slijedi. Takve puranske rasprave dale su u nekim dijelovima Mahabharate enciklopedijski značaj.

Na to će Sandāya: Veliki kralju, sve tvorevine u svemiru sastoje se od pet elemenata i zbog toga, kako kažu mudraci, među njima nema razlike. Ti su elementi: eter, vazduh, vatra, voda i zemlja. Njihovi su atributi: zvuk, dodir, lik, okus i miris. Svaki od tih elemenata posjeduje i svojstva onih elemenata koji su prije njega nabrojani. Zato zemlja, najvažnija od svih, posjeduje osim svojega i svojstva ostalih četiriju, a u eteru je samo zvuk. Tih pet elemenata sadrži na taj način tih pet svojstava i o tih pet elemenata ovise sve tvorevine u svemiru. Kada u svemiru vlada jednoobraznost, ti elementi postoje svaki za sebe. Kada pak ne postoje u svojem prvobitnom stanju, već pomiješani jedni s drugima, tada se tvorevine oblikuju tijela i počinju živjeti. Nikada ne može biti drukčije. Kada se ti elementi uništavaju, oni se utapaju u onaj koji im po redosljedu prethodi, a nastaju tako što proizlaze iz prethodnoga. Svi su oni nemjerljivi jer njihov je oblik sam Brahman. Sve tvorevine koje se vide u svemiru sastoje od tih pet elemenata. Čovjek pokušava istražiti nove mjere i odnose naprežući svoj razum. Ono pak što je nepojmljivo ne treba pokušavati rastumačiti razumom. Ono što je iznad ljudske prirode pokazuje se nespoznatljivim.

Govorit ću ti, sine Kurua, o otoku Sudaršana. Taj je otok kružna oblika, nalik na kotač. Po njemu teku rijeke i mjestimično je prekriven vodom i planinama nalik na gomile oblaka. Po njemu su rasuti gradovi i mnoge lijepe pokrajine. Mnogo je tamo cvjetna drveća i voćaka i raznih žitarica i druga blaga. Sa svih strana okružen je slanim oceanom. Kao što čovjek može vidjeti svoje lice u ogledalu, tako se i otok Sudaršana može vidjeti na Mjesečevom kolutu.

— Šest jednakih planina pruža se s istoka na zapad i seže od istočnoga do zapadnoga oceana. To su: Himavant, Kemakuta, Nišadha, Nila koja oblikuje lazulitom, Šveta, bijela kao Mjesec, i planina zvana Šrngavant koju čine sve vrste kovina. Prostor među njima širok je tisuće vodana i tu se nalaze mnoge prekrasne kraljevine.

Sjeverno od Nišahde planine su Malyavat i Gandhamadana, a između njih je okrugla planina Meru sačinjena od zlata. Blista kao jutarnje sunce i nalik je na vatru bez dima. Visoka je osamdeset i četiri tisuće vodana i jednako toliko duboka. Ona stoji noseći na sebi svjetove odozgo, odozdo i svuda naokolo. Iza planine Meru postoje četiri otoka: Bhadrašva, Ketumala, Đambudvipa i Uttarakuru, gdje je obitavalište onih koji su stekli zasluge dobrim djelima. Najveće svjetlilo uvijek kruži oko planine Meru, a također i Mjesec sa svojim zvijezdima. Uz njih kruži i bog Vjetar. Na toj su planini nebeske voćke i cvijeće i svuda su po njoj nastambe od čista zlata. Tu se zabavljaju nebesnici, gandharve, asure i rakšase praćeni skupinama apsarasi. Tu Brahman i Rudra, a također i Šakra, glavar nebesnika, svi zajedno prinose svakojake žrtve uz obilate poklone.

Dhrtaraštra tada reče: Reci mi istinu o ovoj zemlji nazvanoj Bharata, gdje su se skupile tolike nerazumne vojske i zbog koje je moj sin Duryodhana toliko zavidljiv, a koju i Panduovi sinovi toliko žele steći.²⁴

Na to će Sandāya: Čuj me, kralju, Panduovi sinovi ne žude za tom zemljom. Duryodhana je pohlepnik, a uz njega i mnogi drugi kšatrije i vladari pokrajina koji zbog toga ne mogu podnijeti jedni druge. Sada ću ti govoriti o tom zemaljskom području znanom kao Bharata.

— Ta je zemlja, Bharato, Indrina voljena zemlja, a također i voljena zemlja Vivasvantova sina Manua. Opisat ću ti je onako kako sam o njoj čuo: Mahendra, Malaya, Sahya, Šuktimant, Rkšavant, Vindhya i Pariyatra obitelj je od sedam planina u Bharatavarši. Osim njih ima još na tisuće planina koje su nepoznate, tvrde, goleme i pune divnih dolina. Uz njih ima još mnogo manjih planina koje naseljavaju barbarska plemena. Arye i mlećche i još mnogi narodi nastali njihovim miješanjem piju vodu rijeka koje ću ti spomenuti: veličanstvena Ganga, Sidhu, Sarasvati, Godavari, Yamuna, Gomati, Narayana i još stotinu pedeset i tri rijeke kojima se znaju imena. Sve su one majke svijeta, Bharato, i čine mnogo dobra. Osim njih ima još na stotine i tisuće rijeka kojima se ne zna ime.

— Slušaj sada imena područja što ću ti ih nabrojati: (slijede imena 147 područja)

— Ima i drugih kraljevina, Bharato. Na jugu su Dravide, Trigarte, Malave, Kulinde, Mušike (i još 152 kraljevine). Na sjeveru su: mlećche, Yavane, Čine, Hune, Kambođe, Kašmire i druge kraljevine i mnoštvo plemena mlećcha, a taje zemlja domovina i mnogim plemenima kšatriya, vaišya i šudra. Tu su još i Kalinge, a na istoku i sjeveru ima još zemalja.

— Ako se bogatstva Zemlje ispravno razvijaju i u skladu s njenim mogućnostima i svojstvima, ona je kao krava koja uvijek daje mlijeko i iz koje se uvijek mogu musti trojaki plodovi: vrlina, korist i zadovoljstvo.²⁵ Hrabri su kraljevi upućeni u pouke vrline i zakonitosti koristi, ali su postali pohlepni za zemljom. Neumorni su i vječno gladni blaga i zato su spremni i svoje živote dati u boju. A Zemlja je sklonište i bićima koja su u ljudskim tijelima, a i bićima u tijelima nebesnika. Željni zemlje, kraljevi su postali kao psi koji se otimaju o komad mesa. Njihova je pohlepa neobuzdana i ne može se zasititi. O Bharato, ako se Zemlja dobro njeguje, ona postaje i otac i mati i djeca i nebo i rajski predio svim stvorenjima.

Dhrtaraštra će opet: Kaži mi, Sandāyo, kolika je veličina četiriju ocena i pripovjedaj mi o Rahuu, Somi, Suryi.

Sandāva nastavi: Postoje, kralju, mnogi otoci na Zemlji. Ja ću ti opisati samo sedam otoka i k tome Sunce i grabitelja Rahua. Otok Đambudvipa proteže se na više od osamnaest tisuća šest stotina vodana. Kaže se da je slani ocean dvaput

²⁴ v. VI, bilj. 1

²⁵ To su dharmā, arthā i karmā. v. I, bilj. 18

tolik. Taj ocean posijan je mnogim kraljevstvima koje krasi dragulji i korali. Osim toga, po njemu su i mnoge planine prošarane različitim kovinama. Sam je kružna oblika. Otok je Šakadvipa dvaput veći od prethodnoga, a također je i šećerni ocean koji ga okružuje sa svih strana. Kraljevine su tamo blagoslovljene pravednošću, a ljudi tamo nikada ne umiru. Na svima otocima ima ljudi sa svjetlom i tamnom kožom, a i svih mješavina svijetlih i tamnih puti.

Dalje je, Kauravo, treći opojni ocean od topljenoga maslaca, za njim je ocean od kiselog mlijeka, a potom ocean od mlijeka, pa slatkovodni ocean. Otoci su redom svaki dvostruko veći od prethodnoga kako se ide dalje. Njih okružuju ti oceani, a posljednji je ocean od slatke vode. To su otoci okruženi oceanima. Saslušaj sada, kralju, o nebeskim tijelima i o Svarbhanuu.²⁶

— Čuo sam da je planet Svarbhanu kuglast. Njegov je promjer dvanaest tisuća vodana, a opseg trideset i šest tisuća vodana. Tako rekoše učeni ljudi u starim vremenima. Promjer je Mjeseca jedanaest tisuća vodana, a opseg trideset i tri tisuće. To je slavno tijelo hladna svjetla. Čuo sam da je promjer blagotvornoga sunca koje daruje svjetlost deset tisuća vodana, a opseg trideset tisuća.²⁷ To su mjere Sunca kako su navedene. Planet Rahu, zbog svoje veličine, obuhvaća i Mjesec i Sunce kada za to dođe vrijeme. Zahvaljujući oku znanja, veliki kralju, ja sam ti opisao sklop svemira. Tako je rečeno u šastrama.²⁸ Mir neka je s tobom i umiri svojega sina Duryodhanu.

Vaišampayana govoraše dalje: Znajući prošlost, sadašnjost i budućnost i videći sve kao da mu je pred očima, učeni Gavalganin sin stiže u hitnji s razbojišta, pohrli u boli pred Dhrtaraštru koji bješe utonuo u misli, i javi mu da je djed Bharata, Bhišma, poginuo.²⁹

A Dhrtaraštra ga upita: Kako se dogodilo da moj otac, koji bješe poput samoga Vasave,³⁰ pogine i padne sa svojih kola? Kako li ga pogubiše? Oštrica boli rođena iz pomisli da mi sva djeca mogu izginuti razdire mi srce! Ovu moju pečal, Sandāyo, ti si rasplamsao kao da si na oltar dolio topljena masla. Govori zato, Sandāyo! Reci mi što se sve zbivalo u tome boju koji se rodio iz bezumlja mojega nerazumnoga sina!

Sandāya mu odvrati: Zaslužuješ da ti se odgovori, kralju, i doliči ti da tako pitaš. Samo ti ne doliči da svu krivicu svališ na Duryodhanu. Onaj tko sam svojim ponašanjem čini zlo ne bi smio optuživati drugoga za zločin!

²⁶ Svarbhanu je Rahu.

²⁷ Tako Rahu može prekriti i Mjesec i Sunce, a Mjesec bi mogao, čini se, prekriti Sunce.

²⁸ Šastre su staroindijska stručna djela koja prikazuju pojedina područja znanja.

²⁹ Tu (VI. 14) Sandāya preuzima ulogu neposrednoga pripovjedača (ako zanemarimo kozmološki umetak), a Vaišampayana se povlači u drugi plan. Sandāya će zadržati nebesnički vid da bi mogao izvještavati Dhrtaraštru o bici sve do istrijebljenja obiju vojska i do Duryodhanine smrti u 9. adhyayi 10. knjige. Tada ponovo Vaišampayana postaje neposredni pripovjedač. Ta smjena pripovjedača donekle ukazuje na razliku između prvotnijega i proširenoga opsega epa.

³⁰ Indra. v. I, bilj. 126

— Ne žalosti se, gospodaru zemlje, nego slušaj o onome što sam gledao pomoću sila spregnuća, slušaj o konjima i slonovima i o kraljevima neizmjerne snage. Dobio sam divnu moć nebesničkoga razumijevanja, vida koji doseže i preko granica osjetila vida i sluha koji čuje s velike daljine, te moć poznavanja ljudskih srdaca. Stekao sam poznavanje prošlosti i budućnosti, a i divnu sposobnost da letim preko neba i da budem u boju nedostupan oružju. Počuj! Kazivat ću ti do u tančine o čudesnome i ushićujućemu boju koji se odigrao među Bharatama, o okršaju od kojega se dizala kosa na glavi.

Sandaya otpoče: Prođe noć i začu se galama koju digoše kraljevi pozivajući: U boj! U boj! — Podiže se silna huka od treštanja školjki i bubnjeva i sve to bješe nalik na riku lavova, Bharato! Njištali su konji, tutnjali kolni kotači, nemirni su slonovi trubili i sve se to s treskom, vikom i poklicima ratnika miješalo u zaglušnu jeku.

— Dok su obje vojske stajale čekajući izlazak Sunca, podiže se vihor i donese odnekud kapljice vode premda ne bijaše oblačno. Duhnuše potom suhi vjetrovi noseći oblake prašine i oštro kamenje. Prema istoku počеше padati meteori pogađajući uz tutnjavu izlazeće Sunce. I dok su čete tako stajale, Sunce izade, ali bijaše bez sjaja, a zemlja se tresla i pucala na mnogim mjestima. Grmljavina je dopirala sa svih strana. Od uzvitlane prašine nije se moglo ništa vidjeti. Duryodhanina vojska stajaše licem okrenuta na zapad, a Prithini sinovi gledahu na istok. Tada vjetar promijeni smjer pa poče puhati Pandavama u leđa, a čopori grabežljivih zvijeri zaurlaše na Dhrtaraštroviće. Kada Sunce izade, postade na objema stranama vidljivo strašno oružje za napad i obranu. Slonovi i kola okićeni zlatom blistali su nalik na oblake prošarane munjama. Redovi mnogih postrojenih kola sličili su na gradove. I tvoj otac bijaše tamo sjajući kao pun Mjesec. Jedanaesti odjel Kurua, sastavljen od vojske Dhrtaraštrinih sinova, stajao je na čelu svekolike njihove vojske, a pred svima njima stajao je Šantanuov sin. Nikada dosad, kralju, niti vidjesmo niti čusmo da su se dvije ovako goleme vojske, kao ove dvije vojske Kurua, sukobile jedna s drugom.

Starina Bhišma podiže svoj glas i reče kraljevima koji su se na njegov poziv okupili oko njega: Junaci, evo vam prilike da steknete slavu! Nebeske dveri stoje pred vama širom otvorene! Očekuje vas radost susreta s Indrom i Brahmanom. Držite se dharme kšatriya i pođite putem svojih otaca! Borite se radosno i proslavite svoje ime. Kšatriyi je milije da umre na bojištu nego kod kuće u postelji.

Na te Bhišmine riječi kraljevi se zaputiše svaki svojemu odjelu dičeći se svojim divnim kolima. Samo Karna i njegova rodbina i prijatelji ostaviše svoje oružje i ne pođoše zbog Bhišme u bitku.

— A Bhišma, vrhovni zapovjednik Kurua, bijaše prekrasan kao jarko Sunce pod svojim golemim stijegom na kojemu bijaše palma i pet zvijezda. Drona, najveći među učiteljima, imao je na svojem barjaku luk i žrtvenik s vrčem za

vodu. Za Duryodhanom išaše mnogo stotina i tisuća četa, a njegov stijeg bješe ukrašen likom slona izrađenim od dragulja. Na čelu trupa stajaše znameniti Dayadratha na čijemu je stijegu bio divlji vepar.

— Vojska Kurua bi postavljena u bojni poredak zvani vyuha. Taj je poredak nalik na pticu u letu: bojni su joj slonovi tijelo; konjanici i pješaci krila, a kola su kljun koji je upravljen prema neprijatelju.

— Yudhištira je gledao silu neprijatelja u bojnome poretku pa reče Arđuni: Protivnička je vojska, Arđuno, vrlo velika. Veliki mudrac i znalac vojne vještine Brhaspati kaže da se mala vojska mora zbiti u poredak oštar kao igla. Ako se raširimo, bit ćemo mnogo slabiji. Zato, Arđuno, postroj našu vojsku u poredak nalik na vršak igle. — A Arđuna mu na to odgovori: Nebeski vojskovođa Indra pobijedio je, kralju, silnu vojsku asura sasvim malom vojskom zbijenom u poredak zvani vadra.³¹ Prvače među kraljevima, to je ubojni red koji nitko ne može pobijediti i ja ću ga danas za tebe postrojiti!

I Pandave postrojiše vojsku tako kako je Arđuna rekao. Bhima i Dhrštadyumna odbaren velikim moćima, Nakula i Sahadeva, a i kralj Dhrštaketu postadoše vođe njihove vojske. Kraljević Pančala s najboljim je sjajnim ratnicima štitio zaleđe Draupadinih sinova koji su išli za Bhimom, za njima je išao Šikhandin koji bješe sav obuzet mišlju da ubije Bhišmu, a njega je štitio sam Arđuna. Kralj Yudhištira bio je u središtu svoje vojske okružen ljutim slonovima koji bjehu nalik na pokretna brda. A nad svim golemim stjegovima u objema vojskama stajao je na Arđuninim kolima divovski majmun.

Kada svi bojovnici bijahu postrojeni prema pravilima i kada sve bješe spremno za boj, reče Duryodhana svojemu bratu Duššasani: Duššasano, hitno uputi kola koja će štititi staroga gospodara. Neka se naše čete odmah pomaknu naprijed. Ono što sam tolike godine priželjkivao napokon će se dogoditi! Kurui i Pandave sudarit će se na čelu svojih vojski.

Onda Yudhištira, probljektivši pri pogledu na Duryodhaninu vojsku, oslovi Arđunu: Arđuno, možemo li doista svladati tu golemu vojsku? Pred njom je Bhišma, naš nepobjedivi djed. Vojska je Kurua doista tolika da se pitam kako bismo je mogli nadjačati. — Na to će Arđuna: Kralju, oni koji žele pobjedu ne pobjeđuju toliko snagom i smionošću koliko istinom, obazrivošću, pravednošću i trudom. Treba razlučiti pravdu od nepravde, razumjeti što je gramzljivost, pa onda uložiti napor i započeti bitku bez gordosti, jer pobjeda je tamo gdje je i pravda. Tako je rekao Praotac Indri kada je ovaj krenuo na asure.

³¹ Vadra je vedsko ime Indrina ubojitoga oružja kojim je ubio Vrtru.

U kasnijemu sanskrtu znači i "udar groma", još kasnije često znači i tvrdi "dijamant".

Krišna je gledao kako se sila Dhrtaraštrovića primiče spremna na boj pa reče misleći na Arđunino dobro. O moćnoruki, očisti si dušu i sada se, u osvit bitke, pomoli Durgu³² da ti da pobjedu nad tvojim neprijateljima.

Prithin sin posluša umnoga Vasudevua pa siđe sa svojih kola i sklopljenih ruku poče hvalospjev: Klanjam ti se, Vječna i Nepobjediva! Velika Kali, ženo uništitelja svijeta! O Svemoguća sestro Krišnina odjevena u žute haljine, ti koja pokrećeš sunce i Mjesec i daješ im svjetlost! Ti si sumrak, ti si dan, ti si Velika Majka, ti si utočište onih koji su ti odani! Ti daruješ pobjede, ti si Pobjeda sama, o zlatooka, o Bistroumna, ja ti se klanjam! Hvalim te s radošću u srcu, Velika boginja! Neka tvojom milošću izvostimo pobjedu na bojištu! — Potaknuta Arđuninom odanošću, Durga, uvijek milostiva prema ljudskome rodu, pojavi se na nebesima i reče: Uskoro ćeš svladati svoje neprijatelje, Panduov sine! Nepobjedljivče, tebi pomaže sam Narayana! Bit ćeš nepobjediv u boju da te ni sam Indra neće moći svladati! — I rekavši to, boginja nestade.

Kuntin sin sada bješe siguran da će mu se želja ispuniti pa se pope na svoja prekrasna kola, a onda i on i Krišna duhnuše u svoje nebesničke školjke.

Tada reče Dhrtaraštra:³³ Željni boja na polju pravde,³⁴ na Kuruskom polju, okupljeni vi, moji sinovi i Pandave, Sandayo, što učiniše?

Sandaya mu odgovori: Kad kraljević Duryodhana spazi sve Pandave postrojene sa svojim četama, primače se svojem učitelju Droni pa mu prozbori: Učitelju, gledaj ovu silnu vojsku što je sada uz Pandave! Postrojio je nju tvoj oštroumni učenik, sin kralja Drupade. U njoj ima mnogo slavni i hrabrih strijelaca i svaki je od njih ravan Bhimi i Arđuni. Tamo je i Yuyudhana, i Virata, kralj Drupada, veliki borac s kola, Dhrštaketu, Ćekitana i junački kralj Kašijski, pa Purudit, Kuntibhođa, i snažni Šaibya, kao bik predvodnik! Tamo je i Yudhmanyu, neizmerno neustrašiv, i silni Uttamaudās, i Subhadrin sinje tamo i sinovi što ih rodi Draupadi. Sve su to silni vitezovi i svi nose velike lukove.

— Počuj, prvače među dvorođenima, reći ću ti poimence sve naše odličnike koji će voditi našu vojsku: Ti si prvi među njima, pa Bhišma i Karna i uz njih Kripa koji pobjeđuje u svakome boju. Zatim Ašvatthaman, Vikarna, Saumadatta i Ćayadratha. Osim njih ima još mogo junačkih bojovnika koji su meni za ljubav spremni žrtvovati svoje živote. Oboružani su svakakvim oružjem i vični su ratnome okršaju. Naša je vojska pod zaštitom Bhišme neobuhvatna, a vojska je

³² Durga je velika, bojovna i teško pristupna boginja, pobjednica nad asurama. U šaktizmu vrhovno božanstvo, u šivizmu Šivina supruga. U krišizmu može, evo, postati i mladom sestrom Krišninom iz plemena Nande, Krišnina usvojitelja.

Inače je taj odlomak koji unosi i kult Durge u tekst razmjerno slabije rukopisno potvrđen pa je kao mlađi uklonjen iz kritički izdatoga teksta epa.

³³ Ovdje počinje Bhagavadgita u epu.

³⁴ Kurusko polje, Kurukšetra, bit će kao bojište i polje pravde jer se načelno pretpostavlja da je bitka božji sud gdje bog, sudbina i čovjekova djela odlučuju o onome o čemu se ljudi nisu mogli sporazumjeti. Zato se često kaže da će pobjeda biti ondje gdje je pravda. Usp. i V, bilj. 29 (o žrtvi) i II, bilj. 35 (o kocki).

Pandava pod zaštitom Bhime ipak obuhvatna. Vi se postavite između četa koje su vam povjerene a dužnost vam je prije svega zaštititi Bhišmu.

U taj čas čestiti i neustrašivi djed Kurua pusti bojni poklič nalik na lavlju riku i duhnu u školjku, a Duryodhani zaigra srce od silne radosti. Zatreštaše rogovi i školjke, bubnjevi i doboši, i velika se graja podiže. Stojeći na velikim kolima sa zapregom bijelih konja, Krišna i Arđuna također puhnuše u svoje nebesničke školjke. Hrškeša trubljaše u Pancađayu, a Dhanandaya u Devadattu. Jaki vitez Bhima puhnu u svoju veliku školjku Paundru, a Kuntin sin, kralj Yudhištira, trubljaše u Anantaviđayu. Nakula i Sahadeva puhnuše pak u svoje školjke Sughošu i Manipuškaku. I sjajni strijelac, kralj Kašijski, i Šikhandin veliki borac, i Virata, i Satyaki nepobjedivi, i Draupada, a i sinovi Draupadini i uz njih silno oboružani Subhardin sin, svaki se od njih, gospodaru zemlje, oglasio duhnuvši u svoju školjku. Strahovit jek odjeknu nebom i zemljom razdirući srca Dhrtaraštrinim ratnicima.

— Gospodar u zemlje, Panduov sin na čijemu stijegu stajaše majmun gledao je postrojene bojne redove Dhrtaraštrovića i oružje koje samo što nije poletjelo pa podiže svoj luk i prozbori Hrškeši: O nepotresivi, potjeraj moja kola između ovih dviju vojski da pogledam one koji tamo stoje žudeći za bitkom i s kojima ću se sukobiti u ovome okršaju. Želio bih ih vidjeti, njih koji se ovdje okupiše da udovolje nerazumnoga Duryodhane, sina Dhrtaraštrina, i da se bore na njegovoj strani.

— Bharato, — produži Sandaya — Hrškeša poslušao Gudakešu³⁵ te poveze prekrasna kola i zaustavi ih između dviju vojski. Stadoše nasuprot Bhišmi i Droni i naspram svih onih zemaljskih kraljeva. I Krišna reče: Sine Prithin, pogledaj te Kurue što su se ovdje okupili!

I Prithin sin promotri obadvije vojske i vidje u njima svoje stričeve, djedove i učitelje, ujake i braću, sinove i unuke, a uz njih i brojne svoje prijatelje. Spazivši svu tu rodbinu i prijatelje, Kuntin sin osjeti beskrajnu samilost te ophrvan bolom prozbori: Kada vidjeh svoj rod, Krišno, da se radi bitke sav ovdje sabrao, odmah su klonuli svi moji udovi i usta su se moja osušila! Tijelo moje drhti, kosa se kostriješi, Gandiva klizi iz mojih šaka i čini mi se da u ognju gorim! Noge me ne drže i, rekao bih, razum me izdaje! Zlosutne predznake vidim, Kešavo! Nije mi, Krišna, stalo do pobjede, ni do svesti, ni do užitka! Čemu nam svi ti užici, Govindo, moć, pa i sam život, kada su baš oni zbog kojih smo sve to žudjeli ondje postrojeni za bitku i spremni žrtvovati blago i život?

— To su naši starješine, naši učitelji, sinovi, djedovi, tastovi i ujaci, unuci, šurjaci, sva naša rodbina! Ne, Madhusudano, makar i sam stradao od njihove ruke ne mogu uzeti njihove živote. Nikada to ne bih mogao učiniti, pa ni radi svesti nad svim trima svjetovima, a nekmoli radi ovoga jednoga. Čak i da ih smatram

³⁵ Gudakeša "Onaj kojemu je kosa skupljena u čvor" pridjevak je Arđune.

našim neprijateljima, grijeh će biti da im uzmemo živote. Oni su naš najbliži rod i, budu li od naše poginuli ruke, zlom bismo se ukaljali! Zar nam, Madhavo, to može donijeti ikakve dobrobiti? Ako je pohlepa njima oduzela pamet i ne vide da će zlo niknuti iz sukoba i iz istrebljenja vlastite rodbine, zašto mi, kad sve to znamo, ne spriječimo da se počini ovaj grijeh? Kad pleme propadne, odu u nepovrat i svi običaji što u njemu vrijede i grijeh zavlada. A kada grijeh zavlada, žene toga roda lako se pokvare. Ako su, Krišno, žene pokvarene, staleži će se početi miješati, a njihovo miješanje vodi u pakao i samo pleme i onoga koji ga je uništio. Kada im se uskrate zadušni obredi, plemenski praoci padaju s nebesa. Grijesi onoga tko uništi pleme izazivaju miješanje staleža, a zaboravljaju se vječiti zakoni koji vrijede za rod i za porodicu. Kako su nas učili, Đanarddano, neminovno stiže u pakao čovjek kojemu se porodični obred zatre.

— Jao nama! Nakanili smo počinuti neoprostive grijeha jer, evo, odlučismo istrijebiti rod rođeni! Sve zbog žudnje za vladanjem! Za mene je bolje da padnem goloruk pogubljen u boju oružjem od sinova Dhrtaraštre!

Sandaya nastavi: — Izrekavši to nasred bojnog polja, Arđuna odbaci luk i strijele i sjede u kola shrvan očajem. A Madhusudana mu odvrati uciviljenom, očiju punih suza.

Blagoslovljeni reče: Arđuno, odakle taj očaj u ovome odsudnome trenu? Nije za čovjeka plemenita roda takva ljaga što zatvara nebeske dveri. Budi junak, sine Kuntin, ne pristoji ti ta sramota! Otresi se jadnoga malodušja! Ustani, ti zatorniče neprijatelja!

Arđuna mu odgovori: O Madhusudano, zar ću moći na bojištu uperiti moje strijele i na Bhišmu i na Dronu kada oni zaslužuju samo časti i štovanje? Bolje je da čovjek prosi da bi život održao nego svoje plemenite učitelje da pobije! Bili oni ili ne pohlepnici željni blaga, bit će krvlju umrljana sva buduća zadovoljstva koja ću ja okusiti! Mi ne znamo što je bolje, da li da mi pobijedimo ili da oni nas pobijede. Kada poginu ti sinovi što ih Dhrtaraštra stvori, naš će život biti gorak jer smo ih mi pogubili! Moj životni dah pomućen uzmiče pred takvim grijehom i pitam te, jer ja ne znam, što je zlo a što je dobro: U što da se sad pouzdam? Pred tobom sam ponikao, pouči me što je bolje! Potporu u tebi tražim! Kako da odagnam tugu što mi pali osjetila? Ni vladanje dobrom zemljom u obilju i spokojstvu pa ni vlast nad bogovima ne mogu me osloboditi tog bremena mojih jada!

—Rekavši to Krišni — pripovijedaše Sandaya, — Gudakeša, strah dušmana, izusti još samo ovo: — Ja se boriti ne želim! — i ne reče više ništa. Tu na međi, pred vojskama, Hrškeša odgovori njemu tako očajnome.

Blagoslovljeni mu reče: Oplakuješ ono za čim se ne plače i ponavljaš nazovimudre riječi. Onaj tko je mudar ne žali ni žive, a kamoli mrtve. Jer nije istina da nas obojica i sve te velmože nikada prije ne bijasmo, niti je istina da kasnije nećemo biti. Svakomu stvoru koji posjeduje tijelo dolaze djetinjstvo,

mladost i starost, a potom ga čeka novo tijelo. Onaj tko je mudar ne da se zbuniti. Naša osjetila primaju svojstvena iskustva: toplinu, hladnoću, bol i zadovoljstvo, ali sve to ima početak i kraj. Zato budi strpljiv, sine Bharata, jer onaj koji sve strpljivo snosi, koji je jednak u patnji i u sreći i kojega ništa ne može pomesti, vrijedan je besmrtnosti koju time stječe. Kazano je da je propast neminovna svemu što je kao tijelo sazdano, a da onaj što obitava u tijelu na može propasti nego da vječno traje. Zato; o Bharato, hajde kreni u boj!

— Ako netko misli da možeš ubiti stanovnika tijela ili da on može nekoga ubiti, griješi jer taj ne vidi pravu istinu: on niti ubija niti biva ubijen, on niti je rođen niti će umrijeti. Ako već postoji, neće biti kraja njegovu postojanju. On je nerođen, nepromjenljiv, vječan, prastar je i neće mrijeti kad mu tijelo prestane živjeti. Kako da pogine i koga i kako može ubiti onaj koji zna da je nepropadljiv, neuništiv, vječan? Kao kada čovjek odbaci odjeću koja se iznosila i odjene novu, tako onaj koji bješe utjelovljen, kad odbaci svoje istrošeno tijelo, prelazi u novo. Njega se oružje ne može dotaknuti, vatra ga ne pali, voda ne natapa niti mu vjetar može naškoditi. Na možeš ga posjeći niti spaliti, ne možeš ga utopiti ili osušiti. To je neizmjenljivo i svemoguće, to je nepokretno, postojano, vječno biće. Kazano je da ga ne možeš niti spaziti, niti promijeniti a niti razumjeti. I zato, kada već znaš da je to tako, ne pristoji ti da sada jadikuješ, moćni viteže! Čak i ako misliš da biće umire i opet se rađa, ni tada ne pristoji da ga oplakuješ jer što se rodi mora i umrijeti, a što umre, to će se ponovno roditi. Tebi ne dolikuje da žališ zbog onoga što je neizbježno. U početku sva su bića nepojavna, potom se pojave, budu ovdje neko vrijeme, a kada smrt ponovno dođe, ostaju opet bez pojave. Što je u tome za žaljenje?

— Neki ljudi misle da je to čudesno, a drugi govore o tome kao o čudu; ipak, čak i kada saznaju o tome, nitko to doista ne može pojmiti. Duh koji obitava u svakome tijelu neuništiv je i zato je žalost zbog svih tih stvorenja nedostojna tebe. Kolebljivost tebi ne pristaje! Imaj pred očima zakon svojega staleža jer za kšatriya nema ničega većega nego što je pravedna bitka. Sretnici su oni kšatrije, sine Prithin, koji, ne tražeći, nađu otvorena nebeska vrata dobivši priliku za ovakvu bitku. Ako tebi nije do pravedna boja, ako se odrekneš slave i dužnosti koje dolikuju tvojemu staležu, počinat ćeš grijeh. Razglasit će ljudi tu vječnu sramotu, a ona je ljuća onome tko prije bijaše poštovan. Svi slavni ratnici pomislit će da te je hvatao strah od bitke pa će te prezreti svi koji te nekada poštovahu. Sramota je gora i od same smrti. Tvoji protivnici izvrgnut će ruglu sve tvoje junaštvo i reći će mnogo onoga što se ne bi smjelo kazati. Ima li išta bolnije od toga?

— Ako li pogineš, stići ćeš na nebo, a ako pobijediš, uživat ćeš zemlju. Zato sada ustani, Kuntin sine, i budi odlučan kad kreneš u bitku. Neka ti budu jednaki i bol i užitak, dobit i gubitak, pobjeda i poraz! Spremi se stoga za bitku i ne kaljaj se grijehom.

— To što si čuo učenje je samkhya o duhu. Počuj sada što o tome uči yoga.³⁶ To će ti znanje raskinuti veze koje te sapinju uz djelovanje. Za yogu nema zaludna napora i za nju nema nikakvih prepreka. Čak i malo ove vjere i mudrosti oslobodit će te od velika straha. Sine Kurua, postojani se um uvijek usmjerava u jedno težište. Nestalnih umova ima mnogo i vrlo su razgranati.

— Neprosvijetljeni koji izriču kićen govor, ushićeni samo riječju Veda, govoreći, Prithin sine, kako u Vedama nema ničega drugoga osim tih riječi, priželjkujući da na ovome svijetu kušaju užitke, a imajući za cilj zadovoljstva što ih nude nebesa jer im te riječi daju obećanje da će se roditi ponovo i to onako kako su zaslužili svojim obrednim postupcima, takvi ne uspijevaju sabrati um u zadubljenju.

—Vede govore o ovima trima težnjama: o pravdi, o koristi i o užitku. Arđuno, ne daj im da te sputavaju! Ne daj oprekama da ti pomute um! Uvijek budi strpljiv, svjestan samog sebe, i ne budi vezan ni za što! Tebe se tiče jedino djelovanje, a ne i plodovi tih tvojih napora. Neka plod tvojega djela ne bude razlog za tvoje pregnuće, ali to ne znači da od toga djelovanja treba i odustati. Posveti se djelu, ali se ne vezuj za njega, Dhanandaya! Ta ravnodušnost prema plodovima djela naziva se yoga. Kad čovjek odbaci sve svoje želje i bude zadovoljan samim sobom, kaže se da je to čovjek postojana uma. Onaj čiji razum nijedna nevolja ne može pomutiti i čija je želja za užitkom prošla, koga ne sputavaju želje ni strahovi, sklonosti ni srdžba, naziva se mudracem postojana uma. Onaj tko se može odvojiti od svih podražaja što ih primaju osjetila, kao kad kornjača uvuče udove, taj je postigao čvrstoću razuma. No, premda se osjetila mogu odvojiti od svega onoga što ih nadražuje, ostaje želja za osjetilima, ali i ona uzmiče pred čovjekom koji vidi ono što je najviše. Kuntin sine, uzburkana osjetila odvlačit će pažnju i mudru čovjeku, premda se trudi da ih obuzda. Zato ih mora potčiniti volji. Postojani um je onaj koji može vladati osjetilima.

— Kada se razmišlja o onome što osjetila mogu opaziti, rađa se sklonost prema predmetima opažanja, a iz te sklonosti rodit će se žudnja. Iz žudnje se rađa srdžba, a ona pomućuje um. Otuda nastaje slabljenje pamćenja. Tamo gdje nema pamćenja nema ni uma, a tu je onda i propast. Čovjek koji znade obuzdati sebe služi se osjetilima, ali za njega nema ničega privlačnoga niti ga išta može odbijati, i kada osjetila potčini svojoj volji, postiže savršenu smirenost uma. Kada to ostvari, svi njegovi jadi umah će nestati, a smirenost srca učvršćuje razum. Kako može biti sretan onaj kojega muči nemir?! Srce koje luta vođeno osjetilima uništiti će razum poput oluje koja razbija čamac na velikoj vodi.

³⁶ Samkhya je teorijski nazor, a yoga praktička disciplina koje su se povezale u povijesti hinduizma i razvile u dva srodna filozofska sustava koji se po svojim izvorima razlikuju od purvamimamse i uttaramimamse ili vedate jer ne proistječu iz matice vedske predaje, a od nyaye ili vaišeške jer se ne usredotočuju na gnoseološka ni kozmološka pitanja, nego na eshatološka. No od svih tih "pravovjernih" hinduističkih sustava (onih koji ne osporavaju Vede), samkya i yoga — na raznim stupnjevima razvitka — uspjele su u najvećoj mjeri upotrijebiti epsku predaju za sredstvo svojega širenja. Filozofija epa u prvome je redu, dakle, filozofija samkhya i yoge.

— Zato, moćnoruki, znaj da je čovjek postojana uma onaj koji znade obuzdati osjetila. Taj što vlada sobom budan je u noći koja natkriljuje sva druga stvorenja, a što se svim bićima čini kao budnost njemu koji vidi, čini se tek tamom. Tko je prema svim željama srca kao more koje prima sve vode, ali ga one nikada ne prepune, taj će biti smiren, a ne onaj što vazda za nečime žudi. Mir dostiže onaj što svukuda hodi ne želeći ništa, neprivržen ničemu, oslobođen žudnje i svoje taštine. Takvo je to božansko stanje i onaj koji ga dosegne ne može više podleći obmani. Tko stoji u tome brahmanskome stanju, taj će u trenu smrti postići utrnuće u brahmanu.

Arđuna će opet: — Ako, Danarddana, tvrdiš da su znanje i predanost yogi djelotvorniji od svakoga djelovanja, poradi čega me onda treba dopasti ovo strašno djelo? Pomiješanim riječima pomutio si mi um. Zato mi određeno reci jedno što treba da činim da bih odabrao ono što mi je bolje.

A Blagoslovljeni mu odvrat: — Neporočnice, ja sam već zborio o tome da na ovome svijetu postoje dva puta. Jedan je samkhya, a to je yoga znanja, a onaj je drugi yoga djelovanja. Osloboditi se djelovanja ne znači uzdržavati se od svakoga djela jer pukim neradom nećeš se domoći konačnoga oslobođenja. Nitko ne može ni za tren opstati ako odustane od svakoga djelovanja. Onaj koji obuzdava svoja osjetila, ali priželjkuje njihove užitke, pravi je licemjer i njegov se duh zavarava opsjenama. No tko snagom uma vlada nad svojim osjetilima, Arđuno, i djelovanju posveti sve svoje pregnuće koristeći se pritom organima koji su namijenjeni radu, ali se ne veže sa svime time, taj se odlikuje nada sve ostale. Ovaj je svijet okovan u lance djelovanja, izuzevši samo žrtvene obrede. O Kuntin sine, prihvati se djela, a ne dozvoli da te sputavaju tvoji osjećaji.

Prithin sine, spoznat ćeš me kada obuzdaš svoja osjetila i usmjeriš svoj um k meni znajući da sam samo ja pravo utočište. Obuzdat ću ti nauk i iskustvo kojima ćeš moći lako razumjeti sve što je na svijetu. Od tisuća ljudi tek jedan teži savršenstvu, a među onima koji postigoše svrhu, malo je takvih koji su mene spoznali.

Moja osmerostruka priroda je ovo: zemlja, voda, vatra, vazduh, eter pa um, jastvo i razbor. To je moja niža narav. Moja se bit razlikuje od toga, ona je nad time, ona je žiće po kojemu opstoji cijeli svemir. Znaj da sva stvorenja iz njega proistječu. Ja sam začetnik svega što postoji, a ja sam također uništitelj svega. Nema ničega većeg od mene, Dhanandayo! Na meni je sve nanizano poput bisera na niti.

— Ja sam okus vode, Kuntin sine, ja sam svjetlost Sunca i svjetlost Mjeseca, ja sam u Vedama sveti slog OM, zvuk sam u eteru i muškost u mužu. Ja sam miomiris što ga širi zemlja, blještavilo ognja, život svih stvorenja, uzdržljivost koja krasí isposnika. Znaj, Prithin sine, da sam ja vječno sjeme svekolikoga bitka, oštroumlje svakoga umnog stvora i slava svega onog što se slavnim zove. Ja sam sila moćnih kada u njoj nema pohlepe ni strasti. Prvače Bharata, ja sam i čežnja u

svim stvorenjima ako je suglasna njihovoj dužnosti. Od mene potječu i sva bića svih triju kakvoća, bila to Dobrota, Strast ili pak Tama. Ja nisam u njima, ona su u meni.

— Te tri kakvoće, te tri pojavnosti zavele su cijeli svijet na stranputicu pa ne vidi da ja, koji sam neprolazan, stojim iza svega. Jer, ta tri privida od mene potječu. Čudesni su oni i vrlo ih je teško proniknuti. Samo oni koji se u mene uzdaju moći će prozreti ove tri obmane. Oni koji čine zlo jer ih je opsjena lišila svega znanja pa su prihvatili demonske navike, oni su najniži od cijeloga svojega roda i u Meni neće naći pribježišta. Arđuno, ima četiri vrste onih koji mene poštuju: oni koji pate, oni koji predano tragaju za znanjem, oni koji teže napretku i boljitku i, napokon, oni koji me već znaju. Od njih su najbolji oni koji znaju, jer je čovjek znanja za mene isto što i moja vlastita duša. Onaj koji spozna Svebiće, taj zna, i doći će k meni nakon mnogih rođenja. Malo je tako plemenitih duša.

— Onaj kome želje pomućuju znanje klanja se svojem bogu i približava se propisanih obreda jer je vođen vlastitom prirodom. Bilo kojemu božanstvu da pokloni vjeru i da ga poštuje, ja ću mu ukrijepiti vjeru. Kojemu se god božanstvu bude molio s vjerom, dobit će ono za što se molio, a zapravo ću to biti ja koji uslišavam molbu. Oni koji nemaju dovoljno pameti požnjet će plodove svojega djelovanja, ali će njihov uspjeh biti prolazan. Tko štuje bogove, i dospjeti će tako u svijet bogova, a tko svoju odanost meni posvećuje, taj će doći k meni.

Tad Arđuna reče: — O Svedržitelju, Svevišnji Gospode, doista je tako kako si kazao! Ako Ti, Gospode, misliš da sam vrijedan te Tvoje milosti, ukaži mi se, Gospodaru yoge, daj mi da ugledam Tvoje vječno biće!

A Blagoslovljeni mu odvrat: — Pogledaj, sine Prithin, stotine i tisuće mojih pojavnosti, čudesnih oblića svakojakih boja! Gledaj te Aditye, Vasue i Rudre, blizance Ašvine, promotri Marute, Bharato, čuda koja još nikada nisi gledao! Gledaj, Gudakešo, u mojem tijelu sve što je pokretno i što je nepokretno, i sve što bi mogao željeti da vidiš! Ali tvoje me oči neće moći ugledati. Zato ti moram podariti nebesnički vid. Evo, gledaj moju svemoćnu prirodu!

— I rekavši ovo — produži Sandaya — Hari, moćni vladar velike yoge razotkri, kralju, pred Prithinim sinom svoj svemoćni lik s mnogim ustima i mnogim očima, nebrojeno mnoštvo divotnih oblića, s nebeskim ukrasima i sa svom množinom nebeskoga oružja u rukama, odjeven u nebesku odoru i vijence i prožet nebeskim miomirisima. U Njemu, blistavom i beskrajnom, bijahu svakakva čudesa, a lica mu bijahu okrenuta na sve strane. Kada bi na nebu odjednom planulo tisuću sunaca, bilo bi to nalik sjaju Svevišnjega. U tijelu božanstva što ga bozi štiju sin Panduov spazi cijeli svemir s bezbrojem njegovih sastavnih dijelova. Zaprepašten čudom, Dhanandaya saže glavu pred božanstvom, a svaka se dlačica na njegovu tijelu naježi. Sklapajući ruke, oslovi Gospoda:

— Gospode, vidim sve bogove redom i mnoge vojske svakakvih stvorenja, i Brahmana na njegovu lopočevu tronu, i svete mudrace, i nebeske zmije! Ugledah

i Tvoje nebrojene ruke, trbuhe i usta i to mnoštvo očiju na svim stranama, o Beskonačni! Ne vidjeh ti kraj, sredinu ni početak, o sveobuhvatni, sveoblični Bože. Nosiš svoju krunu, kolut i topuz, a iz Tebe bliješti strahovita sila! Vidim te, a tako je teško u Tebe gledati jer si nesaglediv i okružuje te sunčani oganj. Ti si neuništiv i vrhovna si meta svake spoznaje. Ti si neprolazan, pastir vječne pravde. Ti si Vječna Duša! Ti nemaš početka, sredine ni svršetka i rukama Tvojim ne zna se za broj niti ima međe tvojoj sili! Sunce i Mjesec dva su Tvoja oka, a usta su Tvoja usplamtjeli oganj što daje toplinu cijelome svijetu. Ti ispunjavaš sav prostor između neba i zemlje i sve strane svijeta. Pred Tvojim čudesnim i strahotnim likom dršću sva tri svijeta, o Preuzvišeni, jer u Tebi stoluju sve božanske vojske. Neki Ti se mole trepteći od straha i sklopivši ruke, a vojske mudraca i sve mnoštvo onih koji su bez mane kliču ti: Slava! Mnogim hvalospjevima uzdižu Ti ime. Sa zaprepaštenjem gledaju u Tebe Rudre i Aditye, Vasui i Siddhe, Višvadeve i Ašvini, Maruti, preci, gandharve i yakše, i sve asure i sve vojske siddha. Ugledavši Tvoje svemoćno obličje, strašni oružniče, sagledavši Tvoja neprebrojna usta i bezbroj očiju, stegana, stopala, ruku i trbuha i užas Tvojih mnogobrojnih zuba, sva stvorenja dršću, a i ja s njima! Doista, o Višnu,³⁷ premirem od straha vidjevši Te svojim duhovnim očima kako blistav, mnogobojan, s čeljustima široko razjapljenim i svojim očima sjajnim i golemim ispunjavaš cijela nebesa! Iz mojega uma nestade spokojstva i ne mogu ovladati sobom. Kada sam spazio Tvoje strašne ralje i goleme zube, strašne poput vatri sudnjega dana, ne znam više gdje su strane svijeta niti svoj razum umijem smiriti. Gospode, koji si Bog božanstvima, budi milosrdan jer Ti si jedino utočište cijeloga svemira!

— I svi oni sinovi Dhrtaraštrini, i vojske kraljeva, i Bhišma i Drona, i Sutin sin s njima, stupaju uz naše najbolje ratnike i žurno ulaze u Tvoje čeljusti kroza strahovite zube. Neke od njih vidim među tim zubima kako vise razmrskanih glava. Poput mnoštva voda čije se matice, hitajući k moru, u njega liju, slavni vitezovi iz ljudskoga svijeta hrle prema Tvojemu usplamtjelom ždrijelu, slični

³⁷ Višnu se spominje u Rksamhiti i vjerojatno mu ime označuje boga "visoka hrpta" neba. Spominju se već njegova tri koraka kojima obuhvaća prostore. Pomaže Indri u borbi protiv Vritre. U brahmanama je već osjetno istaknutiji jer postaje bog žrtve. U epovima (i njima dijelom suvremenim upanišadima) i u puranama poistovjećuje se s nizom mitskih likova, a osobito s Narayanom, Pradapatijem i Purušom, Čovjekom od čijih udova — žrtvom ili emanacijom — nastaje svijet. Oko Višnuova lika razvija se bogata mitologija i ikonografija. Spava na zmiji Šeši ili Ananti, a putuje na orlu Garudi. Sa stvoriteljem Brahmanom i uništiteljem Šivom Višnu održavatelj čini sinkretističko hinduističke trojstvo. Inače se oko svakoga od tih bogova i oko velike boginje Kali ili Durge razvila i donekle samostalna gotovo monoteistička religioznost. Među njima se višnuistička religija ipak ističe izuzetnom sintetskom moću. O njoj svjedoče i mitski likovi podvedeni u puranama pod Višnuu kao njegove avatare, utjelovljenja koja u raznim razdobljima donose svijetu spas: riba, kornjača, vepar, lavočovjek Narasimha, patuljak, Parašurama, Rama sin Dašarathin (junak Ramayane), Krišna, pa čak i Buddha, te Kalkin koji tek treba doći. Pri bližoj se razradi pod Višnuu podvode, naprimjer, i likovi iz Krišnine porodice kao njegove vyuhe, preobliske: Vasudeva sam, njegov brat Samkaršana (Balarama), sin Pradyumna i unuk Aniruddha. Svima je time višnuizam prigrabio lavovski dio epske i puranske književne predaje, dok je šivizmu i šaktizmu (kultu boginje) pripadao pretežni dio u hinduističkoj tantričkoj predaji.

leptirima koji hitaju prema ognju da bi ondje skončali. A Ti ih proždireš palučajući jezikom iz tih svojih ždrijela. Tvoje blještavilo i strašna silina rasprostiru se širom svemira i daju toplinu svakome stvorenju. Reci tko si, o Jezivi? Gospode bogova, padam ničice pred Tvojom pojavom i preklinjem Te da mi se smiluješ! Želim Te spoznati, o Ti Prapočetni, jer ne razabirem što si naumio!

A blagoslovljeni ovako odvrati: Ja sam Smrt! Onaj sam što ništi svjetove! U svojoj sam punoj snazi i zamahu. Smjeram sada udariti na ljudski rod. Svi ovi ratnici postrojeni za boj prestat će živjeti i bez tvogega sudjelovanja. Zato ustani i steci slavu uzevši živote svojim neprijateljima, pa mirno vladaj prostranom zemljom! A njima sam ja već sada uzeo živote! Budi moje oruđe, junače koji objema rukama podjednako strijeljaš! I Drona i Bhišma, Dayadratha, Karna, i svi ti veliki ratnici već su poginuli jer sam ih ja pogubio. Ti samo udari, ne strepi! Znaj da ćeš u ovome boju pobijediti sve takmace!

Sandāya nastavi: — Kada je saslušao Kešavine riječi, Arđuna s krunom sav užasnut sklopi ruke, pokloni se Krišni i opet se javi ustreptalim glasom: — O Gospode, dolično je da se sav svijet ushićuje i raduje slaveći Te, a sve rakšase, užasnuti, da se pred Tobom razbježe, da se sve brojne vojske siddha Tebi poklanjaju! Kako da se ne klanjaju, Veleduše, Tebi, kada si veći i od samog Brahmana tvorca! Beskonačan si, Bože, koji si nad bogovima, Ti u kojemu svemir ima svoje utočište, nikada ne propadaš! Sve ono što jest Ti si, ali si i ono što nije, čak i ono što je izvan svakoga bitka i nebitka. Ti si prapočetno biće i posljednje utočište u kojemu se sav svijet stječe. Ti si onaj koji zna, ali i spoznaja sama, Ti si i Svevišnje boravište. Beskonačni, Ti si Onaj koji drži cijeli svemir! Ti si Vayu, Yama, Agni, Varuna, a i Mjesec, Prađapati i praotac! Tebi se klanjam tisućuput i opet i uvijek. Klanjam Ti se na svaki način i svakoga trena. Osim Tebe ničega nema, moć je Tvoja neizmjerana i sila beskrajna.

— Mislio sam: drug si moj i prijatelj! Zato, što god da Ti rekoh ne pazeći — poput: Krišno! Yadavo! Prijatelju! — u trenutku kada bijah nesmotren i prisan s Tobom i nepoštovanje koje pokazah prema Tebi u radosti i pri igri, na počinku ili pri objedu, nasamo ili pred drugima, Neprolazni, ja Te molim da mi to oprostiš! Ti si otac pokretnoga i nepokretnoga svijeta! O Veliki Učitelju, Ti si vrijedan svakoga poštovanja! Nitko nije Tebi ravan. Ta zar bi mogao biti? Tvojoj sili nema slične ni na jednome od triju svijetova! Ničice se klanjam Tebi i molim Te za milost, Gospode Veličajni! Oprosti mi te prijestupe kao što bi otac sinu, ili prijatelj prijatelju, kao dragi svojoj dragoj. Radost me je obuzela kada spazih to obličje u kojem Te još nikada dosad nisam ugledao, a sada mi razum dršće od užasa! O, smiluj se i pokaži opet svoje staro lice, o Bože nad bogovima! Ja bih da te opet gledam u prijašnjem Tvojem liku što na glavi nosi krunu, u rukama kolut i kij. O Ti što si Sveoblični i tisuću ruku imaš, pokaži se opet meni u negdašnjem svojem liku što ga četiri ruke krase!

A Blaženi odgovori: — Ja sam ti, Arđuno, svojom silom yoge pokazao svoje sveobličje, taj Svevišnji oblik što sve obuhvaća svojom beskrajnošću i zrači sjajem prapočetne slave, jer ti si mi vrlo omilio. Prije tebe nitko ga nije vidio. Silni viteže od roda Kurua, osim tebe, u ovome svijetu ljudi nema nikoga drugoga tko bi mogao vidjeti taj moj oblik jer tu ne pomaže ni učenje Veda, ni sve žrtve, pa ni milosrđe ni junačka djela, čak ni isposništvo, pa bilo i najstrože! Ne budi uplašen ni zaprepašten gledajući moju strahotnu pojavu. Rastjeraj sve zebnje i olakšaj srce jer ćeš opet vidjeti moj prijašnji lik.

Sandaya nastavi: — Pošto to reče, Vasudeva se opet preobrazi poprimivši negdašnji dobrotivi lik i tako se Arđuna oslobodi straha. A Arđuna reče: — Tek sad, Đanarddano, kada vidim tvoje plemenito lice i ljudsko obličje, opet mogu obuzdati svoja osjetila i ovladati sobom.

Blagoslovljeni odvrti: — To moje obličje koje si gledao teško je vidjeti. Čak su i bogovi uvijek žudjeli za tim prizorom. Takav moj oblik može se vidjeti i njegova prava priroda spoznati samo nepokolebljivom predanošću meni i nikome drugome osim meni, Arđuno. Jedino tako i možeš dospjeti do Mene, zatvoreniče neprijatelja! Onaj koji radi samo meni za ljubav i mene ima za najvišu svrhu, onaj koji sebe ni za što ne veže i nijednome stvoru ne želi zla, takav čovjek dospijeva k meni, Arđuno!³⁸

— Znanje kojim u svakoj pojavi vidiš jednu jedinstvenu i vječnu bit, nepodijeljenu u podijeljenim stvarima, to je, Arđuno, znanje koje ima kakvoću Dobrote. A ono znanje kojim se zapaža podijeljena bit različnih pojava, takvo znanje ima osobine Strasti. Ali znanje koje u jednoj pojavi može vidjeti ništa osim nje same i utemeljeno je na samoobmani, slabo i površno, znaj da takvo znanje potječe od Tame.

— Djelo koje činiš jer ti je to dužnost, bez želje za plodom i bez vezanosti, ljubavi ili mržnje, kaže se daje od Dobrote. Ali svako djelo učinjeno sa željom da se stekne korist, ili ga čini netko sebičan, djelovanje uz mnogo truda i tegoba, to je djelo Strasti. Djelo pak koje je začeto obmanom, bez obaziranja na sve posljedice, gubitke, uvrede i na vlastite moći, kaže se da potječe od kakvoće Tame.

— Onaj koji djeluje nevezan ničime, nesebičan, bodar, u svemu postojan, onaj koji nikada o sebi ne zbori niti ga uzrujava uspjeh ili neuspjeh, takav je djelatnik obuzet Dobrotom. Djelatnik pun strasti željan plodova svojega rada, zavidan i surov, razdragan uspjehom, ucviljen porazom, kažu da je djelatnik iz Strasti. A tko je nemaran, lišen oštroumlja, tvrdoglav i lažljiv, zavidan i lijen, tko nije odlučan i nema hrabrosti, taj djelatnik ima osobine Tame.

³⁸ To je jedanaesto pjevanje Bhagavadgite (VI. 33) svojevrsan vrhunac "Gospodnje pjesme" i religijski vrhunac čitave Mahabharate. Bhagavadgita je vjerojatno, pošto je uključena u ep, i dovela do njegove preobrazbe u posvećenu hinduističku, a osobito višnuističku predaju.

— Junače poput bika predvodnika, čuj me što ću ti reći o trima vrstama sreće: Užitek Dobrote onaj je užitek koji na početku sličí otrovu, a na kraju godi kao pravi nektar, a nastao je iz vedrine duha koja proistječe iz spoznaje sebe. On te oslobađa od sve patnje. Sreća koju mogu osjetiti osjetila nalikuje na nektar, ali se na kraju prometne u otrov i ona se zove užitkom iz Strasti. Sreća koja stalno obmanjuje dušu, kako na početku tako i na kraju, a rađa je nehaj, sanjivost i glupost, to je sreća lijenih i za nju se kaže da je sreća Tame.

— Ne postoji nitko na Zemlji ni Nebu, pa čak ni bogovi, tko u sebi nema od svih triju kakvoća jer njih je stvorila sama priroda. Zatvoreniče neprijatelja, znaj da se dužnosti brahmana, kšatriya, vaišva i šudra razlikuju samo zbog tih triju svojstava. Smirenost i sklad, vlast nad samim sobom, isposništvo, znanje, strpljivost, čistoća, pravičnost i vjera osobine su koje krase brahmana. Junaštvo, odlučnost, čvrstoća i spretnost, srčanost u boju, sklonost darivanju, dostojanstvo koje pristoji vladaru, to su urođene kakvoće kšatriya. Vješti zemljoradnji, uzgoju stoke, a i trgovini, takvi su vaišve i te su kakvoće njima urođene. Za svakoga šudru prirodna je dužnost da služi ostale. Svaki čovjek koji obavlja svoju dužnost — stječe savršenstvo. Onaj koji obavlja sve svoje dužnosti odaje poštovanje onome koji je uzrok svakome kretanju i time svatko stječe savršenstvo.

Bolje se držati vlastitih dužnosti, makar čovjek i griješio, nego baviti se tuđim poslovima ne čineći pogreške. Onaj tko slijedi vlastitu prirodu i ispunjava svoju propisanu dužnost neće nikakva grijeha. Kuntin sine, nitko ne bi smio ne izvršavati ono što je dužan vlastitoj naravi, čak ni kada je to djelo nesavršeno jer svako je djelovanje praćeno nesavršenstvom kao što je vatra praćena dimom.

— Onaj koji nikada nije uznemiren ma gdje se našao, a njegovo je jastvo potčinjeno volji i nema nikakvih vlastitih prohtjeva, steći će odricanjem savršenstvo i slobodu od posljedica djela. Varaš sama sebe ako pomišljaš: Neću se boriti! Uzaludna će biti ta tvoja odluka. Nagnat će te na to narav tvojega bića. To što vođen varkom ne želiš činiti, učinit ćeš čak i protiv svoje volje jer te veže dužnost koja proistječe iz tvoje naravi. Arđuno, Gospod obitava svuda, u srcu je svakoga svojeg stvorenja i svojom moći stvaranja privida on ih vrti u krug kao da su lutke vezane na držalima.

— Ne obraćaj pažnju na različite obrede, nego se privij k meni kao jedinome utočištu, i razriješit ću te od svakoga tvojega grijeha. Ne podaj se tuzi! Prithin sine, je li nestalo samoobmane, Dhanandayo, koja je poniknula iz tvojega neznanja?

Arđuna uzvratí: Nestala je sva moja zaslijepljenost, o Nepro lazni, i Tvojom milošću postadoh opet svjestan sebe samoga! Opet sam postojan i sve su moje sumnje već iščezle! Izvršit ću ono što mi Ti nalažeš!³⁹

³⁹ Tako svršava Bhagavadgita (VI. 23-40) iz koje su ovdje iz razumljivih razloga prevedena samo ključna mjesta.

Kada ugledaše da Arđuna opet uzma u ruke strijele i Gandivu, silni vitezovi pustiše gromki poklič i radosno puhnuše u svoje školjke, rođene u moru, i u redovima Pandava podiže se silna graja. Tada se pojaviše bogovi, gandharve i pitri praćeni vojskama siddha i ćarana, sa željom da prisustvuju velikome pokolju. Sa njima stiže i Indra na čelu blagoslovljenih rišija.

Dvije su vojske, nalik na dva mora koja se vječito valjaju, stajale jedna naspram drugoj pripravne za bitku. U tome presudnome času zaprepašteni ratnici obaju tabora ugledaše kako Yudhištira, srćani i nepokolebljivi Panduov sin, odlaže svoje oruđe, skida svoj oklop i, sišavši s kola, polazi pješice i sklopljenih ruku prema Bhišmi, vrhovnome zapovjedniku vojske Kurua. I Arđuna bijaše iznenađen i skoči sa svojih kola pa potrća za starijim bratom, a pridružiše mu se i Krišna i ostala braća. Za njima krenuše i ostali važniji kraljevi prestrašeni tim postupkom.

Arđuna upita: Što činiš, kralju? Zar napuštaš svoju braću i, licem k istoku, ideš pješice u neprijateljski tabor?

Bhima će na to: Kuda ćeš, kralju kraljeva, bez oklopa i svojega oruđa? Zar ideš pred zlotvore koji te čekaju oklopljeni i naoružani?

No Yudhištira je išao dalje ne proslivivši ni riječi odgovora. Samo se plemeniti i premudri Vasudeva smješkao, a onda reče: Ja znam što mu je na umu!

Duryodhanini vojnici porugama doćekaše Yudhištira koji je dolazio pješice i sklopljenih ruku. —Evo nam Panduova sina — govorahu oni — dolazi da se stavi pod Bhišminu zaštitu! Uplašio se kada je vidio našu snagu! Taj ćovjek doista nije od staleža kšatriya i pjevaći uzalud slave njegovu hrabrost! Zašto li se taj strašljivac rodio među nama? Zar samo da bi osramotio stalež kšatriya? — I svi se oni razveseliše i mahali su radosnih srca skutima svoje odjeće i pogrđivali Yudhištira i svu njegovu braću, pa i Krišnu uz njih. Onda se, poslije uzvika: Sramota! Nećuveno! — cijela vojska Kurua potpuno utiša. Kralj je prolazio kroz njihove redove iz kojih su stršale strijele i koplja i brzo se probijao prema Bhišmi okružen svojom braćom.

Onda kralj Yudhištira objema rukama obuhvati Bhišmina stopala i oslovi Šantanuova sina koji stajaše već pripravan za boj: Pozdravljam te, o nepobjedivi! Dopusti da bitka otpoćne i daj nam svoj blagoslov!

Bhišma mu odgovori: Gospodaru zemlje, postupio si kako tebi i prilići i kako naši obićaji nalađu. Da nisi došao, ja bih te prokleo da ti to donese nesreću i poraz. Radujem se što te vidim. Bori se i izvođsti pobjedu! Traži od mene što god hoćeš, ali znaj jedino da ću se ja boriti na strani Dhrtaraštrinih sinova. Ćovjek je rob bogatstva, kralju, iako bogatstvo nije nićiji rob. Ja nisam slobodan. Zbog dobrobiti koju imam obavezan sam Kuruima i moram se boriti na njihovoj strani. Zato ti moram reći kao da sam uškopljen: Dobrobit me vezuje za Kurue. Što želiš sada kada bitka samo što nije počela?

A Yudhištira će na to: O premudri, ti se bori za Kurue, ali ako ti je stalo do mogega dobra, imaj ga na umu svakoga dana. To je ono što te ja molim! — Bhišma mu odvrati: Kakvu ti ja pomoć mogu pružiti, kralju? Ja ću se svakako boriti za protivničku stranu.

Na to reče Yudhištira: Upravo te zato i pitam, gospodine, i klanjam se pred tobom da mi kažeš kako da pobijedimo tebe koji si nepobjediv? Ako u tome vidiš ikakva dobra, ti mi odgovori!

— Ja ne znam, dijete — na to će Bhišma — nikoga tko me u boju može pobijediti! Bar dok se borim!

Yudhištira će opet: Klanjam ti se gospodine, ja sam zato i pitao kojim ti načinom protivnik može donijeti smrt. — Još nije došlo vrijeme da umrem! — odgovori mu na to Bhišma.

Yudhištira je primio te riječi uz naklon, još jednom ga pozdravio, a onda otišao učitelju Droni. Pošto je oko njega obišao sklopljenih ruku i pozdravio ga, Yudhištira mu se obrati: Pitam te, o nepobjedivi, kako da se borim a da ne počinim grijeha. Kako da, ako dopuštaš, pobijedim svoje neprijatelje?

Drona reče: Da nisi došao do mene onda kada si se odlučio boriti, ja bih te prokleo i poželio ti propast. Ovako sam, neporočnice, počašćen i zadovoljan tvojim držanjem i ja ti dajem svoju dozvolu: Bori se i pobijedi! Ispunit ću ti želju. Reci to što imaš reći! Čovjek je blagu rob, a blago ne robuje nikome, to je tako. Ja ovisim o dobrobiti Kurua i zbog toga sada govorim kao da sam uškopljen. Što želiš sada kada se očekuje početak bitke?

Na to će Yudhištira: Moli se za moju pobjedu, o ponovno rođeni, i posavjetuj me za moje dobro. To je moja želja, a ti se možeš mirno boriti za Kurue.

Drona mu odvrati: Pobjeda ti je sigurna, kralju! Ti imaš Krišnu za savjetnika. Ja ti zato obećavam: Pobijedit ćeš u boju sve svoje neprijatelje! Gdje je pravda, tamo je i Krišna, a gdje je Krišna, tu je i pobjeda!⁴⁰ Idi i bori se, Kuntin sine! Što želiš da ti još kažem?

Yudhištira tada upita: Kako da u boju pobijedimo tebe koji si nepobjediv?

A Drona uzvrati: Sve dok se ja budem borio, pobjeda ne može biti tvoja, kralju! Zato ti i tvoja braća tražite načina da me što prije ubijete!

— Jao, moćnoruki, reci mi kako ti možeš poginuti? Pitam te to i ničice padam pred tobom, učitelju! — odvrati na to Yudhištira.

Drona odgovori: Gospodine, sve dok u boju rasipam naokolo svoje strijele, nema toga tko me može poraziti. To se može dogoditi samo ako se pripremam za smrt i, odbacivši oružje, prestanem se obazirati na ono što se oko mene zbiva.

⁴⁰ To je uzrečica koja se više puta ponavlja u epu. Ona spaja kšatrijsko poimanje bitke kao božjega suda s krišnističkim religijskim nazorom koji su epu podarili Bhagavadgita i niz odlomaka koji se u njenu svjetlu moraju razumjeti.

Istina je to što ti velim. A istina je i da ću sred boja odbaciti svoje oružje budem li iz usta onoga koji ne laže čuo neku odviše potresnu vijest.

Saslušavši ga i odavši dužno putovanje svomemu učitelju, Yudhištira produži dalje, k učitelju Kripi. Obišao je krug i oko njega pozdravio ga pa ovako rekao neustrašivome ratniku: Učitelju, ako se budem s tvojim dopuštenjem borio, neću počinuti grijeha. Uz tvoje dopuštenje, neporočniče, pobijedit ću svoje protivnike.

Kripa mu odvratila: Da nisi došao do mene, kralju, kada si se odlučio na boj, ja bih te prokleo i poželio ti propast! Čovjek je rob blagu, a ono nije rob nikome. Cijela je istina da sam ja blagodati vezan za Kurue i da se moram za njih boriti. Zato ti kažem kao da sam uškopljenik: Što želiš sada kada se boj iščekuje?

Yudhištira će na to: Jao, učitelju! Zato i slušaj što ću te pitati... — i izustivši to, uzrujan i pomračenih osjetila, kralj zašutje. A Gautama⁴¹ razumje što je Yudhištira htio reći pa mu odgovori: Ja ne mogu biti ubijen, kralju! Bori se i pobijedi! Drago mi je što si došao. Svakoga jutra kada se probudim, molit ću se za tvoju pobjedu!

Saslušavši Gautamin odgovor Yudhištira mu iskaza dužno poštovanje pa se zaputi vladaru Madra. Pozdravivši ga i obišavši krug oko nepobjedivoga ratnika, kaza mu: O nepobjedivi, ja ću pobijediti svoje neprijatelje budeš li mi ti to odobrio tako da izbjegnem grijeh.

Šalya mu odvratila: Ja bih te prokleo, kralju, da propadneš u ovome boju da nisi došao k meni pošto si se odlučio boriti. Počašćen sam i zadovoljan tobom. Neka bude kako želiš: dopuštam ti, bori se i pobijedi! Reci, junače, ako ti što treba. Reci što bi želio od mene sada kada se boj očekuje? Sestriću, ja sam blagom vezan za Kurue i zato ti govorim kao da sam uškopljenik: Sada, uoči boja, ispunit ću ti želju, reci mi je.

Yudhištira reče: Misli svakoga dana na moje dobro, kralju, a za Kurue se bori kada već želiš!

Na to će Šalya: Kaži mi, najbolji od kraljeva, mogu li ti kako pomoći?

— Obećaj mi, Šalyo, da ćeš u boju oslabiti Karninu snagu! — odvratila Yudhištira!

A Šalya mu obeća: Tu ću ti želju ispuniti, Kuntin sine! Idi i bori se kako te je volja, a ja ću misliti na tvoju pobjedu.

Potom Kuntin sin dobi dopuštenje od svojega ujaka pa se sa svojom braćom udalji iz vojske Kurua. Imajući stalno na umu dobro Pandava, Krišna tada ode do Radhina sina i kaza mu: Saznah, Karno, da se zbog svoje nesnošljivosti prema Bhišmi nećeš boriti. Dođi onda na našu stranu, Radhin sine, i bori se uz nas sve dok Bhišma ne padne! Onda možeš opet prijeći na Duryodhaninu stranu ako ti ne bude stalo da ostaneš uz nas.

⁴¹ Gautama je ime Kripe po djedu.

Plemeniti Karna mu odgovori: Ja neću učiniti ništa, Krišno, što bi bilo na štetu kralja Duryodhane. Znaj da sam njemu odan i da moj život njemu pripada!

Dok je odlazio iz protivničke vojske, Yudhištira pred svima viknu: Tko odabere da mu mi budemo prijatelji i saveznici, odabrat ćemo i mi njega!

Tada se odazva Yuyutsu (Dhrtaraštrin sin iz niže kaste) i reče radosno ih gledajući: Ako me primete, borit ću se za vas a protiv Dhrtaraštrinih sinova!

Yudhištira odvrati:— Dođi! Dođi! Svi mi ćemo se boriti protiv nerazumnih Dhrtaraštrinih sinova! I Vasudeva i svi mi ti velimo: Primamo te, moćnoruki! Bori se za našu stvar! Čini se da će na tebi ostati da produžiš Dhrtaraštrinu lozu i da se brineš za njegov posmrtni prinos.

I tako Yuyutsu ostavi Kurue i prijeđe u vojsku Pandava dok su udarali bubnjevi i svirali cimballi. Sav radostan, jakoruki Yudhištira stavi opet na sebe svoj blistavi oklop zlatna sjaja.

Prije podne toga strašnog dana poče krvava bitka u kojoj će se raskidati tijela tolikih kraljeva. Kurui i Pandave zarikaše poput lavova i od njihovih ratnih pokliča zaječaše i zemlja i nebo. Ne žaleći živote, ratnici Kurua jurnuše na Pandave s uzdignutim stjegovima i s okrutnošću u srcima. I sam Šantanuov sin uze strašni luk koji bješe nalik na palicu Smrti i pohrli preko polja nasuprot Dhanandayi. A i Arđuna uze Gandivu, luk proslavljen širom svijeta, i jurnu ususret Ganginu sinu. Obojica bijahu odlučni da ubiju jedan drugoga, ali ma kako da su pogađali svojega protivnika, nijedan od njih dvojice niti uzmakne niti se usколеba. Satyaki udari na Krtavarmana. Od toga se okršaja dizala kosa na glavi onima koji su ga promatrali. Kralj Sindhua rani kralja Drupadu trima strijelama i među njima se zametnu nemilosrdna bitka, nalik na onu među planetima Šukra i Angaraka. Od toga su prizora zadovoljno ustreptala ratnička srca.

Pandave i Kurui tukli su se kao da su ih opsjeli zlodusi.

Sin ne prepoznavашe oca ni otac sina, rođak udaraše na rođaka, a drug na bivšeg druga. Grozna se tutnjava prolamala ravnicom. Ratnici su se jarosno bacali jedan na drugoga žudeći da protivnika rastave od života. S treskom su se lomile kočije, pucale su rude, osovine, kotači, a olupine su narastale u neprohodne gomile. Slonovi su prolamali redove konjanika razbacujući ih naokolo, gazili su kočije i, smrtno ranjeni, padali jezivo urlajući. Bhima se borio poput razjarenoga bika, a njegov se moćni glas dizao nad svom tom hukom i tutnjavom utjerujući strah u protivnička srca. Doboši, trube, rogovi, školjke pokušavahu svojim glasovima nadjačati svu tu graju, a strijele su letjele na sve strane poput zvijezda padalice. Duššasana je predvodio Kurue kojih su dugačke strijele bile nalik na zmije koje su tek promijenile kožu i njihovi su rojevi zaklanjali nebo i kao olujni pljusak bubnjali po Bhiminom štitu.

Zaštićen petoricom najboljih ratnika Kurua, Bhišma se probio u vojsku Pandava i njegov se barjak mogao vidjeti kako nezaustavljivo jezdi kroz Čedije, Kašijce, Karuuše i Pančale. Svojim širokovrhim strijelama kidao je glave i sjekao

kola i barjake. Činilo se da Bhišma pleše na svojim kolima koja su jezdila kroz neprijateljske redove. Tada strašni Abhimanyu, mlađi Arđunin sin, ne izdrža više, nego okrenu svoju hitru zapregu pa napadne na staroga gospodara.

Na Abhimanyuovim kolima stajaše stijeg sa zlatnim obličjem drveta karnikara.⁴² Primaknuvši se Bhišmi, on pogodi Krtavarmana jednom strijelom, a Šalyu petorama, Bhišmu pogodi devet njegovih strijela, a Durmukhina kočijaša zahvati strijelom široka vrha tako da mu se glava otkotrljala na zemlju. Idućom strijelom slomi luk učitelju Kripi vrteći se kao zvrk na svojim kolima i na sve strane rasipajući oštre strijele. Njegove podvige pozdraviše i sami bogovi, a svi ratnici s Bhišmom na čelu gledaše da njegova umijeća nimalo ne zaostaju za Arđuninima.

Tada Kurui pođoše svi zajedno u juriš na njega, no odvažno momče nepokolebljivo je stajalo na bojištu i svaka je Bhišmina strijela padala oborena njegovom, a ubrzo pade posječen i Bhišmin stijeg, načinjen od srebra i s palmom od dragoga kamenja. Kada ponositi Bhima ugleda da Bhišmin barjak pada pod Abhimanyuovim strijelama, on kliknu bodreći Subhadrina sina i boj se rasplamsa još žešće. Velmožni djed Kurua prizva mnoga nebeska oružja velike snage i zasu Subhadrina sina nebrojenim tisućama strijela. U to stigoše kralj Virata, njegov sin Uttara, Dhrštadyumna i Bhima i napadoše starinu Bhišmu da bi tako zamijenili mladoga junaka pa djed Kurua na njih svrnu svoju pažnju. Na svojem slonu Viratin se sin Uttara namjerio na kralja Šalyu i izgazio njegovu zapregu. Šalya u taj čas baci željezno koplje naciljavši neumitnom točnošću i ono se zabi u Uttarine grudi probivši oklop. Šalya onda uze mač i skoči sa svojih kola te odrubi surlu golemoj životinji koja se od mnogih rana sruši u mucu i izdahnu.

Stariji sin kralja Virate, Šarikha zvan i Šveta, vidio je kako mu Šalya ubija brata i srce mu planu gnjevom kao oganj u koji se dolijeva žrtveni maslac. On svojim kolima jurnu na Šalyu, ali ovome stigoše u pomoć još sedmora kola da ga zaštite i on se popne na Krtavarmanova. Po Šveti su pljuštale strijele i koplja, ali se on spretno branio obarajući svojim strijelama protivničko oružje. Nastade ogorčena bitka i tisuće vojnika izgiboše, mnoga se kola polomiše, a postrada i mnogo konja i slonova. Duryodhanini ratnici uzmaoše pred Švetom, a on se nastavi probijati pa napade na Bhišmu. Hitnuli su koplja jedan na drugoga, a onda Šveta dohvati svoj buzdohan i zavitla njime na Bhišmu. Golemo oružje sijevnu zrakom uz prodorni fjuj i, pogodivši Bhišmina kola, pretvori u prah i njih i konje i barjak. Sa širokim britkim mačem u desnici Šveta jurnu na svojega protivnika koji je pravodobno iskočio sa svojih smrskanih kola, ali ne stiže do njega: Bhišma već bježe odapeo sudbonosnu strijelu te mladi kraljević Matsya pade pokošen njome. Na to Duššasana puhnu u svoju školjku i stade plesati od radosti po bojištu, a Kurui navalije na Pandave i počеше ih potiskivati.

⁴² Karnikara je *Pterospermium acerifolium*.

Ovaj užasni pokolj prekinula je tek noć koja se spuštala. Gnjevni bojovnici razidoše se na počinak.

Toga su dana Panduovi sinovi i njihova vojska mnogo pretrpjeli pa se uvečer okupiše oko Krišne a Yudhištira mu potišten reče: Krišno, naš je djed Bhišma nepobjediv! On na svojem putu sažiže moje ratnike kao požar suhu travu. Prije bi se mogao pobijediti ljutiti Yama, ili pak gromovnik, ili Kubera s topuzom u ruci! Moji ratnici ginu pred njim kao noćni leptiri koji ulijeću u vatru. Vidim da će uništiti svu moju vojsku. Ja ću se vratiti u šumu! Bolje je da ostatak svojih dana provedem u mukotrpnu pokajanju nego da u borbi za carstvo izgubim svu svoju braću i prijatelje.

No Krišna ga je umirivao i govorio mu: Ne pristoji ti da tuguješ, prvače Bharata! Sretan si što imaš neustrašivu braću koji su ratnici glasoviti širom svijeta i nedostojno je dopustiti da tobom ovladaju tuga i malodušnost. Tvoji vojskovođe i saveznici svim su srcem uz tebe, a zaboravljaš da je među nama i Šikhandin kojemu je, zasigurno, suđeno da bude uzrok Bhišmine smrti.

Saslušavši Krišnine riječi Panduovi se sinovi primiriše i obodriše se njihova srca.

Onda Yudhištira reče Dhrštadyumni: Postrojiti ćeš brojni poredak zvan kraunčaruna. Još je Brhaspati, u drevnim danima, savjetovao Indru da se njime posluži onda kada su se bogovi borili s asurama. Neka ga sada vide i ovi kraljevi, a i Kurui, jer ga dosad još nitko od njih nije vidio.

Kada je svanulo, Dhrštadyumna poslušna pa prvoga postavi Dhanandayu, za njime je išao Drupada, a potom ostali saveznici Pandava. Na krila postavi kralja Yudhištira, Naku-lu i Sahadevu, a sastavak krila činilo je deset tisuća kola. Kralj je Drupada sa svojom brojnom vojskom činio glavu, a u vratu je bilo sto sedamdeset tisuća vojnika. Na krilima i udovima svrstali su se nebrojeni slonovi nalik na blistave planine, a pozadinu je štitio kralj Virata s trideset tisuća kola. Duryodhana je gledao tu strašnu vojsku koju je Panduov sin postrojio u poredak zvan kraunčaruna pa se obrati Droni, Kripi i ostalima: O silni ratnici, svaki od vas može i sam pobijediti Panduove sinove, a kamoli ovako kada ste ovdje svi ujedinjeni! Zato je naša vojska, koja je pod Bhišminom zaštitom, neprebrojna, a vojska pred kojom stoji Bhima daje se izbrojati. Naprijed u boj, oklopnici! — I riknuše bojne trube, zatutnjaše bubnjevi, i dvije se vojske sudariše. Nastade bespoštedni pokolj.

Opet su Kurui napali silovito i probili redove Pandava pobivši mnoge ratnike, a na to se Arđuna okrenu Krišni, svojem kočijašu, pa reče: Ako ovako nastavimo, stari će nam gospodar sasvim uništiti vojsku. Bojim se da nam nema spasa ako njega ne ubijemo.

— Onda budi spreman — odvrti Krišna — eno tamo kola staroga gospodina! — i on okrenu kola ravno k Bhišmi.

Šantanuov je sin navaljivao kao razjareni slon i ubijao hrabre ratnike utjerujući strah u kosti svojim protivnicima. Arđunu su dočekali pljuskovij strijela, ali on od njih ne ustuknu. Njegov je moćni luk bez pogreške pogađao neprijatelja i vojska Kurua poče se prorjeđivati. Bhišmini su ratnici, jedan po jedan padali da više nikada ne ustanu. Način kojim je Arđuna vladao svojim velikim lukom na objema je stranama izazivao sveopće divljenje. Njegova se kočija jedva mogla okom pratiti.

Kralj je Duryodhana promatrao taj pokolj i srce mu je ubrzano tuklo. Poče gubiti povjerenje u velikoga Bhišmu.

— Gangin sine — reče mu on — čini mi se da će Krišna i Arđuna istrijebiti cijelu moju vojsku, a još se i ti i Drona borite protiv Pandava! Karna zbog tebe nije s nama, a on je meni najodaniji i znao bi zaustaviti neukrotivog Panduova sina! Gangin sine, učini nešto da ubijemo Arđunu!

Na to otac, kralju, slavni Devavrata izusti: Prokleti nek su običaji kšatrija! — pa upravi svoja kola ususret Arđuni. Bogovi opet dođoše, ovaj put da budu svjedoci boja između Bhišme i Arđune. Oni tada bijahu dva najveća ratnika na Zemlji. Arđuna je svojim strijelama presretao u zraku Bhišmine, ali bi poneka ipak pogodila njega ili Krišnu u grudi. Poteče krv i Krišna bješe nalik na drvo kimšuka⁴³ u punome cvatu i bijaše ljepši no ikada dotad. Arđuna je gledao kako strijele pogađaju njegova dragog vozara i bijes se u njemu sve silnije razbuktavao. Silovito je potezao strunu svoga luka i slao na djeda rojeve točno naperenih strijela. Njihova su kola tako brzo jurila da su se mogli razaznati samo barjaci.

Na drugome kraju bojišta Drona se sukobio s Dhrštadyumnom, svojim dosuđenim neprijateljem. Vješto poslanom strijelom Drona ubi vozara mladome kraljeviću, a onda mu poobara i konje i izbi mu štit iz ruke. Dhrštadyumna se onda maši goleme sablje i štita okovana stotinom Mjesečevih likova pa jurnu na svoga protivnika s nakanom da ga pogubi, ali vidjesmo kako jaki Dhrštadyumna ne mogaše ni koraka napredovati pod pljuskom Droninih strijela.

U taj čas stiže Bhima koji mu dovede nova kola pa zatim napade Dronu i pogodi ga sa sedam oštrovrih strijela. Nato Duryodhana posla Droni u pomoć čete Kalinga koje uz ratni poklič okružiše Bhimina kola i zasuše ga strijelama. Šakradeva, sin kralja Kalinga, sigurnim hicem pobi Bhimine konje, a rasrđeni Bhima baci na njega svoj teški topuz i Šakradeva pade na zemlju te izdahnu. Uza strašan urlik Bhima skoči sa svojih kola i nasrne među Kalinge kojima se srca stegoše od užasa. Pod zamasima njegova mača padali su i ratnici i konji i slonovi, a on je gazio preko bojnog polja nalik na oganj sijući oko sebe smrt i grozu. Ratni slonovi, izbezumljeni od boli, ustuknuše pred njim pa se okrenuše gazeći redove Kalinga, a kada od Bhimine ruke pade i kralj Šrutayus, oni pobacaše oružje pa jurnuše da spašavaju glavu.

⁴³ Kimšuka je drvo *Butea frondosa* s krasnim cvatom.

Sjedokosi starina, Arđunin djed, morao je prekinuti dvoboj sa svojim unukom kako bi pošao u pomoć razbijenim četama Kalinga, a Bhimi u pomoć stigoše Satyaki, Abhimanyu i još nekolicina velikih ratnika. Satyakijeva strijela uze život Bhišminu kočijašu, a onda konji bez vozara jurnuše preko bojišta i odvukoše kola staroga gospodina izvan okršaja. Od strijela koje su zasipale Bhišminu vojsku nisu se mogli vidjeti ni Sunce, a ni strane svijeta. Mnoga kola ostadoše bez konja i mnogi slonovi bez svojih jahača. Od silnoga straha pred Arđunom mnogi strijelci s kočije ostaviše svoja vozila, a mnogi jahači konja i slonova napustiše svoje životinje pa lutahu naokolo. Stalno im se prividao strašni Arđunin lik koji je svojim strijelama sijekao ruke s uzmahnutim topuzima ili mačevima. U strahu odbačeni, ležali su po polju u gomilama raskomadani oklopi, zastave i oružja svih vrsta. U vojsci Kurua ne bješe nikoga tko je mogao stati pred Arđunu. Stari je Devavrata smiješeci se gledao kako se čete Kurua rasipaju i bježe pa se obrati učitelju Droni: Ovaj silni i junačni Panduov sin uz koga stoji Krišna i sam izlazi na kraj s našim četama kao da je on jedini pozvan da ih potuče. Danas se on ne može pobijediti ni na koji način. Pogledaj, naši se ratnici osvrću jedan na drugoga i bježe s bojišta! Sunce već zalazi. Mislim da je vrijeme da se povučemo. Ljudi su nam umorni, preplašeni i nemaju više volje da se bore.

I tako, pošto Sunce već bješe zašlo, obje se vojske povukoše i nastupi vrijeme sumraka.

Kada i ta noć prođe i osvit najavi treći dan bitke, starina Bhišma naredi Kuruima da se opremaju. Svoje čete postavio je u poredak zvan Garuda, sam je stao vojsci na čelo. Drona i Krtavarman bili su Garudine oči, a Duryodhana i njegove čete štitili su odstupnicu. Naspram Garude Kurua Yudhištira je načinio bojni red nalik na polumjesec. Na jednome rogu toga polumjeseca bio je Arđuna, a na drugome Bhima.

Bitka je opet započela, krv poteče potocima, a prašina zakloni Sunce. Arđuna je silovito navaljivao, ali protivnik mu je uspijevao odoljeti, no onda Bhima sa svojim sinom Ghatotkaćom napade na Duryodhaninu vojsku. Po svemu je izgledalo da je u hrabrosti sin nadmašivao oca. U tome okršaju Bhimine strijele pogodiše Duryodhanu i on bez svijesti pade na dno svojih kola. U strahu da će vojska primijetiti oborenoga Duryodhanu, njegov kočijaš pohita da odveze kola izvan područja bitke. Ipak je povlačenje Duryodhaninih kola izazvalo veliku zbrku i načini pravi pomor među njima. Vojska Kurua udari u bijeg.

Drona i Bhišma nisu mogli zaustaviti razbijenu vojsku. Tek je opet kralj Duryodhana uspio ponovno okupiti i umiriti svoje vojnike. Gledao je on tu svoju vojsku spremnu na uzmak pa reče starome gospodinu: Kako možeš tako stajati i gledati dok naša vojska gubi bitku? Plašim se da si ipak malo preobziran s Pandavama! Zašto mi nisi prije rekao da se nećeš protiv njih boriti? Sigurno je da se oni ne mogu mjeriti s tobom i da bi ti s njima, samo kada bi htio, brzo završio.

Zašto mi nisi rekao prije jer bih se onda drukčije pripremao i dogovarao s Karnom!

Bhišma se na to ljutito nasmija, prevrtnu očima, pa odgovori: Zar nisam bio dovoljno jasan još onda kada sam te savjetovao? Pandave ne može pobijediti ni sam Indra na čelu bogova. Pokušao sam spriječiti taj rat, a sada, kada je ipak došlo do njega, ja samo obavljam svoju dužnost kako najbolje mogu. Star sam čovjek i ovo što činim sve je što je u mojoj moći.

Sunce već bijaše prešlo dio puta prema zapadu kada je Bhišma ponovno postrojio svoje snage i krenuo u napad. Podboden Duryodhaninim prebacivanjima, bješnjeo je preko razbojišta sličan sveproždirućoj vatri. Činilo se da pleše na svojim kolima i da je posvuda prisutan. Zbog brzine kojom je hitao na svojim kolima Pandavama se činilo da se veliki ratnik tisuću puta umnožio. Vidjeli su ga na mnogo mjesta odjednom kao da je opsjenom stvarao svoje dvojnike. Nitko ga među Pandavama nije mogao ni očima pratiti. Jedino što se od njega moglo vidjeti bile su strijele odapete s njegova luka. Oni koji su ga se usuđivali napasti nestajali bi kao mušice u vatri.

Za vojsku Pandava ovaj je Bhišmin napad bio težak udarac i njihovi se redovi stadoše kolebati i povijati. Tada Krišna reče Arđuni: Arđuno, došao je čas da izvršiš svoj zavjet. Tigre među ljudima, udari sada na Bhišmu jer će naša vojska inače propasti!

— Vozi — na to će Arđuna — i tjeraj ravno onamo gdje je Bhišma jer ću ga danas oboriti! — Tada Krišna usmjeri njihove srebrnaste bojne konje k blistavim Bhišminim kolima. Arđuna uze svoj veliki luk koji bruji poput grmljavine iz oblaka i trima strijelama sasiječe luk koji Bhišmi bijaše u rukama. Starina u tren oka dohvati drugi, a Arđuni doviknu: Sine Panduov, ovaj podvig tebi baš doliči!

Potom ih zasu kišom svojih strijela, no Vasudeva se pokazao kao vrstan vozar jer je uspijevao umaknuti Bhišminim strijelama vozeći njihova kola munjevito svuda naokolo. Ipak mnoge Bhišmine strijele pogodiše i Krišnu i Arđunu tako da sin Vrišnija uzdrhta od njih.

Snažnome Krišni bješe jasno da Arđuna ima previše obzira prema svojemu djedu i da se ne bori svim srcem, a za to vrijeme Bhišmino oružje je činilo svoje i u vojsci Pandava ginuli su od njega najbolji ratnici. A Satyaki, prvi među Šinijima, veselo je dovikivao preplašenim bojovnicima: Hej kšatriye, kamo ćete? Zar je to put pravednika koji spominjaju naši stari?

Branitelj roda Dašarha nije to mogao podnijeti pa reče Satyakiju: Oj, junače Šinija, oni koji odstupaju neka odstupaju, a pusti neka se povuku i oni koji su ostali! Gle, ja ću Bhišmu oboriti s njegovih kola, a za njim će u ovome boju poći i Drona i svi oni koji ga slijede! U svoj ovoj sili Kurua nema nikoga tko će umaknuti mojoj srdžbi! Bit će mi drago da danas predam kraljevstvo u ruke Ađatašatra!

I rekavši ovo, Vasudeva baci uzde i skoči s kola vitlajući kolutom u svojoj desnici, kolutom oštrim poput britve i blistavim kao Sunce, kojemu snaga bješe jednaka snazi tisuća nebeskih gromova. On jurnu, nezadrživ, na staroga gospodara dok se zemlja tresla pod njegovim koracima, a skuti njegove odjeće lepršali su zrakom nalik na oblak nabijen munjama. Naoružan svojim kolutom, Vasudeva je sličio ognju razoritelju koji na kraju yuge proždire cijeli svijet.

Neustrašivi ga Bhišma ugleda pa kliknu: Gospode, svemir je tvoj stan! Klanjam se pred tobom! Dođi! Zar si zbog mene, gospodaru svemira, sišao sa svoje kočije? Sruši me s ovih kola, ti koji si utočište svih stvorenja! Budeš li me ti rastavio od života, moja će sreća i u ovome i u onome svijetu biti neizmijerna! Velika je čast, Gospode, koju mi ukazuješ! Moje ime bit će slavljeno u svim trima svjetovima!

Nezadrživo jurišajući, Krišna odgovori: Ti si korijen ovoga pokolja koji će se odigrati na zemlji! Vidjet ćeš danas kako umire Duryodhana! Kralja sklona kockarskome zlu dobar savjetnik mora odvratiti od te strasti!

Tada dugoruki i jaki Arđuna skoči sa svojih kola i pohita za čelnikom Yadua, trčeći što je mogao brže, pa ga obujmi objema rukama. Ali prvi među bogovima bješe se od bijesa pomamio te produži dalje vukući Arđunu za sobom kao što oluja odvlači iščupano drvo. Onda ga plemeniti Prithin sin uhvati za noge i s mukom ga zaustavi poslije desetak koraka. Pošto se Krišna, sav okičen vijencima, napokon zaustavio, Arđuna mu se sav sretan pokloni pa kaza: Obuzdaj svoj gnjev! Ti si spasitelj Pandava i ja ti se kunem svojim sinovima i rođenom braćom da neću odstupiti od onoga na što sam se zakleo! Mlađi brate Indrin, ja ću uništiti Kurue budeš li mi ti zapovijedio!

Đanarđdana se umiri kada ču tu zakletvu i zadovoljan se opet pope na Arđunina kola držeći još uvijek kolut u ruci. Onda Arđuna nategnu svoj lijepi luk Gandivu u kojemu bješe neizmijerna snaga i mantrama prizva čudesno i strašno oružje Mahendra koje se istoga časa pojavi na nebu i odozgo prosu strašan pljusak strijela i zaustavi svekoliku vojsku Kurua. Teško izranjeni Arđuninim strijelama, Kurui s Bhišmom na čelu narediše povlačenje jer je po njima pljuštalo strahovito oružje s Indrinim imenom, a Sunce je počelo gasiti svoje zrake.

Vidio je i Arđuna da se Sunce rumeni i da se počeo prikradati večernji sumrak pa pođe sa svojom braćom prema logoru. Za taj dan njegov posao bijaše dovršen poslije mnogih junačkih djela koje je učinio.⁴⁴

U osvit četvrtoga dana Bhišma je opet postrojio vojske Kurua i okružen velikim ratnicima, Dronom, Kripom, Duryodhanom i ostalim nalikovaše na samoga Indru okružena bogovima. Nepregledna vojska Kurua sa svim onim slonovima, konjima i bojnim redovima sličila je nebu uoči velike oluje. Potom

⁴⁴ Cio je odlomak o Krišninu bijesu i apotezi i o Arđuninu odličju ispjevan u promijenjenu metru trištubhu. Prethodno opijevanome Bhišminu uspjehu formalno i sadržajno suprotstavlja Arđunin da treći dan bitke ne bi završio nadmoću Kurua, te bi mogao predstavljati primjer nerijetke razmjerno mlađe prerade radnje.

strašna sila Kurua pod Bhišminim okriljem jurnu na Arđunu kao što nezadržive Gangine vode hrle prema moru. Onaj nad kojim se vijorio stijeg s likom kralja majmuna bijaše u središtu vrtloga u koji padahu mnogi konjanici, slonovi i pješaci i iz koga su bezglavo bježali mnogi bojni konji, slonovi i kola. Onda i Kurui i Srndaye i sav narod koji se tu našao postadoše svjedoci boja što ga podijeliše dvojica prvaka, Bhišma i Arđuna, uz gromko brujanje njihovih lukova.

Silni Bhimasena, Panduov sin, spazi Duryodhanu i poželje prekinuti ovaj pokolj pa se maši svojega buzdohana, a kada ga, kralju, tvoji sinovi ugledaše kako juriša vitlajući topuzom, razbježaše se užasnuti i pred njime ostade samo srditi Duryodhana koji protiv Bhime odmah uputi deset tisuća slonova s ratnicima iz Magadhe. Kada ih Vrikodara opazi, uz lavlji urlik skoči sa svojih kola s topuzom u rukama. Bijaše doista nalik na samoga Uništitelja razjapljenih čeljusti dok je prolazio bojištem onako okupan krvlju i umašćen salom i moždinom svojih žrtava. Strašno ga bješe i pogledati dok je vitlao oružjem s kojega se cijedila krv slonova. Ubijene jednim jedinim njegovim udarcem, goleme su životinje ostajale za njim rasute po polju, a od njegovih urlika treptala su srca ratnika, a slonovi su zastajali kao oduzeti. Stigoše tamo i Sahadeva i Draupadini sinovi, a i Nakula i Abhimanyu i pljuskom strijela zaustaviše sve one koji su jurišali na Bhimu.

Tada Duryodhana naredi sveopći juriš i cijela vojska jurnu na Bhimu. Bhima ih klikujući dočeka s topuzom u ruci, nepokretan kao planina Meru. Onda zavitla svojom topuzinom od željeza i napadne Kurue obarajući na zemlju čete konjanika i bojnih kola.

U to se na Bhimu zaletje četrnaest Dhrtaraštrinih sinova i svi ga istodobno napadnu. Očiju zakrvavljenih od bijesa zasuše ga nebrojenim strijelama koje su se duboko zabadale u Bhimino meso. Srčani i jaki Bhima samo je oblizivao uglove usana i osvrtao se oko sebe kao vuk u stadu ovaca, a onda iznenada jurnu među njih. Pade najprije Senapatijeva glava odrubljena strijelom s vrhom poput konjske potkovice. Moćnoruki Bhima udari u smijeh i sav razdragan izbode strijelama Đalсандhu i otpravi ga na put u Yaminu kuću. Slijedeći pogibe Sušena a u tome nemilosrdnome okršaju Bhima posla u carstvo smrti i Suloćanu, Ugru, Bhimu i Bhimarathu, a ostali se Dhrtaraštrini sinovi razbježaše pred njime.

Rasrđeni kralj Bhagdatta pogodi Bhimu u prsa a hitanj bješe tako silovit da malaksali Bhima sjede na pod svojih kola. Ghatotkaća vidje da mu je otac u nevolji i to ga toliko razjari da su se Kurui počeli povlačiti pod žestinom njegova napada. Načinio se nevidljivim pa bi se tek tu i tamo pojavio užasavajući vojsku Kurua groznim priviđenjima.

— Ne možemo se danas tući s ovim rakšasom! — reče Bhišma Droni. — Životinje su nam umorne, a Pandave i Panćale mnogo su nam rana nanijeli. Zato za danas oglasite povlačenje. Sutra ćemo opet u boj. — Zaplašeni Kurui jedva dočekaše zapovijest staroga gospodara i sa zadovoljstvom krenuše na počinak.

Tabor Pandava odjekivao je od radosnih poklika koji su se miješali s cikom frula i brujanjem školjki i rogova.

Te večeri kralj je Duryodhana sjedio u svojem šatoru udubljen u žalobne misli i očiju punih suza. Toga je dana u boju izgubio mnogo braće.

— Sandāyo — zajeca tada Dhrtaraštra — svakoga dana čujem od tebe samo loše vijesti. Ne mogu to više podnijeti! Ima li ičega što bi moglo spasiti moj rod? Zebnja mi je ispunila srce, Sandāyo! Čini se da je sudbina jača od svakoga ljudskog napora!

— Veliki kralju — na to će Sandāya — nije li sve to proisteklo iz tvojega vlastitoga bezumlja? Nema tu nikakve čarolije ni opsjene. Pandave se oslanjaju na snagu, ali i na pravdu, pa stoga i pobjeđuju. Nema sumnje, tvoji su sinovi neustrašivi, ali misle na zlo i zato ih sreća obilazi. Ne pobjeđuju Pandave ni magijom ni čaranjem, već se bore kako to nalažu običaji kšatriya, a budući da im je cilj pravedan, imaju i dovoljno snage da ga se domognu. Ti si kao nerazumni bolesnik koji odbija popiti lijek zato što je gorak. Tvrdoglavo si odbijao da poslušas naše savjete koji bi spasili tvoju porodicu i više si volio ugađati svojem nerazboritomu sinu. Što ti sada vrijede žalopojke?

Te se noći Duryodhana zaputio Bhišminu šatoru. Naprije mu se s poštovanjem poklonio, a onda reče: Plemeniti gospodine, ti i Drona i još mnogi drugi, svi ste vi visoka roda i ne znate za strah. Ni sve Pandave zajedno ne mogu svladati ni samo jednoga od vas. Reci mi kako je moguće da mi trpimo poraz svakoga dana? Tko im to stalno pomaže?

Bhišma mu odgovori: Čuj, kralju, što ću ti reći: Sve sam ti ovo i prije govorio, ali ti nisi mario za moje riječi. Pomiri se s Pandavama, jer to je jedino što bi bilo dobro i za tebe i za cijeli svijet. Već sam promukao ponavljajući ti taj svoj savjet, ali ti ne slušaš! Nema toga, niti će ga biti, koji će pobijediti Pandave dok ih Krišna štiti.

Tada Duryodhana upita starinu: U svim se svjetovima priča o Vasudevi kao o Najvišem Biću. Pričaj mi o njemu, stari gospodar!⁴⁵

Bhišma će na to: Vasudeva je bog svima božanstvima. Nad njime nema nikoga. Markandeya govori o njemu kao o Najveličanstvenijemu, Vrhovnome, Svebiću, Sveduhu, Najvišoj Duši i Vrhovnome Muškarcu. Vatra, zrak i voda stvoreni su njegovom voljom. Taj božanski gospodar i Vladar nad svjetovima stvorio je i ovu Zemlju. To se Vrhovno Biće uzvišene duše u kojemu su sve vrste sila spustilo na Vode i na njima zaspalo u yogi. Iz svojih usta stvorilo je Vatru, a iz daha vjetar. Svojim ustima izgovorilo je Riječ i Vede. On je najprije stvorio svjetove, a također i bogove i sve vrste mudraca, a potom je stvorio i propadanje i Smrt za sva stvorenja kojima je dao da žive i rastu. Njegova je duša pravedna i on je Pravda. On je to koga dvorođeni spoznaju utonuvši u stanje yoge. On je

⁴⁵ Ovo je jedan od izrazitih krišnističkih odlomaka, manje sretno sroččen, motiviran i uklopljen u ep od zanosne Bhagavadgite, ali razumljiv u njenu svjetlu.

Ispunitelj svih želja. On je Djelo i Djelac. On je prvi stvorio Prošlost, Sadašnjost i Budućnost. Devala kaže za njega da mu je tijelo sve što je nevidljivo, a da mu je duh sve što je vidljivo, a da su bogovi rođeni iz njegovoga daha. Sada, kada si čuo tko je on, obrati se s ljubavlju k Njemu! Zar ne znaš, gospodine, da su Pandave pod Krišninim okriljem? Kako se možeš nadati pobjedi? Čak ni sada nije prekasno da sklopiš mir i da nastaviš vladati svojom kraljevinom dobivši za prijatelje svoju moćnu braću Pandave. Krišna i Arđuna božanski su mudraci Nara i Narayana i, budeš li im činio zlo, propast te neće mimoići.

Starina zašutje i dade znak kralju da se može udaljiti, a kralj uđe u svoj šator.

Osvanuo je i peti dan bitke. Bhišma je u cik zore postrojio vojsku u bojni red u obliku makare, a Pandave napraviše poredak nazvan šyena. Bhišma se opet neštedimice tukao trudeći se da svoje zaštiti od Bhime koji je njegovoj vojsci utjerao strah u kosti. Vojska je Pandava trpjela teške gubitke, a onda Arđuna uzvratu na Bhišmin napad svojim strijelama koje zasuše vojsku Kurua poput dažda nebeskoga. I vojska se Kurua stade kolebati. Budući da je kod svojega oca Drone izučio sva oružja, Ašvatthaman se tih dana neustrašivo borio i sada je nepokolebljivo stajao pod pljuskom Arđuninih strijela štiteći gospodara Bhišmu.

— On je meni sin mojega učitelja — mišljaše Arđuna — Dronin ljubljeni sin, a usto je i brahman i zato je vrijedan mojega poštovanja.

I Arđuna se pokazao milostiv prema sinu svojega učitelja i izbjegao okršaj s njim.

Duryodhana vidje kako nepobjedivi Satyaki svojim jakim rukama zasipa njegovu vojsku strijelama koje bjehu nalik na zmije otrovnice pa posla na njega deset tisuća bojnih kola. Veliki i nepogrešivi strijelac Satyaki pobi sve te silne ratnike svojim nebeskim oružjem.

Cijelo to prijedne bitka je bješnjela s neizvjesnim ishodom. Bješe već prevalilo podne kada su se sukobili Somadattin sin Bhurišravas i Satyaki, Krišnin rođak iz plemena Yadava. Satyakijevi borci nisu izdržali pred moćnim protivnikom već okretoše bježati napustivši Satyakija. Deset sinova pritekoše u pomoć svojem ocu, ali se Bhurišravas nije dao pokolebati. Njegove točno naciljane strijele najprije im polomiše lukove, a onda im poskidaše i glave i oni padoše nalik na golemo drveće srušeno gromovima.

Satyaki urliknu i jurnu na Bhurišravasa. U sudaru oni pobiše jedan drugome konje iz zaprege, a sami skočiše na zemlju naoružani velikim sabljama i štitovima. Upravo u taj tren naišao je Bhima i uzeo Satyakija na svoja kola, a Duryodhana dođe da odveze Bhurišravasa. Za to su se vrijeme Pandave i dalje nosile s Bhišmom, nenadmašnim ratnikom.

Kada se Sunce zacrvenjelo, Arđuna je, upinjajući sve svoje sile, već uspio probiti dvadeset pet tisuća strijelaca s kola. Duryodhana ih je silio da ga pokušaju ubiti, ali svi oni poginuše a da mu se nisu mogli niti čestito primaknuti. Tada

strašnoga ratnika opkoliše Matsye i Kekaye, ali ubrzo zađe Sunce i više se nije moglo vidjeti. Vojske Kurua i Pandava pođoše svaka svojem taboru, a svaki ratnik osjećao je strah i tjeskobu zbog ovoga užasnog pokolja.

Pošto su u toku noći otpočinjali, Kurui i Pandave izađoše u osvit da se opet bore. Šestoga dana velike bitke Dhrštadyumna je postavio svoju vojsku u oblik nazvan makara, a Bhišma napravi poredak po imenu kraunća. Žestoki je pokolj počeo već od ranoga jutra.

Drona je morao sam prihvatiti uzde svoje zaprege jer mu je poginuo kočijaš. Istovremeno je rukovao i uzdama i lukom izazivajući opći pomor oko sebe. Bojni redovi obiju strana brzo su se izmiješali i nastala je nemilosrdna sječa. Mrtva i unakažena trupla ratnika, slonova i konja i krhotine razbijenih kola ležali su hrpimice svuda naokolo.

Nije prošlo mnogo od početka bitke, a Bhima se probio u jake bojne redove Kurua tražeći Duryodhaninu mlađu braću. Ugledao ih je kako s Duššasanom na čelu jurišaju na njega. Vidjevši kakva im je namjera, on ih odluči sve pobiti. Ostavi svoja kola i s topuzom u ruci poče tamaniti mnogobrojnu vojsku koja stajaše pred njim. Kraljević Dhrštadyumna opazio je kako Bhimina bojna kola uranjaju u neprijateljske redove pa pohita za njim. Kada se probio do njegovih kola, na njima vidje samo Bhimina kočijaša pa mu se zamutiše sva osjetila i on očiju punih suza upita: Višoka, gdje je Bhima? On mi je draži od života!

Višoka sklopi ruke i odgovori: Panduov mi sin reče da ostanem ovdje a sam odjuri s topuzom u ruci u neprijateljske redove koji su nalik na nepreglednu morsku pučinu! — Nato Dhrštadyumna potjera kola za Bhimom kroz neprijateljsku vojsku idući njegovim tragom koji se poznavao po slonovima oborenim njegovim topuzom. Našao ga je kako se pješice bori s buzdohanom u rukama sa svih strana okružen protivničkim kolima, ranjav od mnogih hitaca, koračajući poljem nalik na Uništitelja glavom. Dhrštadyumna ga zagrlj uzevši ga sa sobom na kola pa poče čupati strijele iz njegova tijela.

Na Duryodhaninu zapovijest ratnici Kurua napadnuše na njih dvojicu i ne čekajući njihov izazov premda im ne bijaše više do boja. Dhrštadyumna bijaše dobio od Drone tajno oružje zvano Pramohana⁴⁶ i on ga sada upotrijebi. Vojska Kurua ostade ukočena i nitko se nije mogao maknuti. No odlučni Drona, prvi među svim znalcima nauke o oružju, poslao protiv toga oružja drugo, zvano Prađna,⁴⁷ i ono poništi Pramohanu. Upravo tada stiže odred što ga je vodio Abhimanyu i tada Bhima prijede na Kekayina kola.

Sjetivši se Duryodhanina kruha koji je dosada jeo, Drona se odluči ugoditi svojem gospodaru i poče neštedimice rasipati svoje strijele. Od njegove ruke pogibe Dhrštadyumnin kočijaš, kola se razbiše u komadiće, a konji nastradaše,

⁴⁶ Pramohana znači "zasljepljivanje, oćaravanje, skamenjivanje..." i sl.

⁴⁷ Prađna znači "proznaja, mudrost, bistroumnost..." i sl.

tako da je Drupadin sin morao potražiti spas na Abhimanyuovim kolima. Vojska se Pandava kolebala, a Kurui su zaklicali slaveći staroga učitelja.

Surova i nemilosrdna sječa trajala je cio dan. Duryodhanina su se braća sjatila oko Bhime odlučni da ga ubiju, ali on različitim oružjem pobi sve koji mu dođoše pod ruku. Onda tamo stiže Bhišma i razbi redove Pandava. Kada je Sunce počelo zalaziti, bitka se još žešće razbješnjela i poginuše tu još mnoge tisuće. Kada je pak boj najzad dovršen, Yudhištira bijaše presretan što vidi da se Bhima i Dhršadyumna živi vraćaju u tabor.

Dok je u praskozorje novoga dana Bhišma izdavao naređenja za pokret, potišteni Duryodhana kojega su bojne rane jako boljеле opet krenu da mu se požali: Sreća nam je svakoga dana okretala leđa. Naši se redovi slamaju i gine nam mnogobrojna vojska, a ti protiv toga ništa ne poduzimaš. — Na te riječi stari se gospodin nasmija pa ga stade bodriti i tješiti premda i sam bješe neveseo.

Proslavljeni junače — reče mu on — danas ću tebe radi i dušom i srcem činiti sve da ti ugodim. Neću žaliti ni vlastiti život!

To obećanje povratilo je samopouzdanje snuždenome Duryodhani i on se razveseli pa naredi četama da se svrstavaju. Stari mu gospodin dade neku ljekovitu biljku koja je bila vrlo djelotvorna i Duryodhana njome izvida svoje rane, a Bhišma, najvrsniji od svih koji zapovijedaju vojskama, postroji u osvit dana svoje trupe u poredak zvani mandala. Sa svakim ratnim slonom išlo je sedam potpuno opremljenih kola. Uz svaka kola išlo je sedam konjanika, a uz svakoga konjanika po deset strijelaca. Svaki je strijelac imao oko sebe desetoricu štitonoša a svaki od njih bješe u oklopu. Kralj Duryodana stajaše usred te moćne i dobro opremljene vojske nalik na Indru.

Yudhištira je svoje trupe postrojio na način koji se naziva vađra.

Toga su se dana u krvavome i strahotnome okršaju protivničke strane izmiješale i bojni su se redovi rasuli tako da su se kšatrije hvatale ukoštac pojedinačno, izazivajući jedan drugoga na dvoboj. Kralju Virati sinovi su Uttara i Šveta poginuli još prvoga dana, a sada mu pogibe i treći sin, Šankla, upravo u času kada je u svoja kola primio oca koji je ostao bez kola u okršaju s Dronom. Kralj Šalva napao je svoje nećake Nakulu i Sahadevu, ali ga jedna Sahadevina strijela ljuto rani i on se onesvijesti, a vješti ga kočijaš odveze s bojišta. Kada Duryodhanini ratnici vidješe da kralj Madre tako napušta bojište, oni izgubiše srčanost, a Madrini blizanci puhnuše u svoje školjke i, osokoljeni, poubijaše svu silu Šalyinih vojnika.

U Yudhištiri je toga dana plamtio strašan gnjev i više nije sličio na sebe samoga. Pred Dharminim sinom pobježe veliki strijelac Šrutayus, a Duryodhanina vojska okrenu od njega svoja lica. On tada ugleda Šikhandina kako bježi jer mu je Šantanuov sin polomio sve oružje i naljuti se pa viknu: Ti si nam pred svojim ocem govorio: Ja ću to biti koji će ubiti Bhišmu slavnih zavjeta! Oborit će ga moje strijele sjajne kao sunce! — Baš si se tako zaklinjao! A sada se sklanjaš iz

boja jer te je pobijedio kraljevski Šantanuov sin. Luk ti je polomljen, a svoju braću i rodbinu ostavljaš. O junače, zar da se ti koji si širom svijeta slavan ovako prestrašiš? — Šikhandin razumje te Yudhišthirine riječi koje doduše, bijahu oštre, ali i vrlo razumne, pa se vrati i opet ustremi k svojem cilju.

Starina Bhišma žilavo se odupirao jurišima Pandava sve do smiraja dana, a kada sunce zađe, ratnici se povukoše u svoje šatore da povade strijele iz tijela i da se okupaju vodom s različitih nalazišta. Bio je običaj da cijeli sat poslije povratka umornih i ranjavih ratnika s bojišta u logoru svira nježna glazba koja ih je blažila i smirivala za počinak. Taj sat uvijek bi protjecao u vidanju rana i nitko nijednom riječju nije spominjao rat, tako da je to bilo vrijeme nebeskoga blaženstva.

Pošto su proveli noć u duboku snu, Kurui i osmoga dana krenuše u boj. Bhišma ih je postrojio u bojni poredak širok i prostran kao more, a on sam stao je na njihovo čelo praćen Avantima i Malavama, stanovnicima južnih zemalja.

Kralj je Yudhišthira promotrio neprijateljsku vojsku pa reče Dhrštadyumni: Pogledaj, veliki ratniče, vojsku Kurua. Ne čaši ni časa već postavi našu vojsku u protuporedak. — Dhrštadyumna se odmah baci na posao i postroji vojsku Pandava u trozubac zvan šrngataka. Bhima je bio na vrhu jednoga zuba, Satyaki na drugome, a Yudhišthira je bio na čelu srednjega odjela.

Sunce još nije bilo pravo odskočilo, a nemilosrdni Bhima već bijaše poslao u Yaminu kuću osmoro Duryodhanine braće. Uvidjevši da ima istine u riječima što ih je Bhima kazao u sabornoj dvorani, tvoji se preživljeli sinovi, kralju, razbježaše kud koji. Ucviljeni Duryodhana govorio je svojoj vojsci: Eno vam tamo Bhime! Hoću ga vidjeti mrtva! — Sada se svi tvoji sinovi, kralju, počeše prisjećati miroljubivih i blagotvornih riječi koje im je govorio umni Vidura.

Prema načinu kako je moćno naoružani Bhima satirao Kurue dalo bi se pomisliti da je silni Panduov sin zasigurno rođen samo radi njihova zatvora. Shrvan žalošću, Duryodhana ode starome gospodaru pa poče pred njime oplakivati svoju izginulu braću, a onda mu reče: Jao, kamo da krenem? Pogledaj moju čemernu sudbinu! Meni se čini kao da nas ti prezireš i kao da si u ovome boju samo promatrač!

Te okrutne riječi natjeraše suze na Devavratine oči i on mu odgovori: Unaprijed ti rekoh da će se tako zbiti, a isto ti kazivahu i Drona i Vidura i slavna Gandhari. Sine moj, onda to nisi mogao razumjeti! Zatorniče neprijatelja, ja već odavno znam da ni Drona ni ja nećemo iz ovoga boja iznijeti žive glave. Istinu ti govorim: Znaj da će, zasigurno, poginuti svaki onaj na kojega Bhima baci svoje oko. Zato se priberi i umiri, kralju, i ne ustupaj, nego se bori s Panduovim sinovima, a krajnji cilj neka ti budu nebesa. Pandave ne može svladati ni Indra na čelu bogova.

Toga dana Arđuni pogibe sin Iravant kojega mu je rodila Ulupi iz roda naga. Pošto ga obori ruka rakšase Alambuše, cijeloj vojsci Dhrtaraštrovića laknulo je oko srca. Ugledavši mrtvoga Iravanta, Ghatotkaća pusti strašni ratni urlik od

kojega uzdrhtaše svi okolni ratnici, a onda kao bjesomučnik jurnu na vojsku Kurua. Pustoš koju je među njima sijao bijaše tako poražavajuća da se njihovi zbijeni bojni redovi na mnogo mjesta prolomiše i rasuše. Tada kralj Duryodhana osobno povede juriš na Ghatotkaću i hrabro se borio s njime pobivši mnoge Ghatotkaćine ratnike. Ghatotkaća napokon hitnu na njega koplje koje bi okončalo Duryodhanin život da nije kralj Vanga podmetnuo jednoga od svojih slonova. Siloviti hitac na mjestu ubi životinju i tako Duryodhana izvuče živu glavu.

Što zbog dužnosti, a što zbog oholosti Duryodhana jedini ostade kada se svi koji su ga štitili razbježaše pred Ghatotkaćom. Bhišma je strepio za njegov život pa žurno poslao Dronu i mnoge velike ratnike s bojnim četama da mu pomognu. Yudhištira je opazio strahovit metež na tom dijelu bojišta pa se zabrinuo za Ghatotkaću i poslao mu u pomoć Bhimu. Bitka kakva se tu rasplamsala dotada se još nije vidjela.

Borili su se i činili junačka djela tako da sin više ne poznašao oca ni otac sina i da nitko nije imao milosti ni prema kome. Po ravnici se razlila strašna rijeka kojom su tekli valovi i bujice krvi palih junaka.

Drona je pobio mnoge rakšase zastrašujućeg izgleda koji su nastupali u Ghatotkaćinoj prethodnici. Golemi Bhimin sin vrlo se rasrdi pa stvori priviđenje od kojega se svi zgroziše. Ratnici su gledali jedan drugoga kako se sasječeni bespomoćno valjaju u vlastitoj krvi, grčevitim trzajima. Izgledalo je da čak i Drona i njegov sin bezobzirce bježe s poprišta bitke. To je skršilo nepokolebljivost ratnika i uoči zalaska sunca svekolika se vojska Kurua mogla vidjeti kako se u neredu povlači.

Kada je Arđuna saznao za sinovu smrt, bješe sav slomljen. Duboko je uzdisao i šištao poput zmije, a onda se okrenu Krišni pa kaza: Vidura nam je jasno rekao da će obje strane zaploviti u beskonačno more žalosti. Da mi je samo znati zbog čega mi jedni drugima donosimo samo jad i propast? Zar zbog imanja? Kakve li ćemo radosti imati i mi i oni od toga imanja kada se završi ovo ubijanje? Sada mi je jasno, Madhusudano, zašto je Yudhištira rekao da će biti zadovoljan i s pet sela ako mu ih daju. Nastavit ću se boriti samo da me, ako odustanem, ne bi proglasili kukavicom koja uzmiče pred zlom. Srce mi ispunjava nepodnošljiva groza dok gledam te mrtve ratnike kako leže po razbojištu. Koliko li to mora biti opačine u nama kada i dalje ustrajavamo u ovome grešnome poslu!? — Krišna na to ne reče ništa, nego samo potjera bojne konje brze kao vihori.

Isrpljeni, razbijeni i satrveni ratnici jedva dočekaše da padne večernja tama tako da se bitka više nije mogla nastaviti. Kada je strašna tama, gusta poput smole, sve prekrila, i Kurui i Pandave povukoše svoju vojsku. Šesnaestoro Duryodhanine braće umrlo je toga dana.

Nakon što je pala večer i ratnici se razišli s bojišta, sastadoše se Duryodhana, Šakuni, Duššasana i nepobjedivi Karna, i počеше se savjetovati kako će pobijediti silne Panduove sinove. Na kraju se javi Karna i reče: Ne brini se,

glavaru Bharata, ono što ti leži na srcu ja ću izvršiti. Kada Bhišma istupi iz boja i odloži svoje oružje, ja ću oduzeti život i Arđuni i svim Somakama, i to naočigled staroga gospodara. To je, kralju, moja zakletva! Bhišma ne može pobijediti te moćne ratnike, a još im i stalno popušta.

Tada Duryodhana ode da vidi staroga gospodara i da s njime porazgovara u četiri oka. Došao je do njegovog šatora, sjahao s konja, pa, pošto je Bhišmu propisno pozdravio, reče mu: Zatorniče neprijatelja, pod tvojim okriljem smjeli bismo udariti i na same bogove s Indrom na njihovu čelu, ali protiv naših neprijatelja nismo nimalo uznapredovali. Ako ti štediš Pandave zbog svoje naklonosti prema njima, ili možda zbog nenaklonosti prema meni nesretniku, dopusti velikome Karni, tome ukrasu bojnoga polja, da uzme oružje u ruke. On će pobijediti Pandave i sve njihove saveznike i rodbinu.

Plemenitoga Bhišmu te su riječi kao bodež pogodile u srce i ispunile ga jadom i čemerom, ali ne reče Duryodhani nijedne opore riječi. Umjesto toga mu odgovori; Silni junače, taj Panduov sin spasio ti je život kada su te gandharve zarobile. Tada su se tvoja vrlo braća razbježala, a s njima i nepobjedivi Karna. Pred Viratinim gradom nasrnuo je na nas sasvim sam i ti znaš što se potom dogodilo. Pobijedio je u boju Nivatakavaće koje ni sam Indra nije mogao pobijediti. To je sasvim dovoljno da pokaže koliko je njegovo junaštvo. Tko će to u boju nadbiti Arđunu? Ti zbog svoje gluposti ne znaš što treba reći, a što ne treba, i odgovoran si za svu ovu mržnju prema Pandavama. Budući da si je znao izazvati, sada se bori kao muškarac! A što se mene tiče, ja ću pobiti sve Somake i Pančale. Izbjegavat ću samo Šikhandina. Sada možeš poći u postelju i provedi noć u blaženom snu. Sutra ću biti strašni boj o kojemu će se pričati dok bude svijeta i vijeka.

Nato se Duryodhana pokloni svojem djedu i vrati se na konak.

U rano jutro devetoga dana poslao je kralj Duryodhana po svojega brata Duššasanu i, kada ovaj dođe, kaza mu: Brate moj, nepregni danas sve svoje snage. Uvjeren sam da će se danas stari gospodar boriti uz nas svim svojim srcem. Samo, kako kaže, ne može dići oružje na Šikhandina. Gledat ćemo zato da ne bude izložen njegovim napadima. Znaš i sam da čak i vuk može ubiti lava ako je lavu ispod časti da se od njega brani.

Toga dana Bhišma je izveo svoje čete na bojište u poretku zvanom sarvatobhadra. Kralj je Yudhištira s Bhimom, Nakulom i Sahadevom zauzeo položaj na samome čelu svoje vojske.

Dvije vojske udariše jedna na drugu uz lavovske urlike i bojne pokliče, tutnjavu bubnjeva, riku školjki i kraljlih rogova i zveket cimbalu. Podiže se strahovita graja i činilo se da jeka bitke potresa i sama nebesa. Ptice uzlepršale po zraku ispuštajući jezive krike, a sjajno se Sunce pomračilo i puhnuše divlji vjetrovi. Šakali grozno urlahu svuda naokolo. Činilo se da su sve četiri strane svijeta u plamenu, a odozgo, iz nebeskoga plavetnila, padala je prašina. Pljusak od krvi i

komadića kostiju pade iz visina a životinje su plakale i od užasa mokrile i balegale. Od stravičnih urlika rakšasa ljudoždera čopori su se pasa valjali po poljima ošamućeni, zavijajući od straha.

Vojske su se povijale amo—tamo i hućale kao dva mora uzgibana olujinom.

Tada slijepi kralj Dhrtaraštra upita Sandayu: Kako su se ta dva silna junaka, Drona i Arđuna, sukobljavala u boju? Panduov sin uvijek bijaše mio Droninu srcu, Sandayo, a i učitelj također bijaše drag Panduovu sinu. Kako su se oni međusobno borili?

Sandaya mu odgovori: Drona nikada nije priznavao da mu je Arđuna drag, a i Prithin sin strogo se pridržavao kšatrijskih dužnosti. On u boju ne poznašavaše svojega učitelja jer kšatriye, kralju, nikada ne uzmiču jedan pred drugim. Kada ureba, oni se bore i protiv očeva i braće i ne pokazuju prema njima nikakve naklonosti.

Lakoruki Arđuna sve nas je zadivio svojom vještinom. U okršaju s Trigartama on prizva oružje Vayavya⁴⁸ koje udara na njihovu vojsku i podiže strašan vjetar koji uzdrma i samo nebo obarajući drveće i koseći redove Trigarta. Kada je Drona opazio to oružje, on sa svojega luka odape oružje zvano Šaila⁴⁹ i u tren sve se opet umiri. Junački Panduov sin ipak je uspio obeshrabriti čete Trigarta i lišiti ih svake svake nade u pobjedu.

Bhima je iznova dohvatio svoj topuz i, skočivši sa svojih kola, opet utjerao strah u srca Kurua. Tada ga sa svih strana opkoli odjel slonova, ali on je svojim buzdohanom rastjerivao slonove kao što vjetar po nebu razgoni oblake. Golim je rukama slonovima čupao kljove, a onda tim kljovama drugima razbijao glave. Izgledalo je kao da je to utjelovljeni Uništitelj. Nekolicina divovskih životinja pobježe iz te klaonice gazeći pred sobom i prijatelje i neprijatelje.

Do podneva vojska se Pandava junački odupirala jurišima staroga gospodara. Onda se razbukta ljuti boj između Bhišme i četa Somaka i, budući da bijaše prvak među svim strijelcima s kola on ih uništavaše na stotine i tisuće. Opkoljen sa svih strana vojskom Pandava, Bhišma je plamtio kao požar usred šume. Kola mu bijahu ognjište, iz njegova luka suktali su plamenovi, a mačevi, bodeži i buzdohani bili su mu gorivo šiblje. Njegove su strijele bile iskre iz toga ognja. Uzimao je život protivničkim ratnicima, rušio slonove i konje te su pred njime drhtala ratnička srca. Četrnaest tisuća ratnika na kolima koji su pripadali Čedijima, Kašijcima i Karuušama, sve vrsni ratnici plemenita porijekla, odoše u Yamino carstvo poslani onamo Bhišminom rukom. Prevrtaču se kola, padahu slonovi i konji, pa i mnoštvo zastava, a iz vojske Panduovih sinova čuli su se samo lelek i zapomaganje. Oni koji izbjegoše njegovim strijelama razbježaše se na sve strane raščupane kose.

⁴⁸ Vayavya znači Vjetrovo (oružje).

⁴⁹ Šaila znači stjenoliko (oružje, ili oružje Planine).

A Krišna, ponos Yadava, gledao je taj prizor pa napokon obuzda zapregu Arđuninih prekrasnih kola i oslovi Prithina sina: Kucnuo je čas koji si očekivao. Tigre, ako sada ne udariš, i tvoja će se osjetila pomutiti! Neka se obistini tvoja zakletva, Kuntin sine! Sada udri i nemoj se ustezati! Imaj na umu dužnost ratnika!

Arđuna obori glavu i pogleda Krišnu iskosa pa mu nevoljko odvrati: Treba li da osvojim carstvo i pobijem i sve one koji to nisu zaslužili te tako zaslužim pakao, ili da odem u šume i da se zlopatim u izgnanstvu? Što da od toga odaberem? Krišno, potjeraj konje! Učinit ću što mi ti savjetuješ i srušit ću nepobjedivoga djeda Kurua! — I Madhava onda potjera srebropute konje onamo gdje stajale Bhišma nalik na Sunce u koje nitko ne može pogledati.

No, Arđuna se nije borio punim srcem. Pošao je u napad preko volje i pometenih misli, ali je zato Bhišma blistao sred razbojišta nalik na popodnevno sunce. Kada je vojska Pandava vidjela kako Arđunina kola polaze Bhišmi u susret, vrati se u nju odvažnost i ponovno se uspostavi red.

Bhišmine su strijele tako gusto zasule Arđunina kola da se od njih nisu mogla ni vidjeti. Ali Krišna bijaše spokojan. Vozio je spretno i oprezno. Arđuna je svojemu djedi više puta polomio luk u rukama, ali je starina svakiput uzimao drugi. Vasudeva je pokazao veliku spretnost u upravljanju zapregom i izbjegavao je Bhišmine strijele vozeći kola po kružnim putanjama, no ipak su i on i Arđuna bili nalik na dva bika koje je protivnik teško izranio rogovima. Jaki je Vasudeva vidio da Arđuna štedi staroga gospodara dok je ovaj ubijao najbolje među Yudhištthirininim borcima. Stoga najednom baci uzde i zaurla poput lava i velemožni Gospodar svemira goloruk jurnu prema Bhišmi očiju zakrvavljenih od srdžbe i vitlajući bičem. Bješe čvrsto odlučio da ga rastavi od života, a činilo se da se pod njegovim koracima svijet razvaljuje. Ugledavši Madhavu kako napada na Bhišmu, ratnici bolno kliknuše: Pogibe Bhišma! — a srca im bjehu skamenjena od straha.

Ali Bhišma je neustrašivo dovikivao: Počast koju mi ti ukazuješ najveća je u svim trima svjetovima! Udri, Govindo, na mene kako ti bude volja! Ja sam tvoj rob, neporočniče!

Tada Krišnu sustiže moćnoruki Panduov sin i obujmi ga svojim rukama. Lopočooki Krišna, najbolji među muževima, produži dalje noseći i njega na sebi, a onda ga Arđuna silom zaustavi sputavši mu noge rukama pa, sav ojađen, reče svojemu dragom prijatelju: Stani, o svemoćni! Ne doliči ti da pogaziš svoju riječ! Ljudi će reći da si lažljivac, Mahadevo! Moja je to zadaća i ja ću ubiti staroga gospodara!

Mahadeva ne reče ništa na to, već se samo vrati i popne na kola. A vojska je Pandava sa strahopoštovanjem gledala u Bhišmu koji se borio nadljudskom hrabrošću.⁵⁰

⁵⁰ To je varijanta Krišnističke priče iz adhyaye 55 (section LDC), što pokazuje njenu konjunktornost.

Dok su se oni tu borili, stiže i strašni trenutak sumraka nakon što Sunce zađe i više se ništa nije moglo jasno vidjeti. Vidjevši da mu je vojska desetkovana i da su veliki ratnici Somaka poraženi, Yudhištira pade u očaj i naredi da se borba prekine.

Kasno te večeri sastadoše se Pandave, Vrišnji i Srndave da vijećaju. Yudhištira progovori: Prije nego što je ova bitka počela, govorio sam s Bhišmom a on mi je rekao: Ja te mogu savjetovati, ali se ne mogu za tebe boriti. Moram se boriti za Duryodhanu. — Zato ćemo, Krišno, svi mi još jednom otići k Bhišmi da ga upitamo kako on može poginuti.

I junački Pandave, i Krišna s njima, odoše nakon savjetovanja do Bhišmina konačišta ostavivši svoje oružje. Uđoše u njegov šator i duboko mu se pokloniše molivši njegovu zaštitu. Slavni djeda Kurua i Pandava, moćni gospodar Bhišma, pozdravi ih pa reče: Dobro mi došli! Što mogu učiniti za vas? Ma kako teško bilo, učinit ću vam to od srca!

Yudhištira, koji je prema svojem djedu gajio toliko ljubavi, ovako mu reče: Ti sve znaš. Reci nam kako da nadvladamo i pobijedimo. Kako da dovršimo ovo ubijanje? Reci nam, gospodaru, kako ti možeš poginuti? Kako se možemo s tobom omjeriti u boju?

A Bhišma mu odvrati: Sine Panduov, kao što reče, ja jesam nepobjediv. Kada uzmem u ruke svoj dugački luk i ostalo svoje oružje, mene ne može pobijediti ni Indra na čelu bogova. Dobro je što to znaš. Ali svaki me običan ratnik može rastaviti od života kada odložim svoje oružje, a Drupadin sin koji se bori na vašoj strani, po imenu Šikhandin, bio je jednom žena pa je kasnije postao muškarac. Vjerojatno znate kako se sve to zbililo. Zato vas ovako savjetujem: Neka se hrabri ratnik Arđuna obuče u oklop, a neka Šikhandina postavi pred sebe. Kada me bude napao s leđa svojim oštrim strijelama i kada ugledam zlokobni znak u liku onoga koji je prije bio žena, ja neću uzvratiti na te hice. Neka se Arđuna zakloni Šikhandinom i neka me sa svih strana obaspe strijelama, jer izuzev Arđune i blagoslovljenog Krišne ne znam nikoga tko bi me mogao ubiti u boju.

Potom im Bhišma dade svoj blagoslov i Pandave odoše k svojim šatorima izrazivši najdublje poštovanje svojem djedu. Arđunu je obililo rumenilo od stida i bol mu planu u duši kada je čuo da Gangin sin, pripravan da ode na onaj svijet, tumači kako će poginuti. Stoga se on obrati Krišni: Kako da se, Madhavo, borim sa starim gospodarom koji je moj starješina, mudar i oštrouman, najstariji u našem rodu. Kao dijete igrao sam se i penjao mu se u krilo prljajući ga prašinom i govoreći "Oče", a on mi je odvrćao "Ja ti nisam otac. Ja sam otac tvojega oca." Tako je to bilo dok sam bio dijete. Ah, neka radije propadne sva moja vojska! Nikada se neću moći sukobiti s tim plemenitim čovjekom.

A Krišna će na to: Zakleo si da ćeš ga ubiti. Zar možeš sada odustati? Sjeti se što je dužnost kšatrije! U starim danima umni je Brhaspati ovako rekao Indri: Ako ti dolazi kao neprijatelj, možeš ubiti čak i osobu u godinama, zaslužnu u

svakome pogledu i vrijednu svake počasti. Smiješ ubiti bilo koga tko ti priđe da bi te uništio.

Osvanuo je deseti dan bitke na Kurukšetri. Zvuk bubnjeva, rogova i cimbala pozva ratnike da se postroje te Pandave napraviše bojne redove a s njima stade i Šikhandin.

Opet je Bhišma razgonio pred sobom vojsku Pandava rasipajući stotine i tisuće svojih strijela, činilo se da Pandave

ne mogu u boju nadvladati velikoga strijelca Bhišmu koji bješe sličan samome Uništitelju. Arđuna je gledao što se događa na bojištu pa reče Šikhandinu: Hajdemo prema starom gospodinu. Nemoj ga se danas plašiti. Ja ću ga danas svojim ostrim strijelama oboriti s njegovih lijepih kola.

Mnogi su vitezovi iz tvoje vojske, kralju, stali na put tim junacima i radosno se bacili u okršaj zaprečujući prolaz prema Bhišmi. Veliki ratnik Duššasana zaboravi na svoj strah i napadne Arđunu u želji da obrani život starog ratnika. Kao što zemlja ne odstupa pred burnim morem, tako je i Duššasana postojano odbijao napade jarosnoga Arđune. Dvojica junaka, po ljepoti ravna Suncu i Mjesecu, plamtjeli su u ognju gnjeva. Tri Duššasanine stiješe pogodiše u čelo Arđunu te ga obli krv.

Usprkos tome Arđuna se nastavi boriti i najposlije izbi Duššasani luk iz ruku, strijelama polomi njegova kola i Duryodhanin brat morade, sav obliven krvlju, pobjeći pod Bhišminu zaštitu. U tom krvavome moru bitke Bhišma se uzdizao kao tvrda stijena.

Na okrvavljenoj ravnici slavni je Drona odbijao navalu Yudhištirinih četa. Dok je štitio Bhišmu od žestokih napada Pandava, on oslovi svojega sina Ašvatthamana s tugom u glasu: Odapinjem strijele, sine moj, ali one ne pogađaju. Danas mi se moje oružje ne pokorava. Nestalo mi je iz srca radosti dok slušam kako nad ravnicom grakću ptice grabljivice. Kao da je Sunce izgubilo sjaj, a zemlja poda mnom drhti i kao da jauče. Čujem kako zavijaju čagljji i predskazuju nam nesreću. Arđuna je pred sebe postavio grješnoga Šikhandana iskvarene duše i tako napada Bhišmu koji je naša nada i potpora. Dok ovo gledam, srce mi se steže. Sine moj, tako ti slave i imena, jurišaj na Drupadina sina Šikhandina dok ga ne pošalješ u Yaminu kuću. Ja ću se za to vrijeme boriti s Yudhištiirom.

Bitka postade još surovija i ogorčenija. Nebo prekrise oblaci strijela i zakloniše Sunce. Bojna su se kola tiskala i zbijala u gomile, a krici umirućih ljudi odzvanjali su pod nebesima. Zemlja je tutnjala i tresla se, a rijeka krvi bujala je i narastala dok su se ratnici borili na život i smrt. Tijela poginulih prekrise bojno polje i Kurukšetra zalivena krvlju bješe nalik na grimizni jesenski oblak. Psi, vukovi, čagljji, jastrebovi i vrane kružili su oko polja s krvožednim kricima. Bharato, toga dana pogiboše od Bhišmine ruke mnogi neustrašivi ratnici kojima se nije znalo ni imena ni porijekla, i ne uzmaoše pred njim. Deset je dana

plemeniti Bhišma satirao vojsku Pandava, a sada mu se više nije mililo braniti ni vlastiti život.

Došla mu je želja da se rastavi od života boreći se na čelu svojih četa.

— Neće više nikada ginuti od moje ruke sve ovo mnoštvo vrsnih ratnika! — govorio je u sebi moćno oboružani Devavrata. Tada spazi u blizini Yudhištiru pa mu doviknu: Mudri Yudhištiro, ti si upućen u svaku nauku. Počuj moj savjet koji u skladu s pravdom i tvojoj će duši osigurati mjesto u nebesima. Nemam više volje, Bharato, čuvati ovo svoje tijelo. Proživio sam mnoge godine ubijajući u bojevima bezbrojne ljude. Ako mi želiš ugoditi, nađi načina da me rastaviš od života. Pošalji na mene Arđunu, a pred njime Pančale i Srndāye.

Yudhištira je razumio ovu gospodarevu želju i učini kako mu je rečeno. A za to vrijeme Kuntin je sin Arđuna poticao Šikhandina: Naprijed, kreni na Bhišmu i ubij ga!

I Arđuna krenu prema Bhišmi, a pred njim idāše Šikhandin. Za to je vrijeme otpremio na onaj svijet četrnaest tisuća Čedija, Kašijaca i Karuša koji, pripravnici žrtvovati svoje živote, ne uzmakoshe pred njime.

Već dok je prilazio, Šikhandin zabode u prsa starome gospodinu deset strijela sa širokim vrhovima. Bhišma mu na taj napad ne odgovori, ali je gledao Šikhandina dok je u njemu plamsao gnjev, kao da će tim pogledom zgromiti kraljevića Pančala.

Tada Arđuna reče Šikhandinu: Sada navali, kralju, i pogubi staroga gospodara! Osim tebe u Yudhištirinjoj vojsci nema nikoga tko se može nositi s njime!

Onda Šikhandin žustro osu na djeda Kurua mnoštvo svakojaka oružja, ali se Devavrata nije na to obazirao nego je svojim strijelama držao na razmaku samo Arđunu. Šikhandinove strijele pogađale su Bhišmu poput gromova, ali mu ne izazivahu nikakvu bol. Sa osmijehom je primao te udarce. Za to vrijeme nijedan se kšatriya nije mogao primaknuti Arđuni koji stajaše pod svojim stijegom s majmunovim likom. Tko je god pokušao, padao je pogođen njegovim strijelama. Naokolo je ležalo tisuće velikih kola i suncobrana, polomljeno i ispremetano.

Tada Bhišma prizva nebesko oružje i naočigled svih ratnika jurnu na Arđunu, a na njega nasrnu teško oklopljeni Šikhandin. Kada to vidje, stari gospodin opozva to oružje nalik na blistavi oganj. Naokolo su se ratnici tukli kao da su pomahnitali.

Svakoga je dana djed Kurua ubijao po deset tisuća ratnika, a ovoga, desetoga dana boja, jednom je rukom pobio toliko, a usto i sedam znamenitih vitezova u vojskama Matsya i Pančala. U tome užasnom okršaju stradalo je od njegove ruke i pet tisuća pješaka, tisuću slonova i deset tisuća konja. Nenadmašna bješe vještina koju je stekao obukom. Ubio je i Šataniku, dragoga brata kralja Virate i uz njega još tisuću kšatriya. Prorijediše se kraljevi i njihove vojske.

Tada Arđuna pobi sve one koji su štitili Bhišmu i, znajući što mu je činiti, on sam jurne na njega. Tada se Bhišma probi u redove Pančala kao od šale odbijajući sve njihovo oružje, često bacaše pogled na Šikhandina. Smijao se, ali na njega ne odape nijednu strijelu. Tada se Pandave postaviše iza Šikhandina

pa sa svih strana zasušu Bhišmu oružjem. Pod Arđuninom zaštitom Šikhandin je mnogim strijelama pogodio i Bhišmina kočijaša, a dobro naciljavši, oborio je i njegov barjak i presjekao mu luk. Bhišma uze drugi, ali i toga snađe ista sudbina. Arđuna ga presiječe trima oštrim strijelama. Budući da je bio spretan i lijevom i desnom rukom, on je, rasrđen, sijekao svaki luk koji bi Bhišma uzimao. Kada su mu lukovi počeli ponestajati, starinu spopade bijes pa obliznu usne i maši se koplja koje bi moglo probiti i planinu. Hitnu ga na Arđunina kola, ali Arđuna to spazi i stavi na tetivu pet oštarih strijela široka vrha i njima razbi to koplje koje je letjelo prema njemu nalik na plamteću nebesku zmiju. Pet komadića Bhišmina koplja padoše po poljani nalik na bljeske munje koji se odvojiše od oblačna neba.

Kada Bhišma vidje da mu je koplje polomljeno, spopade ga bijes, ali se odmah potom zamisli pa reče sam sebi: Jednim jedinim lukom mogao bih pobiti sve Pandave da moćni Višnu nije njihov zaštitnik! Osim toga tu je još i Šikhandin, a s njime se neću boriti jer je prije bio žena. Kada je moj otac oženio Satyavati, ispunio mi je dvije želje: da u boju ne mogu poginuti i da tren moje smrti ovisi o mojemu izboru. Mislim da je ovo taj pravi tren. Vrijeme je da sebi poželim kraj.

Rišiji i Vasui koji stajahu na obzoru razumješe njegovu želju i rekoše mu: Odobravamo, sine, tvoju odluku. Učini kako si odlučio i istupi iz ove bitke.

Dok su mu oni to govorili, nitko ih osim Bhišme nije primijetio, ali tada poče pirkati blag i mirisan povjetarac i začuše se nebeski cimbali, a na starinu se prosuše kapljice vode izmiješane sa cvjetnom kišom.

Tada je Arđuna točno naciljao i pogodio Gangina sina s dvadeset pet strijela. Zatim se još primaknu Bhišmi pa mu iznova presiječe luk koji ovaj bijaše uzeo. Bhišma uze još jedan, žilaviji od prethodnoga, ali mu Arđuna i njega presiječe trima oštrim strijelama široka vrha. Šantanuov se sin više nije želio boriti s Arđunom. Duboko ranjen Arđuninim britkim strijelama, on se, osmjehujući se, obrati Duššasani: Sve ove strijele koje su me pogađale u neprekidnu nizu zasigurno nije odapeo Šikhandin. Osim Arđune nitko mi ne može nanijeti bol, makar se protiv mene ujedinili svi kraljevi, bogovi, danave i raksaše.

I, željan ili da umre ili pobijedi, Gangin sin isuka mač i uze štit optočen zlatom, ali prije nego što stiže sići sa svojih kola Arđuna mu strijelama raznese štit u sto djelića.

Toga desetog dana, kralju, boj što su ga bili tvoji i protivnički ratnici posta užasan kada su se sudarili Bhišma i Arđuna. Vrtlog u kojemu su se susretale dvije vojske i gdje ratnici nemilice obarahu jedan drugoga bijaše nalik na vir što ga stvara Ganga tamo gdje se susreće s oceanom. Bilo je grozno i pogledati zemlju

prekrivenu krvlju na kojoj se više nije moglo razaznati ravno ni neravno tlo. Naši se, kralju, razbježaše pred Kuntinim sinom koji je jezdio na kolima sa zapregom bijelih konja i sakatio protivnike svojim sjajno uglačanim oružjem.

Stari gospodar stajaše na bojištu smrtno ranjen. Na njegovom tijelu ne bijaše ni za dva prsta mjesta u koje se ne bijahu zbole strijele. Pao je sa svojih srebrnih kola glavom prema istoku. To se zbilo nešto prije zalaska Sunca, i taj su prizor gledali svi tvoji sinovi. I svi Kurui vidjeli su kako on pade, a nađoše s njime i naša srca i začuše se jadikovke sa svih strana. Žalobni poklici začuše se među vojskom i među kraljevima, a također i s nebesa, među nebesnicima.

Oboren sa svojih kola, stari je vojskovođa ostao ležati na postelji od strijela zabijenih u njegovo tijelo i nigdje nije mogao dodirnuti zemlju. Tada je prevladala njegova božanska priroda. Oblaci prosuše na njega svoju kišu, a zemlja je drhtala. Veliki junak nije dao svojim osjetilima da ga napuste dok je padao. Sunca se tada kretalo prema jugu a on je znao da je to nepovoljan trenutak za umiranje. Svuda na nebesima mogli su se čuti glasovi: Jao, zašto je Gangin sin morao napustiti život sada dok se Sunce kreće svojom južnom putanjom!? — On je čuo te glasove pa im odgovori: Još sam na životu!

Premda je pao, stari gospodar Kurua ne dade svojem životu da se ugasi jer je želio pričekati da Sunce krene prema sjeveru. Tada mu Ganga, kći Himavanta, posla velike rišije u obliku labudova koji doletješe i upitaše ga: Budući da je Bhišma od plemenita roda, zašto bi morao otići u vrijeme kada je Sunce na jugu? — Umni ih je Bhišma gledao za tren pa im odvрати: Ja neću napustiti ovaj svijet dok je Sunce na jugu. Tek kada krene na sjever, zaputit ću se svojemu davnašnjem staništu.⁵¹ O labudovi, ja imam u vlasti svoj život i do tog ću ga dana i zadržati. Neka se ispuni ono što mi je obećao moj slavni otac.

Pošto pade kruna roda Kurua, moćni Bhišma, Durodhana i svi Kurui s njime ostadoše zadugo nijemi i nepokretni, pomračenih osjetila i obnevidjeli od plača i gorka jada. Dugo je među njima vladala nepomućena tišina i nikome više ne bijaše stalo do boja.

Junački Panduovi sinovi snažnih mišica puhnuše svi u svoje školjke. Stekli su pobjedu ili mnogo blagoslova na drugome svetu, a uz njih se radovahu i Pančale i Somake.

Kada je pao svemoćni Gangin sin, mnogi su kriknuli od užasa, mnogi pobjegoše, a neki su stali kao oduzeti. Mnogi su grdili kšatrijske običaje i hvalili staroga gospodina koji nikada nije odstupio od svojih teških zavjeta. Hrabri ratnici obiju vojski oboriše k zemlji svoje oružje i ostadoše tako utonuli u misli.

⁵¹ Prema jednome vjerovanju, posvjedočenome u upanišadima i u Bhagavadgiti (VI. 30, 24-25), za puta Sunca na jug duša stiže do Mjeseca ili u svijet predaka, a odatle se opet vraća u ponovna rođenja, a za puta Sunca na sjever duša pravednika i znalca dospijeva među bogove ili brahmana, oslobađa se i ne vraća se više na Zemlju.

Za to vrijeme Bhišma se posvetio yogi i ostao potpuno miran kako to uče velike upanišadi. Očekujući svoj smrtni čas, posvetio se usrdnoj molitvi.

Kada je pao granični stup Kurua, nepobjedivi Bhišma, strah se ugnijezdio u srcima kšatriya na objema stranama. Bharate, svi do jednoga, oboriše glave od stida i nisu znali što će sa sobom. A Pandave trubljahu slaveći pobjedu. Vidjeli smo kako je Bhima od radosti i zaplesao pošto je za kratko vrijeme pobio mnogo moćnih protivnika. Kurui kao da nisu bili pri svijesti a Duryodhana i Karna gorko su uzdisali.

Duššasana se žurno otputi onamo gdje je Drona prevodio svoju vojsku, a kada je objavio Droni što se dogodilo, učitelj istoga trena pade s kola bez svijesti. Ubrzo je došao k sebi pa naredi svojim četama da prekinu bitku. I Panduovi sinovi poslaše glasnike na brzim konjima s naredbom da se na cijelome bojištu obustave neprijateljstva. Obje strane spustiše oružje i svi kraljevi skinuše oklope i dođoše vidjeti velikog vojskovođu Bhišmu. I Pandave i Dhrtaraštrovići okupiše se oko posljednjega odra svojega srčanoga djeda i ukazaše mu sve počasti pa onda stadoše oko njega.

Vrli Bhišma pogleda Kurue i Pandave koji se bijahu okupili oko njega pa im reče: Dobro mi došli, veliki junaci! Zdravi mi bili, slavni strijelci! Doista mi je drago što vas vidim ovdje.

Kada ih je ovako pozdravio, on produži: Moje tijelo počiva na strijelama, ali mi glava traži potporu. Dajte mi jastuk. — Tada kraljevi hitro donesoše mnoge meke jastuke od najboljih tkanina, ali to se starome gospodinu nije svidjelo. On se nasmija pa im reče: Ovi jastuci ne pristaju uz junačku postelju.

Tada ugleda Arđunu pa mu se obrati: Silni Arđuno, mojoj glavi treba uzglavlje. Daj mi jastuk kakav mi priliči.

Suznih očiju Arđuna mu odgovori: Neka bude kako želiš! Uze svoj luk Gandivu i nekoliko glatkih strijela pa ih blagoslovi mantrama. Potom velikom silinom odape tri strijele u zemlju tako da se zariše kraj samoga Bhišmina uzglavlja. One zatreperiše, a kada su se ispravile, svojim su perima podupirale Bhišmin zatiljak.

Budući da mu je Arđuna pogodio želju, Bišma bijaše vrlo zadovoljan i pred svima pohvali Arđunu zato što mu je dao uzglavlje koje doliči ratniku. Onda se obrati kraljevima i kraljevićima koji se tu bijahu okupili: Ležat ću na ovoj postelji sve dok se Sunce ne bude okrenulo na sjever. Kada blistavi tvorac dana i osvjetljivač svijeta uđe u svoje sjajne kočije i krene k točki na nebu u kojoj obitava Vaišravana,⁵² predat ću svoj životni dah kao onaj koji nudi posljednji pozdrav dragome prijatelju. Naredite da se oko mene iskopa jarak, a vi se, kraljevi, odrekните vašega neprijateljstva i završite s ovom bitkom.

⁵² Vaišravana je Kubera, čuvar sjevernoga smjera, v. I, bilj. 103

Rane su krvarile i zadavale mu bol, a usta su mu se sušila od žeđi. Stigoše izvježbani ranari vični vađenju strijela i donesoše sve što im je za to potrebno, a kada ih Gangin sin ugleda, kralju, on reče tvojemu sinu: Ukažite dužnu pažnju ovim liječnicima i nagradite ih, a onda im kažite da mogu ići. Što će meni vidari u ovoj nevolji? Ja sam se domogao najpoželjnijega i najuzvišenijega stanja koje može postići kšatriya. Gospodari zemlje, želim da me spalite sa svim ovim strijelama u mojem tijelu.

Kralj Duryodhana otpusti vidare, a zbog postojane odanosti vrlini što ju je pokazao stari gospodar svi su se kraljevi čudili i divili. Kurui i Pandave opet se okupiše i pridoše plemenitome Bhišmi koji ležao na svojem prekrasnom odru i tri puta obidoše oko njega izrazivši mu tako svoje štovanje. Potom vitezovi okupani krvlju postaviše straže oko njega i, budući da već bijaše pala večer, udaljiše se. Pošli su da otpočinu u svojim šatorima, a prizor kojemu su bili svjedoci bješe im preplavio srca tugom.

Odabravši pogodan trenutak, Krišna priđe k Pandavama koji su sjedjeli svi na okupu, pa reče kralju Yudhištiri: S dobrom srećom pobjeda je tvoja! — Na to mu pravedni Yudhištira odgovori: Tvoja je milost pobjeda, a Tvoj gnjev je poraz. Otkako imam Tebe na pomoći, ja se više ničemu ne čudim.

Danarddana se osmijehnu pa uzvratila na to: Prvače među kraljevima, samo se od tebe mogu čuti ovakve riječi! Prođe, kralju, i ta noć i Kurui i Pandave opet se okupiše oko svojega djeda. Došle su tu i tisuće djevojaka koje su Šantanuova sina nježno posipale sandalovim prahom i mirisnim cvijećem. Dolazili su mnogi znatiželjnici, žene i djeca i starci, i stupahu pred Bhišmu gledajući u njega kao što zemna stvorenja žude da gledaju Sunce. Treštale su na tisuće truba a bijaše tu i glumaca i zabavljača i raznih vještaka, a svi se bijahu okupili oko staroga djeda Kurua.

Bitka se nije nastavila, već i Pandave i Kurui poskidaše svoje oklope i ostaviše na stranu oružje pa se i oni sabraše oko nepobjedivoga Devavrate. Bijahu, kao nekada, opet svi zajedno i ljubazno su oslovljavali jedan drugoga vodeći računa o starješinstvu, kako je to već red.

Bhišma se otimao agoniji koju izazivahu ljuti bolovi u kojima je plamtjelo njegovo tijelo. Disao je šišteći poput zmije, a osjetila su ga zbog toga žarkog bola jedva služila. On ih pogleda te zatraži da mu donesu vode. — Moje tijelo gori — reče im on — i osjećam se slab od mnogih strijela koje su me ranile. Žeđ me mori.

Tada kraljevići donesoše svakovrsne probrane poslastice i pehare s hladnom vodom, ali kada Bhišma vidje što su mu donijeli, on im reče: Ja više ne mogu sudjelovati u bilo kakvu zemaljskome uživanju.

Onda slablašnim glasom pozva Arđunu: Tijelo mi gori, Arđuno, a tvoje su strijele svuda po meni. Daj mi vode koja će osvježiti moje tijelo. Ti si jedini koji mi može dati piti na dostojan način.

Na to se Arđuna pope na svoja kola i obiđe počasni krug oko paloga velemože Bharata, a potom uze sjajnu strijelu i izreče nad njom mantru za oružje Pardanya.⁵³ Stavivši je na tetivu, on pred očima svih prisutnih probi njome zemlju malo južnije od mjesta na kojemu je ležao Bhišma. Odatle šiknu mlaz čiste i hladne vode nebeskoga mirisa i okusa, koja bijaše prije nalik na nektar. Tako je Arđuna utolio žeđ velikoga vojskovođe Bhišme.

Kada vidješe to djelo koje bi i samome Indri doličilo, Kurui počеше drhtati kao goveda na studeni. Svi prisutni kraljevi stadoše ushićeni mahati svojim skutima.

Tad prozbori Bhišma: Duryodhano, vidio si maločas kako je umni Arđuna napravio izvor hladne vode, mirisne i bistre poput nektara. Nema na svijetu takva junaka koji bi ponovio to djelo! Samo su Arđuni i Krišni poznata sva nebesnička oružja, pa i ona koja nitko drugi ne zna. Odrekni se svoje omraze i zaključi mir s Pandavama! Neka se poslije Bhišmine smrti među vas vrati prijateljstvo. Daj polovicu kraljevine Pandavama i neka Yudhištira vlada Indraprasthom, a ti više ne stvaraj razdor među vladarima zemlje.

Saslušavši te blagotvorne riječi, tvoj se sin sneveseli, ali ipak ne prihvati taj savjet koji bješe sama vrlina i dobro, kao što nasmrtni bolestan čovjek odbija spasonosni lijek. Kralju, kada zašutje Šantanov sin Bhišma, zemaljski se kraljevi razidoše svaki prema svojem šatoru. Tada se sa strahom u srcu kraj Bhišme pojavi Radhin sin Karna.

Slavni se junak primaknu starome vitezu pa ga oslovi glasom koji drhtaše od plača: Glavaru Kurua, to sam ja, Radhin sin, onaj na kojega si uvijek gledao s mržnjom! — Na to stari glavari Kurua lagano otvori oči koje su se već počele mutiti i dade znak da se stražari udalje. Kada vidje da su sasvim sami, on jednom rukom zagrlji Karnu kao što bi otac zagrljio sina i s mnogo ljubavi stade mu govoriti: Dođi... dođi! Ti si uvijek bio moj protivnik i uvijek si među nama zametao kavgu. Ti si sin Kuntin, a ne Radhin sin, u to nema nikakve sumnje. To sam saznao od Narade, a također i od Vyase i Krišne. Istinu ti velim, Karno, ja ti ne želim zlo niti sam ti ikada bio neprijatelj! Oštre riječi koje sam ti katkad upućivao morale su obuzdavati tvoju žestinu. Poznajem tvoju neustrašivost u boju, tvoje junaštvo i tvoju neizmjernu darežljivost. U tome ti nema ravna među ljudima i doista si nalik na nabesnika. Nema, sine, u meni nimalo zlobe prema tebi! Uvijek si loše govorio o Pandavama. Na ovaj te je svijet doveo grijeh i stoga ti je srce takvo. Zbog oholosti i druženja s nedostojnima tvoje srce zamrzilo je čak i one koje imaju velikih zasluga. Moje oštre riječi proistekle su iz straha da u našem rodu ne nastne mržnja. Ti znaš da su ti Pandave braća po materi i, ako želiš učiniti ono što će mi ugoditi, pomiri se s njima. Neka se, Karna, mojim

⁵³ Pardanya je vedski bog Grom. U epovima se čini da je Pardanya olujni i kišni vid Indre. Izvorno će mu ime značiti "Grom", no staroindijski ga leksikografi tumače kao "grmljavinski oblak".

padom okonča ovo vojevanje i neka sve te zemaljske kraljeve mimoide sveopći zatvor.

Tada Karna odgovori samrtniku: Veliki junače, znam da je istina to što si rekao. Ja jesam Kuntin sin, a ne sin kočijaša, ali mene se Kunti odrekla, a taj me je kočijaš othranio. Pošto sam tako dugo uživao Duryodhaninu darežljivost, ljubav i povjerenje, zar mogu sada, u ovome času, iznevjeriti njegove nade? Dopusti mi, gospodaru, da se borim! U boj namjeravam krenuti samo uz tvoj blagoslov. Tebi dolikuje da mi sada oprostiš sve moje uvredljive postupke ili riječi koje sam ti rekao nepromišljeno i u srdžbi!

— Ako već ne možeš obuzdati žar naprijateljstva koje u sebi raspiruješ prema Pandavama — odgovori Bhišma — ja ti dajem svoj blagoslov. Da bi dospio u nebesa, bori se kao kšatriya i oslobodi se bijesa i zlobe. Opravdaj kraljevo povjerenje kako najbolje znaš i možeš. Bori se bez oholosti i osloni se samo na svoju vještinu i snagu. Kšatriye žude za poštenom i časnom borbom i za to su rođeni. Dugo sam se i naporno trudio da očuvam mir, ali mi nije pošlo za rukom. Tamo gdje je pravda, neka bude i pobjeda!

I Bhišma mu dade svoj blagoslov, a Karna ga s dužnim poštovanjem pozdravi i, popevši se na svoja kola, otputi se k Duryodhaninu logoru.

Knjiga sedma

DRONAPARVAN

Knjiga o Droni

Sandaya reče: Slušaj pažljivo, kralju, dok budem kazivao o podvizima tvojih sinova koje počinije nakon Devavratine pogibije.

Kurui su bez Bhišme bili nalik na stado koza i goveda koje je ostalo bez svojega pastira u šumi prepunoj grabljivih zvijeri. Doista, kada je pao najbolji među Bharatama, vojska Kurua bješe poput nebesa bez zvijezda, poput zemlje s uništenom ljetinom, kao presušena rijeka ili nebo bez zraka. Tada se Kurui sjetiše Karne koji bješe dorastao i samome Devavratu.

I tada, Bharato, svi kraljevi povikaše: Karno! Karno! Odmah pozovite Karnu! Sada je došlo vrijeme da pokaže svoje junaštvo!

Kada Radhin sin dođe, Duryodhana mu se obrati ovim riječima: Bhišma je bio naš vođa i starješina obilno obdaren iskustvom, hrabrošću i znanjem. Svaki ga je ratnik poštovao. Sada se on priprema za put u nebesa. Karno, tko je, po tvom mišljenju, dorastao da zamijeni staroga gospodara?

Karna mu na to odgovori: Među vama je mnogo velikih ratnika. Svaki od njih može nam postati vođom. Svi su ovi kraljevi jednaki po snazi i hrabrosti, odlučni su i mudri. Oni ne mogu svi odjednom voditi našu vojsku a, ako jednoga izdvojimo, ostalima neće biti milo, i neće se svim srcem zalagati na bojištu. Moj vam je savjet da na čelo vojske postavimo Dronu, našega mudrog učitelja ratničkih vještina. Neka Drona, prvi među vještacima u oružju, postane naš glavni vojskovođa.

Drona pristade da se prihvati te dužnosti i Duryodhana ga uz propisane obrede učini vrhovnim zapovjednikom svoje vojske. A za to su se vrijeme ratnici okupljali u gomile i govorili jedan drugome: Kada ugledaju Karnu na bojištu, Pandave se neće usuditi izaći pred njega. Silni ih je Bhišma štedio u boju, ali će Karna svojim ostrim strijelama pobiti Prithine sinove.

Pošto je primio vrhovno zapovjedništvo nad vojskom, Bharadvadžin se sin pred svima obrati Duryodhani: Pošto si me počastio predavši mi zapovjedništvo odmah poslije Ganina sina, ja ću tebi uzvratiti ravnom mjerom. Reci mi koju želju da ti ispunim?

Potom se kralj Duryodhana počeo savjetovati s Karnom pa potom reče: Ako želiš učiniti ono što mi leži na srcu, onda uhvati onog slavnog ratnika Yudhištiru i dovedi ga pred mene.

Dronin odgovor razveseli srca svih ratnika: Neka je slavljen i hvaljen taj Kuntin sin kada i ti jedino želiš da bude zarobljen! Doista je vrijedno divljenja što pravedni kralj Yudhištira nema nijednoga neprijatelja koji bi mu poželio smrt!

Ako mu već ne želiš smrt, to znači da ili time želiš spriječiti zatiranje vaše loze ili pak smjeraš da ga pobijediš, a onda mu vratiš njegov dio kraljevine i tako među vama opet uspostaviš bratske osjećaje.

Poslije ovih Droninih riječi pokazao se, kralju, pravi osjećaji tvoga sina koje on uvijek nosaše u svojim grudima. Ni oni koji su poput Brhaspatija ne mogu sakriti izraz svojega lica. Ispunjen veseljem, tvoj mu sin odvrati: Ako Yudhištira, učitelju, pogine u boju, pobjeda će mi opet izmaći. Ubijemo li njega, Arđuna će nesumnjivo pobiti sve nas. Njih petoricu zajedno ni sami bogovi ne mogu rastaviti od života. Onaj od njih tko preživi bit će naš istrebitelj. Yudhištira je istinoljubiv i neće pogaziti svoju riječ i, budem li imao prilike da ga još jednom pobijedim na kocki, Pandave će opet otići u šumu jer oni čine ono što kaže Yudhištira. Jasno je da će takva pobjeda biti trajna i zato ne želim da Yudhištira bude ubijen.

Oštroumni i Učeni Drona porazmisli malo o ovoj izopačenoj Duryodhaninoj pobudi pa mu ovako reče: Ako ga Arđuna ne bude mogao braniti, možeš računati da ti je Yudhištira već u rukama. Arđuna je moj učenik, a ja sam bio njegov prvi učitelj ratovanja. Protiv njega nemaju izgleda na uspjeh ni sami bogovi ili asure. Sve dok se Arđuna iz bilo kojega razloga ne ukloni iz njegove blizine, ja se ne usuđujem krenuti na Yudhištira.

Pošto učitelj, postavivši taj uvjet, obeća Duryodhani da će Yudhištira uhvatiti živa, to se razglasi po cijeloj vojsci Kurua, a to je bio način da se Drona prisili da održi svoje obećanje. Našu je vojsku Drona poredao u oblik zvan šakata, a bojni poredak naših neprijatelja bio je u obliku krunice koji je vesela srca napravio kralj Yudhištira.

Kada je moćni Drona potjerao svoja brza kola u boj, učini se da je zemlja uzdrhtala glasno jadikujući, a vjetar podiže gustu prašinu koja bješe nalik na baldahin od mrke svile što zaklanjaše nebo i Sunce. Premda ne bješe oblačno, s neba padahu krv i komadići mesa i kostiju, a i mnoge blistave zvijezde padalice survivale su se uz tutanj na ravnicu osvjetljavajući nebesa i svojim repovima prekrivajući golemo prostranstvo. Onda se dvije vojske sudariše i svatko je želio satri neprijatelja.

Prizvavši mnoga nebesnička oružja, Drona je za kratko vrijeme zadao mnogo jada Pandavama i Srndayama, a veliki ratnik Dhršadyumna, također vičan nebesničkome oružju, na mnogo mjesta razbi Droninu legiju. Usprkos tome moćni je Drona i dalje jezdio kroz vojsku Pandava nalikujući na vatreni krug. Bješe to, kralju, divota! Stajao je na svojim izvrsnim kolima koja nalikovahu na grad što leti po nebu, opremljenim svime što je propisivala vojna nauka, a njegov je barjak plovio nad njima posaden na kopljište sjajno kao kristal, dok je njihova tutnjava odjekivala nadaleko. Drona je ulijevao strah u srca svojih protivnika i pravio je među njima pravu pustoš. Tisuće zlatoperih strijela napuštale su tetivu

Dronina luka prolijećući kroz tijela mladih ždrijebaca i zabadajući se u zemlju, repova natopljenih krvlju. Bojište zakrčiše olupine i mnoštvo mrtvih tjelesa.

Glas da se priprema Yudhištirino zarobljavanje stigao je i do Pandava i bijahu poduzete sve mjere opreza da on nikada ne bude bez zaštite. Kuda god se vojska kretala, oko njega je uvijek bilo dovoljno četa da mogu spriječiti svako iznenađenje.

Bješnjela je bitka od koje se svakome tko je promatrao dizala kosa na glavi. Drona bješe nalik na popodnevno Sunce s tisuću zraka. Njegove strijele odsjekoše glave Simhaseni i Vyaghradatti, kraljevićima Pančala, i napraviše prolom kroz svekoliku silu Pandava i ratnike koji stajahu pred Yudhištirirom. Učitelj se najednom nađe pred njegovim kolima, nalik na svezatiruću Smrt.

Iz Yudhištirine vojske začuše se krici: Pogibe kralj! — Nepokolebljivi Bharadvadžin sin bješe već sasvim blizu kada se najednom pojavio Arđuna. Zemlja je tutnjala pod kotačima njegovih kola dok je jezdio preko okrvavljena polja pokrivena truplima i kostima hrabrih ratnika. On iznenada napadne na Droninu vojsku i prekri je gustom mrežom strijela koja im potpuno pomrači osjetila. S Gandive je tekao nepresušni potok strijela i nitko nije mogao primijetiti kada je Arđuna stizao uzeti strijelu, staviti je na tetivu i odapeti.

Od tih strijela nebo se nad poljem zamračilo, ali ubrzo i Sunce zađe umotano u oblake prašine i nije se više moglo razlikovati prijatelja od neprijatelja. Tada Drona i Duryodhana narediše povlačenje. Pandave vidješe da protivnik nema više volje za borbu pa sa svojom vojskom ponosno krenuše u svoj tabor veseleći se i slaveći Arđunu.

Dok su se trupe Kurua lagano kretale k svojem bivaku, Drona se, neveseo i posramljen, obrati Duryodhani: Rekoh li ti da sve dok je Dhananđaya uz Yudhištiru njega ne mogu ni sami bogovi pobijediti. Možeš računati da ću uspjeti samo ako uspijemo nekako odmamiti Arđunu na drugu stranu bojišta. Neka ga netko izazove na dvoboj i on se neće vratiti sve dok ne pobijedi.

Slušao je to vladar Trigarta sa svojom braćom pa im reče: Nosilac Gandive uvijek nas je ponižavao, kralju, premda mu nismo učinili nikakva zla. Neka sa zemljina lica nestanu ili Arđuna ili Trigarte! Nas petoro braće ima deset tisuća kola i zaklinjemo se da ćemo se s njime boriti do smrti.

I tako Malave i Tundikere s tisuću kola, i Sušarman, vladar Prasthala s Mavellakama i Madrakama i s deset tisuća kola, i Sušarmanova braća s drugih deset tisuća okupljenih iz raznih krajeva istupiše naprijed i na sebe preuzeše tu obavezu. Donesoše vatru i svatko pripremi jednu za sebe, a onda uzeše konopce od trave kuša i lijepe oklope pa se, oklopljeni, okupaše u topljenom maslu i obukoše haljine od trave kuša, a opasaše se tetivama lukova. Posvetivši svoje duše samo stjecanju slave i pobjede, željni da poštenom bitkom dospiju u prostranstva koja se samo žrtvom mogu osvojiti, oni dadoše brahmanima bogate darove i zapališe svete vatre razgovarajući ljubazno među sobom. Onda pred svim

stvorenjima i pred svojim vatrama uzeše na sebe zavjet da će ubiti Arđunu i glasno izrekoše: Ako se vratimo iz boja ne ubivši Arđunu ili ako mu okrenemo leđa, neka dospijemo tamo kamo stižu oni koji nikada nisu održali nijedan zavjet, koji vino piju, koji kaljaju ložnicu svojega učitelja, oni koji pljačkaju brahmane, oni koji obmanjuju svojega kralja, oni koji odbijaju zaštititi onoga tko moli za zaštitu, palikuće, ubojice stoke, oni koji druge vrijeđaju, koji zavide brahmanima, koji legnu sa ženom dok se obavlja posmrtni obred za njihove pretke, oni koji se ponižavaju, oni koji zloupotrijebe povjerenje, oni koji uništavaju znanje, oni koji se bore s uškopljenicima, i tamo kamo stižu oni koji slijede podlace, neznabošci i oni koji ostave mater, svoju svetinju. Neka ti predjeli koji su za grješnike budu naši ako ne izvršimo zavjet, a ako ga izvršimo, neka dospijemo tamo kamo su usmjerene najviše žudnje. — I izrekavši ovu zakletvu, oni odmarširaše na južni dio bojišta poslavši Arđuni poziv na boj.

Onda Arđuna reče Yudhištiri: Samšaptake¹ me, kralju, izazivaju na boj. Obavezan sam odazvati se tome pozivu jer sam se zakleo da odgovorim na svaki izazov. Uništiti ću ih, a onda ću se vratiti. Tamo su Sušarman i njegovi ratnici. Dopusti mi da odem i pobijem i njega i sve koji su s njime.

— O dijete, ti znaš što je učitelj naumio — odgovori Yudhištira. — Idi, ali učini sve da osuje tiš njegovu namjeru. — Arđuna će na to: Imaš ovdje Satyađita, kraljevića Pančala. Dok je njemu glava na ramenima, tebi se ništa ne može dogoditi. Pogine li on, ti se sklanjaj s bojišta makar i sva tvoja vojska bila oko tebe.

Potom se Arđuna okrenu Krišni pa mu kaza: Gledaj, Krišno, kako Trigarte, otrovani mržnjom i svojom zakletvom, veselo očekuju moj dolazak. Raduju se sada kada im je vrijeme za plakanje. Ili je pak ovo čas veselja jer će se domoći uzvišenih predjela koji nisu namijenjeni kukavicama.

Kada to kaza, Arđuna krenu na Trigarte. Uzevši svoju školjku Devadattu, svu okovanu u zlato, on silovito puhnu u nju i od toga se zvuka ukoči svekolika vojska Trigarta koja tu stajaše na svojim bojnim kolima. Sve su njihove životinje stajale kao skamenjene, širom otvorenih očiju, načuljenih ušiju i oduzetih nogu, vratova i usta. Mokrile su pod sebe i povraćale krv.

Pošto Trigarte dođoše k sebi, oni postrojiše svoje redove i svi odjednom odapeše svoje strijele na Panduova sina. Hitroruki Arđuna obori sve te strijele s petnaestak svojih i, premda su ga nove pogađale, on presiječe Sudhavanov luk, pobi mu zapregu, a onda mu skide i glavu ukrašenu turbanom. Njegovi se pratioci uplašiše i pobjegoše pod Duryodhaninu zaštitu, a razbjesnjeni kralj Trigarta stade ih koriti: Ne bježite, junaci! Zar da pogazimo naš strašni zavjet i postanemo ruglo pred svima ovim ratnicima?

¹ Samšaptake su borci koji su se zakleli da će se boriti do smrti, a neće spašavati glavu, "zakletnici". Taj je obredni običaj tu lijepo posvjedočen.

Tada se samšaptake vratiše na poprište, a sa njima dođoše i pastiri Narayane odlučivši da Smrti pogledaju u lice. Tada Narayane okružiše Arđunu naoružani svakakvim oružjem pa ga obasušer svojim strijelama.

Arđuna se namrštio, to bijaše siguran znak da se rasrdio, pa udvostruči svoju snagu i puhnu u školjku, a onda odape oružje zvano tvaštra.² U taj se tren on i Krišna umnožiše tisućama puta, a njihovi se neprijatelji zbuniše i udariše jedan na drugoga videći posvuda Krišnu i Arđunu. Ubijahu se među sobom jer im je ovo moćno oružje pomutilo osjetila.

Onda kšatriye navališe sa svih strana sipajući oblake strijela od kojih se ni Krišna ni Arđuna nisu mogli vidjeti pa pomisliše da su njih dvojica poginuli. — Jesi živ, Dhanandayo? — viknu Krišna sav obliven znojem. Arđuna odgovori tako što još žešće poteže tetivu svojega luka rastjerujući svojim strijelama rojeve neprijateljskih ratnika, a onda krenu u napad. Pusti oružje Vayavya³ koje rastjera taj pljusak strijela, a slavni Vayu rasprši čete samšaptaka, slonove, kola i oružje, kao da su suho lišće. Poneseni vjetrom bili su nalik na jata ptica. Dhanandaya ih je ubijao na stotine i tisuće svojim oštrim strijelama. Zbog toga pljuska krvi zrak se očisti od prašine, a zemlja prekrivena stotinama obezglavljenih tijela postade neprohodna. Arđunina kola blistala su strašnim sjajem kao što blistaju Rudrina kola kada na kraju yuge propadaju sva stvorenja.

Pošto Prithin sin ode da se sukobi sa četama samšaptaka, Drona uredi svoju vojsku i krenu zarobiti Yudhištiru. Yudhištira je vidio da je Drona postavio svoje čete u poredak zvan Garuda pa on svoju vojsku uredi u oblik polukruga.

Započe strašna i nemilosrdna bitka. Samo kratko bješe to nalik na obični okršaj a onda se, kralju, razvi u sudar bjesomučnika koji se više ni na koga i ni na što nisu obazirali. U užasnome okršaju sudariše se legije slonova i od trenja njihovih tijela i kljova prštale su iskre i sukljao je dim, tako da bijahu nalik na oblak nabijen munjama. Mnoga velika kola ležala su naokolo razvaljena slonovskim kljovama, a konji bez jahača i osakaćeni slonovi bježali su na sve strane. Ljudi su do gležnjeva tonuli u krvavo blato i činilo se da je na tom polju sve natopljeno krvlju: i odjeća i suncobrani i zastave. Čitave odrede skršenih konja, kola i ljudi iznova su mrcvarili kolni kotači. Mnogi su pokušali zaustaviti Dronu i zbog toga platili glavom.

Drupadin sin Pančalya očajnički se borio, ali se i on ugasi poput zvijezde padalice i s njime pade silno mnoštvo ratnika. Dođoše i Yudhamanyu, Satyaki i Šikhandin da zaustave Dronu, ali su morali odstupiti i tako se Yudhištira našao Droni na domašaj ruke. Razdragani Duryodhana gledao je kako se Drona probija pa doviknu Karni: Gledaj kako se Pandave rasipaju pod Droninim udarcima! Sličer na jelene pred Ijutitim lavom!

² Tvaštra je Tvaštrovo "Rezbarevo" (oružje).

³ Vayavya je Vayuovo "Vjetrovo" (oružje).

No Karna je na to vrtio glavom: Nije lako pobijediti Pandave! — reče on. — Pogledaj tamo, svi dolaze da brane Yudhištiru, i Bhima i Nakula i Virata, a i mnogi drugi.

Zaglušna bješe tutnjava kada ratnici Pandava krenuše u juriš na svojim kolima koja su vukli vatreni ždrijepci raznih boja. Svaki od njih želio je jedino da pogubi Dronu. Bhimasenin barjak nosio je na sebi lik divovskoga lava od srebra s očima od lazulita i blistava sjaja. Barjak moćnoga Yudhištire bješe ukrašen zlatnim mjesecom i planetama i bila ga je divota pogledati. Uz njega su bila privezana dva velika i lijepa timpana zvani Nanda i Upananda, a nekakva naprava svirala je na njima i razveseljavala glazbom one koji bi ih slušali. Na Nakulinoj zastavi bješe šarabha⁴ s leđima od zlata te je zastrašivala svojim izgledom neprijatelje. Na kopljištu Sahadevinih kola bješe srebrni labud sa zvoncima, a Draupadini su sinovi imali na svojim barjacima lijepo izrađene likove Dharme, Maruta, Indre i blizanaca Ašvina. Barjak mladoga Abhimanyua imao je na sebi zlatnoga pauna koji je blistao kao topljeno zlato. Na Ghatotkačinu stijegu blistao je kragulj, a njegova zaprega bješe kao ona što ju je u davnim danima imao Ravana i mogla se kretati kuda god on poželi. Dok su hrabri bojovnici jurišali na Dronu, mi smo čuli imena svakoga od njih i njihovo porijeklo kao što je to običaj na svečanosti svayamvare.

Doista, bitka kao što bješe ova nikada se prije nije mogla vidjeti. U njoj su se sudarali oni koji su štitili Dronu s onima što su krenuli da ga pogube. Odvažni Bhagadatta, kralj Pragdyotiše, jurnuo je u tu gungulu jašući na svojem glasovitome slonu Supratiki. Divovska je životinja potrčala s raširenim ušima i vitlajući surlom i za tren oka pregazila Bhimina kola i zapregu zdroбивši ih u bezobličnu gomilu, ali je Bhima u zadnji tren iskočio i tako se spasio.

Arđuna je vidio golemi oblak prašine koji se podigao s toga dijela bojišta pa napusti okršaj sa samšaptakama i krenu na Bhagadattu jer bijaše prepoznao Supratikinu riku i znao je da su Pandave u opasnosti. Ali samšaptake, sve moćni ratnici, njih četrnaest tisuća, i uz njih još i deset tisuća pastira Narayana koji su nekada išli s Krišnom po poljima, pozvaše ga da s njima dijeli megdan i on se nađe na mucu. Kada je malo promislio, srce mu se prikloni glasu razuma i on odluči najprije pobiti samšaptake. Vratio se i krenu na njih, a dočeka ga i preкри oblak strijela.

Gotovo se sasvim onesvijestivši, on opet upotrijebi Brahmanovo oružje i na sve strane poletješe glave, ruke i oružje. Krišna je gledao kako Arđuna satire samšaptake pa mu, čudeći se, kaza: Doista, Arđuno, rekao bih da pothvatu što si ga učinio nisu dorasli čak ni Indra ni Yama, a ni gospodar riznica Kubera. Vidjeh danas kako u jedan mah ubijaš na stotine i tisuće ratnika!

Odbivši svoje neprijatelje, Arđuna mu odvrati: Vozi sada na Bhagadattu!

⁴ Šarabha je bajoslovna životinja s osmero nogu, snažnija od lava ili slona.

Arđunu i Krišnu dočekaše strijele kojima ih je obasuo Bhagadatta, ali mu Arđuna uzvratila svojim strijelama koje probiše oklop velikoga slona i počеше mu nanositi bolne rane. Bhagadatta je vidio da njegov slon neće još dugo izdržati pa zavitala na Krišnu jedno od svojih kopalja, ali ga Arđuna dočeka svojom strijelom. Iduće koplje pogodi Arđuninu krunu, ali onda on nape svoj luk i viknu: Pogledaj zadnji put oko sebe, Bhagadatto!

U tren oka on presiječe protivnikov luk, razbi mu tobolece i na spojevima probi oklop. Srditi Bhagadatta uhvati onda svoju kuku kojom se podbadaju slonovi i izreče nad njom mantru vaišnava⁵ pa ga pretvori u strahovito oružje. Hitnuo ga je ciljajući u Arđunina prsa, ali to neodoljivo oružje Krišna dočeka na svoja prsa i ono se na njima pretvori u pobjednički vijenac.

— Neporočniče — na to će Arđuna žalosno — rekao si da ćeš upravljati mojom zapregom i da se nećeš u boju boriti! Da sam bio u nevolji, ja bih razumio zašto si tako postupio!

Krišna mu odvratila: Počuj, Rathin sine, ovo što ću ti reći: Ja imam četiri obličja koja su uvijek tu da zaštićuju svjetove. Moje je jastvo podijeljeno na četvero i tako vodim računa o dobrobiti svjetova. Jedan moj oblik boravi na Zemlji kao isposnik, drugi motri dobra i loša djela, treći dolazi u svijet ljudi da bi djelovao, a četvrti moj oblik leži i spava tisuću godina. Kada se on probudi, tada ispunjava želje onima koji su toga dostojni. Jednom, kada to vrijeme bijaše došlo, dođe pred mene Zemlja i zatraži da joj ispunim želju koja se ticaše njezina sina Narake. Čuj što je tražila: Neka moj sin ima oružje Vaišnava i neka ga ne mogu pobijediti ni bogovi ni Asure! — Tako me zamolila Zemlja u tim davnim vremenima i ja joj ispunih tu želju rekavši: Neka ovo oružje, Zemljo, bude nepromašivo i neka štiti Naraku. Nitko ga neće moći ubiti. — A Naraka je to bio od kojega je Bhagadatta dobio to oružje. Gospodine, nema na svijetu nikoga tko od toga oružja ne bi poginuo, pa bio to i sam Indra ili čak Rudra! Radi tebe pogazio sam svoju riječ! Veliki Asura sada je lišen svojega nenadmašnog oružja. Sada ti ubij Bhagadattu neprijatelja bogova, kao što sam ja nekada ubio velikoga Asuru Naraku!

Na to Arđuna odape dugačku strijelu koja pogodi Supratiku posred čela i raskoli mu ga. Golema se životinja sruši zabivši kljove u zemlju, a iduća strijela pogodi Bhagadattu u prsa i ugasi mu život. Kada je srčani Bhagadatta najzad pao od Arđunine strijele, Kurui se pokolebaše i stadoše bježati. Šakunijeva braća Vrša i Aćala pokušala su zaustaviti Arđunino napredovanje i činila su sve što bijaše u njihovoj moći, ali to ne potraja dugo. Ubrzo su stradali od Arđunine ruke.

Kada tvoji sinovi vidješe da im pogiboše njihovi hrabri ujaci, oni obasuaše Arđunu svakojakim oružjem. Vidjevši da su mu oba brata poginula, Šakuni napadnu Krišnu i Arđunu koristeći se svim opsjenarskim oružjima i zbunjujući

⁵ Vaišna je Višnuova (mantra, oružje i sl.).

njima svoje protivnike, ali Arđunini udarci razagnaše Šakunijeve čarolije i Duryodhanin se ujak morao spašavati bijegom. On pobježe s bojišta toliko žurno koliko je dopuštala brzina njegovih konja.

Onda Arđuna pokaza neprijatelju lakoću svojih ruku i prekri vojsku Kurua oblacima strijelama. Njegove su strijele, gospodaru, probadale konje, ratnike, slonove i pješake poput zmije koja prođe kroz mravinjak i onda su se zabijale u zemlju. Nikada nije dvaput gađao konja, slona ili čovjeka. Bijaše dovoljna uvijek po jedna strijela da onaj tko je njome pogođen padne teško ranjen i da umre.

Mnogi kraljevi koje su krasili i skromnost i uljudnost dočekaše suđeni čas i legoše na svoje mučeničke postelje iskićene perjem grabljivica. Lomili su se kolni kotači, padale su zastave i suncobrani, kola su se drobila pod nogama slonova, zaprege su bježale vukući za sobom polomljenu i pokidanu ormu, padale su glave ukrašene naušnicama i ruke s mačevima u stisnutoj šaci, miješala se krv ljudi, slonova i konja. U svakome bješe srce zamrlo od žalosti. Junaci kojima su se kola zaplela kotačima, topuzima su razbijali glave jedan drugome jer za drugo oružje nije bilo mjesta. Željni sigurnosti tamo gdje je bilo, hrabri bojovnici hvatahu se za kose, a oružje im bjehu šake, zubi i nokti.

Obje su vojske bile razbijene a ranjavi ratnici, okupani krvlju, gledali su jedan na drugoga, i Sunce se povuče u svoje odaje na zapadu pa se i vojnici povukoše i polako otputiše svaki u svoje logorište.

Razbijeni Arđuninom neizmjenom vještinom i svjesni Dronine nemoći da ispuni svoj zavjet, tvoji su ratnici znali da su pobijedeni. Yudhištira je bio više nego dobro zaštićen. Razbijenih oklopa i prekriveni prašinom, tvoji su ratnici bacali oko sebe prestrašene poglede. Provedoše tu noć kao ukleti, premišljajući kako li će se sve ovo završiti. Svuda je vladala mrtva tišina.

U praskozorje idućeg dana Duryodhana ode učitelju Droni i sav mu ogorčen reče: Cijenjeni brahmane, ti si odlučio da nas odvezeš u propast! Yudhištira ti je jučer bio na dohvat ruke i, da si ga htio zarobiti, nitko te u tome ne bi mogao spriječiti. Onaj kojega ti želiš zarobiti ne može ti umaći ako si ga jednom ugledao. Ali ti ga nisi zarobio, a to je za mene potpuno neobjašnjivo. Nisi održao svoje obećanje. Znaš li da oni koji su visoka roda nikada ne iznevjere nade što ih polažu u njih oni koji su im odani.

Drona sa zastidje od tih riječi i odgovori: Duryodhano, zbog tebe naprežem sve svoje snage, spretnost i hrabrost.

Takvi prijekori nisu dostojni kralja. Zar ti ne rekoh da, sve dok Arđuna brani Yudhištiru i tamo gdje se nalazi Govinda, stvoritelj, ničija pomoć ni sila ne pomažu, osim onoga s tri oka, Gospoda Šive. Ja ću danas postrojiti vojsku tako da je ni sami bogovi neće moći razbiti, ali ti, kralju, makni nekako Arđunu s bojišta. Nema ničega što on on u boju ne zna i ne može učiniti. Kada to Drona reče, javiše se Samšaptake i ponovo izazvaše Arđunu na boj pa krenuše s njime na južni dio bojišta.

Bitka koja se tu razvila bješe najbješnja od svih koje su se dotada vidjele. Za to je vrijeme učitelj preuredio vojsku u kružni poredak i krenuo na Yudhištiru kojega su štitili mnogi junaci. Bili su tu Bhima, Satyaki, Čekitana, Dhrštadyumna, Kuntibhođa, Drupada, Ghatotkaća, Yudhamanyu, Šikhandin, Virata i mnogi drugi ratnici, ali je njihov otpor popuštao pod bijesom Droninih napada.

Vidjevši kako Drona bijesno navaljuje k njemu, Yudhištira je na različite načine pokušavao zaustaviti njegovo napredovanje. Najposlije uvidje da Dronu ne može zaustaviti nitko doli mladi Abhimanyu, Arđunin sin, i on taj preteški teret svali na njegova pleća.

Pozva mladoga junaka pa mu reče: O Abhimanyu, samo ti možeš zaustaviti staroga učitelja. Ne možemo probiti ovo okruženje.

Abhimanyu odvrat: Ja želim da moje starješine izvojsite pobjedu. Brzo ću se probiti i lako razbiti taj kružni bojni red koji je napravio Drona jer me je otac naučio kako se to čini. Samo neću moći odatle izaći bude li mi zaprijetila kakva opasnost.

— Prvače među ratnicima — na to će Yudhištira — samo se ti probij i nama otvori put, a mi ćemo svi navaliti za tobom. Bit ćemo uz tebe da te zaštitimo sa svake strane.

Bhima na to doda: Ja ću, o Abhimanyu, biti odmah iza tebe, a uz mene će ići Dhrštadyumna, Satyaki i sve Panćale i Prabhadrake.

Abhimanyu odgovori: Ja ću se probiti u nepobjedivu Droninu vojsku kao što mušica ulijeće u sjajni oganj. Učinit ću to da ugodim i svojoj majci, a i ujaku. Danas će sva stvorenja gledati kako ja, bespomoćni dječak, rastavljam od života nebrojene neprijatelje! Neka se ne zovem ni Arđunin ni Subhadrin sin ako danas umakne živ onaj tko mi stane na put! — I Abhimanyu naredi svojem kočijašu Sumitri: Potjeraj konje prema Droninoj vojsci!

— No hajde, potjeraj! — poticao je on Sumitru, a ovaj ga oslovi pa kaza: Ti si blagoslovljen još mnogim danima koji su pred tobom, a veliko je breme što ga Pandave natovariše na tvoja pleća! Najprije prosudi jesi li ili nisi moćan učiniti to pa onda kreni u boj. Učitelj Drona vlada svim najboljim oružjem i iskusan je u boju, a ti si ipak odgajan u velikoj raskoši i u ovakvu se okršaju još nisi ogledao.

A Abhimanyu se nasmija pa odvrat svojem kočijašu: Sutin sine, tko je taj Drona? Što je cijeli ovaj sabor kšatriya? Ja ću udariti čak i na Indru na njegovu slonu Airavati. Danas nema u mojemu srcu ni najmanjeg straha od svih ovih kšatriya! Cijela ta neprijateljska sila nije vrijedna ni šesnaesti dio mojih moći!

I Abhimanyu se ne osvrnu ne riječi svojega kočijaša nego potaknu: Potjeraj k Droninoj vojsci!

Teško bi se moglo reći da je vozar poslušao zapovijest radosna srca, ali je ipak podjario Abhimanyuove trogodišnje ždrijepce prekrivene zlatnim ormanama. Zlatna kola sa zapregom mladih ždrijebaca okomiše se na vojsku Kurua, Pandave jurnuše za njima.

Vojnici Kurua uzrujano govorahu među sobom: Eno dolazi Abhimanyu! Eno jednoga koji je hrabriji čak i od Arđune! I redovi se Kurua počеше kolebati.

Abhimanyu blistavome oklopu i pod prekrasnim barjakom s likom drveta karnikara napadne na silne ratnike koje je vodio Drona, neustrašiv, nalik na mlada lava koji napada stado slonova. Sudar je bio užasan. Abhimanyu se, naočigled Droni i potpuno sam, u silovitom jurišu probi kroz bojni red Kurua tako da među njima ne bijaše ni jednoga strijelca koji bi uspio spriječiti mladoga viteza u njegovu napredovanju k Droni. Abhimanyuove su strijele sijevale poput munja i hrpe pobijenih rasle su oko njega kao gomila panjeva oko žrtvenog oltara. Oblaci su strijela sa svih strana zasipali neustrašiva Arđunina sina, ali on ih je spretno obarao svojima. Veliki Karna, najcejenjeniji među strijelcima, stotine puta pogađao je mladića svojim najboljim oružjem, ali ovaj usprkos tome nije uzmaknuo. Mačem i strijelama svuda je stizao svoje protivnike. Dhrtaraštrovići su vidjeli kako Subhadrin sin sasvim sam svojim brušenim strijelama obara čitave redove vojske Kurua pa stadoše jedan na drugoga pogledavati s tjeskobom. Usta im se osušiše, obli ih znoj, a kosa im se nakostriješi, dok su im oči nemirno poigravale. Izgubivši nadu da će pobijediti svojega neprijatelja, oni počеше misliti kako da izvuku žive glave. Dozivahu se među sobom po imenima osobnim i porodičnim i, napuštajući svoje ranjene sinove, očeve, rođake i prijatelje, okrenuše svoje slonove, konje i kola pokušavajući umaknuti odatle.

Ljutiti se Duryodhana sam usmjeri na Subhadrina sina. Vidjevši to, Drona reče ratnicima Kurua: Spašavajte kralja jer neustrašivi Abhimanyu ubija svakoga na koga se okomi.

Tada, sa strahom u srcu, mnogi veliki ratnici okružiše Duryodhanu, dok su Drona, Dronin sin, Kripa, Karna, Krtavarman i mnogi drugi sipali svoje strijele po mladome junaku, trudeći sa da ga zaustave. Sa svih strana opkolili su ga mnogobrojnim četama i stali ga obasipati svakojakim oružjem koje je on obarao svojim strijelama i zauzvrat pogađao tijela svojih protivnika. Mladi je Arđunin sin poput kopna zaustavio sve to nepregledno more Kurua. Teško izranjan protivničkim strijelama, Abhimanyu probi svojom strijelom Karnin oklop. Hitac prođe kroz Karnu i žabi se u zemlju kao kad zmija uđe u mravinjak. Ljuto ranjeni Karna ostade sasvim bespomoćan i drhteći cijelim tijelom kao brijeg uzdrman potresom.

Srditi Abhimanyu bješe nalik na Yami dok je jezdio bojištem i mnogi veliki junaci pogiboše od njegove ruke. Izboden njegovim strijelama, Šalva se bez svijesti sruši na sjedalo svojih kola, a njegova se vojska razbježa. Mlađi brat vladara Madre izgubi glavu dok je, zaslijepljen bijesom u jurišu, obasipao Abhimanyua svojim strijelama, a njegova kola, kočijaš i zaprega bijahu raskomadani. Abhimanyu se tako hitro kretao po svojim kolima da ga oko nije moglo pratiti. Samo se vidio njegov luk kako treperi i kruži poput sjajnoga

jesenjskog Sunca, a njegovo brujanje i pljesak dlanova mladoga junaka bjehu nalik na grmljavinu oblaka.

Abhimanyu bijaše bijesan, ali iz skromnosti i poštovanja prema starijima borio se blago imajući obzira prema protivničkim junacima. Ali malo-pomalo on posta žestok kao slavni tvorac dana kada prođe doba jesenjih kiša. Pred očima učitelja Drone pljuštale su stotine i tisuće strijela različitih vrsta i zasipale Duryodhanin odjel bojnih kola. Ljuto pritisnut silom oružja slavnoga junaka, odjel mu okrenu leđa.

Raširenih očiju od ushićenja učitelj se Drona primače Kripi pa prozbori: Eno tamo mladoga Subhadrina sina kako dolazi na čelu Pandava radujući srca svojih prijatelja i rođaka! Samo da poželi, on bi mogao pobiti svekoliku ovu vojsku, ali čini se da zbog nekoga razloga ne želi.

Te riječi pogodiše kralja Duryodhanu pravo u srce. Gledao je učitelja blijedo se osmjehujući, pa onda kaza Karni i Duššasani: Učitelj svega kšatrijskoga staleža i prvak među znalcima brahmana od zaprepaštenja ne dolazi na misao da bi trebalo ubiti ovoga Arđunina sina. Ako pred Dronu kao neprijatelj izađe i sam Uništitelj glavom, ni on mu neće moći umaći živ. Doista je kao što kažem! Ono je tamo Arđunin sin, a Arđuna je Dronin učenik. Zato učitelj štiti ovoga mladunca. Ljudima koji su puni vrlina uvijek su dragi njihovi učenici, a i sinovi njihovih učenika. Mladi se Arđunin sin silno uzoholio zato što ga učitelj štedi. Zato ne gubite vrijeme! Uništite ga!

Na to Duššasana reče svojemu starijemu bratu: Veliki kralju, kunem ti se da ću danas ubiti Abhimanyua naočigled mrskih Pandava i Pančala! — I hvalisavi kraljević potjera svoja kola na Abhimanyua. Dugo su se borili obilazeći jedan oko drugoga i mnoge su strijele i koplja potrošili.

Onda Abhimanyu, koji se veselio ovome dvoboju, reče Duššasani: Ti si smrtno uvrijedio moje najbliže! — I pusti na njega dugačku oštrovruhu strijelom koja se sve do repa zari u prsa Dhrtaraštrina sina, kao otrovna zmija u mravinjak. Ranjeni kraljević ispusti iz ruku luk i štit i pade onesviješten na dno svojih kola koja njegov vozar odveze izvan okršaja.

Tada na Abhimanyua krenu Karnin mlađi brat i s deset strijela pogodi i njega i vozara i suncobran i konje, a na to se u vojsci Kurua podiže radosna graja. Abhimanyu se, međutim, samo smješkao. Zatim žestoko nategnu svoj luk i jednom jedinom strijelom otkinu glavu svome protivniku a ona se otkotrlja dok je on padao poput drveta karnikara⁶ koje je oluja oborila s vrha planine.

Pod tučom Abhimanyuovih strijela i sam se Karna morao povući, a bol mu je palio srce. Dok je mladi junak puhao u svoju školjku, čete su se Kurua povlačile. Bojište bijaše krcato bezglavim truplima. U strahu od njegovih vrsnih strijela vojnici su bježali pred njime ubijajući ispred sebe svoje drugove.

⁶ Karnikara je *Pterospermium acerifolium*.

Yudhištira je na čelu kšatrijskih prvaka krenuo u juriš i svi udariše putem koji im je prekrčio mladi Abhimanyu, a vojska Kurua naže bježati pred njima.

Kada to vidje snažni Dhrtaraštrin zet Đayadratha, krenu na juriš da zaustavi Pandave.

Još otprije bješe zamrzio Pandave jer ga jednom bijaše porazio Bhima. Otada se posvetio najstrožemu isposništvu podnoseći glad, žeđ i vrućinu i mršaveći sve dok vene na njegovu tijelu ne postadoše vidljive. Neprestano je izgovarao vječne riječi Veda iskazujući tako svoju predanost bogu Mahadevi. To slavno božanstvo uvijek je blagonaklono prema onima koji su mu odani i tako mu se najzad smilovalo i ispunilo mu želju. A želja je bila da sam uspije u boju zaustaviti sve Pandave. Mahadeva mu dođe u san i reče: Ljubazniče, ja ću ispuniti tvoju želju i, kada budeš stao pred Pandave, oni neće proći mimo tebe, osim ako Arđuna bude među njima.

— Neka bude tako! — odgovori Đayadratha i probudi se iz drijemeža.

Ta mu se želja sada ispunila. Silni Đayadratha stajaše pred vojskom Pandava i nitko nije mogao proći pored njega.

Onda Drona i njegov sin, a s njima Brhadbala, Kripa, Duryodhana, Karna, Krtavarman i Šakuni nagruše na nepobjedivoga Arđunina sina, ali se ubrzo svi moradoše povući. Ostao je još samo Lakšmana, Duryodhanin sin, odrastao u obilju, vrstan strijelac i neustrašiv zbog svoje oholosti i neiskustva. On napade na Abhimanyua, a Duryodhana se vrati iz straha za sinovljev život. Za Duryodhanom se vratiše i svi ostali i poslaše na svojega neprijatelja pravu poplavu strijela i kopalja.

Mladi je ratnik sve to oružje razgonio kao suh vjetar gomile oblaka. Onda reče Dhrtaraštrinu unuku: Dobro pogledaj ovaj svijet jer ćeš uskoro stići na onaj. Poslat ću te u Yamino stanište naočigled svih tvojih rođaka.

I on stavi na tetivu strijelu široka vrha, nalik na zmiju upravo izašlu iz staroga svlaka, pa njome odrubi lijepu Lakšmaninu glavu koju su krasile naušnice i lijepi uvojci. Na sve strane začuše se vapaji, a Duryodhana se pomami od bijesa i poče nagoniti kšatrije da ubiju Abhimanyua.

Opet na mladoga junaka krenuše Drona, Kripa, Karna i Dronin sin, a za njima navališe Nišade i Kalinge i stadoše mu na put u svojim sjajnim oklopima. Srca probijena Abhimanyuovom strijelom pade Brhadbala, vladar Kosala, Drona je morao pomagati svojemu sinu, Karna bijaše okupan u vlastitoj krvi, a pogibe i sin kralja Krathe i još mnogi drugi.

Tada Šakuni reče Duryodhani: Napadnimo ga svi zajedno i satrimo ga! Pitajmo Dronu i Kripu, oni će nam reći što da činimo! A Karna reče Droni: Abhamanyu nas desetkuje! Reci kako da ga ubijemo? Sve će nas pobiti ako se budemo borili pojedinačno.

Veliki strijelac Drona reče im: Je li tko od vas pomno motrio i zapazio ikakav propust koji taj je mladić učinio? Je li itko od vas uočio bilo kakav

nedostatak u njegovoj obrani? Pogledajte tu laku ruku i njegovu hitrinu! Tako mi svega, ovaj me je Subhadrin sin zadovoljio premda mi od njegovih strijela staje životni dah i sav sam omamljen. Ne vidim nikakve razlike između njega i onoga koji rukuje Gandivom.

Na to će Karna: Duboko su me ranile njegove strijele i ovdje ostajem samo zato što mi je to dužnost.

Učitelj se nasmiješi pa reče: Abhimanyu je mlad, a njegovo je umijeće izuzetno. Oprema mu je neprobojna, a otac ga je naučio kako se navlači i nosi zaštitni oklop. Ipak, vi svojim strijelama možete presijeći luk, tetivu, uzde, možete ubiti konje i dvojicu bočnih kočijaša. Rathin sine, ako možeš, liši ga kola i njegova luka.

Kada ču riječi učitelja Drone, Karna se maši svojih strijela i odmah presiječe Abhimanyuov luk, a Krtavarman mu pobi bojne konje. Kripa ubi njegova dva bočna kočijaša, a ostali ga u najvećoj žurbi zasuše strijelama jer žurba bijaše prijeko potrebna. Nemilosrdna tuča zasu mladoga Abhimanyu dok je tako stajao bez luka i kočije, a njome su ga sa svojih kola zasipala šestorica velikih strijelaca. Znajući što mu je dužnost, naočiti mladić uze svoj mač i štit i skoči uvis. Opisujući različite putanje, Arđunin je sin silovito lebdio kroz zrak sličan kralju ptica.

Očiju uprtih u visine svaki od tih moćnih strijelaca mišljaše: Napast će me odozgo s mačem u ruci! — i u iščekivanju njegovih udaraca gađali su ga strijelama. Silni Drona pogodi držak njegova mača, optočen draguljima i tako ga polomi, a Karna oštrim strijelama raskomada njegov izvrсни štit. Ostavši bez mača i štita, Abhimanyu se zdrav i čitav spusti s neba pa uhvati neki kolni točak i zavitla ga nad svojom glavom, ričući poput ranjena lava.

Sav pobijelio od uzvitlane prašine koju je kotač podigao, krvavih haljina i natuštena čela, gospodar Abhimanyu bješe u tom času neizrecivo lijep, stojeći tako sred svih tih kraljeva kao da je glavom Gospod Vasudeva. On se sa svojim oružjem okomi na učitelja Dronu dok mu je kosa lepršala oko glave, a tijelo mu blistalo tako da se u njega nije moglo pogledati.

Kraljeve spopade strah i zasuše ga strijelama razbivši taj kotač na stotinu komada. Jakoruki Abhimanyu uhvati veliki buzdohan i jurnu na Dronina sina Ašvatthamana. Ovaj vidje taj topuz koji je blistao kao Indrina munja pa pobježe, a poginuše dva njegova vozara.

Junački Subhadrin sin napokon je bio sav načičkan strijelama tako da je sličio bodljikavom prasetu, ali on, i takav, jurnu na Šakunijeva brata Kalikeyu i sabi ga u zemlju, a onda pobi i njegovih sedamdeset i sedam pratilaca Gandhara. Onda ubi deset strijelaca iz roda Vasatiya i deset golemih slonova. Probijajući se dalje, on naiđe na kola Duššasanina sina, zdrobi ih i stjera u zemlju zajedno sa zapregom, a Duššasanin sin skoči na njega s topuzom u rukama vičući: Čekaj! Čekaj!

Dvojica se rođaka sudariše zasipajući jedan drugog i odlučeni da jedan drugome ugase život. Ubrzo se obojica srušiše bez svijesti. Prvi dođe k sebi Duššasanin sin i buzdovanom udari Abhimanyua po tjemenu.

Tako mnogi uzeše život jednome. Ubiše onoga koji je pred sobom razgonio svekoliku vojsku Kurua. Ležao je tu kao ugasli oganj koji je progutao šumu, kao zalazeće Sunce koje je sagorjelo vojsku Bharata. Vojska Kurua okružila ga je likujući, a protivnička strana potonu u moru žalosti. Vojska Pandava poče uzmicati. Kralj Yudhištira vidje da mu se vojska koleba pa ovako reče hrabrim ratnicima: Neustrašivi Abhimanyu poginuo je ne odstupivši iz boja i sigurno je dospio u nebesa. Ostanite ovdje! Ne sumnjajte da ćemo pobijediti neprijatelje! Abhimanyu je pogubio mnoge kraljeviće i satro deset tisuća Kosala i čak mu je i to bilo malo! Njegovo je carstvo Indrino i predjeli koji se stiču velikim junačkim djelima.

Ubrzo je nastupio prekrasni čas kada se dan kloni smiraju i Sunce, blijedocrveno kao lopočeve vlati, tonulo je iza obzorja. Ošamućena vojska kralja Duryodhane vraćala se svojem konačištu izbodena strijelama i prekrivena krvlju, a protivnici su ih pratili tvrdim pogledima. Nestade Sunce i ponese sa sobom sjaj kopalja, mačeva, štitova i ukrasa. Poprimiše svoju omiljenu boju vatre, Sunce sve oboji u crveno, i nebo i zemlju. Psi i šakali, vukovi i hijene, gavrani i druge krvopije sa svim plemenima rakšasa i pisaća lunjali su razbojištem i kidali kožu mrtvacima da bi se napili njihove masti, krvi i moždine. Žderali su njihovo meso i sisali sokove gnjilih leševa, a rakšase su se stravično smijale odvlačeći sa sobom tisuće tjelesa. Psi, šakali i ptice mesožderi slavili su svoj blagdan gosteći se svi zajedno s istoga stola.

Kada mladi junak Abhimanyu izgubi život, ratnici Pandava ostaviše svoja kola, poskidaše oklope i odložiše lukove pa se, ophrvani teškim jadom, okupiše svi oko Yudhištire. Utonuo u žalost, Yudhištira započe tužbalicu za Subhadrinim sinom. Ne prođe dugo,⁷ a tu se pojavi veliki riši Krišna Dvaipayana pa mu Yudhištira ukaza dužno poštovanje i ponudi ga da sjedne a onda mu reče: Jao, Subhadrin sin izgubi život dok se borio s mnoštvom moćnih ratnika. Umoren je rukama nekolicine velikih vitezova sklonih nepravdi. Bio je još dijete, a borio se protiv odraslih ljudi spremnih na sve. To je ono što mi srce razdire.

Vyasa će na to: Yudhištiro, tvoja je mudrost neizmijerna, pred tobom nijedna nauka nema tajni. Ljudi poput tebe ne dopuštaju da im nesreća pamet pomuti. Mladi se junak uspeo u nebesa pobivši prije toga mnogo svojih neprijatelja. Bharato, Smrt kosi sve, čak i bogove, danave i gandharve. To je zakon koji se ne može promijeniti.

⁷ S pojavom rišija Vyase počinje ovdje u epu nova digresija sa slavnom pričom o Smrti. Čitav taj inače obuhvatan umetak isključen je, međutim, iz kritičnoga izdanja teksta te se može naći samo u dodatku (Appendix I, 8).

— Smrt? Odakle Smrt dolazi? — na to će Yudhištira. — Ti koji si nalik na božanstvo reci mi što je to smrt, tko ju je donio na svijet i zašto ona odnosi sva stvorenja?

— Čuj, kralju — odvrati Vyasa — kazat ću ti priču o porijeklu Smrti točno onako kako sam je čuo: Praotac Brahman u početku sazda sva stvorenja, a onda vidje da stvorenja ne pokazuju nikakve znake prolaznosti. Potom naumi da uništi svemir. Razmišljajući o tome, Tvorac ne vidje nikakva načina da svoj naum sprovede u djelo i zato se naljuti. Iz njegova gnjeva vrcnu iskra s neba i stade se širiti oganj koji poče proždirati sve u svemiru. Tada stade pred Njega Hara, zvan i Sthanu ili Šiva. On pade Tvorcu pred noge i stade ga moliti želeći učiniti dobro svim stvorenjima. Blistavo vrhovno božanstvo reče najvećemu od svih isposnika: Ti koji zaslužuješ da ti sve želje budu ispunjene, reci što ti je želja? Sthanu, reci što želiš i mi ćemo ti svaku želju ispuniti.

A Sthanu reče ovako: Gospode, mnogo si pažnje posvetio stvaranju najraznolikijih tvorevina! Zaista, Ti stojiš iza svega stvorenoga! Sada oganj proždire tvoja stvorenja! Dok to gledam, obuzima me samilost. Imaj i ti milosti, slavni Gospodaru!

Brahman mu na to odgovori: Nije to moja želja, jer ja sam uvijek želio dobro, ali me boginja Zemlja često moljaše da joj olakšam preteško breme stvorova na njoj. Tražila je da ih uništim, a ja ne mogoh naći nikakva načina da prekinem to beskonačno stvaranje i stoga se naljutih.

Rudra će na to: Budi milostiv, gospodaru Svemira, i nemoj uništavati svoja stvorenja. Nikada više nemoj dozvoliti da propadnu pokretna i nepokretna stvorenja. Neka trostruki Svemir, neka prošlost, sadašnjost i budućnost, postoji i dalje. Iz Tvoje je srdžbe, Gospodaru, nastala čest nalik na oganj i taj oganj sada rastače stijenje i drveće, rijeke i polja. I pokretni i nepokretni svijet pretvara se u pepeo. Imaj milosti, Presvijetli, i neka umine tvoj gnjev. Pogledaj na svoja stvorenja blagim i dobrotvornim okom. Tvorče svjetova, Ti si me postavio za njihova zaštitnika, nemoj dati da propadnu stvorenja kojima si ti udahnuo život.

Saslušavši Mahadevine riječi, božanski Brahman suspregnu svoj gnjev i zadrži ga u sebi samome sa željom da učini dobro svima stvorenjima. Božanski dobročinitelj utrne oganj i objavi zakon djelovanja i mirovanja. A dok je Vrhovno Božanstvo gasilo plamen rođen iz svojega gnjeva, na dveri njegovih osjetila izađe tamnoputa žena s crvenim licem, jezikom i očima, okićena blistavima naušnicama i nakitom. Pošto izađe iz njegova tijela, ona pogleda dvojicu gospodara svijeta smiješeći se i onda se zaputi na jug. Brahman joj dade ime Smrt i reče joj ovako: Uništi ova moja stvorenja! Ti si rođena iz mojega gnjeva kojim bijah nakanio razoriti svemir. Na moju zapovijest učini tako i ubijaj čak i maloumnike i vidiocce.

Lopočooka gospa po imenu Smrt saslušala te riječi pa se duboko zamisli i potom, bespomoćna, zaplaka umilnim glasom. Praotac dočeka njene suze u svoje dlanove, a onda je stade tješiti. Bespomoćna gospa proguta u sebi svoj jad i s

ponizno sklopljenim rukama oslovi Gospodara Stvaranja: Prvače među rječitima, kako ću ja, koju si ti stvorio, i još k tome kao žensko, moći činiti tako zla i okrutna djela? Imaj milosti, Gospodine! Sinovi, prijatelji, braća, djedovi i muževi mili su uvijek i svakome! Oni koji budu patili poradi gubitka dragih mene će kriviti i ružiti. Bojim se suza koje će se zbog mene prolijevati. Gospode, uzmi me u zaštitu. Podvrgnut ću se najstrožoj pokori samo da ne moram biti ona koja uzima životni dah tako mio svim živim bićima.

A Brahman joj odvrati: Smrti, ti i jesi zbog toga nastala i moraš donositi propast stvorenjima! Idi i uništavaj! Nemaj nikakva obzira! Nitko na svijetu neće ti pripisati nikakvu krivicu.

Prestrašena gospa ostade stajati pred Gospodinom gledajući bez riječi njegovo lice. I Brahman zašutje. Uskoro se ipak razvedri i, zadovoljan sobom samim, s osmijehom pogleda na sva stvorenja, a ona nastaviše živjeti kao i ranije, ne strahujući od prijevremene smrti. A gospa zvana Smrt ode se posvetiti isposništvu ne hotеći prihvatiti svoj posao.

Predala se najstrožoj pokori koja trajaše milijune godina, ugađala je Brahmanu na svaki način i On joj jednom reče: Smrti, čemu će ti sve to tvoje isposništvo?

Smrt mu odgovori: Gospode, sva stvorenja žive u zdravlju. Čak ni riječju jedno drugo ne povrjeđuju. Ja ih neću moći ubijati. Ispuni mi želju, Gospode! Bojim se grijeha i zato sam se predala isposništvu. Ja sam žena i u nevolji sam, a krivice na meni nema. Preklinjem te, buđi mi zaštitnik!

Božanski joj Brahman odgovori: Smrti, neće na tebi biti grijeha prihvaćiš li se toga da ubijaš ova stvorenja. Moje riječi ne mogu biti uzalud, ljubazna gospo. Ti ubijaj stvorenja od četiriju vrsta i steći ćeš vječnu vrlinu. Tvoji službenici bit će Yama, čuvar juga i svakojake bolesti, a ja i svi ostali bogovi ispunjavat ćemo svaku tvoju želju. Ti ćeš samo žnjati slavu čista i slobodna od svakoga grijeha.

— Gospodaru — na to će Smrt, sklopivši ruke i ponizno se poklonivši — ako to već ne može bez mene, ja ću poslušati tvoju zapovijest. Ipak čuj što ću ti kazati: pusti među ljude pohlepu, zavist, pakost, svađu, glupost, bestidnost i sve žestoke strasti koje će proždirati tijela utjelovljenih bića.

— Bit će kako ti kažeš — na to će Brahman. — Grijeha neće biti na tebi. Ove tvoje suze koje sam zadržao u ruci bit će bolesti koje će izići iz samih živih bića. Ljude će ubijati one a ne ti. A ti zaboravi i na naklonost i na gnjev i uzimaj živote živih stvorenja jer to će ti biti dužnost. One koji čine zlo ubijat će grijeh.

I tako se u strahu od Brahmanova prokletstva gospa Smrt priklonila njegovoj volji i počela uzimati živote svim živim bićima kada im dođe suđeni čas. I samo živa stvorenja umiru. Bolesti dolaze iz njih samih i to je njihovo neprirodno stanje. Osjetila nakon smrti odlaze na drugi svijet i, kada tamo obave svoj posao, vraćaju se opet na ovaj. Čak i sami bogovi odlaze tamo morajući se podvrgavati zakonu kojemu se podvrgavaju smrtnici. Zato, kralju, ne tuguj više za svojim

sinom koji je sada dospio u divotne predjele koji su određeni samo za junake. Tamo uživa prijateljujući s pravednicima. Smrt je izmislio sam Stvoritelj a ona proističe iz bića samoga. Stvorenja, naime, ubijaju sama sebe. Zato nikada ne žali za mrtvima.

— Abhimanyu je potekao od Mjeseca i stopit će se s njegovom tvarju očišćen od svih svojih nesavršenosti. Živ čovjek mora misliti na radost, na slavu, na sreću. Mudar čovjek nikada ne popušta pred tugom jer tuga je bolna. Čuo si već da je blagostanje prolazno. Ne tuguj više, kralju, i mir neka bude s tobom! — kada to izreče, sveti Vyasa istoga trena nestade.

Kada je sunce klonulo i primaklo se kraju taj strašni dan, tako obilan umiranjem, spustio se umilni sumrak predvečerja. Obje se vojske zaputiše u svoje šatore. Tada se i Arđuna pope na svoja pobjednička kola nad kojima stajaše Hanumantov lik. Pošto je toga dana svojim nebeskim oružjem ubio nebrojene samšaptake, on se zaputi k svomj šatoru.

Dok su se vozili, on prigušenim glasom upita Krišnu: Krišno, zašto li mi je srce ovako ustreptalo i zašto mi glas podrhtava? Vidim zla znamenja, a tijelo mi je onemoćalo.

Vasudeva mu odvrati: Sve je u redu s tvojim bratom i njegovim prijateljima. Ne žalosti se. Dogodit će se na drugoj strani neko beznačajno zlo.

Tada dvojica junaka pozdraviše Sumrak pa se opet popeše na svoja kola razgovarajući o tome danu koji bijaše tako poguban za živote ratnika. Tako razgovarajući, Krišna i Arđuna stigoše u logor Pandava i opaziše tugu koja bješe na licima ratnika. Kada Arđuna vidje ožalošćenu braću i sinove, njemu se srce stegnu od strepnje.

Vidio je da nema Abhimanyua pa kaza: Lica su vam blijeda i nevesela, a Abhimanyua ne vidim među vama. Nitko me od vas ne pozdravlja, a već sam čuo da je Drona danas napravio kružni bojni red. Nitko osim Abhimanyua nije ga mogao probiti, ali ja ga ne stigoh naučiti kako se, kada jednom uđe, iz njega izlazi. Jeste li mojeg dječaka tražili da probije Dronin bojni poredak? Je li možda poginuo brojno nadvladan pošto se tamo probio?

Kada su mu njihove oborene oči i potištena šutnja potvrdili najgora strahovanja, nesretni otac zavapi: Jao, mili moj dječake, ako te ne budem mogao gledati, otići ću i sam u Yaminu kuću. O dijete, smrt te otela od mene nesretnika, a nikada se nisam mogao nasititi tebe gledajući! Što će mi reći Subhadra, a što Draupadi kada saznaju da te više nema! Mora da im je srce načinjeno od adamanta kada se nije raspuklo na tisuću komada pri pomisli da ću morati gledati snahu kako plače srca probodena strijelom užasa!

Krišna je tješio uciviljenoga Arđunu okupana suzama: Ne odaj se bolu! To je put svih hrabrih i nepokolebljivih kšatriya i junaka kojima je ratovanje zanat. Ratnik mora biti uvijek pripravan mlad umrijeti. Abhimanyu je još bio dječak, a dospio je u sretne predjele za kojima žude iskusni sjedokosi ratnici. Ovladaj

svojom žalošću jer, ako ga nastaviš ovako javno oplakivati, klonut će srce tvojim rođacima i prijateljima.

Glasom koji je podrtavao od silnoga jada, Parthin se sin onda obrati svojoj braći: O zemaljski vladari, želim čuti kako se borio moj Abhimanyu. Jao, zar ti vaši oklopi i svakovrsno oružje služe samo za to da bi se njima kitili, zar vam je jezik samo za to da biste razgovarali po saborima, kada niste mogli zaštititi mojega sina? — I rekavši to, Partha⁸ sjede držeći u rukama luk i svoj odlični mač. Ni od prijatelja, a ni od braće ne nađe se nitko tko bi se usudio niti pogledati Arđunu okupana suzama, a kamoli ga osloviti.

Doista, nitko se ne usuđivaše da mu se obrati izuzev Vasudeve i Yudhištire. Pošto je saslušao Yudhištirinu pripovijest, Arđuna samo duboko uzdahnu i zajeca: O sine! — i sruši se na zemlju u strašnome bolu. Svi se ratnici Pandava okupiše neveselih lica oko njega netremice gledajući jedan drugoga. Kada Arđuna dođe k sebi, pomami se od bijesa i činilo se da ga je spopala groznica. Sav se tresao i duboko je uzdisao, a onda stisnu šake bacajući oko sebe sumanute poglede pa reče: Zaričem se da ću sutra ubiti Dayadrathu! Spasit će se samo ako napusti Dhrtaraštrovće i zatraži Krišninu ili tvoju zaštitu, kralju! Arđuna vam se na to svečano zaklinje! Neka ne dođem nikada u sjajna nebesa gdje borave moji praoci, neka u društvu najcrnjih grješnika čamim u najdubljem paklenom ponoru ako sutra, prije no što Sunce zađe, ne umre Dayadratha! Ne bude li sutra pao od mojega gnjeva, Arđuna će odložiti oružje i ući u oganj lomače! Čujte me asure, a i vi, bogovi, i ljudi i ptice i zmije, čujte i vi što tminama lutate, a i ponovno rođeni rišiji i nebeski rišiji, i vi pokretne i nepokretne tvorevine i svi ostali koje ne spomenuh, nitko od vas neće me spriječiti da izvršim svoj naum! Može sići u donje svjetove ili se popeti na nebesa, može se među nebesnike sakriti ili tamo gdje obitavaju daitye, ali ga mojih stotinu strijela neće mimoići! Kada ova noć prođe, skinut ću glavu Abhimanyuovu zlotvoru! — I izrekavši to, Arđuna objema rukama napnu Gandivu, a zvuk njezine tetive dotaknu sama nebesa.

Krišna je saslušao Arđuninu zakletvu, a onda mu kaza: Ti si se zavjetovao da ćeš ubiti Dayadrathu i tvoja ti braća odobravaju, ali si takvim činom silno prenaglio. Ne pitajući mene, preuzeo si na sebe veliki teret. Jao, kako ćemo sada izbjeći podsmijeh ljudi? Znaj da će na Duryodhanin zahtjev učitelj učiniti sve kako bi te omeo u tome. Poredat će kola i zaprege, okupit će sve silne ratnike i načinit će bojni red napola kao kola, a napola kao lopoč. U sredini lopoča postaviti će ratnike u oblik ježa i svi će veliki junaci braniti Dayadrathu. Bit će tu Karna i Bhurišravas, Dronin sin i nepobjedivi Vršasena, Kripa i vladar Madre. Razmisli, Arđuno, o svakom od njih i o njihovoj vještini. Kada se udruže, njih nije lako pobijediti!

⁸ Partha je metronim i znači Prithin sin, kao sto Kaunteya znači Kuntin sin, jer je majka imala oba imena.

Arđuna će na to: Ako je po mojemu, ta šestorica, kada se udruže, nemaju ni pola moje snage. Vidjet ćeš kako ću im polomiti oružje i učiniti ih bespomoćnim. Vidjet ćeš kako će, Droni naočigled, glava vladara Sindhua pasti na zemlju praćena njihovim jadicovkama. Nemoj potcijeniti Dhanandayu! Ako sam se zakleo, računaj da je Đayadratha već poginuo! Borit ću se da pobijedim, a ne da izgubim. Istina je da je u brahmanu istinitost, da je u pravednome krotkost, da je u žrtvi napredovanje i da je u Narayani pobjeda!

Rekavši to Krišni, a i samome sebi, Arđuna se još jednom obrati Krišni svojim dubokim glasom: Trebalo bi, Krišno, da se, čim bude svanulo, pobrineš da kola budu spremna i dobro opremljena jer je pred njima težak zadatak.

Te noći ni Vasudevi ni Dhanandayi nije dolazio san na oči. Provodili su je gorko uzdišući u svojoj strašnoj žalosti. Bogovi se zabrinuše znajući da je Naru i Narayanu obuzeo gnjev pa se i Indra pitao: što li će iz svega ovoga nastati? Iz vedra je neba grmjelo i sijevalo, a zemlja se potresala sa šumama i vodama. Onda moćni Indrin sin reče Krišni: Idi i utješi svoju sestru Subhadru i njezinu snahu Uttaru. Gospodine, idi i reci im riječi utjehe i istine.

Ojađena srca zaputi se Krišna Arđuninu staništu da utješi svoju uciviljenu sestru.

Te iste večeri kralj je Sindhua Đayadratha saznao za Arđuninu zakletvu i našao se na teškoj mucu. Zamisli se, pa onda lagano ustade i ode tamo gdje se kraljevi bijahu okupili pa im uplašen i posramljen reče: Onaj što ga je požudni Indra u Panduovoj njivi zasijao, opaki zločudnik Arđuna, nakanio je otpraviti me na onaj svijet. Ostajte s mojim blagoslovom jer ja ću se zaputiti svojem domu. Želim još poživjeti. Ako želite da ostanem, vi me, kšatrijski prvaci, zaštitite silom svojega oružja!

A Duryodhana, kojemu je njegov vlastiti naum uvijek bio važniji od svega ostalog, stade ga umirivati i nabrajati znamenite vitezove koji će ga sutra braniti u boju pa ga tako primiri. Te noći on odvede Đayadrathu u Dronin šator. Đayadratha, s poštovanjem dodirnuvši učiteljeva stopala, progovori: Reci mi, učitelju, ima li kakve razlike između moje i Arđunine streljačke vještine?

Drona mu odgovori: Sine, obojica ste učili iste nauke. Samo što je Arđuna vodio strog život i mnogo se bavio yogom i zbog toga je nadmoćan. Ti ga se ipak nemoj plašiti. Onoga kojega štiti moje oružje ne mogu savladati ni sami bogovi. Načinit ću ubojni red koji Arđuna neće uspjeti probiti. Snažni viteže, moraš slijediti stazu kojom su hodili tvoji očevi i praoci. Valjano si naučio Vede i prinosio si žrtve Ijevanice, mnoge si žrtvene obrede priredio i za tebe Smrt ne može biti uzrok strahovanja. Svi smo mi, i ja i moj sin, smrtni i kratkovjeki.

Misli na to da će nas sve, prije ili kasnije, pokositi Vrijeme i da ćemo poći na onaj svijet noseći sa sobom samo svoja djela.⁹ Blaženstvo koje isposnici zaslužuju pokorom, kšatrije zaslužuju svojom hrabrošću, izvršavajući dužnosti svojega staleža. I tako Bharadvadžin sin umiri Đayadrathu čije srce očvrstnu i on odluči da se bori.

A plemeniti se Krišna vratio u svoj šator u pratnji kočijaša Daruke i spustio se na svoju bijelu postelju te utonuo u yogu. Neprestano je razmišljao o Arđuninu zavjetu. U logoru Pandava nitko te noći nije spavao.

Usred noći Krišna se trže iz drijemeža i oslovi svojega kočijaša: Daruko, Arđuna se, slomljen žalošću za svojim sinom, zakleo da će sutra prije smiraja Sunca pogubiti Đayadrathu, a ovoga će sutra braniti sve Duryodhanine čete. Bit će tu i Drona sa svojim sinom, a on vrlo dobro zna što treba učiniti. Onome koga on brani ne može nauditi ni sam neusporedivi Tisućuoki Indra. Ja neću imati snage, Daruko, gledati zemlju na kojoj nema Arđune. Njemu za ljubav ja ću ih sutra sve pobiti, pa i Karnu i Suyodhanu. Onaj tko mrzi Arđunu mrzi i mene. Znaj da je Arđuna polovica mene samoga. Kada mine ova noć i jutro osvane, ti ćeš, Daruko, opremiti moja kola po svim pravilima ratne nauke. Staviti ćeš u kola sve što je potrebno pa pomno prati kuda se ja krećem. Kada začuješ moju školjku Panćađanyu kako svira piskavi zvuk aršabha, doći ćeš hitro po mene. Velim ti, Suto, da će Arđuna sutra ubiti onoga kojemu je obećao smrt!

— Tigre među ljudima — odvрати Daruka — onaj kojemu si ti kočijaš ne može biti pobijeđen. Učinit ću kako si mi naredio, a ova noć neka Arđuni donese jutro pod blagonaklonim znamenjem.

Prođe i ta noć i kralj Yudhištira ustade iz svoje postelje.

Plesači plesaše, a miloglasni pjevači zapjevaše umilne skladbe u slavu roda Kurua. Spretni glazbenici zasviraše u svoje instrumente i ti zvuci rasaniše prvoga među kraljevima. On pođe na kupanje da obavi sve što bješe nužno. Priđoše mu stotinu osam slugu okupanih i odjevenih u bijelo držeći mnoge zlatne vrčeve napunjene do vrha. Sjedeći na svojoj kraljevskoj stolici odjeven u tanku košulju, kralj se okupao u nekoliko vrsta vode začinjene sandalovinom i posvećene mantrama, a snažni i spretni službenici trljali su ga vodom u koju bijahu nacijeđene različite ljekovite trave. Potom se okupa u vodi, začinjenoj raznim mirisima, a nakon toga osuši kosu dugačkom tkaninom bijelom kao labuđe perje. Pošto su mu namazali tijelo sandalovim melemom, odjenuše ga u čiste haljine i cvjetne vijence. Onda se moćni vladar u mislima predade molitvi sjedeći sklopjenih ruku i licem prema istoku, kako to čine svi pravednici. Zatim kralj s velikom poniznošću uđe u odaju u kojoj bijaše sveta vatra i oda joj počast svežnjevima pruća od svetoga drveta i ljevanicom pročišćenog masla posvećena

⁹ Djelo ili čin (karman) oblikuje predmet djelovanja, ali i počinitelja. U staroj se Indiji, po uzoru na obredni čin, svaki čin stao shvaćati kao sudbonosni obred. Zaslužnost ili grješnost svakoga čina prate čovjeka i preko smrti, kada napušta sve ostalo na svijetu, i određuju mu iduća rođenja.

mantrama. Izašavši odatle, Yudhištira prijeđe u drugu prostoriju u kojoj su bili prvaci među brahmanima, samoobuzdani znalci Veda očišćeni zavjetima i učenjem svetih spisa. Svi se oni bjehu okupali pošto su obavili žrtvene obrede. Tih obožavalaca Sunca bješe tu puna tisuća, a uz njih još osam tisuća brahmana iz istoga reda. Panduov ih sin darova medom, maslom, najboljim voćem od vrsta koje su pod dobrim znamenjem i svakom dade nešto zlata i stotinu ždrijebaca ukrašenih nakitom, skupe haljine i sve što im bješe po volji, a oni mu svojim jasnim glasovima rekoše blagoslove.

Onda Kuntin sin izađe u vanjsku odaju, a sluge mu prinesoše prekrasno i skupocjeno sjedalo kružna oblika optočeno biserima i lazulitom, a paževi pripremiše sve njegove bogate ukrase. Kralj u tome času bijaše tako lijep da bi, ugledavši ga, njegovi neprijatelji mogli svisnuti od jada. Pjevači započeoše svoje hvalospjeve i podigoše glasove koji se stopiše u snažni zbor. U taj tren zatutnjaše kopita i kolni kotači, zazvoniše zvona na slonovima i riknuše školjke, tako da se činilo da od toga zvuka podrhtava i zemlja.

Onda jedan od stražara na vratima, oklopljenih i s mačem o boku, mlad i ukrašen naušnicama, uđe u kraljeve odaje, kleknu pred kraljem koji je zasluživao svaku počast i prikloni glavu pa najavi Dharminu sinu da Krišna čeka da bude primljen.

Kralj primi Madhavu uz dužne počasti i raspita se za njegovo zdravlje, a onda stigoše i ostale kšatrije kraljevske krvi. Stiže i Arđuna, a potom, na zapovijest Dharmina sina, svi prijatelji i dobromišljenici Pandava pođoše u boj gnjevni na svoje protivnike. Arđuna se pope na kola zajedno s Yuyudhanom i tako se njih trojica odvezoše nalik na Somu, Budhu i Šukru¹⁰ kada polaze da rastjeraju noćnu tminu, a blagonakloni povjetarac puhaše im u leđa.

Arđuna je promatrao oko sebe mnoge povoljne predznake pa onda reče velikome strijelcu Yuyudhani: Yuyudhano, po znamenjima bih rekao da je moja pobjeda sasvim sigurna. Ja krećem onamo gdje vladar Sindhua iščekuje svoju smrt. Jedna je od mojih najprečih dužnosti da pogubim Đayadrathu, ali je isto tako znatna i Yudhištirina sigurnost. O moćnoruki, budi ti danas kraljev zaštitnik. Ti ćeš ga čuvati kao što bih to i ja sam činio i ne znam na svijetu nikoga tko bi tebe mogao svladati.

A Satyaki, pogubitelj mnogih velikih junaka, odgovori: Neka bude tako! — i ode kralju Yudhištiri.

Kada je osvanuo četrnaesti dan boja, učitelj Drona, najbolji od svih koji vladaju oružjem, počeo postrojavati svoje čete za boj. Diže se graja od srditih ratnika koji su napinjali svoje lukove okidajući tetivu i uzvikivali: Gdje je taj Dhanandaya? — Neki su bacali u visine svoje goleme mačeve, oštre i dobro izbrušene, s oštricama boje neba i lijepim balčacima. Neki su bacali svoje

¹⁰ Soma je Mjesec, Budha Merkur, a Šukra Venera.

buzdohane okićene zvoncima i namazane sandalovim mehlemom, ukrašene zlatom i dijamantima. Potom su, ispunjeni gnjevom i ponosom, golim rukama dočekivali svoje oružje.

Kada je rasporedio svoje akšauhinije, Bharadvadin sin reče kralju Dayadrathi: Ti i silni Karna, Ašvatthaman, Šalya, Vršasena i Kripa sa stotinu tisuća konjanika, šezdeset tisuća kola, deset tisuća slonova s kulama i dvadeset i jednom tisućom pješaka u oklopima zauzmite položaj dvanaest milja iza mene. Tamo ni Indra na čelu bogova neće moći dosegnuti, a o Pandavama da i ne govorimo.

To umiri vladara Sindhua i on učini kako mu je rečeno.

Kraljević se Durmaršana, željan bitke, postavio na samo čelo, a uz njega bijaše tisuću i petsto razdraženih slonova, toliko velikih da ih je bilo strahota i pogledati, a svi su bili oklopljeni.

Bojni poredak što ga je napravio Bharadvadin sin dijelom bijaše šakata, a dijelom krug, bio je dugačak četrdeset i osam milja, a u pozadinu je sezao dvadeset milja. U pozadini tog stroja bio je neprobojni poredak nazvan Lopoč, a unutar njega stajale su zbijene čete postrojene u oblik zvan Iгла. Na ušicama te igle stajao je veliki ratnik Krtavarman, do njega vladar Kambođa, do ovoga Dalasandha, a onda dalje Duryodhana i Karna i još stotine i tisuće probranih junaka. Na drugoj strani te igle stajao je Dayadratha. Drona je bio na prilazu redovima šakate.

Bojište se polagano prekrivalo junacima Bharata željnim borbe, a kada dođe čas zvani raudra, pojavi se i Arđuna, a pred njegovim kolima letjele su, igrajući se tisuće vrana i gavranova. Počeše uz prasak padati tisuće meteora. Arđuna postavi svoja kola u prednje linije gdje će tuča strijela biti najgušća pa puhnu u svoju školjku, a i Krišna puhnu u Pančadanyu. Od toga zvuka uzdrhta srce vojsci Kurua, a kosa se ratnicima diže od užasa. Majmun na Arđuninu stijegu otvori usta i užasno riknu, a uz njega zaurlaše i ostala stvorenja koja su stajala uz njega. Podižu se opća huka i urlik, a Arđuna oslovi potomka Dašarha: Povezi me, Krišno, onamo gdje je Durmaršana. Probit ćemo se kroz onaj odred slonova. — I izrekavši to, on zasu protivničku stranu pljuskom strijela kao što oblaci kišom zasipaju planine.

Kada je Arđuna krenuo u proboj, mnogi junaci Kurua izgiboše ili se pred njim razbježaše izgubivši prisebnost. Kraljevića Duššasanu spopade bijes pa, željan okršaja, navali na Arđunu, ali se ovaj dalje probijao i ne hajući za njega. Probijeni jednom te istom Arđuninom strijelom padali su na tlo po tri ili četiri ratnika, a mogla su se vidjeti i mnoga trupla bez glave kako i dalje stoje stežući u rukama svoje oružje.

Duššasanina se vojska razbježa pred Arđunom, a i sam Duššasana morade se vratiti pod Dronino okrilje. Arđuna se primakao Droni, pa na Krišnin nagovor sklopi ruke i oslovi ga: Poželi mi sreću, brahmane, i daj mi blagoslov. Tvojom

milošću ja ću se probiti kroz ovaj neprobojni red. Ti si moj starješina kao i Yudhištira ili čak kao Krišna, o neporočni gospodine! Kao što Ašvatthaman zaslužuje da ga zaštitiš, zaslužujem to i ja. Želim uz tvoje dopuštenje ubiti kralja Sindhua!

Učitelj se na te riječi osmijehnu pa mu odvrati: O Bibhatsu, nećeš ubiti Dayadrathu ako ne pobijediš mene! — I Drona ga zasu pljuskom oštrih strijela koje Arđuna dočeka svojimima. Dronine strijele izbodoše i Arđunu i Krišnu i njihove konje, a Arđuna promijeni presječenu tetivu pa posla na Dronu najprije šest stotina, pa sedam stotina, pa tisuću, a onda deset tisuća svojih strijela i to bješe svaki put tako brzo kao da je odapeo samo jednu. Poginuše mnogi koji su stajali uz Dronu.

Onda mu Drona odgovori strijelom koja ga pogodi posred prsa i načas nestane njegova snaga, ali Arđuna ipak ubrzo dođe k sebi pa se nastavi suprotstavljati učiteljevim napadima.

Tada se javi Vasudeva: Arđuno, ne smijemo tratiti vrijeme. Moramo izbjeći Dronu jer nas čeka važniji zadatak!

Arđuna će na to: Ako ti tako kažeš!

I oni produžiše dalje držeći učitelja s desne strane. Onda Drona pozva Arđunu: Kamo ćeš, Panduov sine? Je li istina da ti ne prekidaš borbu sve dok ne pobijediš svojega neprijatelja?

— Ti si moj učitelj, a ne moj neprijatelj! — odvrati Arđuna. — Ja sam tvoj učenik i zato sam ti kao sin. A osim toga, na ovome svijetu nema čovjeka koji tebe može pobijediti.

I moćno oboružani Bibhatsu produži dalje probijajući se kroz čete Kurua, a s bokova su ga pratili plemeniti kraljevići Pančala: Yudhamanyu i Uttamaudaš.

Vidjevši da su se pred Kuntinim sinom ispriječila Krtavarmanova kola, Krišna pomisli da ne smiju gubiti vremena s njime pa reče Arđuni: Ne pokazuješ nikakve milosti prema Krtavarmanu. Satri ga i pogubi! — Na to Arđuna zasu Krtavarmana svojim strijelama tako da ovaj bješe potpuno ošamućen, a onda potjeraše svoje brze konje na vojsku Kambođa. Kao što požar tjeran vjetrom proždire gustu šumu, tako je i Arđuna, oganj Pandava, Ijutito obarao šumu ratnika Kurua, šibajući naokolo strijelama kao vatrenim jezicima, a Krišna bješe vjetar koji ga je podjarivao. Sa svih strana okružen obručima kola i slonova, tisućama i tisućama koje ga opkoljavahu red za redom, Dhanandaya nestade među njima kao Sunce umotano oblacima.

Duryodhana se na svojim kolima hitro probi do učitelja pa mu kaza: Taj se Arđuna takoreći već probio porazivši sve one vitezove! Neka ti sada pomogne tvoja pamet da smišliš nešto kako bismo mogli ubiti Arđunu. Da si mi blagoslovljen, učitelju, učini nešto kako Dayadratha ne bi izgubio glavu! O blagoslovljeni, ja znam da si ti naklonjen Pandavama, a meni se već razum pomutio od silna razmišljanja što ću i kako ću. Naš si kruh jeo, a ipak nam se

odužuješ zlom. Da mi nisi obećao da ćeš pobijediti i poniziti Pandave, ja nikada ne bih pokušao spriječiti gospodara Sindhua da se vrati u svoju domovinu. Nemoj se gnjeviti na mene. Možda buncanjem i ludovanjem jer me je obuzeo užas! O, zaštiti sada vladara Sindhua!

Drona će na to: Ne uzimam ti za zlo te tvoje riječi. Ti si mi drag koliko i Ašvatthaman. Sada ćeš činiti ono što ti budem rekao: Pod teretom sam godina i ne mogu se kretati tako hitro kao Arđuna. Ja moram uhvatiti Yudhišthiru, a tebi ću, kralju, staviti ovaj zlatni oklop tako da ga neće moći probiti nikakvo oružje kojima se ljudi koriste. Ni Krišna, a ni Kuntin sin neće ga moći probiti strijelama. Ovako oklopljen pohitaj ususret Arđuni i on se neće moći nositi s tobom.

I rekavši to, prvi među posvećenicima brahmanu dotakne vodu i izgovori propisane mantrе pa žurno pripasa Duryodhani čudesni blistavi oklop i tako posla kralja u boj. Duryodhana pođe za Arđunom koji već bijaše duboko zašao u silu Kurua.

Sunce već bješe krenulo naniže, prema vrhovima brjegova Asta i njegove zrake ublažiše svoju žestinu, a dan se počeo lagano gasiti na nebu prekrivenu prašinom. Vojnici su se, kako koji, neki odmarali, neki borili, a neki su se vraćali u okršaj željni pobjede. I dok su se vojske tako borile, obje se nadajući pobjedi, Arđuna i Krišna dalje su se probijali prema vladaru Sindhua.

Kuntin je sin svojim strijelama pripravljaо put dostatan za svoja kola, a Krišna je pokazivao svu svoju vještinu upravljajući ih kružnim putanjama različitih oblika i vrsta. Arđunine strijele s urezanim njegovim imenom, dobro ugođene i omotane mačjim crijevom, pravih spojeva i dalekometne, čvrsto načinjene od rezanoga bambusa ili pak čitave od željeza, pile su neprijateljsku krv zajedno s pticama grabljivicama. Stojeći na svojim kolima, puštao je Arđuna svoje strijele po dvije milje u daljinu, a one su padale i gasile živote upravo kada bi kola pristizala na to mjesto gazeći preko pobijenih ljudi i konja, preko polomljenih kola i mrtvih slonova.

Onda Krišna oslovi Arđunu: Gledaj, Dhanandayo, eno Suyodhane kako nas pretječe! On čini se zna da će se danas sukobiti s tobom. Ako ga uz malo sreće danas ubiješ, lako ćeš se probiti kroz njegovu vojsku bez gospodara.

— Neka bude kako kažeš! — odvрати Arđuna. — To je upravo ono što bih morao uraditi!

Tada tvoj sin, gospodine, izazva uz osmijeh Krišnu i Dhanandayu na boj, a ova dvojica vrlo se obradovaše. Duryodhana probode Arđunu trima strijelama velike snage koje su se mogle duboko zabosti. Četirima strijelama pogodi četiri njihova konja, a deset ih zabode Vasudevi u prsa presjekavši mu bič u rukama. Tada Krišna reče Arđuni: Ovo što sada gledam još nikada nisam gledao, kao što ne vidjeh ni da brjegovi hodaju! Tvoje strijele nemaju nikakva učinka! Predvodniče Bharata, ili je Gandiva izgubila svoju snagu ili su tebi ruke onemoćale.

Arđuna mu na to odvрати: Rekao bih, Krišno, da su oklop na Duryodhaninu tijelu namjestile Dronine ruke. Tako kako je postavljen, taj je oklop neprobojan za moje strijele. U njemu je sila svih triju svjetova! Ovo može biti samo Dronina vještina, a ja sam je od nje učio. Ali onaj koji sada nosi taj oklop ne zna kako se to radi. On ga nosi kao što bi to žena činila. Čak i da je taj oklop božanski i da ga je saznao sam Brahma, neće moći od mojih strijela zakloniti ovoga zlikovca Duryodhanu.

Tada Arđuna svojim strijelama pobi Duryodhanine konje i oba bočna kočijaša, presiječe mu luk i pokida kožnate štitnike za šake. Potom stade komadati njegova kola i Duryodhana se ubrzo nađe bespomoćan, šaka isprebijanih strijelama. Vidjevši velikoga ratnika u nevolji, mnogi mu pohitaše u pomoć, a Arđuna stade silom svojega oružja satirati svu tu vojsku.

Ali Krišna ne htjede gubiti vrijeme nego doviknu Arđuni: Žustro poteži tetivu, a ja ću puhnuti u svoju školjku!

I Kešava, lica prekrivena prašinom, silovito puhnu u svoju Pančađanyu. Od njezina zvuka i od brujanja Gandivine strane svi ratnici Kurua, i slabi i jaki, popadaše po zemlji i Arđunina se kola najednom pojavise iz toga mnoštva kao Sunce kada izađe iza oblaka.

Duryodhana i osam velikih vitezova koji bijahu određeni da štite Đayadrathu svi zajedno okružise Panduova sina i čudesni bijahu podvizi onoga kojem je Krišna kočijaš dok je dijelio megdan sa svim tim ujedinjenim ratnicima.

Za to je vrijeme Yudhištira bio u velikoj nevolji. Ljutiti Drona presjekao mu je luk i on uze drugi, bolji i žilaviji, i njime obori sve one tisuće strijela kojima ga je Drona obasipao. Tada se Drona razbjesni i svojim oštrovrim strijelama pobi Yudhištirinu zapregu, a ovaj goloruk skoči sa svojih nepokretnih kola i Sahadeva ga na svojim odveze s bojišta. Dok je Drona nastavljao istrebljivati Somake, nitko se ne usudi na njega jurišati i nitko ga čak ne pogodi strijelom. Pogubni se okršaj nastavljao, a u taj čas Yudhištira začu zvuk Pančađanye u koju je duhnuo Vasudeva. Doista se zbilo tako da se od urlanja Dhrtaraštrovica pred Arđuninim kolima i od huke bitke koju je vodio junački Satyaki brujanje Gandive nije moglo čuti. Kraljevskome Panduovu sinu dođe napamet: Nešto nije dobro s Arđunom čim se Pančađanya tako oglašava, a Kurui urlaju od radosti! — i od te mu se misli pomrači pred očima, srce mu uzdrhta od straha i on drhtavim glasom oslovi Satyakija: O Satyaki, ti, koji si po smjelosti jednak Krišni, uvijek si bio oslonac Pandavama kao što je to i Krišna. Zato ću te opteretiti bremenom koje ti i doliči da podneseš. Arđuna je tvoj brat, prijatelj i učitelj. Pođi mu sada u pomoć jer slutim da je u teškoj nevoji.

Predvodnik Šinija odgovori na to pravednome kralju Yudhištiri: O gospodine nepropadne slave, čuo sam tvoje pravdoljubive riječi koje će me zbog Arđune odvesti k slavi. Spreman sam za Arđunu i rođeni život žrtvovati! Ali meni

je Arđuna pred samim Vasudevom nekoliko puta napomenuo da tvoju sigurnost povjerava meni i da će samo tako biti bezbrižan kada krene da ubije Đayadrathu.

A Yudhištira mu odvratila: Tako je kako zboriš, gospodine, ali od toga moje srce nije postalo ništa mirnije budući da je sada Arđuna ugrožen. Ja ću poduzeti sve da sebe zaštitim, a tebi naređujem da kreneš onamo kamo se i Arđuna otputio! Jaki će me Bhima braniti, a tu je i Dhrštadyumna koji se iz ognja rodio samo da bi Droni donio propast.

Velmoža Šinija saslušao je Yudhištira, pa se uplašio što će mu Arđuna reći kada čuje da je napustio Yudhištira, ali onda pomisli da će ga ljudi smatrati kukavicom ako ne ode. Uto Yudhištira naredi da se Satyakijeva kola natovare tobovcima sa svakakvim oružjem i svim ostalim potreštinama, a njegove vrsne konje ispregoše i dadoše im da piju, prošetaju se i okupaju. Onda ih opet upreguše pošto su im počupali strijele iz tijela i dali im da se najedu. S odmornom zapregom Satyaki pođe da pronade Arđunu i iznenada udari na vojsku Kurua, no Drona stajaše na njegovu putu. On ga zasu strijelama pa viknu: Tvoj učitelj Arđuna izbjegao je sukob sa mnom i otišao odavde kao kukavica. Ako me i ti, kao i on, brzo ne obiđeš, nećeš danas odavde iznijeti živu glavu!

Satyaki mu na ovo odgovori: Ja ću po naređenju kralja Yudhištire poći tragom svojega učitelja. Budi blagoslovljen, brahmane, a ja sada ne bih dangubio. Trebalo bi da učenici uvijek kroče stopama svojih učitelja pa ću i ja tako učiniti.

I on se okrenu svojemu vozaču pa reče: Prođi onim praznim prostorom pored Karnine vojske!

Srditi Drona pođe za njime zasipajući ga tisućama strijela, a i razgnjevljeni Krtavarman pođe mu ususret s namjerom da ga zaustavi. Satyakiju se suprotstaviše mnogi hrabri i moćni ratnici i on, koji bježe nazaustavljiv, nije mogao uznapredovati ni koraka. Mnoštvo ratnika vičnih ubijanju zasuše Yuyudhanu nebrojenim strijelama i pažljivo ga opkoliše, a Drona ga pogodi sa sedamdeset sedam strijela. Onda Satyaki nacilja strijelom zlatnih krila iz koje sijevahu plamenovi, sličnoj bijesnoj zmijurini ili Uništiteljevoj palici, i njome probode Krtavarmana. Ta se strašna strijela probi kroz njegov blistavi oklop i natopljena njegovom krvlju zabi se u zemlju. Okupan krvlju, ranjeni Krtavarman ispusti iz ruku luk sa strijelom na tetivi i pade u svoja kola.

Tada Satyaki produži put kroz Kurue kao Indra kroz bojne redove asura. Jednom jedinom strijelom on obori Dronina vozača i svojim hicima natjera njegovu zapregu da odvuče kola daleko odatle. Neustrašivi Drona vidje da su njegovi bojni redovi u rasulu i krenu zaštititi svoju vojsku umjesto da goni Šinijeva unuka.

Čak ni Arđuna, kralju, ne počini onakav pokolj kakav je napravio Satyaki među tvojim trupama. Rastjerujući njihove redove, on se nastavi probijati prema Arđuni.

Drona ugleda Duššasanina kola u blizini pa mu reče: Duššasano, zašto bježe onolika kola? Je li kralj dobro? Je li vladar Sindhua još živ? Zašto se vraćaš iz okršaja? I ti si izazivao svu onu mržnju Pandava i Pančala, a sada si se uplašio samoga Satyakija. Ti si kraljev brat i veliki strijelac! Potjeraj svoja kola na Satyakija jer će se sva ona vojska rasusti!

Tvoj sin ne izusti ni riječi, nego učini kako mu je rečeno.

Za to se vrijeme vojska Pandava počela na svim stranama kolebati i Pandave, Pančale i Somake morali su podaleko odstupati. Tada Yudhištira reče Bhimaseni uzdišući kao crna kobra i očiju punih suza: Čuli smo kako Vasudeva puše u Pančadanyu koja se nadaleko raspoznaje. Plašim se da se sada Krišna bori jer je Arđuna poginuo! Nigdje ne vidim Arđunina stijega. Kuntin sine, ti ćeš zato otići tamo gdje je Dhahandaya i kamo je već otišao siloviti Satyaki. Učini to ako si još voljan slušati moje zapovijesti i ako ti je na umu da sam ja tvoj stariji brat.

Bhima će na to: Njih su se dvojica odvezli na kolima koja su nekada nosila Brahmana i Išanu, Indru i Varunu, i nemaju se čega bojati. Pa ipak, ja ću poslušati tvoju zapovijest. Ne brini se. Smjesta polazim izvršiti tvoju zapovijest!

Zatim se okrenu Dhrštadyumni: O Pančalo, ti dobro znaš da se Drona želi na svaki način dočepati Yudhištire. Prva je naša dužnost da branimo kralja, ali ja moram i slušati njegove zapovijesti. Zato sada odlazim tamo gdje je Dayadratha kojemu je kucnuo suđeni čas. Zato ti budi danas spreman i odlučan da odbraniš Prithina sina. To je tvoja prva i najviša dužnost!

— Ne brini se, Bhimo — na to će Dhrštadyumna — Drona će poniziti Yudhištiru tek ako ubije Dhrštadyumnu!

Tada Bhima silovito puhnu u svoju školjku i odape strunu na svojem luku pa uz lavlji urlik koji utjeruje jezu u srca neprijatelja navali među njih. Na njegovoj zastrašujućoj prilici skupocjeni čelični oklop optočen zlatom sijevao je nalik na oblak nabijen munjama. Kurui su se trudili da ga zaustave, ali Bhima svlada sve te vitezove i onda udari na Droninu vojsku zasipajući slonove daždom strijela.

Učitelj se Drona ispriječio i pred njim kao što kopno zaprječuje put morskoj plimi. Nadao se da će mu Bhima ukazati isto poštovanje kao i Arđuna i zato ga oslovi: Bhimo, nije u tvojoj moći da se probiješ kroz ovu vojsku sve dok mene ne savladaš. Ja sam tvoj neprijatelj, silni junače! Krišni i Arđuni dopustio sam da se probiju kroz ovu vojsku, ali ti nećeš proći!

Njegove riječi naljutiše neustraivoga Bhimu pa mu on, očiju zakrvavljenih od bijesa, odbrusi: Bijedni brahmane, nije Arđuna ovuda prošao zbog tvog dopuštenja! Počastima koje ti je iskazao samo je pokazao koliko te poštuje. Ali ja prema tebi neću pokazati milosti kao što je to učinio Arđuna. Sada sam ti neprijatelj! Bio si nam nekoć davno učitelj, otac i prijatelj i kao oca smo te poštovali, ali sada sam kažeš da si mi neprijatelj. E, pa neka ti bude! — i rekavši to Bhima zavitla svoju topuzinu i u komadiće razbi Droninu kočiju.

Drona žustro skoči sa svojega vozila koje buzdohan istoga trena satjera u zemlju zajedno sa zapregom, kočijašem i barjakom.

A tada, kralju, tvoji sinovi opet okružiše Bhimu, prvaka među strijelcima s kola. U tome okršaju pogiboše njih jedanaestorica. Ne prođe dugo, a Bhima razjuri sva ta bojna kola bacajući srdite poglede oko sebe. Kada se Panduov sin probio kroz svu tu silu, opet ga je dočekaao učitelj Drona i, smješkajući se, obasuo ga nebrojenim strijelama želeći da ga zaustavi. Onda Bhima skoči sa svojih kola, zažmiri, pa velikom brzinom jurnu prema Droni. Zaista, gospodine, Bhima je trpio pljusak Droninih strijela kao što bik podnosi olujni pljusak. Drona ga je ljutito izranio, ali Bhima uhvati rudu njegovih kola i silovito ih tresnu o zemlju. Drona je uspio na vrijeme iskočiti i popeti se na druga kola, a onda se zaputio prema nekoj praznini u bojnim redovima. Snažni Bhima pak ponovo uđe u svoja kola i nezadrživo jurnu na vojsku tvojega sina. Probio se kroz redove Bhođa i Kambođa i kroz brojna plemena mlečča koji svi bijahu vrsni borci, a onda je ugledao velikoga strijelca Satyakija zanesena bitkom. Produži dalje željan da vidi Dhanandayu i, svladavši sve tvoje ratnike, napokon ugleda i velikoga strijelca kako nepreduje prema Dayadrathi s namjerom da ga pogubi. Bhima tada kliknu glasom nalik na grmljavinu, a Arđuna i Madhava odgovoriše mu poklikom.

Čuo je to i kralj Yudhištira i razabrao glasove Bhime i lukonoše Arđune pa mu odmah laknu i srce mu se razveseli. Karna ne mogaše podnositi Bhimine urlike pa jurnu na njega gromko kličući i zatežući luk svojom golemom snagom. U junačkome Bhimi planu bijes kada je vidio Vaikartanu pa odape na njega nekoliko silovitih hitaca. Širokovrhom strijelom posla u Yamino carstvo Karnina kočijaša, a potom ubije i njegove bojne konje. Karna žurno napusti svoja beskorisna kola i pope se na kola Vršasene. Ipak, Karna je svoje strijele odapinjao štedeći Bhimu, a ovaj je gađao Karnu ne štedeći snage.

Onda se Bhima okrenu od Karne u želji da se pridruži Krišni i Arđuni, ali ga Radhin sin ponovo napadne i zasu ga gustim pljuskom strijela, izazivajući ga s osmijehom na licu lijepu poput rascvjetala lopoča: — Zašto si mi okrenuo leđa? Zar se toliko žuriš da vidiš Arđunu? Stani tu gdje jesi i zaspi me svojim strijelama!

Bhima nije mogao odoljeti nego okrenu svoja kola i započe okršaj sa Sutinim sinom. Činilo se da se sve vrijeme Karna smije i ruga Bhimaseni koji se borio kao raspomamljen. Onda srčani Bhima opet polomi Karnin luk i smijući se pobi zapregu i vozara, a njega brojnim dugačkim strijelama pogodi u grudi. Karna prijede na druga, propisno opremljena kola, i s bijesom olujnoga mora opet nasrnu na Bhimu. Obojici su oči bile zakrvavljene od jarosti i šišтали su poput dviju zmijurina. Karna natjera svoju zapregu labuđe boje među Bhimine konje boje medvjeda i dvije se zaprege umrsiše. Dok su Bhima i Karna jedan drugoga zasipali strijelama, mnogi su slonovi, konji i ljudi ginuli od njihovih strijela naokolo, i nastala opći pomor a polje se prekri tjelesima.

Bhima opet presiječe Karnin luk, pobi mu zapregu i obori kočijaša iz njegova odjeljka, a Karna ošamućen Bhiminim strijelama nije više znao što da čini. Duryodhana opazi da je Karna u nevolji pa naredi svom bratu Durđayu da mu pomogne. Razbješnjeli Bhima izbode Durđayu svojim strijelama i u Yaminu kuću otpremi i njega i njegova vozara, a i konje iz zaprege. Karna zaplaka od ljuta jada pa obide počasni krug oko tvog sina koji ležao na zemlji grčeci se i uvijajući kao zmija. Onda tvoj sin Durmukha posluša Duryodhaninu zapovijest i žurno pođe prema Karni zasipajući Bhimu strijelama. Kada ga Bhima ugleda, i njega s devet pravih strijela otpravi u Yamino carstvo. Karna suznih očiju opet prekinu okršaj da bi obišao počasni krug oko paloga kraljevića, a potom se uzdišući povuče i ostavi ga da tamo leži.

Bhima je iskoristio tu priliku pa odape na Sutina sina četrnaest dugačkih strijela s perjem lešinara, a Karna mu na to uzvрати istim brojem. No slavni ratnik bješe već vrlo ranjav od Bhimina oružja i ožalošćen zbog ovih dviju smrti pa se povuče s bojišta popevši se na kola poginuloga Durmukhe.

Vidjevši da je Bhima porazio Karnu, Durmaršana i četvero njegove braće krenuše zajedno da ga napadnu. Obučeni u prelijepu oklope, okružise ga sa svih strana i prekinuše svojim strijelama kao rojem skakavaca. Bhima ih je dočekao smješajući se i odapeo dvadeset pet strijela na kraljeviće lijepe poput nabesnika. Izbačene iz Bhimina moćnog luka, te strijele svu petoricu poslaše u Yamino boravište, a i njihove konje s njima. Beživotna tjelesa pokraj svojih kola kao golemo drveće oboreno olujom.

Karna je gledao pogibiju Dhrtaraštrinih sinova koji su mu došli u pomoć okrivljujući sebe za nju. Prestao se nadati da će odavde izvući živu glavu pa mu se vrati sva njegova snaga te on opet krenu na Bhimu i odmah ga probode petorim strijelama, a potom još sedamdesetorim, neprestano se smijući. Ne osvrćući se na te strijele sa zlatnim krilima, brušene na kamenu, Bhima izbode Karnu stotinom svojih.

Srditi mu Karna onda razbi tobolce sa strijelama, pokida uzde i s pet strijela izbode kočijaša koji pobježe k Yudhamanyuvim kolima. Odlučivši da pogine ili pobijedi, Kuntin sin dohvati tada mač i štit, ali mu štit razbiše Karnine silovite strijele. Ostavši bez kola i oružja Bhima hitnu prema Karninim kolima svoj čudesni mač. Taj veliki mač pade s neba poput ljutite zmijske i presiječe Karnin napeti luk, ali ovaj posegne za boljim i još žilavijim lukom pa zasu Bhimu tisućama žestokih zlatopernih strijela. Sav izboden njima, Bhima skoči uvis. Užasnuti ga je Karna zavaravao skrivajući se u svojim kolima, ali Bhima mu skine barjak s kola i ostade ga čekati na poljani.

Pošto Bhimi ne pođe za rukom da ga izvuče iz kola, Radhin ga sin opet napade, ali taj okršaj nije mogao dugo potrajati jer Bhima više nije imao oružja pa se morao povlačiti i uzmicati. On opazi slonove goleme poput brjegova što ih Arđuna bijaše pobio i zamaknu među njih kako bi usporio Karnino napredovanje.

Sasvim je odustao od nauma da se bori s njime i gledaše samo kako da izvuče živu glavu. On podiže jednoga od tih slonova i čekaše tako svojega protivnika nalik na Hanumanta koji je držao vrh Gandhamadane. Svojim strijelama Karna raskomada toga slona, a Bhima zatim poče na njega bacati te komade, kolne kotače, pobijene konje i sve što bi mu došlo pod ruku. No Karna je sve to odbijao i komadao svojim strijelama.

Bhima tada podiže svoje strašne šake u kojima bijaše silina groma i poželje smožditi svojega protivnika, ali se toga trenu sjeti Arđunina savjeta i odusta. Nije želio omesti njegovo izvršenje. A Sutin je sin i dalje svojim strijelama mučio Bhimu i pomračivao mu njima osjetila. Ali je imao na umu obećanje koje je dao Kunti i ne htjede uzeti život nenaoružanome Bhimi. Samo mu se hitro primiče i dodirnu ga vrhom svojega luka, no Bhima mu istoga trenu istrže luk iz ruku i njime ga zahvati po glavi šišteći od jarosti kao zmijurina.

Radhin se sin nasmija očiju zakrvavljenih od bijesa pa mu reče: Glupi proždrljivče, nemoj mi izlaziti na boj kada ne znaš vladati oružjem! Ti se u boju držiš poput trapavoga derišta. Pođi u prašumu živjeti kao isposnik i hrani se voćem i korijenjem jer nisi za bitku! Ti jedino znaš grditi kukavice i sluškinje zbog svoje večere! Gubi se, pođi u šumu!

I Bhima se morao naslušati svakakvih pogrda, a sav Karnin jad zbog nepravdi što ih je proživio u djetinjstvu izli se sada na glavu Bhime.

Na kraju se on nasmija i odvrati Karni: Jadniče, koliko sam te već puta pobijedio?! Kako se možeš tako hvasati? Niskorodni junače, hajde se goloruk uhvati sa mnom ukoštac! Ubit ću te pred svim ovim kraljevima kao što sam ubio golemoga Kićaku!

Oštroumni Karna razumje što Bhima smjera i ne prihvati izazov. U taj tren Arđuna na Krišnin poticaj odape na Karnu mnoge oštre strijele i one se poput zmija zabodoše u Karnino tijelo pa Sutina sina odmamiše iz Bhimine blizine. Pošto mu je Bhima sasjekao luk, a Arđuna ga teško izranio strijelama, Karna se napokon udalji odatle.

— Evo stiže i neustrašivi Satyaki! — reče Krišna Arđuni— Tvoj učenik i prijatelj pobjedonosno se probija kroz neprijateljske redove. — A Arđuna će na to: — Ne dopada mi se to Krišno! Velika je pogrješka što ga je Yudhištira poslao k nama. Drona stalno traži priliku da zarobi kralja.

Uto Bhurišravas vidje napobjedivoga Satyakija pa se razgnjevi i napadne na njega. Slavni ratnik iz zemlje Trigarta dugo se sukobljavao sa Satyakijem sve dok se obojici ne polomiše kola, a onda nastaviše dvoboj na zemlji, s mačem i štitom u rukama. Kada im od oružja ostadoše samo patrljci, oni se dohvatili ukoštac golim rukama.

Tada Vasudeva reče Arđuni: Pogledaj Satyakija, prvoga među strijelcima! Ostao je bez svojih kola pošto se probio kroza svu ovu silu Bharata idući za

tvojim tragom. Gledaj, Somadattin će sin nadvladati junaka Vrišnija i Andhaka! Satyaki je iscrpljen od mnogih napora. Arđuno, zaštititi svojega učenika!

Arđuna mu na to odvratila: Prvak Kurua i junak Vrišnija ogledaju se među sobom kao što bi se razjareni slon poigravao sa silnim lavom iz prašume.

Uto se začuše krici među okolnim ratnicima. Bhurišravas udarcem bješe oborio vođu Satvata i vukao ga je po zemlji kao što bi lav vukao oborena slona. Onda ga je udario nogom u grudi, šćepao za kosu i podigao mač.

Tada će Krišna: Gledaj, silni Arđuno, Satyaki će izgubiti glavu!

Arđuna mu odgovori: Moje oči prate Dayadrathu i ne mogu se obazirati na Satyakija! Ipak ću radi njega učiniti ovaj teški pothvat! I rekavši to i poslušavši Vasudevnu, on odape s Gandive strijelu oštru kao britva. Strijela bljesnu nebom nalik na sjajni meteor i ratniku Kurua odsiječe ruku prekrivenu grivnama, koja stiskaje balčak mača.

Osakaćen Arđuninom strijelom, Bhurišravas ostavi Satyakija pa u svojem bijesu počeo ocrnjivati Panduova sina: Kuntin sine, ti si izvršio bezdušno i okrutno djelo! Odsjekao si mu ruku premda se nisi borio sa mnom! Ja te čak nisam ni vidio! Jesi li kod Indre ili kod Rudre učio ovako rukovati oružjem? Da nisi to naučio kod Drone ili kod Kripe? Zašto da ti, koji si bolje nego itko na ovome svijetu upoznat s pravilima ratovanja, učiniš ovo djelo koje je dostojno samo grješna bijednika niskoga roda? To može učiniti samo opaki zlikovac! Mora biti da te na to naveo Vasudevnu sin jer nitko u čijim venama teče kraljevska krv ne bi ni pomislio na takav podmukli zločin!

Tada mu Arđuna odgovori: Ti si star čovjek i može biti da su ti godine pomutile razbor. Optužuješ nas bez razloga! Zar sam mogao stajati i da promatram kako mi ti ubijaš prijatelja, moju desnu ruku!? On mi je došao u pomoć i radi mene nije žalio ni svoj život! Sada bespomoćan leži na zemlji i ja bih zaslužio da odem u pakao da sam to dopustio. Kažeš da me je Krišnino društvo iskvarilo! Ta tko na ovome svijetu ne bi volio biti tako pokvaren? Kada si ga ti izazvao, Satyaki je već bio iscrpljen i slabo naoružan. Koje ti je pravilo časti dopustilo da podigneš svoj mač na čovjeka koji nemoćan leži na zemlji? Kada čovjek kreće u boj radi sebe samoga, ne mora se obazirati na svoj život, ali zar ne zaslužio zaštitu onaj tko se bori za drugoga? Da nisam obranio Satyakija, bio bih zbog svoje nebrige kriv za njegovu smrt. Kako bi se ti, junače, ponio prema onome tko zavisi od tebe?

Stari ratnik ništa ne odgovori. Samo je lijevom rukom rasuo strijele po zemlji i sjeo na tu postelju želeći se zaputiti u Brahmanovo carstvo predavši svoja osjetila brizi božanstva koja nad njima vladaju. Jasnoga i pročišćenoga uma on se povukao u yogu ne skidajući svoj pogled sa Sunca i misleći na velike upanišadi.

Svekolika vojska Kurua stade hvaliti staroga ratnika, a rušiti Krišnu i Arđunu, no Bhurišravas se zbog toga nije nimalo radovao. Arđuna onda reče s tugom u srcu i bez traga ljutnje: Svim je kraljevima znan moj veliki zavjet da

nitko neće poginuti tko je na mojoj strani samo ako mi je protivnik na domašaju strijele. Sjeti se toga, Bhurišravase, i nemoj mene osuđivati. Je li nepravedno to što sam ti odsjekao ruku braneći nenaoružanoga Satyakija? A koji bi pravičan čovjek, gospodine, mogao hvaliti pogubljenje Abhimanyua, koji još bijaše dijete, bez oružja i u raskidanu oklopu?

Na to stari vitez samo dodirnu zemlju svojom lijevom rukom i ostade nijem oborivši glavu. A tada ustade Satyaki oslobođen iz ruku Somadattina sina i potrže mač nakanivši odsjeći glavu plemenitome Bhurišravasu. Doista, bješe naumio ubiti nedužnoga Bhurišravasa koji je sjedio tu i onako bez ruke sličio slonu s odsječenom surlom, takoreći već mrtav, ubijen rukom Panduova sina i ne misleći više na bitku. Svi ratnici stadoše glasno negodovati i osuđivati ga, ali bješe uzalud čak i to što su Krišna, Arđuna i Bhima dovikivali da se okane svoje zle namjere. Satyaki udari svojim mačem i odrubi glavu starome ratniku koji je na svojoj postelji od strijela smireno sjedio odvrativši se od života. Starčeva se glava otkotrlja preko poljane, a tijelo ostade sjediti u položaju yoge.

Udivljeni njegovim podvizima, nebesnici i bogovi blagosiljali su Bhurišravasa, a među tvojim vojnicima, kralju, podiže se žamor: — Nema krivice na junaku Vrišnija — govorahu oni - zbiljo se ono što je bilo suđeno. Ne treba se ljutiti a ne treba ni suditi je li dobro ili nije. Tvorac je odredio Satyakija da donese smrt Bhurišravasu.

A Satyaki će na to: O grješni Kurui, vi ste se izvana zaogrnuti pravdom i meni govorite o vrlini i kako nije trebalo da smaknem Bhurišravasa, a gdje bijaše ta vaša pravednost kada ste u boju usmrtili ono nenaoružano dijete, Subhadrina sina? Ja sam se često zaklinjao da ću ubiti onoga tko me u boju živoga obori na zemlju i u srdžbi me udari nogom, makar on bio i pod zavjetom isposništva. U davnim danima, kada je zemljom hodio Valmiki,¹¹ ovako je pjevao: Kažeš mi, majmune, da žene ne treba ubijati, a ja kažem da bi čovjek morao nepokoljebivo činiti upravo ono što će nanijeti bol njegovim neprijateljima!

Na to nitko ne prozbori ni riječi ni među Pandavama, a ni među Kuruima, ali su u sebi svi odavali počast Bhurišravasu i nitko nije odobravao njegovu pogubljenje. Onaj koji je mnogima ispunio želje i zasluživao da mu se ispuni svaka želja, posvećen svojom srdačnošću i smrću na oštrici oružja, odbaci svoje tijelo u tome velikom boju. Tako se Bhurišravas zaputio k nebeskim predjelima.

Onda Arđuna kaza Vasudevi: Goni konje, Krišno, pohitajmo prema kralju Dayadrathi! Sunce se brzo priklanja brjegovima Asta!

I jakoruki Krišna, vrsni poznavalac konjovodstva, potjera srebrne ždrijepce k Dayadrathinim kolima. Mnogi glavari vojske Kurua, među njima i kralj Duryodhana, Karna, Vršasena, a i Dayadratha s njima, pohिताše da stanu na put

¹¹ Valmiki se slavi kao pjesnik Ramayane. Navedeni stih (u kritičkome izdanju Ramayane: VI. 68, 27) govori Hanumantu u bici Indrađit, sin Ravane, kralja rakšasa; on dakle ne izražuje mišljenje pjesnika niti, recimo, Rame, nego rakšasa!

junaku čije su strijele nepromašive. Imajući sada kralja Sindhua pred sobom, Arđuna je od srdžbe bacao na njega užarene poglede i činilo se da će ga njima sažeci.

U tome trenu kralj Duryodhana oslovi Rathina sina: Vaikartano, naposljetku je došlo vrijeme i za ovu bitku! O plemeniti, pokaži sada svoju moć! Karno, ne daj da Arđuna ubije Daydrathu. Dan je na izmaku i, ako vladar Sindhua poživi do zalaska Sunca, Arđuna će izvršiti svoj zavjet i nestati u ognju, a njegova braća i pristaše neće htjeti živjeti na svijetu bez Arđune.

Radhin sin ovako odgovori kralju: U dvoboju s Bhimasenom moje je tijelo duboko izranjeno. Hrabri strijelac umije zadavati mnoge i žestoke udarce. Kralju koji dijeliš počasti, ja sam ovdje samo zato što tako mora biti. Udovi mi plamte u boli koju im je nanijelo ubojito Bhimino oružje. Ali moj život pripada tebi i ja ću učiniti sve što je u mojoj moći da najbolji među Pandavama ne uzme život Dayadrathi. Ja ću se danas, tigre, tebi za ljubav boriti s Arđunom, ali pobjedu ipak određuje sudbina.

Dok su kralj i Karna tako razgovarali, Arđuna je počinio strašan pokolj u njihovoj vojsci pa se onda okomio na samog Dayadrathu. Karna mu tada stade na put i obasu ga svojim strijelama. Započe ljuti okršaj između Karne i Arđune kojemu su pomagali i Bhima, a i ostali. Vještina Sutinog sina bijaše vrijedna divljenja, ali Arđuna izbode njegove udove stotinom strijela a Karna mu uzvratila pedesetorima. Arđuna je vidio kolika je Karnina spretnost i, napevši tetivu do uha, on četirma strijelama otpravi u Yamino carstvo četiri Karnina bijela ždrijepca, a strijelom široka vrha posla za njima i Karninog vozara oborivši ga iz njegovog odjeljka na kolima. Bez zaprege i bez kočijaša, ošamućen tom kišom strijela, Karna nije znao na koju će stranu. Ašvatthaman mu se nađe u pomoći i primi ga na svoja kola. Tada nahrupiše sa svih strana ratnici Kurua na svojim skupocjenim kolima trudeći se da zaustave Arđunu i da ga spriječe da ispuni svoj zavjet.

Arđuna na sve strane posla Varunino oružje i od njega Dhrtaraštrovići ustuknuše. Od njegovih strijela smračiše se sve četiri strane svijeta i činilo se da kroz tu tminu bljeskaju samo meteori. Napinjao je svojim mišicama strunu čudesne Gandive koja nalikovaše na sam Indrin luk, a grmio je kao turbobni oblaci na kraju yuge i, smijući se, naseljavao Yamino carstvo novim stanovnicama. Jezdio je kroz bitku tako da se činilo kako ga posvuda ima i tako je rukovao svojim čudesnim oružjem da se nije moglo opaziti kako vadi strijelu iz tobolca, ni kako napinje luk i odapinje ga; tako mu ruka bijaše lagana.

U gnjevju je Arđuna prizvao nenadmašno oružje Aindra i otuda suknuše stotine i tisuće blještavih kopalja sa strahotnim čeljustima. Od tih blistavih kopalja sličnih vatri ili sunčevim zracima nije se moglo pogledati u nebo i, kao što ljetnje sunce pije vodu iz bara i jezera, tako su i Arđunini hici ispijali živote ratnika Kurua. Nalik na utjeljovljenje same Smrti Arđuna se trkom vozio preko razbojišta, a pred njime su se rušili životi i slava njegovih neprijatelja. Tu je

Dhanandaya načinio strahovitu rijeku prepunu grozota, i od pogleda na nju užas bi se ugnijezdio u srca plašljivaca. Njezine vode bile su krv, a moždina i salo blato i mulj. Kosa ratnika lelujala se u njenim strujama nalik na mahovinu i trave, a glave i ruke bile su kamenje na njezinim obalama. Njome su plovile stotine kočija kao da su splavi, a od bezbrojnih kotača, hamova, ruda i osovina teško ju je bilo pregaziti. Koplja, mačevi, sulice, strijele i bojne sjekire bijahu nalik na zmiје.

Stadoše se okupljati gavrani i lešinari, čagљи, pisaće i na tisuće različitih utvara. Vojsku Dhrtaraštrovića spopade užas kakav nikada dotada nisu osjetili i nitko nije mogao pogledati u Arđunu jer njegovo lice bijaše nalik na Uništiteljevo. Napravivši neviđen metež u sva četiri roda tvoje vojske, kralju, Arđuna se primicao Dayadrathi na čijemu barjaku bijaše lik divljega vepa. Dayadratha zasu kola Kuntina sina mnoštvom ravnih strijela s perjem lešinara, uglačanih kovačevom rukom i nalik na otrovne zmiје. No premda je Dayadratha zatezao svoj luk što je bolje mogao, pade pod Arđuninim strijelama glava njegova vozara, a potom i barjak.

Sunce se žurno naklanjalo k zapadu i Krišna reče Arđuni: Gledaj, Partho, prestrašeni vladar Sindhua zaklonio se za šestoricu najboljih ratnika Kurua! Ako ne pobijediš njih šestoricu, nećeš pogubiti ni Dayadrathu. Zato ću se sada poslužiti yogom i zamračit ću Sunce. Zlotvor će se tada obradovati jer mu je veoma stalo do života i, sebi na propast, izaći će iz zaklona, a ti iskoristi tu priliku!

— Neka bude kako ti kažeš! — na to će Arđuna. Tada Krišna, zvan i Hari, gospodar nad isposničkim moćima i nad svim isposnicima, učini pomoću yoge da padne tama. Ratnici Kurua pomisliše da je Sunce zašlo i silno se obradovaše jer u njima živnu nada da će se Arđuna oprostiti od života. Svi oni tako stajahu gledajući prema zapadu, i Dayadratha među njima, i dok oni bijahu tako zabavljeni gledajući za Suncem, Krišna još jednom oslovi Arđunu: Kucnuo je čas, Arđuno, da odrubiš glavu zlodušnoga vladara Sindhua, ali najprije čuj što ću ti reći: Dayadrathin otac Vrddhakšatra, koji je na glasu širom svijeta, dugo je čekao da mu se rodi sin Dayadratha. Kada se dijete napokon rodilo, neki mu je glas s neba rekao: Gospodaru, ovaj će tvoj sin po svojem porijeklu, držanju i svim ostalim odlikama postati vođa dvaju naroda. Ali u boju će izgubiti glavu od ruke znamenita junaka. — Čuvši te riječi, kralj Sindhua vrlo se rastuži i onda okupi svoju rodbinu pa joj ovako reče: Onome zbog kojega će glava mojega sina pasti na zemlju neka se glava rasprсне na stotinu komada!

— Kada je to izrekao, on postavi Dayadrathu na svoje prijestolje i ode u šumu da se posveti isposništvu. Još je uvijek zaokupljen najstrožom pokorom i sada je u šumi kraj Samantapanćake.¹² Arđuno, kada Dayadrathi odrubiš glavu, potruđi se da ona padne ravno u Vrddhakšatrinu krilo. Upotrijebi svoje silno

¹² Samantapanćaka je Kurukšetra.

nebesko oružje koje je načinjeno za velika djela i učini to tako da Vrddhakšatra ništa ne primijeti. Ako li pustiš da njegova glava padne na zemlju, budi siguran da će se tvoja vlastita glava rasprsnuti na stotine komada.

Saslušavši Krišnu, Arđuna oblizu usne i žurno odape strijelju koju bješe čuvao da njome usmrti Đayadrathu. Tu je strijelju mantrama najprije prometnuo u strahovito oružje slično Indrinu gromu i ona, izbačena tetivom Gandive, otrgnu glavu kralja Sindhua kao što soko smakne malu pticu s vrha drveta. Arđuna je odapinjao strijele jednu za drugom i ne dade glavi da takne zemlju nego je natjera da poleti u nebo. Na radost svojih prijatelja, a na žalost neprijatelja, on je posla izvan granica Samantapanćake. Kralj Vrddhakšatra bijaše upravo zaokupljen svojim večernjim molitvama i, dok je otac tvogega zeta sjedio tako utonuo u yogu, u krilo mu pade sinova glava koju su krasili crni uvojci i naušnice. Vrddhakšatra bješe toliko obuzet svojim molitvama da nije nije ni opazio što se dogodilo. Kada je završio molitve, on ustade i toga časa glava pade na zemlju, a istodobno se i Vrddhakšatrina glava rasprsne na stotine komadića.

Arđuninim podvigom svi su bili zadivljeni i stadoše hvaliti i njega i Vasudev. Kada je Đayadratha poginuo, Vasudeva ukloni tamu sa Sunca i svi vidješe da je to bila njegova čarolija. Od ljute žalosti lica su se Dhrtaraštrinih sinova oblila suzama.

Pošto, kralju, Đayadratha pogibe od Arđunine ruke, Vasudeva puhnu u svoju školjku, a pridruži mu se i Arđuna, strah i trepet zlotvora, pušući u svoju. Bhima pusti svoj pobjednički urlik koji gromovito odjekne nebesima i posla poruku kralju Yudhištiri. Dharmin je sin čuo taj snažan poklik i razumje da je Arđuna pogubio Đayadrathu. Zatutnje bubnjevi, zasnira glazba i razveseliše se srca Yudhištirinih ratnika pa oni, željni boja, iznova udariše na Bharadvadžina sina.

Na Arđunu navališe njegov učitelj Kripa i Dronin sin Ašvatthaman i sasuze na njega svoje strijele koje ga ljuto izraniše, ali ih on ne htjede uzvratiti ravnom mjerom. Borio se s njima kao da im je učitelj. Obarajući njihove strijele svojima, trudio se da ublaži svoje hice ne hoteći ubiti niti jednoga, ali i unatoč tome stari učitelj nije mogao dugo odolijevati njegovim strijelama, već izgubi svijest, a vozar ga odveze izvan okršaja. Tada se Ašvatthaman prepade pred Panduovim sinom i uteče, a Arđuna zaplaka gledajući kako mu učitelja odvoze s bojišta.

— Premudri Vidura bješe sve to vidio onoga časa kada se istrjebitelj našega roda, onaj zlotvor Suyodhana, rodio—jadikovaše on — On je tada sve to, jasno i glasno, rekao Dhrtaraštri, a evo sada se Vidurino proročanstvo i obistinjuje. Zato ja danas gledam svojeg učitelja kako leži na odru od strijela na dnu svojih kola! Prokleti neka su kšatrijski običaji! Proklete neka su moja sila i moja vještina. Tko bi se osim mene tukao s brahmanom koji je uz to još i učitelj? Ne htjedoh da se tako zbude, a eto, sada gledam svojega učitelja kako odlazi onamo kamo sva stvorenja moraju stići! Čak mi ni smrt mojega sina nije ovakvu bol prčinila.

Uto Karna pođe na juriš prema Arđuni, ali ga presretoše Satyaki i dva kraljevića Pančala, a Arđuna se na to osmijehnu pa reče Krišni: Eno Adhirathina sina kako se ogleda sa Satyakijem! Hajdemo tamo, Krišno, jer ne želim da i Satyaki pođe za starim Bhurišravasom. — Na to mu Krišna obrati: Jakoruki je Satyaki dorastao Karni čak i da je sam. Karna uz sebe ima koplje koje mu je dao Indra, a on ga baš za tebe čuva. Zato ga mirno pusti neka se ogleda sa Satyakijem. Ja znam kada će doći njegov čas i kada ćeš ga sa svojim oštrim strijelama oboriti s njegovih kola.

I doista, Satyaki nadbi Karnu i ljuto ga izrani pa Karna morade prijeći k Duryodhani pošto je ostao bez kola. A tvoji hrabri sinovi, kralju, ne izgiboše od Arđunine ruke samo da bi Bhima mogao ispuniti svoj zavjet.

U taj strašni čas, kada posvuda bjehu metež i smutnja, sunce zapade za brjegovu Asta i nestade ga, a Krišna reče Arđuni: Tigre, ja ne znam nikoga tko bi mogao učiniti ono što si ti počinio protiv svih svojih neprijatelja. Takva djela mogu izvršiti još samo Rudra i Uništitelj.

— Tvojom sam milošću, Madhavo, danas ispunio svoju zakletvu — na to će Arđuna. — Pobjedi onih uz koje ti stojiš ne treba se čuditi. Ovo je tvoja pobjeda, Gospode! — Krišna se na ovaj odgovor blago osmijehnu i lagano potjera zapregu preko razbojišta.

Onda Krišna pokaza Parthi zastrašujući prizor govoreći: Mnogi kraljevi slavni širom svijeta padoše ovdje u boju želeći da pobijede. Tvoje su ih strijele pokosile i zemaljski gospodari, izginuli radi zemlje, snivaju na njoj grleći je poput voljene dragane. O prvi među ljudima, pogledaj na strašno zemljino lice močvarno od krvi, loja i zdrobljena mesa, zasuto bezbrojnim leševima na kojima piruju vukovi, psi, pisaće i noćne grabljivice! — I Krišna puhnu u svoju školjku Pančađanyu, a mnogi radosni vojnici slijedili su njegov primjer.

Kušajući gorčinu svojega jada kralj je Duryodhana izdisao šišteći poput zmije čiji su ocnjaci polomljeni, a lice su mu kupale suze. Kada stiže do učitelja Drone, Suyodhana mu se ovako obrati: Partha je pobijedio sve velike ratnike koji pred njega stadoše i kralj Sindhua izgubio je glavu! Gledaj, učitelju, ovaj sveopći pokolj kraljeva! Šikhandin dođe glave starome gospodaru Bhišmi kojega sam postavio da vodi moju vojsku. Tvoj učenik Arđuna uze danas život Đayadrathi i posla Yami u pohode sedam akšauhini moje vojske! O učitelju, kako da se odužim svojim saveznicima koji su radi mojega dobra i pobjede krenuli stazama što vode u Yamino carstvo? Oni koji su željeli moju svevlast na zemlji leže sada na tlu žrtvovavši za mene sve svoje zemne užitke. Uistinu, ja sam kukavica! Zlobnik sam ja, grješnik i prijestupnik svega što je pravedno! Ja sam taj radi čije pobjede izgiboše svi ovi kraljevi. O zašto se poda mnom zemlja ne otvori!? O čelniče svih oružnika, kunem se svim svojim dobrim djelima, svojim umijećem i svojim sinovima da ću pobiti sve Pandave i sve Pančale i naći duši mira ili ću pasti u boju i poći za svojim saveznicima koji onamo odoše prije mene! Ti si,

nepromašniče, odredio da mi budemo istrijebljeni u boju jer ti popuštaš Arđuni koji je tvoj učenik! Rekao bih da našu pobjedu priželjkuje još samo Karna! I ja ću poći tamo kamo odoše svi oni koji radi mene izgiboše, jer kada njih nema, nemam ni ja zašto živjeti. O učitelju Panduovih sinova, dopusti mi da učinim što sam naumio!

Ljutim jadom ujedena za srce, učitelj se Drona duboko zamisli pa onda kaza kralju Duryodhani: Zašto me ranjavaš svojim riječima, Duryodhano? Još ti davno rekoh da je Arđuna nepobjediv u boju! Šikhandin je ubio Bhišmu jer ga je Bhišma štedio. Onoga trena kada sam vidio da je pao Bhišma kojega ni bogovi ni danave ne mogu pobijediti, razumio sam da je ova vojska Bharata osuđena na propast. Kocke kojima se na saboru Kurua igrao Šakuni nisu bile kocke, nego ubojite strijele kojima nas Arđuna sada ranjava. Kako to da pored tebe živa i Karne i Kripe i Šalye i Ašvatthamana, izgubi glavu kralj Sindhua? Đayadratha se bijaše oslonio na mene, ali ja mu nisam mogao pružiti nikakvu sigurnost jer ni za svoju glavu nisam više siguran. Dhrtaraštrin sine, ja svoj oklop neću skinuti sve dok živi i jedan od plemena Pančala! Idi i kaži mojem sinu Ašvatthamanu da ne odstupa sve dok ima i jednoga od Somaka, pa makar mu se i o životu radilo. Idi i brani svoje čete ako budeš mogao. I Kurui i Srndaye razjareni su pa će se i noćas tući.

I rekavši to, Drona ode da se opet sukobi s Pandavama, a u srcu kralja Duryodhane plane gnjev što su ga podjarile Dronine riječi i on odluči nastaviti okršaj.

Duryodhana dođe Karni pa mu kaza: Radhin sine, mnogi su kraljevi stradali u boju. Arđuna se mogao probiti kroz naše redove samo uz Dronino dopuštenje jer drukčije ne bi mogao probiti naš nesalomljivi poredak. Imao sam Droninu riječ da će braniti Đayadrathu i ja ga, bezumnik, spriječih da ode. Sve su se nade kralja Sindhua, jao, izjalovile!

Na to mu Karna odgovori: Ne okrivljuj učitelja! Brahman se borio koliko su mu to dopuštale njegove moći i hrabrost i nije mario za svoj život. Arđuna je izučio svekolik nauk o oružju, a i mlad je, oštar, odlučan i hitar. Oboružan je svojim oružjem koje potječe od nebesnika, na kolima je koja krase Hanumantov stijeg, a uzde njegove zaprege u Krišninin su rukama. Odjeven je u svoj neprobojni oklop, a u rukama mu je luk Gandiva koji nikada ne malaksa. Arđuna je, ponosan na snagu svojih mišica, nadbio učitelja Dronu rasipajući oko sebe svoje strijele. Kralju, nema u tome ničega za čuđenje! Učitelj je star i nema te hitrine, a nije više ni tako izdržljiv kada treba rukovati oružjem. Mislim da učitelj nije nizašto kriv. Ono što sudbina odredi ne može se drukčije zbiti. Oslanjali smo se na svoje junaštvo i na prijevaru i uvijek smo se trudili povrijediti Pandave. Sve što ustrajan čovjek želi učiniti neka čini bez bojazni i strepnji jer njegov uspjeh određuje sudbina. Sinovi Panduovi bijahu i trovani i varani i paljeni u voštanoj palači, i pobijedeni na kocki, Bharato, i u šumu smo ih prognali, a sve je to

sudbina osujetila premda smo sve najpažljivije zamislili. Plašim se da naši napori ne mogu ništa protiv sudbine!

I dok je on tako govorio, bojna sila Pandava pojavi se pred njima. Sudariše se Panćale i Kurui voljni da se otpute na onaj svijet. Ratnici su se prepoznawali izvikujući svoja imena i porijeklo jer Sunce bješe zašlo i nije se moglo dobro vidjeti.

Bijesan i željan da osveti smrt kralja Sindhua, kralj Duryodhana navali na vojsku Kurua i taj sudar bješe užasan. Strašni Dhrtaraštrin sin satirao je Panćale kao slon lopoče po ribnjaku i oni počеше pomišljati da napuste bojište. Ali tada stiže i kralj Yudhištira i svojim strijelama polomi Duryodhanin luk ukrašen zlatom. Potom ga pogodi s deset strijela koje prodoše kroz njegove udove i zabodoše se u zemlju, a onda poteže strašno koplje koje probode kralja Duryodhanu i ovaj se onemoćao spusti u svoja prekrasna kola. Tada navališe Panćale željni pobjede, ali ih zaustavi učitelj Drona da bi zaštitio kraljevića Kurua.

Noć postade crna poput smole i strašljivcima se uvuče jeza u kosti. U tome mrklom času mnogi se oprostiše od života. U neprozirnoj tami čagљи su počeli urlikati, a njihove svijetleće čeljusti izazvale su strah u ratničkim srcima. Zlokobne sovuļjage čučale su na barjacima Kurua i huktale. Svijet se zaogrnuo pomrčinom i nije se moglo ništa razaznati. Prah što su ga podigle noge ratnika zakrio je nebo, ali se ubrzo i on sliježe kada se zemlja opet raskaljala od krvi junaka, konja i slonova. Metež je vladao svuda, a udarci oružja praštali su kao bambusova šuma u požaru. Ne mogaše se razlikovati prijatelj od neprijatelja, a u toj pomrčini kao da su svi sišli s uma. Kada se zemni prah izmiješao s krvavim daždom, sinuše zlatni oklopi bojovnika i njihovi blistavi ukrasi i tama se povuče. Mačevi i koplja, topuzi, sablje, kijače i sulice i sjajne bojne sjekire padahu svuda naokolo nalik na vatrene munje.

U tome užasnom noćnom okršaju i Pandave i Srndaye navališe na učitelja Dronu, ali oni koji su krenuli na njega morali su se ili povući ili se otputiti u Yamino stanište. Zaista, te su noći od Droninih hitaca stradale tisuće slonova, deseci tisuća kola i milijuni pješaka i konjanika.

Sin kralja Kalinga krenu s Kalingama na Bhimu i pogodi mu najprije sa pet, a onda sa sedam strijela i napokon mu ubi kočijaša. Pobješnjeli Bhima preskoči sa svojih kola na protivnikova i ubi ga golim rukama. Kraljevićevo se truplo rasu po zemlji u komadima. Ni Karna, a ni ostali kraljevići Kalinga nisu mogli u tome spriječiti Bhimu. Dok su ga zasipale njihove strijele, Bhima preskoči na kola kraljeviće Dhurve koji ga je bez prestanka gađao strijelama pa i njega smrvi svojim šakama, a onda produži, ričući poput lava, prema kolima kraljevića Dayadrathe. Ne prekidajući svoju riku, ubi ga udarcem dlana. Tada Karna zavitla na njega kopljem okovanim zlatom, ali ga Bhima smijući se uhvati u letu i hitnu ga natrag na Karnu. Šakuni presiječe to koplje u letu svojom strijelom

natopljenom u ulje, a Bhima se vrati na svoja kola pošto je izvršio ta junačka djela i nastavi jurišati na svoje neprijatelje. Dva Dhrtaraštrina sina, Durmada i Duškara, nasrnuše na njega vozeći se na istim kolima i zasipajući ga strijelama, ali rasrđeni Bhima, udarivši nogom, utjera njihova kola u zemlju, a njih pobi šakama.

— Ah! Jao! — začuše se krici među kraljevima koji su gledali što se zbiva — Ovo se glavom Rudra bori u redovima Pandava uzevši na sebe Bhimino obličje!

I potom se svi kraljevi razbježaše tjerajući svoje životinje u najbrži trk tako da ni dva i dva ne ostadoše zajedno. A Dhrtaraštrini se sinovi okupiše s Dronom na čelu i velikom silom kola, pješaka i slonova opkoliše Bhimu sa svih strana pa zapodjenuše s njime užasni okršaj.

Divovski rakšasa, Bhimin sin Ghatotkaća, vozio se na svojim golemim i strašnim kolima kovanima od crnoga željeza i prekrivenim medvjedim kožama. Njih nisu vukli ni konji ni slonovi, već neka bića slična slonovima. Na njegovu visoku stijegu stajao je kralj lešinara s razmahnutim krilima i ispruženim pandžama jezivo kričući. To gorostasno vozilo imalo je osam kotača, a Ghatotkaću okruživahu rakšase grdobojnih likova. Bila je tu cijela akšauhini rakšasa naoružanih kopljima, teškim kijačama, stijenama i deblima drveća. Kada ga spaziše protivnički kraljevi, obuze ih strah. Od Ghatotkaćina urlika slonovi su od straha mokrili, a kraljevi su se tresli kao u groznici.

Bojište zasu pljusak stijena što su ga bacali rakšasi čija se snaga povećavala s dolaskom noći. Dhrtaraštrini sinovi, a i Karna s njima, pobjegoše užasnuti pred tim prizorom. Samo je ponosni Dronin sin uvijek uvjeren u svoju ratničku vještinu, ostao tu bez straha i ubrzo raspršio opsjene što ih je stvarao Ghatotkaća.

— Ubijte Dronina sina! — zapovijedi Ghatotkaća, a tu zapovijest poslušaoše strašne rakšase širokih zuba, golemih lica, razjapljenih usta i dugačkih jezika, s očima u kojima je plamsao bijes, i sručiše se na glavu Dronina sina stotine i tisuće kopalja, šataghni,¹³ topuza okovanih šiljcima, ašanija,¹⁴ teških kopalja, kolnih osovina, sabalja, kratkih strijela, teških kijača, bojnih sjekira, mačeva, kamenja, posuda s vrelom melasom, i stupova sačinjenih od crna željeza. Dronin plemeniti sin uništavao je taj strašni pljusak oružja svojim oštrim strijelama u kojima je bila snaga groma. Drugim pak svojim zlatokrilićim oružjem i silom mantri u sebi on pobi za kratko vrijeme mnogo rakšasa. Junački je Ghatotkaća kolutao očima i pljeskao šakama pa se onda ugrize za usnu i reče svojem vozaru: Vozi me k Droninu sinu! — I on na svojim čudesnim kolima krenu da se sam sukobi sa strašnim protivnikom. Tada Ašvatthaman do uha napne tetivu i odape na Ghatotkaću strahovitu strijelu koja bješe nalik na palice Smrti i ta silovita strijela s lijepim krilima prođe kroz rakšasina prsa i zahode se u zemlju. Ghatotkaća pade na pod svojih kola a Dhrštadyumna ga odveze s razbojišta misleći da je mrtav.

¹³ Šataghni se spominje kao smrtonosno oružje. Komentatori tumače da je to kamen ili komad drveta sa željeznim klinovima.

¹⁴ Ašani je možda kamen za bacanje ili odapinjanje; izraz inače znači "munja, grom".

Dronin junački sin pusti svoj pobjednički krik. Pokrivena svuda naokolo tijelima rakšasa izbodenih i osakaćenih stotinama strijela, zemlja postade neprohodna kao da bješe zasuta obrušenim planinskim vrhuncima. Taj prizor bješe strašno i pogledati.

Rasrđeni Yudhištira satirao je svojim hicima bojne redove Kurua. Vidjevši ga kako uništava njegove trupe, Drona ga prekri pljuskom strijela, a potom ga, vrlo razgnjevljen, udari oružjem Vayavya, ali Panduov sin odbi to oružje vlastitim iste vrste. Onda srditi Drona posla na njega različita nebeska oružja: Varunino, Yamino, Agnijevo, Tvaštruovo i Savitruovo, ali ih moćno oboružani Pandava, znalac svih vjerskih zakona, neustrašivo dočeka i poništi.

Tvoj sin Duryodhana gledao je kako svekolika vojska Pandava bijesno nadolazi i pomisli da joj neće moći odoljeti pa reče Karni: Uzdаницe svojih prijatelja, sada je došao čas kada je tvoja pomoć najpotrebnija! Spasi moju vojsku jer uskoro je više neće biti! — A Karna mu odgovori: Neka sada i sam Indra dođe braniti Arđunu; ja ću ih obojicu poraziti!

Čuo je Kripa, moćno naoružani Šaradvatov sin, pa se osmijehnu i reče: Dobro rečeno, Karno! Kada bi samo riječi donosile uspjeh, Duryodhana bi bio dobro zaštićen. Ti se mnogo hvastaš, ali snagu i hrabrost rijetko pokazuješ!

Karna uzvrat: Jest istina da ni bogovi s Indrom na čelu ne mogu pobijediti Pandave, ali, ako je i tako, ja ću ih ipak poraziti oružjem koje mi je dao Indra! Ti dobro znaš, brahmane, da je Indrina strijela nepobjediva, a upravo takva će strijela u boju ubiti Arđunu. — Dok je Karna to govorio, veliki ratnik Kripa samo se smješкао, a onda oslovi Sutina sina: Lijepo govoriš, Karno, ali tvoje riječi razotkrivaju tvoje misli, a ne djela! Sam Yudhištira može samo svojim ljutitim pogledom spaliti čitav svijet. Velika je tvoja ludost, Sutin sine, kada se usuđuješ u boju stalno izazivati Šaurija!

Radhin se sin nasmija pa odgovori: Obje su se vojske vrlo smanjile, ali ja u tome ne vidim nikakvu zasluga Pandava. O najbjeđniji među ljudima, ja ću se tući s onim za koga tvrdiš da je toliko moćan. Borit ću se dok u meni bude bilo snage, sve za ljubav Duryodhaninu, a što se pobjede tiče, nju će odlučiti sudbina!

Tada je ljutiti Ašvatthaman pomamno jurnuo na Karnu, nalik na pobješnjela slona, govoreći: Najpodliji među svim ljudima, kada ti je Kripa govorio, imao je na umu istinske Arđunine vrline, ali tvoj je razum izopačen i zbog svoje pakosti vrijeđaš moga strica! Gdje bješe tvoje junaštvo ona kad te je vlasnik Gandive porazio i kad je Đayadratha izgubio glavu!

No snažni kralj Duryodhana i dobroćudni Kripa čvrsto su ga držali da ne napadne Karnu, a ovaj odgovori: Taj bijedni brahman misli da je hrabar i hvali se sa svojim junaštvom. Samo ga pustite, glavari Kurua, neka mi priđe bliže!

Ašvatthaman će na to: Suhin sine naopake pameti, neka ti je ovaj put oprošteno, ali Arđuna će već ugasiti tu tvoju pretjeranu oholost!

Kralj je umirivao raspaljena Dronina sina i on se napokon smiri. I učitelj je Kripa oprostio Karni, jer mu srce bješe plemenito, narav staložena, a držanje odmjerenost.

Ono što je poslije svih ovih pokolja ostalo na životu od sve one sile Kurua sada se prestrojilo i po naređenju svojih starješina oblikovalo čvrst bojni red. Kralj je Duryodhana obodrio svoje pješake i rekao im: Ostavite svoje teško oružje i donesite upaljene svjetiljke!

Pješaci su rado poslušali tu zapovijest, a na nebesima uzeše svjetiljke u svoje ruke i bogovi, a i nebeski mudraci, apsarasi, i gandharve. Vidjesmo kako odozgo padaju svjetiljke pune miomirisna ulja koje su poslali bogovi vladari nad stranama svijeta. Na svaka kola postaviše po pet sjajnih svjetiljaka, a na svakog slona po tri, dok je svaki konj nosio samo po jednu.

Kada su Pandave spazili našu vojsku ovako osvjetljenu, oni učiniše isto što i mi, i na svakoga slona metnuše po sedam svjetiljaka, na svaka kola po deset, dok su na konjima bile samo po dvije. Od tisuću svjetiljaka koje su blistale svuda uokolo i od još sjajnijih svjetiljaka bogova i gandharva punih mirisnog ulja koje bjehu postavljene na zlatna postolja ukrašena draguljima, bojno polje, Bharato, bijaše obasjano kao nebesa posuta zvijezdama.

Sudar dviju vojski bio je užasan. Arđuna je brzo satirao redove Kurua i protivnički su kraljevi brzo gubili svoje čete. Mandrin sin Sahadeva bješe u okršaju pogođen mnogim Karninim strijelama te je napustio boj. Sav ranjav i izboden strijelama, malodušan i duboko povrijeđen Karninim pogrđama, Sahadeva izgubi volju za životom i pope se na kola slavnoga Đanamedaye, princa Pančala.

Vasudeva i Dhanandaya primijetiše da njihova vojska ustupa pred kraljem Šalyom, koji bi bio ukrasom svakome boju, pa se zaputiše prema njemu, ali im se na putu ispriječi kraljević rakšasa, Alambuša, pa nasrnu na njih vozeći se na svojim izvrsnim kolima u koja bijaše upregnuto osam pastuha, uz njih još i pisače strašna izgleda i podjednakih lica. Na kolima krvavo crveni stjegovi bjehu ukrašeni cvjetnim vijencima načinjenima od crnoga gvozda a kola bijahu prekrivena medvjedićim kožama. Na barjaku mu je čučao lešinarić pjegavih krila i krupnih očiju koji je neprestano kričao.

Između čovjeka i rakšase nastade ljut okršaj, ali Partha ubrzo probode rakšasu četirima strijelama i ovaj u strahu pobježe. Rasrđeni Subalin sin Šakuni jurnu na Nakulu koji je razgonio tvoju vojsku. Oni udariše jedan na drugoga, obojica ljutiti i odlučni da uzmu život svojem protivniku. Do kraja su napinjali svoje lukove i tada, kralju, tvoj zet u silnoj žestini, smješajući se čitavo vrijeme, probi Nakulina prsa pernatom strijelom oštra vrha. Obojici su razbijeni oklopi popadali i obojicu ih obli krv pa nalikovahu na dva prekrasna drveta kimšuka,¹⁵

¹⁵ Kimšuka je drvo *Butea frondosa* s krasnim cvatom.

procvjetala nasred razbojišta. Duboko ranjen Šakunijevom strijelom, Nakula se sruši u svoja kola izgubivši svijest. Vidjevši svojega ponosnog neprijatelja i smrtnoga dušmanina gdje je u golemoj nevolji, Šakuni pusti pobjednički urlik nalik na grmljavinu iz oblaka.

Panduov sin Nakula dođe opet k sebi pa još jednom navali na Subalina sina nalik na samog Uništitelja sa široko razjapljenim čeljustima. On pogodi Šakunija posred grudi s desetak strijela, a onda još stotinom dugačkih, i presiječe mu luk do samoga rukohvata, na kojemu već bješe zapeta strijela. Sruši mu i barjak i svojim ostrim strijelama probi bedra svojega protivnika pa ovaj pade obujmivši kopljište svoje zastave kao što zaljubljeni grli svoju draganu. Kada vozar vidje da je tvoj prijatelj bez svijesti on ga izveze odatle i udalji njegova kola iz prvih redova.

Dok je bješnjela ta noćna bitka, ratnici nisu mogli razlikovati tko je na čijoj strani. Roditelj je, i ne znajući, ubijao sina i sin roditelja, a prijatelj obaraše prijatelja. Svi su se tukli kao pomahnitali ni na što se ne obazirući.

Silni ratnik Dhrštadyumna zaustavio je Dronu svojim strijelama i počeo pred sobom satirati vojsku Kurua kao što je Indra uništavao vojsku asura. Rijeka krvi poteče među dvjema vojskama odnoseći sa sobom ljude, konje i slonove, nalik na Vaitarani¹⁶ koja teče k Yaminu carstvu.

U tome strašnom boju Karna posla u Yaminu kuću Dhrštadyumnina kočijaša i sva četiri ždrijepca iz njegove zaprege,

a Pančale, zasute Karninim strijelama, razbježaše se pred njim kao srne pred lavom. Karna je slijedio tu razbijenu vojsku sipajući po njoj svoje strijele.

Kada kralj Yudhištira vidje da mu se vojska osipa, uvidje da treba odstupiti pa oslovi Arđunu: Gledaj moćnoga strijelca Karnu kako stoji tamo nalik na samoga Rudru s lukom u rukama! Vidi kako u ovome ponoćnom času sažiže sve oko sebe poput plamtećeg Sunca! Učini ono što bi, po tvom mišljenju, trebalo učiniti i potrudi se da se i on oprosti od života!

Arđuna se okrenu Krišni pa mu kaza: Dharmin se kraljevski sin noćas prepao Karnina junaštva. Madhusudano, naše su čete prorijeđene Droninim strijelama, a Karna im je utjerao strah u kosti i ne mogu više stajati na bojištu. Tigre Vrišnija, ja ne mogu mirno gledati ako mi on pred očima jezdi u prvim redovima kao što ni zemlja ne može otpjeti da ga gazi noga. Povezi me njemu ususret jer ja moram ubiti njega ili će on ubiti mene.

Krišna mu na to odvrati: Kuntin sine, vidim da taj ratnik nadljudskom hrabrošću juriša kroz bitku nalik na vođu nebesnika i znam, Dhanandayo, da osim tebe i rakšase Ghatokaće nema nikoga tko bi mogao izaći pred njega. Ali ja mislim, neporočniče, da još nije došlo vrijeme da se ti sukobiš s njime. Još je uvijek u njega ono blistavo koplje, nalik na blistav meteor, koje mu je dao

¹⁶ Vaitarani je strašna rijeka krvi i kostiju koja teče između Zemlje i boravišta predaka gdje stoluje Yama, a treba je prijeći. Hinduistička Styga.

Vasava. Ghatotkaća ti je dobrohotan i uvijek ti je odan. Neka silni Ghatotkaća izađe pred Radhina sina. Uz njega su sva nebeska oružja, a i ona kojim se koriste rakšase.

Kako je spomenut, Ghatotkaća se pojavi pred njima oklopljen i naoružan. Pozdravivši Krišnu i Arđunu, on gordo reče: Ovdje sam! Zapovijedajte! — A Krišna mu reče: Počuj pažljivo, Ghatotkaća! Došlo je vrijeme da pokažeš svoju neustrašivost. Ti si, i nitko osim tebe, taj koji posjeduje mnoga oružja i vičan si mnogim oblicima opsjene. Vidi Bhimin sine, gdje Karna razgoni čete Pandava kao što pastir tjera svoje stado. Junače, osim tebe nema nikoga tko se može suprotstaviti Sutinuu sinu u ovome okršaju. Pomoću svoje snage i moći izvrši djelo dostojno tebe, tvogega naroda, tvoje majke i tvojih starijih, moćni oružniče! Očevi žele da im se rode sinovi kako bi uz njihovu pomoć ostvarili svoje želje. Hidimbin sine, ljudima su djeca potrebna da bi ih spašavala iz nevolje i od djece se, toga izvora svakoga dobra, očekuje da podupru svoje starije i na ovome i na onome svijetu. Rakšase imaju noću bezgraničnu hrabrost, silnu snagu i neustrašivost. Upotrijebi svoju moć opsjene i pogubi noćas Karnu u ovome boju. Za Dronu će se pobrinuti Dhrštadyumna i Kuntini sinovi.

Poslije tih Krišninih riječi javi se i Arđuna pa reče: Ghatotkaćo, prema mojemu sudu ti si prvi među našim ratnicima i uz tebe dugoruki Satyaki i Bhimasena. Izađi Karni na megdan, a veliki ratnik Satyaki čuvat će ti leđa.

Ghatotkaća im odgovori: Ja sam dostojan protivnik i Karni i Droni, a i svakome slavnome kšatriji koji vlada oružjem. Sve dok je svijeta i vijeka spominjat će se boj što ću ga danas biti sa Sutinim sinom. Noćas neću štedjeti ni hrabre, a ni strašljive, pa čak ni one koji se sklopljenih ruku budu predavali mojoj zaštiti. Ubijat ću ih sve od reda, kako to rakšase i inače čine. I, rekavši to, Hidimbin sin jurišnu na Karnu, kralju, utjerujući strah u kosti tvojim vojnicima. Tvoj sin Duryodhana reče tada Duššasani: Darovatelju počasti, prikupi svu snagu i povedi svoje čete! Pomno čuvajte Karnu i ne dopustite da mu zbog našega nemara grozni rakšasa prikrati život.

Hidimbin je sin za to vrijeme bez ičije pomoći potiskivao pred sobom i Karnu i Alambušu i s njima svekoliku silu Kurua, kao što oluja razbija goleme oblačine. Alambuša ostade bez kola i vozara pa jarosno golim rukama navalila na Ghatotkaću. Strašno je bilo i pogledati taj užasni okršaj dvaju gorostasnih ratnika koji su divlje urlali pokušavajući jedan drugoga nadvladati silom svojih opsjena. Pretvarali su se u vatru i more, u Garudu i Takšaku, u oblak i vjetar, u grom i planinu, u dva golema slona, u Rahua i Sunce, i stvarahu stotine različitih privida odlučni da jedan drugoga unište. Onda bezmjerno hrabri Ghatotkaća dohvati sablju strašna izgleda i njome odrubi s trupa grdobnu glavu svojega protivnika dok je ona i dalje puštala užasne urlike. Ščepavši za kosu tu krvavu glavu, Ghatotkaća se zaputi k Duryodhaninim kolima, a kada se primakao kralju, snažni rakšasa reče: Kažu da pred kralja, brahmana i ženu ne treba nikada izaći praznih

ruku! Tvoj je saveznik, čiju si hrabrost dosada gledao, sada mrtav, a gledat ćeš ti i Karnu kako umire a, na kraju, i samoga sebe! Ostaj mi sada zdravo i veselo dok Karnu ne rastavim od života! — I on se zaputi prema Karni na čiju se glavu prosuše tisuće njegovih strijela.

Ghatotkaća bijaše ogroman, krvavocrvenih očiju i lica boje bakra, trbuh mu je opušteno visio, a sve dlake na njegovu tijelu bijahu nakostriješene. Glava mu bijaše zelena, uši šiljate poput strijela, jagodice visoke, usta od uha do uha, jezik i usne dugački i bakrenocrveni, obrve vrlo izbočene, nos krupan, tijelo plavo, a vrat crven. Visoka stasa kao brijeg i krupne glave, golemih ruku i silne snage, predstavljao je prizor koji utjerivao strah u kosti. Tijelo mu bježe u golemu blistavu brončanu oklopu. Kola mu je krasilo stotinu zvona koja su neprestano zvonila.

Dva velika ratnika, Ghatotkaća i Karna, tukli su se tvrdokorno, probadajući jedan drugoga oštrovrim strijelama, ali nijedan ne zadrhta. Ghatotkaća vidje da je Karna nacicljao svojim nebesničkim oružjem pa se posluži opsjenom kojima se rakšase obično koriste. Okružise ga brojni rakšase zastrašujućeg izgleda, do zuba naoružani kopljima, teškim kijačama, stijenama i stablima drveća. Ali tada Sutin sin teško rani Ghatotkaću i moćni rakšasa osjeti velik bol. Ali tada on uze kolut s obodom ostrim kao britva, nebesko oružje s tisuću žbica ukrašeno draguljima i sjajno kao jutarnje Sunce. Bhimin ga sin zavitla na Karnu želeći time završiti boj, ali premda bješe bačen velikom snagom, Karna ga obori svojim strijelama i razbi na komade. Potom pobi Ghatotkaćinu zapregu i razbi njegova kola na stotinu komada pa ga poče zasipati strijelama kao kišom iz oblaka.

Pomoću svoje sposobnosti da stvara privide Bhimin sin uze na sebe tako strašan lik da se Kuruima poče mutiti pred očima. Neustrašivi rakšasa dobi najednom mnogo nakaznih glava koje stadoše proždirati nebeska oružja Sutina sina. Malo zatim Kurui ga spaziše kako leži mrtav, opružen na ledini i prekriven stotinom rana. Tek što su Kurui počeli klicati ponadavši se da su ga ubili, on se pojavi na svim stranama kako jezdi uzevši na sebe različita obličja. Onda opet postade golem, sa stotinu glava i stotinu trbuha, velik kao planina Mainaka, a potom se smanji na veličinu palca i bilo ga je posvuda. Penjao se na nebo, probijao kroz zemlju, izlazio na njezinu površinu, da bi odmah zatim zaronio u vodu i napokon se spustio s neba na kolima okovanim zlatom. Neustrašivo se primakao Karninim kolima pa mu reče: Pričekaj samo, Sutin sine. Danas ću na ovome bojištu ugasiti tvoju žeđ za bitkom!

I neumoljivi rakšasa očiju zakrvavljenih od bijesa uzletje u visine i glasno se nasmija, a onda stadoše padati na Karnu koplja velika kao kolna ruda. Karna još izdaleka rasprši i tu opsjenu i pobi rakšase koje su pratile Ghatotkaću, zajedno s njihovim bojnim konjima i slonovima. Karna bijaše doista sličan samome Agniju koji proždire stvorenja na kraju yuge.

Na to se Ghatotkaća ugrize za donju usnu i pljesnu dlanom o dlan pa se opet nađe na svojim kolima stvorenim silom privida. U njih bijahu upregnuti magarci s licima pisača, veliki kao slonovi. Tada ljutiti rakšasa baci na Sutina sina Rudrinu tvorevinu ašani, opremljenu s osam koluta,¹⁷ ali Karna ostavi svoj luk, skoči s kola i uhvati ašani pa je baci natrag na Ghatotkaću. Ovaj pak hitro skoči sa svojih kola, koja blistavo oružje spali u pepeo zajedno sa zapregom, vozarom i barjakom, pa se onda probi u zemlju i nestu u njezinoj unutrašnjosti. Tom se Karninu podvigu čak i bogovi zadiviše.

Vidjevši da mu je čarolija uništena, Hidimbin se sin opet učini nevidljivim pa reče Vaikartani: E, sada ću ti doći glave!

I on prizva užasno oružje koje pobi Karninu zapregu i vozara, a Karna na to prekri nebo oblakom svojih strijela. Imao je tako laku ruku da nitko nije mogao vidjeti kada je posezao u tobolac, stavljao strijele u tetivu ili naperivši odapinjao.

Tada ugledasmo užas što ga je svojom čarolijom stvorio rakšasa. Vidjesmo na nebu nešto što nam je sličilo na goleme crvene oblake u kojima je buktio strašan oganj. Iz toga oblaka, kralju Kurua, sijevale su munje i ognjeni jezici! Iz njega je dopirala zaglušna tutnjava kao kada se odjednom udara o tisuću bubnjeva. Pljuštale su iz njega strijele sa zlatnim krilima i koplja i svakojako slično oružje. Padalo je odatle i stijenje i tisuće gromova i stotine koluta i oštrica sjajnih kao oganj. Nasta njiska umirućih konja i tulež slonova koji su se pogodeeni gromom i krika ratnika koji su ginuli od različita oružja, pod tim strahovitim daždom Duryodhanina je vojska u bolovima teturala preko ravnice. Taj surovi pokolj kšatriya nije dugo potrajao, a Kurui, koje kao da je proganjala sama Smrt, nagnuše bježati zapomažući: Bjež' te, Kurui, sve je propalo! Za ljubav Pandavama tuku nas bogovi s Indrom na čelu!

Karna tada skoči sa svojih neupotrebljivih kola vidjevši da su sva njegova nebeska oružja osujećena Ghatotkaćinim opsjenama. On pribra i napregne svoj um tražeći izlaz iz te nevolje. U taj čas Kurui povikaše: O Karno, smakni ovoga rakšasu tvojim kopljem! I Dhrtaraštrini sinovi, a i svi Kurui na pragu su propasti! Pogubi ovoga groznog rakšasu kopljem koje ti je dao Vasava, a s Pandavama će se boriti oni koji budu preživjeli današnji pokolj.

Gledao je Karna vojsku Kurua zgomlenu užasom i slušao njihove vapaje, a onda pogleda rakšasu, još uvijek živa i čila u ovoj strašnoj noći, i onda odluči se baciti svoje koplje. Jarost je buktala u njemu jer se nije mogao oduprijeti rakšasinim napadima pa uze u ruke to koplje, prvo među svim pobjedonosnim kopljima, i odluči se njime oduzeti život rakšasi.

To je koplje nad kopljima, opleteno vrpcama, nalik na jezik samoga Uništitelja ili na sestru same Smrti, to blistavo i strašno oružje koje je izgledalo kao da žeda za krvlju koje je Indra dao Karni u zamjenu za njegove naušnice i

¹⁷ Vjerojatnije je da se radi o simboličnome opisu magijskoga oružja, nego o mehaničkome opisu stvarnoga oružja, no izrazi jesu zagonetni.

oklop, koje je on godinama čuvao za boj u kojemu će njime ubiti Arđunu, sada je Karna uperio na Ghatotkaću! Kada Ghatotkaća ugleda to vrsno oružje, moćno da probije tijelo svakoga protivnika, on stade bježati. Načinio je sebe velikim poput planine Vindhya, izazvao žestoke vjetrove, a gromovi uz tutanj udarahu o zemlju.

Razbivši sjajne opsjene što ih je stvorio Ghatotkaća, blistavo koplje prođe pravo kroz njegova prsa, vinu se u noć i odletje nestavši među zvijezdama. Kralju, u trenutku kada je koplje probilo Ghatotkaćino srce, on zablista nalik na planinu ili golemi oblak, urliknu i pade rastavljen od života Indrinim kopljem. To bješe zadnje junačko djelo što ga je učinio svojim neprijateljima na propast. Dok je umirao, kralju, on se sruši na dio tvoje vojske i svojom težinom zdrobi mnoge ratnike. Padajući, rakšasino se tijelo povećavalo jer je želio da učini dobro Pandavama te je tako, ispuštajući posljednji dah, pobio cijelu akšauhini tvoje vojske.

Podiže se silan urlik, tresak doboša, cilik cimbala i jeka školjaka. Vidjevši da su priviđenja što ih je rakšasa stvorio nestala, Kurui su radosno klicali. A Karni se ukazaše počasti kao da je Indra glavom i on se pope na kola do tvojega sina Duryodhane.

Pandave obuze velika žalost jer Ghatotkaća ležaše mrtav, nalik na razrušenu planinu. Samo se Krišna veselio. On razdragano zagrli Arđunu pa mu kaza: Velika je moja radost, Arđuno! Saslušaj me i tvoja će tuga odmah nestati: Karna je bacio na Ghatotkaću svoje oružje šakti i zato se može reći da je i sam već poginuo! Na svijetu ne bijaše čovjeka koji bi mu se mogao oduprijeti. Nasreću, on više nema svoj prirodni oklop, a nema više ni naušnice. On više nema ni svoje nepromašivo koplje i to samo zbog Ghatotkaće! Karna je sada kao svaki čovjek i bit će prilike da i on pogine. Kada kotač njegovih kola bude utonuo u kot i blato, ti iskoristi priliku i svu pažnju i napor usmjeri samo na to da ga rastaviš od života, jer će biti zauzet tom nezgodom. Ja ću ti dati znak kada dođe vrijeme da to učiniš.

— Ja sam taj — nastavi Krišna — koji je uz pomoć Karne i njegova koplja uzeo život Bhiminu sinu. Da ga u ovom okršaju Karna nije pogubio, ja bih sam pogubio Bhiminog sina Ghatotkaću. Dosada sam ga štedio samo da bih tebi učinio dobro. Taj rakšasa uvijek je bio skrnatio žrtve i neprijateljivao s brahmanima.

Dhrtaraštra reče Sandayi: moj je sin zadržti svađalica. Tašt je na svoju pamet. Zašto, suto, nisu Duryodhana ili taj umni Karna već bacili na Arđunu to sudbonosno koplje.

Sandaya mu odvrati: Kralju, svake su večeri Duryodhana, Šakuni, Duššasana i Karna o tome raspravljali, a ja sam bio prisutan. Krišna je Pandavama zaštitnik, on je njihova moć i njihov predvodnik. Istina je da bi, ubije li Karna Arđunu, sva zemlja morala pasti pod tvoju vlast. Pa ipak, svaki put kad počne bitka, mi smo zaboravljali na našu odluku.

Sandaya nastavi svoje kazivanje: I tigroliki Satyaki čija je hrabrost nenadmašna postavio je to isto pitanje Krišni, a Vasudeva mu odgovori: Prvače među ratnicima, ja sam svaki put omamio Radhina sina i on je zaboravljao da mora baciti to koplje i ubiti njime Arđunu. Nisam imao sna ni pokoja sve dok ne uklonih tu opasnost koja je prijetila Arđuni.

Kada te noći od Karnine ruke pogibe rakšasa Ghatotkaća, sva tvoja vojska, kralju, kliknu od radosti i u taj mrkli noćni čas oni nemilice navališe na vojsku Pandava i počеше je ubijati. Kralj Yudhištira gledao je to i obuze ga žalost i oslovi Bhimu: Moćni viteže, odupri se ovoj navali Dhrtaraštrine sile. Otkada je poginuo Hidimbin sin, ja sam sav pomućen.

Snuzdenoga Yudhištiru spazio je Krišna pa mu reče ovako: Kuntin sine, ne daj žalosti da te obhrva! Budeš li se prepustio tugovanju, naša će pobjeda biti u opasnosti.

Na to Yudhištira obrisa oči rukama pa odgovori: Moćnoruki, nije meni poznat uzvišeni put dužnosti, ali mi je na umu da onoga tko zaboravi učinjene mu usluge snalaze posljedice teške kao da je ubio brahmana. Dok smo živjeli u šumi, taj nam je isti plemeniti Hidimbin sin učinio mnoga dobra.

Zaista, učinio je mnoga zadivljujuća junačka djela, samo da bi meni ugodio. Bio mi je odan i volio me je, a i ja sam njega! Junače Vrišnija, izagaram od žalosti za njim i zato sam se sneveselio!

I Yudhištira se žurno zaputi tamo gdje se vidio Karna kako s lukom u ruci silovito puše u svoju školjku.

Ta je noć trajala devet sati, ali se njima činilo da joj nema kraja. Dok su se tako međusobno sakatili i ubijali, dođe i ponoć i san im teško pritisnu oči pa se kšatrije osjetiše bezvoljnima i neveselima. Ne bijaše više dovoljno oružja ni u tvojoj ni u njegovoj vojsci, ali skromni i krjepki vojnici još su se uvijek držali dužnosti svojega staleža i nisu napuštali svoje mjesto. Neki su se ipak, obnevidjeli od umora, spuštali na zemlju odloživši svoje oružje, a neki klonuše na leđima slonova ili na kolima ili pak na konjskim leđima. A bilo je i takvih koji su zaspale ratnike slali na put u Yaminu kuću. Drugi su spavali sanjajući, i lišeni osjetila, ubijali sebe ili svoje drugove misleći da su im svi neprijatelji. Doista, i takvi su se borili u ovome jezivom boju i iz njihovih su se usta mogli čuti svakakvi poklici. Mnogi su, ošamućeni od sanjivosti, poginuli a da i nisu znali šta im se događa.

Arđuna vidje u kakvu je stanju vojska pa povika: Od sna ste obnevidjeli i od napora se iscrpli! Ako vam je volja, počinite ovdje, na bojištu, i vi i vaše životinje, a kada Mjesec izađe, o Kurui i Pandave, možete se opet boriti i sebi osvojiti mjesto na nebesima!

Svekolika se izmućena vojska spusti, Bharato, da prilegne, hvaleći te dobronamjerne riječi. I tvoja se vojska obradovala, kralju, radujući se snu i odmoru, i svi su od svega srca blagosiljali Arđunu. Čim izrekoše svoje blagoslove, veliki ratnici zašutješe i klonuše neki na konjska leđa, neki na pod

kola, neki na slonovski vrat, a neki na голу zemlju. Izmučeni prevelikim naporima, vojnici prekinuše boj i utonuše u san — i ljudi i konji i slonovi.

Onda izađe Mjesec, gospodar vodenih ljiljana i radost očima, bjeloput kao obrazi prelijepje djevojke, te ukrasi stranu svijeta nad kojom gospodari¹⁸ Indra. Taj ljubavnik svih rasadišta ljiljana procvjetao je na obzorju zaokrugljen i blistav poput Kamina luka, sladak i zamaman kao smiješak na usnama sramežljive nevjeste i svijetao kao tijelo Mahadevina bika.¹⁹ Božanski gospodin kojemu je znamenje zec pokaza se i svoje jasne zrake rasu svuda naokolo. Svjetlost obasja svijet, a neopisiva tmina koja je sve skrivala pobježe i rasprši se. Gdjekoja od stvorenja što se šuljaju kroz noćne mrkline odustaje od svojih namjera na ovome skoro danjem svijetlu, a ostala nastaviše tumarati okolicom. Mjesečeve zrake razbudiše i ovo more vojnika koji kao da procvjetaše poput nepreglednog mnoštva lopoča koje su probudili sunčevi zraci. I tada, gospodaru, na propast zemaljskim stanovnicima, započe na Zemlji opet okršaj među ljudima koji su žudjeli za nebesima. Srditi Duryodhana primače se tada Droni i oslovi ga naumivši ga naljutiti i podbosti: Ti štediš Pandave i oni zato stalno pobjeđuju. U tebi su sva nebesnička oružja, a i ona koja pripadaju Brahmanu, ali ti opraštaš Pandavama valjda zbog toga što se stalno prisjećaš da su ti bili učenici. Ili sve to moram pripisati mojoj lošoj sreći?

Te pogrde rasrdiše Dronu i on, kralju, bijesno odvrati tvojemu sinu: Usprkos mojoj starosti, Duryodhano, ja u boju naprežem sve svoje snage! Sav onaj narod malo se razumije u oružje, a ja tu nauku vrlo dobro poznajem. Pobijem li sve te ljude samo da bih pobijedio, bit će to sramno djelo, takvo da gorega ne može biti! Ali ja ću izvršiti ono što ti je na umu, Kauravo, ako mi ti budeš naredio! Drukčije ne može biti. Dopustit ću svojoj vještini da se razmahne i pobit ću sve Pančale. Tek kada to izvršim, dopustit ću si da skinem ovaj svoj oklop! Ja ti se na to zaklinjem, kralju! Misliš li ti da se Arđuna umorio od ove bitke? Misliš li da mu se ljudsko biće može oduprijeti? Zar nisi, kralju, rođenim očima gledao kako on satire tvoju vojsku usprkos svim njenim junačkim naporima da ga zaustavi? Ti si bezdušni grješnik koji u svakoga sumnja! Spreman si ocrniti i onoga tko je uvijek odan tvojemu dobru. Izađi sam pred Kuntina sina i bori se za svoju stvar! Ti si visokorodni kšatriya, ti si želio rat! Zbog čega si u smrt otjerao sve te nedužne kšatriye? Ti si korijen sve ove omraze! Tvoj mudri ujak dobro zna dužnosti kšatriye, o Gandharin sine, pa neka on, veliki kockar, stane na metu Arđuni! On je rob kockarskih strasti, vješto barata kockama i vičan je lukavštinama i podvalama! On je kockar varalica koji zna sve podmukle majstorije i on će u boju nadbiti Pandave! Eno, tamo je Panduov sin i tvoj smrtni neprijatelj, stoji pred tobom, a ti obavi dužnosti kšatriye! Zaslužiti ćeš svaku pohvalu budeš li poginuo od njegove ruke! Nadijelio si se milostinje, nauživao se svakojakih slasti, stekao

¹⁸ Indra je čuvar istoka.

¹⁹ Šivu nosi bik Nandin, kao Višnua orao Garuda.

si blaga koliko god ti je srce žudjelo, nisi ostao nikome dužan i učinio si sve što čovjek mora učiniti. Stoga se sada ne boj! Pođi i ogledaj se s Arđunom! — tako rekavši Drona krenu u boj.

Tri četvrtine noći bjehu već minule, kralju, kada je bitka ponovno počela i kada se opet sudariše Kurui i Pandave. Obje su strane opet bile čile i vesele. Nije prošlo dugo, a pojavio se Sunčev kočijaš prigušujući Mjesečevo svjetlo i nebo se zacrvenjelo poput bakra. Na istoku se razliše crvene Sunčeve zrake, a onda se pojavi i Sunce, nalik na okruglu ploču od zlata. U taj čas svi Kurui i Pandave siđoše sa svojih vozila i životinja pa sklopljenih ruku i lica okrenutih Suncu izgovoriše svoje molitve praskozorju.

Boj ponovo započe i Arđuna je, obodren Bhiminim i Krišninim rječima, ubrzo nadvladao i Dronu i Karnu odolijevajući svojim neprijateljima koji su ga okruživali. Mnogi su prvaci kšatriya naprezali sve svoje snage da ga zaustave, ali on je i dalje napredovao na čelu svojih četa. Tada se Drona povuče na sjever i tamo utvrdi svoje položaje. Panćale su se odupirale Droni, ali njihova vojska bješe na velikoj mucu. Na nepobjedivog ratnika koji je gospodario bojištem krenuše tada kraljevi Drupada i Virata, a s njima pođoše tri Drupadina unuka i veliki strijelci Čediji.

Tri Dronine britke strijele ubiše tri Drupadina unuka, a potom učitelj odape dvije dobro kaljene strijele širokih vrhova i one otpraviše u Yamino konačište kraljeve Drupadu i Viratu. Izgibe od njegove ruke i nebrojeno mnoštvo Kekaya, Čedija, Matsya i Panćala ali, kada padoše Drupada i Virata i tri Drupadina unuka, u kraljeviću se Dhrštadyumni neviđenom žestinom rasplamsa gnjev i on se zakle pred svim ratnicima: Neka uzalud budu sva moja dobra djela ako Drona izvuče živu glavu ili ako mu pođe za rukom da me pobijedi!

I tada Panćale udariše na Dronu s jedne strane, a Arđuna s druge strane. Mnogi ratnici koji su se protekle noći zdušno borili padahu sada sada bez svijesti od pretjerana umora, gladi i žeđi. Opet su sve zakrili prašina i ratnici žudni pobjede ubijahu svakoga tko im je dolazio pod ruku, bio on prijatelj ili neprijatelj. Uskoro puhnu vjetar, a zemni se prah natopi krvlju pa se opet moglo gledati.

Učitelj i učenik, Drona i Arđuna, dvojica najvećih ratnika, udariše jedan na drugoga i sve strane svijeta zablistашe svjetlošću oružja koje su njih dvojica slali jedan na drugoga. Gledali su to rišiji pa rekoše: U učitelju je sabrana sva nauka, a u Panduovu sinu i nauka i vještina. U Droni je sve junaštvo, a u Arđuni i junaštvo i moć. Njima se dvojici u boju nitko ne može oduprijeti. Da to pozele, mogli bi uništiti cijeli svijet i sve bogove s njim. — Tako rekoše sva vidljiva i nevidljiva bića gledajući okršaj te dvojice junaka.

Tada plemeniti Drona prizva Brahmanovo oružje i zemlja se zatrese, uzdrhtaše planine i vode, puhnuše strašni vihori, a uzburkano se more podiže. Silan strah obuze vojske, a i sva ostala stvorenja kada taj veliki ratnik podiže svoje oružje, ali Arđuna poništi to Brahmanovo oružje vlastitim i sve se u prirodi

namah umiri. Budući da ni jedan od njih dvojice ne mogaše nadavladati svojega protivnika, započe na bojištu opći pokolj i velika pomutnja.

U tome okršaju Satyaki ugleda kralja Kurua i pohrli k njemu, a tada se obojica sjetiše njihova dječaćkog drugovanja i s radošću pogledaše jedan drugoga i obojica se osmijehnuše. Kralj Duryodhana prokle tada u sebi sve svoje naopake postupke i oslovi svojega dragoga prijatelja: Neka je prokleta srdžba, prijatelju, i neka je prokleta osvetoljubivost! Prokleti neka su kšatrijski običaji, sila i vještina kad nas dvojica perimo sada svoje oružje jedan na drugoga! Nekada bijasmo jedan drugome draži od života!

A Satyaki, poznavalac mnogoga moćnog oružja, kralju, uze u ruku nekoliko oštrih strijela pa mu odgovori i dalje se osmjehujući: Nije ovo sabor, kraljeviću, a nije ni stanište našeg učitelja gdje smo se zajednički zabavljali.

Na to Duryodhana odvratil: Poglavaru Šinija, kamo nestadoše naše igre iz djetinjstva? Kako li se našdosmo u ovome ratu? Čini se da se Vremenu ne može ništa oduprijeti. Žudimo za blagom, a što će nam blago kada ovdje zbog njega međusobno ubijamo?

Na te riječi kralja Duryodhane Satyaki odgovori: Oduvijek je bio kšatrijski običaj da se moraju boriti čak i protiv svojih vlastitih učitelja. Ako sam ti doista drag, kralju, ne oklijevaj, već me pogubi! Pomoći ćeš mi da dospijem onamo kamo odlaze pravednici. Nemam nikakve želje biti svjedok propasti svojih prijatelja!

I rekavši to, kralju Satyaki hitro jurnu na Duryodhanu prezirući strah i ne mareći za svoj život. Sasjekao je sve Duryodhanine strijele, a naposljetku i luk sa strijelom na njemu pa onda zasu protivnika pljuskom svojih strijela. Duryodhana je morao preći na druga kola i povući se mučen žestokim bolima od brojnih rana koje mu je nanio Satyaki.

Drona je i dalje pravio pokolj među Panćalama. Mudri je Krišna vidio da njegove stijeke ugrožavaju vojsku Pandava i da se ratnici u strahu kolebaju pa se obrati Arđuni: Ovaj glavar svih bojovnika ne može pretrpjeti poraz ni od samih bogova, pa makar im i sam Indra stajao na čelu. O Panduovi sinovi, ako vam je stalo da pobijedite, morate odbaciti pravila dharme i poslužiti se lukavstvom. Ne bude li tako, Drona će nas sve pobiti. Ja znam da će Drona ostaviti svoje oružje samo ako sazna da mu je sin poginuo. Zato neka mu netko kaže da je Ašvatthaman pao u boju!

Kuntin sin Arđuna nije se dao na ovo privoljeti. Ostali se suglasiše premda je Yudhištira pristao na jedvite jade. Tada moćnoruki Bhima svojim buzdohanom ubi golema i strašna slona po imenu Ašvatthaman koji je pripadao Indravarmanu, poglavici Malava, Yudhištirinih saveznika. Onda se on kroz bojni metež primaknu Droni pa viknu, pomalo sramežljivo: Ašvatthaman je poginuo!

On je pritom govorio o slonu Ašvatthamanu i tako reče laž premda je govorio nešto što bijaše istina. Kada Drona ču tu strašnu vijest, njemu se učini da

će mu se udovi rastopiti poput pijeska u vodi. Ali odmah se pribrao sjetivši se sinovljeve ratničke vještine i pomisli da je ta vijest ipak lažna. Ostao je nepokolebljiv i okomio sa na Dhrštadyumnu odlučan da pogubi tog junaka kojemu bješe određeno da bude njegov pogubitelj. Oborio je na njega dažd svojih strijela i pobio dvadeset tisuća Pančala. Vitez Drona blistao je usred tog strašnog okršaja nalik na bezdimni ogranj.

Gledali su Dronu, najljepši ukras bitke, mnogobrojni vidioći i mudraci kako stoji nasred razbojišta donoseći propast svekolikom rodu kšatriya pa se pojavise pred njim i osloviše ga: Ovaj boj koji biješ nije pravedan! Došao je tren tvoje smrti! Tebi su znana sva poglavlja Veda i sve dužnosti koje su u skladu s istinom. Ostavi, Drono, svoje oružje i pogledaj nas! Ti si na kraju krajeva, ipak brahman, i ovakva ti djela ne dolikuju. Odloži svoje oružje i raskini opnu zablude koja te obavlja! Ti si Brahmanovim oružjem palio ljude na zemlji koji su nevični oružju. Takav čin je nepravda a ti si je počinio!

Dronu je to veoma ožalostilo i on tada odluči saznati istinu od kralja Yudhištire jer je znao da njegova usta nikada do sada ne rekoše laž i da neistina na bi prešla preko njegovih usana ni zaradi vlasti nad svim trima svjetovima.

Krišna je znao, kralju, da je Drona najveći od svih ratnika i da može zbrisati sve Pandave s lica zemlje i to ga je veoma brinulo. Stoga govoraše kralju Yudhištiri: Bude li se razjareni Drona i dalje borio, neće proći ni pola dana, a tvoje vojske više neće biti. Istina je to što ti govorim! Ti nas moraš spasiti od Drone! Neistina je u ovakovome času bolja od istine! Onaj koji slaže da bi izvukao živu glavu ne može se ukaljati grijehom. Nema na tebi grijeha ako slažeš djevojku ili svoju ženu a ni ako slažeš da bi spasio brahmana ili kralja.²⁰

Na to doda Bhima: Budi siguran da učitelj nije povjerovao mojim riječima. Ako ti je iole stalo do pobjede, poslušaj Krišnina savjet. Tek ako to čuje iz tvojih usta, brahman se neće više boriti.

Spoznaja da se od sudbine ne može umaknuti, a i Bhimina nagovaranja i Krišnini savjeti privolješe napokon Yudhištiru da se odluči. Užasavao se od neistine, ali je ovu pobjedu od srca želio i stoga on glasno kaza da je Ašvatthaman mrtav, no potom nerazgovjetno doda još i riječ: slon.

Kada je neistina prešla preko Yudhištirinih usana, njegova zaprega i kočija, koji su dotada stajali i kretali se četiri palca iznad zemljine površine, najednom padoše pa kotači i životinje dodirnuše zemlju.

Dronino srce ispuni ljuti jad te on izgubi svaku volju za životom. Najednom je na svojim plećima osjetio teret krivice zbog svojega sudjelovanja u ovome ratu protiv Pandava i ne mogaše se više boriti s prijašnjom lakoćom i neustrašivošću.

Sin kralja Drupade Dhrštadyumna, koji se bješe rodio iz ognja da Droni donese propast, vidio je da su se od silna bola Droni pomračila sva osjetila pa

²⁰ Posljednja je rečenica približan navod iz Manuova zakonika (Manavadharmašastre) VIII. 112.

napadne na njega ne bi li ga rastavio od života. Drona je vidio da Dhrštadyumna nišani strijelom na njega i pomisli da je njegovu tijelu kucnuo zadnji čas pa se brižljivo pripremio da osujeti taj hitac, ali mu se na poziv ne odazva nijedno oružje. Sve to oružje on je bez prestanka upotrebljavao, iz trenu u tren, sva ova četiri dana i jednu noć, i nije ga nikada ponestajalo, a sada, kada bješe već treća petina ovoga, petog dana, on vidje da više nema strijela.²¹

Zato uze drugi nebesnički luk, koji mu je darovao Angiras,²² i njime sasiječe sve strijele što ih je protivnik odapinjao na njega. Uništio mu je i sve lukove tako da mu naposljetku osta samo mač i buzdohan.

Pošto mu je Drona razbio kola i polomio topuz, Dhrštadyumna posegne za sjajnim mačem i štitom okovanim stotinom blistavih Mjesečevih likova. Moćni se ratnik nadao da će učiniti veliko junačko djelo i probosti prsa Bharadvadina sina, ali se uludo nadao. Ma koliko da je oblijetao i nasrtao na Dronu, ovaj mu ne dade da se dovoljno približi.

Na Yudhišthirinu naredbu sve Srndaye čilo napadnuše na Bharadvadina sina u namjeri da ga pogube jer se činilo da je veliki ratnik posustao. Treperilo mu je lijevo oko, a lijeva se ruka grčila a nije mu dala mira tuga koja ga je stalno obuzimala dok su mu u sjećanju odzvanjale riječi mudraca. I dalje je jezdio preko polja i satirao nebrojene kšatrije. I poslije dvadeset tisuća koje prije toga bijaše pobio, on rastavi od života još deset puta deset tisuća ratnika. Najzad razjareni Bhima zaustavi njegova kola i oslovi ga ispod glasa: Da se ne hvataju oružja nitkovi iz staleža brahmana i da oni ne proučavaju ratničke vještine, kšatrije se sada ne bi međusobno uništavale! Kaže se da je suzdržavanje od povrjeđivanja svih stvorenja najveća vrlina, a brahmani da su korijen vrline! Ti si pak prvi među onima koji su upućeni u znanje o brahmanu. Zar se ne stidiš, brahmane, što si pobio tolike ratnike nagnan neznanjem i svojom ludošću, žudeći za blagom kojim bi ugađao svojim ženama i jedinome sinu? Onaj radi kojega ti živiš i radi kojega si se poslužio oružjem leži sada tamo, iza tvojih leđa, beživotan na razbojištu, a ti to i ne znaš!

Drona je čuo što mu reče Bhima pa odbaci od sebe luk, ostavi na stranu sve oružje i spusti se na sjedište kola predavši se yogi a sva stvorenja odahnuše i oslobodiše se straha.

Dhrštadyumna vidje da mu se pružila prilika pa odloži svoj luk sa strijelom na njemu na pod kola, a prihvati mač i pribra svu svoju snagu. Kada je skočio sa svojega vozila i jurnuo prema Droni, začuše se užasnuti krici i glasno negodovanje i među ljudima i među ostalim stvorenjima, a Drona je, odbacivši

²¹ Petoga dana otkada je Drona preuzeo zapovjedništvo nad Kuruima.

²² Angiras je u rgvedskim himnama gdje se ime Ognja. Angirasima (pl.) pripisuje se da su oslobodili svjetlo zajedno s Indrom. Vedski popisi pripisuju Angirasu i Angirasima ili Angirasima veći broj vedskih himana i izreka. Ime bi im moglo biti povezano s grč. angelos "glasnik". U Mahabharati Angiras je jedan od sedmorice mudraca, sin Brahmanov, jedan od Prađapatija, glavar brahmaršija (kao i Bhrgu), otac Angirasa (pl.) i čuvar Sunca.

sve svoje oružje, sjedio u stanju najviše smirenosti i obasjan svojim isposničkim zaslugama. Svoje je srce usmjerio k Višnuu, Svevišnjemu i Prapočetnom Biću, i sjedaše tako zatvorenih očiju, oborivši glavu i lako se isprsviši. Počinuvši u stanju Dobrote, sve je svoje biće posvetio zadubljenju misleći na sveti slog OM koji je znamenje brahmana. Čuvajući u svijesti misao o Silnome, Svemogućemu i Neproпадljivome Gospodu bogova, veliki isposnik i učitelj, sjajni Drona otpusti se u nebo kojega se i najpobožniji domognu. Kada se to zbilo i Drona se uputio k nebesima, tamo kao da zasja još jedno Sunce i cijela nebesa bijahu obasjana podjednakim blještavilom. Među ljudima smo samo nas petorica gledali kako plemeniti Drona odlazi utonuo u yogu prema prostorima najvišega blaženstva. To smo Dhanandaya, Ašvatthaman, Vasudeva, kralj Yudhištira i ja. Nitko drugi nije mogao vidjeti mudroga yogina Dronu kada je odlazio s ovoga svijeta.

Tada Dhrštadyumna, dok su ga svi naokolo grdili, ščepa beživotnu Droninu glavu pa je privuče i odrubi svojim mačem. Za to vrijeme njegov neprijatelj nije pustio ni glasa od sebe. Pogubivši svojega protivnika, on pusti lavlji urlik i u pomamnoj radosti stade vitlati mačem.

Kada je Drona poginuo, vojska Kurua okrene mu leđa. Nitko ih više nije mogao zadržavati, pa čak ni dični Karna, veliki ratnik, jer se strah bijaše i njemu uvukao u srce. Bježao je i on zajedno s njima. Dronin sin Ašvatthaman gledao je to bježanje s druge strane bojišta pa i njega zazebe oko srca i On se kroz opći metež i gužvu probi do kralja Duryodhane i vidje ga gdje gorko plače.

— Veliki kralju — upita Ašvatthaman — zašto tvoji ratnici bježe kao da ih je uplašila sama Smrt? Među bjeguncima vidim čak i samoga Karnu! Šta se to događa, gospodaru?

Ali Duryodhana ne mogaše prozboriti ni riječi, već učitelj Kripa ispriča Ašvatthamanu kako je Drona bio prevaren. Shrvan žalošću, Dronin je sin neko vrijeme šutio a onda progovori: Moj je otac poginuo slavno i sada mu je mjesto među bogovima. Kao ratnik on im bješe ravan. Pandave i Pančale platit će mi za njegovu glavu. Moj otac neće ostati neosvećen!

Ostavši bez svojega starješine, slomljena i razbijena vojska Kurua okupila se oko kralja Duryodhane. Svi su žalili za starim učiteljem. Vijest o Droninoj smrti prenerazila je Dhrtaraštrine sinove. Lica im ublijedješe i spustiše se njihovi mačevi i koplja, crveni od krvi, blistajući na suncu kao zvijezde padalice. Bojni su se redovi Kurua kolebali i kralj je Duryodhana s mukom zadržavao napad Pandava. Glasno je vikao i pozivao bjegunce da se vrate.

A Dronin sin, prvak među strijelcima, silno se bješe ražestio na Arđunu, a još više na Krišnu. Tada vitez Ašvatthaman dodirnu vođu čvrsto stojeći na svojim kolima i prizva oružje zvano Agneya koje ni sami bogovi ne mogu osujetiti. Nad sjajnom strijelom, blistavom kao bezdimni oganj, učiteljev sin izgovori mantru i onda je jarostan posla na sve strane na neprijateljske junake.

Iz toga se oružja prosu s nebesa gusti dažd strijela i one, plamene i silovite, natkriliše Arđunu sa svih strana. Po nebu su bljeskali meteori, vojsku obavi neprobojna tama i činilo se da su se i sami elementi uskomešali, da je Sunce skrenulo sa svoje putanje. Spržen toplinom, svijet bijaše kao u groznici. Oprženi silom ovoga oružja, i slonovi i sva ostala zemaljska stvorenja stadoše bježati obuzeti užasom i teško dišući. Tražili su zaklon od te strašne sile. I same se vode ugrijaše, a njihovi se stanovnici uznemirioše osjećajući kao da gore. Nezadržive su Ašvatthamanove strijele snagom groma pogađale protivničke vojnike iz svih smjerova a oni su padali spaljeni, nalik na drveće izgorjelo u požaru. Spaljeni tim oružjem, golemi su slonovi padali uz tutanj ispuštajući jezovite urlike, a konji i kola, gospodaru, bili su nalik na vrhove drveća u šumskome požaru. Na sve strane rušilo se na tisuće kola.

Tvoji vojnici, kralju, gledali kako u tome užasnom okršaju sagorijeva vojska Pandava i klikitali su od radosti. Nikada ranije niti čusmo, niti vidjesmo, kralju, da postoji oružje koje Dronin sin sada stvori u svojoj jarosti!

No tada Arđuna prizva Brahmanovo oružje koje je kadro poništiti svako drugo, kao što je to sam Brahman odredio, i za tren se rasprši ona tama, puhnuše hladni vjetrovi i razvedri se na svim stranama, i tada ugledasmo čudesan prizor: Cijela jedna akšauhini koja pripadaše vojsci Panduovih sinova bješe sravnjena sa zemljom. Obličja pobijenih bijahu sažežena silinom Ašvatthamanova oružja i nisu se mogla raspoznati. Ali onaj koji vlada Gandivom i uz njega Krišna nisu bili ni ranjeni! Doista, ta kola, koja su tako strašna tvojim ratnicima, blistala su nasred polja sa svim svojim stjegovima i zapregom i svim moćnim oružjem koje bijaše natovareno na njih, a tama koja ih bijaše prekrivala raspršila se! Na njima ne bijaše nikakve štete, a dvojica vitezova, veseli i neozlijeđeni, puhnuše u svoje izvrsne školjke.

Dronin se sin sneveseli. Dugo je i duboko uzdisao premećući po mislima sva ova zbivanja, a onda ga spopadoše strah i žalost i on odloži svoj luk, hitro siđe sa svojih kola i reče: O gadosti! Sve je laž i privid! — i pobježe iz okršaja.

Nakon Dronine pogibije ojađeni se Kurui povukoše s bojnog polja, a potom i Pandave prekinuše boj.

Knjiga osma

KARNAPARVAN

Knjiga o Karni

Vaišampayana reče: Pošto je poginuo Drona, svi kraljevski ratnici s Duryodhanom na čelu odoše Droninu sinu dok su im srca drhtala od straha. Posjedaše klonuli i ojađeni oko Ašvatthamana i stadoše oplakivati svoj veliki gubitak. Ta im noć prođe u žalosti i u turbnim mislima o nesreći koja se izrodila iz igre kockama, i činilo im se da ona traje stotinu godina.

Kralju, kada je Karna izgubio glavu, Gavalganin sin Sandaya uciviljena srca pođe te noći u Nagapuru¹ na konjima koji su se mogli natjecati s vjetrom. Stigavši u Hastinapuru, on se ozebla srca zaputi ravno Dhrtaraštrinom domu u kojemu više ne bijaše onoga mnoštva rođaka i prijatelja.

Gospodaru zemlje, to sam ja, Sandaya! oslovi on Dhrtaraštru pošto mu se poklonio. — Gospodine, nemoj se žalostiti kada budeš slušao što se zbivalo s Kuruima! Sve je to i tvoja krivica! Tko je mudar ne muči sebe mislima o onome što mu sudba donosi.

Dhrtaraštra će na to: Ne osjećam više bol, Sandayo. Mislim da je sve volja usuda. Zato mi reci sve što si nakanio.

I Sandaya poče: Kralj Duryodhana okupio je sve velike ratnike na savjetovanje pa im se obratio ljubaznim riječima: O prvaci oštroumnika, ne gubimo vrijeme, već neka svatko od vas kaže svoj sud o tome što treba činiti u ovakvu času i što će od svega biti najpreče!

Svi okupljeni junaci izraziše svoju spremnost da nastave bitku. Vidjevši da se tada kraljevo lice razblistalo poput jutarnjega sunca, učiteljev sin, bistrouman i vičan lijepu govoru, ovako reče: Kako kažu učeni, mar, povoljna prilika, spremnost i lukavost mogu postići svaki cilj. Pa ipak sve ovisi i o sudbini. Poginuli su naši suborci, junaci ravni bogovima i u boju iskušani, ali mi ne smijemo gubiti vjeru u pobjedu. Budemo li sve valjano činili, može nam se usud još pokazati naklonjen. Zato, Bharato, postavimo Karnu da vodi našu vojsku. On je prvak ljudskoga roda i obdaren je svakom vrlinom, u njemu je velika moć, neustrašiv je i velik znalac vještine ratovanja. On je neodoljiv poput Yame i može pobijediti naše neprijatelje.

Bodre riječi učiteljeva sina postigoše da kralj sve svoje nade položi u Karnu te on s mnogo ljubavi i pažnje oslovi Radhina sina te mu kaza: Karno, ja poznajem tvoje junaštvo i veliko prijateljstvo koje gajiš za mene. Nadaren si velikom mudrošću i meni si najsigurnije utočište. Poginuše obojica velikih ratnika

¹ Nagapura može značiti "Slonovski grad" i stoga kao ime označivati Hastinapuru.

koji su bili moji vojskovođe, a sada ti preuzmi njihovu dužnost jer si moćniji od njih. Obojica velikih strijelaca bili su već u podmaklim godinama, a uz to i naklonjeni Arđuni. Ti Sutin sine, nadilaziš svojom snagom i izdržljivošću i Dronu i Bhišmu. Neka se pred tobom, Karno, rasprši vojska naših neprijatelja kao što se pred Višnuovim lukom razbježe zli demoni, kao što tmina uzmiče pred zrakama izlazećeg Sunca.

Na to Karna odvratil: Budi spokojan, o Gandharin sine! Govorio sam ti i sada ti opet govorim da ću pobijediti i Pandave i njihove sinove, a i Krišnu! Bit ću zapovjednik tvoje vojske i možeš već sada smatrati da su Pandave pobijeni.

Tada ustane Duryodhana i s njime svi kraljevi, dostojanstvenici i vojskovođe, i odaše počast Karni, kao kada Indri iskazuju počast nebesnici. Uz obrede koji su propisani za tu priliku oni imenovalše Karnu za vrhovnoga zapovjednika i posadiše ga na stolicu od drveta udumbara,² pokriše ga svilom i okupaše iz zemljanih i zlatnih vrčeva napunjenih vodom posvećenom mantrama. Oko njega postaviše mnoštvo slonovskih kljova, rogove od nosoroga i velikih bivola, posude pune dragoga kamenja, mirisnih i ljekovitih biljaka i svega ostaloga što bijaše znamenje dobre sreće. Pošto se okupao na svojem prekrasnom sjedištu, saslušao je hvale brahmana, kšatriya, vaišya i šudra dostojnih poštovanja, a potom Radhin sin dade mnogim uvaženim brahmanima bogate poklone. Oni su ga blagoslivljali uzvikujući: Iznio pobjedu nad Pandavama, Govindom i svim njihovim pristašama! Radhin sine, pobij Prithine sinove i donesi nam pobjedu kao što izlazeće Sunce svojim silovitim zracima uvijek rastjeruje tamu!

Tako se Karna prihvatio zapovjedništva. On naredi da se vojska postrojava, a tvoji mu sinovi ispuniše želju i narediše da zasniva vesela glazba i da se vojska opremi. Još bijaše dosta vremena do svitanja kada se začuše povici: U stroj! U stroj! — i podiže se huka do samih nebesa od rike slonova, prezanja i opremanja kola, oružanja pješaka i navlačenja oklopa i poklika užurbanih vojnika.

Onda Karna izađe pred svoju vojsku vozeći se na kolima blistavim kao Sunce. U rukama mu bješe pozlaćeni luk, a na barjaku lik ratnoga slona. Kada ga ugledaše, od silne radosti ustreptaše ratnici i srca im se ispuniše radošću i zaboraviše pogibiju svojih prethodnih vojskovođa i svih svojih suboraca i drugova. Postrojivši čete u bojni red zvan makara, silni strijelac i istrjebitelj svojih neprijatelja, junački Karna, krenu na Pandave.

Kada je kralj Yudhištira ugledao sliku Kurua kako se približava pod bojnim barjacima, reče svojem bratu Arđuni: Pogledaj, Partho, Karna je postrojio Kurue! Velika im je vojska, ali u njoj više nema najmoćnijih junaka. Ovi koji su još živi ne mogu se mjeriti s nama. Jedini koji se ističe među njima jest Karna, kočijašev sin kojega u boju ne mogu svladati ni sami nebesnici. Budeš li

² Udumbara je smokva *Ficus glomerata*.

ga pobijedio u današnjem boju, izvadit ćeš mi iz srca trn koji me bode već dvanaest godina. Tada će pobjeda doista biti naša. Arđuno, postavi našu vojsku u poredak koji sam odabereš.

Arđuna postroji vojsku Pandava u bojni red polumjeseca i dvije se vojske stadoše primicati jedna drugoj. Kao u nekoj radosnoj igri izdvojiše se već pojednici goreći od želje da što prije jurnu na neprijatelja.

Susreli su se nasred ravnice i boj otpoče. Podigoše se sjekire, topuzine, koplja i lukovi zadajući strašne udarce. Zakotrljaše se odsječene glave, kola su gazila pješake, slonovi su prevrtali kola, pješaci su obarali konjanike, a konjanici nalijetali na pješake. Jedna su kola uništavala druga, a Karna je svojim ravnim strijelama uništavao vojsku Pandava.

Za to su vrijeme, Karni naočigled, Pandave i njihovi saveznici pobjeđivali na drugoj strani i ubijali vojnike Kurua. Podijeliše megdan i Bhima i Ašvatthaman, a taj okršaj bješe tako surov i užasan da se činilo da se to na nebesima bore Indra i zloduh Vrtra. Strijele, mačevi, koplja i koluti letjeli su zrakom natkriljujući dvojicu junaka poput svijetlećega oblaka, a od tutnja njihova sudara i od iskri koje su prštale na sve strane izgledalo je kao da je došao smak svijeta. Sidoše nebesnici, daitye i gandharve da promatraju taj neviđeni dvoboj. Gledali su Bhiminu snagu i Ašvatthamanovu vještinu, pljeskali rukama i uzvikivali: Izvrsno, silni Dronin sine! Prekrasno, Bhimo!

Padoše barjaci na objema kočijama, svališe se pobijeni konji i obojici pogiboše vozari, ali ni jedan ni drugi ne uzmaoše. Napokon obojica staviše na tetivu po strijelu, odapeše ih i obojica padoše bez svijesti pogođeni u prsa. Tada Kurui izvukoše iz okršaja Ašvatthamana, a Pandave s poprišta strašnoga dvoboja ukloniše Bhimu.

Samšaptake su uzalud pokušavali oduprijeti se naletima silnoga Arđune čijim je kolima upravljao Krišna. Krvavu poljanu ubrzo pokri gomila odsječenih ruku i glava, razbijenih kola, te leševa slonova i konja. Kao što vrelo sunce suši poplavljen polja, tako je i Arđuna uzimao živote ratnika i vojska samšaptaka topila se pred njim i lagano nestajala.

Ašvatthaman se oporavio od udaraca koje mu bješe zadao Bhima pa se na novim kolima ubrzo vratio na bojno polje. On krenu ususret Arđuni i povika glasom nalik na grmljavinu: Vrsni junače, ako misliš da sam dostojan takve časti, dočekaj me kao cijenjenoga gosta na ovome razbojištu!

Arđuna bijaše vrlo počašćen tim pozivom učiteljeva sina pa upita Đanarddanu: Madhavo, reci koju da od ovih dužnosti najprije izvršim: da pobijem samšaptake ili da se odazovem na poziv Dronina sina?

Krišna tada poveze Arđunu, koji bijaše izazvan prema svim ratničkim pravilima, tamo gdje stajaše učiteljev sin, kao što Vayu dovozi Indru na žrtvenu svečanost. Arđuna pozdravi Dronina sina koji stalno bijaše zaokupljen jednom jedinom mišlju pa mu reče: Ašvatthamane, budi staložen i ne časi ni časa nego

udri i primaj udarce! Došlo je vrijeme da se oni koji o drugima ovise oduže svojim gospodarima! Prepirke su brahmana ugladene, ali prepirke među kšatriyama rađaju poraz ili pobjedu!

Neka bude tako! — odgovori na to dvorođeni i pogodi Krišnu sa šezdeset strijela, a Arđunu s tri.

Arđuna je odbijao njegove napade i najposlije mu presiječe luk u rukama. Ratnici Kalinga i Vanga dođoše u pomoć Ašvatthamanu jašući na svojim golemim slonovima, ali Arđuna i njih dočeka oblakom smrtonosnih strijela i njihova mrtva tjelesa hrpimice prekriše polje.

Ašvatthaman posegne za drugim lukom koji bijaše i duži i teži od prethodnoga i s njega posla deset dugačkih strijela na Arđunu i njegovog vozara. Krišna, okrvavljen, zatetura, a Arđuna za tren klonu od siline njihovih udaraca, pa se Kuruima učini da su obojica junaka poginula. Namah im zaigra srce od radosti, ali se Arđuna opet uspravi i novi pljusak njegovih strijela ošinu Ašvatthamana. Arđuna presiječe uzde njegove zaprege i poče gađati konje koji jurnuše preko bojišta i Ašvatthamanova kola odvukoše daleko odatle. Kada je obuzdao svoje konje i malo umirio sebe samoga, Ašvatthaman se opet priključi vojsci Kurua. Znao je da je pobjeda uvijek uz glavara Vršnija i Dhanandayu i njegova nada umine zajedno sa strijelama i oružjem koje mu je bilo na izmaku.

Tutanj velike bitke nadaleko se prolamao. Pištale su strijele, brujale tetive, kočije su tutnjale, a ratnici klicali i urlali i toj strahovitoj huci radovala su se ratnička srca. Oni su se veselili što će ovdje, na ovom bojištu, napokon dokončati davnashnju mržnju.

Pančale su hrabro odolijevale strašnome Karninu jurišu, ali kada njegova ruka posla u Yamino carstvo dvadesetoricu njihovih najvršnjih ratnika koji stajahu u prvim reovima, Karna se probi u njihove redove koseći oko sebe i lijevo i desno, nalik na divljega slona kada upadne u tiho jezero po kojemu se nišu labudovi i lopoči.

Pucali su pod njegovim udarcima oklopi i štitovi a među onima koje bješe pogodila njegova strijela ne nađe se nijedan kojemu bi trebala još jedna da ga dokrajči. Vidješe Panduovi sinovi da Karna uništava Pančale i Srndaye, pa im s raznih strana potekoše u pomoć. Probijali su se kroz to nepregledno more bitke, a svuda naokolo ležali su mrtvaci čija su lica bila nalik na zgažene lopoče i uvenule vijence. Prekrasna tijela ljudi, konja i slonova bjehu sada gadna poput raskošnih haljina ukaljanih blatom.

Mnoge slonove i njihove jahače Nakula i Sahadeva otpremiše u Yamino carstvo. Uz njih su i Dhrštadyumna, i Draupadini sinovi osuli na slonove mlečcha nebrojene strijele tako da se ovi najzad pokolebaše i udariše u bijeg.

Tada Pandave i njihovi saveznici krenuše na Karnu. Razjareni Sahadeva naletje ravno na Duššasanu koji mu se bijaše ispriječio na putu i zametnu s njime bespoštedni okršaj dok su im ratnici klicali s kola podigavši prema nebu zastave i

oružje. Zadugo nisu mogli jedan drugoga nadbiti, a onda Duššasana dobro naperenom strijelom presiječe luk u Sahadevinim rukama. Tada Dhrtaraštrin sin baci na njega svoj mač, ali ga na pola puta presretne strijela iz drugoga Sahadevina luka. Onda Sahadeva stavi na tetivu strijelu koja bijaše strašna i smrtonosna kao sam Šiva, rušitelj Svemira, te je pusti na svojeg neprijatelja. Strijela probi oklop i tijelo Duryodhanina brata i zari se u zemlju iza njegovih kola. Duššasana pade onesviješten, a ranjavi vozar odveze ga s bojišta.

Za to je vrijeme Nakula razgonio pred sobom vojsku Kurua i tako se nađe licem u lice s Karnom. Nakula se likujući nasmija pa mu doviknu: Ha, tu li si, nikogoviću! Najzad su te bogovi doveli pred mene! Ti si izvor svih zala i uzrok istrjebljenju loze Kurua! Kada te danas ubijem u boju, ispunit će se želja mojega srca i smirit će se groznica!

Vozarev mu sin odvrati načinom koji je dostojan kralja i ratnika: Udri, junače! Želimo da se uvjerimo u tvoju muškost! Junaci se na ratištu bore, a ne gube vrijeme u jalovu hvastanju! Učini junačko djelo pa se onda hvali! Udari koliko je snage u tebi, a ja ću već znati ukrotiti tvoju oholost!

Uskoro je sav prostor oko Nakule bio ispunjen strijelama njegova protivnika i one ga zakloniše od pogleda ostalih ratnika. Karna mu izbi oružje iz ruku, obori kočijaša i točnim pogocima pobi mu konje. Nakulin štit ukrašen stotinom Mjesečevih likova prсну u komadiće i, kada je Panduov sin iskočio iz kola koja su se raspadala, imao je u rukama samo kijaču. Karna ga je i dalje zasipao bezbrojnim strijelama, ali se trudio da ga ozbiljnije ne rani. Pobijedeni Nakula okrenu bježati, ali se Krana nasmija pa potjera svoja kola za njime i namače mu svoj napeti luk oko vrata, pa viknu: Uzalud si prijetio, Panduov sine! Ponovi sada svoje riječi! O dijete, mjeri svoju snagu s onima koji su ti ravni pa se tako nećeš osramotiti. Idi sada kući, o Madrin sine, ili se vrati Krišni i Arđuni i skloni se pod njihovo okrilje!

I on tada pusti Nakulu koji već bijaše u čeljustima smrti jer je želio da održi obećanje što ga bijaše dao Kunti, a Panduov sin ode do kočije kralja Yudhištירה i tamo nađe zaklon. Od silne sramote teško je disao šišteći kao zmija koju su zatvorili u ćup.

Sunce već bijaše u zenitu, ali snažna ruka vozareva sina nije osjećala umor. Na bojnim kolima sa zapregom konja bijelih poput mjesečine on se probio u najgušće redove vojske Pandava i načinio tamo strašan pokolj pobivši i mnoge znamenite junake Pančala. Padale su pred njime zastave i znamenja i svi su uzmicali kao pred šumskim požarom.

U metežu bitke nađoše se jedan prema drugome kralj Duryodhana i kralj Yudhištירה. Jurnuše jedan na drugoga kao dva razjarena lava i, ne oklijevajući ni trena, zasušu se međusobno pravim pljuskom strijela. S četiri strijele Yudhištירה pobi četiri konja u Duryodhaninoj zaprezi, a petom otkinu glavu njegovu vozaru. Šestom strijelom obori mu zastavu, sedmom presiječe luk, a osmom sablju.

Razbješnjeli se Duryodhana uhvati svojega buzdohana i potegnu golemo oružje na Yudhišthiru kako bi svu svoju mržnju i suparništvo završio jednim udarcem, ali nije uspio izvršiti svoj naum jer mu Yudhišthrina strijela probode prsa. gospodar Kurua pade bez svijesti na pod svojih kola.

— Nemoj ga ubiti, veliki kralju! — doviknu mu u taj tren moćni Bhima kojemu bijaše na pameti njegova zakletva. I Yudhišthira se uzdržao od posljednjeg udarca, a tada na Bhimu nasrnu Krtavarman i zakloni svojega sina koji bijaše u velikoj nevolji.

Tako se, kralju, bio boj poslijepodne toga dana i svatko se žarko nadao da će nadjačati protivnika. Na čelu tvojih ratnika koje je doista bilo teško pobijediti Karna je uvijek iznova udarao na neprijatelja i to bješe nalik na strahoviti okršaj bogova i asura. Zemlja se ukrašavala najskupocjenijim nakitom: stotinama odrubljenih glava na čijim su se skladnim licima bjelasali zubi i sjajile zlatne krune i naušnice svjetlucajući u rijeci krvi koja poteče ravnicom pretrpanom leševima slonova i konja i tijelima junaka ukočenih lica. To polje prepuno iznakaženih tjelesa s otvorenim ranama bijaše nalik na carstvo boga smrti na dan smaka svijeta.

Silinom svojega oružja Karna je pravio pokolj u redovima Pandava i vojnici su se, ranjavi i osakaćeni, povlačili s bojišta. Tada naiđe Arđuna i poče uz osmijeh svojim oružjem suzbijati Karnino i svojim strijelama, kao gustim daždov, prekri i nebo i sve četiri strane. Te su strijele padale odozgo kao teške kijače ili batine okovane šiljcima, a neke kao šataghni ili gromovi. Mnogi ljudi, slonovi i konji nastradaše tom prilikom, a mnogi, pogođeni tim hicima, pobjegoše u strahu.

U oblacima prašine i u sumraku koji se primicao bilo je teško razaznati kakav je ishod ove bitke. Poprište najprije napustiše Kurui u strahu od nove noćne bitke, a potom krenuše i Pandave, radujući se pobjedi i kličući Arđuni i njegovoj snazi. Svi se razidoše na počinak, a po ravnici, kaljavoj od prolivene krvi, počеше se skupljati čopori strvinara i strašne rakšase koje se hrane ljudskim mesom. Bojište bijaše nalik mjestu za Rudrinu zabavu.

Ranjavi i prašnjavi, u razvaljenim oklopima i s polomljenim oružjem, vraćali su se ratnici Kurua u svoje logorište smrknuti i tužni zbog velikih gubitaka. Uzdišući i kršeći ruke, Karna žalosno pogleda kralja Duryodhanu pa prozbori: Kralju, Arđuna je vičan boju i vazda je na oprezu. Krišna ga pravodobno obavještava o svakoj opasnosti. Danas nam nije pošlo za rukom da ga savladamo, ali sutra, gospodaru zemlje, sutra ću mu ja stati na put! — Neka bude tako! — odgovori Duryodhana i dade kraljevima dopuštenje da odu na počinak.

Kada je zarudjela zora sedamnaestog dana, silni Karna stade pred kralja Duryodhanu pa reče: Gospodaru, ja ću se danas sukobiti sa slavnim Panduovim sinom. Do sada su nas različiti drugi zadaci sprječavali da se ogledamo, ali danas se neću vratiti iz boja sve dok njega ne ubijem. Ili ću ja njega rastaviti od života, ili će on mene. Arđuna se ne može mjeriti sa mnom ni u vještini, ni u snazi, ni u

okretnosti, a ni u hrabrosti. Moj luk Viđaya isti je onaj kojim je nekada Indra pobijedio asure i moćniji je od Arđunine Gandive. Moram ti reći u čemu sam od njega slabiji: Uzde njegove zaprege, brze kao misao, drži veliki Krišna iz roda Dašarha, kojega poštuje sav narod. Tetiva na njegovu luku pootječe od nebesnika, a njegova su dva velika tobolca neiscrpna. Krišna je odista tvorac svijeta i on štiti Arđuninu kočiju. Na našoj je strani Šalya, ukras kraljevskih skupova, koji je Krišni ravan po snazi mišica, po poznavanju konja, a i po odvažnosti i kočijaškoj vještini. Pobjeda će biti tvoja bude li on prihvatio uzde moje zaprege, jer tada mi neće moći odoljeti ni asure ni bogovi, a kamoli smrtni Panduovi sinovi.

— Neka ti se ta želja ispuni, Karna! — odvratila na to Duryodhana radosna srca. — U boju će te pratiti kola ispunjena tvojim strijelama i kopljima i bit će ih koliko ti kažeš. I mi i svi kraljevi krenut ćemo za tobom u okršaj.

Potom Duryodhana ode pravo gospodaru Madra, a kada stiže pred njega, on ga s poštovanjem oslovi: Silni kralju, neustrašivi junače kojemu nema ravnoga u boju! Smjerno ti se klanjam, zemaljski gospodaru, želim da, za moje dobro, a Pandavama na propast, uslišiš moju molbu! Molim te da u dvoboju s Arđunom ti budeš Karnin kočijaš jer si ti jedini podoban za to. Kao što Krišna štiti u boju Arđunu i mudro ga savjetuje, tako ćeš i ti zaštititi Karnu i on će uz tebe biti nepobjediv.

To je Šalyu vrlo rasrdilo i on mu, sav namrgođen, odgovori:

Sine Gandharin, ti vrijeđaš mene, a uzdižeš Karnu stavljajući ga iznad svih nas. Ne mislim, Duryodhano, da je on meni ravan. Pogledaj ove ruke koje biju kao grom, gledaj moja kola kojima je zaprega brza kao vihori! Kada se naljutim, mogu rascijepiti zemlju, srušiti planinu i isušiti more. Ti to znaš i sam, a tražiš od mene da ja, kšatriya, budem vozar Adhirathinu sinu niska roda! Ja ne mogu sebe natjerati da slušam naređenja gorega od sebe! Ne želim trpjeti takva poniženja i zato mi dopusti da se vratim u svoju kraljevinu! — i Šalya se odmah htjede udaljiti, ali ga tvoj sin zadržao prijateljskim riječima i izrazima duboka poštovanja, koji mogoše postići sve što je naumio.

— Nesumnjivo je sve tako kako ti veliš, Šalyo — govoraše Duryodhana — jer ni ja, a ni Karna ne možemo te nadmašiti ni snagom ni smjelošću, ali sam među svima upravo tebe odabrao jer si u znanju o konjima i, a u snazi nadmašio čak i Krišnu. Kao što je Karna moćniji od Arđune, tako si, prema mišljenju svih, i ti nadišao Krišnu. Ako je plemeniti Krišna vještak u rukovanju konjima, onda si ti u tome još dvostruko spretniji!

Šalya će na to: Sine Gandharin, zadovoljan sam ako me ti tako visoko cijeniš. Bit ću to što od mene tražiš i vozit ću Karninu kočiju ali neka Karna zna za ovaj uvjet koji mu sada postavljam. Želim da mogu reći sve što mi se prohtije i neću prezati od toga zbog njegove prisutnosti.

Čuo je to i Karna pa se i on složio sa Šalyinim uvjetom.

— Neka bude tako! — rekoše oni spremno.

Kada se razdanilo, popeše se Šalya i Karna na svoja kola sva prekrivena tigrovim kožama u koja bijahu upregnuti bijeli konji. Dva junaka, blistava poput Sunca, stajahu na istim kolima kao kada Surya i Agni stoje na istome oblaku u nebesima. Zatutnji deset tisuća bubnjeva, zaori deset tisuća truba i taj zvuk bijaše kao grmljavina olujnog oblaka. Tada Radhin sin oslovi vrsnoga bojovnika Šalyu: Potjeraj konje, moćnoruki, danas ću pobiti i Arđunu i Bhimu, i blizance i Yudhištiru!

— Sutin sine — na to će Šalya — zašto omalovažavaš Panduove sinove, a znaš da je svaki od njih obdaren velikom snagom, vrstan je strijelac i dobro poznaje sve oružje? Nepokolebljivi su, nepobjedivi i prati ih dobra sreća! Mogli bi čak i Indru zastrašiti. Nećeš više tako govoriti kada u boju začuješ tutnjavu Gandive!

— Naprijed — odvrti žustri Karna ne obazirući se na Šalyine riječi.

Kada Karna krenu u boj, razveseliše se ratnici Kurua, a zemlja se zatrese i zatutnji. Činilo se kao da Sunce i šest velikih planeta jurišaju jedan na drugoga. Vidjesmo kako padaju pljusкови meteora a na svim stranama bljesnu svjetlo. Grmjelo je iz vedra neba i puhali su žestoki vjetrovi, a životinje i ptice obilazile su tvoju vojsku s lijeve strane pretkazujući veliku nesreću.

Kada je Karna krenuo, njegovi konji iznenada popadaše, a iz neba se prosu užasna kiša kostiju. Činilo se kao da oružje Kurua isijava svjetlost, njihovi barjaci su se tresli a životinje su proljevale obilate suze. Ali Kurui se, kao da bjehu zaslijepljeni usudom, ne osvrtaahu na ta zlokobna znamenja. Karna se prisjećao velikih Arđuninih junačkih djela i izgarao je od jarosti, samoljublja i oholosti, uzdišući dugo i šumno, a onda se obrati Šalyi: Dok sam na svojim kolima i držim luk u rukama, ne plašim se ni samog Indre gromovnika. Produži dalje, Šalyo, ravno prema mojim neprijateljima. Tko bi se, osim mene, mogao nositi s tom silom pred kojom idu istinoljubivi Panduov sin i uz njega Bhima, Satyaki, blizanci i Arđuna. Sukobit ću se s njima i pobiti ih, ili pak sam poći stazom kojom je otišao i Drona. Upotrijebit ću svoju moć i ubit ću Arđunu pa makar ga od mene branila i sama Smrt.

Kralj se Madre posprdno nasmija pa reče: Lakše! Lakše, Karno! Ražestio si se i oduševio pa govoriš i ono što ne treba reći. Ti se ne možeš mjeriti s Arđunom. Zar se više ne sjećaš kako vas je svu trojicu: tebe, Dronu i Bhišmu, pobijedio onda kada ste oteli Viratino blago? Zašto ga onda nisi ubio? Znaj dobro, kočijašev sine, ne budeš li se uklonio pred njime, dočekat ćeš smrt od Arđunine ruke.

— Pa da i jest tako kako ti kažeš — odvrti mu Karna — zašto toliko veličaš Arđunu? Bitka tek počinje pa, ako me Arđuna pobijedi, tvoje će se riječi obistinirati.

— Onda se izvezoše pred vojsku Pandava i Karna reče svakome neprijateljskome vojniku kojega bi susreo: Onaj tko mi danas pokaže Arđuninu kočiju, dobit će od mene bogatu nagradu! Dat ću mu kola puna dragoga kamenja,

a bude li mu malo, još ću dodati stotinu krava i stotinu sela. Onome tko mi u boju pokaže Arđunu dat ću stotinu hiljada slonova, deset tisuća odabranih konja i stotinu mladih robinjica iz zemlje Magadhe, koje su vješte pjevanju i plesu.

Ratnici Kurua radosno uskliknuše, a Šalya prasnu u zloban smijeh pa dobaci: Ne rasipaj uludo blago i imanje, vozarev sine! Zacijelo ćeš danas ugledati Arđunu, a s tim silnim blagom mogao bi prirediti mnoge žrtvene obrede. Što se pak tiče tvoje lude želje, sve ti je uzalud. Nikada još nismo čuli da je lisica koju kralj šume daruje mesom pobijedila krvožedna lava. Razmisli malo o tome što ti kažem ako ti je iole stalo do života!

A Karna mu odvrati: Želim se boriti s Arđunom i uzdam se u silu vlastitoga oružja. A ti, ti si zlotvor s licem prijatelja kada ti je toliko stalo da me zaplašiš! Znaj da me od mojega nauma neće odvratiti čak ni Indra, sve da sad stane pred mene sa svojim gromom!

I Karna umuknu, ali se Šalya opet javi želeći ga još više razjariti: Sutin sine, ti izazivaš Arđunu kao što bi mladi jelen koji se ne može skrasiti na jednome mjestu podbadao ljutoga lava. Ne žuri se u propast izazivajući Arđunu. Ti krekećeš na njega kao što žabac krekeće na Parđanyu koji izljuje olujne pljuskove. A Arđuna je među ljudima nalik na Parđanyu. Čagalj, Karno, koji živi u šumi među zečevima sam sebi naliči na lava sve dok se ne pojavi pravi lav. Bezumnice, zbog svoje pakosti i mržnje ti me stalno podsjećam na čaglja!

Ta koplja ukora povrijediše Radhina sina i on se veoma rasrdi pa mu ovako odgovori: Šalyo, i Krišnu i Arđunu ja poznajem bolje od tebe. Znam što mogu ja, a što može Panduov sin i zato ga pozivam na dvoboj. Ja imam, Šalyo, ovu krvožednu strijelu oštih čeljusti koja, ljepokrila, stoji sama u svojemu tobolcu. Dobro je nauljena i lijepo okićena, a leži u sandalovu prahu, i ja je već mnoge godine častim. Ima zmijsku narav i obličje, otrovna je i žestoka, i može pobiti mnoštvo ljudi, konja i slonova, a probija i oklope i kosti! Ti si glup i zlonamjeran i nisi vičan pravome boju. Ubit ću onu dvojicu, a onda ću ubiti i tebe i svu tvoju rodbinu. Strah te uhvatio pa buncaš! A možda hvališ onu dvojicu i zbog nekoga meni nepoznata razloga. Rođen si u zemlji grješnika i zato si zlodušan, podao i bijedan, ti si sramota za sve kšatrije. Madrake nas mrze. Madraka ne zna za prijateljstvo i ono što govori čista je podmuklost. Madraka je najniži od ljudi. Žene Madraka družu se i sa znanima i s neznanima, kako im drago. Njihovo je vladanje grješno, a žive na mljevenu žitu i riži. Kada se napiju žestokoga pića, smiju se i viču u svojim domovima, a jedu i govedinu. Pjevaju neskladne pjesme i ne biraju s kim će živjeti dopuštajući sebi i najslobodnije izraze. Kakva je to vrlina u Madrakama kada su drski i predaju se svakome poroku? S njima se nitko ne bi smio spariti, ali ni prijateljevati. — Te žene koje, omamljene žestokim pićem, skidaju svoju odjeću i plešu, te žene kojima nije stalo do toga s kim će leći i koje rade sve što im se sviđa ne znajući za granice, Madrako, društvo su iz kojega je potekla i ona koja je i tebe donijela na svijet. Pa kako onda ti možeš

suditi o ljudskim dužnostima? Čuli smo da je najsvetija dužnost kšatrije da padne na zemlju časno izgubivši život u boju. Ja sam dragi prijatelj bistrumnoga Dhrtaraštrina sina, a i stoga da se sam ne bih osramotio, ti još uvijek živiš i možeš to zahvaliti tim trima razlozima! Gospodaru Madre, ako sebi dopustiš još takvih riječi, zdrobit ću ti glavu svojim buzdohanom!

Šalya sasluša Radhina sina koji bješe raspaljen od želje da krene u boj, a onda mu stane kazivati: Ja sam rođen u narodu koji održava velike žrtvene obrede, koji nikada ne odstupa iz boja i kojemu su kraljevi pošćropljeni svetom vodom. Ja sam odan vrlini, ali ti mi izgledaš kao da si opijen žestokim pićem. Zato ću u ime prijateljstva pokušati izliječiti tvoju zabludjelost i opijenost. Ja ti moram reći što je za tebe dobro, a što loše, jer poznajem i dobro i zlo, a vozim tvoja kola i moram ti biti blizak. Zato ću ti, Karno, ispričati jednu pripovijest:

— Na drugome kraju oceana živio je neki vaišya koji je imao žita i blaga u izobilju. A živjela je tu i neka vrana koja se hranila ostacima jela koje su joj davala vaišyina dobra djeca. Hranili su je medom i kiselim i slatkim mlijekom, i rižom, i medom i maslom. Zbog tako dobre hrane od ostatka njihova objeda vrana postade drska i poče prezirati sebi ravne, pa i bolje od sebe. Dogodilo se jednom da s druge strane mora onamo dolete labudovi koji, poput samog Garude, mogu letjeti kamo im je volja. Tada vaišyini dječaci rekoše vrani: O nebeski žitelju, ti si bolja od svih krilatih stvorenja!

— Nerazumna djeca obmanuše vranu i pernato stvorenje pomisli da je istina to što mu rekoše, jer ni ono nije imalo baš mnogo pameti. Ponosna na svoju bogatu hranu, vrana uzletje među labudove koji dođoše izdaleka i poče se raspitivati tko im je vođa. Najzad nađe onoga koji bješe najbolji među tim pticama neumornih krila pa ga izazove da se ogledaju. Onda labudovi rekoše vrani: Mi smo labudovi i naš je dom na jezeru Manasa. Možemo preletjeti cijelu zemlju i svatko nas hvali zbog daljina preko kojih nas nose naša krila. Ti si samo vrana i kako onda možeš, ludo, izazivati labuda koji prelijeće tolike razdaljine? — A vrana će na to: Ja ću mu pokazati stotinu i jedan način letenja. Na svakih stotinu vođana letjet ću na drugi način!

— Čuj Radhin sine, što joj je labud odgovorio: Vrano, ja ne sumnjam da ćeš ti učiniti što kažeš, ali ja ću letjeti samo na jedan način, a njega znaju sve ptice. Ja ne poznajem nijedan drugi, a ti leti kako ti se sviđi.

— Onda se labud i vrana podigoše u nebo izazivajući jedno drugo. Labud, koji mogaše stići svakamo kamo mu se prohtije, letio je jednoliko, a vrana je jezdila nebom na stotinu različitih načina. Labud je velikom brzinom letio na zapad, prema oceanu koji je obitavalište strašnih makara.³ Ubrzo se strah ugnijezdi u vranino srce i zamalo se ne onesvijesti kada vidje da više nema nikakva otoka ni drveta na koje bi mogla sletjeti kada se umori. Labud bješe već

³ Makare su vodena čudovišta. Ime se može odnositi na rječne krokodile ili na morske pse i dupine, no u pričama i na likovnim prikazima makare izgledaju kao vodena bića iz mašte.

dobro odmakao pa se okrete da vidi gdje je vrana i ne htjede je ostaviti, nego pričekala da i ona pristigne. Vrana ga sustignu, ali već bijaše premorena i labud vidje da ona neće moći još dugo i da će uskoro neminovno pasti pa je odlučio spasiti sjetivši se da je to običaj među valjanim narodom. On tada upita vranu: Kako se zove, vrano, taj način letenja kojim se sada koristiš?

— Izmučena je vrana kljunom i krilima već doticala vodu i, kada vidje labuda, ona mu reče: O labude, stavljam pod tvoje okrilje svoj životni dah i tražim od tebe spas! Ah, donesi me do morske obale na svojim krilima! — A labud će na to: Zašto si se umorila ti koja si bolja od mene i možeš letjeti na stotinu različitih načina? Još malo pa ćeš i u more pasti! — Onemoćala vrana diže svoje oči na labuda pa mu, da bi ga odobrovoljila, reče: Uzoholila sam se zbog bogate hrane iz tuđih lonaca čijim sam se ostacima hranila pa pomislih da sam ravna i samome Garudi te prezreh sve vrane a i mnoge druge ptice. O labude, ako se uspijem domoći svoje domovine, neću više nikada nikoga prezirati!

— Labud je bez riječi uze na svoja leđa i mokru vranu koja se tresla od straha i žalosno graktala da je nije bilo lijepo i pogledati, hitro vrati na otok odakle su poletjeli. Spustio ju je na suhu zemlju i utješio, a onda je odletio svojim putem. Otada vrana zaboravi na oholost i silu te je živjela tiho i smireno.

— Odista, poput ove vrane, Karno, ti se hraniš ostacima iz zdjele Dhrtaraštrinih sinova i prezireš i jednake i bolje od sebe. Zašto nisi pogubio Arđunu pred Viratrinim gradom, onda kada si imao podršku i Drone, i njegova sina, i Kripe, i Bhišme, i svih ostalih Kurua? O učeni Sutin sine, nemoj omalovažavati Krišnu ni Arđunu. Uzdrži se takva hvastanja!

Plemeniti Adhiratin sin saslušao je riječi kralja Madre pa mu, ne baš uvjeren, odgovori: Dobro znam tko su Krišna i Arđuna. Ti, naprotiv, o tome govoriš da se osobno nisi uvjerio. Bez straha ću se boriti s tom dvojicom velikih ratnika. Mene muči druga nevolja: prokletstvo Parašurame, najboljega od svih dvorođenih. Dok sam bio mlađi, živio sam neko vrijeme s njim pretvarajući se da sam brahman jer sam želio od njega steći nebeska oružja. Ali Indra je odlučio omesti me ne bi li time izvukao neku korist za sina Arđunu. Pretvorio se u gadna crva i ujeo me u bedro dok je učitelj spavao s glavom na mojem krilu. Ja ostadoh nepomičan da ne bih probudio učitelja premda me crv izjedao i krv je obilato tekla iz rane. Kada se brahman probudio, vidio je što se dogodilo i odmah je prozreo da ja nikako ne mogu biti brahman jer nema toga brahmana koji bi otprio takav bol. Kada je zatražio da mu kažem tko sam, rekoh mu istinu i pošto sazna da pripadam sutama, on me prokle da se u trenu najveće nevolje neću moći sjetiti mantre kojom se priziva oružje što sam ga stekao prevarom.

— Za sve to vrijeme dok je trajala bitka ja se nisam sjetio ovoga oružja, a danas ga, napokon, imam, i u vlasti mi je. Šalyo, znaj da ću sada moći pobiti nebrojeno mnoštvo neprijatelja, a u ovome boju moći ću ubiti i Arđunu! Ne plašim se ni Krišne ni Dhanandaye, ali postoji još nešto što me zabrinjava:

Jednom sam lutao vježbajući s oružjem i strijeljajući iz svojega luka Viđaye i sasvim slučajno svojom sam strijelom ubio tele svete krave nekoga brahmana. Nudio sam mu sedam stotina slonova dugih kljova i mnoge robove i robinjice, ali on mi se i unatoč svim mojim molbama nije smilovao nego me je prokleo rekavši: Zato što si ubio tele svete krave, neka ti se u času smrtne opasnosti zaglubi u zemlju kotač tvojih kola! Kako sam prorekao, tako će se zbiti!⁴

— Ja mu, uz dužno poštovanje, htjedoh pokloniti sve svoje blago što sam ga imao, ali on ne htjede primiti dar nego mi reče: O suto. Ono što ti rekoh, neminovno će se dogoditi. Neistina uništava sva stvorenja i ja ću počiniti grijeh ako sada poreknem ono što sam prorekao! Nikada više ne uništavaj ono od čega žive brahmani. Pomiri se s time i prihvati to kao okajanje.

— Ti mene stalno kudiš i nagrđuješ, a ja sam ti to sada otkrio zbog prijateljstva. Dobro te poznajem i zato umukni! Ti me Šalyu, ne možeš zaplašiti! Dao sam riječ da ću ti opraštati sve nepodopštine koje bih mogao od tebe čuti, ja taj dogovor poštujem i zato si ti, Madrako, još uvijek na životu!

Najzad kralj Duryodhana priđe njima dvojici kako bi prekinuo tu svađu. Prijateljskim riječima umirivao je Karnu, a Šalyu je preklinjao sklopljenim rukama. Srditi Karna zauzda svoj gnjev, a kralj Madre opet se okrenu licem prema neprijatelju. Onda se Karna osmijehnu pa reče: Naprijed! — I vojska Kurua opet izađe na boj s Pandavama.

Na desnome krilu stajali su Kripa i Krtavarman, a malo dalje Šakuni s Ulukom i za njima srčani konjanici iz Gandahare čija su se koplja presijavala na jutarnjemu suncu. Uz njih su stajali bezbrojne čete gorštaka divljega i strašnoga izgleda. Lijevo su krilo zaposjele trideset četiri tisuće bojnih kola samšaptaka, a do njih su stajale Kambođe, Šake i Avantijci. Na sredini je stajao sam Karna, a za njim kralj Duryodhana, Duššasana i Dronin sin Ašvatthaman, a njih su pratile ujedinjene Madrake i Kekaye, i nebrojena sila mlečča na svojim golemim slonovima.

Kada kralj Yudhištira ugleda Karnu na čelu protivničke vojske, on oslovi Arđunu: Pogledaj, Arđuno, te moćne bojne redove koje je postrojio Karna! Pogledaj neprijateljsku silu i učini sve što treba kako nas ne bi mogli pobijediti.

— Bit će tako! — odvrati Arđuna pravednome Yudhištiri i izda potrebne zapovijesti, a sam produži na čelo vojske. I Krišna i Arđuna pođoše u boj. Kada Šalya ugleda ta kola čudesna izgleda, opet prozbori silnome bojovniku, Adhirathinu sinu: Gledaj! Eno onoga kojega si tražio da ti pokažu! Vidiš li onu silnu prašinu što zaklanja nebo? Čuješ li kako tutnji njegova kočija? Zemlja se tresu pod njezinim točkovima! Gle, tamo nadesno od naše vojske okupilo se jato strvinara i svojim graktanjem i kricima pretskazuju nesreću! Jak vjetar puše s obiju strana tvoje vojske, a zastave se Kurua povijaju. Tvoji se prekrasni konji

⁴ To su tipična brahmanska etiološka tumačenja događaja koja su vjerojatno s vremenom uvelike prožela ep.

snažnih udova spotiču, Karno! Meni to ne sluti na dobro i rekao bih da nam sudbina nije naklonjena. Eno velikoga ratnika Arđune kako među samšaptakama koje ga izazvaše u boj tvori neviđen pokolj! Budeš li uspio, sine, pobijediti onoga koji rukuje Gandivom i kojemu je Kešava kočijaš, ti ćeš postati naš kralj!

Srditi Karna odvrati vladaru Madre: Pogledaj! Arđunu su sa svih strana napali jarosni samšaptake! Nestao je s vidika kao Sunce umotano oblacima! Uronio je, Šalyo, u to more ratnika i neće umaći propasti!

A Šalya odvrati: Tko će to Varunu ubiti vodom ili vatru ugušiti uljem?!

Dok su se ta dvojica moćnih vitezova prepirala, dvije se vojske izmiješale u žestokome okršaju, nalik na matice Gange i Yamune kada se pomiješaju. Samšaptake su urlale vjerujući da je Arđuna potonuo u tome strašnom vrtlogu svakojaka oružja, ali on je i dalje ubijao najprije one koji bijahu pred njim, pa onda one iza prvih i one sa strana, i tako redom, poput Rudre koji uzima život svim živim bićima.

Karna je uspio uništiti čitave čete Pančala i Čedija i ugrozio je čak i Yudhištiru. Uvjerili smo se, kralju, kako laganu ruku ima Karna i kakva je snaga negova oružja. Nitko ga ne mogaše vidjeti da uzima strijelu i odapinje je. Mogli smo samo vidjeti kako ljudi brzo umiru pred njegovim bijesom.

Zakrvavljenih očiju od bijesa Yudhištira doviknu: Karno, Karno, oholi vozarev sine, uvijek si se potčinjavao Duryodhaninoj volji i oduvijek si izazivao Arđunu! Sada se pokaži jer ja ću iz tebe istjerati sav borbeni žar! — i rekavši to, on rani Karnu desetinom oštrih željeznih strijela s krilima od zlata, a onda zategnu tetivu jače nego ikada i na svojega zlotvora odape strijelu zlokobna izgleda koja bježe nalik na žezlo rušitelja svemira Šive.

Tutnjeći u letu poput groma, ta strijela pogodi Karnu u lijevu stranu i moćni junak klonu na dno kola, a luk mu ispade iz oslabjelih ruku. U vojsci Kurua razlijegeše se krici žalosti i lica im u trenu pobjediše, a Pandave kliknuše od veselja i zarikaše kao lavovi.

Ali hrabri i okrutni Karna ubrzo je došao k sebi i velikom žestinom ponovo napao Yudhištiru odlučivši uništiti svojega protivnika. Njegove smrtonosne strijele ugasiše živote Čandradevi i Dandadhari, kraljevićima Pančala, a stradali su još mnogi koji su mu zaprječavali put k Yudhištiri. Tada mnogi jaki i neustrašivi junaci podoše u pomoć Panduovom najstarijem sinu: Satyaki, Čekitana, Šikhandin, Draupadini sinovi, Madrini blizanci, Bhima, Šišupala i još mnogo njih.

Tada Karna izreče mantru za prizivanje brahmanova oružja i zrak se svuda unaokolo ispuni strijelama koje su satirale vojsku Pandava, kao što požar uništava šumu. Onda Karna pusti na Yudhištiru točno naciljane strijele koje mu smakoše oklop i polomiše luk u rukama. Sav obliven krvlju, Yudhištira potegnu na Karnu teško koplje, cijelo načinjeno od željeza, ali ga Karna još u letu pogodi sa sedam svojih hitaca. Onda Yudhištira kličući pogodi Karnu s četiri koplja u ruke, prsa i

čelo, te ovoga obli krv iz rana. Karna od silne jarosti stade šišitati poput zmije pa obori stijeg svojega protivnika, pogodi ga trima strijelama široka vrha, razbi mu tobole i kola raskomada na sitne dijelove. Tada Yudhištira prijede na druga kola, u kojima bješe zaprega bijelih ždrijebaca s crnim grivama, i, neveseo, stade se povlačiti jer se nije mogao oduprijeti u Karni. Radhin se sin baci za njim, stiže ga i svojom skladnom rukom dotače ga po ramenu kako bi se očistio od grijeha, a onda ga htjede zadržati silom, ali se u taj čas sjeti Kuntinih riječi.

Uto se javi Šalya: Karno, ne hvataj silom najboljega među kraljevima! Onoga trena kada ga budeš uhvatio, pretvorit će u pepeo i tebe i mene!

Onda se Karna podrugljivo nasmija i bez imalo poštovanja oslovi Yudhištiru: Zar ti, koji si rođen u plemenitoj lozi i znaš dužnosti kšatrije, ovako bježiš s bojišta, spašavajući vlastiti život! Doista, u tebi je snaga brahmana i sklon si proučavanju Veda i vršenju žrtvenih obreda i zato, Kuntin sine, ne idi više u boj i ne primiči se hrabrim ratnicima! Ne govori oštro i ne sudjeluj u ljutim bitkama jer, budeš li na taj način oslovljavao osobe poput nas, proći ćeš u boju kao što si danas, a možda i gore! Vrati se u svoj logor ili neka te štite Krišna i Arđuna. Karna doista neće ubiti nekoga poput tebe!

I rekavši to, Prithin sin, veliki Karna, pusti Yudhištiru i nastavi uništavati vojsku Pandava kao što je gromovnik uništavao vojsku asura.

Kada opaziše da kralj bježi, Čediji, Pandave i Pančale, a i veliki junak Satyaki, pođoše za Yudhištikom. Karna je promatrao kako se povlači Yudhištirina vojska, i to ga jako obradova pa na čelu svih Kurua krenu za njom. Onda, po Yudhištirinoj zapovijesti, Bhima udari na Kurue na čelu mnogih znamenitih ratnika iz vojske Pandava.

Činilo se da se nad zemlju nadvio oblak, no to bješe samo nebrojivo mnoštvo strijela koje su letjele zrakom. Polje prekrise glave hrabrih ratnika opijenih žarom bitke. Ljudi začuše s neba glasove jednako tako snažne kao što su i oni na zemlji, a to bijaše glazba i pjesma mnoštva apsarasi koje stajahu na svojim nebeskim kolima. To su nebeski pjevači dočekivali novopridošle junake koji su dolje, na zemlji, ginuli na stotine i tisuće od ruku svojih hrabrih protivnika. Uzimali su ih sa sobom na svoja nebeska kola i odvozili prema Indrinu carstvu. Gledajući to vlastitim očima, junaci su se čilo i radosnih srca međusobno ubijali žudeći da dospiju u nebesa. Borci su se hvatali za kosu, ujedali, grebli noktima i udarali stisnutim šakama i golim rukama. Po rijeci krvi zaploviše mrtva tjelesa ljudi, konja i slonova i od toga prizora plašljivce je obuzimao užas.

Tu su rijeku neki borci prelazili željni pobjede, a drugi su ipak ostajali na obali, dok neki zaroniše u nju i isplivaše, neki potonuše, a neki je i preplivaše. Oklopi, oružje, odjeća, sve bješe natopljeno krvlju i neki su je pili, drugi se u njoj kupali, a bilo je i takvih koji se od svega toga slomiše i potpuno onemočaše. Sve bješe pocrvenjelo, pa čak i Zemlja, nebo i četiri strane svijeta. Od toga mirisa,

Bharato, okusa, dodira i žestokog crvenila tuga se ugniježdila u srca gotovo svih ratnika.

Vojska se Kurua razbježala pred Bhiminim ubitačnim gnjevom, a Karna je gledao pogibiju svojih ratnika pa reče: Bhima jest i hrabar i jak, ali je moja davnašnja želja da se nađem s Arđunom u dvoboju na život i smrt. O kralju Madra, potjeraj kola! Ako ranim Bhimu ili ga lišim njegova vozila, Arđuna će doći da pomogne bratu.

Kralj Madre nagna kočiju prema Bhimi i dva velika ratnika susretoše se usred zaglušne huke te pomamne bitke. Nanijeli su jedan drugome mnogo rana, a onda Karna presiječe luk u Bhiminim rukama i zasu ga s desetinom strijela poput lovca što gađa divljega slona u prašumi. Bhima se zbog mnogih svojih rana razgoropadio pa uhvati drugi luk i stavi na njegovu tetivu strijelu koja bi mogla probiti i kamen. Nategnuvši luk do uha, zgodi njome Karnu i strijela prođe kroz njegovo tijelo kao grom kroz planinu. Junak zatetura i morade se spustiti na pod svojih kola, a Šalya okrenu konje i odveze se što dalje odatle.

Kralj je Duryodhana odmah poslao dvadesetero svoje braće da zaštite ranjenoga zapovjednika. Oni udariše na Bhimu sa svih strana osuvši na njega tuču strijela i kopalja, ali Panduov sin ne uzdrhta, nego Kuruima uzvratí svojim ubitačnim oružjem.

Prije no što se Karna bješe oporavio, petorica Duryodhanine braće izgubi život od Bhimine ruke.

Kada je veliki Karna opet stao na noge i, ojađena srca, izašao Bhimi na dvoboj, nastade među njima dvojicom još ljući okršaj. Napokon Bhima ostade bez svojih kola. Tada skoči s topuzom u ruci i, nalik na boga vjetra, krenu ubijati tvoju vojsku, kao što vjetar razbija jesenske oblake. Ubrzo se domogao novih kola pa opet krenuo na Radhina sina.

Bitka koja se tada razbuktala među Kuruima i Pandavama bijaše užasna i nemilosrdna i obje su strane žudjele da osvoje neumrlu slavu. Podiže se nezamisliva galama od glasova boraca koji pozivahu jedan drugoga po imenu. Svatko tko je imao neki grijeh, Bharato, s očeve ili majčine strane, ili se nešto moglo prigovoriti njegovu vladanju ili se moglo izvrgnuti ruglu, mogao je to čuti u ovome okršaju. Gledajući te hrabre ratnike kako ocrnjuju i ismijavaju jedan drugoga, pomislih, kralju, da su njihovi životi doista dovršeni. Ubrzo potekoše s toga mjesta rijeke krvi žuboreći preko odsječenih glava preko kamenja, dok se kosa ratnika lelujala u njihovim strujama nalik na mahovinu i vodeno bilje. Te zastrašujuće rijeke tekle su ravno u Yamino carstvo. Grozna stvorenja što piju krv i mast i žderu meso, Bharato, počеше plesati.

Gospodine, s mjesta gdje je Panduov sin uništavao trupe samšaptaka, Kosala i Narayana, brujanje Gandive nadjačavalo je sve druge zvukove. Sušarman pogodi Arđunu s desetinom strijela, a Krišnu pogodi u desnu ruku trima strijelama. Potom strijelom široka vrha pogodi Arđunin barjak, a divovski majmunski

poglavica, rukotvorina nebesničkoga majstora, zaurla tako strašno da tvojoj vojsci utjera strah u kosti. Doista, svekolika vojska Kurua stajaše kao skamenjena! Tada Sušarman tankom strijelom pogodi Arđunu ravno u prsa, a potom još s trima. Teško ranjeni Arđuna klonu od silne boli na sjedalo svojih kola, a svekolika vojska Povika: Pogibe Arđuna — i riknuše školjke, zagrmješe bubnjevi i glasovi različitih instrumenata izmiješaše se s urlicima ratnika.

Neizmijerna Arđunina duša ipak se povratila svijesti i on onda prizva silovito Indrino oružje. Iz toga oružja izlete deseci tisuća strijela i na svim stranama moglo se vidjeti kako padaju mrtvi kraljevi i slonovi. Tu ne bješe nikoga, Bharato, tko bi se mogao ogledati s Arđunom.

Ali samšaptake još jednom okružise Arđunu odlučivši da ili pobijede ili izginu, a on je jezdio kroz njihove redove sličan samome Uništitelju. Tvoj je sin promatrao njegovo junaštvo, a onda pozva sve preživjele samšaptake da udare na njega. Vojskovođe samšaptaka i Kambođa opkoliše onda Arđunu tisućom ratnih kola, s tri stotine slonova, četrnaest tisuća konjanika i dvjesta tisuća pješaka. Ljutiti Arđuna posla na njih smrtonosni roj svojih strijela i tu pogibe deset tisuća samšaptaka i tisuću Kambođa. I sam Sudakšina, kralj Kambođa, izgubi glavu u tome pokolju.

Na jednome kraju Kurukšetre Arđuna je hitro tamanio samšaptake, a Karna je na drugome kraju satirao Panćale, a na trećemu je Bhima ubijao Kurue.

Ašvatthaman je jurnuo da napadne kraljevića Panćala pa podviknu: Stani! Stoj, ubojico brahmana! Danas nećeš izvući odavde živu glavu!

Kada je začuo taj glas, Dhrštadyumnu zazebe oko srca, ali ipak odvažno napadne na Dronina sina, no Ašvatthamanove strijele zadadoše smrtni udarac njegovu kočijašu, pobiše mu konje, polomiše luk i zastavu na kolima. Vladar Panćala ostade na goloj zemlji samo sa štitom i golom sabljom u rukama. Ali ni to mu oružje nije dugo trajalo. Na kraju Dronin sin ipak uvidje da ni sada ne može strijelama ubiti svojega zlotvora pa ostavi luk i skoči s kola nalik na Garuda kada se s neba okomljuje da ščepa veliku zmiju.

— Arđuno, spasi Drupadina sina iz čeljusti smrti! — kliknu tada Krišna. — Pogledaj, sine Panduov, gdje brz kao vjetar juriša na nj Ašvatthaman! Ubit će ga, Arđuno! — Arđunina kola poletješe kao da se kreću zrakom, i odmah se njegove zlatopere strijele zariše u Ašvatthamanovo tijelo, kao što se zmije zarivaju u mravinjak. Ne stigavši Dhrštadyumnu, Ašvatthaman se morao popeti na svoja kola i dočekati Arđunin napad, a za to je vrijeme hrabri Sahadeva uzeo kraljevića Panćala i odvezao ga na sigurno.

Ašvatthamanove se strijele zabiše Arđuni u prsa i ramena, ali on od toga i ne trepnu, nego zgodi Dronina sina strašnom strijelom koje ga ubitačni udarac onesvijesti i njegov vozar okrene konje da bi kola s onemoćalim Droninim sinom izvukao iz bojnoga meteža. Vidjevši to, Panćale stadoše klicati.

Duryodhana je neuspješno pokušavao zaustaviti bjesomučnoga Bhimu. Silna vojska na slonovima, koju je vodio Duššasana, dođe u pomoć Duryodhani, ali Bhima jurnu među slonove kao Indra među asure i rastjera ih kao što vjetar nebom rastjeruje oblake. Bježali su slonovi, nalik na pokretne brjegove, dok im je iz otvorenih rana načinjenih strijelama kuljala krv.

Yudhišthirina vojska stade bježati pred Karnom koji je pravio pustoš u njihovim redovima. Pljuskovci strijela dostizali su jedan drugoga i, doista, sa sutina luka polijetale su strijele koje svojim vrhovima doticahu perje onih prethodnih. Od hitaca koji su se sudarali u zraku činilo se da se razbuktao požar na nebesima. Razgnjevljeni Yudhišthira pogodi Karnu s pedeset oštih strijela, iz tvoje se vojske, kralju, začuo vapaj dok ju je pred sobom zatirao Dharmin sin. Tamo kamo bi vrli Panduov sin upirao svoj pogled smjerajući zlo, prolamali su se redovi Kurua.

Njegove strijele dobro su prorijedile neprijatelja koji je napredovao, ali tada mu se približi Karna i presiječe mu luk, a tri strijele zabode u njegova prsa. Teško ranjeni Panduov sin naredi svojem kočijašu da se povuče, a Kurui jurnuše za njim podvikujući: Hvatajte ga! Hvatajte! — uto im dvije tisuće odabranih junaka iz vojske Kekaya prepriječise put šiteći kraljev odstup.

I Nakula i Sahadeva stadoše Karni na put ne bi li tako spasili život svojemu najstarijemu bratu, ali ih Suryin sin obasu strijelama i nastavi slijediti kola kralja Yudhišthire. Karna mu obori skupocjenu krunu s glave i pobi mu konje natjeravši ga tako da se zaustavi, a onda pobi konje i u Nakulinoj zaprezi. Vidjevši da su obojica u Karninoj vlasti, njihov ujak Šalya osjeti samilost pa reče Karni: Ti si zaboravio na svoju namjeru da se danas sukobiš s Arđunom. Zašto si se onda toliko raspalio boreći se s Dharminim kraljevskim sinom. Potrošit ćeš sve oružje i oklop će ti oslabiti. Kada izađeš pred Parthu tako iznakažen strijelama, s malo oružja i umornim vozarom i zapregom, postat ćeš samo predmet podsmijeha.

Karna se samo nasmijao i nastavio gađati dvojicu Panduovih sinova mnogim oštrim strijelama. Onda se Šalya nasmija pa će opet Karni koji bijaše čvrsto odlučio pogubiti kralja Yudhišthiru: Eno tamo Arđune koji pljuskom strijela obara najbolje među našim ratnicima! Njega pogubi, Radhin sine, jer ti samo radi toga Duryodhana iskazuje tolike počasti! Eno i Bhimasene kako se bori s kraljem Duryodhanom! Učini nešto jer će danas Bhima ubiti kralja svima nama naočigled! Pođi spasiti kralja jer velika se opasnost nadvila nad njegovom glavom!

Vidjevši da je Duryodhana doista podlegao žesokim Bhiminim napadima, moćni se Karna okani Yudhišthire i blizanaca i jurnu u pomoć Dhrtaraštrinu sinu, a Nakula i Yudhišthira popeše se na Sahadevina kola pa se tako utroje i postideeni zaputiše prema logoru.

Kada stigoše, Yudhišthira se, sav nagrđen i okrvavljen spusti na ležaj u svojemu šatoru i, kada mu počupaše strijele iz tijela, reče: Idite natrag, braćo moja, i pomognite Bhimi na bojnome polju. — I Nakula i Sahadeva se vratiše.

Slušajući lelek i jadikovke sojih ratnika koji od njega očekivahu spas, Arđuna reče Krišni: Krišno, ti si svjedok neviđenih junačkih djela koje je onaj junak počinio jezdeći poljem kao sam rušitelj svemira! On u mene upire svoj jarosni pogled i ma što mi u dvoboju s njim bilo dosuđeno, pred njime ne smijem ustuknuti.

— Arđuno, — na to će Krišna — prije no što izađeš u boj s Karnom, hajdemo do kralja Yudhištire. Kočijašev ga je sin ljuto izranio u boju. Idi najprije utješiti brata, a onda ćeš u boj protiv neprijatelja i u toj ćeš borbi ubiti Karnu! — Tad se Arđuna stade osvrutati ne bi li negdje ugledao brata, ali ga nije mogao nigdje opaziti. Zato se primaknu Bhimi i upita ga gdje je kraljevski Kuntin sin, a ovaj mu odgovori: Kralj Yudhištira napustio je bojište jer mu je tijelo isječeno i isprobadano Karninim strijelama. Ne znam je li još živ.

— Idi u logor, Bhimo, — na to će Arđuna — i donesi nam vijesti o bratu! — Ali Bhima odgovori: Ne želim ići, Arđuno, jer će junaci reći da sam se uplašio i da sam zato napustio bitku i bojište! Idi ti, Arđuno, a ja ću se za to vrijeme boriti s tvojim protivnicima.

Tako Krišna potjera kola želeći da vidi kako je Yudhištira, a i nadajući se da će se Karna za to vrijeme umoriti. Kada je kralj Yudhištira ugledao Arđunina kola kako se primiču logorištu, on bješe siguran da je Karna već poginuo pa se pridignu na svojem ležaju i radosno pozdravi: Ubili ste Karnu, a obojica ste zdravi i čitavi! Nikako se nisam mogao otresti žalosti što me je Karna porazio i sramote koju sam doživio na bojištu. Bješe me spopao strah od Karne, Dhanandayo, i kuda god sam išao, svuda mi je njegov lik bio pred očima. Arđuno, reci već jednom da si danas u boju ubio Karnu i ugasi oganj u mojem srcu, rođen iz osvetoljublja, a potpirivan mojim poniženjem!

— Ja sam se, kralju, borio s Droninim sinom i pobijedio ga — na to će Arđuna — a k tebi sam došao da me blagosloviš i poželiš mi pobjedu, prije no što pođem u boj s Karnom. Vijest da je Karna još uvijek živ ražesti Yudhištiru pa on stade govoriti u srdžbi: Vojska mi se dala u sramotni bijeg, a ti si ostavio Bhimu u nevolji i utekao si ovamo ne bi li izbjegao smrt od ruke silnoga vozarevoga sina! Toliko si mi puta obećavo da ćeš u boju ubiti Karnu i mi smo te svi blagoslivljali polažući u tebe sve naše nade, a nikada mi nije na um padalo da ćeš ti pobjeći od straha pred njime i da će nas Duryodhana moći pobijediti! Ako se bojiš, prepusti svoj luk Krišni, a ti budi njegov kočijaš, ili ustupi Gandivu nekome drugome koji neće zadržtati pred strašnim Karnom!

Te Yudhištirine riječi raspališe gnjev Kuntina sina i on u jarosti isuka svoj mač da ga ubije. Tada Krišna, koji dobro poznašave ljudsko srce, prozbori: Zašto si potegao svoj mač, Arđuno? Ja ovdje ne vidim nikoga s kim bi se trebalo boriti! Došao si iz boja da vidiš kralja i vidjesmo ga. Dosta, Yudhištiri je dobro. Kakva je to pomutnja u tvom umu? Što si to naumio kada si se u gnjevu latio mača?

Očiju uperenih k Yudhištiri i dišući šistavo, poput ljutite zmije, Arđuna mu odgovori: Sebi sam se zavjetovao da ću ubiti svakoga tko mi kaže da Gandivu prepustim nekome drugome! Ja ću platiti dug istini pa makar mi to rekao i sam Yudhištira! Raspršit ću time groznicu i jad koji mi obuzimaju srce! O Đanarddana, reci mi što da činim u ovoj nevolji?

Govinda će na to: Sramota! Partho, sada znam da nisi služio starije kako dolikuje, jer sebi dopuštaš da se rasrdiš i onda kada to nije nipošto na mjestu. Nije lako razlučiti što treba činiti od onoga što ne treba, ali sve se može saznati iz svetih knjiga. Grijech je ubijati živa bića i najveća je vrlina, prema momu mišljenju, uzdržavati se i od ubijanja životinja. Ti misliš, Partho, da znaš što je vrlina, ali nije tako. Neistina se i može izreći, ali nikada ne treba ubijati. Učinio si glupost kada si se vezao tom zakletvom! Od istine nema ničega uzvišenijeg, ali ni istina nije uvijek za kazivanje, a neistina katkad jest. Istina može postati laž, a laž istina. Isposnik po imenu Kaušika nije se odviše razumio u svete knjige, ali se je zavjetovao da će uvijek govoriti istinu. Jednom prođoše pored njega neki ljudi koji su bježali od razbojnika i pobjegoše u šumu. Kada naiđoše razbojnici i zakleše ga da u ime istine kaže kuda su otišli progonjeni, on im odade njihovo skrovište te tako oni izginuše, a Kaušika počini grijeh zaslužan najdubljea paklenog kruga.

— Mnogi kažu da svete knjige govore o ćudoređu i ja to ne poričem. Ali u svetim knjigama nije baš sve predviđeno. Pouke o ćudoređu objavljene su da pomognu napretku svih stvorenja. Pravda je nepozljeđivanje, dharna je tu da štiti i čuva narod.

Arđuna mu odvratil: Tvoje su riječi, Krišno, pune mudrosti i oštroumlja. Prvače među pravednicima, zato me moraš posavjetovati kako da se ne ogriješim o svojo zakletvu a da i ja i Yudhištira ostanemo na životu!

Vasudeva će na to: Panduov sin dobro zna da si ti jedini na svijetu koji se može nositi s opakim Karnom. Zato ti je, u ljutini, i rekao sve one grube riječi. Ali evo mojega savjeta: Sve dok se onome tko je vrijedan svakoga poštovanja to poštovanje i ukazuje, kaže se da on živi na ovome svijetu. Kada pak jedna takva osoba doživi da je potcijene, ona može biti i živa, ali se za nju kaže daje "umrla". Kada starijemu kažeš "ti", to je kao da si ga ubio, premda je još živ. Kraljevski je Panduov sin mudar i on se neće naljutiti na tebe.⁵

Arđuna se složi s time pa stade pred Yudhištiru i obrati mu se tako ljutito kako to još nikada do tada nije učinio: Ti me, kralju, nemoj koriti za kukavičluk! Mogao bi me koriti Bhima koji ustrajno uništava neprijatelje, ali ne i ti koji se odmaraš tu, na dvije milje od bojnoga polja! Ti si junak samo na riječima, ali se tvoja djela ne poznaju! Ne znam koliko će biti dobro što će se ovo veliko carstvo naći u rukama strasnoga kockara! Ti si, kralju, uzrok svih naših nedaća jer si na

⁵ Krišana savjetuje Arđuni da Yudhištiru "ubije" time što će mu uskratiti dužno poštovanje kao starijemu, da time sebi olakša gnjev, brata poštedi, a ujedno održi riječ da će ubiti svakoga tko mu savjetuje neka kome prepusti Gandivu.

kocki izgubio sve što smo mi stjecali svojim mišicama! Narodi sa sjevera, zapada, istoka i juga bore se ovdje, ranjavaju i ginu. Ovaj se strašni rat zbog tebe rasplamsao! A evo sada moramo vojevati bez tebe! Zato nas ne vrijeđaj surovim riječima i potpiruj naš gnjev!

I, izrekavši to, Arđuna se rastuži i opet isuka mač rekavši: Ja ću sada ubiti samoga sebe jer sam nanio tu gadnu uvredu!

A Kešava, prvak među pravednicima, odgovori mu na to: Zašto te toliko o žalostilo to što si rekao? Ubivši sebe dospio bi u još strasniji pakao od onoga u koji bi dospio ubivši svoga brata! Objavi sada glasno sve svoje zasluge i to će biti kao da si ubio samoga sebe!

— Učinit ću tako! — odvrati Arđuna te stade nabrajati sva svoja junačka djela i hvastati se pred Yudhišthirom pa, kada završi, on odbaci svoje oružje, odgurne od sebe svoj luk i brzo stavi mač u korice. Oborene glave od stida i sklopljenih ruku Arđuna tada oslovi Yudhišthiru: Oprosti mi, kralju, i razveseli se! Evo, klanjam ti se, a to što rekoh razumjet ćeš malo kasnije! Svom svojom dušom zauzet ću se da spasim Bhimu i ubijem Sutina sina. Moj je život posvećen tvojemu dobru.

I Arđuna, sav blistajuću, dodirnu kraljeva stopala i okrenu se da pođe u okršaj. A Yudhišthira, pošto je čuo sve one Arđunine oštre riječi, ustane sa svojega ležaja srca prepuna žalosti, pa ovako kaza Arđuni: Arđuno, užasne nesreću svalile su se na vas zbog mojega nedostojnog postupka. Ja sam najgori od svih ljudi! Ja sam ubojica svoje rodbine i kukavica i lijenčina! Još ću danas otići u šumu i ostat ću tamo do kraja života! Okrunite Bhimu za kralja i živite sretno do kraja života! Što će mi život poslije ovakvoga poniženja?

I on se htjede odmah udaljiti iz tabora, ali ga Krišna stade zadržavati i moliti da oprostí Arđuni. On se pokloni pred njim pa mu kaza: Kralju, tebi je poznat Arđunin zavjet da će ubiti svakoga tko mu kaže da Gandivu prepusti drugome. A upravo si mu ti to rekao i ja sam Parthu posavjetovao da te uvrijedi kako bi njegov zavjet ostao neokaljan. Gospodaru zemlje, uvreda starijima njihova je smrt. Zato tebi sada priliči da mi oprostiš, moćnoruki, jer sam se umiješao. Mi ti se obojica klanjamo i molimo te da nam oprostiš ovaj prijestup koji je počinjen da bi se udovoljilo istini. Dajem ti svoju riječ da će danas poginuti onaj čiju smrt toliko želiš! Danas će se zemlja napiti krvi grješnoga kočijaševoga sina!

Tako Krišnini savjeti pomiriše braću. Arđuna kleče pred Yudhišthiru i zagrlí ga objema rukama pa ga ponovno stade moliti da mu oprosti, a kralj ga žustro podiže sa zemlje i žurno mu kaza: Upravo je tako kako si rekao, a krivica je moja. Ti si me, Govinda, sada probudio i spasio. Madhave, mi smo danas obojica spašeni iz velike nevolje. I ja i Arđuna bili smo zaslijepljeni glupošću, a ti si nas prevezao preko mora nesreće.

Arđuna opet pade pred Yudhišthirne noge i gorko zaplaka. Nanio je veliku uvredu svojemu bratu. A Yudhišthira, gospodar zemlje, podiže ga i s ljubavlju

zagrli pa i njemu potekoše suze. Kada se malo primiriše, Arđuna reče: Zaklinjem se istinom, kralju, i zaklinjem se tvojom milošću, i Bhimom, i blizancima, da ću danas u boju ubiti Karnu, ili ću ja leći na zemlju ubijen njegovom rukom!

Yudhištira mu s radošću u srcu uzvratil: Neka tvoja slava zauvijek traje, a tvoj vijek neka ovisi samo o tvojoj vlastitoj volji! Neka ti bogovi podare svako dobro! Idi u boj i pogubi Karnu kao što je Puramdara pogubio Vritru na svoju vječnu slavu i hvalu!

Snažnoga Bhimu bijahu za to vrijeme opkolili bezbrojni neprijatelji, a on se tukao s Kuruima ne žaleći sebe. Sa svih su ga strana obasipali strijelama i sulicama.

—Višoko — reče Bhima svojemu kočijašu. — Arđune još uvijek nema i srce mi je pritisnula neizmjerna tuga jer ne znam jesu li još na životu plemeniti Yudhištira i Arđuna. Nije mi drago što me je kralj Yudhištira morao ostaviti sama usred svih ovih neprijatelja.

Višoka će na to: Bhimo, zar ne čuješ brujanje Gandive koju Partha odapinje u jarosti? Zar te sluh više ne služi? Panduov sine, sve su tvoje želje ispunjene! Eno majmuna na Arđuninu stijegu! Vijori se usred one čete slonova! Eno kako, poput munje u oblacima, bljeska Gandivina struna!

Bhima odvrati: Višoko, za takvu vijest dat ću ti četrnaest velikih sela, stotinu robinjica i dvadeset bojnih kola!

I pošto je neustrašivi Bhimasena saznao da dolazi Arđuna, on stade, kralju, satirati tvoju vojsku nimalo ne mareći za svoju glavu, a za to je vrijeme, odapeto s Gandivine tetive, tvoju vojsku spaljivalo raznovrsno oružje koje bješe nalik na ognjeve, meteore i gromove.

Razbivši Kurue, nepobjedivi se Arđuna primakao Bhimi i nakratko ostadoše zajedno, dok Arđuna nije priopćio Bhimi da su Yudhištiri izvukli strijele iz tijela i da je sada dobro. Onda se posavjetovaše i Bhima krenu za Arđunom da bi mu štutio pozadinu.

A Duššasana, mlađi kraljev brat i tvoj drugi sin, jurnu bez straha na Bhimu zasipajući ga svojim strijelama. Kao što lav skače na maloga jelena, tako se Bhima okomio na Duššasanu. Zapodjenu se krvav dvoboj na život i smrt. Bhima sruši protivnikovu zastavu, strijelom sasiječe njegova vozara, a njega pogodi u čelo. Duššasana mu odgovori bacivši na Bhimu koplje teško poput Indrina i ono probi tijelo Panduovog sina. Bhima se zaljulja i sruši bez svijesti, ali ubrzo dođe k sebi, no Duššasana ga opet pogodi. Tada Bhima pomahnita pa doviknu svojemu neprijatelju: Ranio me jesi, ali sada ti izdrži udarac mojega buzdohana! Danas ću se napiti tvoje krvi!

I jarosni Bhima zavitla svoj strašni buzdohan i baci ga na protivnika. To oružje silovito odbaci Duššasanu s njegovih kola za desetak dužina lukova i on, koprcajući se, pade na zemlju. Kada je oružje palo, on u prah zdrobi Duššasaninu kočiju i pobi mu zapregu, a s njega spadoše i oklop i nakit i odjeća te on ostade

ležati na ledini uvijajući se u samrtnim mukama. Duryodhani i Karni naočigled Bhima siđe sa svojih kola netremice gledajući svojega paloga zlotvora pa isuka svoj oštri mač i stade mu nogom na grkljan. Rasporivši prsa svojega neprijatelja koji se valjao po tlu, on poče piti njegovu toplu, životvornu krv. Zatim, kralju, Bhima odrubi glavu tvajega sina, a tijelo baci ustranu i, izvršavajući svoj zavjet, opet liznu krv svojega neprijatelja uživajući u tom okusu. Potom uperi u njega svoj gnjevni pogled pa kaza: Okus krvi ovoga mojega zlotvora ljepši je od okusa mlijeka moje majke, bolji je od ukusa meda ili dobre medovine i od najčistije vode!

Pa opet svrnu pogled na Duššasanu, bijesno se i oholo nasmija i reče: Što još da ti uradim? Smrt te otela iz mojih ruku!

Oni koji ne popadaše na zemlju od užasa dok su gledali taj prizor ispustiše iz ruku oružje, a mnogi, onemoćali od groze, slabašno kriknuše gledajući napola zatvorenim očima kako Bhima pije Duššasaninu krv. Odista, svi koji su stajali u blizini razbježaše se govoreći jedan drugome: Ovo nije ljudsko biće! Mora daje Bhima rakšasa!

Dok mu je krv tekla iz rana, Bhima, sav ulijepljen krvlju, crvena, ljutita lica, podviknu: Hej, junaci! Ono što sam se zakleo da ću u boju učiniti Duššasani, danas sam izvršio! Ubrzo ću ispuniti i onaj drugi svoj zavjet i ubit ću onu drugu zvijer, Duryodhanu! Prinijet ću ga na žrtvu u ovome ratnom žrtvenom obredu!

Tada, kralju, tvoj sin Nišangin povede devetoricu svoje braće da osvete bratovljevju smrt, ali Arđuna priteknu Bhimi u pomoć i desetak njegovih zlatoperih strijela otpremi ih sve do jednoga u Yamino carstvo. Prestravljena vojska Kurua poče se osipati i bježati s bojišta pred silom Panduovih sinova, a kralj Duryodhana spusti svoje malaksale ruke i utonu u more žalosti za svojim bratom Duššasanom. Ostali kraljevići s Kripom na čelu napustiše poprište bitke.

A Šalya, ukras svakoga kraljevskoga sabora, vidje kako je Karni u duši pa ga oslovi: Ne žalosti se, Radhin sine! To tebi ne priliči. Užasnuti Duššasaninom sudbinom, ovi su kraljevi pobjegli s bojišta, a Duryodhana je izvan sebe zbog ovoga strašnog prizora. Priberi zato, tigre, svu svoju neustrašivost i, imajući stalno pred očima dužnost kšatriye, kreni k Dhanandayi.

Dhrtaraštrin sin na tvoja je pleća natovario sav teret. Pobjeda će ti donijeti veliku slavu, a u porazu su ti osigurana nebesa!

Zamisli se Karna i vidje da mu nije druge, nego da se mora boriti. Bitka se opet rasplamsa. Vršasena, plemeniti Karnin sin, bez ičije pomoći probode Arđunu svojom strijelom u tome okršaju i kliknu od radosti pa opet pogodi Arđunu u lijevi pazuh, i to mu nekoliko puta pođe za rukom. Onda se Arđuna naljuti pa se nasmija strašnim glasom i doviknu Karni i ostalim Kuruima: Karno, danas ću pred tvojim očima svojim oštrim strijelama poslati Vršasenu u Yamino carstvo! Kažu da si se, dok ja ne bijah prisutan, s ostalima udružio da biste ubili moga

silnoga sina. Ja ću sada ubiti tvogega sina, i to pred svima vama, a vi ga spasite ako možete!

I četirima oštrim strijelama on sasiječe Vršaseni luk, obje ruke i napokon glavu. Kada vidje da mu je Arđuna ubio sina pred vlastitim očima, plemeniti Karna pomahnita od srdžbe i jurnu na Krišnu i Arđunu.

— Arđuno — reče tada Krišna — evo dolazi nam onaj veliki junak čija kola vozi kralj Madre. Panćale će se razbježati pred njime kao stado jelena pred razjarenim lavom. Priberi svu svoju odvažnost, Panduov sine, jer osim tebe nema više nikog tko bi mogao stati na put kočijaševu sinu. Pogubi ga kao što je Indra pogubio zloduha Namučija!⁶

Arđuna će na to: Krišno, moja je pobjeda sigurna i ja u nju ne sumnjam jer si ti gospodar svih svjetova, a ti si zadovoljan mnome, Madhusudano!

Tada dvojica kola s prekrivkama od tigrovih koža, poput dvaju sunca, krenuše jedna prema drugima. Obojica junaka bijahu oboružani lukovima koji su blistali poput munja i svaki je od njih posjedovao pravu riznicu oužja. Nisu se mnogo razlikovali. Obojici očevi bjehu nebesnici i obojica bijahu lijepi i moćni kao božanstva. Kada ugledaše, kralju, tu dvojicu tigrova među ljudima, neumoljivih kao tigrovi, tvoji vojnici kliknuše od radosti. U sva srca uvuče se zebnja jer se nije znalo tko će od njih dvojice pobijediti. Na objema stranama borci postadoše gledaoci ovoga ratničkog iskušavanja u kojemu bijaše sigurno samo jedno: da će jedan pobijediti, a drugi biti poražen. Gospodine, svi su se stanovnici svijeta podijelili na dva tabora.

Nebesa i sve zvijezde na njima zabrinuše se za Karnin život, a svekolika prostrana Zemlja brinula se za Arđunu kao za rođenog sina. Rijeke, mora i planine, kralju, i drveće, bilje i trave, držali su se na Arđuninoj strani. Asure, guhyake, gavranovi i ostala leteća stvorenja bili su uz Karnu, a drago kamenje, četiri Vede, povijest i upavede, a i upanišadi sa svim svojim tajnama, pa Takšaka, planine i sve velike zmije koje se rađaju s otrovom, i sve Nage stadoše na Arđuninu stranu. Na njegovu stranu stadoše i Airavata⁷ i sva njegova djeca, a na Karninu stranu stadoše i vukovi, divlji bikovi i sve životinje i ptice koje nose povoljna znamenja, a i Agni, Soma, Vjetar i sve strane svijeta, a Aditye prijedohše na Arđuninu stranu. Uz Karnu bijahu i vaišye, šudre i sute i svi miješani staleži, a brahmani, kšatrije, žrtve, pa i žrtveni darovi bjehu na Arđuninoj strani. Pisaće, rakšase, zvijeri, ptice mesožderi, morska čudovišta, psi i čagljji bili su uz Karnu, a svi nebeski, kraljevski i dvorođeni rišiji i gandharve pristajahu uz Arđunu.

— Neka pobijedi moj sin Arđuna! — reče tada Indra, gospodar nebeskoga carstva.

— Neka pobijedi moj sin Karna! — reče Surya, bog Sunca.

⁶ Namučij je bio Indrin protivnik kojega je trebalo savladati u osobito teškim uvjetima: ni noću ni danju, ni suhim ni vlažnim. Indra ga je ubio vodenom pjenom u suton između dana i noći.

⁷ Airavata je Indrin slon.

Bogovi su željeli da pobijedi Arđuna, a asure poželješe Karninu pobjedu, pa bogovi stadoše nagovarati Samostojnoga Tvorca: Gospodaru, neka uspjeh ove dvojice bude podjednak! Ne dopusti da njihov dvoboj razori svemir!

A Brahman im na to odgovori: Plemenitome Arđuni pobjeda je osigurana jer je Karna na strani danava i zato je pošteno da bude poražen. Arđuna uvijek bješe zatočnik istine i čudoređa i ne treba sumnjati da on uvijek mora pobjeđivati jer time izvršava želju bogova.

Za to su vrijeme Arđunini i Karnini konji njištali jedni na druge, a lopočooki Krišna i kralj Šalya vodili su dvoboj pogledima. Vasudeva natjera Šalyu da obori pogled. Uto se javi Sutin sin i, osmjehujući se, upita Šalyu: Prijatelju, što ćeš ti činiti ako me u ovome dvoboju Arđuna nekim načinom ubije?

—Ako pogineš, — na to će Šalya—ja ću sam ubiti i Krišnu i Dhanandayu!

Arđuna je isto pitanje postavio Krišni, a ovaj se nasmija pa će reći: Može Sunce pasti sa svojega mjesta, a zemlja se rasprsnuti na tisuću komada, može vatra izgubiti svoju toplinu, ali tebe Karna ne može pogubiti! Dhanandayo, znaj da bi se to moglo dogoditi samo kada bi započelo opće uništenje svemira, a bude li tako, ja ću golim rukama uzeti život i Karni i Šalyi!

Nebesa ispuniše nage, asure, siddhe, yakše i velike skupine gandharva, rakšasa, rišija i ptica izvrsnoga perja i bješe to doista neobična slika. Sva ljudska stvorenja koja se tu bjehu okupila gledala su taj veličanstveni prizor, a nebesima su odjekivali glazba i pjesma, hvalospjevi, smijeh i ples i svakojaki umilni zvuci. Onda i Kurui i Pandave radosnih srca zasviraše u svoja glazbala i puhnuše u školjke i zarikaše kao lavovi, tako da odzvanjahu sve četiri strane svijeta, a kada jurnuše da jedan dugoga ubiju, podiže se do nebesa strašni tutanj boja.

Dvojica strahovitih strijelaca prizvaše svoja najmoćnija oružja i stadoše njima uništavati bezbrojne ljude, konje i slonove i ranjavati jedan drugoga. Obje se vojske, kralju, razbježaše pred njima dvojicom kao što sitna divljač bježi pred lavovima.

Gledajući to, Dronin je sin kršio ruke pa oslovi ljubaznim glasom Duryodhanu: Smiluj se, Duryodhano, pomiri se s Pandavama! Vi se nemate zbog čega svađati. Proklet da je rat! Izginuše i Bhišma i svi najveći ratnici i samo još mene i mojega ujaka nitko ne može ubiti. Zajedno s Pandavama možeš dovijeka vladati kraljevinom jer, ako ja nagovorim Arđunu, on će odustati od bitke, a Krišni nije stalo do neprijateljstva. Yudhisthira je uvijek spreman učiniti dobro svakome stvorenju, a ostali će poslušati njih trojicu. Arđuna se nikada neće oglušiti o moje riječi i uvijek će biti uz tebe. Govorim ti to zato što prema tebi gajim veliko prijateljstvo, a i ti meni uvijek iskazuješ najdublje poštovanje.

Poslije ovih prijateljskih i mudrih riječi Duryodhana se zamisli i poče duboko uzdisati, a onda s jadom u srcu odgovori: Tako je, prijatelju, ali čuj što ću ti reći: Opaki je Vrkodara poput tigra ubio Duššasanu, a njegove tadašnje riječi, koje si i ti čuo, još mi paraju srce. Zar može biti mira? Prithini će se sinovi uvijek

sjećati zala koja sam im nanio i nikada mi neće moći vjerovati. Arđuna se neće moći nositi s Karnom, a tebi, sinu učitelja čija će slava zauvijek trajati, ne priliči da sada kažeš Karni: Odustani od boja. Arđuna je danas vrlo umoran i Karna će ga uskoro pogubiti.

Za to su vrijeme Sutin sin i Arđuna ranjavali jedan drugoga lijepo operjanim strijelama. Onda Indrin sin posla na Karnu strašno oružje koje je moglo uništiti svakoga protivnika. Zasjaše nebo i zemlja i sve četiri strane svijeta i prekri se svjetlošću i Sunčeva putanja, a sinu i samo Arđunino tijelo. Na ratnicima se zapališe haljine i oni stadoše bježati, a naokolo je praskalo kao da gori bambusova šuma.

Kada Karna vidje da to oružje čini čudo i pomor na sve strane, on posla na njega Varunino oružje da bi ga ugasilo. Digoše se velike gomile oblaka i sve se četiri strane umotaše u tamu. Ti oblaci nalik na planine opkoliše svu zemlju i potopiše je vodom pa se taj strašni požar brzo ugasi. Sva nebesa prekriše oblačine, spusti se mrak i ništa se nije moglo vidjeti. Onda Arđuna rastjera te oblake uz pomoć oružja Vayavya, a srditi i neumorni Sutin sin se nasmija Krišni i Arđuni i izbode ih svojim dobro naciljanim strijelama.

Vasudeva je gledao kako Karna obara Arđunine strijele pa ga oslovi: Što je to, Arđuno, da danas Karna može poništiti tvoje oružje svojim? Pogubi sada Karnu, bori se istom onom ustrajnošću kojom si i dosada ubijao sve one kojima su svojstva Tame bila oružje kao i sve one silovite kšatrije i asure rođene iz oholosti koje si pobio u mnogim dosadašnjim bitkama!

Čuvši te Krišnine riječi, Arđuna odluči oduzeti život Sutin sinu jer je znao zbog čega je došao na ovaj svijet. On reče Krišni:

Sada ću stvoriti moćno i strašno oružje koje će donijeti propast Sutin sinu, a blagodat ovome svijetu. Dopusštenje da to učinim tražim od tebe, od Brahmana i od svih onih koji znaju Brahmana!

— I rekavši to, Arđuna se pokloni Brahmanu.

Onda prizva to izvrsno i neodoljivo Brahmanove oružje kojim se može upravljati samo umom, ali mu Karna osujeti to oružje. Sutin sin stajaše veličanstven nasred bojišta prosipljući svoje strijele kao što olujni oblak prosipa kišne pljuskove.

Na bratove prigovore Arđuna opet prizva isto to oružje i na stotine i stotine zlatokrilih strijela blistavih kao sunce istoga trena prekriše Karnina kola. Glave okolnih ratnika padale su hrpimice, a neki su, gledajući to, padali mrtvi od straha. Tada Karna rani i Bhimu i Krišnu i Arđunu, svakoga s po tri strijele, pa onda riknu poput lava.

Dok su se dvojica najvećih strijelaca i najmoćnijih ratnika sukobljavala svojim moćnim oružjem, stiže tu i Yudhištira u zlatnome oklopu, želeći da bude svjedok toga dvoboja. Strijele mu bijahu povadene i on već bješe ozdravio pomoću mantri i lijekova najboljih vidara.

Gandivina tetiva, koju je Arđuna potezao velikom silinom, prekinu se uz gromki prasak. Sutin se sinu tako pružila prilika te on izbode Arđunu stotinom malih strijela, oštih i natopljenih uljem, operjanih ptičjim perima a nalik na zmije koje su se tek oslobodile staroga svlaka. Mnogi koji su štitili Arđunu padoše pod Karninim hicima i u tome strašnom času doista je svima izgledalo da su Krišna i Arđuna pobijedeni. Arđuna je hitro napeo drugu strunu pa, bijesan zbog mnogobrojnih svojih rana što mu ih naniješe Karnine strijele, napadne Kurue. Od njegovih strijela nastade tama. U tome napadu Arđuna pobi dvije tisuće vrsnih ratnika Kurua zajedno s njihovim zapregama i kočijašima. To bijahu oni koji su štitili Karnine bokove i pozadinu i išli u njegovoj prethodnici. Tada tvoji sinovi i preživjeli Kurui pobjegoše odatle ostavljajući za sobom umiruće i ranjene očeve i sinove.

Karna i Partha prekriše cijelo nebo gustom i neprobojnom masom strijela. Nebeski su stanovnici klicali, kralju, čas Karni, čas Arđuni, i radosno im odobravali i hvalili ih.

A neka hrabra zmija, koja se spasila iz požara Khandave, bješe se popela iz donjih područja noseći u srcu mržnju i sjećanje na smrt svoje majke koju je ubio Arđuna. Pomislivši da je došao čas kad će moći utoliti svoju žeđ za osvetom, ona se uvuče u jedan od Karninih tobolaca i uze na sebe obličje strijele.

Ništa se nije vidjelo u gustoj i strašnoj pomrčini koju su napravile strijele. Dvojica najvećih strijelaca na svijetu pogledaše jedan drugoga izmoreni ratnim naporima. Obojicu su hladile prekrasne lepeze od mladoga palmina lišća kojim su mahale mnoge apsarase škropeći ih s nebesa mirisnom sandalovom vodicom, a Indra i Surya vlastitim rukama nježno obrisaše lica dvojice vitezova.

Karna bijaše ljutito izranjan Arđuninim strijelama i uvide da ne može nadjačati svojega protivnika pa se odluči uzeti strijelu posutu sandalovim prahom koju bijaše držao u posebnom tobolcu. Sutin sin nije znao da je uz pomoć Yoge zmija Ašvasena ušla upravo u tu strijelu. Kada Šalya vidje da Karna cilja tom strijelom, on mu kaza: Ta strijela ne može pogubiti Arđunu. Pažljivo odaberi neku drugu koja će moći odrubiti glavu tvome protivniku.

Očima usplamtjelim od bijesa Sutin sin pogleda gospodara Madra pa mu odgovori: Šalyo, Karna nikada dvaput ne cilja istom strijelom! Junaci kao ja nikada ne mogu postati nepošteni borci!

I, reaktivši to, Karna s velikom pažnjom odape tu strijelu, kojoj tolike godine bješe odavao počasti, i, žudeći za pobjedom, žustro doviknu Arđuni: Mrtav si, Arđuna! — I ta strijela odapeta Karninom mišicom poletje uz jeziv zvižduk kao da se nebo razdire napola. Krišna ugleda tu strijelu nalik na oganj ili Sunce kako blista na nebu pa u velikoj žurbi i s najvećom lakoćom sabi svojim nogama svoja izvrsna kola u zemlju i ona utonuše za čitav lakat u dubinu, a bojni konji, bijeli kao mjesečina, pokleknuše i spustiše se na zemlju.

Arđuna je imao na glavi krunu koju mu bješe poklonio sam Indra i nju nije mogao oštetiti nitko, pa ni sami bogovi. Ta zmija smaknu je Arđuni s glave i razbi u komadiće predivni ukras okićen najljepšim dragim kamenjem. Spalivši zlatni Arđunin nakit, zmija se vrati Karni želeći pokušati iznova pa mu reče: Poslao si me na protivnika, Karno, a da me nisi ni vidio! Zato ti i nije pošlo za rukom da Arđuni odrubiš glavu. Pošalji me brzo još jednom, sada kad si me vidio! Ovajput ću, zasigurno, rastaviti Arđunu od života! I zmija mu žurno ispriča kako je dospjela u njegov tobolac.

Na to joj Karna odvrati: Zmijo, Karni ne treba pobjeda koju će osvojiti tuđim snagama! Istu strijelu neću izbaciti dvaput pa sve da moram ubiti i stotinu Arđuna!

Zmija se tada rasrdi i odluči vlastitim snagama ubiti Arđunu pa se opet pretvori u strijelu i poletje na njega, ali tada Krišna preče Parthi: Ubij tu veliku zmiju koja ti želi zlo! — Ljutita lica Arđuna se okrenu i zmiju koja je jezdila nebom ravno prema njemu isiječe sa šest svojih strijela. Pošto pogibe zmija, Gospod Kešava svojim moćnim mišicama izvadi njihova kola iz zemlje.

Onda Arđuna posla na Karnu devedeset strijela i svaka od njih nalikovaše na palicu same smrti. Duboko ranjen tim strijelama Karna uzdrhta kao planina pogođena gromom. Strijelama pogođeni padoše na zemlju njegova kruna okićena zlatom i draguljima i sjajne naušnice, a skupocjeni i blistavi Karnin oklop, koji su mnogo dana mnogi majstori brižljivo kovali i dopravljali, za tren se raspade u komade. Mnogim vitim zlatoperim strijelama koje bijahu čitave načinjene od željeza Arđuna izbode Karnu posred prsa. Sutin sin ispusti svoj luk nalik na šakrin luk i svoj tobolac te stajaše tako omamljen i posrćući dok ga je raspinjala ljuta bol. Nije se mogao pokrenuti i vrli Arđuna ne poželje u tome stanju pogubiti svojega protivnika jer je poštovao pravila muževnosti.

Uto mu mlađi Indrin brat uzrujano reče: Panduov sine, zašto si postao tako zaboravan? Oni koji su doista mudri nikada ne štede svoje neprijatelje ma koliko oni bili trenutno nemoćni!

— Neka bude kako kažeš! — na to će Arđuna, pa mu iskaza svoje štovanje, a onda izbode Karnu mogim valjanim strijelama. No Karna bješe povratio svoju hladnokrvnost i zasu Arđunu mnogim strijelama koje bijahu nalik na ljutite zmije i desetak njih izbode Arđunu, a šest pogodi Krišnu.

Tada se Arđuna odluči gađati Karnu strašnom strijelom koja čitava bijaše načinjena od željeza i u kojoj bijahu sile najmoćnijih nebeskih oružja. Ona bješe nalik na najmoćniji zmijski otrov, a njezin zvižduk na tutanj Indrina groma.

Upravo tada došao je čas Karnine smrti i pred njime se pojavi Kala u svojem nevidljivu obliku pa ga podsjeti na brahmanovo prokletstvo rekavši: Zemlja proždire kotač tvojih kola!

I doista, kada dođe Karnin dosuđeni čas, iz njegova sjećanja izbljedi moćno Brahmanovo oružje kojem ga je naučio veliki Parašurama, a lijevi kotač njegovih

kola poče propadati u zemlju. Prokletstvo se brahmana ostvarilo i Karnina se kola počeše zanositi, a onda utonuše u zemlju i ostadoše nepokretna, nalik na sveto drvo koje stoji na svojem uzvišenju noseći na sebi svoj cvjetni teret. Kada u svojem unutrašnjem svjetlu više nije mogao ugledati moćno oružje što mu ga bješe poklonio Rama, Karnu obuze tuga pa on zamaha rukama i poče grditi pravdu: Oni koji znaju što je pravednost tvrde kako pravda štiti one koji se nje pridržavaju! Mi smo uvijek nastojali držati se pravednosti koliko to bješe u našoj moći i dostupno znanju, a sada ta pravda uništava one koji joj se klanjaju!

I Karna tada velikom silinom izbací nekolicinu svojih strijela i njima prekinu tetivu Arđunina luka, a onda, na jednak način, prekinu ih još deset. Mogao je odapinjati stotine i stotine strijela, ali nije znao da Arđuna uza svoj luk ima i stotinu tetiva. Arđuna ih je tako hitro zamjenjivao da to ni Karna nije mogao primijetiti.

Karna potom žustro skoči s kola i objema rukama ščepa utonuli kotač pa nape svu svoju snagu. Zemlja se silom njegovih mišica podiže uvis za četiri prsta, i to sa svih svojih sedam otoka, s planinama i vodama. Kada Karna vidje da Zemlja ne pušta kotač koji je progutala, njemu nagnuše suze od jada pa uzviknu: Partho, strpi se za časak dok ne iščupam ovaj utonuli kotač! Vidiš li da mi je lijevi kotač slučajno utonuo u zemlju?! Odustani od nauma da me ubiješ jer je tako nešto dostojno samo kukavice, a ti si najhrabriji čovjek na svijetu i uvijek si se ponašao kao pravednik! Panduov sine, ti dobro poznaješ pravila bitke. Ti stojiš na svojim kolima, a ja stojim na zemlji, slab i malaksao. Tebi ne priliči da me sada ubiješ. Ja se ne bojim ni tebe ni Vasudeve, ali ti se prisjeti pouka o pravdi i daj mi malo vremena!

A na to se, stojeći na Arđuninim kolima, javi Vasudeva: O kakve li sreće, Karno, da si se najednom sjetio vrline! Kada ih snađe nesreća, podlaci uvijek psuju sudbinu, a zaboravljaju svoja nedjela. Kada si u Duryodhaninu, Duššasaninu i Šakunijevu društvu vrijeđao i zlostavljao Draupadi koja bijaše u jednom jedinom komadu odjeće, i to pred prepunom sabornom dvoranom, tada se ta tvoja vrlina nigdje nije mogla opaziti, Karno. Kada je lukavi kockar, podmukli Šakuni, pobijedio Yudhišthiru nevična podvalama, gdje onda bijaše tvoja vrlina? Nisi li baš ti pakosno ismijavao Draupadi i govorio: Tvoji su te muževi ostavili nezaštićenu, idi i udaj se za drugoga! — Gdje onda bješe tvoja vrlina? Sada o viteštvu zbori jezik koji se nije stidio takvih gadosti. Zaista si se viteški ponio kada su mnogi snažni vitezovi opkolili mladoga Abhimanyua i besramno ga rastavili od života! Nemoj ti govoriti o plemenitosti i o viteškoj borbi jer ih nikada nisi poštovao!

Na te Vasudevine riječi, Bharato, Karna samo obori oči od stida i ne odvrti ni riječi, nego stisnu usne od bijesa i opet podiže svoj luk i silan, kakav bijaše, nastavi se boriti s Arđunom.

Vasudeva tada oslovi Arđunu i kaza: Ti si obdaren velikim moćima. Zato udari Karnu nebeskim oružjem i rastavi ga od života!

Te riječi Krišnine razjariše Arđunu i on se prisjeti svega što bijaše pretrpjela Draupadi. Izgledalo je, kralju, da iz svake pore na njegovu tijelu izbijaju plamenovi i bješe to čudesan prizor! Kada to Karna spazi, on još se jednom napregnu da iz zemlje iščupa kotač svojih kola, a Partha ga je za to vrijeme pomoću Brahmanova oružja zasipao pljuskovima strijela.

Potom Kuntin sin nacilja na Karnu svoje omiljeno Agnijevo oružje, ali ga, čim je njegova sila bljesnula i rasplamsala se, Karna ugasi Varuninim oružjem. Sutin sin stvori oblake koji prekriše sve četiri strane i zamračiše ih, i to bješe nalik na tmuran kišni dan. Naočigled Karni Arđuna rasprši oblake silom svojega Vayuova oružja. Onda Sutin sin uze strašnu strijelu blistavu kao oganj i naumi njome ubiti Panduova sina.

U taj čas puhnuše siloviti vjetrovi noseći oštro kamenje i, kada je tu strijelu stavio na tetivu, uzdrhta, kralju, cijela Zemlja sa svojim planinama, vodama i šumama. Sve četiri strane svijeta uviše se u prašinu, a na nebesima se začuše žalobni poklici bogova. Pandave spopade užas kada ugledaše to oružje. Ta oštrovrha strijela, blještava kao Indrin grom, pogodi Arđunina prsa ubrzana silom Karninih mišica i uđe u njih kao zmija koja se probija u mravinjak. Panduov sin, strah i trepet neprijatelja, zatetura ljuto ranjen tim hicem i ruke mu onemoćaše pa ispusti Gandivu.

Veliki ratnik Karna iskoristi tu priliku pa opet skoči s kola s namjerom da oslobodi kotač koji je progutala zemlja. Objema rukama uhvati kotač i napne svu svoju golemu snagu, ali je sudbina htjela da svi njegovi naponi budu uzaludni. Za to vrijeme plemeniti se Arđuna vratio svijesti.

Uzeo je u ruke strijelu sudbonosnu kao palica smrti, kojoj bješe ime Anđalika, a Vasudeva mu onda reče: Odrubi tom strijelom glavu svojega protivnika prije no što mu pođe za rukom da oslobodi svoja kola!

Arđuna se s time složi i širokovrhnom strijelom naprije sruši barjak blistav kao jarko Sunce. Kada pade taj barjak, kao da propade u Kuruima svaka nada u pobjedu i s njom sve ono što im bješe drago, kao i sama srca Kurua padoše i svuda odjeknuše uzvici: Ah! Jao! — Hitajući da ubije Karnu, Arđuna uze iz tobolca tu vrsnu strijelu zvanu Anđalika koja bijaše sjajna kao jarko Sunce i stavi na tetivu to moćno oružje u obliku strijele, kojemu ne mogu odoljeti čak ni bogovi, to plemenito biće kojemu je Panduov sin dugo iskazivao poštovanje. Onda Arđuna napnu tetivu i brzo reče: Ako sam se ikada posvećivao isposništvu, ugadao starijima i slušao savjete svojih dobronamjernika, onda neka i ova moja strijela postane moćno oružje koje može uništiti tijelo i srce mojega neprijatelja! Neka ta oštra strijela, kojoj sam ukazivao svaku počast, ubije tom istinom mojega protivnika Karnu!

Izrekavši to, Dhanandaya odape tu strašnu strijelu Karni na propast. Izbačena rukom moćnoga ratnika, ta strijela, u kojoj bijaše Sunčeva sila, obasja sve četiri strane svijeta i tim oružjem Arđuna odrubi glavu svojega neprijatelja kao što je Indra svojim gromom odrubio glavu demona Vrtre.

Andalika odvoji od trupa Karninu glavu blistavu kao izlazeće Sunce i ona pade na zemlju, sada više nalik na krvavi Sunčev kolut koji se s brjegovga Asta skotrljao na zemlju. Doista, ta glava vrhovnoga vojskovođe Kurua nevoljko se rastade od tijela uvijek njegovana u obilju, kao što se vlasnik teško rastaje od svoje palače prepune blaga. Rastavljeno od života Arđuninom strijelom, Karnino stasito tijelo sruši se okupano krvlju koja je tekla iz svake rane.

Tada iz toga palog tijela suknu svjetlost preko nebesa i nestade u Sunčevu kolutu, a taj prekrasni prizor Karnine smrti mogli su vidjeti svi ratnici koji su pripadali ljudskome rodu. Ne oklijevajući ni časa, Krišna i Arđuna puhnuše u svoje školjke, a s njima i cijela vojska Pandava. Razdragani ratnici puhali su u svoje trube i mahali skutima svoje odjeće. Gospodine, smrtni čas Sutina sina kucnuo je poslije podne toga dana. Kada kralj Madra vidje da Karna leži na leđini izboden strijelama i okupan krvlju, on potjera ta kola bez barjaka i ode s bojišta.

Među onima koji tu stajahu bilo je i u tvojoj i u njihovoj vojsci onih koje spopade strah, a i onih koji se radovalu. Neki su tugovali, a neki se, opet, čudili, svatko prema vlastitoj prirodi. Uto Bhima stade urlati i udarati mišicama oklopljenim do pazuha pa poče poskakivati i plesati, zastrašujući tako Dhrtaraštroviće. Ošamućeni vladar Madra žurno je tjerao kola bez barjaka i tako dođe pred Duryodhanu pa mu kaza: Nikada dosada, Bharato, ne bješe boja kakav se zbio između Karne i Arđune! Karna bješe žestoko navalio na Krišnu i Arđunu i na sve ostale tvoje dušmane, no sudbinom je ipak upravljao Arđuna. Zato je usud uvijek štitio Pandave, a nama je okretao leđa. Ne žalosti se, Bharato, sudbina je tako odlučila. Smiri se jer se ne može uvijek pobjeđivati.

Pošto je poginuo Karna, nikome u tvojoj vojsci ne bijaše više do postrojavanja i junačenja. Bez oružja i oklopa, bježali su tvoji vojnici ne razaznavajući više ni strane svijeta i rušeći u bijegu jedan drugoga. Kada ih kralj Duryodhana vidje kako prestrašeni bježe pred Bhimasenom, on kriknu: Jao meni! — pa reče svojemu kočijašu: Kada stanem pred Parthu s lukom u ruci, on neće moći proći mimo mene! Razriješit ću se svojega duga prema Karni tek kada pobijem Arđunu, Govindu i ohologa Vrkodaru, a s njima i ostatak svojih zlotvora.

I onda kralj Duryodhana izazva sve junake Pandava i stade pred njih kao što je u starim vremenima asura Bali⁸ izazvao sve bogove.

⁸ Bali je bio moćni kralj daitya koji je isposništvom stekao vlast nad trima svjetovima. Nebesko i zemaljsko područje oduzeo mu je u korist bogova Višnu lukavstvom, pretvorivši se u patuljka i izmolivši onoliko zemlje koliko opkorači trima koracima. Kada mu je Bali to obećao, Višnu je u tri koraka opkoračio tri svijeta, ali je podzemlje, Patalu, ipak ostavio Baliju.

Svojim oštrim strijelama ljutiti je Duryodhana ubijao na stotine i tisuće svojih neprijatelja. Bili smo tada svjedoci neviđenome junaštvu tvogega sina jer je on sam, i bez ičije pomoći, odolijevao svim Pandavama koji ga ujedinjeni napadnu. Okupio je svoju vojsku i odlučivši da ne ukalja svoje dostojanstvo, govorio im je: Na cijelome Zemljinu šaru, pa čak ni u planinama, ja ne vidim mjesto kamo biste se mogli sakriti pred Panduovim sinovima! Zašto onda bježite? Pandavama je ostalo malo vojske, a Arđuna i Krišna teško su ranjeni. Ako svi vi čvrsto stanete pred njih, odlučni da se borite s njima, pobjeda će, sigurno, biti naša! Za kšatriju nema većega grijeha od bježanja iz bitke! Hej, Kurui, nema blagoslovljenijega puta u nebesa od dosljednoga izvršavanja ratničkih dužnosti!

No čak ni te riječi tvogega sina nisu mogle odvratiti od povlačenja ranjave i obogaljene vojnike Kurua. Srca stegnuta od boli, vladar Madra gledao je tvogega sina kako okuplja razbijenu vojsku pa mu, sa strahom na licu, doviknu: Vрати se, Duryodhano, pusti vojsku neka se odmori! Podjeljivatelju počasti, pođi k svojemu logoru jer Sunce već nisko visi na nebu. Gospodar, sjeti se da si ti uzrok svemu ovome!

I Šalya se, klonuo i ojađen, zaustavi, a usplahireni Duryodhana, kojemu su se pomutila sva osjetila, plakao je za Sutinim sinom kupajući svoje lice suzama i neprestano ponavljao: O Karno... O Karno!

Svi kraljevi s Droninim sinom na čelu tješili su i umirivali Duryodhanu polazeći prema svojem taboru i usput su se često osvrtni na uznositi Arđunin stijeg iz kojega kao da je zračila njegova neizmjerana slava.

Izgedalo je da slavni Surya, uvijek naklonjen onima koji ga obožavaju, miluje svojim zrakama krvlju okupano Karnino tijelo i da odlazi, purpurno crven od žalosti, da bi se okupao u drugome oceanu. Zaista, svatko je mogao vidjeti da tijelo velikoga junaka blista poput istopljena zlata i činilo se da je još živo i da iz njega zrači Sunčeva vatra. Kao što ostale životinje prezaju pri pogledu na lava, tako su, kralju, i svi ratnici sa strahom u srcu bacali poglede na Karnu. Doista, taj tigar među ljudima bješe mrtav, ali je još uvijek izgledalo kao da je spreman da i dalje izvikuje svoje zapovjesti.

Tako pade junak koji bijaše kao drvo Kalpa⁹ pod čijim se okriljem okupljaju jata ptica. Pod Karninim okriljem okupljala su se jata sljedbenika i, kada bi tko nešto zatražio od njega, odgovarao bi: "Uzmi!" Od njega se nije moglo čuti: "Nemam!" Pravedni su ga uvijek smatrali pravednikom, a sve njegovo blago bijaše namijenjeno brahmanima. Bijaše ljubimac žena, i vrlo darežljiv i moćan ratnik na velikim kolima.

Sunce je izbljედjelo i zašlo. Pjavi se Budha, Mjesečev sin, i zablista poput vatre ili sunca, pa iskošenom putanjom krenu preko nebesa. Izgedalo je kao da se nebo raspuknulo na dvoje, a iz zemlje je dopirala zaglušna rika. Puhnuše užasni i

⁹ Drvo Kalpa, Kalpataru, drvo je obilja u Indrinu nebu, jedno od pet nebeskih stabala; zamišlja se da ispunjava sve želje.

siloviti vjetrovi, sve strane svijeta prekri dim i kao da se zapališe. Uz gromoglasnu tutnjavu uzgibaše se veliki oceani, zatresoše se planine i šume i sva stvorenja bijahu na mukama. Nebesa obavi tama, a na uzdrhtalu zemlju padali su meteori.

Razgovarajući s Krišnom i Arđunom, kralj Yudhištira dođe na mjesto gdje je na bojnome polju ležao Karna, glavar ljudski. On vidje Karnu kako leži obasjan tisućama zlatnih svjetiljaka ispunjenih mirisnim uljem. Dugo je gledao mrtve junake, Karnu i njegova sina, tako dugo dok nije povjerovao vlastitim očima, a onda kaza: Govindo, danas sam postao gospodar zemlje, a i moja braća uz mene! A to se zbilo, umniče, samo zato što si ti postao moj Gospod i zaštitnik! O moćnoruki, tvojom ćemo milošću noćas zaspati zadovoljni i sretni!

Knjiga deveta

ŠALYAPARVAN

Knjiga o Šalyi

Sandaya reče: Slušaj pažljivo, kralju, kako se dogodio veliki pokolj u vojskama Kurua i Pandava u njihovu međusobnu sukobu:

Moćni starina Kripa, velmoža Kurua, čije držanje uvijek bijaše odmjereno, promatrao je sa samilošću bojno polje po kojemu kao da se poigrao sam Rudra i vidje sve one stotine i tisuće kraljeva koje je na njemu snašao neslavan kraj pa se primakne Duryodhani i dade oduška svojem gnjevu i svojoj rječitosti: Duryodhano, slušaj što ću ti reći! Kada budeš saslušao, kralju, ti učini, ako ti kako bude po volji, ono što ti budem savjetovao: Za kšatriye nema boljega puta od rata, ali što činiti sada kada su pali i Bhišma i Drona i moćni Karna, pa i tvoj sin Lakšmana? Arđuna ti je porazio vojsku i razagnao je kao vjetar što razgoni jesenske oblake a tvoji ratnici drhte pred nepobjedivim Panduovim sinom kao što slaba lađa podrhtava u vlasti burnoga mora. Tko još od nas može ogledati se s Arđunom. I tebi i tvojim ratnicima prijeti smrtna opasnost. Onome kojemu je ponestalo snage mir je jedini spas. Arđuna ne bi mogao biti nadvladan čak i da su svi oni veliki junaci još uvijek živi. Krišna je Arđunin očinji vid, a takva ni bogovi ne mogu pobijediti. Mislim da je za tebe jedino dobro koje možeš imati dobro od mira koji bi morao sklopiti s Pandavama. Ne kažem ti to iz nekih niskih pobuda ili da bih spasio moj život, ali ti bi se tih riječi mogao sjetiti kada budeš na samrti. I Šaradvatov sin uzdahnu dugo i teško i preda se žalosti koja mu već bješe pomutila sva osjetila.

Saslušavši slavnoga Gotaminog sina, i kralj Duryodhana samo teško uzdahnu i ne reče ništa. Pošto je neko vrijeme razmišljao, plemeniti Dhrtaraštrin sin napokon odgovori Kripi: Rekao si mi sve ono što bi mi prijatelj mogao reći. Učinio si u boju sve što bješe u tvojoj moći i nisi žalio ni vlastiti život. Pa ipak, tvoje mi riječi nisu ugodne kao što ni lijek nije ugodan onome tko je na smrt bolestan. Panduova sina jednom smo lišili njegove kraljevine i zašto bi nam sada vjerovao? I Krišnu, koji je uvijek odan dobru Pandava, obmanuli smo kada nam je došao kao izaslanik. To što smo učinili bilo je vrlo loše i nepromišljeno. Otkada mu je poginuo sin Abhimanyu, Arđuninoj žalosti nema kraja. Čak i da se pomirimo, zašto bi se on brinuo o mojemu dobru? A Bhimasena, drugi Panduov sin, izuzetno je žestok čovjek i zakleo se strašnim zavjetom. On neće vezivati nego raskidati. Sve se sada zapalilo i taj se oganj ne da ugasiti. Kako ja, koji sam blistao nad glavama svih drugih kraljeva, mogu sada ići iza Yudhištire kao rob? Ne mrzim ja tvoje dobrohotne i blage savjete, nego samo mislim da je ovo vrijeme, vrijeme je u kojemu ne može biti mira! Ovdje nema nikakve sreće! Što bi

bilo od moje kraljevine i od mojega dobra imena? Slava je jedino što netko ovdje može zaslužiti, a slava se stječe u boju i nema drugoga načina da se stekne. Sada ćemo se uspeti stazom kojom hode nebesnici i junaci koji ne odstupaju u boju. Opet će biti teško proći tim putem jer njih će hrliti bezbrojni junaci da bi se domogli blagoslovljena cilja. Sa zahvalnošću se sjećam pothvata vitezova koji umriješ za mene i želim platiti dug koji im dugujem. Sada više ne žudim da budem kralj, nego da borbom zaslužim nebo. Tako će i biti i nikako drukčije!

Kada čuše te kraljeve riječi, sve ih kšatrije pohvališe bodreći ga i odobravajući mu.

Pošto su namirili svoje životinje, svi ratnici podigoše logorište na oko dvije vodane od bojnoga polja, na lijepoj i posvećenoj ravnici u podnožju Himalaye oko rijeke Sarasvati. Tu se okupiše u njezinim crvenim vodama i ugasiše žeđ pa ostadoše da tu provedu noć čekajući skori boj.

Onda svi oni koji bijahu odlučni da se bore rekoše kralju Duryodhani: Ti moraš odrediti jednoga od nas da bude zapovjednik i zaštitnik ove vojske, a onda ćemo se boriti da pobijedimo neprijatelja. — Na to kralj Duryodhana stade pred Ašvatthamana, junaka nenadmašne ljepote i slavni junačkih djela na zemlji, pred njega koji je svladao sve nauke i u kojemu bijahu sve vrline, i tvoj mu sin ovako kaza: Sine učiteljev, ti si nam u ovome trenutku najsigurnije pribježište. Reci nam kome da povjerimo dužnost zapovjednika naše vojske i reci tko će nas povesti u pobjedu protiv Pandava!

A Ašvatthaman će na to: Kralju, neka zapovjednik naše vojske bude Šalya. On se među nama ističe i porijeklom i smjelošću, snagom i imenom, a i po svemu ostalome. On ima veliku vojsku i uz njega ćemo moći izvojevati pobjedu.

Tada Duryodhana sklopi ruke pa priđe Šalyi, koji u boju bješe takmac i Bhišmi i Droni, i oslovi ga: O ti koji si vjeran prijateljima, došlo je vrijeme da onaj tko ima pameti vidi tko mu je prijatelj, a tko nije. Ti si neustrašiv i zato ti budi vrhovni zapovjednik naše vojske i postavi joj se na čelo. Kada ti budeš krenuo u boj, sneveselit će se i Pandave i njihovi prijatelji, a Pančale će izgubiti hrabrost.

Šalya mu odgovori: Kralju Kurua, učinit ću kako ti želiš. I moj život i moje kraljevstvo i sve što imam stoji ti na raspolaganju. — A Duryodhana će potom: Ujače moj, ja te molim da povedeš ovu našu vojsku i da nas zaštitiš u boju, prvače među ratnicima, kao što Skanda¹ štiti bogove u boju.

¹ Skanda ili Karttikeya bog je rata, sin šive i Parvati ili Gange, rjeđe sin Agnija. Kaže se da se čudesno rodio bogovima radi pobjede nad silnim daityom Tarakom. Nosi ga paun. Prikazuje se sa šest glava.

Vrijedi zamijetiti da se u ovome odlomku spominje Skanda kao vojskovođa bogova, a ne više Indra. To nije više vedska, nego prava hinduistička mitologija.

Nerijetko se k tome Kaurave povezuju sa šivističkim kontekstom, a Pandave, naravno, s višnuističkim.

— Počuj, o prvi među rječitima — odvрати Šalya — ti misliš da su Krišna i Arđuna nepobjedivi na svojim sjajnim kolima, ali ja ću sastaviti takav bojni poredak koji nitko neće moći nadvladati!

Ne gubeći vrijeme, Duryodhana radosno poškropi Šalyinu glavu posvećenom vodom. To bi učinjeno usred svih okupljenih četa, kako to propisuje svete knjige, a vojska se Kurua radovala i klicala: Neka te pobjeda prati, kralju! Dugo nam poživio i sve neprijatelje pogubio! — Te riječi ispuniše radošću srce silnoga kralja Madra, a to bijaše radost koju ne mogu osjetiti oni kojima duša nije uzgojena.

S radošću u srcima tvoje se čete, kralju, prepustiše snu. Kralj Yudhištira čuo je poklike iz tabora Kurua pa se pred svim kšatrijama obrati Krišni: Madhavo, vojskovođa Dhrtaraštrinih četa postao je vladar Madra, veliki strijelac i vrlo poštovan među kšatrijama. Ti nam reci što će za nas biti dobro.

Krišna odgovori: Kako mislim, vladar je Madre kao ratnik ravan i Bhišmi i Droni i Karni, ako nije i bolji. U boju mu ne vidim drugoga takmaca od tebe, sine roda Kurua. Nema drugoga ni na nebu, a ni cijelome zemaljskom šaru. Prithin sine, ja ti velim da pođeš pred njega jer ti ćeš ga pogubiti kao što je Vasava pogubio asuru Namučija. Nemoj ga žaliti zato što ti je ujak. Pamti običaje kšatrija i rastavi od života vladara Madra. Prebrodio si bezdani ocean koji bjehu Bhišma, Drona i Karna i nemoj se sada utopiti u otisku kravljega papka. Upotrijebi u ovome boju sve svoje isposničke moći i svu snagu kšatrije!

Prođe i ta noć. Kralj Duryodhana kaza svojim ratnicima: Oružajte se silni vitezovi! — I ubrzo su se tvoje legije mogle vidjeti kako, izabravši smrt kao svoju krajnju svrhu, stoje oklopljeni na bojištu. Učitelj Kripa, Krtavarman, Ašvatthaman, Šalya i ostali preživjeli kraljevi stadoše oko kralja Duryodhane i zakleše mu se da će se svi zajedno boriti protiv Pandava. — Neka je proklet onaj — rekoše oni — tko se bude borio sam i bez potpore, i tko svojega druga napusti u boju neka bude ukaljan s pet najtežih grijeha!

Onda kralj Madre načini neprobojni bojni poredak i osigura se sa svih strana pa krenu u susret Pandavama. Od sve sile Kurua bijaše ostalo još samo jedanaest tisuća kola, deset tisuća sedamsto slonova, punih dvjesta tisuća konjanika i tri milijuna pješaka.

Sada i oni pođoše u boj, Bharato, i poče nemilosrdan i krvav okršaj. Poginuli su se ratnici i konji slagali, gomila na gomilu, gradeći čitava brda leševa. Kralj je Madra pred naletima Pandava stajao kao stijena koja pregrađuje put burnim valovima i, kao od tvrde stijene, odbijali su se od njega valovi vojske Pandava. Kurui se bijahu nepokolebljivo okupili oko svojega vođe, čvrsto odlučni da se bore na život i smrt.

Pred pokoljem što ga je Šalya pravio oko sebe vojska je Pandava bježala pod Yudhištirinu zaštitu. U Dvoboju s Krtavarmanom Bhima osta bez svoje zaprege pa skoči sa svojih kola s topuzom u ruci nalik na Uništitelja koji vitla svojom

kijačom. Rasrđeni junak zdrobi konje i kola svojega protivnika, a Krtavarman utekne pred njim. Svojim gromovitim topuzom Bhima pobi i Šalyine konje, a ljutiti kralj Madre hitnu na njega koplje koje se zabode u Bhimina prsa probivši mu oklop. Neustrašivi ga Vrkodara iščupa i njime pogodi Šalyinog vozara u grudi pa taj smjesta pade uzdrhtala srca i bljujući krv.

Vidjevši da mu je vozar ubijen, vladar Madre posegne za svojim buzdohanom koji čitav bješe načinjen od željeza i nepokretan kao planina. Stadoše jedan drugoga udarati topuzima i ubrzo ih obojicu obli krv i bijahu nalik na dva drveta Kimšuka u punome cvatu. Izubijani silinom svojih udaraca, i Bhima i Šalya istodobno se srušise na tlo. Onda dođe učitelj Kripa i uze na svoja kola vladara Madra pa ga odveze s bojišta, a Bhima toga trena dođe k sebi i ustane teturajući se kao pijan te stade izazivati Šalyu vitlajući svojini buzdohanom.

Tvoj sin bješe tri tisuće kola s Droninim sinom na čelu da se sukobe s Arđunom i, doista, u tom okršaju nitko ni u tvojoj, a ni u protivničkoj vojsci ne okrene leđa!

Tvoji ratnici s Droninim sinom na čelu sa svih strana okružiše strašnoga ratnika i tukli su se s njime zasipajući ga oblacima svojih strijela. Ono što su tvoji borci tada činili nije se još nikada prije toga vidjelo. Arđunina kola sjala su od bezbrojnih oštrih strijela s lijepim perima i podsjećala su na vozilo nebesnika koje sja od stotinjak baklja koje s njega padaju na zemlju. Arđuna je kao oganj proždirao tvoju vojsku koja bješe hrana tome ognju, a brujanje Gandive bješe vjetar što podjaruje sjajne plamenove strijela. Zaista, zemlja je duž traga Arđuninih kola postajala močvarna od krvi i neprohodna. Ašvatthaman je u tome okršaju vidio koliko je junaštvo Panduova sina pa na svojim kolima okićenim barjacima krenu da ga zaustavi.

Zametnuše njih dvojica dugu bitku, ali ne mogoše jedan drugoga nadbiti. Trijesak oružja postade nepodnošljiv. Njihov se okršaj u taj podnevni čas rasplamsao do nezamislive žestine i stanovnici Yamina carstva brzo su se umnožavali. Prizor koji smo gledali bijaše čudesan. Arđuna se sam i bez ičije pomoći borio protiv brojnih protivnika.

Vidjeli smo i veličanstveno junačko djelo što ga bješe učinio Šalya boreći se sasvim sam protiv cijele vojske Pandava. Ljuto izranjeni vojnici Pandava razbješkoše se u strahu pred njim i ne osvrćući se na zapovijesti što ih je izvikivao Yudhištira. Tada ljutiti Yudhištira sam jurnu na kralja Madra potičući svoje konje brze kao misao. Bili smo tada svjedoci zapanjujućega prizora: Yudhištira, koji bijaše oličenje same blagosti, prometnu se najednom u razbješnjela goropadnika. Iskolačenih očiju i sav kipteći od pomame sjekao je Kuntin sin stotine i tisuće svojih protivnika oštrim strijelama i obarao ih pred sobom. Rušeći pred sobom kola, konje, vozare, barjake i ratnike, on bez ičije potpore razgonjaše sve oko sebe, kao žestoki vjetar gomile oblaka. Bojište se pred njime isprazni, a on se onda okomi na vladara Madra kličući: Čekaj me, čekaj!

Svi tvoji vojnici, kralju, poplašiš se toga strašnog junaka. Dvojica vitezova, kralj Madra i Yudhištira, izraniše jedan drugoga strijelama i okupaše se u krvi, a onda Kripa ubi Yudhištirina kočijaša koji pade u prednji dio kola. Vladar Madra pobi mu zapregu, a onda svojim strijelama poče istrebljavati vojsku plemenita Dharmina sina.

Vidjevši da je kralj Pandava u nevolji, plemeniti Bhimasena hitro presiječe luk u Šalyinim rukama, a drugom strijelom otkine glavu njegovu kočijašu kojemu cijeli trup bješe u oklopu. Kada Bhima razbi i oklop slavnome gospodaru Madra, ovaj uze mač i štiti ukrašen tisućom zvijezda pa jurnu na Kuntina sina, a slavni Bhima s desetak strijela razbi taj nenadmašni štiti i širokovrhom strijelom polomi mač u rukama silnoga junaka koji je i dalje jurišao ne obazirući se ni na što. Bješe se okomio ravno na Yudhištira kao lav koji napada jelena.

Kralj je Yudhištira, lišen i zaprege i vozara, samo stajao dok se bijes u njemu razbuktavao i gledao sve te Šalyine pothvate. Onda se sjeti da je upravo taj vitez njemu dodijeljen za protivnika i da je još uvijek živ, pa odluči učiniti ono što mu je savjetovao Indrin mlađi brat.² Tada uhvati koplje blistavo kao da je cijelo od zlata i s drškom ukrašenim zlatom i draguljima. Brižljivo ga nadahnjuje najstrašnijim mantrama na propast kralju Madra pa ga velikom silinom i točnošću hitnu po najpovoljnijoj putanji i viknu: Umri, bjedniče!

Na to Šalya urliknu i pokuša uhvatiti to vrsno koplje bačeno neodoljivom snagom, kao što plameni jezik skače u susret topljenome maslu koje se lijeva u ogranj. Koplje pogodi Šalyu u prsa i prođe kroz najranjiviji dio njegovog tijela pa se zari u zemlju tako lako kao da bijaše bačeno u vodu. Ono odnese sa sobom slavu kralja Madre koja se bila proširila cijelim svijetom. Prekriven krvlju koja mu navre na nos, oči, uši i usta, Šalya bješe nalik na gorostasnu planinu Kraunća koju je Skanda probio gromom. Snažan poput Indrina slona, slavni Šalya raširi ruke i u svojem razbijenom oklopu pade na zemlju sličan planinskom vrhuncu što ga je odvalio grom. Gospodar Madra pade na tlo raširenih ruku i licem prema Yudhištiri. Kao što voljena žena polazi u susret svojem milom gospodaru da mu padne na prsa, tako se činjaše da se i Zemlja zaljubljeno pridiže da prihvati toga velikana dok je padao ranjavih udova i okupan krvlju.

Snažni Šalya zadugo bješe uživao sva zadovoljstva koja mu je, poput voljene supruge, pružala Zemlja, i sada se činilo da je usnuo na njezinim grudima obgrlivši je svim svojim udovima. Poginuo je od ruke Dharmina sina u poštenoj borbi i sada bješe nalik na božansku vatru na žrtveniku, koja se napokon ugasila.

Tada Yudhištira uze svoj luk koji po sjaju ne zaostajaše za Indrinim pa stade istrebljavati pred sobom neprijatelja kao što gospodar ptica³ uništava zmiје. Pod olujom Yudhištirinih strijela, o gospodaru, tvoji vojnici ne raspoznavahu više jedan drugoga pa su se prestrašeni i zatvorenih očiju, međusobno napadali.

² "Indrin mlađi brat" jest Višnu ili Krišna.

³ "Gospodar ptica" jest Garuda.

Kada od Yudhišthirine ruke pogibe i Šalyin mlađi brat, tvoja vojska izgubi svaku nadu da će iznijeti žive glave i razbježa se prašnjava i okrvavljena. Gledajući ih kako hitro uzmiču, Duryodhana kao da se smješkao, a onda reče svojemu kočijašu: Ako se ja ostanem boriti s Pandavama, moja će se vojska vratiti i žilavo će se braniti. Vozaru, potjeraj lagano i zauzmi položaj u pozadini. — Te riječi tvoje sina doista bijahu dostojne junaka i časnoga čovjeka.

Dvadeset jedna tisuća pješaka koji su ostali bez svojih slonova, konja i kola, stajali su još uvijek spremni za bitku i odlučni da u boju žrtvuju svoje živote. Rođeni u različitim zemljama i ispraćeni iz različitih gradova, ti su ratnici sada nepokolebljivo držali svoje položaje žudeći da osvoje veliku slavu.

Juriš tih vrsnih bojovnika oglasi se užasnom i gromovitom jekom i oni u tom jurišu okružiše Bhimu i napadnuše ga sa svih strana. Bhima se tada raspomami i skoči sa svojih kola pa pješice navali među njih. Vitlajući svojim golemim, zlatom ukrašenim buzdohanom, on stade satirati tu tvoju vojsku kao da je glavom silni Razoritelj sa svojom toljagom. Pobivši taj moćni odred, on se opet pokaza zajedno s Dhrštadyumnom na čelu.

Veliki vitezovi Pandava vidješe da tvoja vojska uzmiče pa nasrnuše na Duryodhanu, ali, kao što ni more ne može prijeći preko kontinenta, tako ni oni ne mogoše svladati tvogega sina. Njegovo junaštvo bješe nešto neviđeno i samo smo mu bili svjedoci. Ni svi Prithini sinovi ujedinjeni zajedno nisu mogli nadbiti tvogega sina koji stajaše sasvim sam. Tada Duryodhana reče svojim ratnicima koji se, svi u ranama, htjedoše razbježati; Uništitelj uzima živote i hrabrima i slabićima i tu nema razlike i tko je onda toliko glup da, ako sebe već naziva kšatrijom, odustane od boja?

Te njegove riječi obodriše kraljeve Kurua i oni još jednom navališe na Pandave i pobiše se s njima. Vojska Pandava nije mogla odoljeti kralju Mlečcha Šalyi koji jahaše na svojemu gorostasnom slonu i ratnici se razbježaše gazeći jedan preko drugoga. Kada vidje da strašna životinja juriša ravno na njega, neustrašivi Dhrštadyumna udova utrnulih od užasa dohvati svoj buzdohan i hitro skoči s kola. Golemi slon u trenu zdrobi konje i vozača, a zlatom optočena kola dohvati surlom i tresnu ih o zemlju. Žustri se kraljević Pančala bez straha primače divovskoj životinji i stade je tući svojim buzdohanom. Slon, velik poput brijega, urliknu rasprsnute lubanje i nalik na planinski vrhunac koji je oborio potres sruši se bljujući krv. Oštrom strijelom široka vrha Satyaki otkine glavu kralju Šalyi, a iz tvoje se vojske, kralju, začuše uzvici užasa i boli.

Kada pogibe i kralj Šalya tvoja se vojska rasu kao golemo drvo srušeno olujom. Svi tvoji ratnici pobjegoše odatle osim Duryodhane koji, videći svoje kako uzmiču razbijeni, sam jurnu na neprijatelja. Potaknut hrabrošću koju rađa beznađe tvoj sin, kralju, najbolji među strijelcima s kola, jezdio je kroz bitku blistajući poput Silnoga Rudre. Tisuće njegovih strijela potpuno prekriše zemlju. Na koga god bijah pogledao, vidjeh da je pogođen Duryodhaninom strijelom.

Ugledavši se na svojega nepobjedivoga kralja, veliki mu ratnici opet priđuše i udariše na Pandave.

Slavni junak Kripa zasipao je svojim strijelama silne Dra-upadine sinove i bitka između njega i njih petorice bijaše nalik na boj što ga utjelovljeno biće vodi sa svojih pet čula.

Kšatrije se nisu obazirale na strašna i zloslutna znamenja koja su se pojavljivala naokolo. Nisu odstupali od svojega dogovora, već stajahu veseli na bojištu, na krasnoj i svetoj ravnici Kurukšetri, želeći da se domognu nebesa.

Subalin sin Šakuni napadao je neko vrijeme iz pozadine vojsku Pandava pa se napokon povuče odatle s ostatkom svoje konjice od koje bješe ostalo još samo šest tisuća ratnika. Tada Pandave, željni da se ovaj rat što prije završi, načiniše oko njega zid i napadoše ga svakojakim oružjem. Kada Kurui vidješe da su im te trupe opkoljene, oni jurnuše na Pandave jašući na slonovima i konjima, vozeći se na kolima, pa i pješice. Pošto Pandave pobiše mnoštvo svojih protivnika, zaglušna tutnjava boja počela se stišavati i onda Subalin sin još jednom jurne sa svojih sedam stotina konjanika, koliko mu još bješe preostalo.

Kola kojima je upravljao Krišna probiše se u redove Duryodhanine vojske koja bijaše kao gusta šuma u kojoj su ratnici na kolima bili drveće, konji i pješaci povijuše, lukovi i mačevi grane, a koplja i sulice trnje. Arđunine strijele pljuštale su kao jesenska kiša po Kuruima, Arđuna je jezdio nalik na šumski požar i na svojem putu sijao je smrt.

I Dhrštadyumna se uporno borio iako su ga Duryodhanine strijele svega izranile. Najzad mu pođe za rukom da pobije konje kralja Kurua i da skine glavu njegovu vozaru, a onda se Duryodhana prihvati jednog konja koji bješe ostao bez jahača i odjuri da se skloni pred protivničkim strijelama.

Ja sam, kralju, imao pod svojim zapovjedništvom samo dva roda vojske, ali se pridružio petorici velikih ratnika koji su se borili s četama kraljevića Pančala. Tada ugledam silnoga Satyakija kako juriša na nas. On s četiri stotine kola udara ravno na mene. Nasta kratak i krvav okršaj i snažnoruki Satyaki razbi moj oklop i uhvati me živa dok sam onesviješten ležao na zemlji.

Preživjeli Dhrtaraštrini sinovi, njih jedanaestorica, gledali su kako Bhimasena mahнита po razbojištu ubijajući sve oko sebe i, budući da nigdje nisu mogli ugledati Duryodhanu, svi oni zajedno navališe na njega. Jarosni Bhima ubrzo britkom strijelom otkine Durmaršaninu glavu i ona pade na zemlju. Drugom širokovrhom strijelom, koja je mogla probiti svaki oklop, usmrtili potom velikoga strijelca Šrutantu, a za njime, jedan po jedan, padoše i ostala njihova braća.

Kada oni izgiboše, na Bhimu se sruči sva njihova vojska iako je bila preplašena, i on tu uništi pet stotina velikih kola i još jednom pobi sedam stotina slonova. Svojim nezadrživim strijelama pokosi i deset tisuća pješaka i osam

stotina konjanika. Kuntin sin Bhimasena sav se sjao jer, doista, pobivši u boju tvoje sinove, mišljaše da je već postigao svoj cilj.

Šakuni i Sušarman, kralj Trigarta, napadnu Arđunu koji je plamtio u gnjevu i jedna njegova strijela stiže Sušarmana i probi mu srce. Onda Šakuni povede juriš na Sahadevinu legiju, a ovaj ga dočeka pljuskom strijela nalik na roj skakavaca, koji pomrači nebo. Kralj Gandhare pogodi Sahadevu dugačkim kopljem u glavu i ovaj se sruši na dno kola, ali mu u taj čas stiže Bhima u pomoć i natjera Šakunija i njegove ratnike da se povuku. Šakunijev sin Uluka htjede pomoći svojemu ocu i odape na Bhimu sedam, a na Sahadevu sedamdeset strijela. Bhima im odgovori nebrojenim strijelama od kojih Šakunija pogodiše šezdeset četiri. Sahadeva dođe k sebi poslije onoga strašnog udarca pa odape na Šakunijeva sina strijelu široka vrha koja Uluki odrubi glavu.

Vidjevši da mu je poginuo sin, Šakuni, kralju, zaplaka prisjećajući se Vidurinih riječi. Kada mu Sahadeva svojim strijelama polomi mač, topuz i koplje, njegova vojska stane bježati, a i Šakuni im se pridruži. Sahadeva pomisli kako je njemu dopalo da ubije Šakunija pa se nadade za njim na svojim zlatom okovanim kolima. — Budi kšatriya i bori se! — viknu za njim. — Kako si se veselio onome kockanju u sabornoj dvorani, bezumniče! Zlotvore, poberi sada plodove svojega zlodjela! — I odvažni Sahadeva još jednom zasu Suvalina sina neodoljivom tučom strijela.

Tada razjareni Šakuni navali na Sahadevu s namjerom da ga ubije svojim kopljem okovanim u zlato, ali Madrin sin nije gubio ni trena već trima širokoverhim strijelama sasiječe to koplje još u zamahu, a potom i obje ruke svojega zlotvora i onda urliknu poput lava. Jedna željezna strijela s krilima od zlata, velikom silinom i uz najveću pažnju upućena svojemu cilju, otkide tada glavu Suvalina sina. Tako je gnjevni Panduov sin posjekao glavu koja bješe korijen svih zala što ih počinije Kurui.

Kada su poginuli Uluka i Šakuni, njihove suborce spopade bijes i oni se žestoko odupriješe Pandavama spremni da žrtvuju svoje živote. Pobješnjeli Duryodhana okupio je oko sebe sva svoja preostala kola, a bilo ih je još mnogo stotina, a uz njih i jahače slonova, konjanike i pješake, i ovako im kaza: Poubijajte u boju sve Pandave i njihove prijatelje i saveznike, a i kraljevića Pančala i njegovu vojsku! Tek kada to učinite, možete se vratiti iz boja.

I ti ratnici, koje je doista teško pobijediti, s poštovanjem poslušajte tvogega sina i krenuše još jednom na Pandave. Pošto ne bijaše nikoga da je vodi i štiti, ta vojska ubrzo iskopnje pred silnim ratnicima Pandava.

Jedanaest se akšauhini, Bharato, bijaše radi tvogega sina ovdje okupilo a Pandave i Srndaye ih sve pobiše! Od svih onih plemenitih kraljeva, gospodaru, koji bijahu na tvojoj strani, mogao se vidjeti živ još samo teško ranjeni Duryodhana. On se osvrtao na sve strane i najzad uvidje da njegove vojske više

nema, a da vojska Pandava radosno kliče. U njihovoj vojsci bješe još ostalo dvije tisuće kola, sedam stotina slonova i deset tisuća pješaka.

Onda kralj Duryodhana ostavi svojega ubijenog konja i okrenu svoje lice k istoku pa pobježe s bojišta. Silni Duryodhana, gospodar jedanaest akšauhini, uze svoj topuz i pješice pobježe prema jezeru. Za to su vrijeme Pandave s Dhrštadyumnom na čelu jarosno jurišale na posljednje ostatke tvoje vojske. Ubrzo od Duryodhanine vojske koja je brojila mnogo stotina tisuća vojnika ne ostade više nitko živ osim junačkoga Dronina sina, Krtavarmana i Kripe, te tvajega sina, gospodararu.

Tada Dhrštadyumna, Šinijev unuk, ugleda mene te se nasmija pa reče Satyakiju: Što će nam i ovaj zarobljenik! Ne dobivamo ništa ako ga poštedimo! — pa diže mač da me ubije, ali u tome presudnome času pojavi se tu premudri Vyasa pa kaza: Ne ubijajte Sandayu, već ga oslobodite. On nikako ne smije biti pogubljen!

Šinijev unuk tada sklopi ruke pred Vyasom, a mene oslobodi i reče mi: Mir s tobom, Sandayo, možeš poći! — I uz njegovo dopuštenje ja stavim tada na sebe svoj oklop i opasah oružje pa kroz sumrak predvečerja, sav ranjav i raskrvavljen, dohvatih puta za Hastinapuru.⁴

Prešao sam oko dvije milje, gospodararu, kada ugledah Duryodhanu kako stoji sav u ljutim ranama držeći topuz u ruci. Oči mu bijahu zamagljene od suza i nije me mogao vidjeti. Onako neveseo, stadoh pred njega i on me tek tada prepozna. Gledajući ga kako stoji na poljani, sam i utonuo u svoj jad, ni ja ne mogoh neko vrijeme prozboriti ni riječce. Onda mu ispričovijedah o svojem zarobljenju i spasu koji mi dođe od Vyase, a on se zamisli i, kao da dođe k sebi, stade se raspitivati za svoju braću i za vojsku. Budući da sam sve gledao vlastitim očima, ispričah mu kako su mu braća poginula, a vojska bila uništena te da imamo još samo trojicu živih ratnika, kako mi to bijaše Vyasa na rastanku rekao.

Uzdahnivši teško i duboko, tvoj me sin pogleda pa mi ruku dotakne svojom i reče: Sandayo, reci slijepome gospodararu, kralju Dhrtaraštri, da je njegov sin otišao u jezerske dubine. Sve ispričaj kralju, a onda mu reci da sam izvukao živu glavu i da ću se odmoriti u jezeru. — I kada to reče, kralj uđe u jezero. On svojim moćima začara vode jezera i napravi mjesta za sebe u njemu.

Pošto on ode, ja ostadoh sasvim sam i tada opazih trojicu naših velikih ratnika kako stižu na svojim premorenim životinjama. Bili su to Kripa, Saradvatov sin, junački Ašvatthaman i veliki strijelac Krtavarman. Sva trojica, ranjavi od strijela, dođoše amo i, kada me ugledaše, brže pritjeraše svoje konje pa

⁴ Tako je spašen Sandaya, a s njime i njegova pjesma o bici na Kurukšetri u knjigama VI. 14 - X 9 (v. VI, bilj. 29), dakle jezgra Mahabharate. Stvaralačka promišljenost kompozicije epa očituje se i u tome što upravo Vyasa spašava Sandayu.

Ujedno je u liku Sandaye ovjekovječen uzor sute, kraljevskoga vozara koji opijeva slavu svojih gospodara. S njihovom propašću i on i njegovo djelo bivaju ugroženi, ali besmrtna Mahabharata — i simbolički prikazano — preživljuje smrt gospodara svojega prvoga pjevača, kao što se i on uzdiže nad pristrasnost službe.

mi rekoše: Sreća je da si još uvijek živ, Sandayo! — Pa me zapitaše znam li što o tvojemu sinu. Ja im rekoh sve što znam, a onda Ašvatthaman pogleda na široko jezero pa stade jadikovati: Jao, kralj ne zna da smo mi još uvijek živi! Uz njega bismo se i dalje mogli boriti protiv neprijatelja! — I junak je plakao neko vrijeme a onda ugledasmo Panduove sinove i Kripa me uze sa sobom na svoja lijepo ukrašena kola pa se zaputismo prema logoru Kurua.

Sunce tek bješe zašlo. Čete koje su držale stražu oko logora udariše u plač i jadikovke kada saznaše da su tvoji sinovi pobijeni. Starci kojima bijaše dužnost da paze na gospe iz kraljevske kuće žurno krenuše u grad povevši sa sobom sve žene s dvora. Nadaleko su odjekivali plač i krici ojađenih žena kada čuše da je propala cijela vojska Kurua. Greble su svoja tijela noktima i šakama se tukle po glavi, udarale su se šakama u prsa, a njihove tužbalice i plač nikako nisu prestajali. Tako Duryodhanini prijatelji odoše u grad nijemo plačući i vodeći žene sa sobom, a i straže pobjegoše s njima noseći mnogo bijelih postelja prekrivenih skupocjenim tkaninama. Te gospe, gospodaru, ni Sunce nije smjelo ugledati, a sada su bile izložene pogledima obične svjetine. Izgubile su svoje najmilije i svu svoju rodbinu. U strahu od Bhimasene bježali su u grad čak i govedari i pastiri i sav običan svijet.

Dok je trajalo to sveopće bježanje, i Yuyutsu je, izbezumljen od boli, promišljao što mu je činiti. Najposlije zaključí: Vrijeme je da i ja s ostalima pođem u grad. Zatražit ću dopuštenje od Yudhištire i Vasudeve. — I on izađe pred tu dvojicu s molbom da ga puste da ide. Samilosnome kralju Yudhištiri on bješe vrlo omilío. Snažnoruki ga Panduov sin zagrlí i ljubazno mu dade svoj pristanak. Dhrtaraštrin sin od žene iz staleža vaišya velikom brzinom potjera svoja kola i ode nadgledati selidbu kraljevskih gospi. S njima je stigao u grad Hastinapura očiju punih suza i grečajući od plača. Odmah ode premudrome Viduri koji je također sjedio i gorko plakao.

Kada je Vidura saslušao Yuyutsuovu pripovijest, on mu odgovori: Ti si ispravno postupio jer si mislio na ono što će doći i na propast Bharata, za koju mi, evo, javljaš. Ti si suosjećao s nama i očuvao si čast našega roda. Sine, ti si sada jedina potpora slijepome kralju! Premda sam ga često savjetovao, on nije mogao uvidjeti da će se sve ovako završiti. Odmori se danas ovdje, a sutra se možeš vratiti Yudhištiri.

Potom se Vidura oprósti od Yuyutsua i ode u kraljev dom koji odjekivaše od naricanja i jadikovki preplašenih građana i seljaka. Činilo se da je ta nevesela kuća izgubila svu svoju ljepotu i da su je zauvijek napustili udobnost i sreća. Palača bješe opustjela i u neredu.

Za to su vrijeme srditi Pandave tragale za tvojim sinom u želji da konačno pobijede. Kada su im se napokon životinje umorile, i oni i njihova vojska vratiše se u logor da počinu. Tada se Kripa, Dronin sin i Krtavarman vratiše na obalu jezera. Kada su se približili, oni počeše dozivati nepobjedivog vladara koji je

spavao u dubinama: Ustani, kralju, da se opet sukobiš s Yudhišthirom! Pobijedi i vladaj zemljom ili pogini i domogni se nebesa! Oni koji su još živi među njima grdno su izmrvareni i neće moći odoljeti tvojoj žestini, pogotovo ako te mi budemo štitili.

Duryodhana im tada odgovori: Prvaci među ljudima, sreća je što vas vidim kako se živi vraćate iz onoga svezatarnog okršaja! Počinimo malo da nas umor mine, a potom ćemo se pobiti s neprijateljima i pobijediti ih. Vi ste iznureni, a na meni je mnogo ljutih rana. Odmorimo se ove noći, a sutra ću vam se pridružiti da napadnemo neprijatelje.

Na to će Dronin sin: Neka si mi blagoslovljen, kralju! Izađi sada jer danas ćemo potući dušmane!

Dok su oni tako razgovarali, naiđe tuda skupina lovaca koji su namjeravali utoliti žeđ jer su bili premoreni od nošenja mesa. Ti su lovci svaki dan s velikom brižljivošću dobavljali pune košare mesa za Bhimasenu. Sjedili su tada skriveni na obali i čuli su svaku izgovorenu riječ.

Veliki ratnici uvidješe da se Duryodhana nije voljan boriti ali su ga i dalje gorljivo nagovarali. Tada se lovci sjetiše da ih je nešto prije susreo kralj Yudhišthira i da se raspitivao za Duryodhanu, pa jedan drugome rekoše šapatom: Otkrit ćemo Panduovu sinu gdje se krije Duryodhana a on će nam dati mnogo blaga. Jasno je da mu je ovdje skrovište. Zašto da se dan za danom trudimo i nabavljamo meso mučeći sebe ovolikim poslom?

Rekavši tako, radosni lovci željni blaga natovariše svoje košare s mesom i otputiše se u logor Pandava. Premda im bješe zabranjeno ulaziti, oni to sada ipak učiniše, i to samome Bhimi naočigled.

Kada Vrkodara sazna za tu vijest, dade im mnogo blaga i ode pa sve kaza Yudhišthiri pravednome i, premda su im životinje već bile iscrpljene, svi krenuše za Yudhišthirom kojemu bješe vrlo stalo da pronade Duryodhanu.

Tako on stiže do jezera po imenu Dvaipayana u kojemu se sakrio Duryodhana. Svojim moćima privida on je na čudesan način očvrstnuo vodu i ležao je u tim dubinama naoružan svojim buzdohanom. Tu ga nije mogao pobijediti jedan čovjek. Kada začuše buku koju je stvarala Yudhišthirina vojska, tri velika ratnika Kurua napustiše to mjesto. Daleko su već bili odmakli kada ugledaše veliko banyanovo drvo i tu se, pod njegovom krošnjom, zaustaviše posve iscrpljeni.

Kralj Yudhišthira vidio je da je jezerska voda čarolijom postala čvrsta pa oslovi Vasudev: Gle, Dhrtaraštrin je sin svojim moćima začarao vodu i sada leži u njoj. Više se ne mora plašiti ljudi. — Vasudeva će na to: Ti imaš moći Bharato, kojima možeš raščiniti tu čaroliju. Pouzdaj se u vještinu i pokaži danas što znaš. Čarobnjaka treba ubiti čarolijom.

Nasmija se Panduov sin na te Vasudevine riječi pa se onda obrati tvome silnome sinu: Suyodhano, zašto si pobjegao u jezero u želji da danas izvučeš živu

glavu? Izađi, kralju, i bori se! O čelniče Kurua, gdje su ti ponos i obraz? Po saborima te svi spominju kao junaka, ali ja bih rekao da u tome nema ni trunka istine jer si se sada sakrio u vodu. Izađi i bori se kao kšatriya visoka roda!

Podboden riječima bistrumnoga Dharmina sina, Duryodhana se javi iz jezerskih voda: Nije čudo, kralju, što se strah uvuče u srce živoga stvorenja! Nisam ja, Bharato, pobjegao s bojišta u strahu za svoj život. Ostao sam bez kola i bez tobolaca, a izginuše i oni koji su mi štitili bokove. Ostao sam na bojištu bez ikoga svojega. U vodu sam ušao jer bijah premoren. Odmori se malo, Kuntin sine, i ti i oni koji su s tobom, a ja ću, budi siguran, izaći i boriti se s vama!

Na to će Yudhištira: Svi smo se mi dovoljno odmarali. Dugo te već naokolo tražimo. Zato ustaj, Suyodhano, i bori se!

Duryodhana će opet: Sva moja braća i svi oni radi kojih sam žudio za vlašću sada leže mrtvi na bojištu. Ne mili mi se vladati zemljom na kojoj nema ni blaga, a ni svih onih silnih kšatriya i koja je sada sve više nalik na obudovjelu gospu. Ja se samo nadam, Yudhištiro, da te mogu pobijediti i da ću Pandavama i Pančalama posramiti njihovu uznositost. Ali nemamo se više radi čega boriti sada kada više nema ni Karne ni Drone, a pao je i naš djed Bhišma. Odjenut ću se u kože kao pustinjač i otići u šumu. Nemam više volje kraljevati jer nemam više prijatelja, ni saveznika, a ni svojih najmilijih. Ne mili mi se više ni živjeti. Idi zato, kralju! Idi i vladaj ovom zemljom koja je opustjela bez glavara, ratnika, tvrđava i blaga. Duryodhana se i dalje nije pomaljao iz vode, a Yudhištira na to ovako odgovori na taj izljev ljuta jada: Ne pričaj koješta, dragi moj, i ne jadikuj, jer ja nisam Šakuni da prema tebi osjetim bilo kakvu samilost dok slušam te tvoje riječi. Ti bi sada volio, Suyodhano, da mi pokloniš cijelu zemlju, ali ja ne želim vladati njome budeš li mi je ti poklonio. Ne mogu je od tebe preuzeti na tako grješan način. Nije posao kšatriye da prima poklone! Kako to da si poželio pokloniti mi ono što ionako više ne posjeduješ? Zašto nam nisi zemlju dao onda kada smo te molili za naš dio, jer smo poštovali dužnosti što nam ih nameće pravednost i željeli dobro našem rodu? Pobijedi me pa vladaj zemljom! Ako i ti i ja ostanemo živi, sva će stvorenja ostati u nedoumici tko je od nas dvojice pobjednik. Mnogo si nam zla učinio, kralju, oteo nam kraljevinu, vrijeđao nas i ponižavao Draupadi. Zato se tvoj život, bijedniče, mora ugasiti! Ustaj i bori se! To će ti biti bolje!

Duryodhana se doista osjećao jadno i počeo je gorko uzdisati, a onda uzmahnu rukama i odluči se boriti pa iz vode odgovori Panduovu sinu: Vi imate prijatelje, kola, slonove, a moje srce prepuno je žalosti, nemam ni kola, a ni jahaće životinje. Kako se bez oružja mogu boriti protiv svih vas, teško naoružanih? Borit ću se, ali sa svakim pojedinačno, i vratit ću dug svojim poginulim drugovima i braći.

— Dobro, Duryodhano — odvrati Yudhištira — sada govoriš kao kšatriya. S tobom će se boriti samo jedan od nas, i to oružjem koje ti odabereš. Ostali će

samo gledati. Budeš li pobijedio jednoga od nas, ti ćeš vladati kraljevinom. Ja ti to obećavam. Pogini i pođi na nebo ili pobijedi i budi kralj!

— Ako mi poklanjaš tu milost, hrabri Yudhsthira — odvrati Duryodhana — i ako mi dopuštaš da se borim samo s jednim od vas, ja za oružje biram buzdohan. Neka istupi onaj koji misli da mi je dorastao i neka se pješice bori protiv mene naoružan samo buzdohanom. Za ovaj put promijenimo uz tvoje dopuštenje običaj da se u toku dvoboja mijenja oružje. Snažnoruki, ja ću svojim topuzom pobijediti svu tvoju mlađu braću i Pančale i Srndaye, a i sve tvoje trupe koje još imaš!

— Ustaj, Gandharin sine — odvrati Yudhsthira — i bori se! Budući da si sam, borić se s nama pojedinačno i samo topuzom. Budi junak, Gandharin sine, i bori se oprezno i hrabro!

Podboden tim riječima, koje Duryodhana više nije mogao podnositi, kao što ni konj plemenite pasmine ne trpi bič, on se, nalik na kralja slonova, podiže iz vode silno je uzburkavši. U ruci držaše svoj teški topuz ukrašen zlatom i tvrd kao dijamant. On probi vodu i pojavi se sa svojim oružjem preko ramena teško dišući od silna gnjeva. Pandave i Pančale promatrahu kako se on sav mokar i krvav pomalja iz vode i svi se vrlo razveseliše pa se uhvatiše za ruke od radosti. To silno uvrijedi svojega sina i on od bijesa zakoluta očima strijeljajući Pandave svojim pogledom kao da ih želi spržiti. Strašno se mrštio i grizao donju usnu, pa onda oslovi Pandave i Krišnu među njima: O Pandave, danas ćete okusiti plodove ovih uvreda! Ja ću danas i vas i Pančale otpraviti u Yamino boravište! Nije pošteno, Yudhsthira, da se jedan istodobno bori protiv mnogih. Tim prije ako je umoran i bez oklopa!

Yudhsthira će na to: Zar to nisi znao onda kada ste se svi vi, veliki ratnici, ujedinili da u boju ubijete Abhimanyua? Sva stvorenja lako smetnu s uma pouke vrline kada se nađu u nevolji, a onda ugledaju pred sobom zatvorene nebeske dveri. Stavi svoj oklop, junače, i poveži kosu. Uzmi sve što ti je potrebno, Bharato. Ispunjavam ti i ovu želju kao i onu prvu: ako ubiješ onoga kojega ti među nama odabereš za ovaj dvoboj, postat ćeš kralj!

Onda tvoj sin, kralju, stavi na sebe zlatni oklop, a na glavu prekrasni kalpak optočen čistim zlatom, pa se obrati Pandavama: Od vas petero braće neka se, naoružan topuzom, protiv mene bori koji želi. Neka uzme oružje onaj koji će se boriti sa mnom.

Uto se ljutiti Vasudeva obrati kralju Yudhsthiri: Brzopleto govoriš, kralju! Što bi bilo da je Duryodhana izazvao na dvoboj tebe, Arđunu, Nakulu ili Sahadevu? Svih ovih trinaest godina, želeći da ubije Bhimu, Duryodhana se vježbao svojim topuzom na kipu od željeza. Zbog svoje samilosti vrlo si preneglio! Osim Prithina sina Vrkodare, ja u ovome času ne vidim drugoga takmaca kralju Duryodani, a ni on nije dovoljno vježbao topuzom. Još si jednom sebi dopustio da zaigraš prokletu igru sreće, kao onda kada si se kockao sa Šakunijem! Kralj je Suyodhana vrlo vješt, a onaj tko je vješt uvijek pobjeđuje u

sukobu sa snagom. I ti si takvome protivniku dopustio da može birati po volji! U poštenoj borbi nitko od vas ne može pobijediti Suyodhanu. Nema sumnje da su Panduovi sinovi rođeni da svoje živote provedu u izgnanstvu i isposništvu, a ne da uživaju blagodati kraljevanja!

Tada se oglasi Bhima: O radosti plemena Yadua, Madhuov pogubitelju, nemoj se žalostiti! Ma kako bilo teško, ja ću ipak dovršiti ovo ratovanje. Ovaj moj topuz za polovicu je teži od Duryodhanina. Usudujem se izazvati na dvoboj i sve bogove, a kako ne bih Duryodhanu!

Te Vrkodarine riječi obradovaše Vasudev u pa mu reče: O snažnoruki, oslanjajući se na tebe, kralj će Yudhištira, kada budu mrtvi svi njegovi neprijatelji, nesumnjivo vratiti svoj sjaj i blagostanje. Bori se pažljivo, Prithin sine, jer on ima i snage i vještine, a svaki je dvoboj za njega zadovoljstvo!

Bhima je gledao pred sobom Duryodhanu koji stajao podigavši svoj buzdohan sličan vrhuncu Kailase pa mu reče: Prisjeti se svih zala koja ste nam nanijeli ti i kralj Dhrtaraštra. Gledaj, opaka dušo, posljedice onoga što ste učinili nedužnim Panduovim sinovima! Uništitelju svojega plemena, ti si još jedini ostao živ, a danas ćeš od mojega topuza i ti poginuti!

A Duryodhana će na to: Čemu tolike riječi? Bori se! Danas ću istjerati iz tebe taj tvoj borbeni žar, Vrkodaro! Nemoj naprazno grmjeti kao jesenski oblaci u kojima nema vode!

I oni stadoše jedan naspram drugoga. Pandave zauzeše mjesto kako bi promatrali okršaj, i dvoboj samo što ne bješe počeo kada se pojavi Balarama, Krišnin stariji brat, pa i on zauze mjesto među njima. Junak, na čijemu je barjaku stajalo palmino drvo i čije je oružje plug, bijaše saznao da će se sukobiti njegova dva učenika.

Krišna i Pandave dočekaše ga klicanjem i obredima dobrodošlice, a Rama potom pogleda dvojicu boraca pa kaza: Prošlo je četrdeset dva dana otkako sam napustio dom. Pošao sam u znaku zvijezda Pušya, a sada se vratio pod znakom Šravane.⁵ Želim, Madhavo, promatrati ovaj dvoboj svojih učenika.

Pošto je od svakoga od njih primio izraze poštovanja, on se, u svojoj plavoj odjeći i sjajne puti, smjesti među ostale, podsjećajući na Mjesec među mnoštvom zvijezda.⁶

Onda započe strašni okršaj od kojega se svakome dizala kosa na glavi. Obojica suparnika bijahu mahniti od bijesa, obojica neizmjereno hrabri i u borbi

⁵ Balarama je noć uoči bitke na Kurukšetri napustio Dvaraku i proveo sve to vrijeme na hodočašću ne želeći sudjelovati u ratu svojih bratića ni na jednoj strani, a sada je došao na svršetak vidjeti dvoboj dvojice svojih učenika u borbi kijačama ili buzdohanima (gada).

Time se možda naglašuje i sudbonosnost ovoga dvoboja jer je u borbi kijačama (musala) izginulo i cijelo pleme Yadava u 16. knjizi Mahabharate. Ovdje inače počinje niz mitskih umetaka motiviran Balaraminim hodočašćem (adhyaie 34-54, sections XXXV-LIV).

⁶ Ta usporedba podsjeća ponovno na put Mjeseca, mjeritelja vremena, od zvijezda Pušya do zvijezda Šravana u proteklih mjesec i pol. Dozrelo je vrijeme za sudbonosni okršaj, a Vremenu se ništa ne može oduprijeti.

topuzima i jedan i drugi bjehu Ramini učenici. Bili su nalik na Mayu i Vasavu. Jurnuše jedan na drugoga kao dva jarosna slona mahnita od ponosa u doba parenja. U taj tren zatrubiše slonovi koji su stajali naokolo, a zanjištaše i bojni hatovi. Oružje Pandava koji žuđahu za pobjedom zasja samo od sebe.

Ljut i surov okršaj trajашe neko vrijeme, a onda se borci povukoše da predahnu. Ubrzo opet podigoše svoje silne topuzine i navališe jedan na drugoga izbjegavajući protivničke udarce. Dok je Bhima vitlao svojim oružjem, čuo se tako jak fljuk da se tvoj sin doista iznenadio. Dok je Duryodhana udario, kralju, po nebu su sijevale iskre od tih brzih udaraca, a trijesak bijaše užasan. Vitlajući svojim buzdohanom, stvarao je njime takav vihor da se zebnja uvuče u srca Pandava i Somaka. Bhima udari po Duryodhaninu topuzu a vatra suknu kao da su se sudarila dva groma. Tvoj sin izvede okret nalijevo i svojim topuzom odlučno udari Bhimu po glavi, ali ovaj nije od toga udarca čak ni zadržtao. Svi se promatrači nad tim zapanjiše.

Onda Duryodhana izbježe Bhimin udarac pa ga svom silinom udari u prsa te ošamućeni Bhimasena za tren nije znao na koju će stranu. Svi se Pandave i Somake snuđiše, ali se Bhima u taj čas primaknu Duryodhani pa ga udari postrance i ovaj pade na koljena omamljen žestinom udarca.

Snažni se vitez opet uspravi dišući teško poput goleme zmijurine i, pogledajući svaki čas na Bhimu, opet nasrnu na njega. Svojom smrtonosnom vještinom Duryodhana onda pogodi Bhimu posred čela, no ovaj ostade nepokretan poput planine, ali idući udarac poput groma rascijepi Bhimin oklop i obori ga na tlo. Ovaj ipak brzo dođe k svijesti i uz velik napor ponovno stade na noge, pribra sve svoje strpljenje, pa kolutajući očima obrisa okrvavljeno lice. Arđuna je promatrao dvoboj ove dvojice moćnih Kurua pa se obrati Krišni: Reci, Đanarddano, koji je po tebi od njih dvojice nadmoćniji i čije će zasluge pretegnuti?

Vasudeva će na to: Na jednak su način podučavani. Bhima ima golemu snagu, ali je Dhrtaraštrin sin mnogo više vježbao. Bhima nikada neće moći pobijediti bude li se pošteno borio. Samo je Yudhištira kriv za ovu novu opasnost u kojoj smo se našli. Tko je taj koji će, ako ima i malo pameti, izazvati na dvoboj očajnika? Ni Indra ne može stajati pred onim tko, ne nadajući se da će izvući živu glavu, bjesomučno juriša na njega.

Arđuna je razumio što je Krišna htio kazati pa se, Bhimi pred očima, udari po svojem lijevome stegnu i Bhima razumje taj znak. Dvoboj je i dalje bjesnio, ali se činilo da je za Durzodhanu naišla zgodna prilika. On se osmijehnu pa napadnu i izgledalo je da je Bhima rastrojen od protivničkih udaraca, ali se potom sabra te Duryodhana pomisli da se sprema da mu uzvрати udarac i ne htjede opet napasti. Tako Bhima opet dođe do daha i bijesno navali. Tada Duryodhana htjede skočiti uvis kako bi izbjegao taj Bhimin napad a Bhima razumje njegovu namjeru

pa urliknu i baci topuz koji polomi oba bedra Duryodhani, koji tek što bješe skočio da izbjegne prije toga naciljani udarac.

Polomljenih nogu tvoj sin pade na zemlju uz gromoglasan trijesak. U taj čas puhnuše snažni vjetrovi i podiže se velika huka. Pade pljusak prašine, a zemlja se, sa svojim biljkama, drvećem i planinama, zatrese. Kada je pao gospodar zemlje, po nebu bljesnuše meteori i pade krvava kiša, Bharato, jezera i zdenci bljuvahu krv, a rječni tokovi okrenuše se naopak. Ova strašna znamenja utjeraše strah u srca Pandava i Pančala, a bogovi i gandharve počеше se razilaziti. Svatko pođe tamo odakle je i došao, a među sobom govorahu o velikome boju koji su vodili njihovi sinovi.

Tada Bhima priđe svojemu oborenem protivniku pa kaza: O bijedniče, ti koji si se pred cijelom kraljevskom sabornicom izrugivao Draupadi "Krava, krava!" i nas smijući se ponižavao, sada iskusi posljedice svojih nedjela! — I, govoreći tako, on udari paloga neprijatelja svojom lijevom nogom u glavu. Mnogi od velikih ratnika Somaka nisu odobravali taj neplemeniti čin jer im srca bjehu naklonjena pravednosti. Dok je Bhima plesao i hvalisao se nad svojim palim neprijateljem, oslovi ga Yudhištira: Iskalio si svoj bijes i, časno ili nečasno, ti si ispunio svoj zavjet! Prestani sada, o Bhimo. Ne drobi njegovu glavu nogom! Ne čini grijeha! Duryodhana je kralj i tebi je rod. Sjeti se da je on kraljevske krvi i da ne zaslužuje da ga sada vrijeđaš! Sada zaslužuje samilost jer je sasvim upropašten a sva njegova braća, rođaci i prijatelji su pobijem. Poginuli su mu i sinovi i neće biti nikoga da mu prinosi posmrtno prinose. On je tvoj brat i ne valja to što činiš!

Rekavši to Bhimaseni, Yudhištira priđe Duryodhani i glasom drhtavim od suza stade mu zboriti: Nemoj se žestiti, a nemoj ni sebe žaliti. Ovaj je tužni i strašni kraj, nesumnjivo, posljedica tvojih nekadašnjih djela. Očito je da je ovakav ishod odredio sam Tvorac i da nam bješe suđeno da ti vrijeđaš nas, a mi tebe. Prvače među Kuruima, mi smo oni koje treba žaliti jer će nas, zasigurno, proklinjati kukavne udovice, supruge Dhrtaraštrinih sinova i unuka. A ti odlaziš s ovoga svijeta i sigurno je da ćeš naći svoje mjesto u nebesima!

Kada je vidio da je tvojega sina oborio udarac po bedrima, žestoki bojovnik Balarama podiže svoje ruke u gnjevu i žalosnim glasom objavi sred svih onih kraljeva: Ovo je Bhimina sramota! Nečasno je da se u jednoj takvoj poštenoj borbi zada udarac ispod pojasa. Taj je Bhima kukavac i nezalica koji ne poštuje običaje, već čini kako mu je volja! — I silni Baladeva zamahnu svojim ralom i jurnu na Bhimasenu.

Tada moćni Krišna, uvijek pokoran svojemu starijem bratu, obujmi svojim rukama Ramu i u taj tren ta dvojica junaka iz roda Yadava bijahu nalik na Sunce i Mjesec na večernjem nebu, jer jedan je bio svijetle, a drugi tamne puti. Krišna počē umirivati rasrđenoga Ramu i govoriti mu: Pandave su naši prijatelji po prirodi i njihovo junaštvo nije ukaljano! Oni su djeca očeve sestre, a njihovi su im zlotvori zadali silnoga jada! Svatko je dužan ispuniti svoj zavjet, a Bhima se još

onda, sred saborske dvorane, zaklinjao da će svojim topuzom Duryodhani polomiti stegna! O pogubitelju neprijatelja, i veliki riši Maitreya jednom je prokleo Duryodhanu rekavši mu: Bhima će ti svojim topuzom polomiti ta tvoja stegna! — Zato ja ne vidim na Bhimi nikakve krivice! Ramo, ne dopusti da te obuzme gnjev!

Vrsni znalac ćudorednih zakona sasluša te Krišnine riječi pa mu odgovori: Oni koji su poštteni ne odstupaju od pouka ćudoređa! A nezasitnost za korišću i žudnja za užicima ugrožavaju te zakone. Velike se sreće domogao onaj tko slijedi zakone Vrline, Koristi i Užitka a da nijedan ne povrijedi. Možeš reći što ti je volja, Govindo, ali je Bhima povrijedio jedno od toga trojega!

Krišna mu odvrat: Tebe uvijek veličaju da si pravednik vazda odan Pravdi i da ne znaš za gnjev. Zato se stišaj i ne dopuštaj gnjevu da vlada tobom. Znaj da sada počinje kaliyuga! Zato moraš razumjeti da je Panduov sin vratio svoj dug mržnje i neprijateljstava i da je ispunio svoj zavjet.

Ramu su udobrovoljile te Krišnine riječi, ali njegova srdžba ne uminu sasvim pa se on obrati svima koji se tu bjehu okupili: Panduov će sin odsada biti u svijetu znan kao nepošten borac jer je nedopuštenim udarcem ubio Pravednoga kralja Suyodhanu. Kralj je Duryodhana časno dovršio svoj žrtveni obred izlivši napokon i svoj životni dah kao žrtvu Ijevanicu i time je stekao neumrlu slavu! I kada to izreče, junački se Rohinin sin pope na svoja kola i odjezdi prema Dvaraki nalik na krunište bijeloga oblaka.

Panćale, Vrišniji i Pandave ostadoše tu, više žalosni nego veseli. Onda Vasudeva priđe Yudhištiri koji je tugovao oborene glave i ispunjen tjeskobom, pa mu kaza: O Pravedeni kralju Yudhištiro, ti si znalac ćudorednih zakona i zašto si onda dopustio da se dogodi ovaj nedostojni čin i da Bhima nogom udari oborenog i besvjesnog Duryodhanu? — Na to mu Yudhištira odvrat: Niti mi se sviđjelo, Krišno, to što je Bhimina noga dotakla kraljevu glavu, niti se veselim što gledam istrebljivanje svojega roda, ali Dhrtaraštini su nas sinovi izvarali i mnogih smo se gadosti od njih naslušali. Ubivši nezasitnoga Duryodhanu koji bješe sužanj svojih strasti, Panduov se sin najzad, pravedeno ili nepravedno, ipak zadovoljio.

A Vrkodara, očiju raširenih od ushićenja i sklopljenih ruku, priđe svojemu bratu radostan zbog pobjede koju je zadobio pa reče: O kralju, Zemlja je od danas tvoja i u njoj više neće biti raspra da mute tvoje spokojstvo, ni trnja da ti smeta!

Yudhištira će na to: Dođe kraj i ovome ratovanju! S dobrom srećom ti si se odužio i svojoj majci, a i svojemu gnjevu!

Tada se oglasi pogubitelj Madhua: O zemaljski gospodari, nije lijepo još jednom ubijati već ubijenoga neprijatelja ponavljajući pred njime surove riječi. Ovaj grješni, bestidni i nezasitni zlikovac najzad je skončao kao i njegovi bezbožni savjetnici. Čemu više trošiti ogorčene riječi na nekoga tko leži poput trupca drveta. Penjite se na kola, kraljevi, jer nam je vrijeme da idemo odavde!

Čuo je te pogrde kralj Duryodhana pa se pomami od bijesa i htjede ustati, ali samo sjede na kukove podupirući se rukama. Tada se namršti i uperi svoj pogled na Vasudevnu i tada, o Bharato, bješe nalik na zmiju otrovnicu kojoj je otkinut rep! Nije se obazirao na grozne boli što ih je trpio, nego stade zasipati Vasudevnu gorkim i otrovnim riječima: O sine Kamsina roda, čini se da nemaš nimalo stida kada si već zaboravio da sam oboren nepoštenim udarcem, ako se poštuju pravila borbe topuzima! Ti bješe taj što je dao mig Bhimi i podsjetio ga da mi polomi bedra! Misliš li da nisam primijetio kada je Arđuna dao Bhimi znak? Pomoću tvojih smicalica palo je na tisuće kraljeva koji su se uvijek pošteno borili! Zar se ti ne groziš i ne stidiš takva djela? Da ste se pošteno borili protiv mene, Bhišme, Karne i Drone, pobjeda nikada ne bi bila vaša!

A Vasudeva odvrati na to: I ti i tvoja braća, rodbina i prijatelji poginuli ste, Gandharin sine, samo zato što si se ti zaputio stazom grješnika. Zbog tvojih zlodjela pogiboše i Bhišma i Drona, a Karna je izgubio glavu zato što se ugledao na tvoje grješne postupke. Ja sam te, slaboumnice, molio da daš Pandavama njihovu očevinu, ali tvoja pakost i Šakunijeva podrška ne dadoše ti da me poslušаш. Bhimu si tražio, pokušao si da ih zajedno s majkom spališ u kući od laka i, robujući svojoj zloći i nezasitnosti, počinio si mnoga nečasna djela. Zato okusi i njihove plodove!

Duryodhana mu odvrati: Proučavao sam svete spise i davao poklone kako to običaji nalažu, vladao sam ovom prostranom zemljom i njezinim morima, i stao na glave svojih neprijatelja. Tko se drugi može podičiti takvom srećom? Pa čak i skončavam na način koji poštuje svaki kšatriya! I ta mi je sreća dosuđena! Ja sam uživao u svim ljudskim zadovoljstvima pa i u onima koja su dostojna i samih bogova i teško dostupna ostalim kraljevima. Živio sam u najvećem blagostanju i tko može biti sretniji od mene? Odlazim na nebo uza sve one koji mi bijahu dobročinitelji i uza svoju mlađu braću, a vi ostajete ne postigavši svoje želje! Nastavit ćete živjeti razdirani žalošću u ovome nesretnom svijetu!

Kada bistroumni kralj Kurua završi svoj govor, pljusak mirisnoga cvijeća pade s neba. Gandharve udariše u svoja ljupka glazbala i u zboru zapjevaše hvalu kralju Duryodhani. Sve se četiri strane svijeta razvedriše i nebo dobi boju lazulita. Gledajući sva ta čudesa i slušajući pohvale kralju Duryodhani, Pandave sa zastidješe u svojim srcima, a i Vasudeva zajedno s njima.

Onda se javi Krišna glasom dubokim kao grmljavina: Svi oni bjehu silni ratnici, lakoruki i vični oružju. Ni sva vaša sila ne bi vam bila dovoljna da ih u poštenom boju pobijete. U poštenom dvoboju nije mogao poginuti ni kralj Duryodhana. U želji da vama učinim dobro ja sam se stalno koristio svojim moćima opsjene i učinio sam da oni na različite načine izgube život. Da se nisam poslužio obmanom, nikada ne bi bili vaši ni pobjeda, ni kraljevina, a ni blago. Ne uzimajte mnogo k srcu što je vaš neprijatelj pobijeđen prijevarom. Kada broj neprijatelja postane prevelik, onda se mora pribjeći lukavstvu i opsjeni da bi se

uništili. I sami su bogovi na isti način pobijedili asure, a ono što je dobro za bogove, dobro je i za sve ostale!⁷

Te Vasudevine riječi razvedriše i Pandave i Panćale i oni zarikaše poput lavova pa onda krenuše k svojemu konačištu. Kada su došli do našega logora, Prithini sinovi uđuše u Duryodhanin šator u kojemu više ne bješe njegova gospodara, a ni svega onoga sjaja koji ga je okruživao. Više je bilo nalik na mjesto za zabavu koje su gledaoci napustili.

Arđuna još ne bješe sišao sa svojih kola kada ga Krišna oslovi i reče mu: Skini s kola Gandivu i svoje nepresušne tobolce, a ja ću, prvače među Bharatama, sići poslije tebe. Učini tako jer to je za tvoje dobro.

Dhanandaya učini kako mu je rečeno, a onda mudri Krišna ostavi uzde pa i on siđe s Arđuninih kola. Kada je plemeniti Gospod svih stvorenja sišao s tih kola, istoga trena nestade i nebeski Majmun koji do tada stajaše na vrhu oklopa toga vozila. Tada krov vozila, koji su ognjem zasipali i Drona i Karna planu i za tren se pretvori u pepeo, kralju, premda se nije pokazao nikakav vidljiv plamen. Zaista, ta Arđunina kola zajedno sa svojom brzom zapregom, jarmom i rudom, padoše i postadoše pepeo! O gospodaru, Pandave se preneraziše kada namjesto toga vozila ugledaše samo gomilu pepela, a Arđuna pozdravi Krišnu i pokloni se pred njim pa mu se potom obrati sklopljenih ruku i glasom punim ljubavi: Govindo, o Božanski, zašto je oganj progutao ova kola? Reci mi, moćnoruki, ako misliš da mogu čuti istinu a da mi ne naudi!

A Vasudeva mu odgovori: Arđuno, ta kola već su otprije progutali ognji svakakva oružja, a nisu se raspala samo zato što sam se u boju i ja vozio na njima. Ona već bjehu sažežena silom Brahmanova oružja, a rasula su se pošto sam ih ja napustio jer si ti postigao ono što si želio.

I božanski Kešava zagrlj Arđunu i, ne bez malo ponosa, reče mu: Dobrom srećom ti si taj koji je pobijedio, Kuntin sine! Dobrom ste srećom ostali živi u ovome užasnom boju i ti, kralju Yudhišthiro, a i nosilac Gandive, i Bhima i dva Madrina sina! Kada sam došao u Upaplavyu, ti si mi prišao, kralju, a uz tebe bijaše nosilac Gandive, i vi me ponudiste medom i ughostiste me. Tada si mi rekao, gospodaru: Ovaj Dhanandaya tvoj je brat i prijatelj, Krišno! Zato ga štiti u svakoj pogibelji! — Ja ti na to odgovorih: Neka bude tako! — Eto, ja sam Arđunu zaštitio i pobjeda je tvoja!

Od ovoga što bješe čuo Yudhišthiri pravednome kosa se diže na glavi i on odvratl Đanarddani: O tlačitelju neprijatelja, tko bi osim tebe, pa makar to bio i sam gromovnik, mogao odoljeti Brahmanovu oružju!? Pogotovo kada ga

⁷ To je malen uzorak staroindijske političke teorije. Ujedno je to mjesto da se procijeni sve što se zbilo, pa i ono što se ne može opravdati mjerilima pravednosti. To je i mjesto da se oda počast junacima Kaurava, a i da se istakne uloga Krišne.

Tu će ulogu slijedeće pjevanje (adhyaya 61) istaći na znatno čudesniji način.

upotrijebe Drona ili Karna! Veliki riši Krišna Dvaipayana reče mi još onda u Upaplavyi da je pravda ondje gdje je Krišna, a gdje je on, tamo je i pobjeda!

Potom svi oni udoše u logor Kurua i tu nađoše mnogo ratne opreme, dragulja i drugoga blaga. Bilo je tu i srebra i zlata i bisera i skupocjena nakita, tkanina, koža i bezbroj robova i muških i ženskih. Bješe tu svega što je potrebno vladaru.

Satyaki i Pandave ostadoše tu da se odmore, a onda im slavni Vasudeva reče: Ostanimo ove noći izvan logora! To će nam donijeti mnogo dobra.

— Neka bude tako! — odgovoriše oni pa se zaputiše odatle u želji da učine ono što će im donijeti dobru sreću. Stigli su na obalu svete rijeke Oghavati i tu ostadoše da prenoće pošto su se oslobodili svih neprijatelja. Samo su Krišnu iz roda Yadua poslali u Hastinpuru. Dok se hrabri Vasudeva s Darukom penjao na svoja kola, oni mu rekoše: Idi i utješi bespomoćnu Gandhari koja je izgubila sve svoje sinove. Kada sazna za pogibiju svojega sina, ona bi nas ognjem svojega duha u gnjevu mogla sve odreda pretvoriti u pepeo. Da u ovome krvavom boju ti nisi bio Arđunin zaštitnik, kako bismo pobijedili ono bezmjerno more neprijatelja? Nama si za ljubav, Krišno, slušao mnoge pogrde i otrpio mnoge udarce silovite poput gromova. Zato učini nešto da tvoja velika djela ne budu uzaludna.

I Gospod se Krišna zaputi u prijestolnicu Kurua. Kada uđe u grad, ulice odjeknuše tutnjavom njegovih kola. On posla vijest kralju Dhrtaraštri pa siđe sa svojega vozila i uđe u palaču staroga kralja. Tada spazi najboljega među mudracima, rišija Dvaipayanu, kako mu dolazi u susret. Đanarddana dodirnu stopala i njemu i kralju Dhrtaraštri i tiho izreče svoj pozdrav Gandhari. Plakao je neko vrijeme s njima, a onda oprala oči vodom kako to nalažu običaji pa im se obrati ljubaznim riječima: Tebi je sve znano, Bharato! Ni prošlost ni budućnost nemaju pred tobom tajni jer ti gospodar, poznaješ tok vremena. Pandave su se tebi za ljubav trudile da spriječe propast svoje rodbine i uništenje kšatriyskoga staleža. Kralj je Yudhištira mirno živio i njegova su se braća slagala s njime. Poslije one nepoštene igre kockama čak je i u progonstvo otišao. Tebi su vrijeme i gramzljivost pomutili osjetila i nisi poslušao moj savjet. Cijeli stalež kšatriya tvojom je krivicom zbrisan s lica zemlje. Nije li to tok samoga Vremena koje sve razara? Održavanje vašega roda, nastavak loze i posmrtni kolač koji ovisi o potomstvu sada ostaju na brizi Pandavama, a to vrijedi i za tebe i za Gandhari. Nemojte ni ti, a ni Gandhari nositi u sebi mržnju na Pandave! Ti znaš, moćnoruki, kolika je Yudhištirina ljubav prema tebi. On zbog tebe i dan i noć izgara u žalosti i ne može naći mira srcu premda je samo uništio svoje zlotvore. Misao na tebe i Gandhari ugasila je u njemu sve radosti.

Rekavši to Dhrtaraštri, čelnik Yadua okrenu se Gandhari pa počeo njoj govoriti: Subalina kćeri, ti što vršiš nečuvene zavjete, slušaj što ću ti reći: Sjećaj li se, kraljice, onih riječi koje si preda mnom izgovorila nasred saborne dvorane,

riječi koje su bile sama pravednost i blagodat objema stranama? Rekla si: Čuj me, bezumniče! Pobjeda je tamo gdje je i Pravda! Ali te tvoji sinovi nisu htjeli poslušati! Imaj to na umu, blagoslovljena gospo, i ne dopusti jadu da ti slama srce. Ne poželi u svojem srcu propast Pandavama jer silama koje si stekla svojom pokorom ti svojim gnjevnim očima možeš spaliti svekoliku zemlju sa svim pokretnim i nepokretnim stvorenjima na njoj!

Gandhari će na to: Kešavo, tako je kako si rekao! Srce mi je nemirno i bol ga sažiže, ali sam te saslušala i srce mi se sada primirilo. A što se Pandava tiče, oni su sada jedina zaštita slijepom kralju. — I, rekavši to, Gandhari pokri svoje lice i glasno zaplaka izgarajući u bolu za svojim sinovima.

Dok je tako tješio kralja i Gandhari, Kršna najednom osjeti da Dronin sin sprema neko zlo Panduovim sinovima. On žurno ustade i pokloni se Vyasi, a potom oslovi Dhrtaraštru: Prvače među Kuruima, moram se od tebe oprostiti. Ne dopusti da te žalost nadvlada! Napuštam te ovako, u hitnji, jer Dronin sin smjera počiniti neko zlo! Rekao bih da je naumio noćas uništiti Pandave!

Tada Dhrtaraštra i Gandhari odgovoriše: Pohitaj, snažnoruki, i zaštititi Pandave, a onda nam se vrati, Đanarddano!

I Krišna se s Darukom dade na put. Kada stiže na mjesto gdje se Pandave bijahu ulogorile, on sjede kraj njih i kaza im sve kako je bilo.

Sandaya govoraše dalje:⁸ Počuj gospodaru, kazat ću ti sve kako se zbililo: Polomljenih bokova i prekriven zemnim prahom Duryodhana je skupio svoje rasute uvjke i ogledao se na sve strane. Obuzet jarošću i očiju punih suza, on bi me pogledao s vremena na vrijeme pa najednom stade udarati šakama po zemlji nalik pobješnjelu slonu. Stiskao je rukama svoje kukove i kleo Panduove sinove, a onda se obrati meni: Jao, mene kojega su branili Šantanuov sin Bhišma i Karna, prvi među ratnicima, i Gautamin sin, i Šakuni, i Drona, i Ašvatthaman i Šalya i Krtavarman, sada je snašla ova nevolja! Sada kada me je Bhimasena udario nogom u glavu dok sam polomljen ležao na zemlji, ništa me više ne može začuditi! Izgleda da se Vrijeme ne može zaustaviti! Moji roditelji znaju zakone vojevanja i zato njima, koji sada tuguju za mnom, ovako reci: Održavao sam žrtvene obrede i valjano sam uzdržavao svoje brojne sluge. Vladao sam cijelom zemljom i njezinim morima i stao sam na glave svojih živih neprijatelja. Svojoj rodbini davao sam blaga koliko god to bijaše u mojoj moći. Tko može biti sretniji od mene! Sreća je i da nisam pobijeđen u boju i potčinjen da služim svoje neprijatelje! Sreća je, gospodine, da me je sve moje blagostanje napustilo tek poslije moje pogibije. Sada neka služi drugome!

Na vijest da je Duryodhana pobijeđen Ašvatthaman, Kripa i Krtavarman dođoše žurno na poprište dvoboja i ugledaše tvojega plemenitog sina kako leži

⁸ Ističe se da ovdje priču nastavlja Sandaya jer je prethodno pjevanje (adhyaya 62) kazivao samo Vaišampayana kralju Đanameđayi. Sandaya, naravno, nije trebao Dhrtaraštru obavještavati o Krišninu posjetu njemu i Gandhari.

opružen na zemlji nalik na divovsko drvo šala koje je srušila oluja. Oko njega bješe mnogo strašnih stvorenja i grabljivih životinja. Okupljale su se oko Duryodhane kao što se mnogi podanici željni blaga okupljaju oko svojega vladara. Oni siđoše sa svojih kola pa trkom dođoše do kralja i posjedaše oko njega.

Šišteći poput zmiје i očiju punih suza, Dronin sin ovako reče najvećem kralju na zemlji: Nepobitna je istina da na svijetu nema ničega postojanog kada ti, tigre, ležiš sada na zemlji prekriven prašinom. Jao, onaj koji je hodio nad glavama svih kšatriya i bio pošćropljen krunidbenom vodom sada leži na zemlji prekriven prašinom! Na svojem putu vrijeme donosi mnoge obrate!

Kralj obrisa svoje oči rukama pa iznova zaplaka, a onda reče trojici junaka kojima Kripa bijaše starješina: Rećeno je da je podloćnost smrti dosudio Tvorac. Dobro je da sam i ja poginuo u boju uza sve one svoje rođake i prijatelje. Vidim da ste, nasreću, bar vi umakli iz mojega pokolja zdravi i ćitavi. Drago mi je da je tako. Za mnom nemojte ćaliti. Ako Vede govore istinu, ja sam zaslućio da boravim u mnogim područjima bezmjernoga blaćenstva.

Dok je gledao ucvljenoga kralja okupana suzama, u Droninu sinu rasplamsa se gnjev nalik na oganj sveopćeg unićenja. Obuzet jaroćću, lomio je ruke i glasom promuklim od plaća govorio: Moj je otac poginuo od ruke tih bijednika koji su se slućili okrutnim obmanama, ali ni to me nije tako ljuto povrijedilo kao ovaj jad u kojemu se ti sada nalaziš! O kralju, slućaj moje rijeći koje ću sada izgovoriti zaklevši se samom istinom, svim svojim milosrdnim djelima, svojom vjerom i duhovnim zaslugama koje sam do sada stekao! Svojom silom danas ću pred samim Vasudevom sve Panćale otpraviti u Yamino carstvo! Na tebi je, kralju, samo da mi daš svoje dopućenje!

Kada ću te Ašvatthamanove rijeći, kralju zadrhta srce od radosti pa kaza Kripi: Ućitelju, nemoj oklijevati, već mi donesi krćag pun vode!

I prvak meću brahmanima posluća kraljevu naredbu i donese mu krćag s vodom, a kada priđe tvojemu sinu, ovaj mu reće: Prvaće svih brahmana, neka si blagoslovljen, ako mi ćeliš dobro, neka Dronin sin bude imenovan za zapovjednika moje vojske. Ako kralj tako zapovijedi, i brahman se smije boriti, pogotovo ako je već prihvatio zakone kšatriya. Tako su ućeni rekli u svetim knjigama.

Kripa posluća kralja. Saradvatov sin postavi Dronina sina za vrhovnoga zapovjednika Duryodhanine vojske. Kada se obred završio, Ašvatthaman zagrli najboljega meću kraljevima i krenu odatle dok su sve strane svijeta odjekivale od njegova lavljeg urlika. A Duryodhana ostade da tu, okupan krvlju, provede tu strašnu i neutješnu noć.

SAUPTIKAPARVAN

Knjiga o noćnome prepadu

Kralj Dhrtaraštra reče: Obistinile su se riječi plemenitoga Vidure! Jao, Sandayo, moj ih sin ne htjede slušati! Govori što učiniše Krtavarman, Kripa i Dronin sin poslije pada mojega sina kojega neprijatelji oboriše nepoštenim udarcem?

Sandaya nastavi: Oni nisu otišli daleko. Ubrzo su ušli u gustu šumu prepunu bujna drveća i puzavica. Zaustaviše se da zakonače pod velikim banyanom s tisuću grana, najvećim drvetom u šumi. Izmučeni dobivenim ranama, junaci ispregoše konje i obaviše večernje molitve pa se opružiše po goloj zemlji.

Sunce zamače iza gorja Asta i dođe Noć, mati Svemira. Nebo se osulo zvijezdama i planetima te nalikovaše šarenu tkanju i bilo ga je milina pogledati. Sa svih strana dopirali su glasovi noćnih stvorenja, a ona koja žive danju bijahu se već povukla na počinak. Ašvatthamanu nije dolazio san na oči. Tuga i osvetnički gnjev nisu mu davali mira. Taj vitez moćnih mišica osvrtao se naokolo i promatrao strašnu šumu nastanjenu svakojakim stvorovima. Tada opazi da su se na banyanovim granama smjestile tisuće vrana koje bjehu tamo došle da provedu noć. I dok su ptice bezbrižno spavale, Ašvatthaman primijeti golemu sovuljagu zastrašujućeg izgleda, zelenih očiju i mrka tijela, velikoga kljuna i dugih, oštih kandži. Hučući jedva čujno, krilato se stvorenje približi banyanovim granama i stade na jednu granu, a onda pogubiteljica vrana poče ubijati pozaspale ptice kidajući im glave i krila svojim ostrim kandžama i tako pobi mnoštvo svojih neprijatelja.

Gledajući taj nezaboravni prizor, Dronin se sin duboko zamisli pa reče sam sebi: Ova me sova uči kako se ratuje! Došao je čas da učinim ono za čime žudim! Bezbožne Pandave i Panćale ubiše mi na prijevaru oca pa i sve njegove prijatelje posmicaše nepoštenim i gnusnim načinom. Možemo i mi njih lako pobiti budemo li ih iznenadili na spavanju. Znalci svetih knjiga uvijek prije odobravaju da se nešto učini na siguran negoli na nepouzdan način. Prekršit ću običaje kšatriya i ukaljati svoje ime, ma koliko me zbog toga budu osuđivali!

I tako se neustrašivi Ašvatthaman odluči da još te iste noći pobije na spavanju i Pandave i Panćale. Donijevši tu odluku, on se još jednom u sebi zakle da će je provesti u djelo pa onda probudi svojega ujaka Kripu i Krtavarmana, glavara Bhođa. Onako bunovni, oni saslušашe što im govori, ali mu od stida ništa ne odgovoriše.

Napokon se javi Kripa: Čuli smo sve što si nam kazao, snažnoruki, ali čuj i ti sada mene: Nad svim ljudima vladaju dvije sile: Usud i Trud. Ako dobro

obrađenu zemlju kiša natopi na vrijeme, sjeme će ponijeti bogatu žetvu. Tako je i sa svakim ljudskim uspjehom. Katkada sudbina djeluje sama od sebe, ali ako se čovjek ne potruđi, to ga dovodi u veliku bijedu. Ako netko na svijetu i uživa u plodovima rada a da se sam nije nimalo potruđio, na to se uvijek gleda s podsmijehom, a on postaje predmet svačije omraze. Na ovome svijetu ništa se ne može učiniti bez truda. Tko radi slušajući savjete starijih, ubrzo će ubrati obilne plodove. Onaj tko ne poštuje druge i na njih se ne osvrće, već se, nagnan strahom, strašću ili pakošću, upinje da učini ono što je naumio, brzo će se suočiti s propašću. Duryodhana bijaše opsjednut zavišću i nije mogao sagledati budućnost. Nerazumno se upeo da učini ono što se nije dalo učiniti, ne slušajući mudre savjete. Bio je zao od samoga svojega početka, a i nas je snašla ova nesreća jer smo se povelili za tim podlim grješnikom. Sav ovaj užas spržio mi je um i, što više mislim, sve manje znam što nam je činiti. Zato pođimo Dhrtaraštri i Gandhari i plemenitome Viduri, a oni će nam reći što je pametno da sada poduzmemo.

Ašvatthaman je izgarao od silnoga jada i, pošto već bježe odlučio počiniti zlo, on ovako reče njima dvojici: Svatko pametuje po svome i drukčije od ostalih i svakome je vlastita pamet najmilija. Svatko misli da je najpametniji. Ljudska se pamet uvijek nađe u velikome iskušenju kada se suoči s ljutom nevoljom ili s prevelikim blagostanjem. Ova nepojmljiva nesreća natjerala me je da donesem odluku i kazat ću vam što mi je na umu: Rođen sam u časnoj brahmanskoj obitelji, ali sam, na nesreću, posvećen u običaje kšatriya. Zar ću smjeti pred ljudima prozboriti i jednu riječ ne budem li osvetio smrt svojega oca? Zato ću, poštujući dužnosti kšatriye, još danas krenuti stopama svojega kralja i svojega plemenitog oca. Pobit ću svoje zlotvore koji će biti svi na jednome mjestu, a prvi će pasti Dhrštadyumna! Kada danas pobijem i posiječem sve Panćale, onda ću s veseljem napasti Pandave.

Kripa će na to: O junače neuvele slave, dobro je što ti u srcu buja želja za osvetom i vidim da te ni sam gromovnik ne bi odvratilo od toga. Ali ujutro ćemo ti se pridružiti i nas dvojica, a sada skini oklop i spusti zastavu pa se noćas odmori. Sutra ćemo sva trojica napasti i pobiti zlotvore Panćale i sve njihove pristaše. Ti si vrsni znalac nebesničkoga oružja, a nema sumnje da sam to i ja. Ovaj vitez iz roda Satvata uvijek je pripravan za boj, a on je veliki strijelac. Ili ćemo pobiti žestoke Panćale i s njima Pandave, ili ćemo i mi otići na nebesa!

Očiju zakrvavljenih od bijesa Ašvatthaman odvrati svojem ujaku: Zar može spavati onaj tko je u nevolji ili čovjek rasperinjan gnjevom, ili pak onaj čije srce uvijek snuje osnove kako steći blago, ili onaj kojega muči žudnja? A mene muče sva četiri uzroka! Znaš li kako boli srce onoga kojemu su ubili oca! Moje srce dan i noć izgara! Ja ne mogu misliti o životu sve dok u boju ne ubijem Dhrštadyumnu! Ubivši mojega oca, on je postao moja buduća žrtva, a i svi oni koji su uz njega. Ali ako ih budu štitili Vasudeva i Arđuna, oni će biti nepobjedivi kao da su pod

Indrinom zaštitom! Tek kada na spavanju pobijem svoje zlotvore, moći ću počinuti i bezbrižno se predati snu.

Kripa će na to: Prijatelji se uvijek trude da svojega prijatelja odvrate od grijeha. Uvijek napreduje onaj tko dozvoli da ga odgovore od grješnog čina. O sine, ne čini ono zbog čega ćeš se kasnije kajati! Naša vjera nikada nije opravdavala ubojstvo na spavanju. Isto vrijedi i za one koji su položili svoje oružje i ostavili kola i konje. Ti si na ovome svijetu slavljjen kao prvak među onima što vladaju oružjem i kao čovjek koji nikada nije počinio ni najmanji prijestup. Kada sutra izađe Sunce, ti ćeš, sjajan poput drugoga sunca, izaći pred svoje neprijatelje i u boju ih rastaviti od života.

A Ašvatthaman će na to: Moj ujače, ja ne sumnjam da je sve tako kao što kažeš, ali ti razuzdani lupeži uzeli su Karni život dok je vadio kotač svojih kola iz blata! Bhima je ubio Duryodhanu udarcem ispod pojasa! Zar je isto preostalo od dharme što bismo mi morali poštovati? Pandave su jednom i za svagda srušile granice dharme i zašto bismo se mi natezali oko viteških zakona? Što me briga, pošto na spavanju pobijem Pančale koje nepošteno posjekoše mojega slavnoga oca, čak i ako se u svojem idućem životu rodim kao kukac ili crv! Odluka koju donesoh sada me podbada da požurim njezinu izvršenju! Niti je rođen, niti će se roditi onaj tko će me zaustaviti.

I, izrekavši to, viteški Dronin sin ode prezati konje. Već htjede krenuti kada ga osloviše Kripa i Krtavarman: Zašto si upregao konje? Mi smo odlučili da ti se sutra pridružimo i ne priliči ti da nemaš povjerenja u nas jer smo uz tebe i u dobru i u zlu.

Ašvatthamanu nije izbijala iz pameti smrt njegova oca i on im pošteno reče što namjerava: Na grješan način ubit ću danas grješnoga sina kralja Pančala. Čvrsto sam odlučio da ubijem toga podlaca kao što se ubija životinja, tako da ne dospije tamo gdje borave oni koji pogiboše od oružja! Ne oklijevajte, već stavljajte na sebe oklope i opasujte svoje oružje, pa me ovdje pričekajte, prvaci među ratnicima! — I Ašvatthaman se pope na svoja kola pa krenu na neprijatelje, a Kripa i Krtavarman zaputiše se za njim. Kada stigoše pred logorište Pančala, Ašvatthaman stade. Onda se sva trojica primaknuše ulazu u logor.

Tada Ašvatthaman ugleda gorostasno obličje, sjajno poput Sunca ili Mjeseca, od čijeg se izgleda dizala kosa na glavi. Stajao je na ulazu u logor i činilo se da mu iz usta bljuju plamenovi, a u zube mu je bilo strahota i pogledati. Goleme čeljusti bile su mu razjapljene, a na licu je imalo tisuću prekrasnih očiju. Njegovo tijelo i odjeću nemoguće je opisati, ali, da ga mogu ugledati, i planine bi se pred njime rascijepile od užasa. Iz sjajnih plamenova koji mu izbijahu iz usta, nosa, očiju i ušiju izadoše tisuće Vasudeva naoruženih kolutom, topuzom i školjkom.

Kada je ugledao tu spodobu od koje bi se zgrozio cijeli svijet, Ašvatthaman je neustrašivo zasu svojim nebeskim oružjem, ali to stvorenje kao da je gutalo

svaki njegov hitac. Kada je istrošio sve svoje oružje, on se napokon osvrnu oko sebe i vidje da su sva nebesa ispunjena Đanarddaninim likovima. On se tada sjeti što mu je govorio Kripa pa se okrenu ispunjen bolom i reče: Onaj tko ne sluša savjete svojih dobronamjernih prijatelja mora se i kajati kada ga snađu nevolje kao što, evo, sada mene snalaze! Oružjem se ne napadaju domaće životinje, brahmani, kraljevi, žene, prijatelji, vlastita majka, učitelj, slab čovjek, maloumnik, slijepac, zaspali čovjek, onaj tko je preplašen, tek probuđen, luđak, pijan čovjek ili pak onaj koji ne zna da je napadnut. Tome su učitelji podučavali ljude još od pamtivijeka. Ovo stvorenje što preda mnom stoji ne može se ni umom zamisliti. Stoji tu nalik na uzmahnutu palicu božanske kazne i, nesumnjivo, to je plod moje grješne namjere koju sam grješnim činom odlučio provesti u djelo. Stoji preda mnom da bi osujetilo moj grješni naum. Sva je prilika da mi je suđeno da odustanem od borbe. Zato ću potražiti zaštitu svemoćnoga Mahadeve. On će moći ukloniti palicu božje kazne s mogega puta!¹

Dok je tako premišljao, Dronin sin siđe sa svojih kola i pokloni se Vrhovnome Božanstvu pa reče: Stavljam se pod zaštitu Onoga koji se zove Strašni, Sthanu, Šiva, Rudra, Šarva, Išana, Išvara, Giriša! Onoga koji ispunjava želje i Tvorac je i Gospodar Svemira. Očistih svoju dušu i nejak, kakav jesam, iskazujem svoje obožavanje Uništitelju trostrukoga grada i kao žrtvu mu nudim samoga sebe! Hvaljen si i hvale vrijedan! Ja Ti nudim svoj hvalospjev Tvojoj slavi! Što Ti naumiš, ne može se spriječiti! Ja Ti nudim na žrtvu najčistije od najčistijeg, elemente od kojih je sazdana moje tijelo! — Uto se, kralju, pojavi pred njime zlatni žrtvenik na kojemu je poigravao blistavi oganj koji obasjavaše sve četiri strane svijeta. Oko oltara stajahu nebrojena stvorenja, golema i blještavih usta i očiju, s mnogo nogu, glava, ruku i okićena mnoštvom draga kamenja. Svemirom odjeknuše glazba i smijeh, krikovi i urlici i začuše se odobravanja i pohvale Ašvatthamanu.

Dronin sin ne pokaza ni najmanje straha. Naoružan lukom i s rukavicama od kože iguane na rukama, on ponudi Mahadevi sebe kao žrtvu! Neustrašivi i gnjevni Dronin sin izgovori bogougodne mantre i svoju dušu ponudi kao žrtvu ljevanicu. Tim strašnim obredom on oda počast Mahadevi čija su djela strahotna, a potom, sklopljenih ruku, oslovi velikoga Boga: Sva su stvorenja u Tebi i Ti si u svim stvorenjima. Tvoja su sva najznamenitija obilježja: O Gospode, Ti si pribježište svim stvorenjima i ja očekujem da me primiš kao žrtvu jer ne mogu pobijediti svoje zlotvore. Primi me!

Izrekavši to, Dronin sin pope se na žrtvenik na kojemu je buktao oganj i, žrtvujući sebe, uđe u plamenove. Gledajući ga kako stoji usred plamenova nepokretan i uzdignutih ruku, božanski se Mahadeva, nasmiješen, pojavi pred njime i reče:

¹ Ovo je opet primjer gdje se strana Pandava i Pančala povezuje s višnuističkim kontekstom, a strana Kaurava sa šivističkim.

Istinoljubivošću, čistoćom, iskrenošću, pokorom, mirenjem sa sudbinom, zavjetima, pomirljivošću, predanošću, strpljenjem, mišlju i riječju iskazao mi je svoje obožavanje Krišna čiji su podvizi bezgrješni i zato nema nikoga tko mi je od njega miliji. Na njegovu riječ i da bih ga počastio, ja sam štitio Panćale i stvarao raznolike privide. Štiteći njih, njemu sam odavao počast. Ali njihovo je vrijeme isteklo.

I kada to reče plemenitomu Ašvatthamanu, božanski Mahadeva uđe u njegovo tijelo i dade mu u ruke odličan i uglačan mač.

Ispunjen božanskim bićem, Dronin sin zablista od siline i božanska ga sila učini nepobjedivim u boju. S njegove lijeve i desne strane pođoše uz njega mnoga nevidljiva bića i rakšase i tako se on uputi ravno u logor neprijatelja nalik na samog Mahadevu.

Kada je plemeniti Dronin sin krenuo k logoru Panćala, Kripa i Krtavarman čekali su ga na ulazu. Vidjevši ih voljne i pripravne za boj, Ašvatthaman im šapatom reče: Ja ću, nalik na samoga Yamu, ući u ovaj logor, a siguran sam da vi nećete pustiti nikoga da odatle iznese živu glavu.

I Dronin sin uđe u prostrani tabor Panduovih sinova. On zaboravi na strah i probi se unutra ondje gdje nije bilo vrata. Poslije mnogih ratničkih podviga Panćale su, iznureni, spavali.

Ašvatthaman ugleda Dhrštadyumnino znamenje pa se uputi ravno k šatoru na kojemu se ono nalazilo. Ušao je i ugledao kraljevića Panćala kako spava na skupocjenu ležaju prekrivenu svilom i mirisnim vijencima. Dronin ga sin probudi udarivši ga nogom i, kada kraljević htjede ustati da ga uhvati za kosu, Ašvatthaman ga, bacivši ga na zemlju, prikova za tlo stavši mu nogom na prsa. Izvijajući se i grebući noktima, kraljević progovori jedva čujnim glasom: O Dronin sine, ubij me oružjem kako bih na nebesima ušao u carstvo pravedenih! No Ašvatthaman mu ne dade dalje govoriti, već ga stegnu rukama tako da se još čulo samo krkljanje.

— Sramoto roda svojega — reče mu Dronin sin — za one koji ubijaju svoje učitelje nema blaženstva poslije smrti! Ti nisi dostojan da te ubijem oružjem! — I on ga stade gaziti nogama sve dok Dhrštadyumna nije izdahnuo pod strašnim udarcima.

Od te buke probudiše se Dhrštadyumnine žene i stražari, ali ostadoše kao skamenjeni od straha misleći da je napadač neka noćna utvara. Tek kada Ašvatthaman izađe iz šatora, oni smogoše snage da kriknu od straha i boli i taj krik probudi mnoge junake koji obukoše svoje oklope i zaputiše se Dhrštadyumninu šatoru. Tamo im preplašene žene rekoše: Ne znamo je li on rakšasa ili ljudsko biće! Tu je, pred nama, ubio kralja Panćala!

Tada silni ratnici opkoliše Dronina sina, ali on ih Rudrinim oružjem pobi sve do jednoga. Kada pogubi i Dhrštadyumnine pratioce, on spazi Uttamaudasa kako spava na svojoj postelji. I njega ubi stavši mu nogom na prsa i grkljan dok se ovaj

u hropcu grčio pod njim. Yudhamanyu povjerova da mu je druga ubio neki rakšasa pa udari Ašvatthamana buzdohanom u prsa, ali ovaj jurnu na njega, uhvati ga pa ubi i njega kao životinju dok je Yudhamanyu užasno urlao. Onda krenu na ostale kraljeve strijelce koji su još spavali pa i njih pobi poput životinja na žrtvenoj svečanosti.

Potom uze mač i pobi još mnogo drugih. Sav prekriven krvlju, on bijaše nalik na samu smrt koju je poslalo neumitno vrijeme. Oni koje bi krici otrgli iza sna od užasa bi ponovno zatvarali oči vjerujući da ih to u snu pohodi kakav rakšasa pa su tako potpuno bespomoćni padali pod njegovim mačem.

Probudiše se i Šikhandin i petorica Draupadinih sinova pa, pošto su se naoružali, jurnuše na Ašvatthamana, a za njima krenuše i oni koji su preživjeli od vojske Somaka. Prisjetivši se smrti svojega oca, Dronin se sin raspomamio. On u očajničkome jurišu navali na njih. Prvoga udari Prativindhju mačem u trbuh. Draupadin sin odmah pade mrtav. Hrabri Sutasoma jurnu na njega s podignutim mačem, ali mu Ašvatthaman odsiječe ruku koja je držala mač pa ga potom posiječe postrance. Nakulin sin, srčani Šataniki, uhvati kolni kotač i udari njime Ašvatthamana u prsa, ali mu ovaj silovito uzvratil udarac i obori ga na zemlju pa ga dohvati i odsiječe mu glavu. Šrutakarman se dočepao batine okovane željeznim šiljcima i snažno udario Ašvatthamana po čelu, no ovaj ga mačem udari po licu i Šrutakarman pade nagrđen i mrtav. Šrutakirti zasu protivnika rojem strijela, ali se ovaj zakloni svojim štitom ukrašenim tisućom mjesječevih likova i odrubi lijepu glavu svojega neprijatelja na kojoj blistahu naušnice.

Potom napade Šikhandina koji je predvodio Prabhadrake, ali ga njegova strijela pogodi među obrve. Pobjesnjeli Ašvatthaman ipak mu se približi i ubi ga, a zatim bjesomučno navali na Prabhadrake i ostatak Viratinih četa i napravi pokolj među njima.

U logoru Pandava ratnici su sada vidjeli Kali, Noć Smrti u utjelovljenome obličju s krvavim ustima i zakrvavljenim očima, okićenu purpurnim vijencima i namazanu purpurnim mehlemom, zaogrnutu jedinim komadom purpurne odjeće i s omčom u rukama. Bješe nalik na postariju gospu koja je stalno pjevušila neku sumornu notu a stajaše pred njima spremna da sa sobom povede brojne ljude, konje i slonove, povezane sve zajedno debelim konopom. Izgledalo je da prikuplja mnoge i raznolike duhove i ratnike lišene svojega oružja i da ih tim konopom vezuje.

I prijašnjih su dana, gospodine, čelni ratnici Pandava viđali u svojim snovima taj lik koji odvodi sa sobom usnule borce, a iza te gospe vidjeli su Dronina sina i to se zbivalo svake noći otkako bješe započela bitka između Kurua i Pandava.

Skidao je glave, sakatio i sjekao i pod njegovom su rukom ginule stotine ratnika. Zemlja se pokrila osakaćenim truplima, a nad taborom Pandava izvijali su se krici koji su budili pozaspale ratnike. Stotine i tisuće njih vikalo je

prestravljeno i raspamećeno: Tko je to? Što se dogodilo? Tko više? — I ginuli su ne stigavši ni da se zaštite.

Sveopća pometnja i propast raširiše se taborištem Pandava. Jedni se, skamenjeni od užasa, nisu ni micali, drugi su, bunovni i omamljeni, ubijali jedan drugoga u toj pomrčini. Konji i slonovi pokidaše užad i stadoše bezglavo bježati gazeći sve pred sobom.

Mnogi su potražili spas u bijegu, ali su ih na vratima dočekivali Kripa i Krtavarman. Ubijali su sve odreda i bez milosti. Onda njih dvojica s triju strana zapališe logor, a Ašvatthaman je, sličan Gospodu smrti, nastavio pri svjetlosti požara pustošiti logor Pandava. Tisuće vojnika padale su pred njim nemajući snage da mu se suprotstave. Krv je zemljom tekla potocima. Jedni su bježali, drugi se skrivali, treći su se očajnički branili, a četvrti se, izbezumljeni, međusobno ubijali i svi su ginuli u tome strahovitome krvoproliću.

Dodoše i brojne čete rakšasa svakojakih oblika i, napivši se dosita krvi koja je tekla potocima, igrali su i klicali: Ah prekrasno, ah kako je ovo čisto, kako je slatko! — Okupiše se i svakojaka sablasna bića i tumarala su kroz tu groznu klaonicu pijući i žderući dok se nisu nasitila.

U osvit je Ašvatthaman napustio logorište okupan ljudskom krvlju i stežući u ruci mač tako čvrsto da su mu ruka i mač postali kao jedno. Pošto je učinio djelo za koje se zavjetovao da će ga učiniti i prošao stazom kojom još nitko nije išao, Dronin sin zaboravi na tugu zbog pogibije svojega oca. Kada bijaše došao u logor Pandava, sve je bilo mirno i svi su bili u tišini utonuli u san. Poslije ovoga noćnog krvoprolića sve je opet bilo tiho i Ašvatthaman napusti zamrli logor. Susrevši se sa svoja dva druga, on im kaza radosnu vijest, a oni mu veselo odvratili da su na izlazima pobili na tisuće Pančala i Srndaya. Kralju, Vrijeme je neumitno! Oni koji su nas uništili, sada su i sami bili uništeni! Tada Ašvatthaman veselo reče: Naš je trud okrunjen uspjehom. Ne gubimo vrijeme, nego pođimo kralju! Ako je još živ, moći će čuti dobru vijest.

Kada dodoše tamo, vidješe da se u kralju život još nije ugasio pa poskakaše s kola i okružiše svojega sina. On bješe gotovo bez svijesti i već na izdisaju. Očiju oborenih k zemlji povremeno je bljuvao krv, a nedaleko od njega stajahu grozne grabljive životinje, vukovi i hijene očekujući priliku da se pogoste njegovim tijelom. S teškom mukom kralj je držao na razmaku lešinare koji su čekali na objed i izvijao se po tlu u samrtnim mukama.

Trojici junaka srce se steglo od žalosti i oni posjedaše oko njega. Obrisali su mu rukama krvavo lice pa stadoše jadikovati. Ašvatthaman reče: Jao, kako je podli i bijedni Vrkodara mogao podmuklim udarcem oboriti tebe koji si se uvijek držao pravde i istine? Sve dok ovaj svijet bude trajao, ratnici će ga spominjati po zlu. Sramota neka padne na Krišininu i Arđuninu glavu jer su mirno gledali kako ti gineš! Sretan si, Gandharin sine, jer si pao na bojnome polju pošteno jurišajući na svojega neprijatelja! Jao, što će biti s jadnom Gandhari koja sada ostade i bez

svoje djece i bez svoje rodbine? Kakva li jadna sudbina sada čeka slijepoga kralja? Mi ćemo neutješni lutati ovom zemljom, sine Kurua! Gdje da nađemo sreće i pokoja kada ti više nisi među nama? Kada susretneš svojega učitelja, najvećega od svih strijelaca, pozdravi ga i reci mu, kralju, da je Dhrštadyumna poginuo od moje ruke. Izgrli umjesto mene sve one slavne kraljeve koji su prije tebe stigli na nebesa.

Ašvatthaman ga još jednom promotri pa reče: Duryodhano, ako u tebi ima još malo života, saslušaj vijest koja će ti razveseliti srce: Na strani Pandava preživjela su samo sedmorica, a na našoj su ostala još trojica. Od njih je još živo samo petoro braće, Krišna i Satyaki. Od moje osvetničke ruke pali su svi Draupadini sinovi, svi Dhrštadyumnini sinovi, sve Panćale i ostatak Matsya. Sve sam ih pobio noćas na spavanju i Pandave više nemaju djece. Pobio sam u njihovom taboru sve pozaspale ljude i životinje!

Kada je čuo te riječi koje bjehu tako drage njegovu srcu, Duryodhani se razbistri svijest i on polako otvori oči pa, boreći se za dah, s mukom izusti: Ašvatthamane, ti si uz Kripinu i Krtavarmanovu pomoć učinio za mene ono što ni veliki Bhišma, ni silni Karna, pa ni tvoj otac nisu mogli učiniti. Sada se osjećam kao Indra, gospodar bogova! Sada zbogom svima! Neka vas svu trojicu prati sreća. Sve ću vas opet vidjeti kada se budemo sastali na nebesima!

Rekavši to, gospodar Kurua dahnu zadnji put i duša mu ode put nebesa, a tijelo ostade na zemlji.

Trojica vitezova izgrliše još jednom paloga kralja i stajahu tako neko vrijeme gledajući ga netremice, a potom se popeše na kola. Još uvijek slušajući tužbalice Dronina sina, ja se, kralju, u osvit dana zaputih prema gradu. Eto, tako propadoše silne vojske Kurua i Pandava. Taj pokolj bješe neviđen i strašan, a dogodio se zbog tvoje loše vladavine. Kada je tvoj sin otišao k nebesima, mene je obuzeo neizmjeran jad, a duhovni vid koji mi bijaše podario riši danas mi se pomračio.²

Onda Vaišampayana nastavi svoje kazivanje: Kada prođe ta noć, Dhrštadyumnin kočijaš donese Yudhištiri glas o strašnome pokolju koji se zbio u noćnim satima i na kraju reče: Od cijele one sile ja sam, gospodar, jedini preživio. Najedvite jade izvukao sam živu glavu u trenu kada Krtavarmanu bijaše popustila pažnja.

Ma koliko da je bio izdržljiv, Kuntin se sin srušio na zemlju kada ću vijest o pogibiji svih svojih sinova. Priskoči mu Satyaki i dočeka ga u zagrljaj, a nađoše se tu i Arđuna i Bhimasena i blizanci pa ga prihvatise na svoje ruke. Kada Kuntin sin dođe k sebi, poče jadikovati u tešku kolu, ali su se njegove riječi teško razumijevale: Jao, mi već pobijedismo svoje zlotvore, a na kraju smo ipak mi pobijeđeni. Čini mi se da je bijeda krajnje blagostanje, a da je blagostanje najgora

² Eto, tako s Duryodhaninom smrću svršava Sandayina pjesma o velikoj bici. Dalje pripovijedanje nastavlja Vaišampayana sam.

bijeda! Pomoću vlastita oružja kraljevići su prebrodili bezdan Dronina gnjeva, a sada su poginuli zbog nepažnje. Nema na svijetu goreg ubojice od nesmotrenosti! Bol me raskida zbog kraljevine Draupadi. Jao, ona će danas zaploviti u more gorčine i njezino tijelo izmoždeno patnjama više se neće pridieći.

Onda kralj Kurua³ reče Nakuli: Idi i dovedi ovamo zlosretnu kraljevnu i svu rodbinu njezine majke.

Nakula poslušno izvrši zapovijest i otputi se kolima u Upaplavyu gdje je boravila kraljevna Draupadi sa svim ženama kralja Drupade. A Yudhištira se, skrhan bolom i plačnih očiju, s ostalima zaputi na to polje gdje su se borili njegovi sinovi. Tada su još uvijek vrvjela najrazličitija stvorenja i svuda su se mogli vidjeti stravični prizori. Kada stigoše, kralj vidje svoje sinove, dobronamjernike i prijatelje kako leže na tlu obliveni krvlju, osakaćeni i obezglavljeni. Vladar Kurua glasno zaplaka i sruši se na zemlju, a isto se zbilo i onima koji su ga pratili. Kralj bijaše jedva pri svijesti. Sav se tresao, a lice mu se kupalo u suzama. Tješili su ga njegovi prijatelji koji i sami bijahu užasnuti.

Stigao je onamo i spretni i hitri Nakula, a na njegovim kolima, sjajnim poput sunca, vozila se i kraljevna skrhana bolom. Tresući se poput palme na oluji, kraljevna priđe Yudhištiri i sruši se od nepodnošljive žalosti. Kada je žestoki Vrkodara spazi opruženu na tlu, on joj hitro priđe i obgrli je svojim rukama. Dok je on tješio lijepu gospu, ona se plačući obrati najstarijemu Panduovu sinu. Neka je sa srećom, kralju! Osvojio si cijelu zemlju i sada ćeš uživati njezine blagodati, a tvoji hrabri sinovi izgiboše obavljajući dužnosti kšatrije! Prithin sine, bol za junacima što ih na spavanju pobi grješni Dronin sin sažiže me kao da stojim usred ognja. Ako Dronin sin ne ubere plodove svojega bezbožnog čina, ako u boju ne uzmeš život tome mrskom zlotovru i njegovim pratiocima, ja ću sjesti ovdje i posvetiti se pravi,⁴ Pandave! I, rekavši to, Yađnaseni sjede pored pravednoga kralja Yudhištire.

Kada kraljevski mudrac Yudhištira vidje da njegova ljubljena kraljica sjedi u pravi, on je oslovi i reče: O blagoslovljena gospo, ti poznaješ osnove vrline! Svi tvoji sinovi i braća umrli su pravedničkom i junačkom smrću. Ne pristoji ti da žališ za njima. A što se Dronina sina tiče, on se zaputio u neku daleku šumu. Kako ćeš, lijepa kraljevno, biti sigurna da je on pao u boju?

Draupadi mu odvrati: Čula sam da Dronin sin ima na čelu dragi kamen s kojim je rođen. Vidjet ću taj dragulj jer ćete mi ga donijeti pošto u boju ubijete toga bijednika. Kada budem, kralju, na tvoje čelo stavila taj dragi kamen, moći ću opet živjeti!

³ Sada je Yudhištira kralj Kurua pa to pjevač želi i naglasiti.

⁴ Prava je "odlaženje", traženje smrti gladovanjem, zavjet posta do smrti ili ispunjenja kakva zahtjeva.

Draupadi se zbog smrti djece želi posvetiti pravi, kao što je to želio Drona kada su mu doviknuli da je Ašvatthaman ubijen.

Tako je Drona četrnaestoga dana bitke uspio ubiti Drupadu, slijedećega dana Dhrštadyumna Dronu, u noći poslije bitke Ašvatthaman Dhrštadyumnmu, a sada Draupadi traži da ubiju Ašvatthamana.

Rekavši to kraljevskome Panduovu sinu, Krišna priđe Bhimaseni pa mu kaza: Sjeti se dužnosti kšatrije, Bhimo! Tvoja je dužnost da mi pomogneš! Nema nikoga na svijetu tko ti je ravan po junaštvu. Pogubi toga grješnika kao što je Maghavanat pogubio Šambaru!⁵

Ova žalostiva Draupadina preklinjanja natjeraše Bhimu da se popne na svoja velika kola okićena zlatom i da posegne za svojim lijepim lukom. On odluči da ubije Dronina sina, uze Nakulu da mu bude vozar pa odjezdiše velikom brzinom. Kada Bhima napusti tabor Pandava, naiđe na trag Ašvatthamanovih kola te pođe po njemu.

Pošto ih je Bhima napustio, lotosooki Krišna reče kralju Yudhištiri: Sine Panduov, tvoj je brat ožalošćen pogibijom svojih sinova i otišao je da ubije Dronina sina. Glavaru Bharata, od sve tvoje braće Bhima ti je najdraži. Zar se nisi zabrinuo što se on sada izlaže ovoj opasnosti? Drona je na svojega sina prenio znanje o oružju zvanom Brahmaširas koje može spaliti sva tri svijeta. Slavni je učitelj znao da je Ašvatthaman nemirna duha i dao mu je preko volje to oružje. Ašvatthaman nije mogao podnijeti da Drona, koji bješe oduševljen Arđunom, samo Arđunu uputi u tajne toga oružja, pa je molio svojega oca sve dok ovaj nije popustio. Znajući što mu je dužnost, učitelj je tada ovako rekao svojem sinu: Makar se u boju našao u najvećoj opasnosti, dijete moje, ovo oružje nikada ne smiješ uperiti na ljudska bića. — A malo kasnije opet ga oslovi: Meni se čini da ti ipak nećeš krenuti putom pravednika. — Opre očeve riječi ožalostile su zlodušnoga Ašvatthamana pa on krenu lutati po svijetu željan steći blaga i svake blagodati. Lutao je kao kakav očajnik — vi ste tada živjeli u šumi — i jednom dođe u Dvaraku. Svi mu Vršniji iskazaše dužno poštovanje, a on jednoga dana dođe sasvim sam do mene dok sam sjedio na morskoj obali. Tada mi se osmijehnu i reče: Krišno, oružje Brahmaširas koje je učitelj Bharat dobio od Agastye poslije najstrožega isposništva sada je moje koliko je i mojega gospodara. Prvače među Yaduima, ja ću ti dati to nebesničko oružje u zamjenu za tvoj kolut. — U želji da mu ugodim, Bharato, ja mu odgovorih: Ne moraš mi dati oružje koje mu nudiš. Uzmi od mojega oružja ono kojim ćeš u boju moći vladati. — Na to on žustro usta i lijevom rukom posegne za kolutom. Nije mu pošlo za rukom ni da ga pomakne s mjesta. Onda ga pokuša podići desnom rukom i zape iza sve snage, ali ga još uvijek nije mogao pomaknuti. Kada je najzad uzrujani i ošamućeni Ašvatthaman odustao od svojih pokušaja, ja mu rekoh: Čak ni Arđuna, za kojega mislim da je prvi među svim ljudskim bićima, i od kojega nemam boljeg prijatelja na zemlji i kome bih dao sve, pa čak i svoje žene i djecu, brahmane, čak mi ni on nije rekao nešto takvo. Ni Pradyumna, moj silni sin što ga je rodila moja žena Rukmini, koja izdržava istu pokoru kao i ja, ni on me nikada nije molio za moj nenadmašni kolut, a ti ga, nerazumni stvore, sada tražiš od

⁵ Maghavant "Darežljivi" jest Indra, a Šambara je jedan od moćnih protivnika koji su mu podlegli.

mene! Čak mi ni silni Rama nikada nije nešto takva rekao! Dopusti mi da te upitam, prvače među ratnicima, protiv koga bi ti upotrijebio ovo moje oružje? — Na to mi Dronin sin odgovori: Krišno, najprije bih ti izrazio svoje poštovanje, a onda bih se sukobio s tobom. Svoju najnedostižniju želju nisam mogao ostvariti i zato te sada napuštam, Govindo. To strašno oružje tebe čini nepobjedivim, ali na svijetu nema nikoga drugoga tko bi ga mogao imati.

— I tako Dronin sin ode iz Dvarake uzevši od mene mnogo različita blaga, pastuha i dragoga kamenja. On je žestok i opake duše. On je surov, a poznaje oružje zvano Brahmaširas pa Bhimu treba zaštititi od njega!

Kada završi tu pripovijest, Krišna se pope na svoja prelijepa kola opremljena svakojakim oružjem i zapregom ždrijebaca od najbolje kambođske pasmine koji bjehu okićeni zlatnim vijencima. Rudo tih kola imalo je šare izlazećeg Sunca. Za Krišnom se pope Arđuna, a potom Yudhištira. Tada Krišna potjera hitre konje usmjerivši ih Bhiminim tragom.

Sa svojom brzom zapregom Bhima je brzo stigao do obale rijeke prozване Bhagirathi⁶ i tu opazi slavnoga tamnoputog isposnika Vyasu kako sjedi na rubu vode okružen mnogim pustinjacima. Ugleda i opaka Dronina sina koji je u jednome komadu odjeće od trave kua sjedio kraj njih po cijelome tijelu natrljan topljenim maslom i posut prašinom. Kuntin sin, snažni Bhima, uze luk i strijele i jurnu k njemu izazvavši ga na dvoboj.

Kada je ugledao strašnoga Bhimu kako mu se približava, a da za njim pristizu i njegova braća s Krišnom, Ašvatthaman pomisli da mu je došao kraj. Ali njegova priroda bješe nesalomljiva. Odmah se dosjeti moćnoga oružja kojemu ga otac bješe naučio. On uze u lijevu ruku stabljiku trave, nadahnu je posebnim mantrama, a onda izreče strašne riječi: Na propast Pandavama!

Iz stabljike trave suknu plamen koji je mogao, činilo se, spaliti sva tri svijeta. Bješe nalik na Sveuništitelja Yamu na kraju yuge. Premudri je Krišna od samoga početka znao kakvo zlo smjera Ašvatthaman pa sada reče Arđuni: Vrijeme je da upotrijebiš nebesko oružje koje si naučio kod učitelja Drone. Tim oružjem zaštititi sebe i svoju braću jer ono može poništiti djelovanje svakoga drugog oružja.

Na to Arđuna žurno siđe s kola uzevši sa sobom luk s jednom strijelom na tetivi. On najprije poželi dobro sinu svojega učitelja, pa sebi samome, a onda i svojoj braći. Poklonio se svim božanstvima i svojim starijima, a onda je odapeo tu strijelu misleći pritom na dobrobit svih svjetova, i tada reče: Neka ovo oružje poništi Ašvatthamanovo!

Hitnuto Gandivom, to oružje zaplamsa silovitom vatrom kao što je, slično golemoj plamenoj kugli, planulo i oružje što ga je stvorio moćni Dronin sin.

⁶ Bhagirathi je Ganga prozvana tako po velikome isposniku Bhagirathi, potomku Sagare iz sunčeve loze, koji je trapnjom naveo Šivu da pusti svetu rijeku s neba na Zemlju da bi očistio pepeo Sagarinih sinova, svojih predaka, u podzemlju Patala, gdje ih je spržio gnjev mudraca Kapile zbog njihove objesti.

Uzdrhta svekolika Zemlja sa svojini planinama, vodama i šumama. Zatutnjaše gromovi i počeše padati nebrojeni meteori. Cijela se nebesa ispuniše grmljavinom i tim strahotnim svjetlom.

U taj se čas pojaviše tu dvojica najvećih među mudracima, Narada, znalac dharme, i Vyasa, djed svih Bharata. Vidjeli su da ta dva oružja spaljuju sva tri svijeta i zato dođoše znajući svoju dužnost i, odlučni da učine dobro svim stvorenjima, oni pokušашe umiriti dvojicu junaka. Ovoj dvojici rišija nikakva sila nije mogla nauditi pa oni stadoše između tih dvaju oružja poništavajući njihovu silu. Oni tada rekoše: Veliki ratnici koji su u ovome boju izginuli znali su mnoga oružja, ali nijedan od njih nije na ljudska bića bacio ovakvo. O junaci, zašto počiniste takvu nesmotrenost?

Čim je spazio tu dvojicu mudraca sjajnih poput ognja, Arđuna odluči povući natrag svoju nebesku strijelu i on sklopi ruke pa oslovi rišije: Upotrijebio sam ovo oružje rekavši mu neka poništi oružje mojega neprijatelja! Ako ga povučem, opaki će nas Dronin sin nesumnjivo sve spaliti svojim oružjem! Vas ste dvojica poput bogova i vama priliči da pronađete neki način kojim bi se spasili i mi i sva tri svijeta! — Rekavši to Dhanandaya povuče svoje oružje koje, kada je jednom bačeno, ni bogovi ne mogu lako povući. To oružje potječe iz Brahmanovih moći i ne može ga zaustaviti nitko čija duša nije savršeno čista.

Dronin je sin gledao dvojicu rišija kako stoje pred njime, ali on ne mogaše vlastitim silama povući svoje strašno oružje. On, sav snuđen, reče mudracu Vyasi: Htio sam obraniti svoj život jer bijah u velikoj opasnosti. O premudri, upotrijebio sam to oružje u strahu pred Bhimasenom. Više se ne usuđujem uzeti ga natrag. Nadahnuo sam ga vatrenom silom i namijenio propasti Pandava i zato će ono uzeti život svim Panduovim sinovima. Ja sam to zlodjelo učinio u gnjevu, brahmane.

A Vyasa mu odvrati: Prithin sin Arđuna primio je od tvojega oca pouke za upotrebu oružja Brahmaširas, ali on nije postao otpadnik i još se uvijek pridržava kšatrijskih dužnosti. On je ustrajan i častan. Zato treba zaštititi Pandave jednako kao i tebe samoga, a i cijelu kraljevinu. Zato povuci svoje nebesko oružje, izagnaj gnjev iz svojega srca i ne diraj u Pandave! Pobjeda koja je izvojevana grijehom nije potrebna kralju Yudhištiri. Daj im taj dragi kamen što ti je na čelu, a oni će tebi pokloniti život.

Dronin mu sin na to odgovori: Ovaj dragi kamen vredniji je od svega blaga što su ga i Pandave i Kurui ikada skupili. Onaj tko ga nosi nema se čega bojati: ni oružja, ni bolesti, ni gladi. Ne mora se bojati ni bogova, a ni danava, naga i rakšasa. Od njega se ne bih nikada razdvajao, ali, ako ti tako kažeš, o presveti, ja moram tako učiniti. Evo me! Ali ova travka ipak će morati pasti makar i u utrobe žena Panduovih sinova jer to je oružje moćno i ne da se obuzdati! Kada ga jednom upotrijebim, ja ga više ne mogu vratiti. Sve drugo što mi budeš naredio, sveti čovječe, ja ću poslušati.

— Učini onda tako — odvрати Vyasa — ali nemoj ništa više poduzimati! Pošalji to oružje u maternice njihovih žena i zaustavi se!

Kada Vyasa to reče, Dronin sin baci oružje koje već bješe podigao, i ono pade u utrobe žena Pandava. Slavni je Krišna znao da će se ovo dogoditi pa veselo reče Droninu sinu: Dok je kraljevna Uttara boravila u Upaplavyi, neki joj je pobožni brahman preorekao ovako: Kada loza Kurua bude bila istrijebljena, ti ćeš roditi sina i on će nositi ime Parikšit. Riječi će se ovoga bogougodnika obistiniti jer će Pandave imati unuka koji će produžiti njihovu lozu i bit će mu ime Parikšit.

Na to će gnjevni Dronin sin: To što ti, Krišno, govoriš, govoriš iz svoje naklonosti prema Pandavama, ali se ipak ne može obistiniti. Moja riječ ne može biti laž! Ovo moje oružje past će na zametak u utrobi Viratine kćeri!

A Vasudeva mu odgovori: To moćno oružje neće udariti uzalud. Zametak će umrijeti, ali ja ću ga ponovno oživjeti i on će poživjeti još mnoge godine! Kada je pak riječ o tebi, svi te mudri ljudi poznaju kao kukavicu i bijednoga grješnika. Uvijek si činio zlo, a sada si postao i djecoubojica. Zato ćeš morati ispaštati! Tri tisuće godina lutat ćeš zemljom bez ikoga svojega i nećeš moći ni s kime progovoriti nijednu jedinu riječ! Lutat ćeš raznim zemljama sam i bez druga i među ljudima ti neće biti mjesta. Oko tebe će se širiti zadah gnoja i krvi i tvoje stanište bit će nepristupačne gudure i turobne močvare. O grješniče, lutat ćeš zemljom noseći na sebi teret svih bolesti, a junački će Parikšit odrasti, poučiti Vede i držati bogougodne zavjete, a sva će oružja primiti od Šaradvatova sina. Kada stekne znanje o najmoćnijem oružju, prihvatit će se dužnosti kšatriye i vladat će kao pravedni kralj zemljom šezdeset godina. Premda je spaljen silom tvojega oružja, o najpodliji među ljudima, vidjet ćeš silu moje istine i mojega isposništva!

Tada doda Vyasa: Pošto si izvršio taj okrutni čin i nisi nas poslušao, a vladaš se po kšatrijskim običajima kao da nisi bio rođen u čestitoj brahmanskoj porodici, obistinit će se riječi Devakina sina.

A Ašvatthaman odgovori: Neka se obistine riječi najslavnijega prvaka među ljudima. Od svih ljudi na ovome svijetu ja sam odabrao da živim s tobom, sveti čovječe!

I tako Dronin sin tužno preda svoj dragi kamen i pred njihovim očima zaputi se u šumu.

Pošto tako pobiše i kazniše sve svoje neprijatelje, Pandave postaviše Govindu na čelo, a uz njega Vyasu i Naradu te, ponijevši sa sobom dragulj s kojim se Ašvatthaman bijaše rodio, žurno pođoše onamo gdje je sjedila bistroumna Draupadi držeći se svojega zavjeta prave.

Prišli su kraljici utonuloj u tužne misli pa Krišna i Pandave posjedaše oko nje. Bhima joj prema kraljevoj želji preda nebeski dragulj i kaza joj: Ljubazna gospo, ovaj je dragulj tvoj! Pobijeden je ubojica tvojih sinova. Sjećaš li se, sramežljiva gospo, što si jednom rekla Madhuovu pogubitelju: Ja nemam muževa,

nemam ni sinova ni braće! Ni ti kao da nisi živ, Govindo, jer kralju je samo pomirenje na umu! — Sjeti se sada tih riječi u kojima je srž kšatrijskih običaja! Ubijen je podli Duryodhana koji bješe smetnja našem blagostanju! Pio sam krv živome Duššasani! Platili smo sve što dugovasmo svojim zlotvorima! Pobjedili smo Dronina sina, ali ga pustismo da ode jer on je brahman, a i dužni smo poštovati našega preminulog učitelja. Ašvatthamanova je slava uništena i od njega je ostalo još samo tijelo.

Na to mu Draupadi odgovori: Ja sam jedino željela da se osvetim za sva naša poniženja. Učiteljev je sin vrijedan našega poštovanja koliko i sam učitelj. Neka kralj stavi ovaj dragi kamen na svoje čelo, Bharato.

Yudhištira učini kako je željela kraljica i primi taj dragulj kao poklon od svojega učitelja.

Tada tužni Yudhištira oslovi Krišnu i upita: Kako je Dronin sin mogao pobiti svu Draupadinu djecu? Svi oni bijahu vični oružju, neustrašivi i sposobni da se u boju sukobe sa stotinama i tisućama neprijatelja.

Vasudeva mu odgovori: Dronin je sin potražio pomoć najvećega među bogovima, vječnoga Mahadeve. Ašvatthaman je ugodio svemoćnome Mahadevi i zato je mogao pobiti i tvoje sinove i sve ono mnoštvo moćnih ratnika Pančala i njihovih pratilaca. Ne muči svoju pamet misleći o tome. To djelo nije učinio Dronin sin već Mahadevina milost. Sada se posveti neposrednim dužnostima!

Knjiga jedanaesta

STRIPARVAN

Knjiga o ženama

Vaišampayana reče: Izgubivši stotinu svojih sinova, uciviljeni i neutješni kralj Dhrtaraštra bijaše nalik na drvo posječenih grana. Od sve te strahote on kao da bijaše onijemio. Bistroumni Sandaya dođe pred kralja pa ga oslovi i reče: Zašto se prepuštaš tugovanju, kralju? Žalost ničemu ne služi. Izginulo je osamnaest akšauhini sve valjanih boraca. Zemlja je opustjela i gotovo se sasvim ispraznila. S raznih strana i iz raznih krajeva došli su ovamo kraljevi da se ujedine s tvojim sinom i tu položili svoje živote. Naredi neka se pripreme posmrtni obredi za tvoje sinove, unuke, rodbinu, prijatelje i učitelje, onako kako to nalažu običaji.

Silni Dhrtaraštra, koji je ostao bez ikoga svoga, na te riječi najednom pade kao drvo oboreno vjetrom, pa poče tugovati: Našto će mi sada život kada više nemam ni roda ni prijatelja! Sada sličim na bolesnu pticu polomljenih krila! Nemam kraljevine, ni rodbine, ni očinjeg vida, i trne moj sjaj nad Zemljom kao nebesko svjetlilo koje se gasi. Dobro me je Krišna savjetovao: Dajte Pandavama makar pet sela, a tvoj sin neka vlada cijelom zemljom! Ja, slaboumnik, nisam ga poslušao i sada to moram ovako ljuto ispaštati. Mora da sam strašno griješio u svojemu prijašnjem životu kada mi je Svevišnji odredio da ovako trpim. Na svojoj Zemlji nema jadrnijeg stvora od mene! Kada je već sve tako, neka me onda Pandave vide kako još danas odlazim u Brahmanovo carstvo!

Sandaya je pokušavao riječima ublažiti njegov bol: Ne tuguj, gospodaru! Ti si slušao tumačenja Veda i sadržaje mnogih svetih spisa koje su ti kazivali starci. Poput britka mača ranilo te tvoje vlastito oštroumlje. Tvoj je sin od cijeloga svijeta stvorio sebi neprijatelje. Onaj tko vidi samo med, a ne vidi zamke, naći će propast zbog pohlepe za medom. Sveti spisi ne odobravaju što suzama kupaš lice, a neće to pohvaliti ni mudri ljudi. Te suze poput vatrenih iskara peku mrtve za kojima se liju.

Onda se javi veleumni Vidura: Ustaj, kralju! Zašto ležiš nauznak? Priberi se, kralju! Svako živo biće ima svoj kraj i sve što se podiže sigurno će i pasti. Sjedinjenje će se dovršiti diobom, život se završava smrću. I onaj tko se ne bori može izvući živu glavu, ali kada nekome kucne suđeni čas, neće se spasiti! Stvorenja najprije ne postoje, pa onda, u jednome razdoblju, postoje, da bi potom opet nestala. Čega tu ima za tugovanje? Smrt niti voli niti mrzi. Ako je vjerovati svetim knjigama, svi koji su izginuli dočekali su najslavniji kraj života. Došli su iz nepoznatih predjela i sada su opet postali nevidljivi. Niti su oni tvoji, niti si ti njihov. Zašto onda žaliti za njihovim nestankom? Ubijeni odlazi u nebesa, a onaj tko je ubio stekao je slavu. Nama i jedno i drugo donosi velike zasluge. Pouzdaj

se u to da će im Indra dodijeliti da prebivaju u predjelima u kojima će im biti ispunjene sve želje! Na svijetu ima na tisuće majki i očeva, sinova i supruga. Tko su oni i tko smo mi? Iz dana u dan nastaju tisuće razloga za tugovanje i tisuće razloga za strahovanje i pogađaju nezalice, ali ne mogu ništa onima koji su mudri. Ako osjećaš da te jad preteško pritiska, moraš ga suzbijati, a ne prepuštati mu se. Duševna se bol ubija mudrošću kao što se tjelesna ubija lijekom. Mudrost ima tu moć, ali oni koji su nerazumni nikada ne steknu duševni mir. Djela učinjena u prethodnome životu neumitno prate čovjeka u ovome sadašnjem, i u kojemu ih je obliku čovjek učinio, u tom će obliku uživati ili trpjeti njihove plodove. Čovjeku je vlastita duša najveći prijatelj, a može mu postati i najopasniji neprijatelj.

Na to će Dhrtaraštra: O premudri, tvoje krasne riječi ublažile su moj bol. Zbori dalje.

Vidura nastavi: Kao kada čovjek odbaci odjeću, staru ili novu, tako je to i s utjelovljenim bićima. Učeni kažu da su tijela kao kuće. S vremenom se poruše, ali je biće jedno i vječno. Kao što u lončarskoj radionici neki zemljani lonci puknu još dok su na kotaču, drugi kada su oblikovani, neki kada se skidaju s kotača, neki dok se suše, a poneki i dok se peku, neki se razbiju kada se vade iz peći, a neki tek za vrijeme upotrebe, tako je i s tijelima živih stvorenja.

— Na samome početku živo se biće nalazi u zametku. Ono malo-pomalo raste i na izmaku petog mjeseca dobije svoj oblik. Postaje zametak sa svim udovima, već dovršenim, i živi tu, na nečistu mjestu, prekriven mesom i krvlju. Onda se silom vjetra svojim donjim udovima okrene nagore, a glavom dolje i, došavši u taj položaj na ušću maternice, već tada trpi mnoge neugodnosti. Grčanjem maternice stvorenje izlazi iz nje i već nosi sa sobom plodove svojih prijašnjih postupaka. Na ovome svijetu odmah se sukobljava sa svakojakim zlom koje odmah nasrće na njega. Nevolje jure za njim kao psi za mirisom mesa. Dok robuje svojim nekadašnjim djelima, napadaju ga različite bolesti. Dok robuje osjetilima, ženi, blagu i svim životnim slastima, prikradaju mu se različite loše navike, kralju! Kada ga one obuzmu, nikada više ne nalazi sreću. Činio dobro ili zlo, on u to vrijeme ne ubire plodove svojih postupaka. Samo oni koji svoja srca usmjere prema razmišljanju mogu zaštititi svoju dušu. Onaj nad kojim vladaju osjetila i ne slutiti da smrt već kuca na njegova vrata. Pohlepa, gnjev i strah oduzmu pamet čovjeku i on više ne prepoznaje sebe samoga. Sretan što je rođen u cijenoj porodici, on kleveće one koji nisu visoka roda. Ohol zbog blaga što ga posjeduje, on prezire siromahe. Čovjek druge smatra nezalicama, ali malo tko provjerava sebe. Svakome pripisuje grijehe, ali nikada nema volje sebe kazniti zbog svojih. Svi će jednom, opruženi na jednak način, spavati na goljoj zemlji, i zašto onda toliko žude za tim da prevare jedan drugoga? Onaj tko to uvidi vlastitim očima ili čuje ušima od drugih pa se posveti vrlini u ovome nesigurnom svijetu i prione uz nju od svoje najranije dobi, dočekat će kraj koji je dostojan

velikana. Onaj tko to nauči, kralju, i drži se Istine, prolazit će svim stazama.¹ Ni junaštvo, ni blago, ni prijatelji, ni dobronamjernici ne mogu izliječiti čovjeka od žalosti tako sigurno kako to može samoobuzdanost duše. Kralju, onaj tko uspije svako stvorenje uvjeriti u svoju dobrohotnost, dospijeva u najviše predjele do Višnuove stope, a taj se plod ne može ubrati ni tisućom žrtava ni svakodnevnim postom.

Dugo su oni tješili kralja koji doista bješe u jadnome stanju, a onda mu progovori Vyasa: Silni Dhrtaraštro, slušaj što ću ti reći: Jednom sam stigao u dvor Gospoda Indre i samo ugledao Zemlju u njezinu tjelesnom obličju. Ona bješe došla pred bogove s posebnom namjerom. Stala je pred njih i rekla: Obecali ste da ćete za mene učiniti ono što sam vas molila, da ćete mi olakšati nepodnošljiv teret stvaranja! — Na to joj Višnu, kojega obožavaju svi svjetovi, odgovori pred cijelim saborom bogova: Najstariji od stotine Dhrtaraštrinih sinova, po imenu Duryodhana, izvršit će ono što si naumila. Na polju Kurua okupit će se zbog njega svi junaci i, uvježbani da ubijaju, oni će jedni druge pogubiti oštrim oružjem. U tom će se boju, boginjo, zasigurno, olakšati tvoj teret. — Razumiješ li sada, kralju, da je tvoj sin Duryodhana bio jedan dio Kalija, rođen je da bude uzrokom općega pokolja.² I mnogi su se drugi kraljevi rodili na zemlji da bi potpomogli čin razaranja. Na Pandavama nema nikakve krivice zbog onoga što se dogodilo. Tvoji su sinovi bili zli³ i oni su počinili taj pomor na Zemlji. Narada i ja smo još onda na kraljevskome posvećenju u potaji izvijestili kralja Yudhištiru o svemu što će se dogoditi i on se trudio da očuva mir s Kuruima. Ali, ne može se izbjeći ono što bogovi odrede!

— Znaj zato da je sve što se zbilo djelo neumitne sudbine pa zbog moje zapovijesti i iz obzira prema Pandavama nastavi nositi breme svojega života. Ako budeš tako poživio, tvoja će se slava proširiti svijetom i moći ćeš steći znanje o svim svojim dužnostima, a imat ćeš na raspolaganju i dosta godina da stekneš i isposničke zasluge.

Kralj Dhrtaraštra saslušao je riječi presvijetloga Vyase pa se zamisli, a potom mu odvrati: O najbolji od ponovno rođenih, preteško je breme moje boli. Osjetila me često izdaju i teško mi je podnositi sebe samoga. Ti si rekao da su tako odredili bogovi i ja se neću rastaviti od života. Živjet ću i radit ću ne prepuštajući se žalosti.

Kada ću te njegove riječi, Vyasa istoga časa nestade.

¹ Tu su izostavljena dva pjevanja sa čuvenom paprabolom o čovjeku u bunaru koji u smrtnoj opasnosti još žudi za okusom meda. v. npr. Katičić, *Stara indijska književnost*, str. 115-116.

² Kali je duh gubitničkoga zgoditka na kocki i duh kaliyuge koja nastupa. Time se može ponovno aludirati i na ulogu Šakunijeve i Duryodhanine prijeverare na kockama u sabornici, i na istovitnost bitke i igre kockama kao božjega suda.

³ "Zli": dur-atmanas; time se tumačenjem "redaktora" Vyase razjašnjava i takva stilizacija imena Dhrtaraštrinih sinova u epu da počinju s dus-/dur-"zlo-, teško-...": Dur-yodhana, Duš-šasana, Dur-mukha itd.; pa i jedina kći, žena Dayadrathe, zvala mu se Duh-šala.

Onda se opet javi Sandaya: Kraljevi mnogih naroda koji su došli s raznih strana, kralju, svi odoše u predjele mrtvih, a s njima su tamo i tvoji sinovi. Naredi da se pripremaju posmrtni obredi za tvoje sinove, unuke i očeve, kako to već dolikuje.

Te strašne riječi opet oboriše kralja s nogu i on ležашe kao da je bez života. Vidura ga je opet bodrio i tješio i kralj onda reče: Dovedi odmah Gandhari i sve gospe Bharata zajedno s Kunti.

Dodoše kraljica Gandhari skrhana svojom žalošću i s njome Kunti i sve obudovjele kraljevne i ojađene majke pa, kada spaziše sijedoga vladara, roditelja izumrlog plemena, iznova se probudi njihov jad i opet im suze umiše lica. Dobri je Vidura svakoj prišapnuo neku utjehu dok im je pomagao da se popnu u kola pa onda svi napustiše dvor.

Kada su se pojavile pred narodom kraljevske udovice, koje do toga dana teško da su i pred bogovima pokazale svoja lica, vriska i plač začuše se iz svakog doma Kurua. I djeca su plakala pokraj svojih majki. Dvorske su gospe, raspletenih kosa i odbacivši sve svoje ukrase, prolazile ulicama nalik na košute bez svojega podvodnika. Svaka je, neutješna, oplakivala svojega milog pokojnika. Kraljice pod velom i sramežljive djevojke, koje nekada zazirahu od oka naroda, prolazile su sada gradom ne misleći na stid ili ustezanje. Nekada su jedna drugoj nježno utirale suze i zbog najmanje boli, a sada, pod bremenom zajedničke tuge, ne mogahu jedna za drugu reći ni jedne jedine utješne sestrinske riječi.

Idući pred četama žena koje su jedikovale, utonuo u duboku i neprebolnu tugu, izašao je vladar Kurua na vanjska gradska vrata, a za njime pođoše građani Hastinapura i mnogi obrtnici. Sveopća je tužbalica odjekivala na sve strane, a nebo je odgovaralo jekom. Nalikovalo je to na završetak yuge i približavanje sudnjega dana.

I Yudhišthirino srce bijaše ispunjeno strepnjom i ojađeno pogibijom Dhrtaraštrinih sinova. Okružen svojom braćom on pođe svojem stricu, a za njime su išli vitezovi Krišna i Yuyudhana, Yuyutsu i kraljevna Draupadi koja izgaraše od boli okružena gospama Pančala.

Probivši se kroz gomile uplakanih i uciviljenih žena koje su ga optuživale, snažni se Yudhišthira pokloni stopalima svojega najstarijeg strica. Pošto su ga pozdravili kako to nalažu običaji, Pandave mu se javiše svaki svojim imenom. Uzrujani Dhrtaraštra zagrlji, ustežući se, najstarijeg Panduova sina, ali ga bol zbog pogibije njegovih sinova, kojoj uzrok bijaše Yudhišthira, nikako nije napuštao. Pošto se zagrljiše i malo pomiriše, Dhrtaraštra ojađena duha stane tražiti oko sebe Bhimu kao oganj i koji će spaliti.

Krišna je slutio zlu kraljevu nakanu pa odvuče Bhimu ustranu, a starome kralju podmetnu željezni Bhimin kip. Uхватivši svojim rukama Bhimin željezni kip, snažni kralj Dhrtaraštra zdrobi ga u komade misleći da je to pravi Bhima od krvi i mesa. S kraljevih ranjavih prsa poteče krv i on se sruši na zemlju, ali ga

učeni vozar Sandāya podiže rekavši mu: Ne čini to! — Potom kraljev bijes uminu i on dođe k sebi pa od silna jada glasno zaplaka: Jao, Bhimo! Jao!

Vasudeva vidje da njime više ne vlada neobuzdani gnjev i da se doista ražalostio misleći da je ubio Bhimu pa mu reče: Ne tuguj, Dhrtaraštro! Nisi ubio Bhimasenu. Zdrobio si željezni kip. Vidio sam da te obuzeo gnjev i izvukao sam Kuntina sina iz samih čeljusti smrti. Tigre među kraljevima, u tjelesnoj se snazi s tobom nitko ne može mjeriti. Zato sam i pripremio jedan od željeznih kipova što ih je načinio tvoj sin i njega sam ti podmetnuo umjesto Bhime. Bhimina smrt ne bi ti donijela nikakva dobra. Gospodaru, tako nećeš oživjeti svoje sinove.

Onda dođoše služavke i opraeše kralja, a kada i to bi gotovo pogubitelj Madhua mu kaza: Ti si, kralju, čitao Vede i druge svete spise, slušao si stare povijesti i sve što se tiče kraljevih dužnosti. Učen si i mudar i ne uzmičeš ni pred snagom ni pred slabošću. Čemu onda sav taj gnjev kada je sve ovo što te snašlo samo plod tvogega vlastitoga grijeha? Nisi obuzdavao svoju dušu, nego si dopustio da tobom vlada Duryodhana. Osvrni se već jednom na sve svoje nepravedne postupke, a i na zla što ih je počinio tvoj sin! Panduovi sinovi potpuno su nedužni, a ti i on ste se tako surovo ponijeli prema njima.

Sve što mu je Krišna govorio bila je prava istina. Na to kralj ovako odvrati Devakinu sinu: Istina je, snažnoruki! Očinska ljubav bješe me zavela sa staze pravednosti. Sreća je da mi Bhima nije došao u zagrljaj. Sada u meni više nema ni gnjeva ni groznice i ja doista želim zagrliti srednjega junaka među Pandavama. Sada kada više nema ostalih kraljeva, a nema ni moje djece, sva moja sreća i blagostanje ovise o Panduovim sinovima. — I stari kralj izgrli vrsne kraljeviće Bhimu i Dhanandāyu, a potom i Madrine sinove te plakaše tješeći ih i blagoslivljajući.

U svojemu prevelikom jadu bezgriješna je Gandhari premetala po sjećanju na koji je način pravedni kralj Yudhištira pobio sve svoje neprijatelje te odlučio da ga prokune. Satyavatin sin Vyasa prozreo je njezinu zlu namjeru pa uze na sebe dužnost da je još u začetku od toga odvrati. Očistio se svetom i svježom Ganginom vodom i, pošto bijaše kadar da svakamo stigne brzinom uma, on dođe pred nju. Svojim duhovnim okom mogao je prodrijeti u srce svakoga stvorenja samo ako svoj um usmjeri na njega. On se pojavi tu u želji da učini dobro svakome stvorenju pa oslovi svoju snahu: Nemoj iskoristiti ovu priliku da bi izrekla svoje prokletstvo. Bolje ćeš je iskoristiti ako pokažeš svoju spremnost da opraštaš. Ne moraš se srditi na Pandave, o Gandhari. Zauzmi se za mir i dobru volju. Obuzdaj riječi koje su ti već na usnama. Tvoj te sin molio da ga blagosloviš i poželiš mu pobjedu, a ti si mu odgovorila: Tamo gdje je pravda, tamo je i pobjeda! O Gandhari, ja se ne sjećam da je i jedna jedina tvoja riječ bila neistina, pa zašto i sada ne bi to poštovala? Pobijedi nepravdu ti koja poznaješ pravdu, jer pobjeda je tamo gdje je i pravda!

A Gandhari odvrati na to: O bogoviti, ja nikakvo zlo ne želim Pandavama, a još manje njihovu propast. Srce mi se lomi za mojim sinovima. Znam da treba da štitim Pandave i ja kao što ih i Kunti štiti, a i Dhrtaraštra mora tako učiniti. Kurui su, željni boja i naduti od ponosa, izginuli u tome boju zajedno s mnoštvom svih ostalih i ne žalostim se zbog toga. Ali ima nešto što je Bhima učinio, i to naočigled samoga Vasudeve: Izazvao je na dvoboj Duryodhanu i oborio ga je udarcem ispod pojasa. To rasplamsava moju srdžbu. Zašto vitezovi zaboravljaju dužnosti određene za osobe visoka roda samo zbog straha za svoj život?

Bhimasena je čuo te Gandharine riječi i, kao da se bio vrlo uplašio, stade govoriti: Bilo pravo ili krivo, ja sam to učinio iz straha, želeći izvući živu glavu, jer tvojega sina nitko nije mogao pobijediti u poštenoj borbi. Učinio sam nepošteno djelo i molim te da mi oprostiš! Dobro znaš da je on zvao na kockanje kralja Yudhištira i da ga je pobijedio prijevarom. Znaš i što je učinio nedužnoj Draupadi i koliko smo nepravdi pretrpjeli od njega. Da smo tvojega sina ubili zbog njegovih nedjela još tamo, u sabornoj dvorani, ti nas tada ne bi okrivljavala. Majko, mi smo se s mukom obuzdavali jer nas je vezivala zakletva koju bijaše dao Yudhištira. Mi smo odužili svoj dug časti, a zadovoljenje smo potražili i našli ga u boju. Zato bi trebalo da nam oprostiš.

— Zlo je i krv stranca piti — nastavi Bhima — a nekmoli svoju vlastitu, a brat je isto što i ja sam. Ali ta krv nije prošla dalje od mojih usana. Karna je to dobro znao. Kada su poslije kockanja pograbili Draupadi za kosu, ja sam te riječi izgovorio raspamećen od bijesa, ali sam ih dobro zapamtio. Za sve godine koje će doći ja bih važio za kšatriyu koji nije izvršio svoju dužnost da nisam održao riječ što sam je zadao!

Nato će Gandhari: Nitko te nije pobijedio, a ti si pobio stotinu sinova ovoga starog čovjeka. O dijete, zašto nisi ostavio bar jednoga sina ovom paru staraca koji više nemaju ni kraljevine. Zašto nisi ostavio ovome paru slijepaca bar jednu štaku? Mogao si naći jednoga koji vas nije tako teško uvrijedio. Onda gnjevna Gandhari upita: Gdje je kralj?

Tada joj kralj Yudhištira pride, dršćući i sklopljenih ruku, pa tiho reče: Presvijetla kraljice, ovdje je Yudhištira, sramni pogubitelj tvojih sinova. Zaslužio sam tvoje prokletstvo jer ja sam uzrok sve ove propasti. Prokuni me! Ne želim više ni život ni kraljevstvo ni blago! Zbog mene su izginuli moji prijatelji i pokazalo se da sam slaboumnik i zlotvor prijateljima.

Gandhari ništa ne odgovori Yudhištiri koji pred njom stajaše obuzet strahom, samo je teško uzdisala. Kraljica Kurua poznavашe načela pravde i mnogo je toga mogla predvidjeti pa svojim povezanim očima uperi pogled prema vrhovima Yudhištirinih nožnih prstiju upravo u času kada se saginjao da joj padne pred noge. Od toga pogleda stvori se rana na njegovu nožnome palcu, a dotada je imao na nogama zdrave i lijepe nokte. Arđuna to opazi i zakloni se iza Vasudeve, a ostali Panduovi sinovi stadoše uzmicati. No Gandhari se oslobodila

svoje ga gnjeva i počela tješiti i umirivati Pandave kao što bi to učinila svaka majka.

Pošto od nje dobiše dopuštenje da se mogu udaljiti, junački Pandave, svi zajedno, odoše tada svojoj majci. Gledajući svoje sinove poslije tolika vremena, Kunti pokri lice skutima i rasplaka se. Plakali su neko vrijeme zajedno i Kunti vidje na svojim sinovima rane i ožiljke od mnoga oružja. Grlila je i milovala svakoga od svojih sinova plačući zajedno s Draupadi koja je ležala na zemlji u neutješnoj boli za svojim izginulim sinovima.

Onda u pratnji svojih sinova ona povede svoju snahu i dođe pred staru kraljicu koja bijaše utonula u duboku žalost. Kada Gandhari primijeti da joj prilaze slavna gospa i njezina snaha, ona im reče: Ti se nemoj toliko kidati od jada. I mene je snašlo čemera koliko i tebe, ali mislim da nam je svu ovu strahotu doneo neumitni tok Vremena. Ovaj pokolj nije se mogao izbjeći jer njegov uzrok ne leži u dobrovoljnome ljudskom djelovanju. Moj je grijeh što je propalo ovo moćno pleme.

Tada mudra Gandhari, premda su još bili podaleko od Kurukšetre, ugleda božanskim vidom posljedice strašnoga krvoprolića. Uvijek odana svojemu gospodaru, blagoslovljena se gospa nepokolebljivo držala svojih zavjeta i istine, a veliki Vyasa čistih djela dade joj božansko znanje i snagu duha. Sada je veleumna gospa gledala izdaleka, ali kao da bješe tamo to strašno razbojište od čijega je izgleda drhtao um.

Bijaše prepuno strahovitih prizora pogibije najvršnjih ratnika. Razasute kosti, kosa, potoci krvi na sve strane i tisuće tisuća tjelesa, lokve krvi konja i slonova, velikaši na ratnim kolima i oni bez kola, od svih rodova. Nebrojene glave bez svojih tijela i tijela bez glave, a nad njima krici slonova i njiska konja, jauci ljudi i žena i bezbrojni čopori čagalja i golema jata ptica strvoždera.

Vyasa onda reče da treba poći, i tako Dhrtaraštra, u pratnji Pandava, Vasudeve i gospi Kurua, stiže na Kurukšetru. Sirotice i udovice, majke bez djece i sestre bez braće ugledaše svoje mile i neprežaljene kako leže na tlu dok ih rastržu grabljive zvijeri, ptice i sablasti, pisaće i rakšase i ostale noćne lualice. Nekim gospama Bharata, koje te grozote gledahu prviput u životu, noge se podsješkoše i one popadaše po zemlji. Subalina kći Gandhari gledala je ovo poprište pokolja nad kojim se uzvijahu krici užasnutih žena, pa oslovi lopočookog, prvog među ljudima: Gledaj, Madhavo, ove moje snahe! Raščupanih kosa žalosno nariču za gospodarima. Nailaze na mrtva trupla pa se prisjećaju negdašnjih likova velmožza Bharata! Trče amo-tamo u gomilama, tamo našavši brata, a ondje oca, pa i muža gdje leži mrtav. Gledaj, snažnoruki, cijelu su ravnicu preplavile majke kojima izginuše djeca na njoj, a uz njih i udovice traže svoje mrtve.

Gledaj razbojište što ga tužno krasi zlatni oklopi i ratnički nakit i narukvice i zlatni vijenci. Zasuto je kopljima i teškim topuzima što ih hitnuše ratničke ruke, sjajnim mačevima i vitim strijelama i bezbrojnim dugačkim lukovima. To je

zborište gnjusnih grabljivica koje se posvuda igraju i šeću i izležavaju gdje im se sviđi. Tko je pomišljao na smrt Đayardathe, Karne i Drone, te velikoga Bhišme i Abhimanyua. Nitko od njih ne mogaše poginuti, a gle sada, jao, na njima se krase svrake i vrane, psi i jastrebovi. Svrake i gavranovi nad njima gozbuju! Vrsni ih pjesnici slavljahu i kazivahu im svoje pjesme, a sada slušaju zloguke i divlje urlike čagalja. Nekada su ovi dični vitezovi mirno počivali na mekoj postelji, udova namazanih sandalovim uljem i posutih prahom mirisne aloje. A sada, jao, nađoše počinak u zemnom prahu. Sada su im ukras samo strvinari, vuci i gavrani. Uvijek orni za boj, vrsni vitezovi čine se veseli, još uvijek stežući ljutiti čelik vjernih mačeva, oštih kopalja i sjajnih topuza, kao da već nije otprhnuo život iz tih mrtvih tijela. Čak ni grabljivice njima ne prilaze. Neki počivaju obgrlivši svojim moćnim mišicama silne topuze kao da to grle svoje vjerne ljube. Nebrojeno mnoštvo slavnih bojovnika, lijepih, bjeloputih, počiva na ovome strahovitom polju dok njihove vijence od čista zlata posvuda razvlače užasna stvorenja što žderu leševe. Smrt je umirila žestoke junake. S njihovih vratova sad vukovi kidaju lijepe zlatne lance.

Lica ljepotica blistaju od ljute boli i jada i nalik su na Sunce kad izjutra svane. Sve te tužbalice, još nedorečene, miješaju se tako da im se smisao ne da razaznati. Neke među gospama skrhanе od jada, rastaju se, tužne, od svojega života. Neke pak vrište u crnome užasu našavši svojega milog pokojnika. Zemlja se svjetluca od glava i ruku željezom odsječenih a udovi velikih junaka smiješani na gomilama leže zajedno u groznome kaosu. Žene skupljaju i glave i ruke i ne prepoznaju drage pokojnike jer su ih bitka, zvijeri i ptice grozno nagrdili. — To nije njegovo! Ovo nije on! — razliježe se jauk i užasni krici, i traženje se nastavlja iznova.

Zemlja je blatnjava od krvi i mesa, nema po njoj puta od bezbrojnih glava i krvavih ruku koje stežu mačeve. Gledaj, Đanarđdana, Dhrtaraštrine su snahe nalik na jato, nalik su na stado divnih kobila ukrašenih svojim prebujnim grivama!

I usred te gorke tužbalice Gandharin se pogled zaustavi na tijelu njezina najstarijega sina. Od toga prizora ona klonu k zemlji, a kada dođe k sebi, kraljica zgrabi sina i nastavi jadicovati: Jao, sine moj! Jao meni nesretnici! — I izgarajući u bolu, kraljica suzama zalijevaše sinovo tijelo širokih ramena i još uvijek ukrašeno vijencima i ogrlicom.

— Pobjeda je tamo gdje je pravda! — započe ona svoju tužbalicu. — A tebi, sine moj, u srcu bijaše samo ratovanje: Poput nebesnika ti ćeš uživati nebeske predjele koji se mogu zaslužiti. — Tako sam mu rekla, i ja ne tugujem za svojim prvencem. Žalim Dhrtaraštru, bespomoćnoga kralja, koji više nema nikoga od roda, a ni prijatelja. Madhavo, gledaj, eto mojega sina koji bijaše prvi među ratnicima, žestoka u boju, vješta bojovnika, bez premca u bici. Eto, sada počiva na junačkome odru. Gledaj obrate što ih donosi vrijeme! Odurni čagljji sada bdiju nad kraljem koji se odmara na odru junaka. Bijaše jednom vrijeme kada su najljepše

od svih djevojaka čuvale miran san ovome junaku. Njegovu naklonost mnogi su kraljevi stekli nadmetanjem, a sada je mrtav i, dok tako leži, oko njega čuče mrski lešinari. Najljepše djevojke hlad su mu pravile svojim lepezama, a sada nad njime mašu samo krila gadnih strvinara. Ovaj bezobzirni, lakoumni, nerazumni kraljević Bharata prezirao je mudroga Viduru i rođenoga oca. Sada mrtav leži na ovome polju zato što nije poslušao starije. Još donedavno gledala sam, Krišno, cijelu ovu zemlju prepunu slonova, konja i goveda, i Duryodhana je vladao nad njome, a sada je gledam, moćni ratniče, kako njome opustjelom drugi gospodari. Što će mi još život, silni Madhavo: Pogledaj taj prizor što mi srce puni neizmjernim jadom! Gledaj lijepe gospe kako uciviljene sjede pokraj mrtvih! Kada njih pogledam, obuzima mi srce još crnja tuga od tuge za sinom kojega prvog rodih. Pogledaj, Krišno, Lakšmaninu majku, prelijepu gospođu raskošnih bokova, nalik je na divni žrtvenik od zlata. Dok je on živio, oštromna kraljevna nalazila je mnoge slasti u zagrljajima svojega gospodara. Zašto se u meni srce ne raskide kada vidjeh mrtvog svojega milog unuka? Bezgrješna gospa sad grli glavu sina oblivenu krvlju, onda žuri do mrtvoga muža da i njega, tužna, opet pomiluje, a sve opet skreće pogled na premiloga sina. Ledi mi se srce dok ih tako gledam! Još je strašnji prizor svih tih nesretnica koje oplakuju mrtve muževe negoli pogled na mojega mrtvog sina. Njihove se noge bijahu naviknule da gaze terase kraljevskih dvorova, a sada hodaju krvavom močvarom. Malaksale su od bezmjerna jada i s mukom tjeraju drske grabljivice s tijela svojih milih pokojnika. Krasna su im lica nalik na lopoče koji su uvenuli od vrela sunca. Leže na zemlji klonule od plača ili tumaraju bez ikakva cilja preko olupina i mrtvih tjelesa.

— Gledaj, Govindo, ovo strašno polje! Gle, eno štitova, i na svakome stotinu mjesečevih lica, zastave blistave kao jarko sunce, oklopi, kacige, kako se rasuti po zemlji blistaju nalik na tisuće žrtvenih ognjeva u koje nalijevaju topljeno maslo. Eno, tamo spava, zauvijek usnuo, moj sin Duššasana kojega je ubio Bhima! Bhima se napojio njegovom krvi! Sustiže ga grozna i okrutna kazna jer nije slušao moje opomene. Rekoh mu, Krišno, a i Duryodhani: Sinovi moji, nemojte slušati morskoga Šakunija! Znajte, vaš je ujak pokvarene duše i uvijek mu je u mislima razdor. Bježite od njega i ne oklijevajte, već se odmah izmirite s Pandavama! Jao, sve moje riječi bijahu uzalud, moj se sin nije osvrtao na njih. Nalik na otrovnicu koja prijeti biku, vrijeđao je Bhimu otrovom svojih riječi!

— A eno ovdje, usred onih slonova stradalih u boju, leži moj sin Vikarna unakažen, nalik na mjesečinu među oblacima. Riječ mu se štovala i među mudrima, a sada njegova mlada udovica nemoćnom rukom tjera strvinare što se baciše na njegovo tijelo. Proboden je mnogim dugačkim kopljima i vitim strijelama, ali ga ljepota nije napustila. Eno ga, Durmukha, pogubitelj mnogih protivničkih četa, sada spava na zemlji, a lice mu je i sad okrenuto onamo odakle mu je prišao neprijatelj. Rastavio ga je s dušom silni Bhimasena, vršeći svoj

zavjet. Pogledaj, Krišno, samo mu je pola lica očuvano! Drugu polovicu prožduru grabljivice! Lijepo mu je lice, ali sada je kao Mjesec u prvoj četvrti.

— Mladahan i naočit, moj sin Vivimšati, njega su uvijek posluživale najljepše gospe, spava, Madhavo, u ženinome prahu. Njega sada dvore grozni lešinari.

— Tamo vidim, Krišno, kako blista mladi Arđunin potomak, jer silnoga junaka nije pomračila čak ni strahovita smrt. Dični Abhimanyu poput ljutoga lava pade neustrašiv, pogubivši mnoge, pošto sam ostade usred vojske mojega sina. Viratina kćerka, Arđunina snaha, premila nevjesta neusporedive ljepote, nariče nad njime satrvana bolom milujući ga nježno svojom malom rukom. Prođe i to vrijeme kad je umna i krasna nevjesta, kušajući opojnoga zaslađenog vina, sramežljivo grčila svojega gospodara, ljubila lice Subhadrina sina koje bijaše lijepo kao cvijet lopoča. Skinula je oklop od suha zlata što je pokrivao krvlju okupano muževo tijelo i uprla je oči u njega. Gledajući njega, tebi se obraća! Slušaj je, Krišno!

— O lopočooki, ovaj junak ima oči kao tvoje, a, evo, mrtav je. Po moći i snazi, a i po junaštvu, tebi je ravan, bezgrješni Krišno. Pa i po ljepoti nalikuje tebi, a sada je usnuo tu, na golj zemlji. Neprijatelji su mu prikratili život.

— A sada, Krišno, zbori svojem mužu: Ti si odrastao u svakom obilju, na mekim kožama jelena običavao si se bezbrižno odmarati. Jao, zar ti tijelo ne osjeća bol dok tako ležiš na tvrdu bojištu? Raširivši svoje silovite ruke što ih krase grivne i tvrdi ožiljci od žilava luka, ti mirno počivaš, moj gospodaru, kao da si, umoran, stigao s vježbališta. Vidiš li da plačem, gospodaru, zar da nijedne riječi ne čujem od tebe? Ne sjećam se da te ičime povrijedih. Zar ostavljaš poštovanu Subhadru i svoje starije, nalik na bogove, i mene jadnicu shranu žalošću?

— Promotri, Krišno, tužnu siroticu što skuplja uvojke natopljene krvlju i na krilo meće tu prekrasnu glavu svojega gospodara, pa mu i dalje govori kao da je još živ: Što li su mislili veliki ratnici dok su tebe mladoga stezali u obruč i, meni na žalost, mirno pogubili? Kako je tvoj otac, proslavljeni junak, mogao trpjeti breme svojega života pošto te je ovdje ugledao mrtvoga, ubijena združenim snagama gomile? Ni cijelo kraljevstvo, ni poraz zlotvora neće Pandavama donijeti radosti sada kada tebe nema među njima. Obuzdavši osjetila i vjerna vrlini, i ja ću uskoro dospjeti u nebo i u blaženstvo što si ga junački stekao oružjem. Zaštiti me tada, vrsni junače! Ali ja, nesretnica, ne mogu umrijeti da bih se s tobom sastala na nebu, a za tim žudim otkako te na bojištu spazih mrtva. Moj prekrasni mužu, ti ćeš na nebu susresti divne nebesnice i srca će im burno zaigrati od tvoje ljepote, od umilna smiješka i ljubaznih riječi. Subhadrin sine, dospio si sada u one predjele u kojima boravi samo pravednik i apsarasi su ti sada družbenice. Nauživat ćeš se njihove miline, ali sjeti se kadšto i moje dobrote. Bješe nam

suđeno da na ovome svijetu naša veza traje samo šest mjeseci, jer, evo, u sedmom, tvoj život ugasnu, moj veliki junače!

— Krišno, gledaj tamo, jadne žene Matsya iz kraljevskoga doma s mukom odvajaju kraljevnju Uttaru da zaustave njezine strašne jadikovke, a njihova je muka još strašnija i stalno nariču za kraljem Viratom. Osakaćen strašnim Droninim oružjem, on leži nauznak i okupan krvlju. Radosno grakćući, nad njime se viju jata gavranova.

— Eno ga gdje leži siloviti Karna, nenadmašni strijelac, nalik na oganj usred krvave bitke. Svojom ga je silom ugasio Partha. On bijaše zaštitnik Dhrtarashtra neposlušnog sina. Grabljiva stvorenja piruju nad njime i od njega nije mnogo ostalo. Tužan prizor! Slični na pun mjesec poslije sedam dana.

— Vidi Đayadrathu kojega je štitiio znameniti Drona! Ubi ga Arđuna da izvrši zavjet nakon što se probi kroz svih jedanaest akšasuhini te goleme vojske. Đanarddano, taj je Đayadratha zaslužio da ga pogube Pandave još davno, kada bijaše uz braću Kekaye dok su otimali slavnu Draupadi! Za ljubav Duššale, jedine mi kćeri, bilo mu je oprosteno. Zašto se, Krišno, ne sjetiše da opet ukažu milost mojoj jedinici? Zar ima crnje nesreće od moje? Moja je mlađahna kći sada udovica i sve moje snahe ostaše udove. Moja mezimica više se ne plaši, nego očajna trči na sve strane tražeći glavu svojega milog muža.

— Tamo leži Šalya, ujak Nakulin, proboden u boju rukom pobožnoga, vrloga Yudhištire. On je upravljao Karninom kočijom, a svojim jezikom bijaše nastojao zauzdati i smanjiti Karninu hrabrost, kako bi pobjedu dao Pandavama. Jao, vidi mirno Šalyino lice, podobno Mjesecu, s očima poput latica lopoča! Vrane su mu isključivale lijepe oči, a jezik je kralju ispaao iz usta i kidaju ga ptice mesožderke!

Gledaj tamo, Krišno, to Šantanuov sin leži na poljani, znameniti vitez sjajan kao Sunce. Opružen na zemlji, on je nalik na Sunce koje padne s neba kada dođe kraj yuge! Ognjem svojega oružja sagorijevao je svoje protivnike u tome okršaju. Taj slavni bojovnik bijaše nalik na Sunce usred naše vojske, a sada leži poput Sunca na zalasku. U boju bez premca, pravedničke duše, znalac svih dužnosti a njegovo znanje obuhvaća dva svijeta, i zato, Madhavo, Šantanuov sin još čuva dah života poput besmrtnika. On sada leži oboren strijelama i meni se čini da na ovome svijetu nema više nikoga tko je ravan njemu i tko će ponoviti njegova junačka djela.

— Eno, vidi Dronu, prvoga među brahmanima! Arđunin, a i Satyakijev učitelj, leži na bojištu, a učio je i sve Kurue redom. Panduov je sinak njegovom milošću mogao činiti sve one pothvate koji slični na čudo. Učitelja su napustile životvorne sile! Mnogi isposnici upletenih kosa žalosni posluju uz Dronino tijelo u sjajnome oklopu prepunom procijepa što ih je Dhrštadyumna otvorio strijelama. Tu je slavna Kripi, krhka i nesretna. Ucviljena gospa trudi se da spremi posljednje obrede za tijelo svojega muža, stradaloga u boju, a njegovi učenici iz kaste

brahmana, upletenih kosa, slažu na lomaču krhotine kola, lukove i koplja, da na njima spale slavnoga brahmana koji ih je nekad žarkom ljubavlju pribirao k sebi. I, uz plač i pjesmu Samara, Dronu polažu na pogrebni oganj.

I silni Šakuni, gospodar Gandhara, Sahadevin ujak, snalažljivi borac, pade od oružja sestrina sina. Taj spretni kockar stekao je znanje i kobnu vještinu koja je otjerala u propast moje sinove. Ja strepim, Krišno, nije li taj zlobnik i tamo u stanju posijati razdor među moju djecu, koja su iskrena i uzdaju se u svojega ujaka?

— Silni Madhavo, Usudu ništa nije teško učiniti kada su i te junake, kršne vitezove, silne bojovnike, pobili ratnici njihova staleža. Već onda kada si krenuo natrag Upaplavyi, ne svršivši ono po što si došao, rekoše mi Bhišma i mudri Vidura: Ne vezuj se ljubavlju za svoje sinove! — Što izreknu Bhišma i mudri Vidura ne može nikako biti neistinito! O Đanarddana, nije prošlo mnogo, a moji sinovi postashe pepeo!

I, rekavši to, Gandhari se onesvijesti, napusti je sva njezina čvrstoća, a osjetila je stadoše raspinjati bolom. Smrt njezinih sinova raskidala joj je srce i za sve poče okrivljavati Krišnu.

Gandhari potom reče: Spaljani su Dhrtaraštrovići, spaljene i poginule Pandave, ali zašto si ti bio ravnodušan dok su se oni istrebljivali? Mogao si spriječiti pokolj jer mnogo ima tvojega naroda i imao si golemu silu, a i moć i rječitost! Madhuov pogubitelju, ti si hotimice bio ravnodušan gledajući ovo opće krvoproliće. Pa kada je već tako, moraš i ti ubrati plodove toga čina! Nosioće koluta i topuza, ja sam predanom službom svojem mužu stekla ponešto zasluga koje nije tako lako steći. Moćima tih zasluga ja ću te prokleti! Ti ćeš, Govindo, postati pogubitelj vlastita roda! Trideset šest godina odsada izazvat ćeš pokolj svih svojih rođaka, prijatelja i sinova, a onda ćeš na bijedan način nestati u divljini. Gospe tvojega roda plakat će za svojim sinovima, rodbinom i prijateljima kao što sada plaču žene Bharata!⁴

Saslušavši njezine riječi, plemeniti se Vasudeva slabašno osmijehnu pa oslovi časnu gospođu i kaza: Osim mene nema na svijetu nikoga tko bi mogao istrijebiti Vršnije i ja to dobro znam. Upravo to nastojim i postići. Izrekavši svoje prokletstvo, o slavna gospo, pomogla si mi da i to dovršim. Vršnije ne može nitko istrijebiti pa bio to čovjek, bog ili danava i zato će poginuti od vlastite ruke.

Kada velmoža Dašarha to izreče, Pandave se zapanjiše, obuze ih užas i izgube nadu u život. A Vasudeva kaza: Ustaj, Gandhari, ustaj! Ne dopusti boli da ti muči srce! Tvoja je krivica što je došlo do ovoga pokolja! Tvoj sin Duryodhana bijaše zavidljivi i drski zlikovac! Zašto da meni pripisuješ grijeh? Onaj tko žali za

⁴ Tu se s novoga gledišta povezuju propast Kurua i propast Vršnja. Vršnji će se pobiti kijačama kao što su se Duryodhana i Bhima ogledali kijačama (usp. III, bilj. 53).

Ne ne čini se da je propast Vršnja replika tog dvoboja, nego je vjerojatno samostalni mit. Stoga Krišna u nastavku i dočekuje kletvu posve spremno kao dio vlastitih osnova.

nestalim ili mrtvim tovari na sebe još veći jad. Dvostruka je bol kada joj se prepustiš. Žena iz kaste ponovno rođenih donosi na svijet djecu da budu isposnici, krava rađa potomstvo da nosi terete, kobila rađa ždrijebad da budu vrsni trkači, žena iz kaste šudra rađa još jednoga slugu, žena vaišya rađa još jednoga čuvara stada, ali kraljevena poput tebe rađa sinove da ginu u boju!

Gandhari saslušala nemilu besjedu dok joj je srce rastrzala žalost i ne prozbori ni jedne jedine riječi. Mudri kralj Dhrtaraštra suspregnu u sebi bol što se rađa iz zaludenosti pa upita pravednoga kralja Yudhištira: Koliko je onih koji padoše u boju, a koliko ih je iz njega iznijelo živu glavu?

Yudhištira mu odgovori: Milijardu šest stotina šezdeset milijuna dvadeset tisuća ljudi palo je u boju. Junaka koji se spasiše ima dvadeset četiri tisuće sto šezdeset i pet.

Dhrtaraštra nastavi: Naši se ljudi moraju pobrinuti da spale tijela svih poginulih junaka uza sve obrede koji su propisani i bez obzira na to imaju li prijatelje ili nemaju, jer što bismo s onima koji nemaju nikoga da se pobrine za njih, niti imaju svoj sveti oganj? Mnoge su dužnosti koje čekaju na nas.

Potom veleumni Kuntin sin sazva svećenike Sudharmana i Dhaumyu, sutu Sandayu, mudroga Viduru i sve svećenike, druge sute i svoje vlastite slugu pa im naredi: Pripremite tisuće posmrtnih obreda, i to kako valja i dolikuje, tako da od poginulih nijedan ne propadne zato što nema koga da se pobrine za njega!

Spretni Vidura i svi ostali požuriše da izvrše naređenje i nabaviše sandal i aloju i druge vrste drveta koje se upotrebljavaju za ovakve prilike, i mirisna ulja, topljeno maslo i mirise. Skupiše skupocjene svilene haljine i ostalu odjeću, i velike gomile suha drveta, olupine kola i svakakvo oružje i sagradiše pogrebne lomače, pa ih potpališe bez žurbe i uza sve obrede.

Položiše na njih kraljeve i prinčeve, sve plemenite ratnike, po redu i starješinstvu i izliše potoke topljena masla i lomače se razbuktaše. Stotine i tisuće kraljeva primiše tada posmrtnu obred. Te noći sva stvorenja bijahu ošamućena od silne glasnoće pjevanja svetih Veda i od tužbalica, a potrebne vatre buktjele su blještave i bez dima, nalik na blistave planete na noćnome nebu. Ljudi i narodi, bezimni i bezbrojni, iz svakoga dvora i vojnoga logora, izdaleka skupljeni, s istoka i sa zapada, bijahu poslagnani na tisuće gomila. Svijetlilo je tisuće ognjeva dok su za njih obavljani posljednji obredi, kako to bijaše naredio kralj Yudhištira i kako je to izvršio učeni Vidura.

Kada od mrtvih ostade pepeo i dovrše se sveti obredi, Dhrtaraštra i za njm Yudhištira polako krenuše k obali Gange.

Pošto stigoše na blagoslovljenu Gangu, punu svete vode i okruženu jezerima, visokih obala i prostranih sprudova, oni poskidaše svoje ukrase i svukoše gornju odjeću, opasače i pojaseve. Dođoše onamo i uplakane udovice i majke bez sinova shrvane teškim bolom da izliju žrtvu ljevanicu svojim očevima, muževima, sinovima, unucima, braći i da obave svete obrede što ih duguju svojim

prijateljima izginulim u strašnome boju. Gangine obale postadoše pristupačne na svakome mjestu jer vojska ojađenih bijaše tako velika da njihovi koraci napraviše putove koji su s vremenom opet zarasli. Sprudovita obala velike rijeke, prostrana kao more, i naseljena tim uplakanim mnoštvom, pružala je prizor neizmjerne patnje.

A kroz Kuntine grudi razlijevao se val najgorčega jada dok je svoju tajnu povjeravala svojoj ucviljenoj djeci: Sinovi moji, onaj strijelac bez premca, strašan na svojim ratnim kolima, onaj što je uvijek spominjan kao Radhin sin, kočijašev sin, blistao je poput samoga Surye dok je satirao svoje protivnike, onaj koji ni pred vašim najvećim ratnicima nikada nije pokleknuo niti je ikada ustuknuo pred opasnošću, onaj što je dao život, ali ne i čast i, stekavši slavu svojim umiranjem i posljednji zavjet savjesno izvršio, on bijaše moj prvorođeni sin! Njemu, sinovi moji, prinesite prinose. Karna je bio vaš časni najstariji brat, a bog Sunca mu je bio otac.

Kada Pritha to reče, braća zajecaše od te nove muke, crnje i gore od svih dosadašnjih muka. Pritisnut žestokom patnjom i šišteći kao zmija junački Yudhištira reče svojoj majci: Zar onaj Karna koji bijaše kao more kojega se valovi sastoje od oštih strijela, oko čijega se stijega uvijek stvarao vrtlog, a pljesak je njegovih šaka pucao kao grom, zar onaj Karna pred kojim nije smio stajati nitko osim Arđune, zar on da bude tvoj moćni potomak? Kako si ga, majko, mogla sakriti, zar se oganj može sakriti skutima? Ništa manje nisu Kurui hvalili Karnu nego što samo mi hvalili Arđunu. Zar tvoj sin da bude prvi od moćnih ratnika, prvi od strijelaca, moćan da se odupre svim zemaljskim kraljevima? Zar da nam taj veliki ratnik bude najstariji brat? Jao, naša je propast plod tvoje šutnje! Karnina je smrt bolno pogodila sve nas, a i naše prijatelje. Čak ni Abhimanyu kojega je smrt otela od jadne Subhadre, ni smrt kraljevića što ih je rodila ponosna Draupadi, ni svi prijatelji, svojta, ni cijela vojska Pančala, svi što izgiboše, do zadnjega čovjeka, nisu tako ucvilili moje srce kao što ga je ucvilila Karnina smrt! Sve blago koje možeš poželjati, pravedni blagoslov i nebesko milje, sve što želja uoblič i uzmogne iskazati, sve bi bilo naše, samo da je Karna bio na našoj strani, a ovaj strahoviti pokolj Kurua moje jadne oči nikada ne bi gledale!

Dugo je naricao pravedni kralj Yudhištira kojega je žalost sasvim slomila. Napokon dade da se izliju žrtve za njegova preminulog brata, a s prostranih Ganginih obala još se jednom podiže žalobni krik bezbrojnih žena. Mudri Yudhištira pozva tada sve članove Karnine porodice i zajedno s njima obavi posmrtno vodene obrede u čast svojega najstarijeg brata i, tek kada sve bijaše gotovo, kralj ustade s uzburkanim osjećajima iz Gangine svete vode.⁵

⁵ Tako knjiga o ženama, budeći osjećaje straha i samilosti, svršava snažnom katarzom, i to ne samo u poetičkome smislu, nego i u izvornome obrednome, religijskome smislu o kojem govori Aristotel u Politici. Stoga je doživljaj tragičnosti u Mahabharati vrlo snažan i izvoran.

Knjiga dvanaesta

ŠANTIPARVAN

Knjiga o smirenju

Vaišampayana reče: Pošto izliše prinose vode mrtvima za dušu, za sve rođake i prijatelje, Panduovi sinovi, Vidura i Dhrtaraštra i sve gospe Bharata ostadoše tu, na obali Gange. Plemeniti Panduovi sinovi željeli su da mjesec oplakivanja i očišćenja provedu izvan prijestolnice Kurua. Pošto pravedni kralj Yudhištira završi posmrtno vodene obrede, mnogi znameniti mudraci koji su se istakli isposničkim pothvatima i mnogi rišiji i dvorođenici dođoše tamo da vide kralja.

Nakon obreda gostoprinstva, koji sada bijaše u skladu s mjesecom žalosti, svi oni posjedaše prema starosti, okupivši se oko kralja. Na tisuće brahmana nudilo je potresenome kralju svoje utjehe. Onda Narada oslovi sve mudrace po starješinstvu pa se okrenu Dharminu sinu i reče: Yudhištiro, svojom silom i Madhavinom milošću cijelu si zemlju pravedno osvojio. Sreća je što si iz te užasne bitke iznio živu glavu. Tebi su znane dužnosti kšatriya, ali ti se ne veseliš, Panduov sine! Zar nije red, kralju, da, pošto si pobio sve svoje neprijatelje, sada razveseliš srca prijatelja? Sada, kada si stekao sve te blagodat, nadam se da ti tuga više neće raspinjati srce.

Yudhištira će na to: Doista, ja sam se oslonio na Krišninu jaku ruku i na milost brahmana te sam Arđuninim i Bhiminim snagama stekao svest vlast nad svom Zemljom, ali teški jad još uvijek leži na mojem srcu. Žalim za rodbinom čiji je grozni pokolj izazvala moja žudnja za vlašću. Zbog mene je poginuo sin Subhadrin i svi Draupadini predivni sinovi i ova mi pobjeda, božanstveniče, sve više slična užasnom porazu! Teško me pritište žalosna sudbina jadne Draupadi koja je dočekala da nema više nikoga od roda, a uvijek nam je vjerno ugađala. Što će mi reći Subhadra, moja snaha iz roda Vršnija? Ali ja bih htio, božanstveni Narado, o nečemu drugom porazgovarati s tobom. Onaj što ga je svijet smatrao sutom kojega je rodila Radha zapravo bijaše naš rođeni brat! A ja sam, jao, željan kraljevanja, učinio da on pogine! Zbog toga me jad izgara kao plamen povjesno pamuka. Nitko od nas petorice braće nije ni slutio da nas s njime spaja krvna veza. A on, vrsni lukonoša, znao je to i našoj se majci bješ zarekao da će u boju ubiti samo Arđunu a, kada ga pobijedi, da će s nama zaključiti mir. I takvoga junaka pogubi Arđuna! Brat je pogubio rođenoga brata! Karnina stopala bjehu prava slika majčinih stopala i, kada se zbio ono u sabornoj dvorani i strašna nam nepravda bješ učinjena, u meni se raspomamila srdžba, ali, čim bi mi pogled pao

na njegova stopala, moje bi jarosti u trenu nestalo. Poslije sam dugo o tome mislio, ali uzalud.¹

Narada odgovori: Bharato, istina je sve što si rekao, ali slušaj ovu pripovijest: Ne bijaše lako poslati u blažene predjele sve te kšatrije pročišćene oružjem. Zato je Kunti, još kao djeвица, začela sina koji će moći izazvati opći rat. Jednom je Karna vidio Arđuninu vještinu strijeljanja i došao je Droni s molbom da ga primi za učenika i da ga nauči kako se rukuje moćnim Brahmanovim oružjem. Ali Drona ne bijaše sklon da ga primi i reče da mu nije dopušteno poučavati bilo koga osim brahmana besprije korna vladanja i kšatrije koji se, uz mnogo pokore, domogao očišćenja. Tada Karna ode učitelju Parašurami na planinu Mahendru koja nalikuje na nebesa. Tamo je susretao mnoge gandharve i yakše, a i bogove. Živio je tamo i sva je oružja vrlo savjesno proučio postavši miljenik bogova, gandharva i rakšasa. Dok je lutao po morskoj obali, slučajno je ubio tele svete krave koja je pripadala nekome brahmanu. Molio ga je i preklinjao da mu oprostí taj nehotični grijeh, ali ga brahman prokle i reče: Dok se budeš borio protiv onoga zbog kojega se svakoga dana toliko trudiš i kojega neprestano izazivaš, kotač tvojih kola progutat će zemlja! I kada ona proguta taj kotač, tvoj će te protivnik pogubiti dok budeš stajao smeten i nepažljiv! Nepažnjom si ubio ovo moje tele i nepažnjom ćeš i ti poginuti! Ni svi svjetovi zajedno ne mogu obesnažiti moje prokletstvo! — Karna na to obori glavu i dođoše mu na pamet nevesele misli pa se, pun strepnje, vrati Rami.

Potom Narada ispriča kako je Karna zaslužio i Parašuraminu kletvu pa mu reče na kraju: Kada je Rama saslušao Karninu ispovijest, on mu ljutit, ali smiješeći se, ovako kaza: Zbog svoje pohlepe za oružjem ponio si se nedostojno slagavši da si brahman iz mojega roda i zato, bijedniče, ovo Brahmanovo oružje neće uvijek ostati u tvojemu sjećanju.² Budući da nisi brahman, u času tvoje smrti Brahmanovo će te oružje napustiti, a stajat ćeš pred protivnikom koji ti je ravan. Idi odavde, jer ovo mjesto nije za one koji se služe lažima. Znaj, međutim, da ti na Zemlji među kšatriyama neće biti ravna u boju! — I Karna se oprostí od Rame i ode Duryodhani pa mu reče: Ja sam naučio služiti se svim oružjima!

— Za Karninu slavu i silu saznao je i Đarasamdha, gospodar Magadhe, i pozvao ga na dvoboj. Obojica su poznavali nebesko oružje i, kada im tobolci ostadoše prazni i kada polomiše sve svoje oružje, uhvatiše se ukoštac golim rukama. Kada već vidje da će ga Karna rascijepiti napola, kralj u silnoj mucí zaboravi na svoju mržnju i odbojnost prema Karni pa mu reče: Ja sam se zadovoljio! — I u zalog toga novog prijateljstva on pokloni Karni grad Malini. Prije toga silni je tlačitelj neprijatelja bio sam kralj Ange i vladao je gradom Čampom po Duryodhaninoj želji.

¹ Pred starijima — u obitelji pred ocem, majkom, starijim bratom — treba poniknuti pogledom tako da se gleda u njihova stopala. Stoga ih mladi i po stopalima dobro poznaju.

² Brahmanovo je oružje, dakle, duhovno ili duhom ovladivo oružje koje se prizivlje i opozivlje mantrama.

— Njegov prirodni oklop i naušnice uzeo mu je Indra, brahmanova i Karnina kletva sjediniše se s obećanjem koje je dao Kunti, Indrine opsjene i Bhišmino potcjenjivanje, Šalyino potkopavanje njegove odlučnosti, Vasudevina lukavstva i, napokon, nebesko oružje što ga je Arđuna dobio od nebesnika, a i od Drone i Kripe, sve se to sručilo na njegovu glavu i mnogi su ga obmanuli ili prokleli. No budući da je poginuo u boju, ne tuguj zbog brata, tigre među kraljevima!

I Nebeski mudrac Narada zašutje, a Yudhištira, izmučen žalošću, utonu u misli.

— Sine moj, ne krivi sebe za Karninu smrt! — javi se kraljevna Kunti. — I sam otac njegov, bog Surya, pokušao ga je odvratiti od opakoga Duryodhane i privoljeti ga da priđe k tebi, ali ni njegov, a ni moj trud nisu imali uspjeha. On nas nije htio poslušati i sam je sebi o glavi radio!

Na te majčine riječi kralj Yudhištira, ojađena srca i suznih očiju, ovako odgovori: Velika se nevolja sručila na moja pleća samo zato što si nam skrivala istinu i nisi nas dobro savjetovala!

I tada pravedni kralj, čije moći bijahu goleme, u svojoj žalosti prokle sve žene na svijetu i reče: Odsada neka nijedna žena ne mogne sačuvati tajnu!

Potom, sjećajući se sinova i unuka, rodbine i prijatelja, utonu u brigu i tugovanje. Umni kralj shrvan očajem bijaše nalik na sjajni oganj koji se umotao gustim dimom.

— U zemnim užicima ne vidim nikakva dobra ni radosti — reče on svojoj braći — ni zadovoljstva u kraljevskim dužnostima. Eto vam carevine, vladajte njome, a mene pustite da idem u šumu!

Arđuna ga stade odgovarati od njegova nauma i govoriti mu o plemenitim vrijednostima porodičnoga života i o svem dobru što ga čovjek može učiniti a da ne postane isposnikom, a onda se, vidjevši da kralj Yudhištira ne progovara ni riječi, Panduov sin Arđuna obrati Krišni pa kaza: Dharmin sin, tlačitelj neprijatelja, izgara od žalosti zbog svoje rodbine. Utješi ga, Madhavo! Opet smo u ljutoj nevolji, Đanarddano! Ostaje na tebi da ublažiš njegov bol!

A lopočooki Govinda, čija slava ne može usahnuti, okrenu svoje lice Yudhištiri. Od njihove najranije mladosti Govinda bijaše Yudhištiri miliji čak i od Arđune. Krišna prihvati Yudhištirinu ruku nalik na mramorni stup i namirisanu sandalovim prahom pa mu stade zboriti blagotvorne riječi: Ne predaj se bolu, tigre, i ne muči svoje tijelo! Kšatrije su nestale u boju kao što nestaju sa snom i sva snoviđenja kada ih više ne trebamo. Svi bijahu junaci i neprocjenjivi nakit toga groznoga pokolja. Pali su u boju gledajući ravno u one koji jurišahu na njih. Nitko od njih nema rane na svojim leđima i nitko nije poginuo u sramnome bijegu. Svi smo mi podanici sreće i žalosti. I ja, i ti, i sva stvorenja, jednom ćemo umrijeti.

Slušaj pripovijest koju je Narada kazivao Srndaŷi dok je ovaj tugovao za preminulim sinom.³ Paŷljivo slušaj i tvoj će bol brzo uminuti: Bijaše jednom kralj, kako se priča, po imenu Marutta, Avikšitov sin. I on je bio podloŷan smrti. Na njegov ŷrtveni obred, koji se naziva Višvasrđ,⁴ bijahu došli i Indra i Varuna i Brhaspati na čelu svih ostalih bogova. Dok je taj kralj vladao, Zemlja je davala ŷetvu a da je nitko nije orao, a bila je posvuda ukrašena nakitom. Na njegovu su obredu Višvadeve bili dvorjani, a Maruti su dijelili poklone i pili somu. ŷrtveni darovi toga kralja nadmašili su i darove bogova, a da ne govorim o darovima ljudi i gandharva. Kada je i taj kralj, koji te je nadmašio i po duhovnim zaslugama, i po znanju, po samoodricanju i po obilju, pao kao plijen smrti, ŷto onda ti ŷališ za sinom?

Bijaše nekada i kralj Suhotra, sin Atithijev, i čuli smo da ni on nije mogao umaknuti smrti. Dok je on vladao, po zapovijesti Indrinoj pljuštalo je zlato s neba cijelu godinu dana. Zemlja doista, a ne samo po imenu, bijaše prava Blagodarka. Za njegove vladavine rijeke su u sebi krile zlatne kornjače, rakove i krokodile, jer ih je, kralju, boŷanski Indra prosuo iz visine. Izvan sebe od čuda, Atithin je sin skupljao to blago koje bijaše neizmjerne i prekrivaše Zemljinu lice. Priredio je svečanost u Kurudangali i na toj ŷrtvi dade brahmanima svekoliko blago. Kada je i taj kralj postao plijenom smrti, za čime ti ŷališ?

Čusmo da je umro i kralj Prthu, sin Venin. Svi veliki rišiji iz goleme prašume postaviše ga da vlada Zemljom. Ime Prthu dobio je zato ŷto bijaše napredan i bolji od svih ljudi. Zato ŷto je narod ŷtitio od uvreda dadoše su ime Kšattr. Tako od dobi ime kšatriya, zaštitnik. Kada ugledaše Prthua, Venina sina, sva zemaljska stvorenja povikaše: Volimo ga i odani smo mu! — I zbog te njihove ljubavi on dobi ime rađan, onaj koji je vrijedan ljubavi. Dok je on vladao, ŷetva je stizala i bez oranja, svaki list na drvetu davao je med, a svaka krava izobilje mlijeka. Svi su ljudi bili zdravi i ŷelje su im bile okrunjene ispunjenjem. Ničega se nisu bojali i ŷivjeli su kako im se htjelo: netko u polju, a netko u kući. Kada je Prthu poŷelio prijeći preko mora, vode su pod njime očvrsnule. Ni rijeke nisu nadolazile kada ih je prelazio, već su mirno tekle. U jednoj od svojih veličanstvenih konjskih ŷrtvi kralj Prthu dade brahmanima dvadeset jedno brdo zlata, a svako je imalo tri stotine lakata! Ako je i on, koji te je u svemu nadmašio, postao plijen smrti, za čime ŷališ ti, veliki kralju?

³ Eto čemu sluŷe stare priče (itihasa puratana, st. 12): one primjerima poučavaju ili donose utjehu, osvješčuju obrazac sudbine u kojemu se čovjek našao i tako liječe i pročiščuju dušu. Njihov se učinak provjerava pričanjem (Narada je pričao Srndaŷi...) pa ako se pritom pokaŷu djelotvorne, primjenjuju se ponovno u primjerenom prilici (Krišna priča Yudhišthiri). Tako su nam u epu — katkada i na neznatnijem mjestu poput ovoga — sačuvani tragovi svjesna metapoetičkoga nazora i pripovjedačke ili pjevačke prakse njegovih tvoraca. ŷto vrijedi za pojedinu epizodu u epu, vrijedi u načelu i za djelo u cijelosti.

⁴ Višvarđ je ŷrtveni obred kojim se ŷrtvovatelj odriče svega svojega imutka.

Na to se javi Vyasa: O kralju, kraljeva je dužnost da štiti podanike. Onaj tko ne brani pravedne zakone onda kada su ugroženi, i sam je prijestupnik protiv tih zakona.

Yudhištira odvrati: Ne sumnjam ja u tvoje riječi, slavni isposniče, ali ja sam radi ove kraljevine mnogima donio smrt. Zbog toga što sam učinio sada mi srce izgara!

Vyasa će na to: Bharato, ako u šumi čovjek sjekinom sruši drvo, onda je on počinio grijeh, a ne sjekira! Ili, ako se kaže da je sjekira samo predmet kojim je djelo izvršeno, onda se grijeh može pripisati onome tko ju je napravio, ali to bi se teško moglo nazvati istinom. Kuntin sine, kao što jedan čovjek ne može snositi posljedice onoga što je učinio drugi, tako i ti svoju odgovornost možeš pripisati Svevišnjem biću. Ako je pak čovjek samo pokretač svojih djela, i dobrih i loših, onda Svevišnji Upravitelj i ne postoji i plodovi tvojih djela i nedjela ne mogu ti ništa nauditi. Kralju, nitko ne može skrenuti s puta koji mu je suđen. Ako pak sudbina proizlazi iz djela u prošlome životu, onda nemaš grijeha u ovome životu kao ni onaj što je napravio sjekiru. Ako misliš da je Slučaj taj koji djeluje na ovome svijetu, onda se ovaj pokolj i nije mogao dogoditi, niti bi se uopće dogodio. Ako treba razabrati zlo od dobra, onda su tu sveti spisi, a u njima stoji da kraljevi moraju stajati s uzdignutom palicom kazne u rukama. Ja mislim, Bharato, da dobra i zla djela stalno kruže, kao na kotaču, i da čovjeka sustižu posljedice i dobrih i zlih postupaka. Jedan grijeh proistječe iz drugoga. Zato, kralju, izbjegavaj da činiš zlo i ne daj svojem srcu da se utapa u tuzi. Vrš, Bharato, dužnosti koje pripadaju tvojemu staležu ma kako one izgledale dobre ili zle, a ovo samoodricanje nimalo ti ne pristoji.

— Slušali smo, Prthin sine — nastavi Vyasa — da su se jednom bogovi i asure međusobno zaratili. Asure su starija, a bogovi mlađa braća. Bitka je trajala trideset dvije tisuće godina i sva se Zemlja okupala krvlju. Onda bogovi pobiše daitye i osvojiše nebesa. A brahmani, znalci Veda koji su vladali Zemljom, uzoholiše se i latiše oružja pa pođoše pomoći daityama. Zvali su se Salavrke. Bilo ih je osamdeset osam tisuća i sve ih pobiše bogovi.

— Ponekad, kralju, grijeh je nalik na vrlinu, a vrlina se čini kao grijeh. Ali oni koji su učeni znaju ih razlikovati. Ljudi koji su poput tebe nikada ne dospijevaju u pakao. Umiri svoju braću! Onaj tko griješi svjesno i odlučno i zbog toga ne osjeća nikakva stida, već nastavlja kako je i započeo, taj je odista grješnik. Za njega nema okajanja i njegov se teret ne smanjuje. Ti si od visoka roda i plemenita si podrijetla, a ono što si činio bijaše učinjeno preko volje i tuđi su te grijesi prisilili na to. Za tvoje okajanje određen je znameniti obred zvan "konjska žrtva". Priredi ga i obavi i bit ćeš slobodan od svojih grijeha!

— Svojim junaštvom ti si pobijedio sve kraljeve, bezgrješniče, zato pođi sa svojim prijateljima u te kraljevine i okruni braću, sinove ili unuke izginulih kraljeva. Pokaži svoju milost čak i još nerođenoj djeci i učini sretnim svoje

podanike. Vladaj zemljom, a na prijestolja onih koji nemaju sinova postavi njihove kćeri. Žene uvijek žude za vlašću i zadovoljstvima. Utješi svekoliku carevinu i razveseli svoje srce!

I plemeniti Yudhištira ustade sa svojega sjedišta s namjerom da učini dobro čitavome svijetu. Pođoše svi k Hastinapuri, a pred njima je išao kralj Dhrtaraštra.

Kada udoše u grad, izadoše da ih dočekaju tisuće i tisuće građana. Gomila se tiskala okićenim ulicama poput oceanske plime kada izade Mjesec. Divno ukrašene prostrane palače činilo se da posrću pod teretom mnogih žena i djevojaka koje su se duž ulica natisnule po njima. Umilnim glasovima klicale su one Yudhištiri u slavu, a narod iz grada i pokrajina okupljao se oko dvora dovikujući pohvale i blagoslove.

Ušavši u dvor, blagoslovljeni Yudhištira stade pred kućna božanstva i odade im počast darivajući ih dragim kamenjem, mirisima i cvjetnim vijencima. U pratnji svećenika Dhaumye i svojega staroga strica on dođe pred brahmane i radosno ih pozdravi iskazavši im dužno štovanje obiljem bogatih poklona, a nebesa odjeknuše od njihova blagoslova: Ovo je blažen dan! — kliknuše svi složno. Bješe to mio i ugoda glas koji razveseli srca svih prijatelja i dobronamjernika Panduovih sinova. A nešto kasnije, kada su se brahmani primirili, rakšasa po imenu Čarvaka koji se bješe prueršio u brahmana oslovi kralja i reče mu: Ja ću govoriti u ime svih onih brahmana jer to je njihova želja: Sramota nek padne na tvoju glavu! Ti si zao kralj! Ti si ubojica svojih rođaka! Sada kad si ubio svoje starije i svojega učitelja, pristoji ti samo da se rastaneš od svojega života!

Nasta mukla tišina. Od tjeskobe i stida nitko, pa ni Yudhištira, nije mogao prozboriti ni riječi. Onda progovori Yudhištira: Ja vam se klanjam i ponizno vas molim da ne mislite ružno o meni. Vama ne priliči da me ponižavate. Uskoro ću se oprostiti od svojega života!

U taj mah svi brahmani uzviknuše: Mi to nismo rekli! Svako dobro neka te prati, kralju! — A onda prepoznaše prueršenoga pa povikaše: Ovo je rakšasa Čarvaka, Duryodhanin prijatelj! Obukao se kao prosjak-isposnik s namjerom da učini neko dobro za Duryodhanu! Uz tebe, kralju, neka je svako dobro i blagostanje, a i uz tvoju plemenitu braću!

I tada svi ti srditi brahmani izrekoše zajedno uglas: HUM! Osudivši rakšasu, bezgrješnici su ga ubili samim tim glasom. Spržen njihovom moći Čarvaka se sruši mrtav, poput drveta spaljena Indrinim gromom. Potom se brahmani udaljiše ispraćeni Yudhištirinim izrazima poštovanja i svojim blagoslovima razgališe njegovo srce.

Yudhištira je svladao svoju tugu i malo se razvedrio. Sjeo je na prijestolje sazdan od zlata licem okrenut k istoku, a dvojica vitezova, Krišna i Satyaki, posjedaše njemu sučelice. Bhima i Arđuna posjedaše oko kralja na stolice optočene draguljima, a na bijelo prijestolje od slonovače optočene zlatom sjedoše

Kunti i blizanci. Svećenik Kurua Sudharman, Vidura, svećenik Pandava Dhaumya i kralj Kurua Dhrtaraštra, svaki na posebnome prijestolju sjajnu poput ognja, sjedili su do njih, a tu bjehu i Yuyutsu, Sandāya i Gandhari.

Na Krišnin znak svećenik Dhaumya otpoče svečanu ceremoniju. Najprije je, kako to običaji nalažu, blagoslovio žrtvenik koji bješe okrenut istoku i sjeveru, a potom je plemenitoga Yudhištira i Krišnu, Drupadinu kći, posadio na blistavo prijestolje prekriveno tigrovim kožama. Onda je stao lijevati na oltar žrtvu ljevanicu od čista masla pojući sve vrijeme propisane mantre.

Zatim ustade Krišna i iz posvećene školjke⁵ izli vodu na glavu Kuntina sina Yudhištira. Mudri kralj Dhrtaraštra učini potom isto, a za njima i svi savjetnici. Zadovoljni mu brahmani poželješe pobjede i blagostanje i milozvučnim glasovima pjevahu mu hvale.

Kralj ih je Yudhištira saslušao pa im onda ovako kaza: Blagoslovljeni su Panduovi sinovi jer njihove zasluge, stvarne ili nestvarne, spominju brahmani koji su se ovdje okupili. Ali znajte, što god da se zbilo, kralj Dhrtaraštra naš je otac i gospodar. Onaj tko hoće meni ugoditi, neka se pokori njegovim naredbama i neka poštuje svaku njegovu želju i volju. Njegov je cio svijet pa i Pandave su njegovi, kao i svi ostali. Neka svatko od vas ima na umu to što sam sada rekao!

Potom kralj Yudhištira raspusti narod da svatko ide za svojim poslom. Kada su se razišli građani i stanovnici pokrajina, moćni kralj Kurua postavi svojega brata Bhimasenu u zvanje yuvarađe,⁶ a bistroumnome i veleučenom Viduri dodijeli dužnost prvoga doglavnika i savjetnika za šest državnčkih poslova.⁷ Uvaženi Sandāya, iskusan i dubokouman, kojega su krasile sve dobre osobine, primi na sebe dužnost nadzornika riznice. Nakula bi postavljen da vodi brigu o popisu vojske, da je hrani, plaća i brine se o njoj, a Arđuni povjeri vrhovno zapovjedništvo nad svojim vojskama, a dužnost mu bješe obrana zemlje i kažnjavanje zločinaca.

Dhaumya, prvi među svećenicima, bi zamoljen da se prihvati brige o brahmanima i obavljanja vedskih i svih ostalih obreda, a Sahadeva ostade uz Yudhištira da bude njegova tjelesna straža. Zadovoljni kralj dade ostalima položaje koji su im, prema njegovu mišljenju, odgovarali, a onda plemeniti i pravedni kralj Yudhištira ovako naloži Viduri i plemenitome Yuyutsu: Vas dvojica ćete spremno i odano izvršavati sve ono što bude poželio moj kraljevski otac Dhrtaraštra. Svi građanski poslovi i upravljanje pokrajinama bit će vaša dužnost, a rješavat ćete ih uz kraljevu suglasnost.

Nakon toga kralj Yudhištira naredi da se održe posmrtno svečanosti za sve poginule rođake i za sve one za kojima ne ostadoše na svijetu ni rođaci ni

⁵ U kritičko izdanje nije prihvaćen stih koji tu radnju pripisuje Krišni, nego se razumije daje vrši svećenik Dhaumya.

⁶ Yuvarada je prijestolonasljednik koji već za života kralja dijeli s njime vlast.

⁷ Šadgunas, šest državnčkih poslova, jesu mir (samdhi), rat (vighraha), nastupanje (yana), mirovanje (asana), sisanje razdora (dvaidhibhava) i kada sve to nije dovoljno, utjecanje za pomoć moćnijemu kralju (samšraya).

prijatelji. Dade da se iskopaju zdenci, sagrađe česme i kuhinje gdje se dijelila hrana, a sve u ime svojih izginulih prijatelja i za dobrobit njihovih duša. Kao i prije iskazivao je svoje poštovanje Dhrtaraštri, Viduri i Gandhari, a i svima ostalim cijenjenim Kuruima i činovnicima. Dobrostivi kralj brinuo se i o gospama koje su u boju izgubile svoje junačke muževe i sinove, i samilosno je uzeo pod svoju zaštitu siromahe, slijepce i nemoćne i davao im je hranu, odjeću i sklonište. On bijaše sretan što je svakome udovoljio.

Kada sve bješe obavljeno, kralj Yudhištira dođe Vasudevi koji je bio utjelovljenje samoga Višna i, vidjevši ga utonula u misli, on mu se smiješeći obrati: Prvače među veleumnima, jesi li noć proveo mirno i zadovoljno? Vidim čudesan prizor, posvetio si se zadubljenju! O ti, koji si veličanstveno okrilje cijeloga svijeta, je li sve kako valja u svim trima svjetovima? Čudim se što si sada pribjegao četvrtomu stanju svijesti⁸ i volio bih da mi kažeš razlog tome, ako sam dostojan da ga čujem.

Mlađi Indrin brat prizva natrag svoj um, svijest i osjetila u njihovo uobičajeno boravište, pa, uz smiješak, odgovori: Tigar među ljudima Bhišma, koji sada nalik na sjajni oganj leži na postelji od strijela, usredotočio je misli na mene. Stoga sam i ja duhom otišao do njega. Pribrao je sva svoja osjetila i snagom svoje volje usmjerio je svoj um k meni zovući me da mu budem pribježište. Kada vlastita djela budu uznijela na nebesa toga moćnika među kraljevima, zemlja će, Prthin sine, biti kao noć bez mjesečine. Zato, Yudhištiro, pođi pokorno pred Gangina sina i pitaj ga o svemu što bi htio saznati. Pitaj ga o svim četirima vrstama znanja, o pravdi, koristi, zadovoljstvu i o spasenju. Pitaj ga o žrtvama, obredima određenim za sva četiri staleža, o četirima načinima življenja i o dužnostima kraljeva. Kada Bhišma, prvak od roda Kurua, ode s ovoga svijeta, sve to znanje nestat će s njim.

I tako Krišna, kralj Yudhištira sa svojom braćom i mnogi drugi s njima krenuše vozeći se na svojim kolima nalik na utvrđene gradove i pod mnogim barjacima i zaputiše se prema Kurukšetri. Izađoše na ravnicu milijuni plemenitih kšatriya. Na njoj se podizalo mnogo brjegova učinjenih od tijela i kostiju slonova i konja i bezbroj ljudskih glava rasutih poput morskih školjki. Išarana nebrotjenim pogrebnim lomačama i gomilama oklopa i oružja, ta ravnica bješe nalik na vrtove u kojima je maločas pijančevao Uništitelj. Bacajući poglede na čete duhova i bezbrojne rakšase, silni su vitezovi žurno jezdili tim krajem.

Dok su se tako vozili, jakoruki Krišna, radost Yadava, reče Yudhištiri: Eno u daljini, Prthin sine, pet Raminih jezera! Tamo je Parašurama sjenima svojih predaka ponudio žrtvu ljevanicu od krvi kšatriya. To se tu zbililo. Dvadeset jedan put moćni je Rama istrebljivao kšatriye s lica Zemlje i oslobađao je njihova tereta, a onda je odustao.

⁸ Četvrto je stanje svijesti stanje najdublje zadubljenja.

Napokon ugledaše Bhišmu. Na svojemu odru od strijela nalikovao je na zalazeće Sunce. Kada dođe do njega i posjedaše naokolo, Krišna pogleda Bhišmu koji bijaše kao vatra koja lagano trne i reče mu: Jesu li ti osjetila još uvijek pouzdana? Prvače među rječitima, nadam se da ti se još nisu pomutila! Pravedni Šantanu obećao ti je da ćeš umrijeti tek kada to sam poželiš. Ja nemam takvih zasluga da bi mi ta želja bila ispunjena. I najmanja igla, kada se zabode u tijelo, stvara bol. Što onda reći o stotinu strijela koje probadaju tvoje tijelo? Brahmani uvijek govore o tebi da si ti deveti Vasu, ali ti si vrlinom nadmašio svu osmoricu i ravan si samome Indri! Prvače među ljudima, osim tebe nema više nikoga tko bi mogao rastjerati nedoumice što iskrsavaju u Znanjima koja se izučavaju na svijetu. Pomoću svojega oštroumlja oslobodi Panduova sina njegove žalosti. Osobe čije je znanje tako golemo i raznovrsno žive samo zato da bi utješile ljude kojima je um zamagljen.

Kada je čuo mudre Vasudevine riječi, Bhišma malo podiže glavu i, sklopljenih ruku, ovako mu odgovori: Budi mi zdrav, božanski Krišno! Ja vidim, Govindo, tvoje vječno obličje! Prvače svih božanstava, misli na ono što će biti dobro za tvojega poklonika. Tražim tvoju zaštitu u želji da dočekam blaženi kraj!

Vasudeva mu odvratil: Velika je tvoja odanost meni i zato sam ti, kralju, pokazao svoje nebesko obličje! O Bhišmo, kada budeš napustio ovaj svijet, svekoliko tvoje znanje nestat će s tobom. Zato su svi ovi koji se ovdje okupiše došli da od tebe čuju pouke o dužnosti i vrlini. Kaži im stoga riječi Istine!

Bhišma tada reče: O gospodaru nad svim svjetovima! O svemoćni, na mukama sam zbog svih ovih strijela koje mi nanesoše brojne rane, udovi su mi slabašni, a ni um mi nije sasvim bistar. Napušta me moja snaga, oprosti mi! Ja ništa neću reći! I sam bi se Gospodar Govora pred tobom ustezao. Kako da govorim ja, tvoj učenik, pred tobom koji si Stvoritelj Svemira?

Na to će Vasudeva: Neudobnost i omama, plamen boli, glad i žeđ neće te mučiti. Gangin sine neusahle slave, tvoja osjetila i pamćenje neće te izdati!

Tada svi veliki rišiji, i pred njima Vyasa, izraziše Krišni svoje obožavanje i zapjevaše vedske himne. Blag, čist i ugodan lahor pirnu poljem i donese sa sobom prekrasne mirise. Na mjesto gdje bijahu Vasudeva, Gangin sin i kralj Yudhištira, lagano poče padati nebesko cvijeće...⁹

⁹ Ovdje počinje golem korpus poučnih rasprava koji zauzima dalje adhyaye 53-353. u Šantiparvanu te 1-166. u Anuśasanaparvanu, dvjema najopsežnijim knjigama Mahabharate. Te su rasprave po sebi često vrlo zanimljive i vrlo znatne za povijest staroindijske kulture, filozofije, prava itd., ali stoje posve izvan toka osnovne radnje koja ih samo uokviruje. Taj okvir koji je omogućio umetanje tolika poučnoga materijala u ep prevodioci su ovdje uključili u svoj izbor i time omogućili čitaocu jasan uvid u kompoziciju epa, a sam su poučni korpus s pravom izostavili jer bi on progutao epsku radnju a njoj ne bi ništa dodao. (Osim toga, poučni se dijelovi ne bi mogli nimalo pouzdano prevesti iz prijevoda.)

Slušajući Bhišmine pouke Yudhištira postaje duhovni sin najstarijega glavaru Kurua koji se odrekao tjelesne djece, i time postaje na neki način i duhovni nasljednik kuruske loze. Pouke, s jedne strane, znanjem oslobađaju Yudhištiru podložnosti patnji i žalosti koje ga muče, a s druge ga upućuju u nauku o dužnostima kraljeva i pripremu za djelatni život vladara koji nije napustio svijet.

Yudhišthirina unaprijedna spremnost da se odrekne kraljevstva čini ga opet srodnim Bhišmi koji se kraljevanja davno bio odrekao. Sada se, međutim, na toj spremnosti na odricanje od svijeta poukom gradi sposobnost za pravedno vladanje u svijetu. Utoliko je ovaj golemi poučni korpus u načelnome opredjeljenju podudaran s osnovnim nazorima izloženima u razmjerno kratkome, ali središnjemu poučnome tekstu u Mahabharati, u Bhagavadgiti, koja je, čini se, presudno utjecala na koncepciju konačne redakcije cijeloga epa.

Knjiga trinaesta

ANUŠASANAPARVAN

Knjiga o poukama

Danamedaya reče: Glavar Kurua Bhišma ležao je na svojem odru od strijela kakav svaki ratnik može samo poželjeti. Dok su Pandave sjedjeli oko njega, moj premudri pradjed Yudhištira slušao je pouke o svim tajnama koje se tiču njegovih dužnosti i sve njegove sumnje bijahu raspršene. Učeni brahmane, pričaj što se dalje zbivalo s velikim kraljem Pandava!

Vaišampayana nastavi svoje kazivanje: Kada Bhišma zašutje, muk zavlada nad krugom kraljeva okupljenih oko njega. Svi su sjedjeli bez pokreta, poput likova naslikanih na platnu. Dativatin sin Vyasa sjedio je zamišljen neko vrijeme, a onda oslovi kraljevskoga Ganginog sina i reče: Kralju, prvak Kurua Yudhištira postao je opet ono što je bio, a uz njega su i njegova braća dobila natrag svoju očevinu. Svijetli kralju, Krišna i Yudhištira ti se klanjaju i mole te za dopuštenje da se vrate u grad.

Kraljevski Šantanuov sin dade Yudhištiri i njegovim savjetnicima dopuštenje da se mogu udaljiti i s mnogo ljubavi reče svojem unuku: Vрати se u grad, kralju, i neka nestane groznice iz tvojega srca. Poštuj božanstva i prinosi im žrtve, dijeli bogate darove kao što je to Yayati činio, prvače među kraljevima, čini to predano i s punom pažnjom. Mnogo ćeš dobra time zaslužiti! Nagradi svakoga svojega dobronamjernika i neka tvoji prijatelji budu pod tvojim okriljem kao ptice pod krošnjom bujnoga i snažnog drveta izraslog na svetom tlu i prepunog ploda. Kada dođe vrijeme da se oprostim od svijeta, ti dođi amo, kralju. Taj će čas kucnuti onda kada se Sunce prestane spuštati k jugu i opet se stane penjati k sjeveru.

Kuntin sin odgovori: Bit će kako kažeš! — i s dubokim poštovanjem pozdravi svojega djeda pa se sa svojim prijateljima i pratiocima zaputi prema gradu nazvanome po slonu. Na čelo povorke postaviše kralja Dhrtaraštru i gospu Gandhari koja uvijek bješe odana svojem gospodaru.

Pošto je ukazao dužno poštovanje građanima i stanovnicima pokrajina, kraljevski Kuntin sin dade im dopuštenje da se mogu vratiti svojim domovima. On utješi udovice i ojađene majke darujući im izobilje blaga.

Blagoslovljeni vladar proveo je u prijestolnici pedeset noći i tada se sjeti da je došlo vrijeme što mu ga je djed naznačio. Prvi među pravednicima dade se na put povevši sa sobom sve glavne svećenike. Za njim su nosili mnogo pročišćena masla i cvjetne vijence, mirise i svilene haljine, a i sandalova i alojina drveta na kojem će spaliti Bhišmino tijelo. Bješe tu i skupocjenih ogrlica i dragulja, a na čelu su išli Dhrtaraštra, kraljica Gandhari, proslavljena svojom vrlinom i

Yudhišthirina majka Kunti. Bijaše to dugačka povorka u kojoj su nosili i Bhišmine svete ognje, pjevači i slavitelji pjevali su svoje himne, a kralj je u toj povorci nalikovao na Indru.

Ubrzo stiže tamo gdje je Šantanuov sin ležao na postelji od strijela i vidje da ga dvore premudri Parašarin sin Vyasa, Narada, Devala i Asita, a uz njih i nekolicina kraljeva iz raznih dijelova zemlje, koji su ostali živi poslije pokolja. Kralj siđe sa svojih kola a onda on i njegova braća pozdraviše svojega djeda, od kojega su drhtali svi neprijatelji. Potom se pozdraviše i s mudracima kojima na čelu stajaše Vyasa.

Najzad kralj Yudhišthira oslovi Gangina sina u ime svoje braće i u svoje vlastito ime: To sam ja, Yudhišthira, kralju. Mi te pozdravljamo! Ako me još možeš čuti, reci mi što mogu učiniti za tebe? Donio sam, kralju, tvoje žrtvene ognjeve i došao sam u rečeni čas. Ovdje su i svi stanovnici Kurudangale i svi preživjeli ratnici. Otvori oči, glavaru Kurua, i pogledaj nas! Sve što je trebalo učiniti i pripremiti, učinjeno je i pripremljeno. Sve je već bilo spremno za čas koji si naznačio.

Tada Gangin sin otvori oči i vidje kako oko njega stoje okupljene sve Bharate. Velmožni gospodin prihvati jaku Yudhišthirinu ruku i oslovi ga dubokim glasom: Dobro je što si došao, Kuntin sine, i ti i tvoji savjetnici. Božanski Surya započeo je svoj put k sjeveru. Ležao sam na ovome odru, na vrhovima ovih strijela, pedeset i osam dana, a osjećao sam se kao da to traje čitavo stoljeće.

Potom Gangin sin pozdravi Dhrtaraštru i kaza mu: Kralju, ti dobro poznaješ dužnosti i više ne postoje tvoje sumnje u pogledu zemaljskih dobara. Znana ti je i tanahna nauka Veda, a i dužnosti koje nam propisuje vjera. Ne bi trebalo da se prepuštaš žalosti. Po zakonima pravde Panduovi su sinovi i tvoji koliko su bili njegovi. Pazi ih i štiti kako to valja i dolikuje. Oni uvijek vjerno i poslušno služe svojim starijima.

Veliki junak Kurua onda se obrati silnome Vasudevi: O Božanstveni, o Gospode svih bogova, tebe obožavaju božanstva i asure! Ti si Svevišnja i vječna duša! Spasi me, prvače svih stvorenja! Daj mi svoje dopuštenje, Krišno, da napustim ovaj svijet. Ti, koji si vrhunska sreća, zakrili Pandave i uvijek ih štiti! Ti si im, doista, jedina odbrana! Ti i Arđuna drevni ste rišiji. Nara i Narayana koji su se rodili među ljudima. Dopusti im da odem, Krišno, i da odbacim ovo tijelo. Uz tvoje dopuštenje mene će dočekati najveće blaženstvo.

Vasudeva mu na to odgovori: Imaš moje dopuštenje, Bhišmo! Dospjet ćeš na položaj Vasua, veličanstveni junače! Ti nisi na ovome svijetu bio kriv ni za jedan prijestup, svojem si ocu bio odan kako još nitko ne bijaše, i zato sada Smrt, poput služavke, čeka na tvoju volju!

Gangin sin onda još jednom oslovi Pandave i Dhrtaraštru: Ja se želim rastati od života! Dopustite mi da to učinim, a vi se borite da dosegnete Istinu jer ona je

najmoćnija sila. Uvijek imajte uza sebe poštene i mudre brahmane, samoobuzdane i predane isposništvu.

On se potom izgrli sa svima pa zašutje. Šantanuov sin bješe neko vrijeme potpuno miran. Upravljaio je životnim dahom, tako da prođe kroza sve one dijelove tijela koji su naznačeni u yogi. Zatim se njegov životni dah stane dizati. Oni dijelovi tijela iz kojih se podizao životni dah, pomoću yoge, jedan za drugim postadoše ponovno zdravi. Čudesan se događaj, kralju, odigravao pred svim onim okupljenim kraljevima i velikim mudracima. Za kratko vrijeme na Bhišminu tijelu više ne bijaše nijedne strijele i nijedne rane. Zauzdani životni dah ne mogaše nikuda umaknuti, već se probi kroz Bhišmino tjeme i ode nagore, prema nebu.

Zatutnjaše nebeski bubnjevi i cvjetna se kiša prosu iz visina. Siddhe i ponovno rođeni mudraci ushićeno su uzvikivali: Prekrasno! Prekrasno! A Bhišmin je životni dah, nalik na veliki meteor, suknuo u visine i uskoro nestao iz vida.

Tako se Bhišma, časni starina, središnji stup roda Bharata, voljeni djed Kurua i Pandava, sjedinio s vječnošću. Potom Pandave i uz njih Vidura skupiše mnogo suha drveta i mirisnih sastojaka pa učiniše za Bhišmu pogrebnu lomaču. Kada od njegova tijela osta samo pepeo, oni se zaputiše na svetu rijeku Gangu, a mnošto mudraca i isposnika išlo je za njima. Tu, na Ganginoj obali, oni slavnom Ganginu sinu održaše pogrebne obrede i prinesoše Bhišminoj duši žrtve ljevanice, kako to propisuju drevni običaji.

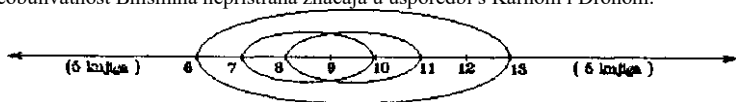
Tada, shrvana tugom, boginja Ganga izroni iz vode lijući gorke suze. Pošto je oplakala svojega sina, ona reče tužnome skupu: O kraljevi, a i ti kralju Yudhišthiro, čujte me: Sin mi je bio kraljevskoga roda i krasili su ga mudrost i visoko porijeklo. Svima svojim starijima bio je dobročinitelj, a svojoj porodici oslonac i dika. Nadasve bijaše odan svojemu ocu i nepokolebljivo se držao svojih zavjeta. Ni Parašurama, Đamadagnijev sin, nije ga mogao pobijediti. Jao meni, pa zar da takva junaka nadvlada Šikhandin?! Ah, srce mi mora biti od dijamanta kada već nije prepuknulo od jada što ga više neću ugledati na svijetu!

Krišna se trudio oko boginje i tješio je blagim riječima tiho joj govoreći: Tvoj je sin dospio u najviše blaženstvo, u to ne sumnjaj ni trenu! Otišao je u nebesa sretan i po vlastitoj volji i izboru. Ni bogovi ga ne mogaše ubiti u boju! Nemoj tugovati, boginjo, i istjeraj groznicu iz svojega srca!

Krišnine i Vyasine riječi umiriše prvu među svim rijekama, a onda joj svi prisutni kraljevi s Krišnom na čelu ukazaše sve dužne počasti i dobiše od nje dopuštenje da mogu napustiti njezine obale.¹

¹ Dronina je smrt stajala Pandave noćnoga pokolja koji je u njihovu taboru počinio Ašvatthaman, kao što pripovijeda deseta knjiga. Na kraju jedanaeste, poslije Gandharine tužaljke, osobito težak udarac za Yudhašthiru i Pandave donosi Kuntino priznanje da im je veliki suparnik Karna bio rođeni brat. Početak dvanaeste knjige još odjekuje od težine tog udarca, ali ga pokušava smiriti pričama o Karninoj neizbježnoj sudbini. A zatim dvanaesta i trinaesta knjiga odaju čast i divljenje slavnome djedu Kaurava i Pandava, njihovu tjelesnome prastricu Bhišmi.

Time sudbina velikih ratnika Kaurava uokviruje knjige o borbi na Kurukšetri: Dronina u sedmoj i desetoj knjizi, Karnina u osmoj i jedanaestoj, a Bhišmina u šestoj te dvanaestoj i trinaestoj. Hijastičkom je kompozicijom osobito naglašena komplementarnost Karne (vojskovođa u 8. knjizi — pogrebni obred na kraju 11. knjige) i Bhišme (vojskovođa u 6. knjizi — pogrebni obred na kraju 13. knjige), a s druge strane svojevrsna sveobuhvatnost Bhišmina nepristrana značaja u usporedbi s Karnom i Dronom:

AŠVAMEDHIKAPARVAN

Knjiga o konjskoj žrtvi

Vaišampayana reče: Kada kralj Dhrtaraštra završi prinošenje ljevanice vode, oni pođoše uz Ganginu obalu a snažnoruki Yudhištira, koji je išao za njime uzburkanih osjećaja i očiju oblivenih suzama, najednom klonu tu, na obali, a Bhima ga prihvati dok je padao.

— Ne može više ovako! — kaza onda Krišna, dok su Panduovi sinovi stajali oko potresenoga Dharmina sina i teško uzdisali gledajući ga kako leži na zemlji. Vidjevši da je smalaksao i shrvan očajem, oni posjedaše oko njega i sami žalosni. A razboriti kralj Dhrtaraštra, kojemu njegova mudrost bijaše jedino svjetlo, i sam prepun čemera zbog smrti svojih sinova, oslovi Yudhištiru pa mu reče: Ustaj, tigre Kurua! Moraš izvršavati svoje dužnosti! Kuntin sine, Zemlju si osvojio držeći se kšatrijskih običaja i zato sada uživaj sva svoja prava i dijeli ih sa svojom braćom i prijateljima! Prvače među pobjednicima, ne znam poradi čega patiš. Zemaljski gospodar, Gandhari i ja smo oni koji imaju što oplakivati jer izgubismo stotinu svojih sinova koji nestadoše kao blago koje stekneš u snu. Meni je vrlo Vidura ovako pretkazao: Tvoj rod snaći će propast zbog Duryodhaninih grijehova. Ako hoćeš da vlada Yudhištira, ti izvrši žrtveni obred, a onda sam preuzmi vlast u kraljevini i podjednakim okom gledaj na svakoga. Neka tvoja rodbina živi od tvoje darežljivosti. — Ali ja se ogluših na pametne riječi staloženoga savjetnika i, evo, zaslužih da me snađe ovaj neizmjerni jad. Pogledaj na nas stare roditelje koji grcaju u moru žalosti, kralju, a za tvoju bol ne vidim nikakva razloga.

Te riječi umnoga kralja opet umiriše Yudhištirin um.

Onda se javi Vasudeva: Podlost srca vodi u propast, a čestitost ravno k Brahmanu! Ako je Brahman jedina svrha prave mudrosti, onda nju od toga cilja ne može odvratiti nikakva pomutnja uma. Tvoj se karman još uvijek nije istrošio i još nisi pobijedio svoje neprijatelje jer nisi upoznao zlotvore koji vrebaju u tvojemu vlastitom umu. Sattva, rađas i tamas¹ svojstva su duše i učeni kažu da prisutnost u određenu odnosu znači umno zdravlje. Ako se ravnoteža poremeti, mora se primijeniti neki lijek. Sreću nadvladava tuga, a tugu zadovoljstvo. Neki ljudi, ophrvani tugom, žele se sjećati nekadašnje sreće, a neki opet, uživajući u sreći, pozele da se prisjete prošle tuge. Možda je, Kuntin sine, to u tvojoj urođenoj prirodi koja te sada nadvladava i prisiljava da prizivaš sjenke i privide nekadašnje

¹ Sattva "sučastvo, dobrota, bistra svijest", rađas "prašina, zamagljenost, strast" i tamas "tama, tromost, nesvjesnost" tri su gune "niti, sastavnice, svojstva, stanja" cjelokupne duhovne i tvarne prirode, prakti, po nauci samkhje.

tuge. Sada je došlo vrijeme da povedeš bitku koju svatko mora voditi sam sa svojim duhom. U tom ratu neće ti biti potrebni ni oružje ni prijatelji, a ni sluge. Budeš li pobijeden, u kakvu ćeš se naći stanju?

O izdanče Bharata, spasenje se ne postiže ako su ti od svega preče zemne stvari. Ono se dostiže samo ako se odbaci ono što godi mesu. Vrlina i sreća onih koji se odriču svjetovnoga blagostanja, a iznutra su zaokupljeni strastima i slabotinjom mesa, neka pripadnu našim neprijateljima.

— Zato, kralju, pretvori sve svoje žudnje u vrlinu. Samo ćeš tako učiniti sebi dobro. Pripremaj se za veliku konjsku žrtvu i bogate darove koji idu uz nju i ne daj više žalosti da te izjeda zbog tvojih prijatelja izginulih u boju. Budi siguran da nikada nećeš ugledati kako je oživio onaj koji je ubijen.

Vaišampayana govoraše dalje: Tako se uzburkani Yudhišthirin um opet primirio uz utjehe mudrih i učenih. On onda reče Vyasi, Naradi i ostalima: Vaše su me riječi utješile i više nemam ni najmanjeg razloga da i dalje patim. Stekao sam veliko blago kojim mogu ukazati počasti bogovima i zato ću uz vašu pomoć prirediti svečanost konjske žrtve.

I glavar Pandava pođe za Dhrtaraštrom pa tako udoše u Hastinapura. Yudhišthira se prihvati uprave nad svekolikom zemljom i uvijek se trudio da bude utjeha svojem stricu.

Plemeniti Krišna i Dhananđaya odoše u Indraprasthu da se tamo provesele neko vrijeme.

Kada su se vratili u Hastinapura, Arđuna ponizno stade pred Yudhišthiru i reče: Kralju, neustrašivi Vasudeva već dugo nije vidio svoj dom. On želi, uz tvoje dopuštenje, otići i vidjeti svojega oca.

Yudhišthira odvrati: O lopočooki, budi mi blagoslovljen! Madhuov pogubitelju, idi još danas da vidiš vladara plemena Šura. Već dugo nisi vidio ni mojega ujaka, a ni božansku Devaki. Kada budeš, premudri, susreo ujaka i Baladevu, ti im prenesi moje najdublje poštovanje. O junače, uzmi odavde sve što poželiš. Tvojom smo milošću osvojili cijelu zemlju i svi su naši neprijatelji mrtvi!

Na to mu Vasudeva odgovori: Sva blaga i drago kamenje, moćniče, i cijela zemlja, pripadaju tebi i samo tebi. I sve blago koje se može naći u mojem domu također pripada tebi.

— Neka bude kako je tvoja volja — složi se Yudhišthira i ukaza mu sve počasti, a potom Krišna ode svojoj tetki Kunti. Oprosti se od nje i obiđe počasni krug oko nje pa, posjevši na svoja kola sestru Subhadru, krenu k Dvaraki ispraćen njihovim blagoslovima i velikim mnoštvom građana.

Pred Krišnom je vjetar žestoko puhao čisteći put od pijeska i trnja, a Vasava je pred njega posipao mirisno nebesko cvijeće. Išao je putom koji je vodio kroz bezvodnu pješčanu pustaru i tu on susretnu glasovitoga isposnika Uttanku. Krišna pozdravi dičnoga brahmana-pustinjaka, a Uttanka mu uzvratila na pozdrav pa se stade raspitivati o zdravlju i napretku rodbine i prijatelja, kako je to već običaj, te

ga upita: O Šauri, ti si odlazio Kuruima i Pandavama. Jesi li uspio među njima uspostaviti trajnu slogu, kako to mora biti među braćom? Vraćaš li se, Kešavo, pošto si pomirio svoje drage rođake? Je li urodilo plodom ono povjerenje koje su Kurui uvijek polagali u tebe? Blagoslovljeni mu odgovori: Pokušavao sam uporno i na sve načine urazumiti Kurue, ali oni me ne htjedoše slušati. Tako se dogodilo da Kurui izgiboše svi do jednoga, a s njima i njihova svojta i prijatelji. Ni milom ni silom ruku sudbine još nitko nije zaustavio!

Uttanka bješe zaprepašten i vrlo rasrđen: Zato što si, Krišno, mogao, a nisi spasio velmože Kurua koji su tvoj rod i tebi dragi, ja ću te prokleti! — reče on — očiju iskolačenih od gnjeva — Zar si samo gledao mirno dopustivši da se dogodi? Zar ih nisi pokušao silom spriječiti? Sva je prilika da si ti, Krišno, mogao spasiti Kurue samo da ti nije bilo svejedno kakva će ih sudbina snaći, a oni su u propast otišli zbog svoje podmuklosti i licemerja!

Vasudeva mu odgovori: Ne traći u gnjevu plodove svojih golemih isposničkih zasluga! Saslušaj najprije što ću ti kazati pa, ako ti još uvijek bude do toga stalo, onda me prokuni! Znaj da o meni ovise Tama, Strast i Dobrota² jer ja sam njihovo pribježište. Znaj da je Dharma moj prvorodeni potomak, rođen iz mojega uma, a njegova je bit suosjećanje sa svim stvorenjima. Stalno se mijenjam i rađam se iz različitih maternica da bih na taj način mogao podržati svojega sina, a pomagali su mi ljudi koji postoje ili su jednom postojali. Doista, ja to činim da bih branio Pravdu i ojačavao njezine temelje. U svim trima svjetovima znan sam u sva tri svoja lika: Ja sam Višnu, Brahman i Šiva. Ja sam ishodište i propast svih stvorenja. U svakoj yugi ja ulazim u različite maternice da bih Pravdi poravnao pute i učinio dobro svojim stvorenjima. Ako sam rođen kao nebesnik, moja su djela poput nebesničkih. Ako se pojavim u tijelu yakše ili rakšase, sve činim poput yakše ili rakšase. Ako se rodim kao naga ili gandharva, moram i djelovati kao oni. Sada sam rođen kao ljudsko biće i zato mogu činiti samo ono što je prirodeno takvu stvoru. Preklinjao sam Kurue da se okane rata i činio sam sve što sam kao čovjek mogao. Bili su obijesni, zaglupljeni i otupjelih osjetila i nisu se obazirali ni na moje najusrdnije molbe. Razgnjevljen, pokušao sam ih čak i zaplašiti, ali ni to nije ništa pomagalo. Grješnici su se, vođeni rukom sudbine, odvažili da se upute u rat i tako su časno izginuli na bojnome polju, a Pandave su stekle veliku slavu, Prvače među brahmanima, eto mojega odgovora na tvoje optužbe!

Onda mu Uttanka odgovori: Ja znam, Đanarddano, da si ti tvorac Svemira i to je moje znanje, vjerujem, proizašlo iz tvoje naklonosti prema meni. O ti neusahle slave, srce mi je ispunjeno radosnim mirom jer sam tebi odan. Nije mi više do kletvi. Ako zaslužujem i najmanju milost od tebe, učini da bar jednom ugledam tvoj sveobuhvatni lik!

² Tama, strast i dobrota jesu tamas, radas i sattva.

Presveti Uttanka bješe zadovoljio Govindu, pa mu se ovaj i pokaza u svojemu vječnome obličju Vaišnava u kojemu se prikazao i umnome Arđuni. Blještavilo toga lika bješe kao od tisuću sunaca i on stajao pred Uttankom ispunjavajući sve prostranstvo, a na svim stranama mogla su se vidjeti lica. Zapanjeni brahman gledao je diveći se Višnuov oblik Svevišnjega, a onda prozbori: O ti čije je djelo Svemir, klanjam ti se, Dušo Svemira i roditelju svih stvorenja! Želio bih da te opet ugledam u ljudskome obličju! I ono je vječno!

Krišni bješe milo pa mu reče: Htio bih ti, Uttanka, ispuniti jednu želju. Kaži mi što bi poželio? — Uttanka će na to: Gospode, zar nije dovoljno i to što sam te gledao u tvomju sveobuhvatnom obličju? Ja ništa više ne želim!

Ali je Krišna ostao uporan pa priprosti brahman, koji je stalno lutao pustinjom, najposlije kaza: Dobro, gospodaru. Kada mi već hoćeš ispuniti želju, onda neka to bude voda. Želim da uvijek nađem vode kada me bude morila žeđ. Ispuni mi tu želju.

Svevišnji Gospodin onda skloni svoju silu i odgovori Uttanki: Kada god budeš trebao vodu, pomisli na mene! — Rekavši to, on produži u Dvaraku.

Nedugo potom dogodi se da slavnoga Uttanku stade moriti žeđ dok je lutao pustinjom tražeći vodu, ali je nigdje ne mogaše naći. Dok je tako tumarao naokolo, on se sjeti slavnoga Krišne i u taj čas spazi u pustinji lovca iz staleža ćandala, golog i prašnjavog, a oko njega se motao čopor pasa. Bješe naoružan mačem, lukom i strijelama, a cijela njegova prilika doista bijaše strašna.

Prvi među ponovno rođenima vidje tada da lovac mokri i to doista bijaše obilat mlaz vode. Uttanka tada opet pomisli na Krišnu, a lovac mu se u taj čas, smješkajući se, obrati: Evo vode, Uttanka! Vidjeh da se zlopatiš bez vode pa sam se sažalio na tebe!

Na te lovčeve riječi Uttanka se ne osvrnu niti se pokaza voljnim prihvatiti tu ponudu, već poče grditi Krišnu, a lovac će na to: Hajde, pij!

Isposnik odbi utoliti žeđ vodom koja mu se nudila na takav način, a budući da su ga žeđ i glad sve više stavljali na muke, on se vrlo rasrdi. Kako Uttanka više nije obraćao pažnju na njega, lovac najednom nesta, a s njime i njegov čopor pasa i, kada Uttanka to vidje, obuze ga stid. Čak mu pade na pamet i da se Krišna poigrao s njime, ali se nosilac školjke, koluta i topuza ubrzo pokaza pred njim, i to na isti onaj način na koji lovac bješe nestao.

Uttanka mu reče: Prvače među svim bićima, ne bih rekao da tebi priliči da jednome brahmanu nudiš vodu u obliku lovčeve mokrača! — Premudri Đanarddana utiša njegov gnjev mnogim ljubaznim riječima i ovako mu kaza: Voda ti je ponuđena onako kako je to moralo biti učinjeno, ali ti to nisi mogao razumjeti. Bio sam zatražio od Gromovnika da ti umjesto vode da nektara da utoliš žeđ, ali mi je vladar nebesnika odgovorio: Nije dobro da smrtnan stvor postane besmrtnik! Ispunit ću mu neku drugu želju. Baš tako mi je odgovorio! Ali ja ostadoh pri svome i rekoš mu da je Uttanka zaslužio da pije nektara i on

napokon prista, ali mi usto ipak reče: Ako mu već treba dati da pije amrte,³ onda ću se ja pretvoriti u lovca i dat ću mu je. Dozvolit ću mu da je pije ako on bude prihvatio način na koji će mu biti ponuđena. Bude li me prezreo i odbio, više je neće moći dobiti!

— I tako on sa mnom utvrdi dogovor i dođe prerušen pred tebe da ti ponudi nektar. Vidio si ga prerušena u ćandalu i ti si ga odbio. Veliku si pogriješku napravio? Spreman sam učiniti za tebe ono što mogu. Onih dana kada te bude morila žeđ, podići će se nad pustinjom oblaci puni vode. Tako ćeš moći ugasiti svoju žeđ. Oblaci će ti dati dovoljno vode da se možeš napiti. To što si rekoh čista je istina i ti oblaci zvat će se odsada oblaci Uttanka!

Uttanku je to vrlo obradovalo, Bharato, a oblaci koji prosipaju kišu na pustinju i dan-danas nazivaju se oblaci Uttanka.

Primaknulo se vrijeme da otpočne obred konjske žrtve i Krišna se u pratnji Vršnija vratio u prijestolnicu te nastavio živjeti u njoj, a Vidura i Yuyutsu brinuli su se da bude ugošćen kako treba i dolikuje.

Baš u to vrijeme, Đanameđayo, kada je junak Vršnija bio u Hastinapuri, rodio se kraljević Parikšit. Pošto je bio pogođen Brahmanovim oružjem, rodio se nepokretan jer u njemu ne bijaše života. Na prvu vijest o njegovu rođenju građani udariše u veselje, ali nedugo zatim nad grad se nadvila sjenka žalosti.

Uznemireni Krišna ubrzo je u Yuyudhaninoj pratnji stigao u ženske odaje, a tu ga presretnu rasplakana Kunti i stade jadikovati: Slavni junače, unuk tvoje sestre Subhadre upravo se rodio mrtav jer ga bijaše ubio podli Ašvatthaman! Molim te, ispuni svoje obećanje i vrati to dijete u život! U njemu se nastavlja životni dah Pandava a i moj vlastiti! On je taj o kojemu ovisi zadušni grumen riže velikoga Pandua, Abhimanyua, a i mojega svekra!

— Bit će kao što sam rekao! — odvrati na to Krišna i uputi se u ložnicu u kojoj bijaše, kralju, rođen tvoj otac. Odaja bijaše propisno posvećena i okićena vijencima bijeloga cvijeća. Na sve strane stajahu sudovi puni vode, ugljena od drveta tinduka natopljenog bivoljim maslim, sjemena od gorušice, a blistave vatre plamsale su na nekoliko mjesta obasjavajući blistavo oružje koje bijaše lijepo poredano unaokolo. Bilo je tu i mnogo starijih gospođa koje bijahu pozvane da dvore, a i dosta vještih i pametnih liječnika. Oni koji su se razumjeli u te stvari postavili su tamo gdje treba i ono što je pogubno za rakšase, a Krišna se osvrnu i sve pregleda pa kaza: Izvršno!

Viratina kći prestade plakati i pokri se kao što nalaže pristojnost, a onda stade tužiti: Govindo, ako ovo dijete ne bude oživjelo, ja ću se odreći svojega života! Ono je sva naša uzdanica i svrha svih naših očekivanja! Ja sam se nadala da ću te moći dočekati i iskazati ti svoje poštovanje držeći dijete u krilu, ali ovo moje dijete tvrda je srca i nezahvalno kao što mu bješe i otac. Gle, ono prezire

³ Amrta je piće besmrtnosti, nektar. Tim se imenom u obredu naziva soma.

moć i slavu Pandava i Yamina mu je kuća milija od svega ovoga! I tada bespomoćna Uttara pade na tlo kao da je poludjela. Kroz cijelu su palaču odjekivale jadikovke i bješe to doista prava kuća žalosti.

Uttara ubrzo dođe, k svijesti pa uze dijete na krilo i stade mu govoriti: Tvoje otac strogo pridržavao svojih dužnosti! Znaš li da činiš grijeh time što ne pozdravljaš najslavnijega među Vršnijima? O sine, kada dođeš svojemu ocu, ti mu ovako poruči: Živa stvorenja ne umiru dok im ne dođe suđeni čas, jer, evo, i ja sam još uvijek među živima premda nema ničega radi čega bih željela živjeti! — O jaki viteže, privoljet ću Yudhištiru da mi dopusti da progutam otrov ili da se bacim u oganj!

Bik među muževima tada dodirnu vodu pa prizva k sebi sile Brahmanova oružja, a onda reče uciviljenoj majci mrtvoga djeteta tako da svi čuju što govori: Gospo Uttara, ono što rekoh, to će se i obistiniti, jer ja još nikada nisam izustio neistinu! Pred svima vama vratit ću život ovome djetetu! Kao što je svaka pravda i istina u meni uspostavljena, tako neka i sin Abhimanyuov, koji se mrtav rodio, ponovno oživi! Kao što sam pravedno pogubio Karnu i Kešina, tako neka i ta istina oživi ovo dijete!⁴

Kada Krišna to izreče, u mrtvome se djetetu stadoše javljati prvi znakovi života i ono se postupno sasvim vrati u život. Onoga trenu kada je Krišna opozvao Brahmanovo oružje, kralju, tvoj otac obasja svojom silom cijelu tu odaju. Rakšase koji su se šuljali naokolo moradoše pobjeći, a mnogi i pogiboše u tome času. Iz nebesa se začuo poklik: Prekrasno, Kešavo! Prekrasno! — A Brahmanovo oružje vratilo se Praocu svih svjetova.⁵

Kada vidješe da se životni dah vratio u tvog oca, sve gospe Kurua vrlo se obradovaše i počеше slaviti i hvaliti Đanarddanu. Radovao se i Krišna i darivao je dijete mnogim skupocjenim draguljima, a isto učiniše i sve poglavice Vršnja. Moćni Đanarddana, koji nikada nije odstupio od istine, dade tada ime tome djetetu koje je bilo tvoj otac, o kralju. On reče: Budući da se ovo dijete rodilo onda kada je vaša loza bila gotovo sasvim istrijebljena, neka njegovo ime bude Parikšit!⁶

Kada ti je, kralju, otac imao mjesec dana, Pandave su se vratile u prijestolnicu i sa sobom donijele neizmjereno blago. Kada su saznali za pothvat što ga je učinio Vasudeva, oni mu svi iskazaše svoje obožavanje, a Devakin premili sinak ionako bješe u svako doba vrijedan obožavanja.

Prošlo je još nekoliko dana, a u grad, prozvan po slonu, stiže i Satyavatin sin Vyasa. Pošto se završio obred dobrodošlice, Yudhištira oslovi uzoritoga Vyasu i

⁴ Izricanje neke istinite tvrdnje, istinitost koje može biti pravo poznata samo izricatelju, smatralo se u staroj Indiji sredstvom kojim se može postići obistinjenje neke želje ili zahtjeva. Zvalo se satyakriya. I to će biti oblik božjega suda.

⁵ Praotac je bog Brahman.

⁶ Tu se ime Parkšit ili Parikšit povezuje s korijenom KŠI (1) "uništiti, istrijebiti...", a ne s drugim korijenom KŠI (2) koji znači "stanovati, boraviti".

reče mu: Sveti čovječe, ovo bogatstvo stekli smo tvojom milošću i moja je želja da ga upotrijebim za veliku svečanost zvanu konjska žrtva.

Vyasa mu odgovori: Ja odobravam tvoju namjeru, kralju. Učini što treba i iskaži božanstvima svoje štovanje tako što ćeš izvršiti žrtvovanje konja i razdijeliti bogate poklone. Konjska žrtva, kralju, očišćava od svih grijeha.

Saslušavši Vyasu, pravedni kralj Kurua odluči da otpočne pripreme za veliku svečanost. Na dan puna Mjeseca u mjesecu čaitri⁷ otpočeo je obred velike žrtve a slavni je Vyasa svojeručno pustio brižljivo odabrana konja koji bješe određen za žrtvovanje.⁸ Arđuna je bio određen da štiti toga konja dok bude lutao kroz različite zemlje i krajeve, a za njime su išli mnogi brahmani znalci Veda i mnogi kšatrije. Sva Hastinapura, kralju, pa čak i djeca, izašla su da vide velikoga junaka koji je polazio na svoje putovanje. Gomila znatiželjnika bješe tako zbijena da se činilo da će od silna pritiska njihovih tijela planuti vatra.

Konj je po slobodnoj volji lutao Zemljom, a Arđuna je za to vrijeme bio mnoge bitke s vladarima dalekih krajeva kroz koje je prolazio, jer mnogi od njih izadoše da mu se suprotstave. Vijesti o Arđuninim pobjedama činila su mnogo radosti Bhimaseni i svim ostalim Kuruima, a i samim žrtvenim svećenicima.

Napokon stiže glas da se Arđuna vraća kao pobjednik u Hastinapuru i svi oni izadoše da ga dočekaju, a pred njima stajашe kralj Dhrtaraštra. Trećega dana poslije Arđunina povratka Vyasa reče Yudhištiri: Od današnjega dana, Kuntin sine, ti možeš započeti svoju žrtvenu svečanost. Došlo je vrijeme da se i ona obavi.

Kao što bijaše običaj u takvim prilikama, na Yudhištirin poziv dođoše svi zemaljski velikodostojnici. Najbolji svećenici, vrsni znalci ove obredne žrtve, svakoga su dana obavljali propisane obrede onako kako to nalažu sveti spisi i cijela ta žrtvena svečanost obavljala se u velikome sjaju. Neće više biti takvoga kralja koji će biti kadar pripremiti sve ono što se tada odigralo po zapovijesti kralja Kurua. Od njegova silnog blaga brahmani uzeše koliko je tko htio, a ostatak razdijeliše kšatrije, vaišye i šudre, a i razna plemena mléccha.

Pošto se zadovoljiše svi brahmani, rodbina i prijatelji, svi siroti, slijepi i bespomoćni, i kada je svuda naokolo sve bruhalo od hvale, čuđenja i divljenja

⁷ Mjesec čaitra traje od potkraj ožujka do potkraj travnja.

⁸ Prije konačnoga žrtvovanja odabrani konj bez mane mora godinu dana lutati zemljom kuda mu se prohtije. Ako mu nitko ne zapriječi put kroz to vrijeme, smatra se da sva zemlja priznaje vlast vladara koji prinosi konjsku žrtvu. Ako koji susjedni vladar tu vlast želi osporiti, treba pokušati zaustaviti konja. Konja stoga prati kraljeva družina, u ovome slučaju pod vodstvom Arđune, koja ima zadatak da svlada svakoga tko zaželi konju prepriječiti put. Ako u tome uspije i konj se nakon godine dana vrati u prijestolnicu, to se smatra dokazom da nitko ne može osporiti kraljevu vlast te kralj može dovršiti žrtvu.

Velika žrtva konja koju prinosi Yudhištira radi očišćenja od grijeha poslije velike bitke i radi potvrđivanja svoje neosporne vlasti nadovezuje se neposredno na posvećenje Yudhištire za kralja Hastinapure u 40. adhyayi 12. knjige, ali u kompoziciji epa kao protuteža ili nadmašenje odgovara žrtvi kraljevskog posvećenja Yudhištire za kralja Indraprasthe u 2. knjizi. Nakon radasuye kralj smije prinijeti ašvamedhu. Kao što igra kockama i rat jedno drugome odgovaraju kao oblici božjega suda, tako si odgovaraju i radasuya koja završava kockanjem i ašvamedha koja očišćuje od grijeha u prethodnome ratu.

zbog tolikoga bogatstva koje bješe razdijeljeno na poklone i dok se kiša cvijeća krunila nad Yudhištirinom glavom, pojavi se tu iz jazbine neki mungos zlaćanih bokova.⁹ On se javi ljudskim glasom dubokim kao glas groma: Hej, kraljevi, ova velika žrtva ne može se ni mjeriti s prasthom¹⁰ od ječmenoga brašna, koju je poklonio neki darežljivi brahman s Kurukšetre, i to u vrijeme dok bijaše održavao svoj zavjet unćcha.¹¹

To vrlo začudi brahmane pa oni priđoše mungosu i zapitaše: Otkuda si ti stigao na ovu svečanost na kojoj su se okupili bogovi i vjernici? Ova ašvamedha izvršena je po svim propisima što ih spominju sveti spisi i nije pristojno da se rugaš takvome obredu. Svatko tko je došao na njega dočekan je s dužnom pažnjom i poštovanjem i bogato je darovan. Svakome se bilo ugodilo i svi se vraćaju sretni i obradovani poklonima. Mantre su se pjevale besprijeckorno i sve je bilo kako valja. Sva su četiri staleža zadovoljna pa zašto onda ti tako govoriš?

Mungos se nasmija pa odgovori brahmanima: O brahmani, istina je što sam vam rekao! Ne govorim vam ja to iz neke zle namjere. Ono što imam kazati svatko može čuti. Po svojim zaslugama ova žrtva doista nije vrijedna onoga poklona koji je bio samo pregršt ječmenoga brašna. Zauzvrat su taj brahman i njegova žena mu, a i sin i snaha, istoga trena preneseni na nebesa. Upravo tada dogodilo se da se polovica mojega tijela pozlatila. Čujte moju priču o onome što sam gledao vlastitim očima. Na tome polju pravde, zvanom Kurukšetra, živio je brahman koji se hranio poput goluba, pabirčeći svoju hranu, ječmena zrna, po okolnim poljima. Sve četvoro živjelo je tako: brahman, njegova žena, sin i snaha. U šesti dio dana, poslijepodne, oni bi posjedali i objedovali jednom na dan, a u dane kada u to vrijeme ne bijaše ničega za jelo, oni bi postili do idućeg poslijepodneva. Takav je bio zavjet kojega se brahman strogo pridržavao.

— Dogodi se jednom suša u cijeloj zemlji i zavlada glad. Sve su biljke uvenule i nije se sijalo, niti se želo, a u brahmanovu staništu ne bijaše ničega za jelo. Mnogo su dana gladovali i on i njegova obitelj, ali jednoga se dana ipak vratiše svojem domu s prasthom ječma koju su uspjeli isprositi lutajući gladni po pripeci. Samljeli su ga, izgovorili svoje molitve, podijelili hranu na četiri dijela pa, zahvalivši Gospodu, sjedoše željni hrane da založe.

— U taj čas dođe im gost u kuću. Svima bijaše milo što vide gosta u svojem domu pa ga radosno pozdraviše i raspitaše se za njegovo zdravlje. Kada saznaše da i on održava isti zavjet kao i oni i da jede samo u šestom dijelu dana,

⁹ Mislim da se može raditi o malome indijskom mungosu pasmine *Herpestes auro-punctatus* koji živi u plodnijim dijelovima sjeverne Indije od Kašmira do Bengala i Asama, a izvan Indije od Mezopotamije do Malaje. Živi u jazbini koju sam iskopa. Smeđasto krzno nasitno mu je posuto zlatom.

¹⁰ Prastha je mala žitna mjera, oko četvrtine adhake koja, prema rječnicima, iznosi 7 libara i 11 unca. Prastha bi, dakle, bila nešto preko 800 g.

¹¹ Unćcha je pabirčenje žita. Zavjet se sastoji u tome da se jede samo napabirčeno zrnje koje je vrlo teško nakupiti, i to samo u određeno doba dana.

oni pozvaše gladnoga gosta da uđe. Dadoše mu vodu da opere noge i travu kuša da na nju sjedne.

— Bezgrješniče — reče mu brahman s Kurukšetre — ovo ječmeno brašno stekao sam ne ogriješivši se o Dharmine zapovijesti. Mi ti ga dajemo, prvače među ponovno rođenima, i molimo te da ga primiš! — I on dade svoj obrok gostu. Brahman prihvati ponuđeno jelo i pojede ga, ali njegova glad još ne bijaše utoljena. Brahman s Kurukšetre vidio je da se njegov gost još nije zasitio i bijaše veoma žalostan, ali nije znao što će premda je stalno premišljao kakvu bi mu drugu hranu mogao ponuditi.

— Uto se javi njegova žena i reče: Daj mu i moj dio. Udovoljimo ponovno rođenom, a onda neka putuje onamo kamo je nakanio. Brahman je znao da njegovu čestitu suprugu mori teška glad i nije se s time složio.

— Lijepa moja! — reče joj on — čak i životinje, pa i kukci, štite i hrane svoje ženke pa zar bi čovjek smio činiti drukčije? Žene paze svojega gospodara i obasipaju ga dobrotom. Sve što se tiče vjere, zadovoljstva, blaga, brižljive njege, stjecanja potomstva, sve ovisi o ženi. Doista, sve zasluge što ih čovjek može steći, a i svi njegovi preminuli preci, ovise o njoj. Žena mora poznavati svojega gospodara po njegovim djelima. Onaj tko ne zaštiti svoju ženu zaslužuje veliku sramotu na ovome svijetu i pakao na onom.

— Na te njegove riječi ona mu odgovori: O ponovno rođeni, naše su duhovne zasluge i naše blago ionako sjedinjeni. Uzmi i moju četvrtinu hrane. Ja zaista želim da ti ugodim! Sve duhovne zasluge, istina, zadovoljstvo i nebesa što ih žena može steći svojim djelima kao i svako ostvarenje njezinih želja ovise o njezinu mužu. Potomstvu koje se začinje majka daje svoju krv, a otac sjeme. Muž je ženino najviše božanstvo. Muževom milošću žena stječe potomstvo i uživa u zadovoljstvima, onako kako zaslužuje. Ti si u poodmaklim godinama i iznemogao si, a glad te je veoma iscrpla.

— Te ženine riječi privolješe brahmana da uzme i njezin dio i da ga ponudi gostu. Taj ga brahman primi i odmah pojede, ali još uvijek bijaše gladan. Vidjevši da mu je gost i dalje nezadovoljan, domaćin se duboko zamisli. Tada mu sin reče: Plemeniti oče, uzmi i moj dio mljevenoga ječma i daj ga gostu. Smatram da će mi ovo donijeti velike zasluge. Trebalo bi da ti ja uvijek ugađam jer oni koji su dobri uvijek žele izvršavati svoje dužnosti i uzdržavati svojega oca. Sinu je uvijek dužnost da pomaže svojemu starom ocu. Ta vječna dužnost poznata je i poštovana u svim trima svjetovima.

Otac će na to: Da ti doživiš i tisuću godina, za mene ćeš još uvijek biti samo dijete. Kada dobije sina, otac time stječe velike zasluge. Budi mi, sine, jak! Teško je to kada djeca gladuju! Ja sam star i meni će nekako poći za rukom da održim svoj životni dah, ali ti tek moraš ojačati. Ja sam star i slab, sine, i meni gladovanje teško može nauditi. Iza mene su mnoge godine pokore i ja se ne plašim smrti.

Sin na to reče: Ja sam tvoj potomak. Čovjekovo sopstvo ponovno se rađa kao njegov sin i ti zato sobom spasi sebe.

Otac odvrati: Ti ličiš na mene, a držanje i samoobuzdavanje isto ti je kao i moje. Iskušao sam te već u različitim prilikama i zato ću prihvatiti tvoju ponudu.

I on pažljivo uze dio svojega sina i smiješeći se ponudi ječam svojemu gostu. Brahman je i to pojeo, ali njegova glad i dalje nije bila utoljena.

Na pomisao da mu nema više što ponuditi plemeniti se domaćin postidje, ali mu je njegova snaha željela ugoditi i pride mu noseći svoj dio hrane pa reče: Učeni brahmane, tvoj mi je sin podario sina. Uzmi zato ovaj moj dio ječma i ponudi ga gostu. Tvojom milošću ja ću steći nebrojene predjele vječnoga blaženstva. Kroz unuka čovjek dopijeva u one predjele u kojima ga neće mučiti nikakva neimaština. Sinovi i unuci svakome osiguravaju sreću u onome svijetu te on uživa u predjelima koji su dodijeljeni pobožnim i dobrima.

— Svekar joj odgovori: Zar bih mogao postati takav prijestupnik i pogaziti sve zakone pravednosti dok te gledam tako oprženu suncem i vjetrom da se na tebi više ne vidi ni boja tvoje kože i gotovo lišenu svijesti zbog muka gladovanja! Kako da od tebe uzmem tvoj dio ječma? Blagoslovljena gospo, ne priliči ti da mi tako govoriš jer u svakoj dobroj obitelji sa snahom se mora dobro postupati. Kako bih mogao gledati da čak i sada, u šesti dio dana, ti ništa ne jedeš, a dosada si se strogo pridržavala svojega teškog zavjeta? Jao, toliko si dana već provela u krajnjoj bijedi! Ti si još dijete! Ja bih te morao uvijek štiti, a ja te, jao, vidim iscrpljenu od ovoga predugog posta.

A snaha će na to: Ti si učitelj mojega učitelja i stoga božanstvo mojega božanstva. Uzmi, gospodaru i moj dio hrane. Moj životni dah i moji vjerski obredi imaju samo jednu svrhu, a to je da služim svojega starijega. Tvojom milošću, učeni brahmane, ja ću na onome svijetu dospjeti u mnoge blažene predjele. Imaj na umu moju odanost i uzmi i moj dio ječma!

— Svekar joj odvrati: Čestita gospo, slava ovoga tvog postupka vječno će te obasjavati! Zaslužna si za mnoge održane zavjete, postojano izvršavaš sve vjerske obrede, a uvijek ti je na umu kako se treba ophoditi prema starijima! Blagoslovljena djevojko, ti doista nisi zaslužila neiskrenost imajući u vidu sve tvoje vrline, pa ću uzeti i tvoj dio ječma.

— Rekavši to, pobožni brahman odnese njezin dio hrane svojemu gostu i, kada ga je ovaj pojeo, napokon bi zadovoljan. To, međutim nije bio nitko drugi do bog Pravde glavom, koji bijaše uzeo na sebe ljudski lik. Zadovoljno božanstvo ovako im progovori: O najbolji među ponovno rođenima, doista si mi udovoljio svojim gostoprimstvom ponuđenim s najčistijim pobudama. O ovome tvom poklonu govori se na nebesima! Gle, cvijeće pada na tebe iz nebeskih visina! Nebeski mudraci i božanstva, oni koji hode pred njima, gandharve i nebeski glasnici, svi su ushićeni vašom besprimjernom žrtvom. Ponovno rođeni rišiji koji obitavaju u Brahmanovim regijama željni su da te vide. Učinio si ovaj poklon

čistog srca i u času najveće nevolje. Tim svojim djelom osvojio si i sama nebesa. Glad uništava čovjekov razum i odvlači njegove misli od pravednosti. Onaj kojega muči glad brzo izgubi svu svoju čvrstoću. Zato onaj tko pobijedi glad, nesumnjivo, pobjeđuje i sama nebesa. Sve dok netko radosno daje poklone, njegova pravednost nije pomućena. Nisi se obazirao na tjelesne muke i stavio si pravičnost iznad svega, pa čak i iznad svoje ljubavi prema sinu i vlastitoj supruzi. U stjecanju blaga nema baš mnogo zasluge. Veća je zasluga dati to blago onome tko ga zaslužuje, a još je veća odabrati za to i pravo vrijeme. Ako je netko sklon darežljivosti, to mu, napokon, donosi najveće zasluge. Teško je ugledati nebeske dveri. Nepažljivi ljudi ne uspijevaju ih ugledati: Lakomost je brana koja priječi put k nebeskim vratima, a tu branu učvršćuju želje i naklonosti.

— Kralj Nrga poklanjao je na tisuće goveda brahmanima, a otišao je u pakao zato što je poklonio jednu jedinu kravu koja nije bila njegova. Plodovi ovoga tvojega poklona mnogo su veći od svih onih koje bi netko stekao mnogobrojnim žrtvama kraljevskoga posvećenja s obiljem darova ili mnogobrojnim konjskim žrtvama! Ovom svojom prasthom mljevena ječma osvojio si vječna Brahmanova prostranstva! Prvače među ponovo rođenima, evo, nebeska kola došla su da vas sve povezu. Popni se u njih ako ti je volja! Ja sam bog Pravde, pogledaj me! Ti si spasio svoje tijelo i tvoja će slava trajati na svijetu. Sada pođi na nebesa i ti i tvoja žena, i sin i snaha!

— Tako je brahman koji se tako savjesno držao svojih dužnosti otišao sa sinom, ženom i snahom na nebo, a ja sam tada izašao iz svoje jazbine — nastavi mungos. — Gledajte, kada sam dodirnuo ostatke toga brašna, zbog vrline isposništva toga istinoljubivoga brahmana, polovica se mojega tijela pozlatila! Onda sam krenuo vesela srca posjećivati isposnička skloništa i mjesta na kojima se obavljaju velika žrtvovanja nadajući se da ću i ostatak svojega tijela pozlatiti. Čuo sam i za ovu žrtvu mudroga kralja Kurua. Zato vam sve ovo i rekoh, brahmani. Ova se žrtva ni na koji način ne može usporediti s darovanom prasthom mljevena žita. — I, kazavši to, mungos nestade, a brahmani se razidoše svojim kućama.¹²

Tada kralj Đanamedaya upita: Tko je bio taj mungos s ljudskim glasom?

Vaišampayana mu odgovori: Jednom je bog Dharma uzeo na sebe obličje Gnjeva i ušao u kotlić s mlijekom koji pripadaše rišiju Đamadagniju. Želio je vidjeti što će ovaj učiniti. Zato Dharma učini da se mlijeko pokvari, ali se riši nije naljutio jer je znao tko je u kotliću. Kada napokon Gnjev prizna svoj poraz,

¹² Mungosova priča stoji u svojevrsnom kritičkom dijalogu s glavnom radnjom. Ako je nakon katarze u 11. knjizi za ritualista bilo potrebno formalno ritualno očišćenje velikom konjskom žrtvom da sve opet dođe na svoje mjesto, za nazor isposnika ili šramane vrijednost se takve velike žrtve i raskošnih darova ne može mjeriti s vrijednošću istinskoga odricanja. Mali se mungos u 92. i 93. adhyayi pojavljuje niotkuda, iz svoje rupe, i otvara pred "činodejstvujućim" brahmanima sasvim drugačiju vrijednosnu perspektivu.

Mahabharata se nije samo prenosila na usnama pjevača nego je i rasla. Oni je nisu samo razrađivali i potvrđivali, nego su je znali i osporavati i slobodno mijenjati kutove gledanja u njoj.

Đamadagni mu reče: Ne ljutim se na tebe. Ovo je mlijeko bilo namijenjeno Pitrima. Idi njima i vidi što će ti oni reći.

Tako Gnjev ode Pitrima, a oni ga prokleše da postane mungos, ali mu rekoše: Kada uvrijediš Dharma, oslobodit ćeš se kletve. Otada je mungos lutao od žrtve do žrtve pokušavajući nekako prekinuti to prokletstvo, i kudio je svaki od tih obreda. Došao je i na veliku svečanost kralja Yudhištire i, pošto je onom pričom pokudio samog Dharmina sina, istog je časa nestao, jer se time oslobodio svoje kletve.¹³

¹³ U dijalogu među pjevačima Mahabharate našao se opet neki ritualist koji je na kraju Knjige o konjskoj žrtvi, u 96. adhyayi, osjetio potrebu da izravno dokine učinak mungosove priče i naglasi ulogu i vrijednost Yudhišthrina žrtvenoga obreda.

AŠRAMA VASI KAPARVAN

Knjiga o pustinjačkome stanu

Dobivši natrag svoju kraljevinu, plemeniti Panduovi sinovi vladali su zemljom postavivši Dhrtaraštru za vrhovnoga vladara. Svi njihovi neprijatelji bijahu mrtvi. Dhrtaraštru su pazili i dvorili mudri Vidura, vjerni Sandaya i mladi Yuyutsu, sin kojega mu je rodila njegova žena iz staleža vaišya. U svakoj prilici Pandave su najprije njega pitali za mišljenje. Doista petnaest je godina prošlo a da se ništa nije činilo bez savjetovanja sa starim kraljem.

Dhrtaraštrine odaje bile su opremljene tako da su mu sve udobnosti bile pri ruci. Iz kraljevske kuhinje najprobranija jela stizala su na njegov stol. Dronin zet, učitelj Kripa, stalno je živio uz njega da bi mu se uvijek našao na usluzi i da bi mu pravio društva. Božanstveni mu je Vyasa kazivao priče iz starine, tješio ga i trudio se da ublaži njegovu bol.

Pod vještom Vidurinom upravom vazali i pristaše Pandava činili su im neprocjenjive usluge, za koje se nije trošilo previše blaga iz riznice. Kralj Dhrtaraštra oslobađao je sužnje i opraštao mnogima koji bjehu osuđeni na smrt, ali Yudhištira nikada ne kaza nijedne riječi protiv toga. Svi zemaljski vladari koji bi dolazili častili su staroga gospodara Kurua kao i prije. Kunti i Draupadi, a uz njih i mnoge druge gospe, dvorile su poput sluškinja kraljicu Gandhari. Kralj Dhrtaraštra, koji je ostao bez svojih sinova, nije se mogao osjetiti nelagodno u bilo kojem pogledu, a za to se Yudhištira uvijek brinuo i opominjao je svoju braću. Oni bjehu poslušni svojem najstarijem bratu i prema starome kralju pokazivali su izuzetnu pažnju i poslušnost. Bhima u tome bješe jedini izuzetak. Iz njegova srca ne mogaše se isbrisati sve ono što je proisteklo iz kobne igre kockom i iz Dhrtaraštrine nesmotrenosti. Dhrtaraštra je vidio koliko su oni prema njemu ponizni i poslušni i prema njima se držao kao učitelj prema učenicima: s ljubavlju i dobrotom.

Gandhari je priređivala svakojake obrede za pokoj duša i davala je brahmanima bogate poklone. Tako se oduživala svojoj pobijenoj djeci. Malo-pomalo Subalina kći zaboravi svoju i poče osjećati veliku ljubav za Pandave, kao su joj oni vlastita djeca.

Samo je Bhimasena, kojega je nagonilo njegovo nekako zlovoljno srce, činio sitne pakosti ne mogavši nikako podnositi Dhrtaraštru. Uz pomoć onih slugu koji nisu bili odani starome gospodaru on je ometao izvršavanje njegovih zapovijesti.

Prošlo je tako petnaest godina i kralj Dhrtaraštra, neprestano podbadan Bhiminim neuljudnostima i pakostima, napokon se preda žalosti i očaju. Stari slijepi kralj poče osjećati da više ne može nositi preteško breme svoje žalosti i

trpjeti Bhimine zajedljive riječi. Vrijedale su ga njegove povremene zamjerke i više nije imao srca primati počasti i udobnosti koje mu bjehu dodijeljene kraljevskim ukazom. Počeo je postiti krijući to od Pandava i podvrgavao se najstrožoj pokori, a kraljevna Gandhari slijedila je njegov primjer.

Jednoga dana pozvao je kralj Dhrtaraštra Yudhišthiru pa mu ovako stade govoriti: Budi mi blagoslovljen, Kuntin sine! Ja sam dosada stalno održavao zadušne obrede i davao sam krasne darove. Ti si me i dvorio i sretno sam uživio. Koliko je bilo u mojoj moći, stekao sam velike duhovne zasluge. Usprkos svojemu bolu ojađena Gandhari vjerno me je služila sve ove godine. Moji okrutni sinovi učinili su vam neoprostive nepravde, ali su se borili kao hrabri ratnici i umrli su na bojnome polju dospjevši tako u sretnu predjele koji su određeni za hrabre ratnike. Došlo je vrijeme da ja i Gandhari učinimo ono što se mora učiniti. Znaš i sam da je dužnost našega staleža da ustupi prijestolje svojemu nasljedniku. Ja moram otići u šumu. Moram ovu svoju odjeću zamijeniti prnjama i korom drveta i, uz tvoje dopuštenje, ja i moja Gandhari živjet ćemo sami u šumama uvijek te blagoslivljajući. Želim poštovati običaje i poći za primjerom naših otaca, a ti, kao kralj, imat ćeš također udjela u plodovima i dobrih i loših djela koja se čine u njihovoj kraljevini.

Na to će Yudhišthira: Jao, ni ja ni moja braća nismo ni znali da te tako dugo muči žalost i da si postio i spavao na goloj zemlji! Zavaravao sam se mislju da si zadovoljan jer si okružen svom brigom i pažnjom. Čemu mi kraljevstvo i sva zadovoljstva kada si ti prepatio neizmjerne jade kojima nema utjehe! Nikakva ja dobra ne vidim u tome! Ja sam strašan grješnik kojega su žudnje i častoljublje zaveli na stazu grijeha! Eto, okruni za nasljednika svojega sina Yuyutsua ili ma koga tko će tebi biti po volji, ili sam preuzmi prijestolje i obavljaj dužnosti vladara. Ja ću otići u šumu! Molim te da mi to dopustiš! Ne priliči ti da me pališ svojim prijekorima jer ja sam već i tako spaljen svojom sramotom! Ti vladaš ovom zemljom, a ne ja! Ja ovisim o tvojoj volji i kako onda mogu bilo što tebi dopustiti ili zabraniti? Ti si moj učitelj. Bezgrješniče, ja nisam pozlijeden zbog nepravdi koje mi je učinio Suyodhana. Bilo je predodređeno da se tako dogodi. Zla je kob i nama i njima pomutila pamet. Mi smo tvoja djeca kao što to bijahu i Duryodhana i njegova braća. I Gandhari i Kunti moje su majke i objema poklanjam svu sinovsku pažnju i nepodijeljenu ljubav.

— Budeš li ti pošao u šumu, morat ću i ja poći za tobom. Svojom ti se dušom zaklinjem na to! Kakve ću ja imati radosti u svojem kraljevanju budeš li ti otišao i ostavio me ovdje? Daj mi prilike da te služim i da tako odagnam tugu iz tvoga srca.

Dhrtaraštra mu na to odgovori: Moje su misli vazda zaokupljene odlaskom u šumu i isposničkom pokorom, o radosti Kurua! Na drugi se način ne mogu umiriti. Mnoge sam godine proživio pod tvojim krovom i uvijek bijah gošćen i

pažen. Vjerno ste me služili i ti, a i svi tvoji. Besprimjerna je vaša odanost prema meni, ali sada mi moraš dopustiti da odem i ispunim svoju želju.

Rekavši to Yudhištiri, Dhrtaraštra je stajao pred njime drhteći i sklopljenih ruku, a onda se okrenu Viduri i Kripi pa im kaza: Ja vas molim da utješite svijetloga kralja i da ga nagovorite da usliši moju molbu. Ne mogu više govoriti jer mi se grlo osušilo, a možda je to i zbog mojih godina. Umoran sam!

Pošto to s mukom izusti, on najednom zanemoća i, oslonivši se na Gandhari, izgubi svijest.

Yudhištira će na to: Jao, onaj koji je nekada imao žilavost slona i snagu dovoljnu da zdrobi Bhimin željezni kip sada se oslanja na slabu ženu. Kako je sada iscrpljen i slabašan! Doista, ako ovaj kralj i Gandhari i dalje nastave postiti, i ja ću im se pridružiti! Zar sam ja to skrivio? Prokleta neka je moja mudrost! Ja sam prezreni bijednik bez zrna razuma i znanja o dharmi!

Govoreći tako, kralj je prskao vodom starčevo lice i milovao ga svojim mekim dlanovima. Uto slijepi kralj dođe k sebi i nježno prigrli kralja Yudhištira pa šapatom prozbori: Dodirni me ponovno dlanom, sine Panduov! Od dodira tvojih ruku koje djeluju kao nektar ja sam opet oživio i vratio se k svijesti.

U taj čas stiže i mudri Vyasa pa oslovi kralja Yudhištira i reče mu: Snažnoruki Yudhištiro, nemoj se ustezati da učiniš ono što od tebe traži Dhrtaraštra od loze Kurua. Kralj je star i nema više svojih sinova. Mislim da on neće moći još dugo podnositi svoj bol. Blagoslovljena i premudra Gandhari hrabro se nosila svojom žalošću. Zato poslušaj moje riječi i daj starome kralju svoje dopuštenje. Ne dozvoli da ga snađe neslavna smrt u postelji. Neka i on pođe stazama kraljevskih mudraca od davnina jer je odlazak u šumu dostojan kraj za njih.

Rekavši ovo Vyasa šutje i stade umirivati staroga kralja. Yudhištira uzvрати: Neka bude kako kažeš! — A veliki isposnik napusti dvor i zaputi se u šumu.

Sutradan je Dhrtaraštra poslao Viduru u Yudhištirin dvor. Premudri Vidura prenese Yudhištiri kraljevu poruku: Kralj Dhrtaraštra obavio je sve potrebne obrede i krenut će u šumu na dan punoga Mjeseca u idućem mjesecu kartiki.¹ On te moli da mu daš blaga jer želi još jednom održati obrede za pokoj Bhišmine duše, a i za sve ostale poginule junake.

Arđuni i Yudhištiri bilo je vrlo drago da mogu još nešto učiniti za staroga kralja, ali Bhima, čiji se gnjev ničime nije dao ublažiti jer se još uvijek sjećao svih Duryodhaninih nedjela, dade na znanje da mu se to nimalo ne dopada. Arđuna onda reče: Bhimo, ti si moj stariji brat i moj učitelj i starješina. Ne samo što je sramotno odbiti ga, već to i šteti tvojim duhovnim zaslugama. Trebalo bi da od svojega starijeg brata Yudhištire naučiš što ti je dužnost u ovakvim prilikama. Ne usuđujem se reći više od toga što upravo rekoh. Umni kralj Dhrtaraštra

¹ Mjesec Kartika traje od potkraj listopada do potkraj studenoga.

zaslužuje svaku našu počast i poštovanje. Dobri se ljudi izdižu iznad običnih tako što se trude da očuvaju svoje odlike po kojima se razlikuju od njih i ne pamte zlo koje im je učinjeno, već samo dobročinstva koja su primili od drugih.

Kralj Yudhištira radosno je povlađivao Arđuni, ali ga je Bhima samo poprijeko pogledao.

Kralj je Dhrtaraštra na podužje Bhišmi i svojim sinovima i prijateljima pozvao tisuće zaslužnih brahmana i velikih mudraca i pripremio je obilje hrane, pića i bogatih poklona. Ali po naredjenju kraljevskoga Kuntina sina onaj tko tu bijaše naznačen da bude darivan stotinama, dobivao je tisuće, a onaj kojemu su određene tisuće dobivao je desetke tisuća. Deset dana kralj je Dhrtaraštra dijelio darove za pokoj duša i bogato se odužio svojim sinovima i unucima.

Potom je kraljevski Ambikin sin odredio čas svojega polaska, a onda je pozvao Pandave. Brahmanima je dao da obave manje važne obrede, a onda je naredio da se ponese njegova sveta vatra kojoj je svakodnevno odavao počasti. Tada stari kralj ostavi svoje haljine i obuče na sebe jelenje kože i koru drveta pa se u pratnji svojih snaha zaputi iz dvora. U taj čas začuše se jadicovke Pandava i gospi Kurua, a i svih žena koje pripadahu tomu plemenu. Kralj oda počast domu u kojem je obitavao i počasti sve svoje sluge blagom, a onda napusti svoj dvor i krenu na put.

Kralj Yudhištira bješe sav uzdrhtao pri pogledu na taj prizor i glasom ustreptalim od plača samo reče: Kamo si krenuo, pravedni gospodaru! — i sruši se izgubivši svijest. Potresena srca Arđuna je samo uzdisao i uspio kazati Yudhištiri samo to da mu ne doliči da se tako ponaša, a zatim on i Vrkodara, Madrini blizanci, Vidura, Sandaya, Yuyutsu, Kripa, Dhaumya i svi brahmani krenuše za starim vladarem grcajući od plača.

Kunti idāše naprijed, a s rukom na njezinom ramenu išla je za njom Gandhari kojoj oči i dalje bijahu povezane. Za njom je stupao Dhrtaraštra oslanjajući se na njezino rame, a za njime su išle sve gospe iz kraljevske kuće. Žalosni građani Hastinapure pratili su sada njih kao što su nekada pratili Pandave u izgnanstvo i ista im bol bješe u srcima. Išli su za njima do zadnjih predgrađa, a kada oni sustadoše, kralj Dhrtaraštra zatraži od Yudhištire i od cijeloga dvora da se i oni zaustave.

Krjeposna gospa Kunti bješe već prije odlučila da i ona pođe s njima pa poče savjetovati Yudhištiru: Sine moj, nikada nemoj zapostavljati brata Sahadevu, a Karne se sjećaj s bratskom ljubavlju. Umro je na bojištu kao junak. Bio je moj sin, ali sam ja učinila veliki grijeh što ti to nisam ranije rekla. Draupadi čuvaj i pazi i nikada ne prestani biti nježan prema njoj! Nikada ne dopusti da ti braća budu zbog čega tužna. Drži to na umu sine, jer je sav teret porodice sada samo na tvjim plećima!

Do toga trenu Yudhištira je još vjerovao da je Kunti poslala uz njih da bi se oprostila od gospe Gandhari, ali sada, slušajući riječi svoje stare majke, on se

najednom trže i u grlu mu zapeše riječi što ih htjede izustiti. Došavši k sebi od prepasti, on joj počeo molećivo govoriti: Majko, nemoj to činiti! Ti si nas blagoslovila i poslala u boj! Nije pravo da nas sada napustiš i da odeš živjeti u šumu.

Rastuženi kralj Yudhištira preklinjao ju je sav okupan suzama, ali njegova mati ostade pri svome: Ja ću, sine, živjeti u šumi uz plemenitu gospu Gandhari, posvetit ću se isposništvu i njegovat ću ovo dvoje časnih staraca. Vrijeme je da se i ja pridružim svojem mužu i gospodaru ma gdje se on sada nalazio. Ti se vrati i nemoj tugovati. Idi natrag u svoju prijestolnicu i neka ti misli budu uvijek posvećene pravdi! — I tako ona dade svojem sinu posljednji blagoslov pa i ona krenu prema šumi.

Yudhištira je stajao bez glasa i gledao za njom kako odlazi putem dok se ona povremeno osvrerala da još jednom vidi svoje sinove. I tako to troje starih odoše, a pratili su ih vjerni Sandaya i mudri Vidura.

Pandave obuze žalost kaka je kralj Dhrtaraštra otišao u šumu, a tuga se nadvi i nad sve građane Hastinapure. Panduovi sinovi nigdje nisu nalazili duševnoga mira i neprekidno su ih proganjale misli o zemlji koja bijaše opustjela i u kojoj više ne bijaše ni junaka ni blaga. Tugovale su i Subhadra i Draupadi i sjećale se svoje troje mrtve djece. Nešto radosti davaše im još samo pogled na sina Viratine kćeri. Oni koji su dotada brižljivo izvršavali svoje kraljevske dužnosti nisu se više toliko trudili. Zbog prevelikoga jada koji ih je morio ništa im se više nije mililo.

Na kraju odlučise posjetiti staroga kralja u njegovu šumsku staništu. Već idućega jutra kralj krenu praćen dugačkom povorkom ljudi i žena, a kada se nađoše izvan grada, kralj naredi da tu pričekaju pet dana kako bi se okupili svi građani koji žele poći s njima. Potom su laganim pokretom stigli na Kurukšetru, pregazili su svetu rijeku Yamunu i zatim, još izdaleka, ugledali pustinjačko obitavalište kralja Dhrtaraštre. Uz radosne poklike žurno uđoše u tu šumu.

Bjehu još podaleko od svojega cilja kada Pandave siđoše sa svojih kola i pokorna držanja nastaviše hod pješice, a svi se ostali poveše za njihovim primjerom. Dođoše tu i mnogi zaslužni isposnici želeći da vide Pandave. Uto Sahadeva potrča na stranu na kojoj bijaše ugledao Kunti koja je išla ispred staroga para vodeći ih za sobom. Kada Pandave ugledaše svoju majku, baciše se na tlo. Stari moćni kralj prepoznao je njihove glasove pa ih stade, jednoga po jednog, tješiti i umirivati. Pošto malo dođoše k sebi okupani suzama, plemeniti kraljevići iskazaše starcima svoje poštovanje na uobičajeni način, a onda im uzeše iz ruku vrčeve s vodom što ih je sve troje nosilo s rijeke te ih sami ponesoše. Umiven suzama radosnicama, stari je vladar stajao među svim svojim snahama, gospama iz kraljevskoga doma i među građanima Hastinapure i bješe mu mило kao da se opet nalazi u gradu koji dobi svoje ime prema slonu.

Yudhištira se o svemu raspitivao pa se najednom sjeti: Gdje je Vidura? Nismo ga nigdje opazili?

Dhrtaraštra će na to: Sine, Vidura je dobro. Posvetio se najstrožoj pokori i živi još samo od zraka. Toliko je omršavio da se na njemu mogu vidjeti svi živci i krvne žile. Brahmani ga s vremena na vrijeme ugledaju u nenaseljenim dijelovima šume.

Dok je Dhrtaraštra tako govorio, oni spaziše Viduru u daljini. Bio je nevjerovatno mršav i kosa mu bijaše umršena, a u ustima je držao komad šljunka. Na sebi nije imao ni komada odjeće, a tijelo mu bijaše prekriveno prljavštinom i cvjetnim prahom. On se najednom zaustavi i pogleda k nastambi, ali kada Yudhištira krene prema njemu, on potrča i nestade u guštiku. Yudhištira ga je uz veliki napor slijedio i neprestano ga pozivao, a Vidura stiže do nekog usamljenog mjesta u šumi i tu stade oslonivši se na neko drvo. Toliko bješe mršav da je ono što je od njega ostalo bilo još samo sjenka ljudskoga stvorenja. Yudhištira ga ipak prepozna i stade pred njega pa kaza: To sam ja, Yudhištira! — i pokloni mu se kako bijaše red.

Vidura ga je samo promatrao čvrstim pogledom i bijaše potpuno nepomičan i utonuo u yogu. I tada, ud po ud, veleumni Vidura prijeđe u Yudhištirino tijelo i svoj životni dah i osjetila ujedini s kraljevim. Sve to vrijeme njegovo tijelo ostade naslonjeno uza stablo, očiju uperenih na Yudhištiru. Kralj ubrzo uvidje da je život otprhnuo iz toga tijela, a istodobno osjeti da je on sam postao jači nego što bijaše prije i da sada posjeduje mnoge nove vrline i osobine koje nikada dotada nije imao. Sada se Panduov sin Yudhištira svojim golemim znanjem i moćima sjeti svojega prijašnjeg stanja u kojemu bješe dok se još nije rodio među ljudima.²

Onda kralju pade na pamet da bi nad Vidurinim tijelom trebalo izvršiti posljednji obred, ali tada začu neki glas: Kralju, to tijelo koje je pripadalo onome kojemu bješe ime Vidura ne treba spaljivati. U njemu je i tvoje tijelo. On je vječno božanstvo Pravde.

Tako Yudhištira ode s toga mjesta i, vrativši se, sve ispriča kralju Dhrtaraštri. Svi su zadivljeno i zaprepašteno slušali ovu njegovu pripovijest.

Staroga je kralja ta vijest vrlo razveselila pa on oslovi Dharmina sina i reče mu: Ovu vodu, korijenje i voće primi od mene na dar, jer rečeno je da gost mora založiti ono što i sam domaćin jede.

— Tako je — odvrati Yudhištira i sjede da objeduje, a onda svi raširiše svoje postelje tu, pod drvećem, i tako provedoše noć pošto su povečerali ono što im je Dhrtaraštra bio ponudio.

Proveli su ondje gotovo mjesec dana, a onda, jednog dana, dođe pred Yudhištiru slavni i veleučeni Vyasa na čelu svojih brojnih učenika, a ubrzo nakon toga stigoše onamo i Narada, Parvata i mnogi drugi znameniti mudraci. Svi su mu iskazali svoju dobrodošlicu, a kada posjedaše, Vyasa se stade raspitivati o isposničkome životu kojim su sada živjeli Dhrtaraštra, Gandhari i Kunti. Na kraju

² Vidura je također bio Dharma koji se rodio kao šudra od služavke zbog kletve rišija Mandavye. Stoga se i mogao duhovno sjediniti s Yudhištikom.

on upita staroga kralja: Jesi li čuo kako je plemeniti Vidura napustio ovaj svijet? Tko je Dharma taj je i Vidura, a tko je Vidura taj je najstariji Panduov sin. On je upravo sada pred tobom. Stoji tu i tebi je na usluzi. Znaj, sine, da sam došao da bih razagnao sve tvoje nedoumice i da pomoću svojih isposničkih zasluga učinim pothvat koji još nijedan mudrac nije mogao učiniti. Bezgrješniče, reci mi što želiš vidjeti ili čuti i ja ću ti to omogućiti!

Kralj Dhrtaraštra na časak se zamisli pa reče: Velika je moja sreća! Radujem se što sam u milosti kod tebe. Danas ću se domoći vrhunca sreće koja mi je dosuđena jer sam doživio da se sastanem sa svima vama, o riznice isposništva, s vama koji ste ravni samome Brahmanu!

Tada se javi kraljica Gandhari s povezom na očima. Ona ne bješe preboljela smrt svojih sinova pa sklopi ruke pred svojim svekrom i oslovi ga: Prvače među svim isposnicima, šesnaest je godina prohujalo nad glavom ovoga kralja koji nigdje ne mogaše naći mira ni pokoja žaleći za svojim poginulim sinovima! Dane svoje vazda provodi uzdišući, a noću ga san ne pohodi. Božanstveniče, ja znam da ti je tvoja pokora dala moć kojom možeš stvoriti cijele svjetove! Zar rastuženome kralju ne bi mogao pokazati njegovu mrtvu djecu? Ova nesretnica Draupadi izgubila je svu svoju djecu i rodbinu i na srcu joj leže čemer i jad, a ona mi je najmilija od svih mojih snaha. I slatkorječiva kraljevna Subhadra izgara u boli za svojim sinom junakom. Jao, mojih stotinu sinova! Svi se s dušom rastadoše na bojnome polju! Crni čemer truje srca njihovih udovica, a od njihove tuge naša postaje još gorča!

Mudri Vyasa ovako joj odgovori: Budi blagoslovljena, gospo Gandhari! Učinit ću to što tražiš od mene. Još ove noći vidjet ćete svu svoju braću, sinove, rođake i sve svoje drage prijatelje! Danas ću razagnati svu vašu tugu koja vam tako dugo pali srca. Vi strepите zbog neznane sudbine onih koji su se preselili na drugi svijet. Pođite svi na obalu Bhagirathi i tamo ćete ugledati sve svoje koji padoše na bojnome polju.

Svi koji su se tu nalazili kliknuše i odmah pođoše k rijeci. Po obali Gange raširilo se pravo more ljudi i svatko se smjestio tamo gdje mu je odgovaralo. Onima koji žudno čekahu dolazak noći u kojoj će vidjeti izginule kraljeve činilo se da je taj dan dug kao godina. Sunce napokon dodirnu svetu planinu na zapadu i svi obavije svoje večernje obrede i okupaše se u svetoj rijeci.

Kada je pala noć, svi se okupiše oko Vyase. Oprana tijela i uma usmjerena samo na ono što će se dogoditi, pravedni Dhrtaraštra sjedio je okružen Pandavama i velikim mudracima. Okupljene oko Gandhari, gospe iz kraljevskoga doma sjedile su odvojeno na usamljenu mjestu, a svi građani i stanovnici pokrajina poredaše se po starješinstvu.

Onda slavni i sjajni isposnik Vyasa uđe u svetu vodu i okupa se u njoj, a potom prizva sve preminule ratnike s obiju zaraćenih strana, a i sve blagoslovljene kraljeve koji bijahu došli u boj s raznih dalekih strana.

Tada zagrmi iz vode zaglušna huka kao ono prije od velike vojske Kurua i Pandava. Iz Gange izroniše svi dični kraljevi i na njihovu čelu Bhlšma i Drona, a za njima je stupala svekolika njihova vojska, mnoge tisuće ratnika. Bili su tu i kralj Virata i svijetli Drupada, a uz njih i njihovi sinovi i cijela njihova vojska. Pojaviše se i sinovi slavne Draupadi, a i Abhimanyu, Subhadrin sin, a uz njega Ghatotkaca, sin snažnoga Bhime i rakšasi Hidimbe. Dođe i Karna, a s njime bješe Duryodhana i stric mu Šakuni, a i svi ostali Dhrtaraštrini, pred kojima je išao Duššasana. Dođe i Đarasamdhin sin Bhagadatta, i moćni ratnik Đalasandha i Bhurišravas, Šala, Šalya, Vršasena i njegov mlađi brat, kraljević Lakšmana. Dođe i Dhrštadyumnin sin, i sva Šikhandinova djeca, a i Dhrštaketu sa svojim mlađim bratom.

Pojaviše se i mnogi drugi izronivši iz Bhagirathine vode, a njihova tijela zračila su svjetlošću. Svaki od njih bijaše opremljen istim kolima i istom zastavom koju je imao za vrijeme boja. Na svima je bila nebeska odora, a u ušima blistave naušnice. Više ne bijaše među njima ni srdžbe ni mržnje, ni ljubomore, a ni oholosti. Cijelo to mnoštvo ljudi koje je amo došlo gledalo je to čudo i kosa im se na glavi kostriješila. Božanstveni je Vyasa svojim moćima što ih je stekao marljivim isposništvom dao starome kralju Dhrtaraštri sposobnost nebesničkoga vida, a i slavna Gandhari također ugleda svojih stotinu milih sinova, a i sve ostale koji izgiboše na Kurukšetri. Dhrtaraštrinoj sreći ne bijaše kraja.

Oslobođeni od mržnje i zavisti i očišćeni od svojih grijeha mrtvi se izmiješase sa živima. Sin se sastao s ocem i majkom, žena je našla muža, a brat brata, prijatelj se opet nađe s prijateljem. Pandave radosno pozdraviše Karnu, Abhimanyua i Draupadine sinove. Nakon tolikih godina napokon se pomiriše s Karnom. A i svi ratnici koji milošću svetog mudraca Vyase susretoše ovdje jedan drugoga, pomiriše se i sprijateljše. Ta je noć svima prošla u neizmjerne radosti.

U svanuće još su se jednom izgrlili, a onda svatko prijeđe na onu stranu kamo pripada. Tada mudri Vyasa, ponajbolji od svih isposnika, otpusti mrtve i oni za tren oka naočigled svih nestadoše utonuvši u vodu svete rijeke Gange. Svaki se njome vratio onamo odakle je i došao. Neki odoše u carstvo bogova,³ neki u Brahmanovo carstvo, a neki odoše k Varuni, Kuberi ili Suryi.

Pošto su svi otišli, slavni Vyasa, moćni i pravdoljubivi mudrac, oslovi obudovjele gospe Kurua još uvijek stojeći u vodi svete rijeke i ovako im kaza: Neka one među vama, o najvrsnije gospođe, koje žele dospjeti u predjele koje su osvojili njihovi muževi, ne oklijevaju, već neka zarone u svetu Bhagirathi!

Kada čuše te riječi, najodličnije među gospama izmoliše dopuštenje od svojih svekara i s povjerenjem zaroniše u Bhagirathine vode. Tako se čistite supruge oslobodiše svojih tijela i krenuše za svojim muževima. Poprimile su na

³ U carstvo bogova, to znači k Indri.

sebe nebeska odličja i okitile se nebeskim ukrasima pa se zaputile u predjele u kojima svoja utočišta nađuše njihovi muževi.⁴

Ta je pripovijest silno razveselila bistrumnoga kralja Đanamedāyu i on tada upita Vaišampayanu: Kako je moguće da se oni kojih su tijela uništena ponovno pojave u svojemu prijašnjem obličju?

A Vyasini učenik, prvak među rječitima, ovako mu odgovori: Sigurno se zna da djelo nikada ne propada. Postupci su, kralju, ono što stvara tijela i obličja. Veliki su, prapočetni elementi, vječni jer su sjedinjeni s Gospodom svih stvorenja. Oni postoje u onome što je vječno. Zato oni ne propadaju kada biva uništeno ono što je propadljivo. Najbolja su i istinska ona djela koja su učinjena bez napora. Ona donose stvarne plodove. Ali duša se upušta u postupke koji zahtijevaju napore i zato stječe zadovoljstvo i bol.

Onda Vaišampayana nastavi svoje kazivanje: Sve dok Vyasinom milošću nije stekao vid, kralj Dhrtaraštra nije mogao vidjeti svoje sinove i sada bijaše prvi put ugledao svoju djecu koja sva bjehu nalik na njega. Pošto je prisustvovao ovome čudesnom prizoru, mudri se kralj oslobodio svoje žalosti i čilo se vratio u svoje šumsko obitavalište. Njega je potpuno umirio prekrasni prizor njegove djece koja se bijahu vratila iz mrtvih i njegov bol zauvijek uminu. Tada dopusti narodu i svim velikim mudracima da se mogu razići svatko na svoju stranu, a potom se i svi prvaci plemena Kurua oprostije od staroga vladara, od Gandhari i od svoje majke i uz njihovo dopuštenje zaputiše k Hastinapuri.

Prošle su otada pune dvije godine. Jednoga dana dođe kralju Yudhištiri nebeski mudrac Narada u pohode, a kralj ga upita: O premudri, ljudi koji žive na obali Gange pričaju da se stari kralj Dhrtaraštra upustio u najstrožu pokoru. Reci mi, plemeniti, jesi li ga ti vidio i znaš li kako je? Je li dobro presvijetla Gandhari i kako je naša majka Kunti? Da li je zdrav vjerni Sandāya? Kaži mi, sveti čovječe, ako si ih negdje vidio.

⁴ Ta se Nekyia osjetno razlikuje od one u Odysseiji ili u Aeneidi. Odyssey dolazi do susreta s mrtvima obredno im prinoseći opasnu žrtvu na ulazu u podzemlje u Persephoninu gaju na obali Okeana koji optječe svijet, a sjene se mrtvih pojavljuju iz podzemlja da piju krv žrtve. U Mahabharati susreću se živi kraljevići i građani sa svojim starcima koji su se odrekli života i svi zajedno s mrtvima na obali Gange koja teče s nebesa, a cijela se vojska mrtvih junaka pojavljuje u svojim prijašnjim obličjima pred njima dolazeći s Gangom iz nebeskih predjela. Možda je taj prizor izvorno nadahnut obredom na dan mrtvih.

Odyssey mora mačem tjerati sjene od krvi da bi pustio redom one da piju s kojima želi razgovarati da sazna budućnost u svojem životu, a kada nagrne vojska mrtvih, on bježi iz jame da izbjegne dodir s njima. On doduše uspijeva zagledati u svijet mrtvih, ali se svijet živih od toga svijeta oštro ograđuje.

U indijskome epu između živih i mrtvih stoje još i oni živi koji se odriču života i spremaju u šumi na smrt kao Dhrtaraštra i kraljice. A kada mrtvi odlaze, bacaju se za njima u rijeku žene koje žele poći sa svojim mrtvim muževima u nebeske predjele. Mrtvi nisu u podzemlju, nego na nebesima, a svijet se živih sa svijetom mrtvih povezuje, pomiruje i miješa zagledajući u svoju budućnost preko granice smrti.

Pogled u svijet mrtvih živima i onima između života i smrti u epu podaruje Vyasa, kao što je Sandāyi bio podario nebeski vid na bojnome polju. "Čovjek koji bi slušao o ovome njihovom susretu s milim (pokojnicima) stječe uvijek ono što mu je milo i na ovome svijetu i ono što premine." (MBh XV. 41, 26) — kaže Mahabharata. Nije li i Mahabharata sama, koja Vyasu prikazuje svojim tvorcem, također susret s mrtvim junacima koji se pojavljuju u svojim prijašnjim obličjima?

Narada mu odgovori: Slušaj me strpljivo, svijetli kralju. Kazat ću ti sve što sam vidio i čuo. Onda kada ste se posljednji put rastali, vi ste se vratili u Hastinapuru, a on se bijaše zaputio prema Gangadvari.⁵ Sa sobom je nosio svoju svetu vatru, a uz njega su išli časna gospa Gandhari, vaša vrlo majka Kunti i Sandaya iz staleža suta. Stari gospodar nije imao stalna boravišta, nego je lutao onim šumama, a dvije kraljice i Sandaya išli su za njime. Jednoga je dana kralj otišao na proplanak kraj obale Gange i tu se okupao u svetoj rijeci i obavio svoje svete obrede, a onda se spremio da pođe. U taj čas podiže se strašan vjetar, a šumu zahvati požar. Kralj bijaše već dugo postio i jedva se mogao kretati, a ni obje tvoje majke nisu bile snažnije.

— Požar je bivao sve bješnji i prijetio je da uništi sva živa stvorenja koja su tamo obitavala. Stada jelena i divljih svinja bježala su u samrtnome strahu tražeći spas u vodi. Tada Dhrtaraštra reče Sandayi: Sandayo, ovaj će nas oganj sve progutati! Idi bar ti i spasi se!

I pošto to reče, kralj se spusti na zemlju i sjede, a jednako učiniše i obje gospođe. Slijepi kralj Dhrtaraštra, plemenita gospa Gandhari s povezom preko očiju i tvoja slavna mati, posjedaše u položaju yoge okrenuvši lica prema istoku i mirno se predadoše vatri požara. Tako je umro slavni Dhrtaraštra, najstariji od plemena Kurua i tako dočekaše kraj i obje tvoje matere.

— Sandaya, Dhrtaraštrin pouzdanik i savjetnik, uspio se spasiti iz požara. Vidio sam ga među isposnicima na obali Gange. Poduzimljivi i bistroumni Sandaya bješe se oprostio od njih i krenuo na Himalayu. O kralju, ne tuguj zbog njih! Kralj se po svojoj volji prepustio ognju, a to su učinile i Gandhari i tvoja majka Kunti.

Dvorove Pandava pritište neizmijerna žalost. Vijest o Dhrtaraštrinoj smrti stigla je i u ženske odaje i odatle odjeknuše glasne tužbalice. Sav je narod žalio staroga kralja koji je izgubio sve svoje sinove i napokon našao smrt u plamenu, a i bespomoćnu kraljevnu Gandhari koja je dokraja dijelila njegovu sudbinu.

⁵ Gangadvara "Dveri Gange" ime je mjesta i grada gdje Ganga utječe u ravnicu, dakle posve silazi na Zemlju. Grad se zove i Haridvara i još je i danas jedan od svetih gradova Indije.

MAUSALAPARVAN

Započela je trideset šesta godina otkako se zbio boj na Kurukšetri. Kralj Yudhištira, dika Kurua, vidio je da su se počela pojavljivati neobična znamenja. Te, trideset šeste godine od boja na Kurukšetri, velika nesreća snađe narod Vršnija. Jednoga dana junaci Vršnija ugledaše tri mudraca kako dolaze u Dvaraku. Bili su to Višvamitra, Kanva i Narada. Podbdeni palicom Usuda, ratnici Vršnija prerušiše Krišnina sina Šambu¹ u ženu pa ga poslaše pred isposnike i upitaše ih: Ovo je žena silnoga Babhrua i on bi želio da mu ona rodi sina. Znete li vi, mudraci, što će ona roditi i možete li nam to sasvim pouzdano reći?

Čuj, kralju, što su im odgovorili isposnici koje su oni ovako stavili na kušnju: Taj Vasudevin potomak po imenu Šamba rodit će strašnu željeznu kijaču koja će donijeti propast Vršnjima i Andhakama! — I, razgnjevljeni zbog ovoga pokušaja da budu izvrgnuti ruglu, mudraci pogledaše jedan drugoga i odoše ravno Krišni.

Kada pogubitelj Madhua sazna što se dogodilo, on sazva sve Vršnije i kaza im kako stoje stvari. Premudri je Krišna znao što im predstoji pa im reče da se ono što je suđeno mora i dogoditi, a onda se vrati u svoju palaču. Gospodar Svemira nije ni želio mijenjati tok sudbine.

Kada je osvanuo sutrašnji dan, Šamba doista rodi željeznu strijelu i bi smjesta javljeno kralju Ugraseni. Uplašeni kralj naredi da se željezna kijača razdobi u prah i potom naredi svojim ljudima da taj prah bace u more. Po Krišninu i Balaraminu nalogu, plemeniti kralj Babhru objavi kroza cijeli grad da će onaj tko ubuduće bude pravio piva i žestoka pića biti nabijen na kolac zajedno sa svojom rodbinom. Znajući da je to Ramina naredba, a i u strahu od kralja, svi su joj se građani pokorili i nitko više nije pravio pivo ni žestoko piće.

Ali, dok su se Vršniji i Andhake trudili da nekako izbjegnju nadolazeću nesreću, jedna se spodoba svakodnevno šuljala oko njihovih domova. Bješe to Vrijeme u svojem tjelesnom obliku. Nalikovaše na čovjeka zastrašujućeg izgleda, tamne puti i ogoljene lubanje. Pokatkad su ga Vršniji mogli vidjeti kako im zaviruje u kuće i veliki strijelci odapinjali su na njega stotine strijela ali ga nijedna nije probola. Ne bijaše to nitko drugi do Uništitelj svih stvorenja. Dan za danom puhali su siloviti vjetrovi i mnoga bjehu zla znamenja koja su najavljivala propast Vršnija i Andhaka.

¹ Šamba je bio sin Krišne i Đambavati, kćeri medvjedega kralja. Ime mu valjda stoji u vezi s riječju šamba (m.) koja vjerojatno znači "kijača" i označuje Indrino oružje.

Ulicama su vrvjeli miševi i štakori, a zemljani lonci pucali su bez ikakva vidljiva uzroka. Noću su miševi i štakori grizli kosu i nokte usnulih ljudi, kuje su donosile na svijet mačiče, a mungosi miševe. Vršnjiji su činili zla djela i nitko se toga nije stidio. Počeše prezirati brahmane, a i pitre i sva božanstva. Vrijedali su i ponižavali svoje učitelje i starješine i samo su Krišna i Rama ostali onakvi kakvi bijahu nekada. Muževi su varali žene, a žene su varale muževe. Vatre su stalno povijale svoje plamenove nalijevo i kadšto im je boja bila plava i crvena. Izgledalo je da izlazeće i zalazeće Sunce okružuju ljudska trupla bez glava. Hrana koja još u kuhinjama bijaše čista i dobro kuhana vrvjela je od različitih crva kada bi je iznijeli na stol.

Krišna je gledao sve te zlokobne predznake i razumio ih. Znao je da istječe trideset šesta godina i da se počelo ispunjavati prokletstvo ojađene Gandhari.

— Ovi sadašnji znaci potpuno su jednaki kao i ona užasna pretkazanja koja su se pojavila onda kada su dvije vojske stajale na Kurukšetri spremne za boj. — pomisli Krišna. On onda reče Vršnjijima kako bi trebalo da pođu na hodočašće do neke svete vode. Ubrzo krenuše glasnici da svuda objave kako će Vršnjiji poći na morskou obalu da se okupaju u svetou vodi.

Tako krenuše Vršnjiji Andhake i povedoše sve svoje rođake, a poniješe i dosta hrane i pića. U taj čas, naočigled svih Vršnjija, Krišnin kolut načinjen od željeza i sa središtem od dijamanta, koji mu bješe poklonio Agni, uzletje i nesta u nebesima, a pred očima kočijaša Daruke prekrasna Vasudevina kola, blistava poput sunca i opremljena svime što je potrebno, povukoše brzinom misli njegovu vatreni atovi i odjezdīše preko morske pučine. Gledali su to Vršnjiji i Andhake i svi poželješe da što prije odu s toga mjesta. Tako se njihove sjajne i moćne čete zaputiše iz grada vozeći se na kolima i jašući na konjima i slonovima. Kada su stigli do Prabhase, svatko od njih zauze mjesto koje mu je bilo određeno i odmah izniješe obilje jestiva i pića.

U Prabhasi započe bučna pijanka u kojoj je ispijanje pehara bila glavna zabava. Čak su i u hranu koja se spremala brahmanima miješali pivo, a onda su je bacali majmunima. Cijelo je polje odjekivalo od truba i cimbalu i svuda su se vrzli glumci i plesači.

Krišna je sve to promatrao sa strane i onda ugleda kako njegov brat Balarama sjede da pije sa Krtavarmanom, Satyakijem, Gadam i Babhruom. Pošto se ponapio vina, Satyaki se najednom podrugljivo nasmija i pred svima poče vrijeđati Krtavarmana: — I to mi je nekakav kšatriya — reče on glasno — koji naoružan do zuba ubija ljude na spavanju! Ti si veliku sramotu nanio našemu plemenu!

Čim je Satyaki to izrekao, Pradyumna, prvak među strijelcima s kola, stade mu povlađivati i pokazivati svoj prezir prema Krtavarmanu. To Krtavarmana vrlo rasrdi pa on uperi prst na Satyakija i prezrivo mu odvratī: A kakav li si ti junak

kada si bio tako nemilosrdan da ubiješ osakaćenog Bhurišravasa koji je sjedio u prai nasred bojišta?

Neki od pijanih Yadava počеше mu odabravati, a razjareni Satyaki na to ustade i pred svima se ovako zakle: Kunem se da ću ovoga ovdje Krtavarmana poslati tamo kamo su otišli Draupadini sinovi, Dhrštadyumna i Šikhandin! On je njih pobio uz pomoć Ašvatthamanovu, i to bespomoćne, dok bijahu u snu! Krtavarmanova životna nit primaknula se kraju, a dolazi kraj i njegovoj velikoj slavi!

I govoreći tako, Satyaki poteže svoj mač pa jurnu na kralja Krtavarmana i smjesta mu odrubi glavu, a onda poče obarati i ostale koji bijahu tu prisutni.²

Pijani Bhođe i Andhake, svi kao jedan, navaljivaše na Satyakija udarajući ga loncima i posuđem iz kojega su jeli i pili. Krišnin sin kojega mu bješe rodila Rukmini, po imenu Pradyumna, vrlo se rasrdi videći Satyakija u ovoj nevolji pa jurnu u tu gomilu ne bi li ga nekako izbavio. Obojica su se neustrašivo tukli s tim mnoštvom, ali ih gomila najzad pritisnu i oni obojica pogiboše pod njom. Kada je Krišna vidio da pogiboše i njegov sin i Satyaki i njega spopade pomamni bijes.

Znao je da je kucnuo čas pa nabra rukovet trske eraka koja tu bijaše rasla i ta rukovet postade u njegovoj ruci strašna kijača nabijena silama groma. Njome Krišna pobi sve one koji nasrnuše na njega. Svaka trska prometnu se u strahovitu željeznu kijaču i tako se ostvarilo prokletstvo brahmanskih mudraca.³ Onaj koji je bacao te trske vidio je da svaka probija čak i ono što se nije moglo ničime probiti. Otac je ubijao sina, a sin oca, Bharato! Opijeni pivom jurišali su i obarali jedan drugoga. Nikome od njih nije ni na pamet padalo da se mogu spasiti bijegom. Znajući da je kucnuo čas propasti jakoruki Kešava stajaše tu i samo je gledao, naslonivši se na kijaču nastalu od vlati trske, a kada vidje da su poginuli Šamba, Čarudešna i Pradyumna te da i Gada leži mrtav na zemlji, spopade ga bijes i on pobi sve ostale Vršnije i Andhake.

Potom Daruka, Krišna i Babhru napustiše to mjesto i krenuše za Ramom koji se već prije bijaše udaljio. Velikog su junaka ugledali na jednom osamljenom mjestu u šumi kako sjedi naslonjen na deblo drveta i utonuo u misli. Onda Krišna zapovijedi Daruki: Idi Kuruima i izvijesti Arđunu o ovome pokolju!

Pošto Daruka ode, on reče Babhruu: Ti pođi brzo i zaštiti žene da im razbojnici ne bi učinili što našao. — I Babhru se, pijan i žalostan, zaputi u Dvaraku. Nije odmaknuo daleko. Neki je lovac prolazio tuda i njegova se batina zakvači za jednu travku koja poskoči kao sama od sebe i ubi Babhrua nad kojim je također stajalo brahmanovo prokletstvo.

² Svada koja je izbila između Yadava koji su se borili na raznim stranama na Kurukšetri povezuje propast Vadava s Gandharinom kletvom.

³ Trska eraka izrasla je na morskoj obali zbog kletve brahmanskih mudraca iz praha zdrobljene željezne kijače koju je rodio Šamba.

Kada je Krišna opet svratio pogled na Ramu, on vidje da ovaj sjedi utonuo u yogu, a iz usta mu izlazi golema bijela zmija. Napustivši ljudsko tijelo, plemeniti naga s tisuću glava, velik kao planina i crvenih očiju, krenu k oceanu. Tamo su ga očekivale mnoge nebeske zmijske i svete rijeke da bi mu odale dužne počasti.⁴

Pošto je njegov brat napustio svijet ljudi, Krišna još neko vrijeme lutaše pustom šumom utonuo u svoje misli, a onda reče samome sebi: Vrijeme je da i ja odem! — i spusti se na голу zemlju. Zagospodario je svojim osjetilima i utonuo u yogu.

Tražeci svoj plijen, lutao je tuda neki strasni lovac po imenu Đaras.⁵ On opazi Krišnu i zabunom pomisli da je to jelen pa odape strijelu koja Krišnu pogodi u stopalo. Đaras potrča da se dočepa svojega ulova, ali, sav užasnut, vidje da to bijaše čovjek odjeven u žuto i s mnogo ruku u položaju yoge. Lovac pade prestrašen pred Krišnine noge, ali ga plemeniti Vasudeva umiri i utješi, a onda se uznese na nebo ispunjavajući svjetlošću njegova prostranstva. Pozdravljen od ludre i svih bogova, Narayana opet zauze svoje nepojmljivo mjesto.

Daruka je stigao do Pandava donijevši im vijest da su se Vršniji međusobno poubijali. Kada je Arđuna, Krišnin najodaniji prijatelj, saznao za to, on se oprosti od svoje braće i krenu da vidi svojega ujaka.

Kada žene Vršnija vidješe da im Arđuna dolazi u pomoć, one udariše u kuknjavu i jadikovke. Kraljević Kurua zateče Krišnina oca kako leži na zemlji onemoćao od silne žalosti za svojim sinovima. Još dublje rastužen od svojega ujaka Vasudeve i sav obliven suzama, Partha dotače njegova stopala i poče ga tješiti, a onda se okrenu Daruki i reče: Želim vidjeti najviše starješine među ratnicima Vršnija.

Brzo su se okupili svi građani, brahmani, savjetnici i časnici. Bili su više mrtvi nego živi, a Parthi bijaše na srcu još teži jad od njihova, ali im on stade govoriti što da učine u ovoj nevolji: Ja ću povesti sa sobom preostale Vršnije i Andhake. Ovaj će grad uskoro progutati more. Tovarite na svoja kola sve svoje blago. Ovaj Krišnin unuk po imenu Vađra bit će vaš vladar u Indraprasthi. Sedmoga dana od danas poći ćemo odavde!

Tu noć Arđuna je proveo u Krišninoj palači. U osvit dana Vasudevino se otac pomoću yoge domogao najvišeg cilja. Dok su kraljevske gospe plakale i naričale, njegovo tijelo bi natovareno na nosiljku i tako krenuše prema Prabhasi. Čim stigoše, oni prema redu i starješinstvu obaviše posmrtnu obred za poginule Vršnije i Andhake, a budući da nađuše i Vasudevino i Balaramino tijelo, i za njih učiniše ono što bijaše potrebno. Potom se žurno vratiše u Dvaraku.

⁴ Balarama se pretvorio u Šešu ili Anantu, golemu zmiju koja opasuje svemir a na kojoj počiva Višnu ili Narayana. v. VI, bilj. 37.

⁵ Đaras znači "starost, trošnost, propadanje..."

Tek što su stigli, oni krenuše dalje, a za njima pođoše svi građani i stanovnici te zemlje. Ostatak je vojske opkolio tu povorku staraca, žena i djece i tako narod izađe iz Dvarake.

Kada sav narod izađe iz grada, moćni ocean, dom morskih pasa i krokodila, preplavi Dvaraku u kojoj još uvijek bijaše ostalo mnogo blaga. Kako su stanovnici napuštali koji kraj, tako ga je voda odmah plavila. Žitelji Dvarake gledali su to i požurivali svoje korake govoreći: Putovi sudbine čudesni su i nedokučivi!

Njihovu povorku pratili su razbojnici kojih bijaše na tisuće i govorili su među sobom: Arđuna je jedini strijelac među njima. Vojnici Vršnja ne mogu više snage, a ostatak su samo starci, žene i djeca.

I tako razbojnici naoružani toljagama jurnuše na karavanu Vršnja s namjerom da je opljačkaju.

Tada Arđuna dohvati svoj veliki i neuništivi nebesnički luk i pokuša ga napeti, ali to mu jedva pođe za rukom. Za to je vrijeme bitka bjesomučno bješnjela i Arđuna stade prizivati mislima svoja nebesnička oružja, ali mu nijedno ne dođe u sjećanje i on osjeti neizmjeran stid. Vojnici Vršnja ne mogu se suprotstaviti razbojnicima te ovi odvedoše mnogo gospi visoka roda. Neke su odveli silom, a neke pođoše svojevolarno. Silni je Arđuna zajedno s vojnicima strijelama gađao razbojнике, ali mu napokon i strijela ponestade jer njegova dva nepresušna tobolca najednom ostadoše prazna.

Kada je vidio da više nema strijela, Indrin se sin stade tući s razbojnicima udarajući ih rogovima Gandive, ali Mlećche pred njegovim očima odvedoše mnogo žena Vršnja i Andhaka. Najzad on odusta od daljnje borbe i reče da više nema snage kao nekada pa povede sa sobom preživjele s ostatkom njihova blaga i tako stigoše na Kurukšetru. Pošto je učinio sve što je mogao da bi pomogao preživjelima, Arđuna se zaputi ravno k Vyasi i uđe u njegovu nastambu lica mokra od suza. Ušavši vidje Vyasu kako sjedi sam.

Mudrac ga odmah upita: Jesi li pobijeđen u boju, junače? Izgledaš kao da ti je sve na svijetu propalo. Ja ne znam da te itko do sada mogao pobijediti! Arđuno, ako mi se možeš povjeriti, smjesta mi ispričaj što te muči!

Arđuna će na to: Onaj čija put bijaše boje oblaka, a oči nalik na lopočeve latice odbacio je svoje tijelo i uznio se na nebesa, a i njegov brat Balarama također je napustio svoje zemno obličje! Gospod je Krišna svojom silom sažizao neprijateljske vojske, a ja sam ih potom uništavao svojim Gandivom i strijelama. Sada kada ga više ne mogu vidjeti, srce mi se prepunilo jada i od bola mi se mračni pred očima. Nema u meni više ni radosti ni nade niti igdje više mogu naći mira! Prvače među ljudima, reci mi što mi je činiti! Lutalica sam prazna srca! Nema više mojih dragih, a nema više ni mojega junaštva.

Mudri ga Vyasa sasluša, a onda mu poče govoriti: Silni strijelci Vršnja i Andhaka pogubiše svoje glave zbog brahmanskoga prokletstva. Ne tuguj zbog

njihove propasti! Sam je Krišna dopustio da se to dogodi premda je mogao poništiti i prokletstvo brahmana. Ono što se zbilo bješe tako predodređeno. Takva je bila njihova sudbina. Zbog svoje ljubavi prema tebi drevni je mudrac Vasudeva sa četirima rukama sjedio na pročelju tvojih kola naoružan kolutom i topuzom. Pošto je olakšao Zemljin teret, on je odbacio svoje zemno tijelo i vratio se na svoje uzvišeno prijestolje. Biće među ljudima, ti si uz pomoć Bhime i blizanaca izvršio veliko djelo bogova, a sada je, Arđuno, došlo vrijeme da svi vi pođete onim glavnim putem koji vodi k vrlini. Bharato, mislim da će vam to svima biti od najveće koristi!

Pošto je saslušao riječi mudroga Vyase, Arđuna se vrati u Hastinapura.

MAHAPRASTHANIKAPARVAN

Knjiga o velikome putu

Kada je saznao za propast roda Vršnija, Yudhištira odluči napustiti svijet. On ovako reče Arđuni: Vrijeme kuha u svojemu kotlu sva bića. Mislim napustiti djelovanje, Arđuno, a i ti to možeš razmotriti. — Na ove bratovljeve riječi Arđuna samo reče: Vrijeme je, vrijeme! — potpuno se slažući s naumom svojega oštroumnog brata. Suglasni bjehu i Bhima i oba blizanca.

Pošto je kralj Yudhištira odlučio odreći se svijeta i steći duhovne zasluge, on za namjesnika postavi kraljevića Yuyutsua, a na prijestolje ustoliči maloljetnog Parikšita, Uttarina sina. Potom, neveseo, reče gospi Subhadri: Ovaj sin tvojega sina, svijetla gospodo, bit će budući kralj Kurua. Od Yadava je u životu ostao Vađra i on je, također, postao kralj. Parikšit neka vlada u Hastinapuri, A Vađra u Indraprasthi. Ti ćeš ih štititi.

Potom Yudhištira priredi zadušne vodene prinose za Vasudev, Balaramu, svojega ujaka i druge i osilno nadari brahmanske prvake.

Onda kralj sazva građane i postavi Kripu za učitelja mladog Parikšita pa im reče što je odlučio. Potom kralj Yudhištira ostavi svoja kraljevska znamenja i odjenu se u koru drveta, a isto učiniše i njegova braća i plemenita gospa Draupadi. Dvorske su gospođe glasno plakale gledajući Pandave u toj odjeći, a oni su za to vrijeme obavljali svoje oproštajne obrede.

Pošto svi obredi bijahu završeni, oni svoju svetu vatru predadoše vodi pa se petero braće i uz njih Draupadi zaputiše na hodočašće po svetim vodama. Odnekud im se pridružio i neki pas pa su tako njih sedmero napustili Hastinapuru. Ispratili su ih svi građani i dvorske gospe.¹

Utonuli u yogu i držeći se zavjeta samoodricanja, prešli su mnoge zemlje, rijeke i mora, hodili su kroz mnoge zemlje, a pas ih je svuda pratio. Dođoše tako i do mora čija voda bješe crvena. Tu pred njih stade božanstvo sedam plamenova i reče: Junački Panduovi sinovi, znajte da sam ja bog Ognja. Neka vaš brat Arđuna nastavi svoj put u šumu, ali najprije neka odbaci strašno oružje Gandivu. Ono mu više neće trebati. Ja sam mu ga donio od Varune pa neka bude Varuni i vraćeno.

Tada Arđuna baci u more svoj luk i dva neiscrpna tobolca. Bog Ognja istoga časa nestade. Onda junački Panduovi sinovi produžiše dalje duž morske obale idući prema jugozapadu. Kada obala skrenu k zapadu, oni ugledaše grad Dvaraku

¹ Sada se s Pandavama ponavlja on što se zbilo s Dhrtaraštom i kraljicama u 15. knjizi.

U 15. knjizi svijet napušta Dhrtaraštra sa svojim najbližima, u 16. Krišna s Yadavama, a u 17. Yudhištira s Pandavama. Time se zaokružuje Mahabharata.

koji su prekrivale vode oceana. Onda okrenuše na sjever i u stanju yoge nastaviše obilaziti cijelu zemlju.

Visokorodni kraljevići krenuše na sjever utonuli u yogu i obuzdanih duša. Napokon ugledaše i golemo gorje Himalayu, a kada prijeđoše preko njega, vidješe pred sobom golemu pješčanu pustinju. Ugledaše tada i silnu planinu Meru, najveću od svih visokih planina.

Suspregnuti yogom gazili su žustro, ali Draupadi bješe posustala. Najednom ju je moć njezine yoge napustila i ona se sruši na tlo. Tada Bhima upita Yudhištiru: Tlačitelju neprijatelja, kraljevna nikada nije počinila ni najmanji propust u dharmi. Zašto je sada pala?

Yudhištira mu na to odgovori: Od svih nas Arđuna joj bješe najmiliji!

Idući pade Sahadeva, a Bhima se opet javi pa upita: Madrin nas je sin vazda najpredanije služio. Zašto je on pao?

— Uvijek je mislio da mu u mudrosti nitko nije ravan! — odvratila je Yudhištira.

Kada je vidio da su pali Draupadi i brat Sahadeva, sruši se i Nakula, naočiti i dični Madrin sin. Onda Bhima još jednom zapita kralja: Ovaj naš brat uvijek bješe pravdoljubiv i svaku je našu zapovijest poslušao. Reci, zašto je on pao?

Vjerovao je da mu po ljepoti nitko nije ravan! — odgovori mu brat.

Kada Arđuna ugleda ovo troje kako leže, sruši se i on, skrhan žalošću. Pošto pade i on, koji bješe obdaren Indrinom snagom, Bhima oslovi kralja: Ja se ne mogu sjetiti nijedne jedine neistine koju je izrekao Ađuna. Doista nikada, čak ni u šali, on nije rekao nijednu laž! Yudhištiro, kakav ga je to grijeh oborio zlim posljednicama?

Yudhištira mu odgovori: Bio je tašt na svoje junaštvo! Rekao je da će sve naše neprijatelje poraziti u jednom jedinom danu! Pao je zato što to ipak nije mogao izvršiti!

Pošto je odgovorio, kralj Yudhištira krenu dalje, ali tada pade i Bhima pa još jednom upita kralja: Reci mi, kralju, zašto sam pao i ja koji ti bijah tako drag?

— Bio si lakomi proždrljivac i jeo si, a da se nisi osvrtao na druge! — reče mu Yudhištira. — Imao si i ružan običaj da se hvališiš svojom snagom i to su dvoje razlozi tvojega pada.

Rekavši to, Yudhištira krenu dalje i više se nijednom nije okrenuo. Za njime je išao još samo pas koji mu osta jedini drug.

Najednom zatutnjaše i Zemlja i nebesa i pred njime se pojavi Indra, kralj bogova, vozeći se na svojim kolima.

— Došao sam da te povezem! — reče on Yudhištiri.

No kralj je izgarao od boli za braćom i za čestitom Draupadi pa mu ovako odgovori: Prvače među bogovima, sva moja braća popadoše putom! Oni moraju početi sa mnom jer ja se bez njih ne želim zaputiti u nebeske predjele. Gospode,

nježna kraljevna Draupadi lišena je ovdje svake udobnosti! Molim te da i ona pođe sa nama.

— Vidjet ćeš svoju braću na nebu. — odvрати mu na to Indra. — Oni su još prije tebe odbacivši ljudsko tijelo dospjeli onamo. Vidjet ćeš i njih, a i Draupadi i nemoj više za njima žaliti, glavaru Bharata! Ja sam došao da tebe povezem u tom tvom tijelu na nebo!

Tada će Yudhištira: O Gospode prošlosti i sadašnjosti, ovaj mi je pas vrlo odan. Trebalo bi da i on pođe sa mnom! Moje srce prepuno je samilosti za njega.

Na to Indra odvрати: Danas si stekao besmrtnost i položaj ravan momemu i sva blaženstva neba stoje pred tobom, kralju! Ostavi toga psa, nema u tome ničega sramotnoga.

No Yudhištira će na to: O tisućuoki, ti si pravedan i znaš da je onome tko je pravedan vrlo teško učiniti kakvu nepravdu. Ja ne želim onu sreću koju bih stekao kad bih odbacio nekoga tko mi je odan.

Indra uzvрати: Na nebesima nema mjesta za one koji vode pse za sobom!

Ali Yudhištira je ostajao pri svojemu: Rečeno je da je neizmjeran grijeh odbaciti nekoga tko ti je odan. Ja neću ostaviti ovoga psa da bih tako stekao sreću! Zavjetovao sam se da nikada neću napustiti onoga tko je uplašen ili je meni odan ili traži moju zaštitu ili je pak u nevolji, a slab je da se sam zaštiti. Taj zavjet nikada neću nikada prekršiti sve dok u meni ima života!

Indra još uvijek nije odustajao: Zašto si tako tvrdoglav? Zašto ne ostaviš toga psa i ne pođeš sa mnom u predjele koji su određeni za bogove? Time napuštaš svoju braću i Draupadi.

A Yudhištira odgovori: U svim svjetovima dobro je znano da s onima koji su mrtvi nema ni sastajanja ni rastajanja! Onda kada su umrli, ja ih nisam mogao oživjeti, a nisam ih ostavio dokle god su bili živi. Ostaviti onoga tko ti je odan jednak je grijeh kao i zastrašivati onoga tko od tebe traži zaštitu, ubiti ženu, opljačkati brahmana ili uvrijediti prijatelja.

Kada kralj Yudhištira to izreče, tada mu božanstvo, poprimivši vlastiti lik Dharme, progovori²: Iz dobrog si roda, kralju kraljeva, i krasi te razum i dobro vladanje kao što su krasili i tvoje valjane očeve. U tebi ima samilosti za sva stvorenja tako da si maločas čak odbio i ući u kola vladara bogova samo zbog psa koji ti je vjeran. Zato, kralju, nema nikoga tko bi se mogao mjeriti s tobom!

² Pas se, naime, prometnuo u boga Dharmu.

U Mahabharati se Dharma javlja na mnogo načina i u više likova: kao Vidura i kao Yudhištira, kao yakša koji kuša Yudištirinu mudrost i poznavanje dharme u 3. knjizi, ili kao mungos koji osporava konjsku žrtvu u 14. knjizi. I ovaj pas na svoj način osporava obrednu dharmu koja isključuje nečiste pse iz posvećena okružja, a uzvisuje vrline samilosti i vjernosti kao pravu dharmu.

Gotovo bi se reklo da su upravo priče o te dvije skromne životinje prizemni ali mudri sokratski utuci na sofizam brahmanskih i kšatrijskih ekskluzivnih pretenzija.

Onda Dharma i Indra posadiše kralja na Indrina kola i zaputiše se prema nebesima, a pratili su ih Maruti i Ašvini i uz njih mnoga druga božanstva i nebeski mudraci.

Premudri Narada, ponajveći od svih govornika i poznavalac svih svjetova, objavi tada sred svega tog mnoštva nebeskih stanovnika: —Yudhištira je nadmašio svakoga od ovih kraljeva mudraca i svojom je slavom obuhvatio svjetove! Svojim je sjajem i plemenitim značajem postigao da u svojem ljudskom tijelu može kročiti pravo u nebesa! Ne pamti se da je to ikomu drugomu do sada uspelo.

Saslušavši Naradine riječi pravedni kralj Yudhištira pozdravi prisutne nebesnike i mudrace pa reče: Želim poći onamo gdje su mi braća i Draupadi, ma gdje se oni nalazili. A druge svjetove ne želim.

Na to mu reče Indra: Kralju, zbog čega još gajiš u sebi ljudske osjećaje? Ostani ovdje, na ovome mjestu, koje si stekao svojim zaslugama!

A Yudhištira odgovori kralju bogova ovim riječima: — Bez njih ne bih podnio da ostanem ovdje, pobjednice daitya. Želim poći onamo kamo su mi dospjela braća i ona visoka tamna bistrournna Draupadi, najbolja od žena, onamo gdje mi je draga!

SVARGAROHANAPARVAN

Knjiga o usponu na nebo

Vaišampayana reče: Čuj sada, kralju, što se zbivalo s tvojim djedovima pošto su stigli na nebesa, u obitavalište božanstava:

Stigavši na nebesa, pravedni kralj Yudhištira ugleda Duryodhanu kako sjedi na prekrasnu prijestolju okružen svakojakim obiljem. Njegov sjaj bijaše nalik na Sunčev, a nosio je na sebi znamenja slave koja mogu pripadati samo junacima. Kada vidje to Duryodhanino blaženstvo, u Yudhištiri najednom planu gnjev i on odvrati svoje oči od toga prizora pa glasno oslovi one koji su ga pratili: Ja ne želim dijeliti blaženstvo s Duryodhanom koji se ukaljao gramzljivošću i plitkoumnom kratkovidnošću. On je skrivio onaj strašni pokolj i nanio nam je mnoga zla. Blaženi bili, bogovi! Ja nemam volje ni da ga gledam! Želim poći onamo gdje su moja braća!

Narada mu, osmjehujući se, odgovori: Ne bi trebalo da budeš takav, kralju kraljeva! Među stanovnicima nebesa nema neprijateljstva! Moćnoruki junače, ne govori tako o Duryodhani! Žrtvovao je svoje tijelo i ostavio ga u ognju bitke i time je stekao blaženstvo koje pripada junacima. Zaslužio ga je izvršavajući kšatrijske dužnosti. Zato se susretni s Duryodhanom i budi s njime uljudan!

Umni se kralj Yudhištira, međutim, nastavi raspitivati za svoju braću pa kaza: Ako su ovo vječni predjeli određeni za junake kao što je Duryodhana, nepravdni i grješni zlikovac, uništitelj prijatelja i cijeloga svijeta, želim vidjeti svjetove određene za moju junačku braću, za one koji su se držali najstrožih zavjeta, ispunjavali svako obećanje, istinoljubive i neustrašive junake. Gdje je plemeniti Karna, Kuntin sin, nepobjediv u boju? Gdje su Dhrštadyumna i njegovi sinovi, gdje su Satyaki i sve ostale kšatrije koje padoše ne odstupajući od kšatrijskih dužnosti, brahmane? Ja ih ovdje ne vidim, Narado! Nema ni Virate, ni Drupade, nema ni svih onih velikih kšatriya koje je predvodio Dhrštaketu! Želim vidjeti njih i Šikhandina, kraljeviće Pančala! Hoću vidjeti Subhadrina sina, mladog Abhimanyua, nepobjedivog u boju!

Onda se Yudhištira okrene bogovima: O najbolji među bogovima, što će meni nebesa budem li bio razdvojen od svoje braće? Za mene je nebo tamo gdje su oni! Ovdje za mene nisu nebesa!

Bogovi mu tada ovako odgovoriše: Ako baš želiš poći onamo, sine, možeš odmah poći. Nemoj gubiti vrijeme. Ako ti kralj nebesnika dopusti, mi smo spremni da ti učinimo po volji!

I tada rekoše nebeskomu glasniku: Idi i pokaži kralju Yudhištiri gdje su mu rodbina i prijatelji.

Tako vrli Kuntin sin i nebeski glasnik Narada pođoše zajedno. Glasnik je stupao prvi i pokazivao kralju put, a Yudhištira ga je pratio. Staza kojom pođoše ubrzo postade teško prohodna i zlokobna i vidjelo se da njome stupaju noge grješnika. Smračilo se, a staza bijaše prekrivena ljudskom kosom i mahovinom. Zrak bijaše zagađen zadahom grješnika, a tlo raskaljano od krvi i mesa. Sve je vrvjelo od obada, osa i komaraca. Tu i tamo mogla su se vidjeti gnjila ljudska trupla, gomile kostiju i kose, a posvuda su gmizali crvi i kukci. Duž cijele staze plamsale su vatre, a posvuda su se mogle vidjeti vrane i druge ptice strvožderi sa željeznim kljunovima. Bilo je tu i zlih duhova s izduženim ustima šiljastim poput igle. Svuda su se mogli vidjeti ljudski leševi prekriveni krvlju, otkinutih ruku i nogu i prosute utrobe.

Zaokupljen svakojakim mislima, hodio je plemeniti kralj tim putom koji je zaudarao po leševima i promatrao je sablasne i gadne prizore. Ugledao je i rijeku kojom je tekla ključala voda, a i šumu kojoj lišće bijaše od britava i mačeva. Bilo je tu i ravnica prekrivenih sitnim bijelim pijeskom koji bijaše vreo, a po njima rasute stijene od željeza. Vidje i mnoge gvozdene posude pune ključala ulja i potom ugleda muke kojima su bili izvrgnuti grješnici.

Promatrajući taj zlokobni predio prepun svakakve truleži, Yudhištira upita nebeskoga glasnika: Koliko još moramo ići ovim putom? — Nato se glasonoša zaustavi pa reče: Tvoj se put ovdje završava! Nebesnici su mi naložili da ovdje stanem. Ako si umoran, kralju kraljeva, možeš se vratiti sa mnom.

Zadah toga mjesta bijaše tako kužan da Yudhištira načas pomisli da se vrati, ali, kada se pravedni kralj već okrenu natrag, začuše se sa svih strana patnički vapaji: Ne odlazi, Dharmin sine! Ostani ovdje još koji tren! Tvoja nas prisutnost bar na tren oslobađa naših muka. Kada si nam se približio, pirnuo je odatle blag lahor donoseći tvoj slatki miris! Od njega su naše muke malo uminule. Kuntin sine, i sam pogled na tebe olakšava nam patnje i donosi blaženu utjehu! Ah, ostani još malo, Bharato, jer, dok si ovdje, mi se odmaramo od svojih boli!

Do kralja su sa svih strana dopirale jadikovke teških nevoljnika. Glasovi tih nesretnika učiniše mu se nekako poznati iako nije mogao razaznati kome pripadaju. On ih zato upita: Jao, jadne duše, tko ste vi što tako žalobno jecate i zašto se nalazite ovdje?

Sa svih mu strana odgovoriše: Ja sam Karna! — čuo je s jedne strane.

— Ja sam Bhima! — doprlo je s druge.

— Ja sam Arđuna!

— Ja sam Nakula!

— Ja sam Sahadeva!

— Ja sam Dhrštadyumna! — ječalo je sa svih strana.

— Ja sam Draupadi!

— Mi smo Draupadini sinovi!

Tužni su ga glasovi dozivali odasvud sve dok je Yudhištira mogao podnositi bol koji je u njemu bujao. — Kakva je ovo naopaka sudbina! — zapita se on. — Kakav li su grijeh skrivili ti plemeniti ljudi? Kakva je Karnina krivica, a kakva Draupadinih sinova? Što zgriješi tankostruka kraljevna Pančala? Ja se ne mogu sjetiti njihovih prijestupa! Kakva li to dobra djela učini Duryodhana, sin slijepoga kralja Dhrtaraštre, zbog kojih sada sjedi poput Velikoga Indre u nebesima, dok se oni muče ovdje u paklu? Ili ja sanjam ili mi se pamet pomračila?

Ojađen i pomućenih osjetila Yudhištira je dugo premišljao o tome. Napokon se kraljevski Dharmin sin razljuti i stade grditi i bogove pa i samoga Dharmu. Mučen strašnim zadahom toga mjesta, on se okrenu nebeskome glasniku i reče: Vрати se onima kojima si glasnik i reci im da ja ostajem ovdje! Želim biti sa svojom braćom kojima je jedini grijeh u tome što su mi bili odani. Ostajem ovdje sa svojim da bih im ublažio muke!

I nebeski se glasnik vrati tamo gdje bješe gospodar nebesnika i prenese mu sve što je rekao Dharmin sin. Yudhištira osta stajati ondje u grozi i tjeskobi, ali ne prođe mnogo vremena, a pred njime se stvoriše Indra na čelu nebesnika i Yama, bog Pravde. U taj tren nesta pomrčine i uzmaoše grozni pakleni prizori, a kada se bog Dharme, Yama, nasmiješio svojem sinu, pirnu mirisni povjetarac. Onda Indra, vladar bogova, oslovi Yudhištiru: Dođi, moćnoruki! Nema više onih strašnih prikaza i nemoj se, tigre, gnjeviti! Sine, svaki kralj mora vidjeti pakao makar to bilo samo nakratko. Onaj tko najprije okusi plodove dobrih djela mora kasnije ispaštati zbog zlodjela, a onaj tko najprije trpi u paklu nakon toga uživa u raju. Ja te poslah da najprije okusiš pakao. Jednom si obmanuo Dronu rekavši da je Ašvatthaman poginuo i zato se tebi prikazao privid pakla, a jednako se zbilo i s tvojom braćom. Prošla je kroz to i Draupadi. Sada su svi oni, a i ostali kraljevi koji su se borili na tvojoj strani, zauzeli mjesta koja su zaslužili. Dođi, gospodaru ljudi, svi su se oni očistili od svojih grijehova! Istjeraj tugu iz svojega srca! Eno nebeske rijeke koja blagoslivlja sva tri svijeta! Nebeska rijeka Ganga zove te da utoneš u nju. Kada budeš u nju zaronio, dospjet ćeš na mjesto koje je tebi dodijeljeno.¹

Na to se oglasi Dharma, bog vrline: O kralju, tvoja braća nisu mogla svojim djelima zaslužiti pakao. Sve što si vidio bio je privid koji je stvorio Indra, kralj nebesnika. Svi kraljevi, sine, moraju bar jednom vidjeti pakao tako da to ni tebe nije moglo mimoći. Ni Karna, ni Bhima, ni Arđuna, a ni blizanci nisu mogli biti osuđeni da duže borave u paklu jer vazda bijahu hrabri i istinoljubivi. Na tome se mjestu ni kraljica Draupadi nije mogla dugo zadržati. Dođi, Bharato, i pogledaj Gangu, svetu rijeku koja protječe kroza sva tri svijeta!

I mudri kralj pođe tada za Dharmom, a ostali nebesnici išli su za njima. Pošto se okupao u nebeskoj rijeci, Yudhištira se posveti i očisti od svih svojih

¹ Kao što su ratnici poginuli na Kurukšetri Gangom došli s nebesa na susret s Dhrtaraštrom, Pandavama i građanima Hastinapure i opet utonuli u Gangu u 15. knjizi, tako sada Yudhištira Gangom treba krenuti na nebo.

grijeha i odbaci svoje zemaljsko tijelo. Tim se kupanjem pravedni kralj Yudhištira oslobodio svih tragova gnjeva i patnji jer su oni spali s njega zajedno s tijelom. Dobio je nebesko obličje, a onda pođe odatle praćen Dharmom i okružen nebesnicima, slušajući hvalospjeve slavni mudraca.

Uz počasti koje su mu odavali Maruti, mudraci i nebesnici kralj Yudhištira stiže na mjesto na kojemu su bili odličnici Kurua. Tu ugleda Krišnu kao utjevlovljenje brahmana, kako prima počasti od junačkoga Arđune koji je zračio nebeskom svjetlošću. Potom vidje i Karnu, prvoga među ratnicima, okružena dvanaestorim suncima. Bio je tu i Bhima okružen Marutima, a tamo gdje su stajali Avini spazi blizance Nakulu i Sahadevu. Svatko od njih blistao je nebeskim sjajem.

Onda ugleda i slavnu princezu Pančala, uzvišenu gospu Draupadi. Ukrašena lopočevim vijencima blistala je poput sjajna sunca. Kralj Yudhištira osjeti želju da joj priđe i da je oslovi. Uto mu slavni Indra, vladar nebesnika, priđe i reče: Dični kralju, ova je gospa sama Šri, boginja blagodati glavom. Nju nije rodila majka već je ona, radi tebe, primila na sebe ljudsko obličje. Nju je, tebi na radost, stvorio nosilac trozupca² da postane Draupadina kći. Ona je bila supruga vama petorici, a onih pet blaženih gandharva, koji se sjaje kao plamenovi, vaši su sinovi koje vam je ona rodila.

— Gledaj Dhrtaraštru, velikoga kralja Gandharva, produži Indra — on bijaše stariji brat vašega oca Pandua. Eno, ondje je i Sunčev sin Karna, prvjenac plemenite Kunti. On je vaš najstariji brat premda bijaše poznat kao Radhin sin. Pogledaj Subhadrina sina, velikoga strijelca Abhimanyua, eno ga gdje stoji s bogom Mjesecom i sja blagom Mjesečevom svjetlošću. Tamo je i slavni strijelac Pandu. Napokon se sjedinio s Kunti i Madri. Pogledaj Bhišmu! Sada je u društvu Vasua, a onaj što stoji s Brhaspatijem, to je časni Drona, tvoj vrli učitelj. Sine Panduov, svi ovi kraljevi i svi ostali koji su se za tebe borili šecu se sada među gandharvama, yakšama ili nekim drugim nadljudskim bićima. Neki se od njih domogaše i dostojanstva guhyaka.³ Svijetli kralju, oni su odbacili svoja tijela i svojim zaslugama, stečenim riječju, mišlju i djelom, osvojili su carstvo nebesko!

Šesnaest tisuća Vasudevinih žena utonulo je, kada je došlo vrijeme, u rijeku Sarasvati. Stigavši na nebesa pretvorile su se u apsarasi u pratnju Vasudeve.⁴ Dhrtaraštrini sinovi i oni koji su se borili na strani Duryodhane postali su rakšase,⁵

² Nosilac trozupca je Šiva.

³ Guhyake su pratioci Kuberini.

⁴ Kao što su Draupadini sinovi i kralj Dhrtaraštra postali gandharve, tako su Krišnine žene po smrti postale apsarasi. Kako se po nauci o preradanju, samsari, metemsmatozi, bića prema svojini djelima (karman) nakon smrti preradaju u drugim obličjima, tako i svi koji stižu na nebo poprimaju zaslužena obličja. Kada nema posebnoga razloga da steknu određeniji položaj, preminuli koji stižu na nebesa najčešće se pridružuju, prema spolu, kolu blistavih gandharva ili apsarasi.

⁵ Rakšase su ambivalentna bića. Često zloslutna, ali svakako nadnaravna, srodna asurama i donekle božanstvena. Kao što gdjekada gandharve mogu biti opasni, tako gdjekada i rakšase mogu biti plemeniti. Stoga

a postepeno su dosizali sve najviše svjetove: Indrin, Kuterin ili Varunin, jer su se svi posvetili svojim junačkim djelima. Tako ti je, presvijetli, iscrpno ipričana cijela sudbina Kurua i Pandava.

I na kraju Vaišampayana kaza: Pošto je složio ovaj spjev, veliki riši Vyasa dade svojemu sinu Šuki da ga zajedno s ovim četirima šlokama pročita: Tisuće majki i očeva, stotine sinova i supruga rađaju se na ovome svijetu i s njega odlaze, a oni što poslije njih dolaze na isti će način otići. Nađe se tisuće prilika za radovanje i na stotine prilika za strahovanje. Iz dana u dan to može uznemiravati nepostojana, ali nikada mudra čovjeka. Uzdignutih ruku ja ovo ponavljam vičući, ali me nitko ne čuje: Dobrobit i užitak proistječu iz Pravde. Zašto se onda Pravda ne časti? Nitko ne bi smio odbaciti pravednost ni radi zadovoljstava, ni radi požude, a ni zbog straha. Pravdu ne treba zaboraviti čak ni radi samoga života! Pravda je vječna, a bol su i zadovoljstvo prolazni. Duša je vječna, a prolazni su uzroci njezina vezivanja s tijelom.⁶

Zadivljeni kralj Đanameđaya slušao je pomno ovo kazivanje iz Vaišampayaninih usta na odmorima između svetih obreda. Onda žrtveni svećenici obavije preostale obrede a kralj Đanameđaya bogatim poklonima razveseli sve brahmane koji se, tako počašćeni, vrate svaki u svoje stanište.

Na kraju Sauti reče mudracima okupljenim u šumi Naimiša: Ponovih vam od riječi do riječi sve što je, po nalogu svetoga Vyase, Vaišampayana kralju Danameđayi. To se zbilo za vrijeme obreda zmijske žrtve. Tu golemu, predivnu i uzvišenu pripovijest sročio je istinoljubivi Vyasa u želji da se ime plemenitih Pandava pročuje širom svijeta.

Zna se da su božanski ocean i snijegom pokrite planine⁷ rudnici najplemenitijih dragulja, kaže se da je to i ova

MAHABHARATA.

njihov značaj može odgovarati Dhrtaraštrovićima. No njihove ih vrline i junaštvo postepeno izbavljaju i od rakšaske sudbine i svi stječu na kraju nebeske svjetove.

Niti su Pandave, dakle, bili posve oslobođeni ispaštanja za svoje prijestepe, niti su vrline Dhrtaraštrinih sinova ostale nenagrađene zbog njihovih grijeha. Kao glavni junak Mahabharate opet izranja Dharma.

⁶ Te četiri kitice 47-50, po riječima Mahabharate, izriču Vyasino životno uvjerenje s kojim je sastavljao spjev.

⁷ Snijegom pokrite planine jesu Himalaya.